

anemnon

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2021 • CİLT/VOLUME: 9 • SAYI 2

Artırılmış Gerçekliğin Sosyal Bilimler Dersinde Kullanımı Hakkında
Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri
Murat EKİÇİ, Cemil Cahit YEŞİLBURSA

Zazakî de Ergatîvîte
Ahmet KIRKAN

Marka Kent Kişiliği: Doğu Karadeniz Şehirleri Üzerine Bir Araştırma
Erdem TAŞDEMİR, Emre Ş. ASLAN, Ali Erkam YARAR

İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması
Münevver ÇETİN, Duygu ŞALLI

Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' Adlı Romanın Türkçeden Arapçaya
Çevirisindeki Deyimlerin Eşdeğerlik Bağlamında İncelenmesi
Fatma Betül ASLAN

Türkiye'de Yolsuzluk ve Ekolojik Ayak İzi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Ferda Nakipoğlu ÖZSOY

Açık Liderliğin Kamu Hizmeti Motivasyonu Üzerindeki Etkisi:
Sağlık Sektöründe Bir Uygulama
Fuat KORKMAZER

Is There Income Inequality Convergence Between Regions in Turkey?
Panel Data Analysis
Gökhan KONAT

Argumentum Ad Hominem Mantık Yanılgısı
Gülümser DURHAN

Psikolojik Sözleşmenin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi:
Bir Kamu Üniversitesi Örneği
Kemalettin ERYEŞİL, Yasin TAŞPINAR

Thomas Wolfe'un Otobiyografik Anlatılarında Psikanaliz Uygulamaları:
Ödip Kompleksi Açısından Bir İnceleme
Mahmut AKAR

The Effect of Covid-19 on Borsa İstanbul and Exchange Rates
Mehmet İSLAMOĞLU, Muhammed Ali YETKİN, Fatih KAYHAN

İmparatorluktan Ulus Devlete Kimlik Arayışında İlk Durak:
Namık Kemal
Muhammet Murat ÖZKUL

Örgütsel Stres ve İş Tatminine Arasında Psikolojik
Dayanıklılığın Aracı Rolü: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma
Pınar ERDOĞAN, Murat AK

"İ'râbu'l-Kur'ân" ve "Me'âni'l-Kur'ân" Eserleri Bağlamında
Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın Tefsir Metodu ve Kur'ân İlimlerine Yaklaşımı
Cahit KARAALP

A Qualitative Research on the Holiday Experiences of Families
with a Child with Autism Spectrum Disorder
Refika ATALAY, Kevser ÇINAR

Thomas Cole ve Sanatı
Ufuk ÇETİN

Büyük Menderes Havzası'nın Batı Kesiminde Ana Materyal,
Bitki Örtüsü, Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Arazi Kullanım
Biçimleri Arasındaki İlişkiler
Yıldırım KIVANÇ

The Impact of Perceived Organizational Democracy on
the Quality of Work Life: An Investigation in the Banking Sector
Tahsin GEÇKİL, Ali Aslan ŞENDOĞDU

Reconciling Corporate Entrepreneurship and Product Innovation:
An Evolutionary Economic Overview
Burak ERKUT

Çocuk Hikâye Kitaplarında Spor ve Sağlıklı
Yaşam Temasının İncelenmesi
Mikail TEL, Yunus Emre KARAKAYA, Ercan GÜR

Eğitimde Yeni Bir Perspektif:
Bahçe Temelli Eğitim Yaklaşımı
Gülşah TAŞÇI, Hande Usbaş KAYA, Fethiye Lemis Önkol BEKTAŞ

An Overview of Moral Disengagement in Consumer Studies
Enis YAKUT

The Pros and Cons of Business Intelligence Applications in Auditing
Mehmet Nuri SALUR, Walaa Khoder KATTAR

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2021 • CILT/VOLUME: 9 • SAYI/NUMBER: 2

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
15/04/2021	:	Basım Tarihi	Published Date	:	15/04/2021
Nisan 2021	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	Nisan 2021
9	:	Cilt	Volume	:	9
2	:	Sayı	Number	:	2
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına Sahibi / Owner	Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör) Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editörler / Editors	Dr. Öğr. Üyesi Abdul Samet ÇELİKÇİ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Atike YILMAZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Burçak GÜNDAL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Ejder ULUTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Öğr. Gör. Dr. Okan TÜRK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Arş. Gör. Dr. Vedat ALMALI Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Fuat ELKONCA Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Görkem CEYHAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin YEŞİLÇINAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Alper KARADAĞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Robert FREDERICKS Universidad Autonoma Benito Juarez De Oaxaca/ Meksika
İstatistik Editörleri	Doç. Dr. Canser KARDAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Dilmurod ERNAZAROV Tashkent State University of Economics / Uzbekistan
İngilizce Dil Editörleri	Doç. Dr. Gabur OZIEV International Islamic University / Malezya Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya Doç. Dr. Rahmi SAYLIK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Berat ÇİÇEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Şirin GÜL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Arş. Gör. Dr. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ Öğr. Gör. Osman TEKELİOĞLU Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER Öğr. Gör. Yahya ADANIR Öğr. Gör. Seddar DİK
Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members	
Sekreteryaya / Secretariat	
Dizgi / Layout Editor	
Teknik Redaksiyon / Redaction	
Grafik Tasarım / Design	

Yıl/Year: 2021 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 2

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayımlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerde taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)

Yıl/Year: 2021 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 2

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saim KAYADİBİ Karabük Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün	Doç. Dr. Södabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

<i>Editörden</i>	287
------------------------	-----

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

<i>Murat Ekiçi, Cemil Cahit Yeşilbursa</i>	289
Artırılmış Gerçekliğin Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanımı Hakkında Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri Secondary School Students' Opinions on the Use of Augmented Reality in Social Studies Course	
<i>Ahmet Kırkan</i>	303
Zazakî de Ergatîvîte Ergativity in the Zaza Language	
<i>Erdem Taşdemir, Emre Ş. Aslan, Ali Erkam Yazar</i>	313
Marka Kent Kişiliği: Doğu Karadeniz Şehirleri Üzerine Bir Araştırma Brand City Personality: A Study on The Eastern Black Sea Cities in Turkey	
<i>Münevver ÇETİN, Duygu ŞALLI</i>	325
İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması The Validity and Reliability Study Internal Locus Of Control Entrepreneurship Scale	
<i>Fatma Betül Aslan</i>	341
Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' Adlı Romanın Türkçeden Arapçaya Çevirisindeki Deyimlerin Eşdeğerlik Bağlamında İncelenmesi A Study of Idioms In Arabic Translston Of Yasar Kemal's 'Yer Demir Gök Bakır' Novel In The Context Of Equivalence	
<i>Ferda Nakipoğlu Özsoy</i>	353
Türkiye'de Yolsuzluk ve Ekolojik Ayak İzi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Investigation of Relationship Between Corruption and Ecological Footprint in Turkey	
<i>Fuat Korkmaz</i>	363
Açık Liderliğin Kamu Hizmeti Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama The Impact of Open Leadership on Public Service Motivation: A Practice in the Health Sector	
<i>Gökhan Konat</i>	375
İs There Income Inequality Convergence Between Regions in Turkey? Panel Data Analysis Türkiye'de Bölgeler Arasında Gelir Eşitsizliği Yakınsaması Var Mı? Panel Veri Analizi	
<i>Gülümser Durhan</i>	383
Argumentum Ad Hominem Mantık Yanılgısı Argumentum Ad Hominem Logic Fallacy	
<i>Kemaleddin Eryeşil, Yasin Taşpınar</i>	393
Psikolojik Sözleşmenin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Kamu Üniversitesi Örneği The Effect of Psychologic Contract on Job Satisfaction and Intention to Leave: The Case of a Public University	
<i>Mahmut Akar</i>	403
Thomas Wolfe'un Otobiyografik Anlatılarında Psikanaliz Uygulamaları: Ödip Kompleksi Açısından Bir İnceleme Psychoanalysis Practices in Autobiographic Narratives of Thomas Wolfe: An Investigation in Terms of the Oedipus Complex	
<i>Mehmet İslamoğlu, Muhammed Ali Yetgin, Fatih Kayhan</i>	411
The Effect of Covid-19 on Borsa İstanbul and Exchange Rates Covid-19'un Borsa İstanbul ve Döviz Kurlarına Etkisi	
<i>Muhammet Murat Özkul</i>	421
İmparatorluktan Ulus Devlete Kimlik Arayışında İlk Durak: Namık Kemal The First Stop in the Search for Identity from the Empire to the Nation State: Namık Kemal	

<i>Pınar Erdoğan, Murat Ak</i> Örgütsel Stres ve İş Tatminine Arasında Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma The Mediating Role of Resilience between Organizational Stress and Job Satisfaction: A Study on Academics	433
<i>Cahit Karaalp</i> "İ' râbu'l-Kur'ân" ve "Me' âni'l-Kur'ân" Eserleri Bağlamında Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın Tefsir Metodu ve Kur'ân İlimlerine Yaklaşımı The Methodology of Abu Jafar an-Nahhâs and his approach to Qur'anic knowledge in the Context of the "I' râbu'l-Qur'an" and "Me' âni'l-Qur'an"	443
<i>Refika Atalay, Kevser Çınar</i> A Qualitative Research on the Holiday Experiences of Families with a Child with Autism Spectrum Disorder Ötizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Tatil Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma	457
<i>Ufuk Çetin</i> Thomas Cole ve Sanatı Thomas Cole and His Art	473
<i>Yıldırım Kıvanç</i> Büyük Menderes Havzası'nın Batı Kesiminde Ana Materyal, Bitki Örtüsü, Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Arazi Kullanım Biçimleri Arasındaki İlişkiler The Relationships Between the Main Material, Vegetation, Land Capability Classifications and Methods of Land Use in the West Part of 'Büyük Menderes Basin'	481
<i>Tahsin Geçkil, Ali Aslan Şendoğdu</i> The Impact of Perceived Organizational Democracy on the Quality of Work Life: An Investigation in the Banking Sector Örgütsel Demokrasi Algısının İş Yaşam Kalitesine Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir İnceleme	497
<i>Mikail Tel, Yunus Emre Karakaya, Ercan Gür</i> Çocuk Hikâye Kitaplarında Spor ve Sağlıklı Yaşam Temasının İncelenmesi Investigation Of The Theme Of Sports And Healthy Life In Children's Storybooks	509

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

<i>Burak Erkut</i> Reconciling Corporate Entrepreneurship and Product Innovation: An Evolutionary Economic Overview Kurumsal Girişimcilikle Ürün İnovasyonunu Bağdaştırmak: Evrimsel Ekonomi Açısından Bir İnceleme	519
<i>Gülşah Taşçı, Hande Usbaş Kaya, Fethiye Lemis Önkol Bektaş</i> Eğitimde Yeni Bir Perspektif: Bahçe Temelli Eğitim Yaklaşımı A New Perspective in Education: Approach of Garden-Based Education	529
<i>Enis Yakut</i> An Overview of Moral Disengagement in Consumer Studies Tüketici Çalışmalarında Ahlaki Çözölmeye Genel Bir Bakış	541
<i>Mehmet Nuri Salur, Walaa Khoder Kattar</i> The Pros and Cons of Business Intelligence Applications in Auditing Denetimde İş Zekâsı Uygulamalarının Artı ve Eksileri	553
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	561
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	565
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	567

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN
m.burakcakin@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

Dergimizin 2021 Nisan sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmalarını yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarını katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 24 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

Artırılmış Gerçekliğin Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanımı Hakkında Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri

Secondary School Students' Opinions on the Use of Augmented Reality in Social Studies Course

Murat Ekiçi ^{a,*}, Cemil Cahit Yeşilbursa ^b

^a Arş. Gör. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1532-7300

^b Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8568-6061

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Ocak 2020

Düzeltilme tarihi: 01 Nisan 2020

Kabul tarihi: 07 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Artırılmış Gerçeklik,

Sosyal Bilgiler Öğretimi,

Teknoloji Entegrasyonu

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, artırılmış gerçeklik (AG) teknolojisinin sosyal bilgiler dersinde kullanımını ortaokul öğrencilerinin görüşleri bağlamında incelemektir. Araştırma olgu bilim deseniyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde öğrenim gören 18 öğrenciden oluşmaktadır. AG uygulaması Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 2 farklı devlet okulunda sosyal bilgiler dersi kapsamında uygulanmıştır. Uygulama sonrasında öğrencilerle odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonrası AG'nin, sosyal bilgiler dersinde akademik başarıyı artıracığı, kalıcı öğrenmeye katkılar sağlayacağı, öğrencilerin derse yönelik ilgi ve tutumlarını olumlu etkileyeceği bulgularına ulaşılmıştır. Sonuç olarak öğrenciler tarafından kullanımı kolay, ilgi çekici ve eğlenceli olarak betimlenen AG, sosyal bilgiler dersi bağlamında aktif bir şekilde kullanılabilir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 January 2020

Received in revised form 01 April 2020

Accepted 07 April 2020

Keywords:

Augmented Reality

Social Studies Teaching

Technology Integration

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the use of augmented reality (AR) technology in social studies lessons in the context of the opinions of middle school students. The research was carried out with phenomenology design. The study group consists of 18 students who were studying at 5th, 6th, and 7th grades in the 2018-2019 academic year. AR application was implemented in social studies course in two different public schools in Eastern Anatolia. After the implementation, focus group meetings were conducted with the students. The data were analyzed by content analysis method. After the analyzes, it has been found that AG will increase academic success in social studies course, contribute to permanent learning, and affect students' interests and attitudes towards the course positively. As a result, AG, which is described as easy to use, interesting and entertaining by students, can be actively used in the context of social studies lesson.

1. Giriş

Dinamik bir biçimde kendini yenileyen, geliştiren ve çağın gereklerine göre dönüştüren eğitim sistemlerinin önemli bir ögesi olan eğitimciler, sürekli olarak öğrenmenin daha etkili yollarını aramaktadırlar. Öğrenmenin yeni kolaylaştırıcıları

arayışında teknolojinin kullanımı giderek ön plana çıkmakta ve eğitimsel teknolojik araçlar sınıflardaki öğrenme ve öğretme süreçlerine gün geçtikçe daha fazla dahil edilmektedir.

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: m.ekici@alparslan.edu.tr

Eğitim ortamlarında öğrenme ve öğretme aracı olarak teknolojinin entegrasyonu giderek önem kazanmaktadır. Ortaya çıkan yeni teknolojilerin öğrenme süreçlerine entegrasyonunun bazıları yakın bazıları orta bazıları ise uzun vadede gerçekleşecek gibi görünmektedir. Öğrenme ve öğretme ortamlarına bu teknolojilerin entegrasyonu sürecinde orta vadeli bir teknoloji olarak kabul edilen akıllı teknolojilerden biri de artırılmış gerçeklik (AG) uygulamalarıdır (Spector ve Denton, 2016). Son yıllarda giderek dikkatleri üzerine toplayan AG teknolojisi (Wu, Lee, Chang ve Liang, 2013), kullanıcıyı gerçek dünyadan koparmayan ve gerçek dünya ortamına eklenen sanal nesnelere kullanıcının görmesini sağlayan sanal gerçekliğin bir türü (Azuma, 1997) olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda yer alan AG ve sanal gerçeklik kavramları birbiriyle karıştırılabilmektedir. Sanal gerçeklikte, gerçek dünya üç boyutlu bir şekilde modellenerek etkileşimli ve üç boyutlu sanal ortamlar oluşturulur. AG’de ise gerçek zamanlı ve etkileşimli olarak gerçek dünyayı, bilgisayar ortamında geliştirilen sanal öğelerle zenginleştirmek amaçlanmaktadır. İlkinde gerçeklik olduğu gibi sanal bir dünyaya taşınırken ikincisinde gerçekliğe sanal öğeler eklenerek zenginleştirilmeye odaklanılmaktadır (Somyürek, 2014). AG, eş zamanlı bir şekilde gerçek dünya ortamında sanal öğeler kullandığı için tam anlamıyla bir sanal gerçeklik değildir (Lee, 2012).

Sanal ile gerçek dünyaları bir araya getiren genişletilmiş ve artırılmış bir gerçeklik sağlayan AG’nin (Bronack, 2011; Klopfer ve Squire, 2008) yansıtma tabanlı, konum tabanlı, çoklu ortam tabanlı, outlining (anahtar tabanlı) ve tam konumlandırılmış olmak üzere farklı çeşitleri vardır (Kaleci, Demirel ve Akkuş, 2016; Özel ve Uluyol, 2016). AG, kullanıcılarına etkileşimli deneyimler sunmak için akıllı telefon, tablet ve akıllı gözlük gibi mobil cihazlara eklenebilir (Lee, 2012). Akıllı telefon ve tablet gibi araçların yaygınlaşması ve bunların kullanım avantajları sayesinde AG her geçen gün önem kazanmaktadır (Sin ve Badioze-Zaman, 2010; Tian, Endo, Urata, Mouri ve Yasuda, 2014; Tomi ve Rambli, 2013; Zarzuela, Pernas, Martinez, Ortega ve Rodriguez, 2013). Son yıllarda giderek artan bir şekilde dikkatleri üzerine toplayan AG teknolojisinin (Altınpulluk, 2015; Wu, Lee, Chang ve Liang, 2013), pedagojik uygulamalar için önemli bir potansiyele sahip olduğu iddia edilmektedir (Gün, 2014; Johnson, Smith, Willis, Levine ve Haywood, 2011; Kerawalla, Luckin, Seljeflot ve Woolard, 2006).

Çoklu görselleştirme yöntemleriyle katılım, karşılıklı öğretim, akran öğrenmesi, otantik sorgulama, aktif gözlem gibi üst bilişsel süreçler ve katılımı kolaylaştırıcı rehberliklerle yapılandırıcı öğrenme yaklaşımlarına uyumluluk gösteren AG (Dunleavy ve Dede, 2014) farklı fiziksel konumlarda bulunan öğretmen ve öğrencilere, sanal öğeleri kullanarak ortak bir sanal öğrenme ortamının paylaşılabilirliği iş birliğine dayalı öğrenme fırsatları sunar ve öğrenmeyi bu sayede kolaylaştırır (Kaufmann, 2003). Yapılandırıcı öğrenme kuramı doğrultusunda, artırılmış (genişletilmiş) bir ortamın, öğrencileri, öğretmen merkezli bir ortamdaki önceki bilgilerine dayalı yeni bilgiler oluşturduğu öğrenci merkezli bir ortama taşıdığı

söylenbilir. Mevcut öğrenme yaklaşımları başarılı olsa da öğrenci anlayışını artırmak ve öğrenme deneyimini geliştirmek için AG gibi yeni görselleştirme teknolojileri işe koşulabilir (Liarokapis ve Anderson, 2010).

Öğrenme-öğretme süreçlerine AG’nin entegre edilmesi ile ilgili yapılan çalışmalarda; öğrencilerde derse katılımı artırdığı, merak duygusunu uyandırdığı (Abdüsselam, 2014; Wojciechowski ve Cellary, 2013), derse yönelik tutumu olumlu yönde etkilediği (Bujak, Radu, Catrambone, MacIntyre, Zheng ve Golubski, 2013; İbili, 2013; Sırakaya ve Kılıç Çakmak 2018), dikkat çekici ve eğlenceli bir öğrenme ortamı oluşturduğu (Wojciechowski ve Cellary, 2013; Yoon, Elinich, Wang, Steinmeier ve Tucker, 2012), öğrencilerin derse yönelik hedeflerini ve öz yeterlilik algılarını artırdığı (Erbaş, 2016), akademik başarıyı artırdığı (Gümbür, 2019; Gün, 2014; Toledo-Morales ve Sanchez-Garcia, 2018), zaman tasarrufunu sağladığı (Akçayır ve Akçayır, 2016), aktif katılımı artırdığı ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesine destek olduğu (Ersoy, Duman ve Öncü, 2016; Ivanova ve Ivanov, 2011) ve soyut kavramların somutlaştırılmasına yardımcı olduğu (Squire ve Klopfer, 2007; Wojciechowski ve Cellary, 2013) gibi bulgulara ulaşılmıştır.

Alanyazında öğrenme-öğretme süreçlerinde AG kullanımının yapacağı katkılar ortaya konulmuştur. Ancak farklı disiplinlerden bilgileri bünyesinde barındıran (NCSS, 1994; Parker, 2009), teorik açıdan yoğun olan, geleneksel öğretim yöntemlerinin kullanılmasıyla öğrenciler tarafından sıkıcı bulunan (Chiodo ve Byford, 2004; Zhao ve Hoge, 2005) ve birçok soyut kavramı içinde barındıran sosyal bilgiler (SB) alanına yönelik AG çalışmaları sayıca çok azdır. SB öğretiminde AG kullanımına ilişkin Gümbür (2019) tarafından yapılan “*Sosyal bilgiler dersinde AG uygulaması kullanımının öğrencilerin akademik başarısına, tutumuna ve motivasyonuna etkisi*” isimli deneysel çalışmada, AG uygulaması kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına, derse yönelik tutumlarına ve motivasyonlarına olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Toledo-Morales ve Sanchez-Garcia (2018), eğitimsel bir kaynak olarak AG uygulamasının sosyal bilimlerde kullanımını inceledikleri çalışmalarında, öğrencilerin bilgiyi oluşturmalarında AG’nin olumlu, teşvik edici ve kolaylaştırıcı etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Teknolojinin eğitim süreçlerine entegrasyonu Türkiye’de 2000’li yıllardan bu yana artan bir şekilde önem kazanmaktadır. Teknoloji entegrasyonu sürecinde dünya çapında en büyük ve en kapsamlı proje olarak adlandırılan Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) projesi ile teknolojinin bir öğrenme aracı olarak etkin şekilde kullanılması beklenmektedir (MEB, 2018a). Ayrıca 2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nde öğrencilerin gelişen teknolojileri erken yaşlarda tanımaları ve öğrenme hedefleri doğrultusunda kullanmaları istenmektedir (MEB, 2019). Bu hedeflerin gerçekleşmesinde farklı disiplinlerden teknoloji entegrasyonuna yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Eğitim öğretimin önemli derslerinden biri olan SB dersi kapsamında uzun vadede gelecek vaat eden AG’nin öğrenme ve öğretme süreçleri üzerinde katkılarını ortaya koyacak

çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Akıllı teknolojilere parmak ucu mesafesinde sahip olmaya alışkın olan günümüz öğrenenlerinin AG teknolojileri ile tanışmaları ve SB dersi kapsamında kullanımına yönelik görüşler oluşturmaları önemlidir. Sınıf içinde teknolojinin kullanıcısı konumundaki öğrencilerin entegrasyona ilişkin görüşleri, üzerinde önemle durulması gereken bir alandır. Bu gerekçelerle, bu araştırmada AG'nin SB dersinde kullanımı hakkında öğrencilerin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. AG uygulama programına (HP REVEAL) ilişkin öğrencilerin görüşleri nasıldır?
2. AG uygulamasının sınıf içinde kullanımı sürecinde karşılaşılan olumlu ve olumsuz durumlara ilişkin öğrencilerin görüşleri nasıldır?
3. AG uygulamasının sosyal bilgiler dersinde kullanılmasına ilişkin öğrencilerin görüşleri nasıldır?
4. Sosyal bilgiler dersinde AG uygulaması kullanılmasına ilişkin öğrencilerin önerileri nasıldır?

2. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması, verilerin analizi, inanılabilirlik ve tutarlılık hakkında bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

HP REVEAL AG platformunu kullanarak hazırlanmış olan öğretim etkinlikleri 5., 6. ve 7. sınıf ortaokul öğrencilerine SB dersi kapsamında uygulanması sonrası ortaokul öğrencilerinin AG uygulaması ve bu uygulamanın SB dersinde kullanılmasına ilişkin yaşadıkları deneyimden yola çıkarak AG'yi nasıl algıladıklarına, betimlediklerine ve anlamlandırdıklarına odaklanan bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından olgu bilim yöntemi ile gerçekleştirilmiştir (Bogdan ve Biklen, 2007; Creswell, 2007; Patton, 2002; Van Manen, 1990; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Türkiye'de SB dersi ortaokullarda 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde okutulmaktadır. Ayrıca ortaokul düzeyindeki okullarda sınıf mevcutları farklılıklar göstermektedir. SB dersi bağlamında hem sınıf düzeyleri bakımından hem de öğrenim gördükleri sınıf mevcutları bakımından öğrenciler çeşitli farklılıklara sahiptirler. Bu nedenle araştırma kapsamında SB dersinde uygulanan AG öğretim etkinliğinin farklı sınıf düzeylerindeki öğrenciler tarafından nasıl algılandığı, betimlendiği ve farklı öğrenci sayılarına sahip sınıflarda uygulama aşamasında karşılaşılabilecek olumlu ve olumsuz durumların neler olduğunu ortaya koymak adına çalışma grubu belirlenirken amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik türü benimsenmiştir (Cressell, 2007; Merriam, 2013; Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002).

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında veriler araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla elde edilmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda veri elde etmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafından oluşturulan görüşme formunda yer alan sorular araştırmanın problemleriyle birlikte Doç. Dr. unvanına sahip SB alanında uzman bir akademisyen ve Dr. unvanına sahip bilişim teknoloji alan uzmanı bir akademisyen tarafından amaca uygunluk ve dilbilgisi boyutlarıyla incelenmiştir. Amaca uygunluk açısından soruların uygun olduğu dilbilgisi açısından ise bazı düzeltmelere ihtiyaç duyulduğu alan uzmanları tarafından belirtilmiştir. Yapılan dönütler sonrasında odak grup görüşmelerinde kullanılacak sorulara gerekli düzeltmeler yapılarak son hali verilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun, 24/02/2020 tarihli ve E.3045 sayılı kararıyla etik kurul onayı alınan çalışma Doğu Anadolu bölgesinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı iki farklı devlet okulunda 2018-2019 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. SB dersi kapsamında AG öğretim etkinliği, Soğuk Sular Ortaokulu (*Kod İsim*) 5. ve 7. sınıf, Sıcak Sular Ortaokulu (*Kod İsim*) ise 6. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Okullardaki sınıf mevcutları 5. sınıflarda 45 öğrenci, 6. sınıflarda 12 öğrenci ve 7. sınıflarda 35 öğrenciden oluşmaktadır. AG öğretim etkinliği 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde 2 ders saati şeklinde uygulanmıştır. HP REVEAL AG platformu kullanılarak hazırlanan öğretim etkinlikleri sınıflarda uygulanırken HP REVEAL uygulaması akıllı telefonlarda ve tabletlerde çevrimiçi olarak kullanılabilir. Bu nedenle HP REVEAL uygulaması (application) yüklü 26 adet akıllı telefon, uygulama sürecinde akıllı telefonların sorunsuz bir şekilde genel ağa bağlanabilmesi amacıyla 1 adet Wi-Fi aleti sınıflarda bulundurulmuştur. Ayrıca araştırmacı, uygulamayı kolaylaştırmak amacıyla kendi akıllı telefonunun genel ağ paylaşımını açarak bağlantı sorunlarının oluşmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bunlara ek olarak; HP REVEAL AG uygulaması yüklü toplam 26 akıllı telefon ve her bir akıllı telefon için iki adet olmak üzere toplam 52 kulaklık AG öğretim etkinlikleri kapsamında sınıflarda kullanılmıştır. Tablo 1'de araştırma kapsamında sınıflarda gerçekleştirilen AG öğretim etkinliğine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 1. Artırılmış Gerçeklik Öğretim Etkinliği

S	Ş	D	Kazanım	Yöntem/ Teknik	Tarih-Saat
5	A	1. Ders	Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.	İş birliğine dayalı/ Balık kılçığı	20.03.2019- 14:00
		2. Ders	İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.	İş birliğine dayalı Vızıltı	20.03.2019- 14:50
6	A	1. Ders	Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirir.	İş birliğine dayalı/ Balık kılçığı	21.03.2019- 13:00
		2. Ders	Popüler kültürün, kültürümüz üzerindeki etkilerini sorgular	İş birliğine dayalı/ Vızıltı	21.03.2019- 13:50
7	B	1. Ders	Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.	İş birliğine dayalı/ Balık kılçığı	22.03.2019- 12:00
		2. Ders	Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.	İş birliğine dayalı/ Vızıltı	22.03.2019- 12:50

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma kapsamında öğretim etkinlikleri 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde 2 ders saati olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca her öğretim etkinliği için bir kazanım belirlenmiştir. Kazanımlar belirlenirken çalışmanın yapılacağı okullarda görev yapan SB öğretmenleriyle araştırmacı bir araya gelmiş ve öğretmenin belirlediği yıllık takvim doğrultusunda yapılandırıcı öğrenme yaklaşımı çerçevesinde ağırlıklı olarak öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini işe koşan aynı zamanda öğrenciler arası iş birliğini artıran kazanımlar seçilmiştir. Sınıf içi öğretim etkinliklerinde ise öğrenciler arası iş birliğine dayalı öğrenmeyi teşvik edici ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirici vızıltı ve balık kılçığı teknikleri kullanılmıştır.

AG uygulaması sonrasında uygulamanın yapıldığı sınıfların SB öğretmeniyle görüşülerek akademik başarı düzeyleri bakımından yüksek, orta ve düşük başarıya sahip öğrencilerden her bir düzey için iki öğrenci olmak üzere toplam 6 öğrenci belirlenmesi istenmiştir. SB dersi

öğretmenin belirlediği öğrencilerden çalışmaya gönüllü olan öğrencilerle grup dinamiği etkisini kullanarak derinlemesine bilgi edinmek amacıyla odak grup görüşmeleri (Bowling, 2002) gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın soruları hakkında katılımcıların görüşlerini almak amacıyla her sınıf düzeyi için bir odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmeleri 5. sınıflarla 02.05.2019 tarihinde saat 14:00’te, 6. sınıflarla 01.10.2019 tarihinde saat 13:00’te ve 7. sınıflarla 03.05.2019 tarihinde saat 8:40’ta gerçekleştirilmiştir. AG uygulamasının yapıldığı tarih ile odak grup görüşmelerinin gerçekleştirildiği tarihler arasında belli bir zaman aralığı bırakılmıştır. Bu zaman aralığı 1 ile 7 ay arasında değişmektedir. Odak grup görüşmelerinin bu şekilde gerçekleştirilmesindeki amaç AG öğretim etkinliğinde öğrencilerdeki kalıcı öğrenme öğelerini ortaya koymaktır. Odak grup görüşmeleri her bir sınıf düzeyi için ortalama 60-90 dakika arası sürmüştür. Odak grup görüşmeleri öğrencilerin ders gördükleri okullarda uygun olan boş toplantı salonlarında gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmelerinde katılımcıların AG deneyimleri sonrası AG’yi nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıkları anlaşılmaya çalışılmış aynı zamanda SB dersinde AG’nin kullanımına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Görüşme süresince araştırmacı, katılımcıların görüşlerini kendilerinden izin almak kaydıyla ses kayıt cihazıyla kaydetmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri ses kaydına alınmış daha sonra bilgisayar ortamına aktarılarak herhangi bir programa başvurulmadan çözümlenmiştir. Elde edilen veriler nitel analiz tekniklerinden içerik analizi kullanılarak incelenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırma kapsamında gerçekleştirilen 3 odak grup görüşmesi için kodlama güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Odak grup görüşmelerinden elde edilen ham veriler araştırmacı, SB alanında Dr. unvanına sahip uzman bir akademisyen ve Dr. unvanına sahip bilişim teknoloji alan uzmanı bir akademisyen tarafından okunarak anlamlı kod birimleri saptanmıştır. Bu bağlamda verilerin ayrıntılı kodlaması gerçekleştirilerek tümevarımsal bir analiz yapılmıştır. Verilerin kodlanması sürecinde her uzman eldeki tüm verileri ayrı ayrı kodlamış daha sonra araştırmacı ve uzmanlar bir araya gelerek tüm kodları karşılaştırmışlardır. Yapılan kodlamalarda araştırmacı 42, I. alan uzmanı 38 ve II. alan uzmanı 40 kod bulmuştur. Daha sonra araştırmacı ve uzmanlar tarafından belirlenen kodlar görüş birliği ve görüş ayrılığı şeklinde ayrıştırılmıştır. Kodlayıcı güvenilirliği hesaplaması için Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır.

Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) * 100. Kodlayıcı güvenilirliği ilgili yapılan hesaplamalar Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Kodlama Güvenilirliği Çalışması

Kodlama	Kod Sayısı	Kod Sayısı	Kod Sayısı	Ortak Uyum Oranı
	A ve I	A ve II	I ve II	
	42-38	42-40	38-40	
Görüş Birliği	38	36	37	
Görüş Ayrılı	2	2	3	
Uyum	%95	%95	%93	%94

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmacı (A) ve I. uzman arasında %95, araştırmacı (A) ve II. uzman arasında %95 ve I. uzman ile II. uzman arasında %93 oranında uyum bulunmuştur. Tüm bu hesaplamalar sonucunda araştırmanın kodlayıcı güvenilirliği %94 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik hesaplarının %70’in üzerinde çıkması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Burada elde edilen sonuç, araştırma için güvenilir kabul edilmiştir. Üzerinde uzlaşmaya varılan veriler bulgular olarak raporlanmıştır.

2.6. İnanılrlık ve Tutarlılık

Nitel araştırma, geçerlik ve güvenilirlik süreci bağlamında nicel araştırmalardan farklılıklar göstermektedir. Geçerlik ve güvenilirlik sınamalarının ağırlıklı istatistiksel yöntemlerle yapıldığı nicel araştırmalardan farklı olarak nitel araştırmalarda inandırıcılık, doğrulanabilirlik ve aktarılabilirlik gibi kavramlar geçerlik ve güvenilirlik yerine kullanılmaktadır (Creswell, 2007; Lincoln ve Guba, 1985). Araştırma kapsamında da inanrlık ve tutarlılık açısından araştırmacı, veri kaybını önlemek amacıyla tüm görüşmelerini ses kaydına almıştır. Araştırmada derinlemesine incelemeler yapmak amacıyla farklı okullar, farklı sınıf mevcutları ve farklı sınıf düzeylerinden katılımcılar çalışmaya dahil edilmeye çalışılmıştır. Veri toplama araçlarının geliştirilmesi sürecinde uzman görüşlerinden yararlanılmıştır. Toplanan veriler katılımcılar tarafından teyit edilerek nesnellüğün sağlanmasına özen gösterilmiştir. Araştırma kapsamında derinlemesine veriler elde etmek amacıyla odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiş, katılımcıların görüşlerini belirtmeleri ve dışardan etkilerin azaltılması amacıyla görüşmeler bağımsız salonlarda yapılmış ve tüm katılımcılara söz hakkı tanınmıştır. Bu görüşmelerde görüşlerini aktaran öğrencilerin gerçek isimleri yerine kodlama (6Ö1, 5Ö1, 7Ö1 gibi) yöntemiyle öğrenci görüşleri bulgular kısmında aktarılmıştır. Örneğin (6Ö1) kodunda 6. sınıf düzeyini Ö1 ise öğrenciyi temsil etmektedir. Doğrudan alıntılarda öğrenci isimleri yerine bu kodlamalar kullanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Araştırmacı çalışma sürecinde önyargılarından arınık bir şekilde çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Araştırma verileri 2 farklı alan uzmanı tarafından kodlanarak uzmanlar arası görüş birliğinin sağlanmasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır.

3. Bulgular

AG’nin SB dersinde kullanımına ilişkin öğrencilerin görüşlerini incelemeyi amaçlayan çalışmada gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri sonrasında Tablo 3’te yer alan bulgular elde edilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Sorularına Yönelik Katılımcı Görüşlerine İlişkin Betimsel Bulgular

Araştırma soruları ve ulaşılan temalar
1. AG Uygulama Programına (HP REVEAL) İlişkin Görüşler
1.1. İlgi çekici ve eğlenceli olma
1.2. Şaşırtıcı olma
1.3. Öğrencilerde akış hissi oluşturma
1.4. Kullanım açısından kolay olma
2. AG Uygulamasının Sınıf İçinde Kullanımı Sürecinde Ortaya Çıkan Olumlu-Olumsuz Durumlara İlişkin Görüşler
2.1. Donanımsal sorunlar
2.2. Sınıf İçi Gürültüden Kaynaklanan Sorunlar
3. SB Dersinde AG Kullanımına İlişkin Görüşler
3.1. Akademik başarıyı artırma
3.2. Kalıcı öğrenmeyi destekleme
3.3. Dersine yönelik ilgi ve katılımı olumlu etkileme
4. SB Dersinde AG Kullanımına İlişkin Öneriler

Tablo 3’e bakıldığında ortaokul öğrencilerinin SB öğretiminde AG uygulamasının kullanımına ilişkin görüşleri 4 soru altında incelenmiş bu sorular çerçevesinde ulaşılan bulgular 9 tema altında toplanmıştır.

1. AG Uygulama Programına (HP REVEAL) İlişkin Görüşler

Araştırmanın ilk sorusuna ilişkin bulgular, ortaokul öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda dört alt temaya ayrılmıştır.

1.1. AG Uygulaması İlgi Çekici ve Eğlencelidir

Ortaokullarda SB dersi kapsamında gerçekleştirilen AG öğretim uygulaması sonrası yapılan odak grup görüşmelerinde öğrencilerden; 5Ö4 “Valla hocam ben çok aşırı beğendim”, 6Ö4 “Eğlenceli bir şey”, 5Ö3 “İlginç böyle hocam resimler dağ gibi oluyor sonra resimler canlanıyor birkaç kişi içine giriyor. İşte o gibi şeyler. Turizm gibi sanki resim gerçektir.” görüşleriyle AG uygulamasını ilgi çekici ve eğlenceli bulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerden 6Ö4 “Görüntü oluştu ses de vardı.”, 6Ö1 “İlk defa telefonu resme tutulduğunda hareket etmesi garip geldi” ve 5Ö1 “Ben babama anlattım dedim ki 7 tane öğretmen geldi orda dedim ki geldi bize kulaklık verdi telefona geldi kâğıda yansıttı ses çıktı oradaki insanlar turizmden sonra sel oldu hocam anlattım oradakilerin de çok hoşuna gitti” görüşleriyle de bu durumun nedenini AG uygulamasının farklı görselleştirme öğeleri kullanabilme özelliğiyle ilişkilendirmişlerdir. Resim, video, 3 boyutlu sanal öğeler gibi farklı görselleştirme öğelerini kullanabilen AG uygulamaları, bu özellikleriyle öğrencilerin ilgisini

çekmekte ve onlara eğlenceli gelmektedir. Bu durum öğrenmenin destekleyicisi bir materyal olarak AG'nin sınıflarda kullanılabilirliğini göstermektedir.

1.2. AG Uygulaması Şaşırtıcıdır

Kendileriyle görüşülen öğrencilerden; 5Ö1 “*Evet ben çok şaşırdım*”, 5Ö5 “*Hocam çok şaşırdık (Neden?) Hocam ben çünkü ilk kez öyle bir şey gördüğüm için çok şaşırdım*” ve 6Ö4 “*Bayağı şaşırdık (Neden?) Çünkü ilk defa görmüştüm ben*” şeklindeki ifadeleriyle AG uygulamasını şaşırtıcı bulmuşlardır. AG'nin öğrenciler tarafından şaşırtıcı bulunması ilk kez böyle bir uygulamayla karşılaşmalarıyla açıklanabilir.

1.3. AG Uygulaması Öğrencilerde Akış Hissi Oluşturur

Kendileriyle görüşülen öğrencilerden bazıları AG öğretim etkinliğinin yapıldığı ders hakkında 7Ö4 “*Evet evet ders çok çabuk geçti*”, 7Ö3 “*İstemiyorduk bitsin*” ve 7Ö1 “*Evet zaman çok çabuk geçti*” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu görüşler öğrencilerin derse kendilerini kaptırdıkları ve bir akış hissine kapıldıkları şeklinde yorumlanmıştır. Öğrencilerde bu akış hissini oluşmasının nedeni olarak AG uygulamasının öğrenciler tarafından ilgi çekici ve eğlenceli bulunmasının olduğu söylenebilir.

1.4. AG Uygulaması Kullanım Açısından Kolaydır

Odak grup görüşmelerinde öğrencilerden bazıları öğretim etkinliği sırasında AG uygulamasının kullanımına yönelik 5Ö4 “*hoca bize gösteriyordu biz de sonra kendimiz kullanıyorduk kolaydı yani*”, 5Ö6 “*biz kendimiz bakıyorduk videolara kendimiz tutuyorduk telefonu*”, 6Ö2 “*Programı kullanmak kolaydı*”, 6Ö3 “*Bayağı kolaydı*”, 6Ö1 “*Basitti*”, 6Ö4 “*Evet, Basit kolaydı hocam*” ve 6Ö5 “*Basitti rahat kullanılıyordu*” şeklinde görüşleriyle akıllı telefonlarda yüklü olan bu programın öğrenciler açısından kullanımının kolay olduğunu söylemişlerdir. Araştırma kapsamında kullanılan HP REVEAL uygulaması (application) tetikleyici mekanizmayla çalışan bir özelliğe sahiptir. Akıllı telefonların tetikleyici resme tutulmasıyla uygulama çalışmaya başlamaktadır. Bu nedenle 5. sınıflar da dahil olmak üzere ortaokul öğrencileri açısından kullanımı kolay bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

2. AG Uygulamasının Sınıf İçinde Kullanımı Sürecinde Ortaya Çıkan Olumlu-Olumsuz Durumlara İlişkin Görüşler

Araştırmanın ikinci sorusuna ilişkin bulgular, ortaokul öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda iki alt temaya ayrılmıştır.

2.1. Donanımsal Sorunlar

AG öğretim etkinliğinin uygulaması sonrasında gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinde öğrencilerden bazıları 6Ö3 “*hocam bizim telefonumuz dondu, çalışmadı*”, 5Ö4 “*telefonumuzda program açılıyordu ama kulaklığımızda ses az geliyordu*”, 7Ö3 “*Bizim iki defa kulaklığımız bozuldu*” ve 7Ö4 “*Bizim telefon çok ağır işliyordu cevaplar falan çok geç oluyordu*” gibi ifadeleriyle uygulama sürecinde çeşitli sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu ifadelerinde yer alan sorunlar donanımsal

sorunlar şeklinde değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan akıllı telefon ve kulaklıkların aynı özelliklerde olmamasının buna neden olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bazı telefonların işlemci gücü ve kamera özelliklerinin de bu sorunların ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca öğrencilerden bazıları görüşme sırasında 6Ö5 “*hocam bizim okula telefon getirmemiz yasak*” ve 6Ö2 “*teknolojik alette yasak hocam tablet telefon. Okula tablet getirmek de yasak*” diyerek okullara akıllı telefon ve tablet getirmelerinin yasak olduğunu belirtmişlerdir.

2.2. Sınıf İçi Gürültüden Kaynaklı Sorunlar

AG öğretim etkinliğinin uygulanması sonrasında gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinde öğrencilerden bazıları 5Ö2 “*Çok ses çıkıyordu izlediğim videoyu anlamadım*”, 5Ö1 “*Evet anlamadık (sınıf içi gürültü)*”, 5Ö5 “*Evet çok ses çıkıyordu (sınıf içi gürültü)*” ve 5Ö3 “*Ben anlamadım tekrar izledim. (Sınıf içi gürültü)*” şeklinde sınıf içinde yaşadıkları sorunları ifade etmişlerdir. Öğrencilerin belirttikleri sıkıntılar sınıf içi gürültüden kaynaklanan sorunlar olarak yorumlanmıştır. Gürültü kaynaklı sorunlar yalnızca 5. sınıf öğrencileri tarafından dile getirilmiştir. AG öğretim etkinliğinin gerçekleştirildiği 5.sınıflar 45 kişilik mevcuda sahiptir. Uygulamanın gerçekleştirildiği gün sınıfta toplam 43 öğrenci bulunmuştur. Sınıf içinde oluşan gürültünün nedeni olarak sınıf mevcudunun kalabalık olması gösterilebilir.

3. SB Dersinde AG Kullanımına İlişkin Görüşler

Araştırmanın üçüncü sorusuna ilişkin bulgular, ortaokul öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda üç alt temaya ayrılmıştır.

3.1. AG Uygulamasının Kullanılması SB Dersinde Akademik Başarıyı Artırır

Odak grup görüşmelerinde öğrencilerden bazıları 5Ö5 “*Genel olarak tekrar ediyoruz ya, daha iyi anlarız denemede daha iyi yaparız o zaman*” ve 5Ö6 “*Tekrar yapıp sınavda başarılı olup daha iyi anlarız daha yüksek puan alırız.*” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Bu görüşleriyle öğrenciler SB dersinde bir öğrenme destekleyicisi olarak AG'nin kullanılmasının akademik başarılarını artıracığına olan inançlarını vurgulamışlardır. Öğrenciler bu inançlarını AG'nin tekrar izleme ve okul dışı kullanılabilme özelliği ile ilişkilendirmişlerdir. AG uygulamaları tablet ve akıllı telefonlar gibi teknolojilerle birlikte kullanılabilir. Bu durum öğrencilerin hem okul içi hem de okul dışı ortamlarda tekrar izleme özelliğinden yararlanarak anlamadıkları konuları tekrar etmelerinde onlara olanak sağlamaktadır. Bu nedenle SB öğretiminde tekrar izleme özelliğiyle AG önemli bir öğrenme destekleyici olarak değerlendirilebilir.

3.2. SB Dersine Yönelik Kalıcı Öğrenmeyi Destekler

SB dersinde gerçekleştirilen AG öğretim uygulaması sonrası yapılan görüşmelerde öğrencilerden bazıları 5Ö4 “*Telefon üzerinde video çektik ya telefon üzerinde bize anlattılar öyle ben daha iyi anladım*”, 5Ö6 “*Biz diğer sınıflardan o zamanlar galiba gerideydik şimdi yetiştik o zaman yapılsaydı şimdi belki onları geçmiştik...hayır hocam dersi daha iyi anlamamızı sağladı. Tekrar oldu iyi oldu*”, 5Ö3 “*Kulağımızdan girdi bir daha çıkmadı (Gülüşmeler)*”, 5Ö1

"Dersi daha iyi anlamamızı sağladı", 7Ö4 "Daha iyi öğreniyoruz" ve 6Ö2 "Hocam Youtube'den kanaldan bir şey izlese hem aklımızda kalıyor film dizi filan ama derslerde dinlediğimiz şeyler pek aklımızda kalmıyor ama böyle bir şey olsa daha çok aklımızda kalır mesela daha akılda kalıcı olur" şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Öğrenciler bu görüşleriyle AG uygulamasının SB dersinde kalıcı öğrenmeyi destekleyeceğini vurgulamışlardır. Ayrıca öğrenmenin kalıcılığını görmek amacıyla araştırmacı öğrencilerle yapacağı odak grup görüşmelerini öğretim uygulamasının yapıldığı tarihten en az 1 ay en çok 7 ay sonrasında gerçekleştirmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmacı odak grup görüşmeleri sırasında öğretim etkinliğinde yer alan resimlerden bazılarını öğrencilere göstermiş ve resmi hatırlayıp hatırlamadıklarını sormuştur. Öğrencilerden 6Ö4 "Bir tane video vardı cüzdan bir dilencinin yanından geçiyordu dilenci ona işaret yapıyordu adam durmuyordu kafasını sallayıp gidiyordu arabaya gidiyordu dilenci gitti böyle arabanın camını tıkladı adam camı açtı dedi ki para uzattı ona dilendiğini sanıyordu onun ama o cebinden cüzdanı çıkarıp adama verdi aslında o adam cüzdanını düşürmüştü orada oturan adamda dilenci de değil cüzdanı düşürdüğü için onu uyarmaya çalışıyor yanlış bir anlaşılma oluyor. Önyargılı davranıyor hocam." öğrenci 6Ö5 "Benim de izlediğim sanırım bu birincisiydi hocam uzun sakallı biri önlerinden geçiyor onun terör olduğunu sanıyorlar ama arkasından takım elbiseli biri geliyor ondan hiç şüphelenmiyorlar arkasından polis koştığında o adamın hiç o adamı tutmadan etrafından dolanıp diğer adamı tuttuklarında bayağı bir şaşırdı kadın burada önyargının bayağı geliştiğini göstermiş oldu" şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. AG uygulaması kullanılarak yapılan SB dersindeki öğretim etkinliklerinde akıllarında kalanları aktaran bu öğrencilerin belirttikleri ifadelerin doğruluğunu görmek amacıyla araştırmacı ilgili resimlerde yer alan videoları incelemiş ve öğrencilerin videolarda geçen tüm olayları aradan 7 ay geçmiş olmasına rağmen doğru bir şekilde hatırladıklarını belirlemiştir. Öğrencilerin aradan 7 ay kadar bir süre geçmiş olmasına rağmen öğretim etkinliğinde yer alan videolar ve içerikler hakkında bu denli bilgiyi hatırlamaları kalıcı öğrenmenin gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir. Kalıcı öğrenmenin gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir. Kalıcı öğrenmenin gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir. Kalıcı öğrenmenin gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir. Kalıcı öğrenmenin gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir. Kalıcı öğrenmenin gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir.

3.3. SB Dersine Yönelik İlgi ve Katılımı Olumlu Etkiler

Sınıflarda gerçekleştirilen AG öğretim uygulaması sonrası yapılan odak grup görüşmelerinde öğrencilerden bazıları 7Ö3 "Derse katılım artar herkesin katılımını sağlar", 6Ö5 "Heyecan oluşturuyor daha çok izlemek istiyor böyle tutkusu artıyor böyle daha iyi anlıyor iyi oluyor yani güzel", 6Ö1 "Mesela hocam ilkokullarda etkinlikler yapıyorlar ortaokullar büyüdü diye yapmıyorlar ama en çok etkinliğe ihtiyacı olan bizleriz sınavlarımız var derslerimiz var bunları yaptıkları etkinliklerden biz onlardan istemiyoruz ama böyle şeyler yapsalar iyi olur", 7Ö1 "Bence çok da hoşuna gider", 5Ö6 "Eğlenceli heyecanlı", 6Ö4 "Keşke bir daha olsa ben çok sevdim bayağı eğlenceli geçmişti" ve 6Ö3 "Bir daha yapar mısınız?" şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Dile

getirilen bu ifadeler AG'nin derse katılımı ve ilgiyi artırdığı şeklinde yorumlanmıştır. AG'nin öğrencilerde derse yönelik ilgi ve katılımı artırmasında uygulamanın yapıldığı sınıfta dersin eğlenceli geçmesi etkili olmuş olabilir. Buna ek olarak öğrencilerin AG uygulamasını sevmiş olmaları ilgi ve katılımı olumlu yönde etkileyen diğer bir faktör olarak düşünülebilir.

4. SB Dersinde AG Uygulamasının Kullanılmasına İlişkin Öneriler

Araştırmanın dördüncü sorusuna ilişkin olarak öğrenciler SB dersinde AG uygulamasının kullanıma ilişkin çeşitli öneriler getirmişlerdir. Örneğin öğrenci 5Ö2 "Etkin vatandaşlık. (Niye?) şey hocam oradaki etkin daha iyi anlarsınız." öğrenci 5Ö5 "Birey ve toplum (ne yapabiliriz?) işte hocam öyle birey ve toplumu daha iyi anlarsınız." öğrenci 7Ö4 "Osmanlı devleti" öğrenci 7Ö6 "Osmanlı devleti (neden o ünitede olsun) çünkü daha eğlenceli olsun" öğrenci 7Ö4 "Bilim insanları" 7Ö3 "Rönesans reform hareketleri Fransız ihtilali" 6Ö6 "Bilim insanları konuşmalar onlar konuşmalar kendi hayatlarını anlatsalar" öğrenci 6Ö5 "Mesela bir kitap var kitabın bir sayfasını açıyorsunuz diyelim ki sizin verdiğiniz resimler gibi resimler var ona tutsak kitapta ne dediğini gözümüzde canlandırmak yerine direk orada canlandırsak daha iyi olur." öğrenci 6Ö3 "Mesela derslerde yeni konulara geçtiğimizde korkuyoruz başlıkları korkutucu geliyor böyle ilk sayfalarda böyle bir şey yapılırsa böyle kısa bir tanıtım gibi böyle artırılmış gerçeği yapsalar çok iyi olur yani. Korkumuz gider" öğrenci 6Ö2 "Ders kitaplarına filan böyle koyarlar hoca telefonundan açar bizde izleriz böyle daha iyi kavrarız." öğrenci 6Ö4 "Bazı derslerde ders çok sıkıcı oluyor onlarda bu AG kullanılabilir AG böyle kitaplarda yansına olarak verebilirler sıkıcı konularda daha iyi öğreniriz." şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Dile getirilen görüşler incelendiğinde SB öğretimi bağlamında birçok öğrenme alanı ve kazanıma yönelik AG öğretim etkinliğinin yapılabileceği, AG uygulaması kullanılarak farklı öğretim materyallerinin oluşturulabileceği ve AG'nin dersin daha eğlenceli geçmesine katkıları sunabileceği öğrenciler tarafından vurgulanmıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın birinci sorusu olan AG uygulama programına yönelik öğrenci görüşleri incelendiğinde öğrencilerin AG uygulama programını ilgi çekici, eğlenceli, şaşırtıcı ve kullanımı kolay bir uygulama şeklinde betimledikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Alan yazında, AG'nin öğrenciler tarafından ilgi çekici ve eğlenceli bulunduğuna ilişkin araştırmalar mevcuttur (Di Serio, Ibáñez ve Kloos, 2013; Dunleavy, Dede ve Mitchell, 2009; Han, Hyun ve So, 2015; Ibáñez, Di Serio ve Kloos, 2014; Kerawalla, Luckin, Seljeflot ve Woolard, 2006; Liu ve Tsai, 2013; Zhang, Sung, Hou ve Chang, 2014). Araştırmada ayrıca AG uygulamasının öğrencilerde akış hissi oluşturduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Dikkatini yoğunlaştırarak bir işle ilgilenme ve bundan zevk alma şeklinde tanımlanan akış hissinde bireyler herhangi bir kazanç sağlama kaygısı olmadan, yalnızca o işi yapmak uğruna etkinliği gerçekleştirmektedir (Nakamura ve Csikszentmihalyi, 2005). Öğrencilerin SB dersinin ne zaman bittiğini fark etmemeleri bu hissin öğrencilerde oluştuğuna kanıt olarak gösterilebilir. Akkuş ve Akkuş (2017) müze ziyaretçilerinin müzelerde kullanılan

AG uygulamaları sırasında yaşadığı akış deneyimini tespit etmeyi amaçladıkları çalışmalarında AG uygulamalarının ziyaretçilerde yüksek düzeyde akış hissi oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırma kapsamında öğrencilerin vurguladığı diğer konular da AG uygulamasının farklı görselleştirme öğeleri kullandığı ve uygulamanın kullanımın kolay olduğudur. AG uygulamaları ses, video, resim ve 3 boyutlu öğeler gibi farklı görselleştirme öğelerini kullanabilmektedir. Aynı zamanda akıllı telefon ve tabletlerde yer alan yazılımlarla kullanımlarının kolay olması AG uygulamalarının uygun donanımlar ve yazılımlarla okullarda farklı sınıf düzeyleri için öğretim etkinliği olarak kullanılabilir olduğunu göstermektedir. FATİH projesinin etkililiğine yönelik yapılan araştırmalarda öğrencilere dağıtılan tabletlerin etkin bir şekilde kullanılmadığı hatta öğretmenlerin öğrenme hedefleri doğrultusunda tabletleri nasıl kullanacaklarını bilmedikleri, tabletlerde kullanmak amacıyla içerik üretme konusunda kendilerini yetersiz gördükleri sonuçlarına ulaşılmıştır (Akçaoğlu, Gümüş, Bellibaş ve Boyer, 2014; Kıranlı ve Yıldırım, 2013; Sarıtepeci, Durak ve Seferoğlu, 2016). Buna ek olarak 2023 Eğitim Vizyon Belgesi'nde gelişen teknolojilerin etkin bir şekilde sınıflara entegre edilmesi, vizyon belgesinin ana amaçlarından biridir. Ayrıca öğretmenlerden öğrenme hedefleri doğrultusunda bu yeni teknolojiler için içerik üretmeleri ve bu konuda liderlik davranışı sergilemeleri beklenmektedir (MEB, 2019). AG uygulama programlarının son dönem akıllı teknolojilerinden akıllı telefon ve tabletlerle birlikte kullanılabilme özelliğine sahip olmaları, içerik olarak ses, video, resim ve 3 boyutlu öğeler gibi farklı görselleştirme öğelerini kullanabilme özellikleri nedeniyle öğrenciler tarafından ilgi çekici, eğlenceli ve şaşırtıcı bir biçimde betimlenmesine neden olmuştur. Ayrıca tüm bu özelliklerine ek olarak uygun öğretim etkinlikleri ile birlikte kullanıldığında da öğrencilerin dersin akışına kendilerini kattıkları düşünülebilir. Yaş grubu gözetmeksizin hem kullanım kolaylığı hem de bünyesinde barındırdığı özellikler nedeniyle AG uygulamaları kullanıcılarının hem dikkatlerini çekmekte hem de onlarda akış hissi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında yapılan öğretim etkinliklerinde öğrenciler dersin süresinin nasıl geçtiğini anlamadıklarını belirterek AG uygulaması ile kendilerini derse ve uygulamaya kattıklarını belirtmişlerdir. Bu durum öğrencilerde akış hissini oluşturduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Bu çalışmada da öğrenme süreçlerinde AG kullanımının öğrenciler üzerinde benzer yansımalar oluşturduğu görülmüştür. Bu bulgular ışığında AG uygulamalarının doğru planlamalarla SB dersine entegre edilmesinin öğretmenler için önemli avantajlar oluşturacağı söylenebilir. FATİH projesi ile dağıtılan ama öğrenme hedefleri doğrultusunda aktif bir şekilde kullanılmayan tabletleri uygun içeriklerle etkin bir şekilde kullanmak AG uygulamaları ile mümkün olabilir. AG uygulaması hem kullanım kolaylığı hem de farklı görselleştirme öğelerini kullanabilme özelliklerinden dolayı öğretmenler tarafından SB dersinde kullanılabilir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan AG uygulamasının sınıf içi kullanımında ortaya çıkan olumlu olumsuz durumlara ilişkin öğrenciler, AG uygulamasının kullanılması önünde en önemli engel olarak okullarda telefon ve tablet gibi akıllı teknolojinin kullanılmasının yasak olmasını belirtmişlerdir. Ek

olarak AG uygulamasının kullanımı sürecinde çeşitli sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bunlardan kulaklık ve telefonda kaynaklanan sıkıntılar donanımsal sorunlar, sınıf içi gürültü oluşumu da sınıf yönetimi konusunda sorunlar olarak ikiye ayrılmıştır. Donanımsal sorunların çözümü konusunda bozuk olan kulaklık ve telefonların değiştirilmesiyle sorunlar çözülmüştür. Gürültü sorunu da 45 kişilik 5. sınıflarda yaşanmıştır. Bu durum AG uygulamalarının bir öğretim etkinliği olarak sınıflarda kullanılması konusunda karşılaşılabilecek sorunlar olarak görülebilir. Alan yazında, AG uygulaması sırasında benzer sorunlarla karşılaşan çalışmalara rastlanmıştır (Chang, Hou, Pan, Sung ve Chang, 2015; Furió, González-Gancedo, Juan, Seguí ve Costa, 2013; Ke ve Hsu, 2015). İyi planlanmadan ve yeterli donanımsal araçlar sağlanmadan AG uygulamasının etkili bir öğretim aracı olarak sınıflarda kullanılması düşünülemez. Bu durum AG'yi sınıflarda kullanmak isteyen SB öğretmenleri için aşmaları gereken önemli bir sorun olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın üçüncü sorusu olan SB dersinde AG kullanımına ilişkin öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkileyeceği, kalıcı öğrenmelerini destekleyeceği ve SB dersine yönelik öğrenci ilgi ve katılımını artıracığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Alan yazında yer alan çalışmalar da göstermektedir ki AG, öğrencilerin öğrenmelerini desteklemekte bu sayede akademik başarılarını olumlu yönde etkilemektedir (Gümbür, 2019; Kamarainen, Metcalf, Grotzer, Brone, Mazzuca, Tutwiler ve Dede, 2013; Lu ve Liu, 2015; Şahin ve Yılmaz, 2019). AG uygulamaları farklı görselleştirme öğelerini kullanma ve öğrenciler tarafından eğlenceli olma özellikleriyle öğrencilerin derse olan ilgilerini artırmaktadır. Bu durum da öğrencilerin akademik başarılarına olumlu şekilde yansımaktadır. Ayrıca uygulamanın öğrencilere tekrar izleme olanağı vermesi, anlaşılmayan konuların bireysel olarak sınıf içi veya sınıf dışı ortamlarda tekrar edilebiliyor olması sayesinde öğrencilerin akademik başarılarına olumlu katkılar yapacağı söylenebilir. SB dersinin yoğun bir teorik içeriği olduğu düşünüldüğünde AG uygulamalarının dersin öğrenme hedeflerine ulaşma konusunda öğrencilere yardımcı olacağı ve bu şekilde akademik başarılarına katkı sağlayacağı söylenebilir.

SB dersinde AG uygulamasının kullanılmasının öğrenci öğrenmesine katkılar sağladığı ve bu sayede kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesine yardımcı olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Öğrenciler özellikle tekrar izleme özelliğine vurgu yaparak anlaşılmayan konuların bu uygulamayla tekrar edilebileceği ve gerçek yaşamda karşılaşılamayacak durumların uygulama sayesinde öğrencilere aktarılacağına ilişkin vurgularla öğrenmenin destekleneceği ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşeceği vurgulanmıştır. SB ders içeriğinde yer alan birçok soyut kavram ve öğrenci tarafından deneyimlenme imkânı az olan birçok gerçek yaşam problemi bu uygulamalarla öğrencilere aktarılabilir. SB öğretim programında da vurgulandığı gibi gerçek yaşam problemleriyle öğrencilerin karşılaşması ve bu problemlere ilişkin çözüm üretmeleri (MEB, 2018b) açısından AG uygulamaları SB derslerinde kullanılabilir. Öğrenme konusunda bu derece önemli avantajları ortaya konan AG uygulamaları SB öğretiminde önemli bir öğrenme destekleyicisi olarak kullanılabilir.

AG uygulamaları resim, video ve 3 boyutlu nesnelere gibi çeşitli görselleştirme öğeleri kullanabilmektedir. Bu durum öğrencilerin ilgi ve katılımlarını olumlu yönde etkilemektedir. Nitekim araştırma kapsamında öğrencilerinden bazıları tarafından sıkıcı bir içeriğe sahip olduğu vurgulanan SB dersine yönelik ilgi ve katılımı artırıcı özellikler barındırdığına değinilmiştir. Alan yazında, AG'nin öğrencilerde derse yönelik ilgi ve katılımı artırdığına yönelik çalışmalar yer almaktadır (Chiang, Yang ve Hwang, 2014; Liu ve Tsai, 2013; Wojciechowski ve Cellary, 2013). Bu durum göstermektedir ki AG'nin SB dersinde kullanımı; sıkıcı, yoğun, karmaşık ve ezberci bir ders olarak nitelendirilen SB dersini öğrenciler açısından ilgi çekici ve öğrenci katılımının fazla olduğu bir ders haline getirebilir.

Araştırmanın dördüncü sorusu olan AG uygulaması kullanılarak SB dersi kapsamında başka neler yapılabilir konusunda öğrenciler önerilerini dile getirmişlerdir. Öğrencilerin yapmış oldukları önerilere bakıldığında SB dersinde daha çok sıkıcı olarak adlandırdıkları Osmanlı Devleti konularına yönelik öneriler getirdikleri görülmüştür. Bazı öğrenciler farklı öğrenme alanları ve ünitelere ilişkin öneriler de sunmuşlardır. Bu önerilerinde öğrenciler, AG'nin bir öğretim etkinliği veya ders kitaplarında içeriği destekleyici bir öğe olarak kullanılmasını vurgulamışlardır. Bu sayede hem daha iyi öğrenmenin gerçekleşeceği hem de mevcut SB dersinin sıkıcılığının giderileceği bu şekilde de dersin daha eğlenceli hale getirileceği vurgulanmıştır. Bu dönüşümün gerçekleşmesinde öğrenciler AG uygulamalarını bir araç olarak görmektedirler. Ayrıca odak grup görüşmelerinde araştırmacı tarafından sorulan “*SB öğretmenimize bu uygulamayı öğretilim mi?*” ve “*Öğretmeniniz de AG etkinlikleri geliştirip SB dersinde yapsın mı?*” sorularına öğrencilerin tamamı evet cevabını vermişlerdir. Bu cevaplar da göstermektedir ki öğrenciler öğretmenlerinin SB dersinde daha fazla teknoloji kullanmasını beklemektedirler. AG uygulaması hem kullanım kolaylığı hem de farklı görselleştirme öğelerini kullanabilme özelliklerinden dolayı öğretmenler tarafından SB dersinde kullanılabilir.

Sonuç olarak araştırmanın birinci alt problemi doğrultusunda elde edilen *kullanımı kolay, şaşırtıcı, ilgi çekici ve eğlenceli olma* sonuçlarına göre AG'nin önemli bir öğrenme destekleyicisi olduğu söylenebilir. Buradan hareketle farklı disiplinlerde AG kullanımı üzerinde çalışmalar yapılabilir. Ortaya konulacak araştırma bulguları ile farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin dikkatleri AG üzerine çekilebilir. Öğretmen ilgi ve dikkatlerinin AG üzerinde çekilmesi sınıf ortamlarında AG kullanımı konusunda kolaylıklar oluşturabilir.

Araştırma kapsamında incelenen ikinci soruya ilişkin *donanımsal ve sınıf yönetimine ilişkin problemler* ortaya konmuştur. Ortaya konan bu problemler ileriki araştırmalar için bir dikkat noktası oluşturmaktadır. AG konusunda yapılacak araştırmalarda bu konulara dikkat edilmesi ve önceden bu sorunların giderilmesi için çaba sarf edilmesi gereklidir. Genel ağ altyapısı ve donanımsal yeterlilikler bağlamında okullar ve sınıfların geliştirilmesi AG kullanımı konusunda önemli kolaylıklar sağlayabilir.

Araştırmanın üçüncü sorusuna yönelik *kalıcı öğrenmeyi destekleme, ilgi ve katılımı olumlu etkileme ve akademik başarıyı artırma* sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar göstermektedir ki SB dersinde AG kullanımı dersin

uygulayıcılarına önemli avantajlar sağlayacağı gibi öğrenciler açısından da motivasyon artırıcı bir faktör olacaktır. Bu gerekçelerle SB alanında ders veren öğretmenlerin AG uygulamalarına yönelik ilgilerini artırmak için üniversite-MEB iş birliğinde çeşitli tanıtıcı çalışmalar yapılabilir. Bu sayede öğretmenlerin AG konusuna ilişkin farkındalık ve bilgi düzeyleri artırılarak sınıflarda örnek AG uygulamaları yapmaları sağlanabilir. Eğitim Bilişim Ağı (EBA) kapsamında SB dersine yönelik çeşitli örnek AG içerikleri geliştirilebilir. İçerik açısından yoğun ve kısmen sıkıcı olarak adlandırılan SB dersinde öğretmenlerinin AG gibi yeni teknolojilerin entegrasyonu konusunda kendilerini geliştirmeleri ve bu teknolojileri öğrenme hedefleri doğrultusunda sınıflarında kullanmaları hem derse hem de öğretmene yönelik öğrenci tutumlarını olumlu yönde etkileyecektir.

Araştırmanın dördüncü sorusu doğrultusunda SB dersi kapsamında öğrenciler çeşitli öneriler sunmuşlardır. Önerilere bakıldığında ağırlıklı olarak SB dersinde sıkıntı yaşadıkları ve sıkıcı olarak nitelendirdikleri ünitelere yönelik öneriler getirdikleri görülmüştür. Bu ünitelere yönelik AG uygulaması geliştirmenin dersi daha eğlenceli ve ilgi çekici hale getireceğini vurgulamışlardır. Hatta SB öğretmenlerinin yeni teknolojileri takip etmelerini ve sınıf içinde de bu teknolojileri etkin bir şekilde kullanmalarını beklemektedirler. Bu durum da göstermektedir ki öğrenciler SB dersi kapsamında teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmasını istemektedirler. SB öğretmenleri yeni teknolojileri takip etme ve bu teknolojileri etkin bir şekilde sınıf içinde kullanma konusunda kendilerini geliştirmelidirler.

Özellikle SB alanında çalışan araştırmacıların AG teknolojisinin SB derslerine entegrasyonunu daha detaylı bir biçimde ortaya koyacak deneysel çalışmalar yapmaları SB alanına önemli katkılar sağlayabilir. Bu çalışmalar sayesinde SB dersi ve AG teknolojisinin uyumlu bir şekilde birleştirilebildiği üniteler ortaya konabilir. Yapılacak araştırmaların verilerinden yola çıkarak SB dersinin uygulayıcısı durumundaki öğretmenlerin AG teknolojisine yönelik farkındalık düzeyleri ve ilgileri artırılabilir. Okullarda AG teknolojisinin bir öğretim aracı olarak kullanılması konusunda önemli engellerden biri de okullarda akıllı teknolojik araçların kullanımına ilişkin getirilen yasaklardır. Bu durum AG teknolojisi konusunda çalışan araştırmacılar, sınıflarında uygulama yapmak isteyen öğretmenler ve derslerini teknoloji destekli görmek isteyen öğrenciler için önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu engelin ortadan kalkması adına Millî Eğitim Bakanlığı ve okul yöneticilerinin AG gibi teknolojileri sınıflarda kullanma konusunda kolaylaştırıcı kararlar almaları gereklidir.

Kaynakça

- Abdüsselam, M. S. (2014). Teachers' and students' views on using augmented reality environments in physics education: 11th grade magnetism topic example. *Pegem Journal of Education & Instruction*, 4(1), 59-74.
- Akçaoğlu, M., Gümüş, S., Bellibaş M. Ş. & Boyer, D. M (2014). Policy, practice, and reality: Exploring a nation-wide technology implementation in Turkish

- schools. *Technology, Pedagogy and Education*, 24(4), 477-491.
- Akçayır, M. & Akçayır, G. (2016). Üniversite öğrencilerinin yabancı dil eğitiminde artırılmış gerçeklik teknolojisi kullanımına yönelik görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1169-1186.
- Akkuş, G. & Akkuş, Ç. (2017). *Artırılmış gerçekliğin akış deneyimine etkisi: Hatay Arkeoloji Müzesi örneği*. 1. Uluslararası Turizmin Geleceği; İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik Kongresi (FUTOURISM), Mersin-Türkiye.
- Altınpulluk, H. (2015). Artırılmış gerçekliği anlamak: Kavramlar ve uygulamalar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 123-134.
- Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments*, 6, 355-385.
- Bogdan, R. C. & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. (5th ed.), Allyn & Bacon, Boston.
- Bowling, A. (2002). *Research methods in health: Investigating health and health services*. Philadelphia, PA: McGraw-Hill House.
- Bronack, S. C. (2011). The role of immersive media in online education. *The Journal of Continuing Higher Education*, 59(2), 113-117.
- Bujak, K. R., Radu, I., Catrambone, R., MacIntyre, B., Zheng, R. & Golubski, G. (2013). A psychological perspective on augmented reality in the mathematics classroom. *Computers & Education*, 68, 536-544. doi: 10.1016/j.compedu.2013.02.017.
- Chang, Y. L., Hou, H. T., Pan, C. Y., Sung, Y. T. & Chang, K. E. (2015). Apply an augmented reality in a mobile guidance to increase sense of place for heritage places. *Journal of Educational Technology & Society*, 18(2), 166-178.
- Chiang, T. H., Yang, S. J. & Hwang, G. J. (2014). An augmented reality-based mobile learning system to improve students' learning achievements and motivations in natural science inquiry activities. *Journal of Educational Technology & Society*, 17(4), 352-365.
- Chiodo, J. & Byford, J. (2004). Do they really dislike social studies? A study of middle school and high school students. *Journal of Social Studies Research*, 28(1), 6-26.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2th ed.), Thousand Oaks, CA: Sage.
- Di Serio, Á., Ibáñez, M. B. & Kloos, C. D. (2013). Impact of an augmented reality system on students' motivation for a visual art course. *Computers & Education*, 68, 586-596.
- Dunleavy, M. & Dede, C. (2014). Augmented reality teaching and learning. In M. J. Bishop ve J. Elen (Eds.), *Handbook of Research on Educational Communications and Technology* (pp. 735-745). New York: Macmillan.
- Dunleavy, M., Dede, C. & Mitchell, R. (2009). Affordances and limitations of immersive participatory augmented reality simulations for teaching and learning. *Journal of Science Education and Technology*, 18(1), 7-22.
- Erbaş, Ç. (2016). *Mobil artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrencilerin akademik başarı ve motivasyonuna etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Ersoy, H., Duman, E. & Öncü, S. (2016). Artırılmış gerçeklik ile motivasyon ve başarı: Deneysel bir çalışma. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 5(1), 39-44.
- Furió, D., González-Gancedo, S., Juan, M. C., Seguí, I. & Costa, M. (2013). The effects of the size and weight of a mobile device on an educational game. *Computers & Education*, 64, 24-41.
- Gümbür, Y. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde artırılmış gerçeklik uygulaması kullanımının öğrencilerin akademik başarısına, tutumuna ve motivasyonuna etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Gün, E. (2014). *Artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrencilerin uzamsal yeteneklerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Han, J., Jo, M., Hyun, E. & So, H. J. (2015). Examining young children's perception toward augmented reality-infused dramatic play. *Educational Technology Research and Development*, 63(3), 455-474.
- Ibáñez, M. B., Di Serio, Á., Villarán, D. & Kloos, C. D. (2014). Experimenting with electromagnetism using augmented reality: Impact on flow student experience and educational effectiveness. *Computers & Education*, 71, 1-13.
- Ivanova, M. & Ivanov, G. (2011). Enhancement of learning and teaching in computer graphics through marker augmented reality technology. *International Journal of New Computer Architectures and Their Applications (IJNCAA)*, 1(1), 176-184.
- İbili, E. (2013). *Geometri dersi için artırılmış gerçeklik materyallerinin geliştirilmesi, uygulanması ve etkisinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Johnson, L., Smith, R., Willis, H., Levine, A. & Haywood, K. (2011). *The 2011 horizon report*. Austin, Texas: The New Media Consortium.
- Kaleci, D., Demirel, T. & Akkuş, İ. (2016). *Örnek bir artırılmış gerçeklik uygulaması tasarımı*. XVIII. Akademik Bilişim Konferansı, Aydın, Türkiye.
- Kamarainen, A. M., Metcalf, S., Grotzer, T., Browne, A., Mazzuca, D., Tutwiler, M. S. & Dede, C. (2013). EcoMOBILE: Integrating augmented reality and

- probeware with environmental education field trips. *Computers & Education*, 68, 545-556.
- Kaufmann, G. (2003). Expanding the mood-creativity equation. *Creativity Research Journal*, 15(2-3), 131-135. https://doi.org/10.1207/S15326934CRJ152&3_03.
- Ke, F. & Hsu, Y. C. (2015). Mobile augmented-reality artifact creation as a component of mobile computer-supported collaborative learning. *The Internet and Higher Education*, 26, 33-41.
- Kerawalla, L., Luckin, R., Seljeflot, S. & Woolard, A. (2006). Make it real?: Exploring the potential of augmented reality for teaching primary school science. *Virtual reality*, 10(3-4), 163-174.
- Kıranlı, S. & Yıldırım, Y. (2013). Technology usage competencies of teachers: Prior to Fatih project implementation. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(47), 88-105.
- Klopfer, E. & Squire, K. (2008). Environmental detectives—the development of an augmented reality platform for environmental simulations. *Educational Technology Research and Development*, 56(2), 203-228.
- Lee, K. (2012). Augmented reality in education and training. *TechTrends*, 56(2), 13-21.
- Liarokapis, F. & Anderson, E. F. (2010). *Using augmented reality as a medium to assist teaching in higher education*. Proc. of the 31st Annual Conference of the European Association for Computer Graphics (Eurographics 2010), Education Program, 9-16.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Liu, P. E. & Tsai, M. (2013). Using augmented-reality-based mobile learning material in EFL English composition: An exploratory case study. *British Journal of Educational Technology*, 44(1), E1-E4. doi:10.1111/j.1467-8535.2012.01302.x
- Lu, S. J. & Liu, Y. C. (2015). Integrating augmented reality technology to enhance children's learning in marine education. *Environmental Education Research*, 21(4), 525-541.
- MEB (2018a). Eğitimde Fatih Projesi. <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/>, 04.08.2019 tarihinde erişilmiştir.
- MEB (2018b). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4., 5., 6. ve 7. Sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686SOSYAL%20B%20C4%B0LG%C4%B0LER%20C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf>.
- MEB (2019). 2023 Eğitim vizyon belgesi. <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/> (24.02.2019'da erişilmiştir.).
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: Sage.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çeviri Ed.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Nakamura, J. & Csikszentmihalyi, M. (2002). The concept of flow. In C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 89-105). Oxford University Press.
- NCSS. (1994). *Curriculum standards for social studies: Expectations of excellence*. Washington DC: National Council for the Social Studies.
- Özel, C. & Uluyol, Ç. (2016). Bir artırılmış gerçeklik uygulamasının geliştirilmesi ve öğrenci görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3), 793-823.
- Parker, W. C. (2009). *Social studies in elementary education*. Boston: Pearson Education.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. (3rd ed.). Thousands Oaks: Sage.
- Saritepeci, M., Durak, H. & Seferoğlu, S. S. (2016). Öğretmenlerin öğretim teknolojileri alanında hizmet-içi eğitim gereksinimlerinin FATİH projesi kapsamında incelenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7(3), 601-620.
- Sırakaya, M. & Kılıç-Çakmak, E. (2018). Investigating student attitudes toward augmented reality. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 6(1), 30-44.
- Sin, A. K. & Badioze, Z. H. (2010). *Live solar system (LSS): Evaluation of an augmented reality book-based educational tool*. International Symposium on Information Technology, Kuala Lumpur Convention Center, Malaysia.
- Somyürek, S. (2014). Öğrenme sürecinde Z kuşağının dikkatini çekme: Artırılmış gerçeklik. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 4(1), 63-80.
- Spector, J. M. & Denton, T. X. (2016, March). *Smart learning environments: Concepts and issues*. Society for Information Technology & Teacher Education International Conference, Savannah, GA.
- Squire, K. & Klopfer, E. (2007). Augmented reality simulations on handheld computers. *Journal of the Learning Sciences*, 16(3), 371-413.
- Şahin, D. & Yılmaz, R. M. (2019). The effect of augmented reality technology on middle school students' achievements and attitudes towards science education. *Computers & Education*, 144, 103710, ISSN 0360-1315, <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103710>.
- Tian, K., Endo, M., Urata, M., Mouri, K. & Yasuda, T. (2014). Multi-viewpoint smartphone AR-based learning system for astronomical observation. *International Journal of Computer Theory and Engineering*, 6(5), 396-400.
- Toledo-Morales, P. & Sanchez-Garcia, J. M. (2018). Use of augmented reality in social sciences as educational resource. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 19(3), 38-52.

- Tomi, A. B. & Rambli, D. R. A. (2013). An interactive mobile augmented reality magical playbook: Learning number with the thirsty crow. *Procedia Computer Science*, 25, 123-130. <http://doi.org/10.1016/j.procs.2013.11.015>.
- Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. New York, NY: SUNY Press.
- Wojciechowski, R. & Cellary, W. (2013). Evaluation of learners' attitude toward learning in aries augmented reality environments. *Computers & Education*, 68, 570-585. <http://dx.doi.org/10.1016/j.compedu.2013.02.014>.
- Wu, H. K., Lee, S. W. Y., Chang, H. Y. & Liang, J. C. (2013). Current status, opportunities and challenges of augmented reality in education. *Computers & Education*, 62, 41-49. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.10.024>.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoon, S. A., Elinich, K., Wang, J., Steinmeier, C. & Tucker, S. (2012). Using augmented reality and knowledge-building scaffolds to improve learning in a science museum. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning*, 7(4), 519-541.
- Zarzuela, M. M., Pernas, F. J. D., Martínez, L. B., Ortega, D. G. & Rodríguez, M. A. (2013). Mobile serious game using augmented reality for supporting children's learning about animals. *Procedia Computer Science*, 25, 375-381. <http://doi.org/10.1016/j.procs.2013.11.046>
- Zhang, J., Sung, Y. T., Hou, H. T. & Chang, K. E. (2014). The development and evaluation of an augmented reality-based armillary sphere for astronomical observation instruction. *Computers & Education*, 73, 178-188.
- Zhao, Y. & Hoge, J. (2005). What elementary students and teachers say about social studies. *The Social Studies*, 96(5), 216-221.

Extended Abstract

Augmented reality (AR) is a technology that combines virtual and real world elements simultaneously (Azuma, 1997; Bronack, 2011; Klopfer & Squire, 2008). This technology, which has different varieties such as mirror-based, location-based, multimedia-based, outlining (switch-based) and fully positioned, can be added to mobile devices such as smartphones and tablets (Lee, 2012). Thanks to the widespread use of mobile technologies and the advantages of using them, AR is gaining importance day by day (Altınpulluk, 2015; Wu, Lee, Chang, & Liang, 2013). With the increasing interest in AR technology, it is claimed that this technology has an important potential for pedagogical applications (Gün, 2014; Johnson, Smith, Willis, Levine, & Haywood, 2011; Kerawalla, Luckin, Seljeflot, & Woolard, 2006). Studies have shown that AR technology creates a student-centered and collaborative learning environment, facilitates learning, increases students' academic achievement, increases class participation, positively affects the attitude towards the course, creates a remarkable and enjoyable learning environment and saves time (Abdüsselam, 2014; Bujak, Radu, Catrambone, MacIntyre, Zheng, & Golubski, 2013; Dunleavy & Dede, 2014; Gümbür, 2019; Gün, 2014; İbili, 2013; Kaufmann, 2003; Wojciechowski & Cellary, 2013).

The educational process of the integration of technology in the 2000s in Turkey is increasingly gaining in importance since then. In the process of technology integration, technology is expected to be used effectively as a learning tool with the Movement for Increasing Opportunities and Improving Technology (FATİH), which is called the largest and most comprehensive project worldwide (MEB, 2018a). In addition, in the 2023 Education Vision Document, students are required to recognize developing technologies at an early age and use them in line with their learning goals (MEB, 2019). In order to achieve these goals, technology integration studies from different disciplines are needed. No study has been found that evaluates AR technology from the perspectives of middle school students.

Within the scope of the social studies course, which is one of the important lessons of education, there is a need for studies that will reveal the contributions of AR to the learning and teaching processes of AR, which has a promising future in the long term. There are very few studies on the use of AR technology in the field of social studies (Gümbür, 2019; Toledo-Morales & Sanchez-Garcia, 2018). The views of the students, who are the users of technology in the classroom, on integration is an area that should be emphasized. For these reasons, in this study, it was aimed to examine students' opinions about the use of AR in the social studies course. For this purpose, answers to the following questions were sought:

1. What are the opinions of students on the AR application (HP REVEAL)?
2. What are the opinions of the students about the positive and negative situations encountered during the use of AR application in the classroom?
3. What are the opinions of the students about the use of AR application in social studies course?
4. What are the suggestions of students on using AR application in social studies course?

In line with the aims of the study, the study was carried out with the phenomenology pattern, one of the qualitative research methods (Bogdan & Biklen, 2007; Creswell, 2007; Patton, 2002; Van Manen, 1990; Yıldırım & Şimşek, 2011). The study group of the research consists of 18 students studying in 5th, 6th and 7th grades, determined with the maximum variety type from purposeful sampling methods. Within the scope of the research, AR teaching

activities at the 5th, 6th and 7th grades were applied in social studies course as two lesson hours for each grade level in two public schools previously determined. During these teaching activities, 1 Wi-Fi device, 26 smart phones with HP REVEAL augmented reality applications and 52 headphones were provided to the classrooms. After the teaching activities, focus group meetings were held with the students by using a semi-structured interview form. The interviews lasted between 60 and 90 minutes. The interviews were recorded with audio recording devices. The focus group interviews conducted within the scope of the research were recorded on audio, then transferred to the computer environment and analyzed without applying to any program. The data obtained were analyzed using content analysis, one of the qualitative analysis techniques (Yıldırım & Şimşek, 2011).

After analyzing the data, it was concluded that the HP REVEAL AG application was found interesting, surprising and entertaining by the students, that the application was easy to use and created a flow feeling in the students. In the literature, there are researches on the fact that AG is interesting and entertaining by students (Akkuş and Akkuş 2017; Di Serio, Ibáñez, & Kloos, 2013; Dunleavy, Dede & Mitchell, 2009; Han, Hyun & So, 2015; Ibáñez, Di Serio & Kloos, 2014; Kerawalla, Luckin, Seljeflot, & Woolard, 2006; Liu & Tsai, 2013; Zhang, Sung, Hou, & Chang, 2014).

In the process of using the AR application in the classroom, it was concluded that there were problems related to smart phones, general networks and headphones, and that noise-related problems emerged in the classroom. This situation can be seen as the problems that can be encountered in using AR applications as a teaching activity in classrooms. In the literature, studies with similar problems were encountered during the application of AR (Chang, Hou, Pan, Sung, & Chang, 2015; Furió, González-Gancedo, Juan, Seguí, & Costa, 2013; Ke & Hsu, 2015).

Concerning the use of AR application in the context of social studies lesson, it has been concluded that permanent learning takes place, contributes to academic success, and increases in interest and participation in the lesson. Studies in the literature also show that AG supports students' learning and thus positively affects their academic achievement (Gümbür, 2019; Kamarainen, Metcalf, Grotzer, Brone, Mazzuca, Tutwiler & Dede, 2013; Lu & Liu, 2015; Şahin & Yılmaz, 2019). AR applications can use various visualization elements such as pictures, videos and 3D objects. This situation positively affects students' interest and participation. As a matter of fact, within the scope of the research, it was mentioned that it has features that increase interest and participation in the social studies course, which was emphasized by some of its students as having a boring content. In the literature, there are studies that show that AR increases students' interest and participation in the lesson (Chiang, Yang, & Hwang, 2014; Liu & Tsai, 2013; Wojciechowski & Cellary, 2013). It was stated by the participants that using the AR application in the social studies course contributes to student learning and thus helps the realization of permanent learning.

During the interviews, middle school students made various suggestions for the use of AR technology in the context of social studies course. Considering the suggestions made by the students, it was seen that they made suggestions about the Ottoman Empire subjects, which they called more boring in the social studies course. Some students also provided suggestions for different learning areas and units. In these suggestions, the students emphasized the use of AR as a teaching activity or as a supportive element in textbooks. In this way, it was emphasized that both better learning will take place and the boredom of the existing social studies course will be eliminated, and this will make the lesson more enjoyable. Students see AR applications as a tool in the realization of this transformation.

Evrak Tarih ve Sayısı: 02/03/2020-E.3510

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Toplantı Tarihi: 02/03/2020	Toplantı Sayısı: 3	Karar Sayısı: 20
Ek-1		
<p>Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Prof. Dr. Cevad SELAM başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.</p> <p>KARAR-18: Eğitim Fakültesi Dekanlığının 24/02/2020 tarihli ve E.3045 sayılı yazısı okundu ve ekleri incelendi.</p> <p>Yapılan incelemeler sonucunda; Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalında görev yapmakta olan Arş. Gör. Murat EKİÇİ'nin sorumlu araştırmacısı olduğu "Artırılmış Gerçekliğin Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanımı Hakkında Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri" konulu araştırması Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından uygun görülmüş olup, durumun Eğitim Fakültesi Dekanlığına bildirilmesine,</p> <p style="text-align: center;">Oy birliği ile karar verildi.</p>		
BAŞKAN		
Prof. Dr. Cevad SELAM Rektör Yardımcısı		
ÜYE	ÜYE	ÜYE
Prof. Dr. Harun POLAT Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi	Doç. Dr. Hanifi KÖRKOCA SBF Öğr. Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Hasan TASALI SBF Öğr. Üyesi
ÜYE	ÜYE	ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Recep YILMAZ İİF Öğr. Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SALMAZZEM İslami İlimler Fakültesi Öğr. Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Demet DENİZ YILMAZ Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi
ÜYE	ÜYE	
Dr. Öğr. Üyesi Sedat KARDAŞ Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin SARIKAYA Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	

Araştırma Makalesi • Research Article

Zazakî de Ergatîvîte

Ergativity in the Zaza Language

Ahmet Kırkan ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Üniversiteya Mardin Artuklu, Beşê Ziwan û Edebîyatê Kurdî, 47100, Mardin/Türkiye
ORCID: 0000-0003-3885-5218

.MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Temmuz 2020
Düzeltilme tarihi: 02 Şubat 2021
Kabul tarihi: 08 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Ergativite
Zazaca
Geçişli Fiil
Geçişsiz Fiil,
Absolutif

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 July 2020
Received in revised form 02 February 2021
Accepted 08 February 2021

Keywords:

Ergativity, Zazaki,
Transitive Verb,
Intransitive Verb,
Absolute

ÖZ

Ergativite ve bunun cümleler üzerindeki etkisi, diller arasındaki büyük farklardan biridir. Ergativite, Farsça gibi dillerde herhangi bir tesiri kalmamıştır ama Zazacada halen etkisini sürdürmektedir. Lakin Zazaca da tam ergatif bir dil değildir. Zazacada ergativite sadece geçmiş zamanda kalmış olup, bu anlamda Zazaca yarım-ergatif bir dildir. Bu çalışmanın amacı Zazacada ergativiteyi açıklamaktır. Çalışmada bazen Zazaca ve Kurmanca karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Zazacada eski dillerde olan arkaik özellikler kalmış ve korunmuştur. Çalışmada ergativite geçişli ve geçişsiz fiil çekimlerine bağlı olarak açıklanacaktır. Bu çalışmada standart Zazaca kullanılmıştır. Çünkü bazı ağızlarda ergativite ortadan kalkmaktadır.

ABSTRACT

Ergativity and its effect on sentences is one of the big differences between languages. Ergativity has no effect on languages such as Persian, but in Zaza language still continues. However, Zazaki is not a fully ergative language either. In Zaza language, ergativity is only in the past, and in this sense, Zazaki is a semi-ergative language. The aim of this study is to explain the ergativity in Zaza language. In the study, sometimes Zazaki and Kurmanci are given comparatively. In Zaza language, the archaic features of the old languages have remained and preserved. In the study, ergativity will be explained depending on transitive and intransitive verb conjugations. In this study, standard Zaza language is used. Because in some dialects, ergativity disappears.

1. Destpêk

Ziwanasî, ziwanan goreyê zaf taybetmendîyan dabeş kenê û nê taybetmendîyan ra di hebî zî akuzatîv-nomînatîf û ergatîve-absolutîve biyayîşê ziwanan o. Nê di parametreyî çiyakerdîşê ziwanan de taybetmendîyê muhîm ê. Ziwananê akuzatîve-nomînatîvan de goreyê derbasdar yan nederbasdar biyayîşî karan rewşa subjeî nêvurîyêna. Yanî subje her tim û her dem de halê sadeyi de yo. Ziwanan yê ergatîve-absolutîvan de subje karanê derbasdaran de halê

sadeyî de labelê karanê nederbasdaran de halê oblîkî de yo. Ziwananê ergatîvan de di hebî subjeî (agent û subject) vejîyênê meydan. Agent, zafane manaya *kerdoxo* ke karî keno de şuxulîyêno, subject zî *failî umûmî* rê teqabul keno. O semed ra na xebate de vera *kerdoxî*, subje do bêro şuxulnayene.

Ziwanî goreyê parametreyanê ziwanasîye sewbîna ziwanan ra cîya benê yan sewbîna ziwanan reyde aqreba benê. Hetê cografya ra nêzdîyê yewbînan biyayîşê ziwanan,

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta:ahmetkirkkan@gmail.com

hetê taybetmendîyanê ziwannasîye ra dûrîbîyayîşî rê manî nîyo. Çünke zaf miletî estê ke tîmîyan de ciwîyênê labelê ziwane înan hetê malbata ziwani ra ye. Misale, tirkî hetê bînayî ra kurdî ra zaf cîya ya. Tirkî ziwaneka akuzatîve-nomînatîv a. Yanî Tirkî de her dem de karî goreyê subjeyî yenê antene, objeyî antişê karî ser o tesîrêk nêkenê. Labelê kurdî û taye ziwane malbata Hind-Ewropayî de objeyî antişê karî rê tesîr kenê.

Na xebate de zazakî de ergatîvîteyî ser o ameyo vindertene. Ergatîvîte seba zazakî taybetmendîyêka muhîm a. Çünke malbata ziwane ye Hind-Ewropayî de taye ziwane de ergatîvîte vîndî bîyo yan beno. Seba cû zazakî de ergatîvîteyî îzahkerdiş hem seba zazakî hem zî seba ziwane îrankî elzem o. Yeno zanayîş ke ergatîvîte antişê karan û objeyan a tîkildar o. O semed ra na xebate de karî, karan de taybetmendîyê derbasdar û nederbasdarî do îzah bibê. Dima zazakî de ergatîvîte do bi tabloyan a bêro îzah bikerê. Mîyanê ziwane kurdî de taybetmendîyê arkaîkî tewr zêde zazakî de ameyê seveknayene. Mesela taybetmendîyê sey *zayend*, *nêriye* û *makîye* sorankî de orte ra werîştê labelê zazakî de zayend bi heme elementanê xo reyde tesîrdar o.

Amancê na xebate zazakî de mijara ergatîvîteyî, bi tabloyanê antişî karan reyde îzahkerdiş o. Ma seba kurmanckî kitabane gramerî ra û seba zazakî zî hem kitabane gramerî ra hem zî pêşniyazanê Grûba Xebate ya Vateyî ra îstîfade kerd. Kurmanckî de no mewzû kitabane de dergûdila nusfayoy labelê zazakî de Malmîsanîjî reya verên kitabê xo de no mewzû îzah kerdo. Her çiqas kitabane gramerî de derheqê nê mewzûyî de hîn agahî bibê zî kesî sey beşêk îzah nêkerdo.

2. Ergatîvîte û Taye Mefhumî

Her ziwani de taybetmendîyê xoserî estê ke nê taybetmendîye ziwani, sewbîna ziwane ra cîya kenê. Kurdî zî wayîrê taybetmendîyan a û sayeyê nê taybetmendîyan sewbîna ziwane ra cîya bena. Nê taybetmendîyan ra yewe zî ergatîvîte yo. Ergatîvîte seba ziwane pergalêko cîyaker o. Cêr ra taye mefhumê sey *ergatîvîte*, *derbasdar*, *nederbasdar*, *akuzatîve*, *nomînatîve*, *absolutîve* ûsn ameyê îzahkerdene. Çünke tedeyîya nê mefhuman seba fêhmkerdişê ergatîvîteyî elzem a. Îzahkerdişê nê mefhuman de tîkîliya kurdî û bitaybetî zazakî ameya nişankerdene. Çünke herçiqas mijara bingiyene na xebate ergatîvîte biba zî, ergatîvîte mîyanê zazakî de û goreyê krîteranê zazakî ameyê analizkerdene.

Karê ke tesîrê ci derbasê objeyî beno sey *derbasdarî* yenê namekerdene. Derbasdar termê gramerî yo. Nê tewir karî raste rast objeyan gîne û tesîrê karî derbasê objeyî beno (İmer&êbn, 2011: 132). Ziwane de karî yan derbasdar yan nederbasdarî benê. Labelê zaf ziwane de formê derbasdar û nederbasdarê heman karan pîya esto. Tesbît û îzahkerdişê karanê derbasdaran asan nîyo. Ge ganê karan de derbasdarîye di astan ra pê yena. Heta taye karê nederbasdar bi edatan reyde benê derbasdarî (Crystal, 2008: 494). Zazakî de zî karê derbasdarî û nederbasdarî estê û mijara na xebate yanî ergatîvîte zî bi karanê derbasdaran reyde eleqedar o.

Karê ke obje nêgîne sey *nederbasdarî* ya yenê namekerdene. Nê karan de karo û kerdişo ke yenokerdiş

derbasê objeyan nêbeno, o semed ra nê karan de obje nêyeno. Yanî nê tewir karan de tesîrê kar û kerdiş derbasê objeyî nêbeno (İmer&êbn, 2011: 132). Zazakî de zî karê nederbasdarî estê. Nê karan a pîya objeyî nêyene şuxulnayene.

Heme ziwane de antişê karan goreyê deman vurîyênê û her dem de şeklêko cîya gîne. Karî kamcîn şekil û formî bigîrê, demî zî goreyê ey xo vurînenê. No heme ziwane de sey qayde ca gîno. Malbatê ziwane wayîrê zaf taybetmendîyan ê û malbata ziwane Hind-Ewropayî de beyntarê ziwane de yewbîni ra cîya bînayî estê. Nê binyadan ra yew zî *ergatîvîte* yo. *Ergatîvîte* çekuyêka yunankî ya û mana *xebitnayox*, *kerdox*, *hereketkerdoxî* ya ifade kena (Unis, 2000: 41). Goreyê Dixonî no term reya verene terefê Adolf Dirrî ra, acigêrayîşanê ziwane qefqasyayî ra dima, ameyo şuxulnayene labelê no term dima tercumeyê almankî bîyo û mîyanê ziwannasan de vila bîyo (Dixon, 1994: 3). Pergalê ergatîvîteyî de mijara bingeyine, karanê derbasdaran û nederbasdaran pê ra cîya kerdiş o. Ergatîvîte bi şeklêko qetî mijar û babeta karanê derbasdaran û înteraktifan cîya keno. Karanê derbasdaran de obje derbasbîyayîşî mijar û tesîrî rê îşaret keno. Sayeyê ergatîvîteyî karanê derbasdaran de tesîrê objeyî şeno analiz bibo (Crystal, 2008: 172-173). Ergatîvîte de subjeyê cumleya nederbasdar sey objeyê cumleya derbasdarî kar keno (Dixon, 1994: 1).

Ergatîvîte mîyanê ziwane dinyayî de hetê cografyayî ra sey yewbîni vila nêbîyo. Taye ziwane sey ziwane awustralyayî de ergatîvîte esto labelê taye ziwane de ergatîvîte çîni yo. Mîyanê malbata ziwane Hind-Ewropayî de zî pergalê ergatîvîteyî tewr zêde hindkî de esto. Taye ziwane de hem taybetmendîyê ergatîvî hem zî akuzatîvî estê. Mîsala ziwane awustralyayî hetê morfolojî ra ergatîvî ye labelê hîn binbeşê ci taybetmendîyanê absolutîvan ramojnenê (Yavaş, Kızıl, 2020: 73). Ergatîvîte, zaf ziwane dinyayî de sey taybetmendîyêka cîyaker esto labelê heme ziwane de çîni yo. Ziwane ergatîvan hemîne de dereceyê ergatîvîteyî heman aste de nîyo. Yanî taye ziwani heme deman de taybetmendîya ergatîvîteyî nişan danê, taye ziwane de zî ancax demê vîyarteyî de ergatîvîte mendo. Zafane ziwane ke karî goreyê subjeyî yenê antiş sey ziwane *akuzatîve-nomînatîve* yenê namekerdene. Labelê ziwane ke karanê derbasdaran de antişê karan goreyê objeyî beno sey ziwane *ergatîve-absolutîve* yenê qebulkerdene. Ziwane ergatîvî di beşî ye. Beşê yewin ziwane ke tam ergatîvî ye û beşê dîyin zî ziwane ke nê-ergatîvî (split ergativity) ye. Ziwane tam ergatîvan de karanê derbasdaran de û heme deman de antişê karan goreyê objeyî yo. Labelê ziwane ye nê-ergatîvan de karanê derbasdaran de tena taye deman de antişê karan goreyê objeyî beno. Goreyê ney zazakî û kurmanckî di dîyalektê nê-ergatîvî ye. Çünke nê her di dîyalektan de zî karanê derbasdaran de demo nikayîn û demo ameyox de karî goreyê subjeyî yeno antene. Labelê nê dîyalektan de karanê derbasdaran de demo vîyarte karî goreyê objeyî yeno antene (Samur, 2012: 249-250; Baran, 2012: 62; Lezgîn, 2015: 84-85; Gündoğdu, 2016: 342-344; Kanî, 2017: 49-50; Yonat, 2019: 230-232). Cêr ra nê rewşî do bi nimûneyan reyde bêrê îzahkerdene, o semed ra tîya de nimûneyî nêdeyayê.

Mefhûmê *ergatîvîte* û *absolutîve* pîya yenê şirovekerdene. Absolutîve de mabênê karanê derbasdaran û objeyî de

mutabaqat esto, hetê antişê karan ra obje û karî mîyanê ahengî de yê. Eslê xo de absolutîve û ergatîve heman çîyan ra behs kenê. Ziwananê ergatîve û absolutîvan de karê nederbasdaran de subje sade, derbasdaran de subje halê oblikî de yo (Polinsky, 2015: 2)

Kurdî ziwanêka *nêm-ergatîve* (*split ergativity*) ya. Seke cor ra zî ifade bî, sazbiyayîşê cumleyan de karî goreyê demî şekil gênê. Halo sadeyi de mabênê formê karan û subjeyi de mutabaqatêk esto labelê halê ergatîviteyi de hem karî vurîyênê hem zî obje tesîrê karan keno. Ziwananê ergatîvan de heme deman de obje karan rê tesîr keno û karan vurînenê. Labelê zazakî nêm-ergatîv a. O semed ra zazakî de tena demo vîyarte de, vera subjeyi obje tesîrê karî keno. Eke zazakî ziwanêka tam ergatîve bîyayê, heme deman de antişê karan do goreyê objeyan bibîyayê. Labelê kurdî (zazakî) nêm-ergatîve ya; heme deman de nê tena demo vîyarte de tesîrê ergatîviteyi mendo. Kurdî de ergatîvite ameyo dabêkerdene. Tena demanê vîyarteyan de tesîrê xo mendo (Tan, 2011: 85). Goreyê demê nikayî, ameyoxî, hîrayî û demanê vîyarteyan antişê karan de taybetmendiyê ergatîvite û akuzatîve yê zazakî hîna baş vejîyêno meydan.

Akuzatîve, karanê binê tesîrê subjeyi de manenê ifade keno (Crystal, 2008: 6-7). Karanê nederbasdaran obje çînî yo, o semed ra nê tewir karî bi şeklêko siruştî sey akuzatîvî yenê qebulkerdene (Lezgîn, 2015: 87). Zazakî de demanê nika, hîra û ameyox de karî goreyê subjeyi yenê antene yan inê deman de krî taybetmendîyanê akuzatîvan nîşan danê.

Ziwanê *akuzatîvî-nomînatîve* tena goreyê subjeyi yenê antene. Nê ziwanan rê kes eşkeno tirkî sey nimûne bido. Antene karan rê her tim subje tesîr keno (Lezgîn, 2015: 86-87). Objeyê yewhûmare yan zafhûmare bo karî ser o tesîrêk nêvîrazeno. Labelê subje karî ser o tesîr keno û karî goreyê xo vurînenê. Tirkî de gama ke yewî va ke: *Elma yedi* û *Elmaları yedi* mabênê her diyin de hetê tesîrkerdişê antişê karî ra hûmara objeyê de ferqêk çînî yo. Eke bivajîyo *Elma yediler* û *Elmaları yediler* reyna hetê antişê karî ra qîstas obje nîyo. Çünke her di halan de karî tena binê tesîrê subjeyi de yo. Nê cumleyî eke bi zazakî bêrê ifadekerdiş, hûmara objeyan de vurîyayîş yeno meydan. Eke cumleyî demê vîyarteyî de bêrê antiş, objeyî formê karî rê tesîr kenê. Cêr ra nê her di rewşî ameyê ramojnayene.

Tablo 1: Ziwanê Akuzatîve û Ergatîve de Rewşê Karî

Tirkî	Rewşa Karî	Zazakî	Rewşa Karî
(O) Elma yedi.	Tirkî de kar goreyê subjeyi ancîyayo.	Ey sa werd.	Zazakî de kar goreyê objeyî ancîyayo
(O) Elmaları yedi.	Objeyê zafhûmar bo zî kar yewhûmarî îşaret keno.	Ey sayî werdî.	Objeyê zafhûmar bo kar zî zaf hûmarî rê îşaret keno.
(Onlar) Elma yediler.	Subje zafhûmar o. Qandê cû kar zafhûmar o.	Înan sa werd.	Subje zafhûmar o, labelê kar goreyê objeyî ancîyayo.
(Onlar) Elmaları yediler.	Kar goreyê subjeyi yeno antene.	Înan sayî werdî.	Objeyê zafhûmar o, qandê cû kar zî zaf hûmarî rê îşaret keno.

Tabloyo corên ra vejîyêno meydan ke ziwananê ergatîvan de obje karî rê tesîr keno. Cor ra sey ziwanê absolutîvî nimûneyê tirkî û sey ziwanê ergatîvî nimûneyê zazakî (herçiqas nêm-ergatîve ba zî) deyayo. Zazakî de demo vîyarte de formê karî goreyê objeyî ameyo antene. Zazakî demanê nikayînan de rewşa karî hîna cîya ya. Nimûneyê ziwananê absolutîvan, Tirkî de heme deman de kar goreyê subjeyi yeno antene. Objeyê çî yewhûmare çî zafhûmare bibo formê karan de vurîyayîşê nêyeno meydan.

Zazakî de xususîyetê akuzatîvî û ergatîviteyi goreyê deman xo nîşan danê. Seke cor ra ameyo ifadekerdiş kurdî de karê nederbasdarî, akuzatîvî yê. Çünke obje girewtîşê nê karan muhal o. Xora nê karî obje nêgênê qandê cû sey *karê nederbasdarî* ameyê namekerdene. Labelê *karanê derbasdaran* de rewşe vurîyêna. Çünke nê karî obje gênê û nê objeyî zî demo vîyarte de tesîrê formanê karan kenê. Karê derbasdarî kes eşkeno sey karo ke obje gêno tarif bikero. Tabloyo cêrên ra karî derbasdarî û nederbasdaran rê çend hebî nimûneyî deyayê.

Tablo 2: Zazakî de Karê Derbasdarî û Nederbasdarî

Derbasdar	Nederbasdar
Mî şekerî werdî.	O tim huyeno.
Aye çuwalî deştî.	Ti ameyî.
Înan şeker werd.	Şima yenê.
Şima dua ezber kerde.	Ê ameyê

Seke cor ra vejîyêno meydan, karanê derbasdaran de *obje*, karanê nederbasdaran de zî subje karî ser o tesîr keno. Bi no şekl a kes eşkeno vajo ke demo vîyarte de, zazakî taybetmendîyanê ergatîviteyi, demo nikayînan û demo ameyox de zazakî taybetmendîyanê akuzatîvî nîşan dana.

3. Zazakî û Ergatîvite

3.1. Taybetmendiyê Zazakî

Her ziwan goreyê xo wayîrê taybetmendîyan o, û goreyê nê taybetmendîyanê xo sewbîna ziwanan ra cîya beno (Ocek, 2014: 52). Nê taybetmendiyî mîyanê ziwananê heman malbate de zafane sey *taybetmendiyê hempareyi* ca gênê labelê ge-ge mîyanê yew malbat de taye taybetmendî vîndî benê yan vurîyênê. Mesela ziwanê kurdî û fariskî mîyanê malbata ziwananê Hind-Ewropayî ca gênê labelê taye xususîyetî ke kurdî de mewcûdîyetê xo dewam kenê fariskî de êdî vîndî bîyê. Taybetmendiyê sey zayend û ergatîviteyi kurdî de û xususan zazakî bi heman erkanê xo reyde ca gênê labelê nê taybetmendî fariskî de nêmendê. No hal seba ziwananê ganîyan çîyêko normal o. Çünke ziwan unsurêko ganî yo, her tim yeno şuxulnayene û bedilîyayene yanî ziwan bi şeklêko siruştî bedilîyêno. Goreyê krîteranê *ekonomiyê zîwanî* (*Yasaya Ziphî*), her zîwanî de barê xo ronayîş û çekuyanê/herfanê tewr kêmiyan a xo ifadekerdiş esto. Kêmbîyayîşê herfanê çekuyanê zîwanî goreyê nê krîterî rewşêka asayî ya. Ziwanê ke zaf nêyênê şuxulnayîş û nuştîş, terefê qalîkerdoxan ra zêde tercih nêbenê, hîna giran û zehmetin ê. Çünke ziwan gama ke bi şeklêko aktîf bêro şuxulnayîş, xo revîze keno, giraniya

nuştîş û qalîkerdişî xo ser ra ronano, taybetmendîyanê arkeîkan ra xelisêno. Goreyê ney zîwanê ke taye xususîyetê xo vîndî kerdê, kes eşkeno vajo ke zaf şuxuliyênê. Cêr ra taye taybetmendîyê kurdkî (zazakî) ameyê rêzekerdene. Dima mijarê ergatîvîteyî mabênê zazakî û kurmanckî de bi hawayêko muqayeseyî ifade bikerê.

▪ Kurdkî zîwanêka *nêm-ergatîv* a. Xora mijara na xebate ergatîvîte ya. O semed ra tîya de reyna na taybetmendîye nêameya îzahkerdene.

▪ Kurdkî zîwanêka vurîbar a (guherbar). Karê kurdkî û bitaybetî zazakî de nameyî, zemîrî (cînav), lêker (kar), sîfeti (rengdêr)... mîyanê prosesî de yenê vurîyayene. Yanî nê unsurî goreyê antene xo vurînenê. Mîsale:

Baş, baştir, baştirîn

Kêşan, dikêşim, bikêşe

Hêjandin, dihêjîne, bihêjîne

Werdene, wena, biwere

Lerznayene, lerzaneno, bilerzne

▪ Kurdkî zîwanêka yena antene (tewangbar). Zazakî de karî goreyê deman, şexsan, objeyan ûsn taybetmendîyan yenê tayînkerdene. Cumlede dem, şexs, obje ûsn taybetmendî bêrê vurîyayîş, formê karan zî goreyê nê vurîyayîşan bedilîyêno.

▪ Kurdkî zîwanêka wayîrê zayendî ya (Ocek, 2014, 52). Xususe zazakî de heme erke zayendî ameyê seveknayene. Kes eşkeno vajo ke zayend rayîra standardîzebîyayîşê zazakî de astengêka girs a. Çünke hîna metodê tesbîtkerdişê zayend de yew konsensus çînî yo. Zayend mîyanê xo de sey zayenda siruştî û zayenda gramatîkale di cure ya. Zayenda siruştî heme zîwananê dinyayî de bi şeklêko siruştî ca gêna labelê zayenda gramatîkale heme zîwanan de çînî ya.

Zîwanê ke yenê qalîkerdiş sey zîwanê akuzatîve-nomîntîve û zîwanê ergatîve-absolutîve yenê teqşimkerdene. Zîwanê sey tirkî, erebkî, îspanyolkî ûsn zîwanê akuzatîve yê. Zîwanê sy fariskî, kurdkî û xususe zî kurmanckî û zazakî zî nêm-ergatîve yê (Baran, 2012: 62; Lezgîn, 2015: 84-85). Zazakî de demo vîyarte de cumleya karê derbasdarî cumleya karê nederbasdarî, demê nikayînî û demê ameyoxî ra hetê sentaksî ra eynî ya labelê hetê morfolojî ra cîya ya. Na rewşe tena demo vîyarte de û karanê derbasdaran de vejîyêna meydan, o semed ra kurdkî (zazakî) sey nêm-ergatîve yeno namekerdene (Thackston, 2006: 48; Tan, 2011: 85-86; Baran, 2012: 60-62). Dewranê ewilînan de terefê Lescot û Bedirxanî ra seba na taybetmendî, termê ergatîvîteyî nêameyo şuxulnayene. No term reya verên terefê Tanî ra ameyo şuxulnayene (Aydoğan, 2013: 79-80).

Na xebate de nê xususîyetanê zîwanî ra tena ergatîvîte de bêro îzahkerdene. Labelê ergatîvîte zazakî de heme deman de çînî yo. Yanî seba gramerê zazakî ma eşkenê di pergalan ra behs bikerê. Nê pergalan ra yew ergatîvîte û o bîn zî akuzatîve yo. Nê pergali xo ya pîya sazkerdişê cumleyan de hîn qaydeyan awan kenê. Nê qaydeyî tena sentaksî ser o tesîr nêkenê, heman şekil de unsuranê binan ser o zî tesîr kenê û înan vurînenê. Mîsale zazakî de sey *grûba halê sadeyî û grûba halê oblikî* di grûbî zemîrî vejîyayê meydan. Nê zemîrî yewbînî ra cîya yê û cayê şuxulnayîşê nê zemîran zî yewbînî ra cîya yo. Heman şekil de obje û subje cumleyanê zazakî goreyê taybetmendîyanê makîye, nêriye

û zafhûmareya çekuyan vurîyênê. Zazakî de seba halê sadeyî gireyê *-î* û seba halê oblikî gireyê *-an* yeno. Labelê kurmanckî de seba nê di halan tena gireyê *-anî* mendo.

Qandê cû gama ke zazakî de cumleyêke yena sazkerdiş ganî nê taybetmendîyan rê rîayet bibo. Nê taybetmendî seba sentaksî zî hewce yê.

▪ Ganî zemîrê halê sadeyî û halê oblikî pê ra cîya bibê; zazakî de halê sadeyî de zemîrê cîya yî, hale oblikî de zemîrê cîyayî yenê şuxulnayene.

▪ Goreyê pozîsyonî eke çekuyî halê oblikî de bê, ganî çekuyî goreyê makîye, nêriye û zafhûmarîya xo cîya-cîya îlaweyî bigîrê.

▪ Îlaweyê zafhûmarîye de ganî sey *îlaweyê zafhûmarî ya halê sadeyî û îlaweyê zafhûmarî ya halê oblikî* di hebî îlaweyî bişuxuliyê (Lezgîn, 2015: 88-89).

Zîwananê ergatîvan de karanê derbasdaran (lêkerên gerguhez), antiş de kar keweno binê tesîrê objeyî (bireser) û goreyê ney şekil gêno. Yanî kar (lêker) goreyê objeyî (bireserî) yeno antene û şexsîyetê (kesayetê) karî, goreyê objeyî (bireserî) yeno tayînkerdene. Ergatîvîteyê kurmanckî şikîyayo û tena demo vîyarte de dîyar beno.

3.2. Ergatîvîte

Kurdkî de taybetmendîyê akuzatîve-ergatîve estê, o semed ra di tewir zemîrî estê. Zemîrê ke halê sadeyî û zemîrê halê oblikî yewbînî ra cîya yê (Malmîsanîj, 2015: 97-99). Zemîrê îşaretî û zemîrê kesan de zî hal eynî yo. Her di dîyalektê kurdkî de -kurmanckî û zazakî- demo nikayîn û demo ameyox de subje halê sadeyî de yo labelê obje halê oblikî de yo. Labelê na rewşe demo vîyarte de bedilêna. Zazakî de demo vîyarte de subje halê oblikî de yo û obje halê sadeyî de beno. Karî zî her tim binê tesîrê unsuranê sadeyî de yê. Halê oblikî bi antişê reyde vurîyayîşo ke zemîr û nameyan yeno meydanî ifade keno (Crystal, 2008: 337). Sey zaf zîwanan, zazakî de nameyî û varyantê nameyan hîrê rewşan ra pê yenê: *Halo sade* (direct case) de çekuyan de tu bedilîyayîşêk nêbeno. *Halê vengdayîşî* (vocative case) de nameyî gireyanê sey *-o, -ê, -in* gênê. Mîsale nê nameyan de; Embazo/Hevalo, Embazê/Hevalê, Embazêno/Hevalino. *Halê oblikî* (oblique case) de çekuyan de taye bedilîyayîşî yenê meydan. Nê bedilîyayîşî bi di şeklan a yenê meydan: yan çekuyî hetê şeklî ra vurîyênê yan zî hîn peygirî çekuyan de yenê zêdekerdene. Xususe dîyalekta kurmanckî de taye mintiqayan de çekuyî hetê şeklî ra yenê vurîyayene.

Karanê derbasdaran û demo vîyarte de sey subje zemîrê halê sadeyî yenê kar ardene. Gama ke ma halê sadeyê zemîran şuxulnenê, raste rast karî kewenê bin tesîrê zemîranê sadeyan. Çünke zemîrê bînî halê oblikî de manenê (Taş, 2013: 64). Kurmanckî û zazakî de sazkerdişê cumleyan de di pergali estê. Qandê cû zemîran de zî di grûbî ameyê meydan (Lezgîn, 2015: 88). Goreyê Tanî kurdkî zîwanêko tewangbar o, halê oblikî mîyanê kurdkî de ca gênê. O semed ra di grûbî zemîrî ameyê meydan. Unsuranê sadeyan reyde zemîrê sadeyî, unsuranê oblikan reyde zî zamîrê oblikî yenê şuxulnayene (Tan, 2011: 126-127).

Ma nika nê zemîran sey tabloya îzah bikerê:

Tablo 3: Zazakî de Zemîrê Şexsan yê Halê Sadeyî

Zazakî	Kurmanckî	Tirkî
Ez	Ez	Ben
Ti/tu	Tu/ti	Sen
O/û/ew/aw (nêrî)	Ew	O
A/ya (makî)	Ew	O
Ma	Em/ême	Biz
Şima/sima	Hûn/hun/hon	Siz
Ê/î/ey/yê	Ew	Onlar

Goreyê mintiqayan varyantê nê zemîran estê. Heta taye zemîran de zaf zêde varyantî eşkenê bibê. Halê sadeyî de mabênê zemîranê zazakî û kurmanckî de ahengêk esto. No halê zemîran demo ameyox, hîra û nikayinî de yeno şuxulnayene.

Tablo 4: Zazakî de Zemîrê Şexsan yê Halê Oblîkî

Zazakî	Kurmanckî	Tirkî
Mi/Min	Min	Ben
To	Te	Sen
Ey (nêrî)	Wî (nêrî)	O
Aye (maki)	Wê (maki)	O
Ma	Me	Biz
Şima	We	Siz
Înan	Wan	Onlar

Goreyê Muhammedî kurdkî de karî, peygeranê elemananê sadeyan gênê. Beytarê obje û subjeyî ra kamcîn halo sade de bibo, kar goreyê ey yeno antene. Cêr ra nimûneyê ney deyayê

Karî peygerê subjeyî girewtê:**Ez te dibînîm.****Tu ê nan bixwî?**

Em diçûn zozanan.

Karî peygerê objeyî girewtê:Min **tu** dîtî.Te **ez** dîtîmMe **ew** dît (yewhûmare)Me **ew** dîtîm (zafhûmare) (Muhammed, 2002: 21-22).

Zemîranê halê oblîkî de zî sey halê sadeyî, goreyê mintiqayan zaf varyantî estê. Halê oblîkî de mabênê zemîranê zazakî û kurmanckî de aheng esto. Nê zemîrî rewşa nê-ergatîvîteyî de demanê vîyarteyan de cayê objeyî de yenê şuxulnayene. Xêncê na rewşe, nê zemîrî

heme demanê zazakî de bi şeklêko siruştî şuxulîyene. Misale:

Ey **ez** girewta.Wî **ez** girtim.Ma **şima** girewtî.Me **hûn** girtin (Taş, 2013: 64).

Heman wext de zemîranê îşaretî de zî halê oblîkî û halê sadeyî esto. Zemîrê îşaretî halê sadeyî de, seba îşaretkerdişê nêzdî; *no* û *na*; seba îşaretkerdişê dûrî *o* û *a* ra pê yenê. Halê sadeyî de seba makî zemîrê *na-a* û seba nêrî *no-o* yeno şuxulnayene. Zemîrê îşaretî halê oblîkî de seba îşaretkerdişê nêzdî; *ney* û *naye*; seba îşaretkerdişê dûrî *ey* û *aye* yenê kar ardene (Malmîsanij, 2015: 100-101).

Ziwanê ke ergatîvî nîyê, karî tim bin tesîrê subjeyî (biker, fâil) de yê. Labelê kurdkî de rewşe vurîyêna. Bi rayîra ergatîvîteyî kurdkî de karê derbasdarî û karê nederbasdarî pê ra cîya benê. Ziwanê ke seranser ergatîvê karî heme deman de binê tesîrê objeyan de yê. Labelê kurdkî wina nîya çünke kurdkî nê-ergatîve ya. O semed ra kurdkî taye karî bin tesîrê objeyî de yê (Tan, 2011: 85-87).

Taye mintiqayanê de halê ergatîve orte ra weriştö ke nê mintiqayî zafane nêzdîyê mintiqayanê tirkan de yê.

- Ez nan xwarim.

Taye mintiqayan de zî di rey halê oblîkî xo nişan dano.

- Min wî dît.

- Wî min dît (Ocek, 2014: 54).

Vurîyayîşê nameyan û zemîran ancax bi sayeyê tewangî/antene ya yeno zanayene.

Mîyanê binyadê ergatîvîteyî de binyadêko pasîfo nimitê esto. Kar manaya pasîfe subjeyî rê bar keno û xo zî goreyê objeyî eyar keno. Tîya ra yeno fehmkerdîş ke ergatîvîteyî de binyadêko pasîfo nimate esto. Cêr ra ney rê nimûneyî deyayê.

Tablo 5: Karê *Vînayene-Dîtîm-Görmekî* de Binyado Pasîfo Nimite

Cumle	Mana
Mî ti vînayî.	Sen benim tarafımdan görüldün.
Min tu dît (Ben seni gördüm)	
To ez vînaya.	Ben senin tarafından görüldüm.
Te ez dîtîm (Sen beni gördün)	
Ey/aye ez vînaya.	Ben onun tarafından görüldüm.
Wê/Wî ez dîtîm (O beni gördü)	
Ma şima vînayî.	Siz bizim tarafımızdan görüldünüz.
Me hûn dîtîm (Biz sizi gördük)	
Şima ma vînayî.	Biz sizin tarafımızdan görüldük.
We em dîtîm (Siz bizi gördünüz)	
Înan ma vînayî.	Biz onlar tarafından görüldük.
Wan em dîtîm (Onlar bizi gördüler)	

Karanê corênan de ergatîvîte esto û manaya cumle ra vejîyêno meydan ke nê cumleyan de binyadêko pasîf zî esto (Bağlar, ec).

3.3. Zazakî de Ergatîvîte

Zazakî de karanê derbasdaran de karî zafane goreyê objeyan ancîyênê. Seke ameyo îfadekerdiş zazakî de tena demo vîyarte de karî goreyê objeyî yenê antene o semed ra zazakî nê-ergatîv a. Karanê nederbasdaran de obje yanî meful çînî yo. Seba cû nê karan de karî goreyê subjeyî yeno antene. Labelê karanê derbasdaran de rewşe vurîyêna. Karanê nederbasdarî bi şeklêko siruştî akuzative yê. Heman şekil de kes eşkeno vajo ke, didemî yê karanê demê vîyarteyî de yanî raweya medyatîfe de, demo vîyarteyo verên de, demo vîyarteyo nikayînî de û demo vîyarteyî nîyetinî de zî karanê derbasdaran de taybetmendîya ergatîvîteyî xo nîşan dana. Cêr ra antişê karanê didemîyan nêameyo ramojnayene, tena demê bingeyinan de ergatîvîte deyayo.

Zazakî de demo vîyarteyo dîyar û demo vîyarteyo nedîyar de ergatîvîte esto. Ma nika nê halan ser o vinderîyê. Ney de çar nuqtayî estê ke ke ganî ma nînan yewe-yew îzah bikerê.

3.3.1. Raweya Karan de Ergatîvîte

Raweyê karan sey raweyê xeberî û raweyê waştene di cure yê. Cêr ra raweyê xeberan de demo vîyarteyo dîyar û demo vîyarteyo nedîyar analîz bîyo. Nê deman ra demo vîyarte de tesîrê ergatîvîteyî îzah bîyo.

3.3.1.1. Demo Vîyarteyo Dîyar

Demo vîyarteyo dîyar de karanê nederbasdaran de kar binê tesîrê subjeyî de yo. Zazakî de demo vîyarteyê dîyarî de karanê derbasdaran de zemîrê grûba dîyine yenê. No dem de ergatîvîte karanê derbasdaran de tesîrê karan keno. O semed ra na rewşe de karî goreyê objeyî yenê antene. Eke obje nêrî bo kar sey xo yeno, eke obje makî ba karî peygirê –e yî gêno (Malmîsanij, 2015: 190). Seke ameyo îzahkerdiş nê demî de karî binê tesîrê objeyî de yê. Rewşa objeyî zî goreyê zayend û hûmarî, hîrê beşan ra pê yena. Cêr ra demo vîyarteyo dîyar de goreyê rewşa objeyî ergatîvîte ameyo îzahkerdene.

3.3.1.1.1. Kar Derbasdar, Obje Yewhûmare û Nêrî

Zazakî de demo vîyarteyo dîyar de zemîrê halê oblîkî (zemîrê grûba dîyine) yenê şuxulnayene. Zazakî de peygirê mesderî yê karanê derbasdaran eke çebîyo kokê demê vîyarteyê yewhûmarê şexsê hîrêyînî maneno. Antişê nê tewir karan de seba şexsan sewbîna peygirî nêyenê, heman formê karî seba heme şexsan yeno şuxulnayene (Malmîsanij, 2015: 190). Mîsale:

Mi kitab wend.

To kitab wend.

Ey kitab wend.

Aye kitab wend.

Ma kitab wend.

Şima kitab wend.

Înan kitab wend.

Tablo 6: Karo Derbasdar, Demo Vîyarteyo Dîyar, Objeyo Nêrî

Zazakî	Tirkî
Kêneke lepek şut.	Kız eldiven(i) yıkadı.
Lajekî lepek şut.	Oğlan eldiven(i) yıkadı
Kênekan lepek şut.	Kızlar eldiven(i) yıkadı.
Lajekan lepek şut.	Oğlanlar eldiven(i) yıkadı.

Nê mîsalanê corî de obje yanî *lepek* nêrî û yewhûmar o. Seba cû kar zî goreyê ey ameyo. Yanî karê cumleyan zî nêrî û yewhûmare ameyo. Mabênê obje û formê karî de ahengêk esto (Malmîsanij, 2015: 270). Heman tablo de qismê dîyînî de subjeyê cumle zafhûmar ê labelê na rewşe karî ser o tesîrêk nêkerdo. Çünke karî tîya de goreyê obje ameyê antene. Yanî karî nêrî û yewhûmar ameyê.

3.3.1.1.2. Kar Derbasdar, Obje Yewhûmare û Makîye

Zazakî de demo vîyarteyo dîyar de eke obje yewhûmare û makî ba, peynîya karî de peygirê –e yeno zêdekerdene. No peygir taye mintiqayanê zazakî de vurîyayo heta taye mintiqayan de orte ra werîsto. Xora kurmanckî de peynîya karan de no tewir yew peygir çînî yo (Malmîsanij, 2015: 190). Obje makî biba seba şexsan êdî peygirê bînî nêyenê. Mîsale:

Mi sanike wende.

To sanike wende.

Ey sanike wende.

Aye sanike wende.

Ma sanike wende.

Şima sanike wende.

Înan sanike wende.

Tablo 7: Karo Derbasdar, Demo Vîyarteyo Dîyar, Objeya Makî

Zazakî	Tirkî
Kêneke destmale şute.	Kız mendili yıkadı.
Lajekî destmale şute.	Oğlan mendili yıkadı.
Kênekan destmale şute.	Kızlar mendili yıkadı.
Lajekan destmale şute.	Oğlanlar mendili yıkadı.

Nê mîsalan de zî obje yanî *destmale* makî ya û yewhûmare ya. O semed ra kar zî goreyê objeyî ameyo antene û kar zî makî û yewhûmare ameyo. Mabênê obje û formê karî de ahengêk esto (Malmîsanij, 2015: 270). Mîsalê qismê dîyînî de subjeyî zafhûmarî yê. Labelê kar goreyê objeyî ameyo antene, makî û yewhûmar o.

3.3.1.1.3. Kar Derbasdar, Obje Zafhûmare

Zazakî de demo vîyarteyo dîyar de eke obje zafhûmare bo, peynîya karî de peygirê -î yeno zêdekerdene. No peygir taye mintiqayanê zazakî de vurîyayo heta taye mintiqayan de orte ra werîsto. Xora kurmanckî de peynîya objeyî de no tewir yew peygir çinî yo, zafhûmarîya objeyan karan ra fehîm bena (Malmîsanij, 2015: 191). Obje zafhûmare bibo seba şexsan êdî peygirê bînî nêyenê.

Tablo 8: Karo Derbasdar, Demo Vîyarteyo Dîyar, Objeyo Zafhûmare

Zazakî	Tirkî
Kêneke lepikî şutî.	Kız eldivenler(i) yıkadı.
Lajekî lepikî şutî.	Oğlan eldivenler(i) yıkadı.
Kênekan lepikî şutî.	Kızlar eldivenler(i) yıkadılar.
Lajekan lepikî şutî.	Oğlanlar eldivenler(i) yıkadılar.
Kêneke destmalî şutî.	Kız mendilleri yıkadı.
Lajekî destmalî şutî.	Oğlan mendilleri yıkadı.
Kênekan destmalî şutî.	Kızlar mendilleri yıkadılar.
Lajekan destmalî şutî.	Oğlanlar mendilleri yıkadılar.

Tabloyê corî de obje yanî *lepikî* nêrî û zafhûmare, subjeyî zî mîsalanê ewilî de yewhûmare û bînan de zafhûmarî yê. Kar goreyê objeyan ameyo antene. Mîsalanê bînan de obje yanî *destmalî* zafhûmare, subjeyî zî mîsalanê ewilî de yewhûmare û bînan de zafhûmarî yê. Reyna kar goreyê objeyan ameyo antene. Zazakî de demo vîyarteyo dîyar de, karanê derbasdaran de subjeyê cumle çî nêrî û makî çî zî yewhûmare û zafhûmare bibo, karî her tim goreyê objeyan yenê antene.

3.3.1.2. Demo Vîyarteyo Nedîyar

Demo vîyarteyo nedîyar de karanê nederbasdaran de kar binê tesîrê subjeyî de yo. Zazakî de demo vîyarteyê dîyarî de karanê derbasdaran de *zemîrê grûba dîyine* yenê. No dem de ergatîvîte karanê derbasdaran de tesîrê karan keno. O samed ra na rewşe de karî goreyê objeyî yenê antene. Eke obje nêrî bo kar peygirê -o yeno, eke obje makî ba karî peygirê -a yî gêno (Malmîsanij, 2015: 205). Rewşa objeyî zî goreyê zayend û hûmarî, hîrê beşan ra pê yena. Cêr ra demo vîyarteyo nedîyar de goreyê rewşa objeyî ergatîvîte ameyo îzahkerdene.

3.3.1.2.1. Kar Derbasdar, Obje Yewhûmare û Nêrî

Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de *zemîrê* halê oblikî (*zemîrê grûba dîyine*) yenê şuxulnayene. Antişê nê tewir karan de -o yeno, heman formê karî seba heme şexsan yenê şuxulnayene (Malmîsanij, 2015: 205-206). Mîsale:

Mi kitab wendo.

To kitab wendo.

Ey kitab wendo.

Aye kitab wendo.

Ma kitab wendo.

Şima kitab wendo.

Înan kitab wendo.

Tablo 9: Karo Derbasdar, Demo Vîyarteyo Nedîyar, Objeyo Nêrî

Zazakî	Tirkî
Kêneke lepik şuto.	Kız eldiven(i) yıkamış.
Lajekî lepik şuto.	Oğlan eldiven(i) yıkamış.
Kênekan lepik şuto.	Kızlar eldiven(i) yıkamışlar.
Lajekan lepik şuto.	Oğlanlar eldiven(i) yıkamışlar.

Nê mîsalanê corî de obje yanî *lepik* nêrî û yewhûmar o. Seba cû kar zî goreyê ey ameyo. Yanî karê cumleyan zî nêrî û yewhûmare ameyo. Mabênê obje û formê karî de ahengêk esto. Heman tablo de qîsmê dîyinî de subjeyê cumle zafhûmar ê labelê na rewşe karî ser o tesîrêk nêkerdo. Çunke karî tîya de goreyê obje ameyê antene.

3.3.1.2.2. Kar Derbasdar, Obje Yewhûmare û Makîye

Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de eke obje yewhûmare û makî ba, peynîya karî de peygirê -a yeno zêdekerdene. No peygir taye mintiqayanê zazakî de vurîyayo heta taye mintiqayan de orte ra werîsto. Xora kurmanckî de peynîya karan de no tewir yew peygir çinî yo (Malmîsanij, 2015: 190). Obje makîye biba seba şexsan êdî peygirê bînî nêyenê. Mîsale:

Mi sanike wenda.

To sanike wenda.

Ey sanike wenda.

Aye sanike wenda.

Ma sanike wenda.

Şima sanike wenda.

Înan sanike wenda.

Tablo 10: Karo Derbasdar, Demo Vîyarteyo Nedîyar, Objeya Makî

Zazakî	Tirkî
Kêneke destmale şuta.	Kız mendili yıkamış.
Lajekî destmale şuta.	Oğlan mendili yıkamış.
Kênekan destmale şuta.	Kızlar mendili yıkamışlar.
Lajekan destmale şuta.	Oğlanlar mendili yıkamışlar.

Nê mîsalan de zî obje yanî *destmale* makî ya û yewhûmare ya. O semed ra kar zî goreyê objeyî ameyo antene û kar zî makî û yewhûmare ameyo. Mabênê obje û formê karî de ahengêk esto. Mîsalê qismê dîyînî de subjeyî zafhûmarî yê. Labelê kar goreyê objeyî ameyo antene, makî û yewhûmar o.

3.3.1.2.3. Kar Derbasdar, Objeyî Zafhûmare

Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de eke obje zafhûmare bo, peynîya karî de peygirê -ê yeno zêdekerdene. No peygir taye mintiqayanê zazakî de vurîyayo heta taye mintiqayan de orte ra werîştö. Kurmanckî de peynîya objeyî de no tewir yew peygir nêyeno, zafhûmarîya objeyan gireyê ke karan reyde yenê fehm bena (Malmîsanij, 2015: 207).

Tablo 11: Karo Derbasdar, Demo Vîyarteyo Dîyar, Objeyo Zafhûmare

Zazakî	Tirkî
Kêneke lepikî şutê.	Kız eldivenler(i) yıkamış.
Lajekî lepikî şutê.	Oğlan eldivenler(i) yıkamış.
Kênekan lepikî şutê.	Kızlar eldivenler(i) yıkamışlar.
Lajekan lepikî şutê.	Oğlanlar eldivenler(i) yıkamışlar.
Kêneke destmalî şutê.	Kız mendilleri yıkamış.
Lajekî destmalî şutê.	Oğlan mendilleri yıkamış.
Kênekan destmalî şutê.	Kızlar mendilleri yıkamışlar.
Lajekan destmalî şutê.	Oğlanlar mendilleri yıkamışlar.

Tabloyê corî de obje yanî *lepikî* zafhûmare, subjeyî zî mîsalanê ewilî de yewhûmare û bînan de zafhûmarî yê. Kar goreyê objeyan ameyo antene. Mîsalanê bînan de obje yanî *destmalî* makî ya û zafhûmare, subjeyî zî mîsalanê ewilî de yewhûmare û bînan de zafhûmarî yê. Reyna kar goreyê objeyan ameyo antene. Zazakî de demo vîyarteyo nedîyar de, karanê derbasdaran de subjeyê cumle, çi nêrî û makî çi zî yewhûmare û zafhûmare bibo, karî her tim goreyê objeyan yenê antene.

Demanê bînan de sey demo ameyox, nikayin û hîra de karî binê tesîrê subjeyî de yê. O semed ra nê deman de karî wazenê wa derbasdar bê wazenê wa nederbasdar bibê, taybetmendîyê akuzatîvî xo nîşan dana. Çünke demo nikayin de subje û karî mutabiqê yewbînan ê. Nê deman de tesîrê objeyî karî ser o nêmaneno. Seba muqayesekerdişê taybetmendîyê ergatîve û akuzatîve demanê zazakî cêr ra demo nikayin ameyo dayene.

Tablo 12: Demê Nikayinê Zazakî

Zazakî	Tirkî
Kêneke destmale şuwena.	Kız mendil yıkıyor.
Kêneke lepik şuwena.	Kız eldiven yıkıyor.
Kênekî lepikan şuwenî.	Kızlar eldivenleri yıkıyorlar.
Kênekî destmalan şuwenî.	Kızlar mendilleri yıkıyorlar.
Lajek destmale şuweno.	Oğlan mendil yıkıyor.
Lajek lepik şuweno.	Oğlan eldiven yıkıyor.
Lajekî lepikan şuwenî.	Oğlanlar eldivenleri yıkıyorlar.
Lajekî destmalan şuwenî.	Oğlanlar mendilleri yıkıyorlar.

Nê demî de subjeyî halê sadeyî de yê. Qandê cû karî bin tesîrê subjeyî de manenê (Malmîsanij, 2015: 268-273). Demo ameyox û hîra de (ke xêncê mintiqaya Sêwregi zaf mintiqayanê zazakî demo hîra û ameyox heman form de yê) taybetmendîyê ergatîvîyeyî vîndî benê.

Ma verê cû zî vatebî ke zazakî de ergatîvîte demanê vîyarteyan, hîkayeya demê nikayinî, hîkayeya demê ameyoxî de mendo. Zazakî de seba çekuyanê nêrîyan peygirê halê oblîkî -î, seba çekuyanê makîyan peygirê halê oblîkî -e û seba zafhûmaran peygirê halê oblîkî -î yo (Lezgîn, 2015: 88-89).

Ergatîvîte dîyalektanê kurdkî de hêdî-hêdî vîndî beno. Labelê di dîyalektanê sey zazakî û kurmanckî de no xusuîyet hîna ganî yo. Cêr ra derheqê ergatîvîyeyî de goreyê doneyan tabloyêke deyayo.

Tablo 13: Goreyê Deman Kar-Subje-Objeyî

Dem	Zazakî-Kurmanckî	Zazakî-Kurmanckî	Zazakî-Kurmanckî
Demo Vîyarte	Subje - Oblîk	Objeyî - Sade	Kar goreyê objeyî yeno antene.
Demo Nikayin û Demo Ameyox	Subje - Sade	Objeyî - Oblîk	Kar goreyê subjeyî yeno antene.

Nê tabloyî ra eşkera vejîyêno orte ke zazakî de karî her tim goreyê unsurê sadeyî yenê antene. Demo vîyarte de objeyî halo sadeyî de yê o semed ra karî goreyê objeyan yenê antene. Labelê demo nikayin û demo ameyox de subjeyî halê sadeyî de yê qandê cû karî zî xo goreyê subjeyî eyar kenê.

4. Encam

Seke tabloyan de ameyo îşaretkerdene, her di dîyalektanê kurdkî de ergatîvîte sey yewbîni kar yeno. Heta kes eşkeno vajo ke zazakî de na taybetmendîye hîna zînde menda çünke taye mintiqayanê kurmanckî de ergatîvîte orte ra werîştö.

Zazakî û kurmanckî de demo nikayin û demo ameyox de xususen zî xêncê demê vîyarteyî û hikayeyê nê demî, heme deman de taybetmendîyê akuzatîvî estê. Yanî nê deman de karî bin tesîrê subjeyî de manenê. Labelê demo vîyarte û hikayeyê nê demî de obje karî ser o tesîr kenê. Qandê cû nê deman de karî goreyê objeyî yenê antene. Seke xebate de ifade bîyo, siruştê zîwanî terefdarê sadeyî yo. Karî zî mîyanê cumle de binê tesîrê elemanê sadeyî de yê. Heme demanê zazakî de ergatîvîte çînî yo. O semed ra zazakî nê-ergatîve ya.

Demo vîyarte de subje nêrî yan makî yan zî yewhûmar-zafhûmar bibo karî ser o tesîrêk nêkeno. Yewhûmare yan zafhûmarî ya karî, nêrî yan makiye ya karî goreyê objeyî yena tayînkerdene.

Mijara ergatîvîteyî de zazakî û kurmanckî herçiqas yewbînê rê mutabiqî bê zî mabênê înan de ferqêk esto. Zazakî de demo vîyarteyo diyar de obje gama ke zafhûmar beno gireyê {-î} gêno.

Taybetmendîyê ergatîveyî taye xususîyetî dayêne kurdkî. Sayeyê nê xususîyetan zîwan sewbîna zîwanan ra cîya beno. Zîwannasî û nuştoxê kurdkî, xususen zazakî û kurmanckî, ganî meseleya ergatîve rê zêde ehemîyet bidê. Zîwanê nê tewir taybetmendîyan reyde bîyayîşê xo seveknenê.

Zîwan teber ra mudaxeyî qebl nêkeno. Yanî xususîyetêko zîwanî de çînî yo, kes nêşkeno ey daxilê zîwanî bikero. Zîwan vurîyêno û her daîm ganî maneno. Taye diyalektan de sey sorankî û gorankî de taybetmendîya ergatîvîteyî vîndî bîya. Heta nê halî sîrayetê kurmanckî û taye fekanê zazakî zî kerdo. Mîyanê prosesê qalîkerdiş û nuştîş de vîndîbîyayîşî hîn taybetmendîyan normal o. Na xebate de îstîsnayê ergatîvîteyî ra behs nêbîyo. Taye edatî mîyanê cumle de karanê nederbasdaran bedîlînenê û karê derbasdarî ramojnênê. Nê tewir edatî xususen kurmanckî de estê. Na xebate de nê edatan ra behs nêbîyo. Sey taye taybetmendîyan ergatîvîte zî seba zazakî sey kaxitê turnosolî yo. Sayeyê şuxulnayîşê ergatîvîteyî ma eşkenê asta zîwan zanayîşê qalîsubjeyî û nuştoxî tesbît bikerê.

Çimeyî

- Alî Bedirxan, C., Lescot R. (2009). *Kürtçe gramer*. İstanbul: Avesta.
- Aydoğan, İ. S. (2013). *Guman I*. Ankara: Lîs.
- Baran, B. (2012). *Rêzimana kurmanckî*. Dîyarbekir: Belkî.
- Bussman, H. (1998). *Routledge dictionary of language and linguistics*. New York: Routledge.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Oxford: Blackwell.
- Dixon, R. M. (1994). *Ergativity*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Grûba Xebate ya Vateyî (2019). *Sözlük Türkçe-Kirmanca (Zazaca), Ferhengê Tirkî-Kirmanckî*. İstanbul: Vate.
- Grûba Xebate ya Vateyî. (2005). *Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî)*. İstanbul: Vate.
- Gündoğdu, S. (2016). “Variation in the ergative pattern of Kurmanji: evidence from Muş”. *Kürdoloji - akademik çalışmalar*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Basımevi.
- İncekan, A. (2009). *Ez Kurdî hîn dibim-geçişli fiiller ve ergatîv*. İstanbul: Nûbihar.
- Kanî, A. (2017). *Morfolojîya Kurmanckî û zimannasî*. İstanbul: J&J.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Lezgîn, R. (2012). *Dersê zîwanî*. Dîyarbekir: Roşna.
- Lezgin, R. (2015). “Kürtçe’de akuzatif – ergatif özellik”. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*. Yıl:1, Cilt1, Sayı 2, Kasım 2015, r. 82-95.
- Malmîsanij, M. (2015). *Kurmanca ile karşılaştırmalı Kurmanca (Zazaca) dilbilgisi*. İstanbul: Vate.
- Ocek, N. (2014). *Waneyên rêzimana Kurmanckî*. Wan: Sîtav.
- Polinsky, M. (2015). *Syntactic ergativity*. The Blackwell Companion to Syntax.
- Samur, A. (2012). *Rêziman û rastnivîsa Kurdiya Kurmanckî*. İstanbul: Nûbihar.
- Tan, S. (2011). *Rêziman û Rastnivîsa Zaravayê Kurmanckî*. İstanbul: Enstituya Kurdî ya Stenbolê.
- Taş, Ç. (2013). *Waneyên rêziman û rastnivîsa Kurmanckî*. İstanbul: Dîwan.
- Thackston, W. M. (2006). *Kurmanji Kurdish: a reference grammar with selected readings*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Unus, S. (2000). “Di zaravayê Kurmanckî de babetekî balkêş: ergatîv”. *Nûdem* c. 34, r. 41.
- Vardar, B. (Ed.). (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yavaş, M., Kızıl, H. (2020). “Ergatîvî di Kurdiya Kurmanckî de û rewşên awarte yê ergatîviya kurmanckî”. *Kurdiname*, (2), 70-86.
- Yonat, M. (2019). *Kurmanckî Kürtçesi ağızları hakkında sosyolingüistik bir inceleme (Muş, Adıyaman, Şırnak Örneği)*. Tezê Doktorayê çapnêkerde.

<http://yilmazbaglar.blogspot.com.tr>

Extended Summary

Kurdish is a language with an ancient past, but the richness of the language and its literature has not been fully revealed until now. Especially many features of the Zazaki dialect have not been studied and revealed yet. Therefore, Zazaki could not complete the standardization phase. Zazaki has made a great progress especially in the last decade, and Zazaki has made progress thanks to many communication tools such as books, articles, newspapers, television and internet. Many books, magazines, articles, grammar books and theses on Zaza and Zazaki literature have been published. Despite the increasing interest in Zazaki language, especially thanks to the recently published academic publications, Zazaki has not been studied and enlightened in every aspect.

Ergativity and its impact on language is one of the big differences between languages. Ergativity has no effect on languages such as Persian, but it still has its effect on the Zazaki and Kurmanji dialects of Kurdish. However, Zazaki is not fully ergative either. In Zazaki language, ergativity is only in the past, and in this sense, Zazaki is a semi-ergative language. In Zazaki, the archaic features of the old languages have remained and preserved. The aim of this study is to explain the effect of ergativity in Zazaki language with examples. In the study, sometimes Zazaki and Kurmanc are given comparatively. Ergativity will be explained depending on transitive and intransitive verb conjugations. The effect of ergativity emerges due to the fact that verbs in Zazaki are transitive and intransitive. While the transitive verbs have ergativity, the intransitive verbs naturally show akuzative features. The standard Zazaki language recommended by the Vate Working Group was used in this study. The standardization of the language provides the emergence of the forgotten features of the language and the use of these features in the written language. Because in some dialects, ergativity disappears. Ergativity has begun to disappear in some dialects of Zazaki.

In this study, the characteristics of the ergative structure of Kurdish grammar in Zazaki were discussed. Ergative structure is an area that has attracted attention and researches by Kurdish linguists and researchers in recent

years. Although the ergative structure is mentioned in many grammar books, this subject needs to be widely evaluated and its finer points identified. The subject of this study is its ergative structure in the Zazaki dialect.

Ergativity (self-transition) has taken its place in linguistics since the beginning of the 20th century and is still a topic that has been discussed since then. Dixon, in his 1994 study, defines that about a quarter of the languages in the world show ergative properties, and in ergative languages, the subject of the intransitive sentence acts in the same way as the object of the transitive sentence and both act differently from the subject of the transitive sentence. In the Zazaki dialect, this structure appears in the sentences that show the transitive verb feature of the past tense. But in all the times of Zazaki there are no ergative properties. In other words, in present and past tense sentences, and in all intransitive sentences, Zazaki exhibits an akuzative string. Due to this double system, the Zazaki dialect and Kurdish are considered as semi-ergative one. The aim of this study is to determine the usage and usefulness of the ergativity system in a written work and to analyze it in the light of examples. For this purpose, grammar books written in Kurmanji Kurdish were used, and a general framework for Zazaki was tried to be drawn with the information obtained from Zazaki grammar books. Various sentences were given in the study, analysis, interpretation and evaluation of these sentences were made according to the characteristics of the sentences. In this way, the rules and features of the ergative structure in Zazaki are specified. The rules, rules and features of the ergative system mentioned in Zazaki grammar books are expressed in a very general and incomplete manner. The study also focused on gender. The ergative system is closely related to natural and grammatical gender, and this system that changes with gender has been tried to explain in the study. The ergative sequence that occurs in past tense and transitive verbs varies according to whether the object is feminine or masculine. These properties are explained with examples in the study. This study can be regarded as an introduction to the explanation of the ergative system in Zazaki. It is expected that this study will pave the way for future studies in the field of ergativity and form a basis for further studies.

Araştırma Makalesi • Research Article

Marka Kent Kişiliği: Doğu Karadeniz Şehirleri Üzerine Bir Araştırma

Brand City Personality: A Study on The Eastern Black Sea Cities in Turkey

Erdem Taşdemir^a, Emre Ş. Aslan^b, Ali Erkam Yazar^{c,*}

^a Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, 61335, Trabzon/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9781-4099

^b Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, 61335, Trabzon/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5710-3743

^c Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0919-314X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Eylül 2020
Düzeltilme tarihi: 02 Şubat 2021
Kabul tarihi: 09 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Marka, Kişilik
Marka Kent
Marka Kent Kişiliği
Doğu Karadeniz

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 September 2020
Received in revised form 02 February 2021
Accepted 09 February 2021

Keywords:

Brand, Personality
Brand City
Brand City Personality
Black Sea.

ÖZ

İnsana özgü olan kişilik özelliklerinin, nesnelere de aktarılabilir olmasının bir sonucu olarak ürün, hizmet veya destinasyonlara kişilik özelliği yüklenilmektedir. Marka olmanın temel unsurlarından olan kişilik özelliklerine sahip olma durumu, çoğunlukla kendiliğinden gelişen, kontrolsüz ve bilinçsiz bir sürecin sonucudur. Hâlbuki markalaşmak isteyen bir destinasyonun atması gereken ilk adımlardan biri iyi düşünülmüş ve planlanmış bir kişilik özelliğine sahip olmaktır. Çoğunlukla kendiliğinden ve rastgele bir şekilde oluşan kişilik özellikleri, insan ile nesne arasındaki etkileşimin temelini oluşturmaktadır. Doğu Karadeniz şehirlerinin marka kent kişilikleri üzerine odaklanan bu çalışma, iç paydaşların kendi şehirleri ile ilgili tutumlarını araştırmayı amaçlamaktadır. Örneklem olarak ele alınan her bir şehir ile ilgili kişilik önerilerinin de sunulduğu bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, şehirler çok özgün kişilik özelliklerine sahip değillerdir.

ABSTRACT

Personality traits can be attributed to products, services or destinations as a result of the personality traits peculiar to humans being transferred to objects. Having personality traits, which is one of the basic elements of being a brand, is mostly the result of a spontaneous, uncontrolled and unconscious process. However, one of the first steps for a destination that wants to brand is to have a well-thought-of and planned personality dimension. This study, which focuses on the brand city personalities of the Eastern Black Sea Cities, aims to investigate the attitudes of internal stakeholders about their cities. According to the results cities do not have very unique personality characteristics. Personality suggestions for each city studied have been developed.

1. Giriş

Daha çok tüketicinin zihninde inşa edilen değeri (Aksoy, 2005:40) ifade eden marka kavramı üzerine son yıllarda pek çok çalışma gerçekleştirilmektedir. Özellikle turizmin gelişmesi ve şehirlerin ülkelerin ekonomileri için ürettikleri değerlerin artması, ürün ve hizmet üreticilerinin dışında spor kulüpleri (Ustakara ve Aydemir, 2016:16) ya da

destinasyonlar gibi birçok kurumsal yapının markalaşma konularına odaklanmasına neden olmuştur.

Stratejik değeri olan kültürel fikirlerden oluşan markanın (Grant, 2006:55) ortaya çıkabilmesi için kimlik, özgün bir vaat, isim, çağrışım öğeleri ve konumlandırma gibi pek çok unsurun yanında bir de kişiliğe sahip olması gerekmektedir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: aeyazar@erbakan.edu.tr.

Bir kişinin sahip olduğu sosyal itibar ve içsel doğasıyla bağlantılı bir kavram olan kişiliğin (Taşkın ve Akat, 2008:104) markayla bütünleşmesini sağlayan ve onu marka için bir unsur haline getiren, onun (kişiliğin) ürettiği anlamlardır. Marka sahip olduğu kişilik özellikleriyle çeşitli anlamlar üretmekte ve ürettiği bu anlamları tüketicilere aktarabilmektedir. Markalaşma yolunda mücadele veren şehirlerinde etkili bir marka değeri oluşturabilmeleri için öncelikle iyi planlanmış bir marka kişiliği elde etmeleri gerekmektedir.

Tüm bu görüşler çerçevesinde ele alınan çalışma, Doğu Karadeniz şehirlerinin marka kişiliğine odaklanmaktadır. İç paydaşların yani o şehirde ikamet edenlerin, kendi şehirlerinin marka kent kişilik özelliklerine yönelik tutumlarını ölçmeyi amaçlayan bu çalışma, toplamda 7 ilde uygulanmış ve elde edilen veriler istatistik paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Frekans analizleri ve tek yönlü varyans analizleri aracılığıyla elde edilen bulgulara göre, araştırmaya konu olan bu şehirlerin kişilik özellikleri birbirleriyle benzerlik göstermektedir.

2. Marka Kişiliği

Bir işletmenin gerçekleştirmek istediği en büyük rüyayı somut hale getiren bir değer olarak görülen marka (Bruce ve Harvey, 2010:5), bir organizasyon, hizmet ya da ürünün sağladığı değer ve bu değerle ilgili verilen söz olarak ifade edilmektedir (Buckingham, 2011:1). Marka; akılcı ve somut, duygusal veya sembolik değerlerden oluşan ve aynı zamanda üründen veya hizmetten farklılaşan boyutlara sahiptir (Keller, 2008:5). Daha geniş anlamda markayı alıcı ve satıcısı olan, ayırt edici bir isim, simge veya tescile sahip olan, tüketicilerin zihinlerinde olumlu veya olumsuz izlenimler uyandıran, yaratılmış bir şey olarak tanımlamak mümkündür (Morgan, 2001:52-53). Dolayısıyla markayı sadece kutunun üzerindeki isim olarak görmek, taşıdığı derin anlamlar açısından haksızlık olur. Çünkü o, birçok duygu, düşünce, imaj, tarih, ihtimaller ve hatta firma hakkında dolaşan dedikodulardan oluşan bir değer olarak ifade edilmektedir (Sullivan, 2004:33). Marka ile ilgili dile getirilen yukarıdaki görüşler dikkatle incelendiğinde markanın tek boyutlu olmadığı ve birçok boyuta sahip olduğu dile getirilebilir. Tüketicinin ihtiyaçlarını gidermede tatmin sağlayan, statü göstergesi olan, soyut ve duygusal bileşenlere sahip olan ve beynin duygusal tarafına hitap eden marka (Kırdar, 2003:234), hem somut hem de soyut değerlerden oluşması nedeniyle çok daha fazla değişken ile ilişkilidir. Bu değişkenleri; kişilik, kimlik, imaj, çağrışım öğeleri, logo, slogan, sembol, renk, maskot vs. olarak sıralamak mümkündür.

Tüketici tercihlerini yönlendirmenin güçleştiği, karmaşık bir pazar ve rekabet ortamının ortaya çıktığı günümüzde (Uztağ, 2003:20) markalar, tüketicilerin ortak algısı içerisinde tanımlanan bir kişilik ve kimlik olarak görülmektedirler. Günümüzde insanların markalara, bir insanmış gibi veya insan olmaları halinde kendilerini etkileyebilecek kişilik özelliklerine sahip varlıklarmış gibi baktıkları bir gerçektir (Pringle ve Thompson, 2000:56-57). Bazı tüketiciler için marka, dertleşilebilen, paylaşımında bulunulabilen, ortak zevkler ve heyecanlar yaşanılabilen bir kişiye dönüşmüş durumdadır (Aslan, 2014:20). Markanın bir insanmış gibi (modern, geleneksel, düzenli, agresif vb.) görülmesini ve

markaya psikolojik özellikler yüklenmesini sağlayan ana unsur, marka kişiliğidir (Tosun, 2010:89).

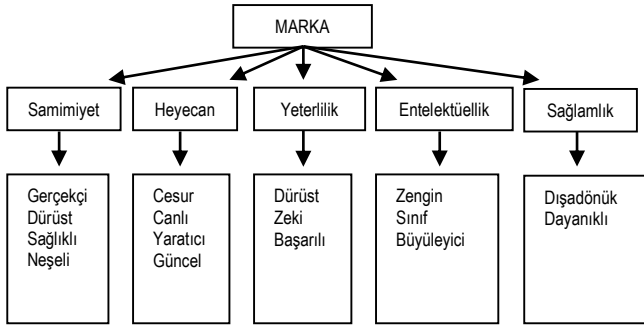
Latince personae kelimesinden gelen ve insanın dış dünyaya sunulan ifadesi olarak tanımlanabilen kişilik (personality), bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, ayırt edici, tutarlı ve yapılanmış bir ilişkiler biçimi olarak da ifade edilmektedir (Koç, 2011:226). Müşterilerin kalplerinde ve zihinlerinde yaşadığına ve bir yaşam biçimi olduğuna inanılan markaların (Moon ve Millison, 2003:31) sahip olduğu kişilikler, markaların dış dünyaya sunmak istedikleri şeylerin ayırt edici, tutarlı ve yapılandırılmış ilişkiler biçimi veya ifadesi olarak değerlendirilmektedir.

Markaya daha çok sembolik anlatımlar ve soyut tanımlamalar kazandıran marka kişiliği (Elden, 2009:113), yerine getirilmemiş vaatlerden ve farklı değer kümelerinden oluşması nedeniyle diğer tüm kişilikler gibi benzersizdir (Pile, 2001:242). Bu özelliği ile de benzer ürün/hizmet pazarlarında farklılaşma ihtiyacının ortaya çıkmasını sağlar (Aaker ve Joachimsthaler, 2000:53). Bir markanın dostane mi, soğuk mu, asık suratlı mı, güler yüzlü mü, arkadaş canlısı mı, güvenilir mi? vb. olup olmadığını ifade eden cansız ürün ve hizmetler için kullanılan bu ifadeler (Pringle ve Thompson, 2000:57), markaların kişilik özelliklerini ortaya koymaktadır.

Markanın hatırlanmasını, ilgi çekmesini, marka ile tüketici arasındaki arkadaşlık ve danışmanlık gibi ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlama potansiyeline sahip olan marka kişiliği, (Aaker ve Joachimsthaler, 2000:53) Henry'ye göre (2001:175) gerçekte satılan değerdir. Markaların ortak özelliği olarak görülen güçlü kişilik (Borça, 2007:42), oluşturduğu duygusal çağrışımlarla marka-tüketici ilişkisini güçlendirebilmektedir (Erdil ve Uzun, 2009:98). Marka kişiliğinin tüketici üzerindeki bu etkisinin farkında olan işletmeler, markalarını inşa ederken öncelikle marka kişiliğini belirleme yoluna gitmektedirler. Marka inşasının temelinde yer alan önce kişiliği belirleme yaklaşımı, hem marka-tüketici arasındaki ilişkiyi güçlendirme hem de markayı farklılaştıracak öğeleri kazandırma amacını taşımaktadır.

Marka kişiliği üzerine gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, birçok farklı kişilik özelliğinin belirlendiği görülmektedir. Jennifer L. Aaker (1997) çalışmasında toplamda 42 kişilik özelliğine yer verirken bu kişilik özelliklerini önce 15 bölümde ardından ise beş temel boyutta özetlemektedir.

Aaker'in bu bölümlemesinin yanında başka bir araştırmacı tarafından marka kişilik özelliklerinin 12 bölümde yine beş farklı boyutta ele alındığı (Geuens vd., 2009:103) görülmektedir. Dolayısıyla marka kişiliği ile ilgili özelliklerin araştırmacılara göre değişkenlik gösterdiği ifade edilebilir.

Şekil 1. Marka Kişiliği Çerçevesi (Aaker, 1997).

3. Marka Kent Kişiliği

Markanın sadece bir isim olarak görülemeyeceği gerçektir. Çünkü o, birçok duygudan, düşünceden, imajdan, tarihi birikimden, ihtimallerden ve işletme hakkında dolaşan dedikodulardan oluşmaktadır. (Sullivan, 2004:33). Şehirlerde, bir marka haline gelirken sadece isimleriyle değil, hedef kitlelerine verdikleri duyguların, inşa ettikleri düşüncelerin, sahip oldukları imajların, tarihi birikimlerin, geleceğe yönelik barındırdıkları ihtimallerin, verdikleri sözlerin ve haklarında dolaşan dedikoduların toplamıyla şekillenmektedirler. Tüm bunlar, şehirlere bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kişilik kazandırmaktadır.

Şehirlerarasında seyahat eden bir birey, karayolunda ilerlerken biri diğerine benzeyen çok sayıda yerleşime rastlayabilmektedir (İlgüner ve Asplund, 2011:247). Benzerlerin bir arada yer aldığı bir ortamda, daha önce deneyimlenmiş bir gerçekliğin yeniden deneyimlenmesini istemek özellikle günümüz insanı için yeterince cezbedici değildir. Urry'nin (2009:32) de vurguladığı gibi turist bakışının potansiyel bir nesnesi haline gelebilmek için farklı olmak yani sıradan olanın, benzer olanın dışında olmak gerekmektedir. Çünkü insanlar, bir turistik faaliyet gerçekleştirirken gündelik yaşamlarında genelde karşılaştıklarından farklı ölçekte, farklı duyguları içeren hazları deneyimlemeyi istemektedirler. Bu isteğe verilen cevap, bir yerin çekici olmasını veya olmamasını belirlemektedir.

İnsanlar için ideal olanı veya istenen tatmin düzeyini temsil ettiği düşünülen markanın (Moon ve Millison, 2003:30) değer katabilen, bağlılık yaratabilen, yenilikçiliği özendirilen ve büyümede aktif rol oynayabilen bir varlık (Bruce ve Harvey, 2010:4) haline gelebilmesi; ürünün, hizmetin veya şehrin özgün kimliğinin (İlgüner ve Asplund, 2011:221) ve kişiliğinin ortaya konulmasına bağlıdır.

Markaya yüklenen kişiliğin hedef kitlede belli çağrışımların oluşturulmasında oldukça etkili olduğu bir gerçektir (Tosun, 2010:89). Bu nedenle bir şehrin markalaştırılması isteniyorsa öncelikle kişiliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Yani şehir nasıl bir kişiliğe sahip olacak; modern mi yoksa geleneksel mi, enerjik mi yoksa durağan mı, karizmatik mi yoksa sempatik mi? Belirlenecek olan kişilik özellikleri aynı zamanda şehrin turistler ve şehir sakinleri tarafından nasıl algılanacağını ve nasıl bir imaja sahip olacağını da ortaya koyacaktır.

Bir şehir için marka kişiliğini belirlemek tek başına yeterli değildir. Bu kişiliğin kendi içerisinde tutarlı olmasına da dikkat edilmesi gerekmektedir. Kişilik tutarlılığının başarılı bir marka inşa etmede temel konulardan biri olması (Pringle

ve Thompson, 2000:88), şehrin yöneticilerinin ve şehrin marka inşacılarının da şehrin kişilik özelliklerini belirlerken tutarlılık ilkesini dikkate almalarını zorunlu kılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle bir şehir için marka kent kişiliği belirlenirken kavramların birbirleriyle çelişmemesi gerekmektedir. Örneğin, bir şehir hem yaşlı hem de genç, hem modası geçmiş hem de çağdaş bir kent olamaz. Çünkü bu kavramlar birbirlerinin zıttıdır ve şehir ile ilgili net bir algının oluşmasını engelleyebilir.

4. Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı

Şehirlerin markalaşabilmesinde kişilik özelliklerinin belirlenmesi oldukça önemli bir stratejik hamle olarak görülmektedir. Bu araştırma çerçevesinde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan şehirlerin marka kişiliğine yönelik tutumların neler olduğunu ortaya koyma ve bölge şehirlerinin markalaşma süreçlerine katkıda bulunma amacı güdülmektedir. Böylece Doğu Karadeniz şehirlerinin markalaşma süreçlerine katkıda bulunulmuş olacaktır.

4.2. Araştırmanın Önemi

Kentlerin markalaşması üzerine pek çok çalışma bulunmasına rağmen şehirlerin marka kişilikleri üzerine çok az çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan şehirlerin marka kişilikleri üzerine gerçekleştirilen ilk çalışmalardan biri olması ve aynı zamanda o şehirlerde yaşayan sakinlerin kendi şehirlerinin kişilikleri ile ilgili tutumlarını ölçen ilk çalışmalardan biri olması nedeniyle önem arz etmektedir.

4.3. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H1. Şehirlerin marka kişilikleri ile ilgili tutumlar cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir.

H2. Şehirlerin marka kişilikleri ile ilgili tutumlar eğitim durumu değişkenine göre farklılık göstermektedir.

H3. Şehirlerin marka kişilikleri ile ilgili tutumlar yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir.

4.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Şehirlerin marka kişiliklerine yönelik tutumlar üzerine odaklanan bu çalışmanın evrenini Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Doğu Karadeniz Belediyeler Birliği'ne bağlı şehirlerin (Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Trabzon ve Rize) evren olarak alındığı bu araştırma, iç markalaşma çerçevesinde Mayıs 2017 ve Temmuz 2019 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından yüz yüze uygulanmıştır. Araştırma örneklemini, Doğu Karadeniz şehirlerinde ikamet eden 18 yaşından büyük, en az okur yazar olan ve şehirleri hakkında fikir beyan edebilecek kadın ve erkekler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

4.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, Doğu Karadeniz Belediyeler Birliği üyesi şehirlerde ikamet eden kent sakinleriyle sınırlandırılmıştır. Doğu Karadeniz İlleri kapsamına giren şehir merkezlerinde gerçekleştirilen bu çalışmada örneklem büyüklükleri, şehirlerin nüfus bakımından büyüklüğüne göre

belirlenmiştir. Gerçekleştirilen araştırma planlamasına göre; Trabzon ve Ordu'da 270, Rize ve Giresun'da 200, Gümüşhane, Artvin ve Bayburt'ta ise 125'e anket uygulanmıştır. Toplamda 1.315 anketin uygulandığı bu araştırmada hatalı olduğu veya ciddiyetle doldurulmadığı gözlemlenen anketler çıkarılmış ve geriye kalan 1.221 anket analize tabi tutulmuştur.

4.6. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada anket tekniğiyle toplanan veriler bir paket istatistik programına girilmiş ve bu programa girilen veriler, frekans, t testi ve tek yönlü varyans analizine tabi tutulmuştur.

4.7. Verilerin Analizi ve Bulgular

4.7.1. Demografik Verilerin Analizi

Doğu Karadeniz şehirlerinde ikamet edenlerin kendi şehirlerinin kişiliğine yönelik tutumları araştırılırken araştırmaya katılanların demografik özellikleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Yaş ve Eğitim Durumu Frekans Analizi

Yaş Durumu	Eğitim Durumu				
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
18-27	459	37,6	İlkokul	116	9,5
28-37	398	32,6	Ortaokul	78	6,4
38-47	192	15,7	Lise	371	30,4
48-57	120	9,8	Ön lisans	320	26,2
58 ve üzeri	33	2,7	Lisans	294	24
Kayıp veri	19	1,6	Lisansüstü	24	2,0
TOPLAM	1221	100	Kayıp veri	18	1,5
			TOPLAM	1221	100

Araştırmaya katılan denekler, yaş ve eğitim durumu açısından analiz edildiğinde katılımcıların %37,6'sının 18-27 yaş aralığında, %32,6'sının ise 28-37 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Eğitim durumu açısından katılımcılar incelendiğinde ise en fazla katılımın lise (%30,4), ön lisans (%26,2) ve lisans (%24) düzeyindeki kişiler tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Cinsiyet ve Medeni Duruma İlişkin Frekans Analizi

Cinsiyet Durumu	Medeni Durum				
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
Kadın	539	44,1	Evli	617	50,5
Erkek	672	55,0	Bekâr	591	48,4
Kayıp veri	10	,8	Kayıp veri	13	1,1
TOPLAM	1221	100	TOPLAM	1221	100

Bu çalışmaya katkıda bulunan deneklerin %55'ini erkeklerin, %44,1'ini kadınların, %50,5'ini evlilerin, %48,4'ünü ise bekarların oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın katılımcıları gelir durumları açısından büyük oranda 2.501 TL ile 5.000 TL arasında bir gelire sahip

(%37,4) kişilerden oluşurken 2.500 TL ve altında geliri olan katılımcılar (%30,4) en büyük orana sahip ikinci grubu oluşturmaktadır.

Katılımcılar mesleki yapıları açısından incelendiğinde en fazla katılım sağlayan meslek gruplarını ise öğrenciler (%14,7), memurlar (%11,5), ev hanımları (%10,1) olarak sıralamak mümkündür.

Tablo 3. Gelir Durumu Frekans Analizi

Gelir Durumu	Frekans	Yüzde
2500 TL ve altı	371	30,4
2501-5000 TL	457	37,4
5001-7500 TL	47	3,8
7501-10000 TL	43	3,5
10001 ve üzeri	8	,7
Kayıp veri	295	24,2
TOPLAM	1221	100

Tablo 4. Mesleki Duruma İlişkin Frekans Analiz

Mesleki Durum	Frekans		Yüzde		
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
Akademisyen	18	1,5	Aşçı	5	,4
Avukat	3	,2	Bankacı	14	1,1
Bilişimci	7	,6	Çiftçi	6	,5
Danışman	6	,6	Doktor	4	,3
Eczacı	4	,3	Eğitimci	5	,4
Ekonomist	6	,5	Elektrikçi	13	1
Emekli	34	2,8	Esnaf	116	9,5
Ev hanımı	123	10,1	Garson	8	,7
Güvenlik Görevlisi	15	1,2	İlahiyatçı	5	,4
İletişimci	16	1,3	İş adamı	12	1,0
İşçi	91	7,5	İşsiz	17	1,4
Kasiyer	8	,7	Memur	141	11,5
Mimar	5	,4	Muhasebe	16	1,3
Mühendis	29	2,4	Müteahhit	4	,3
Öğrenci	179	14,7	Öğretmen	61	5,0
Pazarlamacı	21	1,7	PDR	3	,2
Sağlıkçı	35	2,9	Sekreter	12	1,0
Serbest Meslek	38	3,1	Şoför	16	1,3
Tekniker	27	2,2	Turizmci	5	,4
Usta	18	1,5	Uzman	13	1
Yönetici	9	,7	Kayıp Veri	53	4,4
TOPLAM			1221	100	

Tablo 5. İkamet Edilen Şehir ile İlgili Frekans Analizi

İkamet Edilen Şehir Durumu	Frekans	
	Frekans	Yüzde
Artvin	124	10,2
Bayburt	110	9,0
Giresun	168	13,7
Gümüşhane	129	10,6
Ordu	240	19,6
Rize	177	14,5
Trabzon	273	22,4
TOPLAM	1221	100

Araştırmaya katılanlar, şehir bazında incelendiğinde %22,4'ünün Trabzon'da, %19,7'sinin Ordu'da, %14,5'inin Rize'de, %13,8'inin Giresun'da, %10,6'sının Gümüşhane'de, %10,2'sinin Artvin'de ve %9'unun ise Bayburt'ta ikamet eden kadın ve erkeklerden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Şehirlerden örneklem alınırken şehirlerin nüfus yapıları göz önüne alınarak araştırma planlanmıştır.

4.7.2. Doğu Karadeniz Marka Kent Kişiliği İle İlgili Genel Tutumlar

Bu araştırma çerçevesinde ilk sorulan sorulardan biri marka kent kişiliğini ölçmeyi amaçlamaktadır. Aaker'in (1997) ve Geuens ve arkadaşlarının (2009:103) marka kişiliği ölçeklerinin kentlere uyarlanmasıyla hazırlanan bu ölçekte, bazı kişilik özelliklerinin kentlerle uyumlu olmaması araştırmacılar tarafından kararlaştırılmış ve kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca, araştırmacılar faydalı olacağını düşündükleri kişilik özelliklerini eklemiş ve 55 maddelik kişilik özelliğine ölçekte yer verilmiştir. Ayrıca 56. madde olarak diğer şikkının da yer aldığı ölçekte, verilen cevaplar içerisinde en yüksek frekansa sahip olan kişilik özelliklerine Tablo 6'da yer verilmektedir. Katılımcılardan, ikamet etmekte oldukları şehirlerini en iyi şekilde tanımladığını düşündükleri beş kişilik özelliğini seçmeleri ve bu seçtikleri kişilik özelliklerini en önemliden daha az önemliye olacak şekilde sıralamaları istenmiştir.

Tablo 6'da deneklerin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sırada verdikleri cevapların frekans tablolarına yer verilmektedir. Bu tabloda yer alan verilere göre, denekler genel olarak Doğu Karadeniz şehirlerinin Kişiliğini birinci sırada aileye yönelik (%24,7), küçük kent (%18,7), geleneksel (%8,4), güvenilir (%4,6) ve huzurlu (%4,5) bulmaktadırlar. İkinci sırada yer alan kişilik tercihlerine göre ise denekler, Doğu Karadeniz şehirlerini küçük kent (%11,2), geleneksel (%8,5), güvenilir (%6,6), emniyetli (%5,6) ve aileye yönelik (%4,9) bir kent olarak değerlendirmektedirler.

Tablo 6. Doğu Karadeniz Marka Kent Kişiliği İle İlgili Genel Tutumların Frekans Analizi

	BİRİNCİ SIRA		İKİNCİ SIRA		ÜÇÜNCÜ SIRA		DÖRDÜNCÜ SIRA		BEŞİNCİ SIRA	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aileye Yönelik	302	24,7	60	4,9	39	3,2	37	3,0	42	3,4
Küçük Kent	228	18,7	137	11,2	47	3,8	45	3,7	42	3,4
Geleneksel	102	8,4	104	8,5	80	6,6	37	3,0	35	2,9
Açık Sözlü	42	3,4	49	4,0	32	2,6	28	2,3	14	1,1
Gerçekçi	10	,8	16	1,3	10	,8	10	,8	17	1,4
Düşünce Sahibi	12	1,0	5	,4	6	,5	2	,2	4	,3
Özenli	8	,7	4	,3	4	,3	2	,2	6	,5
Özgün	24	2,0	36	2,9	17	1,4	21	1,7	13	1,1
Yaşlı	15	1,2	25	2,0	18	1,5	13	1,1	18	1,5
Klasik	13	1,1	29	2,4	23	1,9	37	3,0	23	1,9
Modası Geçmiş	7	,6	27	2,2	22	1,8	18	1,5	8	,7
Duygusal	6	,5	13	1,1	16	1,3	9	,7	5	,4
Dostça	22	1,8	50	4,1	53	4,3	47	3,8	31	2,5
Sıcak	26	2,1	40	3,3	59	4,8	48	3,9	47	3,8
Mutlu	24	2,0	45	3,7	51	4,2	27	2,2	28	2,3
Trend Takip Eden	4	,3	15	1,2	12	1,0	7	,6	8	,7
Heyecan Verici	7	,6	18	1,5	8	,7	8	,7	12	1,0
Olağandışı	9	,7	14	1,1	8	,7	5	,4	7	,6
Parlak	3	,2	7	,6	2	,2	5	,4	3	,2
Kışkırtıcı	1	,1	13	1,1	9	,7	5	,4	3	,2
Cool-Karizmatik	3	,2	2	,2	6	,5	3	,2	2	,2
Genç	10	,8	19	1,6	16	1,3	4	,3	1	,1
Yaşam Dolu	17	1,4	43	3,5	46	3,8	26	2,1	18	1,5
Maceracı	10	,8	11	,9	21	1,7	21	1,7	9	,7
Eşsiz	15	1,2	10	,8	22	1,8	14	1,1	9	,7
Şakacı	13	1,1	19	1,6	33	2,7	33	2,7	15	1,2
Şaşırtıcı	2	,2	6	,5	18	1,5	19	1,6	4	,3
Artistik	1	,1	3	,2	7	,6	10	,8	5	,4
Eğlenceli	10	,8	21	1,7	47	3,8	31	2,5	22	1,8
Bağımsız	2	,2	10	,8	16	1,3	23	1,9	15	1,2
Çağdaş	13	1,1	11	,9	17	1,4	13	1,1	12	1,0
Yenilikçi	3	,2	10	,8	14	1,1	8	,7	10	,8
Atılgan	1	,1	11	,9	9	,7	14	1,1	13	1,1
Çalışkan	24	2,0	28	2,3	43	3,5	51	4,2	33	2,7
Emniyetli	46	3,8	68	5,6	83	6,8	94	7,7	37	3,0

Yeterli	1	,1	6	,5	9	,7	8	,7	7	,6
Güvenilir	56	4,6	81	6,6	79	6,5	130	10,6	68	5,6
Dikkatli	-	-	1	,1	4	,3	6	,5	6	,5
Teknik	1	,1	-	-	2	,2	1	,1	1	,1
Kurumsallaşmış	-	-	1	,1	3	,2	6	,5	5	,4
Ciddi	-	-	4	,3	10	,8	13	1,1	16	1,3
Lider	2	,2	5	,4	10	,8	11	,9	14	1,1
Özgüvenli	10	,8	17	1,4	21	1,7	27	2,2	47	3,8
Etkileyici	3	,2	7	,6	17	1,4	23	1,9	15	1,2
Göz Kamaştırıcı	6	,5	7	,6	8	,7	18	1,5	9	,7
Güzel	26	2,1	37	3,0	29	2,4	61	5,0	87	7,1
Gösterişli	-	-	8	,7	9	,7	19	1,6	29	2,4
İncelikli	1	,1	4	,3	7	,6	4	,3	5	,4
Latif	-	-	-	-	2	,2	1	,1	5	,4
Atletik	-	-	-	-	-	-	2	,2	4	,3
Sağlam	5	,4	4	,3	9	,7	15	1,2	32	2,6
Güçlü	8	,7	9	,7	11	,9	20	1,6	36	2,9
Saçma	5	,4	4	,3	6	,5	19	1,6	39	3,2
Huzurlu	55	4,5	39	3,2	68	5,6	57	4,7	187	15,3
Diğer	5	,4	1	,1	-	-	-	-	12	1,0
Kayıp Veri	2	,2	3	,2	3	,2	5	,4	26	2,1
TOPLAM	1221	100	1221	100	1221	100	1221	100	1221	100

Üçüncü sıra tercihlerini göre ise Doğu Karadeniz şehirleri emniyetli (%6,8), geleneksel (%6,6), güvenilir (%6,5), huzurlu (%5,6) ve sıcak (%4,8) kişilik özelliklerine sahiptir. Dördüncü sıra tercihlerine göre ise güvenilir (%10,6), emniyetli (%7,7), güzel (%5,0), huzurlu (%4,7) ve çalışkan (%4,2) beşinci sıra tercihlerine göre ise huzurlu (%15,3), güzel (%7,1), güvenilir (%5,6), özgüvenli (%3,8) ve sıcak (%3,8) kişilik özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Dolayısıyla genel olarak Doğu Karadeniz şehirlerinin aileye yönelik, küçük, geleneksel, güvenilir, huzurlu, emniyetli, sıcak, çalışkan ve özgüvenli gibi kişilik özellikleriyle tanımlandığı ifade edilebilir.

4.7.3. Artvin Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

Artvin’de ikamet edenlere şehirlerinin kişiliğini en iyi anlatan beş özellik seçmeleri istenmiştir. Katılımcıların 55 kişilik özelliği içerisinde tercih ettikleri kişilik özelliklerine Tablo 7’de yer verilmektedir. Bu özelliklerin dışında katılımcıların da özellik ekleyebileceği diğer seçeneğinin de bulunduğu ölçekte elde edilen veriler şu şekildedir.

Tablo 7. Artvin Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

	BİRİNCİ SIRA		İKİNCİ SIRA		ÜÇÜNCÜ SIRA		DÖRDÜNCÜ SIRA		BEŞİNCİ SIRA	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aileye Yönelik	29	23,4	3	2,4	7	5,6	1	,8	3	2,4
Küçük Kent	27	21,8	22	17,7	6	4,8	11	8,9	13	10,5
Geleneksel	6	4,8	6	4,8	8	6,5	8	6,5	1	,8
Açık Sözlü	2	1,6	6	4,8	2	1,6	4	3,2	1	,8
Yaşlı	3	2,4	6	4,8	2	1,6	2	1,6	3	2,4
Dostça	1	,8	5	4,0	4	3,2	8	6,5	3	2,4
Sıcak	2	1,6	4	3,2	6	4,8	5	4,0	7	5,6
Mutlu	3	2,4	5	4,0	8	6,5	4	3,2	4	3,2
Emniyetli	7	5,6	9	7,3	16	12,9	11	8,9	5	4,0
Güvenilir	8	6,5	16	12,9	13	10,5	12	9,7	12	9,7
Güzel	5	4,0	6	4,8	3	2,4	5	4,0	15	12,1
Huzurlu	7	5,6	9	7,3	13	10,5	5	4,0	24	19,4

Katılımcıların Artvin şehri ile ilgili verdikleri cevaplar analiz edildiğinde elde edilen verilere göre ilk tercihlerde en fazla ön plana çıkan kişilik özelliklerinin aileye yönelik (%23,4), küçük kent (%21,8), güvenilir (%6,5), emniyetli (%5,6) ve huzurlu (%5,6) olduğu görülmektedir. İkinci sıra tercihlerine göre küçük kent (%17,7), güvenilir (%12,9), emniyetli (%7,3) ve huzurlu (%7,3) kavramları öne çıkarken üçüncü sıra tercihlerine göre ise emniyetli (12,9), güvenilir (%10,5), huzurlu (%10,5) geleneksel (%6,5) ve mutlu (%6,5) kişilik özellikleri öne çıkmaktadır. Dördüncü sıra tercihlerinde güvenilir (%9,7), emniyetli (%8,9), küçük kent (%8,9), geleneksel (%6,5) ve dostça (%6,5) kavramları ve son olarak beşinci sıra tercihlerinde ise huzurlu (%19,4), güzel (%12,1), küçük kent (%10,5), güvenilir (%9,7) ve sıcak (%5,6) kişilik özellikleri dikkat çekmektedir. Özetle Artvin kentini en iyi anlatan kişilik özelliklerini aileyi yönelik, küçük kent, güvenilir, emniyetli, huzurlu, geleneksel, mutlu, dostça, güzel ve sıcak olarak ifade etmek mümkün gözükmemektedir.

4.7.4. Bayburt Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

Katılımcılardan Bayburt’u en iyi anlatan beş kişilik özelliğini seçmeleri ve bunları önem sırasına göre sıralamaları istenmiştir.

Tablo 8. Bayburt Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

	BİRİNCİ SIRA		İKİNCİ SIRA		ÜÇÜNCÜ SIRA		DÖRDÜNCÜ SIRA		BEŞİNCİ SIRA	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aileye Yönelik	38	34,5	4	3,6	4	3,6	4	3,6	6	5,5
Küçük Kent	40	36,4	23	20,9	7	6,4	5	4,5	1	,9
Geleneksel	5	4,5	9	8,2	10	9,1	3	2,7	4	3,6
Modası Geçmiş	1	,9	13	11,8	7	6,4	5	4,5		
Mutlu	1	,9	1	,9	6	5,5	5	4,5	1	,9
Emniyetli	5	4,5	8	7,3	16	14,5	11	10,0	4	3,6
Güvenilir	2	1,8	9	8,2	11	10,0	20	18,2	11	10,0
Özgüvenli			1	,9	1	,9	8	7,3	3	2,7
Sağlam					1	,9	1	,9	7	6,4
Saçma	2	1,8	3	2,7			3	2,7	9	8,2
Huzurlu	5	4,5	7	6,4	11	10,0	7	6,4	28	25,5

Bayburt'ta ikamet edenlere göre, Bayburt şehrinin kişiliğini en iyi şekilde açıklayan özellikler sıralamasında birinci sıra tercihlerinde ön plana çıkan özellikler küçük kent (%36,4), aileye yönelik (%34,5), huzurlu (%5,4), emniyetli (%5,4) ve geleneksel (%5,4). İkinci sıra tercihlerine göre küçük kent (%20,9), modası geçmiş (%11,8), geleneksel (%8,2), güvenilir (%8,2), emniyetli (%7,3); üçüncü sıra tercihlerine göre emniyetli (%14,5), güvenilir (%10,0), huzurlu (%10,0), geleneksel (%9,1), küçük kent (%6,4) ve modası geçmiş (%6,4) kavramları dikkat çekmektedir. Dördüncü sıra tercihlerine göre ise güvenilir (%18,2), emniyetli (%10,0), özgüvenli (%7,3), huzurlu (%6,4), küçük kent (%4,5), modası geçmiş (%4,5), mutlu (%4,5) özellikleri öne çıkarken beşinci sıra tercihlerine göre huzurlu (%25,5), güvenilir (%10,0), saçma (%8,2), sağlam (%6,4) ve aileye yönelik (%5,5) özellikleri Bayburt'u en iyi anlatan kişilik özellikleri olarak görülmektedir.

4.7.5. Giresun Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

Giresunlulardan da kentlerinin marka kişiliğini en iyi anlatan beş özellik seçmeleri istenmiştir. Giresun'un marka kent kişilik özelliklerine yönelik tutumlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 9. Giresun Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

	BİRİNCİ SIRA		İKİNCİ SIRA		ÜÇÜNCÜ SIRA		DÖRDÜNCÜ SIRA		BEŞİNCİ SIRA	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aileye Yönelik	33	19,6	7	4,2	1	,6	2	1,2		
Küçük Kent	39	23,2	22	13,1	9	5,4	6	3,6	4	2,4
Geleneksel	12	7,1	10	6,0	8	4,8	4	2,4	4	2,4
Özgün	3	1,8	9	5,4	4	2,4	2	1,2	3	1,8
Sıcak	2	1,2	6	3,6	11	6,5	7	4,2	9	5,4

	5		3,0		12		7,1		7		4,2		3		1,8		7		4,2	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yaşam Dolu	2	1,2	9	5,4	8	4,8	5	3,0	6	3,6										
Çalışkan	2	1,2	1	,6	8	4,8	12	7,1	2	1,2										
Emniyetli	3	1,8	6	3,6	7	4,2	18	10,7	5	3,0										
Güvenilir	4	2,4	12	7,1	8	4,8	17	10,1	11	6,5										
Güzel	6	3,6	8	4,8	6	3,6	11	6,5	12	7,1										
Gösterişli					1	,6	4	2,4	7	4,2										
Huzurlu	12	7,1	5	3,0	5	3,0	10	6,0	40	23,8										

Araştırmaya katılan deneklerin ilk tercihlerine göre Giresun'un marka kent kişiliği küçük kent (%23,2), aileye yönelik (%19,6), geleneksel (%7,1), huzurlu (%7,1) ve güzel (%3,6) olarak ifade edilmektedir. İkinci sıra tercihlerine göre Giresun; küçük kent (%13,1), mutlu (%7,1), güvenilir (%7,1), geleneksel (%5,4) ve yaşam dolu (%5,4); üçüncü sıra tercihlerine göre ise sıcak (%6,5), küçük kent (%5,4), geleneksel (%4,8), güvenilir (%4,8), çalışkan (%4,8), yaşam dolu (%4,8) bir kent olarak tanımlanmaktadır. Dördüncü sıra tercihlerine göre emniyetli (%10,7), güvenilir (%10,1), çalışkan (%7,1), güzel (%6,5) ve huzurlu (%6,0) olarak görülen Giresun; beşinci sıra tercihlerine göre ise huzurlu (%23,8), güzel (%7,1), güvenilir (%6,5), sıcak (%5,4), mutlu (%4,2) ve gösterişli (%4,2) bir kent olarak ifade edilmektedir.

4.7.6. Gümüşhane Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

Araştırmaya katılan Gümüşhaneliler, kentlerinin marka kişiliğini en iyi anlatan beş özelliği aşağıda tablodaki şekilde ifade etmişlerdir.

Tablo 10. Gümüşhane Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

	BİRİNCİ SIRA		İKİNCİ SIRA		ÜÇÜNCÜ SIRA		DÖRDÜNCÜ SIRA		BEŞİNCİ SIRA	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aileye Yönelik	29	22,5	11	8,5	15	11,6	7	5,4	8	6,2
Küçük Kent	42	32,6	25	19,4	6	4,7	7	5,4	4	3,1
Geleneksel	5	3,9	15	11,6	13	10,1	8	6,2	7	5,4
Dostça	2	1,6	5	3,9	9	7,0	8	6,2	7	5,4
Sıcak	1	,8	4	3,1	7	5,4	5	3,9	8	6,2
Emniyetli	9	7,0	15	11,6	17	13,2	13	10,1	6	4,7
Güvenilir	15	11,6	14	10,9	13	10,1	22	17,1	4	3,1
Huzurlu	7	5,4	5	3,9	9	7,0	11	8,5	20	15,5

Gümüşhane'de araştırmaya katılan deneklerin birinci tercihlerine göre şehrin marka kişiliği; küçük kent (%32,6), aileye yönelik (%22,5), güvenilir (%11,6), emniyetli (%7,0) ve huzurlu (%5,4) olarak tanımlanmaktadır. İkinci sıra tercihlerine göre yine küçük kent (%19,4), geleneksel (%11,6), emniyetli (%11,6), güvenilir (%10,9) ve aileye yönelik (%8,5) olarak görülürken, üçüncü sıra tercihlerinde ise Gümüşhane; emniyetli (%13,2) aileye yönelik (%11,6), geleneksel (%10,1), güvenilir (%10,1), dostça (%7,0) ve

huzurlu (%7,0) bir kent olarak görülmektedir. Dördüncü sıra tercihlerinde güvenilir (%17,1), emniyetli (%10,1), huzurlu (%8,5), dostça (%6,2) ve geleneksel (%6,2) bir kent olarak algılanırken, beşinci sıra tercihlerinde huzurlu (%15,5), aileye yönelik (%6,2), sıcak (%6,2), geleneksel (%5,4) ve dostça (%5,4) bir şehir olarak ifade edilmektedir.

4.7.7.Ordu Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

Ordu'da ikamet edenler kentlerinin marka kişiliğini aşağıda yer alan tablodaki özelliklerle tanımlamaktadırlar.

Tablo 11. Ordu Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

	BİRİNCİ SIRA		İKİNCİ SIRA		ÜÇÜNCÜ SIRA		DÖRDÜNCÜ SIRA		BEŞİNCİ SIRA	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aileye Yönelik	74	30,8	15	6,3	5	2,1	5	2,1	10	4,2
Küçük Kent	22	9,2	12	5,0	10	4,2	8	3,3	12	5,0
Geleneksel	15	6,3	19	7,9	9	2,8	5	2,1	11	4,6
Mutlu	8	3,3	11	4,6	17	7,1	8	3,3	8	3,3
Yaşam Dolu	7	2,9	14	5,8	14	5,8	7	2,9	4	1,7
Eğlenceli	3	1,3	6	2,5	15	6,3	10	4,2	6	2,5
Emniyetli	11	4,6	13	5,4	11	4,6	23	9,6	7	2,9
Güvenilir	7	2,9	16	6,7	10	4,2	13	5,4	6	2,5
Özgüvenli	2	,8	3	1,3	5	2,1	2	,8	11	4,6
Güzel	6	2,5	12	5,0	8	3,3	20	8,3	22	9,2
Gösterişli			7	2,9	6	2,5	8	3,3	12	5,0
Huzurlu	16	6,7	5	2,1	15	6,3	14	5,8	30	12,5

Yukarıdaki tabloda yer alan veriler incelendiğinde araştırmaya katılan deneklerin ilk tercihlerine göre Ordu'nun kişiliği aileye yönelik (%30,8), küçük kent (%9,2), huzurlu (%6,7) geleneksel (%6,3) ve emniyetli (%4,6) olarak ifade edilmektedir. İkinci sıra tercihlerine göre Ordu; geleneksel (%7,9), güvenilir (%6,7), aileye yönelik (%6,3), yaşam dolu (%5,8) ve emniyetli (%5,4) bir kent olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü sıra tercihlerine göre ise mutlu (%7,1), eğlenceli (%6,3), huzurlu (%6,3), yaşam dolu (%5,8) ve emniyetli (%4,6) bir kent olarak tanımlanmaktadır. Dördüncü sıra tercihlerine göre emniyetli (%9,6), güzel (%8,3), huzurlu (%5,8), güvenilir (%5,4) ve eğlenceli (%4,2) olarak görülen Ordu, beşinci sıra tercihlerine göre ise huzurlu (%12,5), güzel (%9,2), gösterişli (%5,0), küçük kent (%5,0), geleneksel (%4,6) ve özgüvenli (%4,6) olarak ifade edilmektedir.

4.7.8.Rize Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

Araştırmanın gerçekleştirildiği diğer illerde olduğu gibi Rize'de de katılımcılardan şehirlerinin marka kişiliğini en iyi anlatan beş özellik seçmeleri istenmiştir. Katılımcıların 55 kişilik özelliği içerisinde tercih ettiklerini kişilik özelliklerine Tablo 12'de yer verilmektedir. Bu özelliklerin dışında katılımcıların da özellik ekleyebileceği diğer seçeneğinin de bulunduğu ölçekte elde edilen veriler şu şekildedir.

Tablo 12. Rize Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

	BİRİNCİ SIRA		İKİNCİ SIRA		ÜÇÜNCÜ SIRA		DÖRDÜNCÜ SIRA		BEŞİNCİ SIRA	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aileye Yönelik	42	23,7	5	2,8	4	2,3	5	2,8	5	2,8
Küçük Kent	32	18,1	20	11,3	1	,6	3	1,7	2	1,1
Geleneksel	18	10,2	18	10,2	13	7,3	1	,6	1	,6
Açık Sözlü	18	10,2	12	6,8	8	4,5	2	1,1	3	1,7
Özgün	5	2,8	10	5,6	1	,6	2	1,1	2	1,1
Dostça	2	1,1	10	5,6	9	5,1	2	1,1	4	2,3
Sıcak	5	2,8	8	4,5	15	8,5	8	4,5	2	1,1
Maceracı	4	2,3	9	5,1	11	6,2	6	3,4	3	1,7
Şakacı	9	5,1	6	3,4	11	6,2	14	7,9	3	1,7
Eğlenceli	4	2,3	6	3,4	9	5,1	4	2,3	3	1,7
Çalışkan			6	3,4	7	4,0	15	8,5	9	5,1
Güvenilir	6	3,4	2	1,1	9	5,1	20	11,3	9	5,1
Özgüvenli			4	2,3	2	1,1	3	1,7	11	6,2
Etkileyici					1	,6	8	4,5	6	3,4
Güzel	2	1,1			3	1,7	8	4,5	13	7,3
Güçlü	1	,6			2	1,1	2	1,1	11	6,2
Huzurlu	1	,6	2	1,1	2	1,1	6	3,4	18	10,3

Araştırmaya katılan deneklerin ilk tercihlerine göre Rize'nin marka kent kişiliği aileye yönelik (%23,7), küçük kent (%18,1), geleneksel (%10,2), açık sözlü (10,2) ve şakacı (%5,1) olarak ifade edilmektedir. İkinci sıra tercihlerine göre ise Rize; küçük kent (%11,3), geleneksel (%10,2), açık sözlü (%6,8), özgün (%5,6) ve dostça (%5,6) olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü sıra tercihlerine göre ise sıcak (%8,5), geleneksel (%7,3), maceracı (%6,2), şakacı (%6,2), eğlenceli (%5,1), güvenilir (%5,1) ve dostça (%5,1) dördüncü sıra tercihlerine göre güvenilir (%11,3), çalışkan (%8,5), şakacı (%7,9), sıcak (%4,5), güzel (%4,5) ve etkileyici (%4,5) bir kent olarak değerlendirilmektedir. Beşinci sıra tercihlerine göre ise Rize, huzurlu (%10,3), güzel (%7,3), özgüvenli (%6,2), güçlü (%6,2), çalışkan (%5,1) ve güvenilir (%5,1) bir kent olarak ifade edilmektedir.

4.7.9.Trabzon Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

Trabzon ikamet edenler içerisinde araştırmaya katılanlardan şehirlerinin marka kişiliğini en iyi anlatan beş özelliği seçmeleri istenmiştir. Katılımcıların 55 kişilik özelliği içerisinde tercih ettikleri kişilik özelliklerine Tablo 13'de yer verilmektedir. Bu özelliklerin dışında katılımcıların da özellik ekleyebileceği diğer seçeneğinin de bulunduğu ölçekte elde edilen veriler şu şekildedir.

Tablo 13. Trabzon Marka Kent Kişiliğine Yönelik Tutumlar

	BİRİNCİ SIRA		İKİNCİ SIRA		ÜÇÜNCÜ SIRA		DÖRDÜNCÜ SIRA		BEŞİNCİ SIRA	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aileye Yönelik	57	20,9	15	5,5	3	1,1	13	4,8	10	3,7
Küçük Kent	26	9,5	13	4,8	8	2,9	5	1,8	6	2,2
Geleneksel	41	15,0	27	9,9	19	7,0	8	2,9	7	2,6
Açık Sözlü	13	4,8	17	6,2	17	6,2	8	2,9	8	2,9
Dostça	4	1,5	11	4,0	8	2,9	12	4,4	2	,7
Sıcak	12	4,4	6	2,2	12	4,4	16	5,9	12	4,4
Maceracı	1	,4	1	,4	5	1,8	12	4,4	1	,4
Şakacı	2	,7	10	3,7	16	5,9	12	4,4	8	2,
Güvenilir	14	5,1	12	4,4	15	5,5	26	9,5	15	5,5
Özgüvenli	3	1,1	5	1,8	10	3,7	6	2,2	13	4,8
Güzel	6	2,2	9	3,3	8	2,9	15	5,5	14	5,1
Güçlü	5	1,8	3	1,1	5	1,8	10	3,7	15	5,5
Saçma	2	,7	1	,4			5	1,8	13	4,8
Huzurlu	7	2,6	6	2,2	13	4,8	4	1,5	27	9,9

Araştırmaya katılan deneklerin birinci tercihlerine göre Trabzon aileye yönelik (%20,9), geleneksel (%15,0), küçük kent (%9,5), güvenilir (%5,1) ve açık sözlü (%4,8) olarak değerlendirilmektedir. İkinci sıra tercihlerine göre geleneksel (%9,9), açık sözlü (%6,1), aileye yönelik (%5,5), emniyetli (%5,5) ve güvenilir (%4,4) olarak görülen Trabzon, üçüncü sıra tercihlerine göre ise geleneksel (%7,0), açık sözlü (%6,2), şakacı (%5,9), güvenilir (%5,5) ve huzurlu (%4,8) olarak algılanmaktadır. Dördüncü sıra tercihlerine göre ele alındığında güvenilir (%9,5), sıcak (%5,9), güzel (%5,5), aileye yönelik (%4,8) dostça (%4,4), maceracı (%4,4) ve şakacı (%4,4) bir şehir olarak değerlendirilen Trabzon beşinci sıra tercihlerine göre ise huzurlu (%9,9), güçlü (%5,5), güzel (%5,1) özgüvenli (%4,8) ve saçma (%4,8) kavramlarıyla ifade edilmiştir.

Bu veriler ışığında Trabzon'un Trabzonlular tarafından geleneksel, aileye yönelik, küçük kent, güvenilir, açık sözlü, emniyetli, şakacı, huzurlu, sıcak, güzel, özgüvenli ve saçma bir şehir olarak görüldüğü söylenebilir.

4.7.10. Marka Kent Kişilik Tutumlarının Fark Testi Sonuçları

Bu araştırmada örneklem olarak alınan kentlerin kişilikleri ile ilgili katılımcıların tutumlarının, onların ikamet ettikleri yere, yaşlarına, cinsiyetlerine, eğitim durumlarına, medeni durumlarına ve gelir durumlarına göre bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla t-testi ve tek yönlü varyans analizi testi gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların şehirlerin marka kişiliğine verdikleri cevapların ikamet edilen şehre göre değişip değişmediğini analiz etmek amacıyla one way anova analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre birinci sıra marka kişiliği tercihlerinin (df=1217; f=4,860; p=,000) ikamet edilen şehirlere göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu

farklılığın ise özellikle Artvin ile Bayburt (p=,002) ve Rize (p=,026); Bayburt ile Giresun (p=,015), Ordu (p=,002), ve Trabzon (p=,003); Ordu ile Rize (p=,027) ve Rize ile Trabzon (p=,040) arasında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. İkinci sıra tercihlerine verilen cevapların da ikamet edilen şehre göre farklılık (df=1217; f=5,694; p=,000) gösterdiği bu çalışmada, farklılığın Artvin ile Rize (p=,031), Bayburt ile Ordu (p=,048); Gümüşhane ile Ordu (p=,003); Ordu ile Rize (p=,000) ve Rize ile Trabzon (p=,005) arasında olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü sıra tercihleri açısından da anlamlı farklılık (df=1217; f=3,456; p=,002) bulunmaktadır. Farklılığın olduğu iller ise şu şekildedir; Gümüşhane ile Ordu (p=,001) ve Trabzon (p=,040). Dördüncü sıra tercihlerinde de anlamlı farklılığın (df=1215; f=2,928; p=,008) gözlemlendiği bu araştırmada Gümüşhane ile Rize arasında farklılaşma (p=,037) söz konusu iken; Beşinci sıra tercihlerinde de anlamlı bir farklılık söz konusudur (df=1194; f=4,807; p=,000). Söz konusu farklılık ise Artvin ile Rize (p=,036); Bayburt ile Gümüşhane (p=,006); Giresun ile Gümüşhane (p=,008) ve Gümüşhane ile Rize (p=,000) arasındadır.

5. Sonuç

Ticaret savaşlarının yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde hem işletmeler hem de şehirler ve devletler, bu savaşlardan galip çıkabilmek için markalaşma çalışmalarına önem vermektedir. Kendilerini farklılaştırmak ve tüketici gözünde değerli hale getirmek böylece ticaret savaşlarında stratejik üstünlüğü elde etmeyi arzulayan işletmelerin, şehirlerin ve devletlerin sahip olmak istedikleri marka olgusu, birçok değişkenden oluşmaktadır. Bu değişkenlerden biri de kişiliktir.

Teknoloji ile birlikte yalnızlaşan insan için bir dost ve bir sırdaş olan marka, ürün, hizmet veya bir şehrin sunmadığı duyguları sunarak bir kişilik kazanmaktadır. Yeri geldiğinde mutlu ve sevecen, yeri geldiğinde agresif ve güçlü, yeri geldiğinde karizmatik veya aşk dolu olabilme gibi potansiyellere sahip olan markalar, kazandıkları bu kişilik özellikleriyle tüketicilerin gönlünde taht kurabilmektedirler. Böylece marka olarak ifade edilen o soyut değer, kaybedildiğinde kişilere hüznün verebilmekte, kazanıldığında mutluluk kaynağına dönüşebilmektedirler. Ürün veya hizmetler gibi şehirlerde markalaşmadan önce dünyada var olan milyonlarca kilometre kare toprağın sıradan parçası hükmünde iken markalaşınca bir kişiliği olan tarifsiz bir soyut değer haline almaktadır.

Özellikle Doğu Karadeniz şehirlerinin marka kişilikleri üzerine odaklanan bu çalışma, alışla gelmiş çalışmalardan farklı olarak dış paydaşların değil iç paydaşların tutumlarına odaklanmaktadır. Çünkü markalaşmak öncelikle iç dinamiklerden başlamaktadır. Kendi içinde markalaşma algısını oluşturamamış bir mekanizmanın dışarıda da markalaşması mümkün değildir. Bu gerçeklerden hareketle bu çalışmada örneklem olarak alınan şehirlerde yaşayan kent sakinlerinin kendi şehirlerinin marka kişiliğine yönelik tutumları ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, örnekleme konu olan şehirlerin farklı büyüklükte olmasına rağmen, tüm şehirlerde ön plana çıkan kişilik özelliklerinden birinin, küçük şehir kişilik özelliği olduğu görülmektedir. Trabzon ve Ordu gibi şehirlerde yaşayan şehir sakinlerinin kendi şehirlerinin kişilik özellikleri arasında küçük şehir

kavramına yer vermeleri, bu iki şehir için en önemli problemlerden biri olarak görülmektedir.

Kişilik özellikleri incelendiğinde bu şehirlerin ortak kişilik özelliklerinin aileye yönelik, küçük kent, geleneksel, emniyetli, güvenilir, huzurlu olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında genel olarak olumlu kişilik özellikleriyle tanımlanan bu şehirler için belki de en büyük problem, bu şehirlerin özgün kişilik özelliklerine sahip olmamalarıdır. Daha açık bir ifadeyle bölgenin en büyük şehri olan ve bir anlamda bölgenin kalbi durumunda olan Trabzon'un kişilik özellikleriyle Ordu'nun, Rize'nin, Artvin'in hatta Gümüşhane'nin kişilik özelliklerinin benzer olmaması gerekir. Yine aynı şekilde nispeten daha butik özelliklere sahip olan Gümüşhane'nin de Bayburt, Artvin (her ne kadar coğrafik açıdan çok benzer olsalar da), Trabzon, Ordu, Rize ve Giresun ile veya Türkiye ve dünyadaki herhangi bir şehir ile benzer kişilik özelliklerine sahip olmaması gerekir. Çünkü bu, markalaşmanın temel kriterlerinden biri olan özgünlük ya da farklı olma durumuna aykırıdır. Gerçek anlamda marka olmak isteyen bir şehrin her şeyden önce özgün bir marka vaadine ve bu vaade uygun bir marka kişiliğine sahip olması gerekmektedir.

Bu çalışma çerçevesinde örneklem olarak ele alınan şehirler için marka kişiliği önerisinde bulunulması yerinde olacaktır. Bu araştırmanın yazarları tarafından; Trabzon için "spor şehri" vaadi çerçevesinde sportif, canlı, dinamik, azimli ve hırslı kişilik özelliklerinin; Rize için "yaratıcılık başkenti" çerçevesinde (ki bu Rize'yi ve Rizelileri ayıran en önemli özelliktir (bkz. mimari uygulamalar); yaratıcı, özgün, şaşırtıcı, beklenmedik kişilik özelliklerinin uygun olacağı önerilmektedir. Bunun yanında yine örneklem içerisinde yer alan Ordu için; "oksijenin yurdu" (O2) (mevcut slogan), Gümüşhane ve Artvin için "adrenalin şehri" ana vaadi çerçevesinde; çılgın, heyecan verici, coşkulu kişilik özelliklerinin; Giresun için ise fındıklarıyla ünlü olmasından dolayı; "enerji şehri" kişilik özelliklerinin ve Bayburt için ise Dedekorkut'tan dolayı "Türk Masalları Şehri" vaadi çerçevesinde milli, tarihi, kadim gelenek, Türk kültürü, masalsı kişilik özelliklerinin kullanılması gerektiği önerisi getirilmektedir.

İç paydaşlar üzerinde uygulanan bu çalışmanın dış paydaşlar üzerinde de uygulanması, bu şehirlerin markalaşma çalışmalarına önemli katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of Brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34(3), 347-356.
- Aaker, D. A., & Joachimsthaler, E. (2000). The brand relationship spectrum: The key to the brand architecture challenge. *California management review*, 42(4), 8-23.
- Aaker, J. L. (1997). *Dimensions of Brand personality*, *Jmr Journal of Marketing Research*, 34, 3, abı/inform Global, S.347-356.
- Aksoy, A. (2005). *Yeni Reklamcılık*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aslan, E. Ş. (2014). Marka 2.0 stratejileri bağlamında global markaların sosyal medyada gündem belirlemesi: Markaların 2.0 gündemi, *yayınlanmamış doktora tezi*, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara.

- Borça, G. (2007). *Bu topraklardan Dünya markası çıkar mı?*, 9. basım, Mediacat, İstanbul.
- Bruce, D. & Harvey, D. (2010). *Marka bilmecesi*, çev: Aslı Özer, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul.
- Buckingham, I. P. (2011). *Brand champions*, Palgrave Macmillan, New York.
- Elden, M. (2009). *Reklam ve Reklamcılık*, Say yayınları, İstanbul.
- Erdil, T. S., & Uzun, Y. (2009). *Marka olmak*. Beta basım yayım dağıtım, İstanbul.
- Geuens, M., Weijters, B., & De Wulf, K. (2009). A new measure of Brand personality. *International Journal of Research in Marketing*, 26(2), 97-107.
- Grant, J. (2006). *Markaların İnovasyon manifestosu*, çev: Aytül Özer, Mediacat, İstanbul.
- Henry, S. (2001). Yaratıcı iş özeti sunumu: Yaratıcı bakış açısı, derleyen: Leslie Butterfield, *Reklamda mükemmelle ulaşmak (İçinden)*, çev: Muharrem Ayın vd., Reklamcılık Vakfı yayınları, İstanbul, S. 167-180.
- İlgüner, M. & Asplund, C. (2011). *Marka Şehir*, birinci basım, Markating, İstanbul.
- Keller, K. L. (2008). *Strategic Brand management: Building, measuring and managing Brand equity*, third edition, Pearson Education, Inc, New Jersey.
- Kırdar, Y. (2003). Marka stratejilerinin oluşturulması; Coca-Cola örneği, *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol.3/4, S.233-250.
- Koç, E. (2011). *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri: Global ve yerel yaklaşım*, 3. baskı, Seçkin yayıncılık, Ankara.
- Moon, M. & Millison D. (2003). *Ateşten markalar-İnternet çağında marka sadakati yaratmanın yolları*, çev: Ş. Tanju Kalkay, Mediacat, İstanbul.
- Morgan, A. (2001). *Büyük balığı yutmak-Meydan okuyan markaların lider markalarla rekabet etme yolları*, çev: Muhsin Karas, Mediacat, Ankara.
- Pile, T. (2001). Toplam iletişim stratejisi, derleyen: Leslie Butterfield, *Reklamda mükemmelle ulaşmak (içinden)*, çev: Muharrem Ayın vd., Reklamcılık Vakfı yayınları, İstanbul, S. 239-251.
- Pringle, H. & Thompson M. (2000). *Marka ruhu*, çev: Zeynep Yelçe ve Canan Feyyat, Scala yayıncılık, İstanbul.
- Sullivan, L. (2004). *Satan Reklam yaratmak*, çev: Sevtap Yaman, ikinci baskı, Mediacat, İstanbul.
- Taşkın, Ç. & Akat, Ö. (2008). *Marka ve marka stratejileri*, Alfa Aktüel yayınları, Bursa.
- Tosun, N. B. (2010). *İletişim temelli marka yönetimi*, Beta basım, İstanbul.
- Urry, J. (2009). *Turist bakışı*, çev: Enis Tataroğlu-İbrahim Yıldız, Bilgesu yayıncılık, Ankara.
- Ustakara, F. & Aydemir, M. (2016). Spor kulüpleri ve marka: İletişim fakültesi öğrencileri örneğinde bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 11(41), 16-29.
- Uztağ, F. (2003). *Markan kadar konuş! Marka iletişimi stratejileri*, ikinci baskı, Mediacat, İstanbul.

Extended Abstract

Subject of the research

Personality traits are peculiar to humans. In addition, as a result of the fact that these characteristics can be transferred to objects, personality traits can be attributed to products, services or destinations. This situation, which emerges with the formation of more emotional bonds, manifests itself clearly in brands with intangible values and strong emotional aspects. Having personality traits, which is one of the basic elements of being a brand, is mostly the result of a spontaneous, uncontrolled and unconscious process. However, one of the first steps for a destination that wants to brand is to have a well-thought-of and planned personality dimension. Personality traits, which mostly occur spontaneously and randomly, form the basis of the interaction between human and object.

The purpose and the importance of the research

Determining personality traits in the branding of cities is seen as a very important strategic move. Within the framework of this research, it is aimed to reveal the attitudes towards the brand personality of the cities in the Eastern Black Sea Region and to contribute to the branding processes of the cities in the region. Thus, it will contribute to the branding processes of Eastern Black Sea Cities.

This study is important because it is one of the first studies on the brand personalities of cities in the Eastern Black Sea Region, after all, it is one of the first studies to measure the attitudes of residents living in these cities on the personalities of their own cities.

The Scope and the method of the research

This research was limited to city residents residing in cities that are members of the Eastern Black Sea Municipalities

Union. In this study carried out in city centers within the scope of Eastern Black Sea Provinces, the sample sizes were determined according to the population size of the cities. According to the research plan carried out; Questionnaires were applied to 270 in Trabzon and Ordu, 200 in Rize and Giresun, and 125 in Gümüşhane, Artvin and Bayburt. In this study, in which a total of 1,315 questionnaires were applied between May 2017 and July 2019, the questionnaires that were observed to be erroneous or not filled with seriousness were removed and the remaining 1,221 questionnaires were analyzed. In this study, the data collected by questionnaire technique were recorded in a statistics program and these data were subjected to frequency, t test and one-way analysis of variance.

The findings and Conclusion

According to the results obtained from this study, in which personality suggestions related to each city considered as a sample besides the data obtained, cities do not have very unique personality characteristics. According to the results, it is seen that one of the personality traits that stands out in all cities, although the cities subject to the sampling are of different sizes, is the small city personality trait. The fact that Trabzon and Ordu city residents include the concept of small city among the personality traits of their cities is seen as one of the most important problems for these two cities. When the personality traits are examined, it is understood that the common characteristics of these cities are defined as family oriented, small city, traditional, safe, reliable and peaceful. In addition, perhaps the biggest problem for these cities, which are generally defined with positive personality traits, is that these cities do not have unique personality traits. A city that really wants to be a brand must first have a unique brand promise and a brand personality that is suitable for this promise.

Araştırma Makalesi • Research Article

İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*

The Validity and Reliability Study Internal Locus Of Control Entrepreneurship Scale

Münevver ÇETİN^a, Duygu ŞALLI^{b,**}

^a Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-1203-9098

^b Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul/Türkiye

ORCID: 0000-0002-8126-7131

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 05 Şubat 2021

Kabul tarihi: 13 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

İç Kontrol Odağı

Girişimcilik

Yükseköğretim

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020

Received in revised form 05 February 2021

Accepted 13 February 2021

Keywords:

Internal Locus of Control

Entrepreneurship

Higher Education

ÖZ

Girişimcilik, ülke ekonomilerinin büyümesine katkı sağlayan önemli faktörlerden biridir. Değişen koşullara uyum sağlayabilmek için akademisyenlerin bireysel olarak girişimcilğe yönelik çabalarının olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmada akademisyenlerin iç kontrol odaklı girişimcilik eğilimlerini tespit edebilmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye genelindeki üniversitelerde görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilmiş olan 571 akademisyen oluşturmaktadır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda 7 faktör belirlenmiştir. İç kontrol odaklı girişimcilik ölçeğine ilişkin Cronbach Alpha katsayısı 0.894 değeri ile çok yüksek bulunmuş ve geliştirilmiş olan ölçeğin akademisyenlerin iç kontrol odaklı girişimcilik eğilimlerini ölçebilecek geçerli ve güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Entrepreneurship is one of the important factors contributing to the growth of national economies. It is seen that academics have individual efforts towards entrepreneurship in order to adapt to changing conditions. In this direction, it was aimed to develop a valid and reliable scale to determine the entrepreneurship tendencies of academicians internal locus of control. The research universe consists academics working in universities in Turkey. The sample of the study consists of 571 academicians selected from using simple random sampling method. As a result of factor analysis, 7 factors were determined. The Cronbach Alpha coefficient of the Internal Locus of Control Entrepreneurship scale was found to be very high with a value of 0.894 and it was determined that the scale developed has the validity and reliability to measure the entrepreneurship tendencies of academicians internal locus of control.

1. Giriş

Bu araştırma girişimciliği etkileyen önemli bir bileşen olan iç kontrol odaklı girişimcilik üzerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın problemi; bilginin üretilmesinde, aktarılmasında, bilimin ilerlemesinde önemli bir rol üstlenmiş olan akademisyenlerin iç kontrol odaklı girişimcilik eğilimlerini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir

ölçek geliştirmektir. Alanda girişimcilik ölçeği (İncik ve Uzun, 2017; Köybaşı ve Dönmez, 2017; Souza, Santos, Lima, Cruz, Lezana & Coelho, 2017; Yılmaz ve Sünbül,

2019) olmakla birlikte akademisyenler için geliştirilmiş herhangi bir girişimcilik ölçeğinin olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda girişimcilik konusu, daha çok işletme alanında ele alındığı için eğitim alanında daha fazla çalışma

*Bu çalışma Marmara Üniversitesi ve Sabahattin Zaim ortak doktora programı Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı'nda birinci yazarın danışmanlığında, ikinci yazar tarafından tanımlanmış "Yükseköğretimde İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Eğilimlerinin İş Yaşam Dengesi ve Mesleki Motivasyon Bağlamında İncelenmesi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: duygu.salli@marmara.edu.tr

yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yabancı literatürde kontrol odağı ölçeği (Rotter,1966) bulunmaktadır. Yerli literatürde ise Rotter'ın kontrol odağı ölçeği temele alınarak daha kapsamlı olarak geliştirilmiş bir ölçeğe (Dağ, 2002) rastlanmıştır; fakat girişimcilik eğilimini iç kontrol odaklı bir perspektiften değerlendiren bir ölçeğe rastlanmamıştır. Bu çalışmada; literatürde ilk olarak girişimcilik konusuna iç kontrol odaklı bir çerçeveden bakılarak bu doğrultuda akademisyenlerin iç kontrol odaklı girişimcilik eğilimlerini değerlendirmek üzere bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Bu anlamda alana katkı sağlayacağı ve önemli olduğu düşünülmektedir.

Literatürde yansıtılan girişimciliğin kavramsallaştırılması, ekonomideki kökenlerinden başlayarak, çok çeşitli bilimsel disiplin ve bakış açılarından ortaya çıkmıştır (Bhole, 2007; Dayal, 2007; Hisrich, Peters & Shepherd, 2016). Girişimci kavramının ortaya çıkışının ve gelişmesinin ekonomistler tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Cantillon, Say, Schumpeter, Knight ve diğerleri, girişimciliğin doğasını, anlamını ve işlevlerini açıklama konusunda önemli bir rol oynamışlardır. Cantillon girişimcilik alanında söz sahibi olan ilk ekonomisttir ve girişimciliğin ekonomide gerçekleşen değişimlerden sorumlu olmasına dikkat çekmiştir. Cantillon'dan sonra J. B. Say girişimcinin ekonomi dışında yönetsel olarak bir rolü olduğunu vurgulamıştır (Ağca ve Yumuşakipek, 2015). Schumpeter ise girişimciliği yenilikçilik perspektifinden değerlendirmiştir. "Capitalism, Socialism and Democracy" isimli kitabında yeniliği; "yaratıcı yıkım" olarak nitelendirmiş ve girişimciliği ekonomik büyümeyi sürdüren yenilikçi bir güç olarak ele almıştır. Tarihsel süreçte bakıldığında sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde ekonomik gelişmeyi belirleyen önemli etkenlerden birinin girişimcilik olduğu açıkça ortadadır (Bhole, 2007; Dayal, 2007; Hisrich vd., 2016). Bu anlamda girişimcilik, uluslararası alanda sürdürülebilir ekonomik gelişme ve rekabet avantajının kritik itici güçlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Birch, 1987; Pathak & Singh, 2007). Hatta birçok düşünürün Batı'nın gelişimini girişimciliğe bağladığı öne sürülmektedir (Pathak & Singh, 2007). Mc Clelland'a göre, bir ülkede girişimcilerin en az %2'si varsa o ülke başarılı olarak kabul edilmektedir (Dewi & Hamdani, 2019). Öyle ki girişimcilik, geri kalmış ekonomilerin yapılanmasında itici bir güç olarak görülürken, gelişmekte olan ekonomilerde temel yapılanmanın ötesinde kalkınma alanında, gelişmiş ekonomilerde ise dinamizmde temel yapı taşı olarak değerlendirilmektedir (Naktiyok, 2004'ten akt: Ağca ve Yumuşakipek, 2015).

Büyümenin sınırlarının genişlemesi, ciddi çevresel ve ekolojik bozulma, uluslararası eşitsizlikler, işsizlik, artan finansal, ekonomik, politik istikrarsızlık, vb. etkenler sürdürülebilir, daha az kaynakla kalkınmayı zorunlu kılmıştır (Bhole, 2007; Dayal, 2007; Hisrich vd., 2016). Girişimcilik bu bağlamda özellikle son otuz yıldır, dünyanın şimdiye kadar tanık olduğu ekonomik kaynaklardan en güçlüsü olarak kendini göstermiştir. Girişimci büyümenin bir ülkeye muazzam bir ekonomik gelişme getirdiği böylece bir ülke ne kadar çok girişimciliğe sahip olursa, ekonominin o kadar gelişeceği fikri kabul edilmiştir (Dewi & Hamdani, 2019). Girişimciliğin ve dolayısıyla girişimci bireylerin ekonomik anlamda yarattığı bu etki; girişimciliği daha net anlamak ve girişimcilikten fayda sağlama düşüncesi bu

alandaki araştırmaların artmasını sağlamıştır (Paço & Raposo, 2011).

Bir ülkenin kalkınması, gelişmesi ve büyümesi için girişimcilerin yetiştirilmesi önemlidir. Öyle ki girişimcilik, örgütlerin kurulmasında ve gelişmesinde olduğu kadar ülke kalkınmasında da rol oynayarak (Bhole, 2007; Dayal, 2007; Hisrich vd., 2016) çağdaş yaşamı şekillendiren kültürler arasındaki önemli bağlantıları da gizlemektedir. Bu sayede toplumsal ve bireysel refahı sağlama, bireylerin yaşam standartlarını yükseltme konularında önemli katkılar sağlamaktadır. Günümüz dünyasında girişimciliğin önemi bunlarla da sınırlı olmayıp, özellikle iş kurma yoluyla ekonomik büyüme, kaliteyi artırma, teknolojik ilerleme ve sosyal uyum gibi birçok nedenden ötürü uluslararası alanda son derece önemli görülmektedir (Aparicio, Audretsch & Urbano 2016).

Girişimcilik bir kültür meselesi ve bir zihin meselesidir. Bu durum girişimcilik eğitiminin ülkeler, toplumlar, firmalar, dernekler vb. içerisinde girişimci bir kültür yaratmaya ve / veya bireylerin zihniyetini değiştirmeye yardımcı olduğu anlamına gelmektedir. Kültürel ve zihinsel duruma, esas olarak değerler, inançlar ve tutumlar açısından yaklaşılmaktadır (Fayolle & Klandt, 2006). Bunun dışında bir kişinin başarılı bir girişimci olmasında etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik olarak çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, girişimciliğin basit terimlerle açıklanamayacağını açıkça göstermiştir. Mevcut literatürde ilk olarak bireylerin kendi işlerini kurma sebeplerini açıklamaya yönelik çabalarının çoğu iki genel tipte incelenmiştir. Bunlar; psikolojik açıklamalar ve çevre faktörünün itici gücü ile ilgili açıklamalardır. Psikolojik alanda yapılmış olan McClelland'ın (1961, 1965) "başarı yaklaşımı" olarak bilinen; bazı özelliklere sahip bireylerin girişimcilerin yaşamlarını karakterize eden zorluk ve ödül türlerini arama eğilimini vurguladığı teorisi bilinen en iyi örnektir (akt. Brockhaus, 1975). Literatüre bakıldığında girişimci bireylerin özellikleri arasında bilişsel uyanıklık, özerklik, öz yeterlik, başarıya ihtiyacı, fırsat keşfi ve kullanımı, risk alma eğilim, proaktiflik, yenilikçilik, kontrol odağı bulunmaktadır.

Bilişsel Uyanıklık

Girişimciliğin birçok metaforu vardır ve birçok paradoks içerir. Bu süreç içerisinde her tür engeli, durumu lehine çevirmek girişimciler için bir zorluktur (Timmons, Spinelli & Tan, 2016) fakat belirgin özelliklerinden biri olan bilişsel uyanıklık bu konuda onlara yardımcı olmaktadır. Yapılan araştırmalara göre; bu kişiler özel bir çaba sarf etmeden etrafındaki gelişmeleri, farklılıkları, fırsatları, tehlikeleri fark edebilmektedirler Sahip oldukları bu zihinsel süreçler sayesinde dikkatlerini doğrudan yönlendirerek yürütmek istedikleri herhangi bir olay için ya da gerçekleştirmeyi düşündükleri hedefleri için bilgi işleme ve akıl yürütme yetilerini aktif bir şekilde kullanabilmektedirler (Gaglio & Katz, 2001; Hisric vd., 2016).

Fırsat Keşfi ve Kullanımı

Bir keşif süreci olarak girişimcilik bilinmeyenle ilgilenmeyi içermektedir. Bir girişimci için fırsat keşfetme olasılığı, araştırılacak alanın dışsal olarak verildiği, gerçek olduğu, ancak henüz ortaya çıkmadığı anlamına gelmektedir. Bir arz ve/veya talep açısından eksik bir resimle karşılaşan girişimci, yeni bir girişim yaratmak için bu fırsatların neler

olduğunu keşfetmeye çalışmaktadır (Miller, 2007). Girişimcilikte fırsat keşfi ve kullanımı gelişimin fırsat yönüne odaklanmaktadır. Fikir kaynaklarının araştırılması, kavramların geliştirilmesi ve girişim fırsatlarının uygulanması yaratıcı yollarla ele alınmaktadır (Frederick, O'Connor & Kuratko, 2016). Üstün fırsatlarda karar verilmiş kalıplar vardır ve bu kalıpları tanımak girişimci bir beceridir (Timmons vd., 2016). Ayrıca, bu düşünceye göre; doğru eylem için doğru fikri doğru zamanda geliştirmek, (Frederick vd., 2016) sürekli devam etmek, gelişmek için sürekli olarak mevcut yeterliliklerin ötesindeki yeni fırsatları tanımlamak girişimci için ve organizasyonlar için başarının anahtarıdır (Shepherd & DeTienne 2001).

Başarım İhtiyacı

Başarım ihtiyacı teorisi, yüksek başarı ihtiyacı hisseden insanların çeşitli şekillerde ayırt edici olduğunu belirterek bu faktörlerin neler olduğunu tanımlamaktadır (Naji, 2019). McClelland (1961) başarı motivasyonu yüksek olan bireylerin, sonuçlar üzerinde daha fazla kontrole izin veren, performans konusunda doğrudan ve acil geri bildirim sağlayan ve orta düzeyde risk sunan mesleklere devam etmelerinin daha muhtemel olduğunu savunmaktadır. Bu kişiler aldıkları riskler aracılığıyla daha fazla çaba göstermek için motive olurlar. Girişimcilik bu özellikleri karşılayacak en muhtemel iş ortamlarıdır. Başka bir deyişle; kişi yüksek başarı ihtiyacı sayesinde daha fazla çalışacak ve bu sayede hedeflediklerine ulaşacaktır (akt. McClelland, 1965).

Risk Alma Eğilimi

Girişimcilik ve yönetim araştırmalarında olduğu gibi ekonomi ve karar teorisinin yanı sıra girişimcilik ve risk alma yakından ilişkili kavramlardır (Bhole, 2007; Campbell, 1992; Hisrich vd., 2016). Birçok araştırmada, risk yönetiminde kontrol sistemlerinin önemli bir rol oynadığına dair bir varsayım vardır (Collier vd.,2007). Risk değerlendirildikten sonra karar vermek girişimci davranışların merkezinde yer almaktadır (Dayal, 2007). Bu durum girişimcilerin genellikle belirsizlikle yüzleşmesi; öngörü ve kontrol işlevlerini üstlenerek kararlar almak zorunda olduğu, girişimcinin vizyon sahibi olduğu ve bilgi yönetim becerisine sahip olduğu anlamına gelmektedir (Bhole, 2007). Öyle ki; girişimcilik yapılandırılmamış ve benzersiz konuları ele alırken işlevsel sorunlar daha yapılandırılmış ve tekrarlayıcıdır. Girişimciliğin formülasyonu ve uygulanması, fonksiyonel disiplinlerdeki bu süreçlerden daha fazla belirsizlikle karşı karşıyadır (Shepherd & Douglas, 1998).

Yenilikçilik-İnovasyon

21. yüzyıl, inovasyonun her tür ve büyüklükteki organizasyonda rekabet avantajı ve başarıya giden yol olarak kabul edildiği bir dönemdir (Kuratko, 2015). Girişimcilik, yeni hizmetlerin yanı sıra ürünlerde de yenilikler yapmak için kilit başarı faktörlerinden biridir (Morishita, 2019). Girişimcilik kavramının yenilikçilik çerçevesinden değerlendirilmesi ilk olarak Joseph Schumpeter tarafından popüler hale getirilmiştir. Schumpeter'in girişimcilik ile ilgili "önceden var olmayan ürünlerin yeni çeşitlerinin üretilmesi" olarak yaptığı tanımlamasında girişimciliğin yenilikçi rolünü vurguladığı görülmektedir. Bu durumda girişimci olan kişi; yeni kombinasyonları başlatarak eski olanı piyasadan elimine ederek yenilikçiliğin en temel özelliği olduğunu kanıtlamış olur (Hall & Sobel, 2006).

İşletme perspektifinden bakıldığında girişimcilik; inovasyonu vurgulayan, fırsatları kaybetmeden rakipleri devralmak için agresif bir eylemde bulunan ve beklenmedik bir durumda sorunlar olduğunda çözümler sunan organizasyonel bir süreçtir (Kim & Lee, 2018). Aynı zamanda kurumsal girişimciliğin arkasındaki en büyük itici güç; yenilik, yaratıcılık ve liderliğin yeniden canlandırılmasıdır (Kuratko, 2015).

Proaktiflik ve İnisiyatif Alma

Proaktiflik; gelecekteki talep beklentisiyle hareket etme, fırsatlar için bir arayış ve çevreyi şekillendirme öngörüsü olan bir lider için ileriye dönük bir bakış açısıyla yeni ürünlerin ortaya konulması, etkisini yitiren uygulamaların dönüştürülmesi ya da ortadan kaldırılması olarak tanımlanmaktadır (Mihi-Ramirez vd., 2015; Venkatraman, 1989). Artan rekabet ile birlikte yapılan inisiyatifli yanıtsızlıkta birlikte risk alma, rekabet agresifliği ve cesareti içermektedir (Antonic & Hisrich, 2001). Değişimin öncülleri olarak bilinen proaktif bireyler, gerçekleşen değişimlerde inisiyatif alabilen, fırsatları takip eden, yakaladığı fırsatlar konusunda hemen eyleme geçebilen kişilerdir (Bateman & Crant, 1993). İnisiyatif almanın da ötesinde yaşadıklarının sorumluluğunu alan ve davranışlarının koşulların değil kendi kararlarının bir işlevi olduğuna inanan bireyler olarak ifade edilmektedir (Covey, 1989).

Öz Yeterlik

Bandura'nun Öz Yeterlik Teorisi kişisel kontrol hakkındaki inançlarla ilgili felsefe ve psikoloji alanında uzun bir geçmişe sahiptir. İnsan davranışı ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiyi araştırmaya çalışan birçok teoriyle birlikte Bandura (1977)'nin algılanan yetkinlik kavramı "öz-yeterlik" olarak tanımlandı ve insan davranışını nasıl geliştirdiği ve etkilediği teorisinde yer aldı. Buna göre; insanlar ne yapacaklarını tam olarak bilmelerine rağmen çoğu zaman en uygun şekilde davranamazlar; bunun sebebi kendini yönlendiren düşüncenin, aynı zamanda bilgi ve eylem arasındaki ilişkiye aracılık etmesidir. Bu durum insanların yeteneklerini nasıl değerlendirdikleri ve kendi etkililik algıları yoluyla motivasyonlarını ve davranışlarını nasıl etkilediği ile ilgilidir (akt. Bandura, 1982).

Özerklik

Girişimciliğin özerklik boyutu ise, bu anlayışın bir gereği olarak, kendini tanımanın, kişisel hayallerinin ve amaçlarının ne olduğunu bilmenin ve bu amaçlara göre hareket etmenin kararlılığına sahip olmanın ötesine uzanmaktadır (Gelderen, 2010). Bunun yanı sıra genellikle bir vizyon yaratmayı, sürdürmeyi ve sonuçlandırmayı amaçlayan kişi veya ekip tarafından gerçekleştirilen eylemler olarak tanımlanmaktadır (Lumpkin & Dess, 1996). Özerk bireylerin kendi oluşturdukları işten sorumlu olmaları bireylere büyük özgürlük alanı sağlamakta, sahip oldukları bu özgürlükle birlikte küresele açılıp, rekabet edebilmelerini ve imaj yaratmalarını kolaylaşmaktadır. Çünkü davranışlar, insanların gerçek bir irade ve seçim duygusu ile hareket ettikleri ölçüde özerktir (Williams, Rodin, Ryan, Grolnick & Deci, 1998). Bu durum özerklik deneyiminin bireysel koşullardan ve girişimcinin eylemlerinden de etkilendiği gerçeğini gözler önüne sermektedir (Gelderen, 2016). Aynı zamanda özerk bireyler, bir topluluğun üyeleri olarak

ilgilenmek zorunda oldukları kültürel ve toplumsal talep ve beklentilerin farkındadırlar (Chirkov, 2014). İnsanlar bir durumda veya belirli bir davranış için özerk bir şekilde motive olduklarında, tipik olarak temel psikolojik ihtiyaçların her birinde de tatmin olacaklarını hissederler; çünkü otonom motivasyon özerklik ihtiyacının doğrudan tatminini sağlar ve insanlara kendileri ile ilgili ve yeterlilik ihtiyaçlarını karşılamada psikolojik özgürlük sağlar (Deci & Ryan, 2014).

Kontrol Odağı

Kontrol odağı kavramını 1950'lerde Rotter (1954) ortaya koymuştur. Bireyin yaşam olaylarını kontrol etme yeteneklerine olan inancını ifade etmektedir (akt. Strauser, 2002). Rotter (1966)'a göre kontrol odağı kavramının kişinin kendi üzerinde oluşturduğu kontrol duygusunu gösteren nitelikleri mevcuttur. Dış ve iç kontrol odağı olmak üzere iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır (akt. Graffeo & Silvestri, 2006). İçsel kontrol odağına sahip olan bireyler yaşadıkları her durumun sorumluluğunu almaktadırlar; bu durum kişi üzerinde iç etmenlerden gelen kontrolün hakim olduğu anlamına gelmektedir. Bireyin dış kontrol odaklı olması ise; kişinin dış etmenler tarafından kontrol edildiği anlamına gelir ve bu bireyler, olayların başkalarından ya da dış koşullardan hatta şans faktöründen etkilendiğine inanmaktadırlar (Flammer, 2001) Knoop (1981)'a göre iç kontrol odaklı bireyler daha kolay motive olduklarından ya da kendi kendilerini motive ettiklerinden yönetilmeye ihtiyaç duymazlar (akt. Lumpkin & Dess, 2001). Başka bir ifadeyle iç kontrol odaklı bireyler başarılı olmak için dış güçler olmaksızın kendi motivasyonları ile girişimci bir arayışa yönelmektedirler (Frederick vd., 2016; Silvester vd., 2002). Bu sebeple, iç kontrol odaklı bireyler amaçlarına ulaşmak için ya da başarılı olmak için daha fazla çaba harcarlar (Lüthje & Franke, 2003). Bandura'nın öz yeterlik teorisi kişinin kontrol odağına atıfta bulunarak başarı ve başarısızlık durumunun kişinin bu süreci kontrol etmesiyle ilgili bir durum olduğuna değinmektedir (Bandura, 1982).

Girişimcilik ile Kontrol Odağı İlişkisi

Bireylerin genel olarak içsel ödülleri yoluyla kendi fikirlerini geliştirmeleri, kaderlerini daha iyi kontrol etmeleri, dahil oldukları projelerin başarısı için nihai sorumluluğa sahip olmaları ve bunun sonucunda memnuniyet duygusunu yaşamaları mümkün olmaktadır (Kuratko vd., 2005). Mantıksal olarak iç kontrol odağı, kişinin olayları kontrol edebileceği inancı ile güç elde etmesi konusunda bir motivasyon kaynağı olarak düşünülebilmektedir (Borland, 1975). Daha fazla özgüvenli ve bağımsız olma eğiliminde olan psikolojik özellikleri doğal olarak onları başarılı girişimcilik için daha uygun hale getirmektedir (Pandey, 1979). Bu tip girişimciler, kendi özgün ve yenilikçi görüşleri doğrultusunda rekabetçi bir örgüt kültürü yaratmak isterler (Zhang & Bruning, 2011) ve süreç boyunca yaşayacakları muhtemel olan her tür stresli durumu kişisel olarak kontrol edebilme olasılıkları daha yüksektir. Bu durum, sorunlarla başa çıkma çabalarının artarak problemleri rahatlıkla çözebildikleri gerçeği ile örtüşmektedir (Peacock & Wong, 1996). Bu noktada iç kontrol odağının, bir mevki sahibi olma ile tutarlı olduğu ve hedeflere ulaşma yollarının başarıya motivasyonu ile yönlendirildiği söylenebilir.

Literatürde geçen kontrol faktörleri girişimci bireylerin sahip olması gereken özelliklerle örtüşmektedir. Kontrol faktörleri şunlardır:

(a) Beceri: Girişimcilerin işleri daha değerli hale getirme ve gereken kapasiteye sahip olma becerisidir.

(b) Yetenek: Girişimcilerin öğrenme ve deneyim sürecinde edindikleri işleri yapma yetenekleridir.

(c) Çaba: Girişimcilerin hedeflere ulaşmak için gösterdiği emektir; çünkü başarılı girişimciler, başarının sıkı çalışarak elde edileceğini düşünürler (Hansemark, 2003; Göksel ve Aydın, 2011'den aktaran: Kusumawijaya, 2019).

2. Yöntem

Bu bölümde, araştırma modelinden, evren-örneklemeden, ölçek geliştirme sürecinden, verilerin toplanmasından ve verilerin analizinden bahsedilmektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, akademisyenlerin iç kontrol odaklı girişimcilik eğilimlerini belirlemek amacıyla yapılan bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Ölçek geliştirme sürecinde, bir durumu olduğu şekilde ortaya koymayı amaçlayan (Karasar, 2012), sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan ve büyük gruplar üzerinde çalışma imkanı veren (Büyüköztürk, 2014) nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli çeşitlerinden genel tarama deseni kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Türkiye genelindeki üniversitelerde görev yapmakta olan akademisyenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Seçkisiz örnekleme yöntemleri, örnekleme seçilme olasılıkları eşit ve bağımsız olması sebebiyle örneklemin evreni temsil etme gücünün yüksek olduğu bir yöntemdir (Büyüköztürk et al., 2008). Öncelikle Türkiye genelindeki devlet üniversiteleri ve özel üniversiteler listelenmiştir ve istenilen örneklem sayısına ulaşılan kadar kişi seçilerek örnekleme dahil edilmiştir. Bu örnekleme yöntemiyle seçilen Türkiye genelindeki üniversitelerde 2019-2020 eğitim öğretim yılında görev yapmakta olan her kademedeki 571 akademisyen araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan akademisyenin demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Akademisyenlerin Demografik Verilerine İlişkin Dağılımları

Değişken	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	276	48,3
	Erkek	295	51,7
Unvan	Arş. Gör.	180	31,5
	Öğr. Gör.	64	11,2
	Dr.	75	13,1
	Dr. Öğr. Üyesi	156	27,3
	Doç.	80	14
Mezuniyet durumu	Prof.	16	2,8
	Lisans	6	1
	Y. Lisans	135	23,6
Hizmet Yılı	Doktora	430	75,3
	0-5 yıl	78	13,7
	6-10 yıl	188	32,9
	11-15 yıl	93	16,3
	16-20 yıl	115	20,1
İdari Görev	21 yıl ve üstü	97	17
	Var	122	21,4
Girişimcilik ile ilgili çalışma	Yok	449	78,6
	Var	219	38,4
	Yok	352	61,6

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan akademisyenler cinsiyete göre 295’i (%51,7) erkek, 276’sı (%48,3) kadın olarak dağılmaktadır. Unvana göre 180’i (%31,5) arş. gör., 64’ü (%11,2) öğr. gör., 75’i (%13,1) dr., 156’sı (%27,3) dr. öğr. üyesi, 80’i (%14) doç. dr., 16’sı (%2,8) prof. dr. olarak dağılmaktadır. Akademisyenler eğitim durumuna göre 430’u (%75,3) doktora, 135’i (%23,6) yüksek lisans, 6’sı (%1) lisans olarak dağılmaktadır. Akademisyenlerin hizmet yılına göre 78’i (%13,7) 0-5 yıl, 188’i (%32,9) 6-10 yıl, 93’ü (%16,3) 11-15 yıl, 115’i (%20,1) 16-20 yıl, 97’si (%17) 21 yıl ve üstü olarak dağılmaktadır. Akademisyenler arasından 122 (%21,4) kişinin idari görevi var, 449 (%78,6) kişinin idari görevi yoktur. Akademisyenlerin 219’unun (%38,4) girişimcilikle ilgili çalışmaları varken; 352’sinin (%61,6) girişimcilikle ilgili çalışması yoktur.

2.3. İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Eğilimi Ölçeği Geliştirilme Süreci

Ölçek geliştirme sürecinde takip edilmesi gereken bazı basamaklar vardır. İlk basamakta madde havuzunun oluşturulması sonrasında sırasıyla; uzman görüşüne sunulması bu görüşler doğrultusunda pilot uygulamanın yapılması ve elde edilen verilerle geçerlik güvenilirlik çalışmasının yapılması bulunmaktadır (Özdamar, 2017). İç kontrol odaklı girişimcilik ölçeğinin geliştirme sürecinde Özdamar (2017)’in belirttiği adımlar takip edilmiştir. İlk olarak literatür taraması yapılarak daha önce yapılan araştırmalar incelenmiş, detaylı bir inceleme yapıldıktan sonra akademisyenlerin iç kontrol odaklı girişimcilik eğilimlerini ölçmek için ilk etapta 50 maddelik bir soru havuzu hazırlanmıştır. Oluşturulan madde havuzu Anderson (1977), Antoncic ve Hisrich (2001), Bandura (1982), Bandura (2002), Bateman ve Crant (1993), Bernardi (2001), Carland vd, (1984), Collins, Hanges (2004), Deci ve Ryan (1980), Demirkan (2006), Drucker (1985), Ducette ve Hassan vd., (2016), Gaglio (1997), Hall ve Sobel (2006), Hermawan vd. (2016), Hisrich vd, (2016), Jain (2011), Kirzner (1979), Koh, (1996), Kuratko and Hodgets (2001), Lefcourt (1984), Lefcourt., et all (1985), Loosemore ve Lam (2004), Lumpkin & Dess (1996), Lumpkin ve Dess (2001), Lüthje ve Franke (2003), McClelland (1965), McDougall (1989), Mill (1848), Oliver vd (2006), Prakash vd (2015),

Rotter (1966), Rotter (1975), Sanchez vd, (2011), Schumpeter (1947), Silvester vd., (2002), Strauser vd (2002), Tuten ve Neidermeyer (2004), Venkatraman (1989), Yukl and Latham (1978), Zhang and Bruning, (2011), Williams ve Stack (1972), Wolk (1973) tarafından yapılan çalışmalar doğrultusunda hazırlanmıştır. İkinci kez yapılan literatür taraması sonrasında oluşturulan madde havuzundaki aynı anlama gelen ifadeler eğitim bilimleri alanında uzman olan 2 profesör doktor, 1 doçent doktor unvanlı öğretim üyesinin görüşleri doğrultusunda elenerek 37 madde haline getirilmiştir. Sadeleştirilmiş madde havuzu; ölçekte yer alan maddelerin, ölçülmek istenen davranışı belirleme konusunda her yönüyle yeterliliğini ve niteliğini ortaya koymak amacıyla yapılan kapsam geçerliğinin (Büyüköztürk, 2006) sağlanması amacıyla alanda uzman olan 10 kişinin görüşlerine sunulmuştur. Uzmanların görüşlerini ifade edebilmeleri için; 3’lü likert tipinde uzman değerlendirme formu oluşturulmuştur. Maddelerin kapsam geçerliği analizinde Lawshe tekniğinden yararlanılmıştır. Bu teknik, maddelerin ölçekte bulunma durumuna ilişkin bir madde istatistiğidir (Lawshe, 1975). Buna göre; uzmanlardan gelen dönütler sonucunda 37 maddenin her birine ait madde kapsam geçerlik indeksi hesaplanmıştır. Kapsam geçerlik indeksi (KGO)=(NG/N/2)-1 formülünde belirtildiği gibi herhangi bir maddeye ilişkin “gerekli” görüşünü belirten uzman sayısının (NG), toplam uzman sayısına (N) bölünmesiyle elde edilmektedir. Lawshe (1975)’a göre uzman sayısına göre ölçeğe alınacak maddelerin sahip olması gereken minimum KGO değerleri Tablo 2’de belirtilmektedir.

Tablo 2. KGO’lar için minimum değerler

Uzman sayısı	Minimum Değer
7	0,99
8	0,75
9	0,78
10	0,62

Ölçeğe alınacak maddelerin kabul edilebilir KGİ değerinin 10 kişilik uzman sayısı için belirtilen KGO minimum değeri olan 0,62’nin üstünde olması önerilmektedir. Lawshe (1975) tekniğinde 0.05 anlamlılık düzeyinde olan 10 uzman için belirlenen kapsam geçerlik indeksi (KGİ) 0,75 olarak belirlenmiştir ve belirlenen ölçütü (0,75>0,62) sağladığı görülmüştür. Uzman dönütleri ve analiz değerleri göz önüne alınarak soruların ifade ediliş şekillerinde düzenlemeler yapılmış, çıkarılması gereken olmadığı uzmanlar tarafından belirlenmiş ve madde sayısı 37 olarak belirlenmiştir. Oluşturulan ölçek formu maddelerle ilgili ifadelerin anlaşılma konusunda netlik sağlaması amacıyla 50 akademisyene uygulanarak pilot uygulama aşaması gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sonrasında maddelerin doğru olarak anlaşıldığı görüldüğü için maddelerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Daha sonra oluşturulan ölçek formunun geçerlik güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Geçerlik güvenilirlik çalışması sürecinde öncelikle yapı geçerliliğini sınamak için açılımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri daha sonra ölçeğin ayırt ediciliğini tespit etmek için ayırt edicilik analizi yapılmıştır. Ölçülmek istenen yapının iç tutarlılığını tespit edebilmek için Cronbach Alpha katsayı değerleri dikkate alınmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmaya etik kurul izni alındıktan sonra başlamıştır. Araştırmada kişisel veri toplanacağından 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve ilgili mevzuat uyarınca kişisel verileri korumak amacıyla gerekli tüm tedbirler alınmış olup, gerekli her türlü yükümlülük özenle yerine getirilmiştir. Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulu tarafından belirtilen etik kurul kararı evrak tarih ve sayısı: 10/07/2020-E.3283 25.06.2020 tarihli ve 2020/06 sayılı etik kurulu kararıdır.

Ölçeğin verileri 2019-2020 yılında Türkiye genelindeki devlet üniversitelerindeki ve özel üniversitelerdeki her kademe akademisyene seçkisiz örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir ve random örnekleme yöntemi ile ulaşılan 571 kişiden elde edilmiştir. Verilerin toplanması zamansal ve mekansal engelleri ortadan kaldırması nedeniyle online formlar üzerinden hazırlanan anket formu (Şimşek, Veiga ve Lubatgin,2005:180) aracılığıyla mail yoluyla toplanmıştır. Kline (1994), güvenilir faktörler çıkartmak için 200 kişilik örneklemin genellikle yeterli olacağını, ancak daha iyi sonuçlar için daha büyük örnekleme çalışmanın yararlı olacağını vurgulamaktadır (akt. Büyüköztürk, 2002). Bu sebeple açımlayıcı faktör analizi için 291 kişiye ölçek uygulanmıştır. Kline (2005)'a göre, doğrulayıcı faktör analizi için örneklem sayısının madde sayısının 10 katı olması gerektiği (akt., Çapık, 2014) bilgisine dayanarak AFA sonrasında düzeltmelerin yapıldığı ölçme aracı doğrulayıcı faktör analizi için 280 akademisyene uygulanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS programında gerekli düzenlemeler yapılarak analiz edilmiştir. Ölçek geliştirme aşamaları takip edilerek açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile birlikte güvenilirlik analizleri de yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi öncesi faktör analizinin uygulanabilirliğine yönelik ön varsayım testleri KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Barlett testleri uygulanmıştır. Faktör analizi uygulamasında varimax dik döndürme yöntemi kullanılarak verilere temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Ölçeğe ait faktör sayısının belirlenmesinde yamaç birikinti grafiği incelenmiştir. Güvenirliğinin sağlanmasında; Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı değerleri dikkate alınmıştır.

3. Bulgular

Tablo 3. İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Madde Analizi

	Madde silindiğinde ölçek puanı	Madde silindiğinde varyans	Madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde cronbach alpha
1. Yeni bir şey öğrenirken güçlü yönlerimden faydalanırım	135,526	195,464	,365	,907
2. Olumsuz durumları lehime çevirebilecek taktikler kullanırım	136,351	191,042	,446	,906
4. Hatalarımın olduğu durumlarda yeni bir strateji belirleyebilirim	136,058	194,552	,410	,907
5. Hedeflerime ulaşmak için planlama sürecini kontrol edebilirim	136,007	193,876	,385	,907
6. Yaptığım planlara uygun bir şekilde ilerleyebilirim	136,282	193,920	,347	,908
7. Hedeflerime ulaşmak için engelleri kontrolümde tutmaya çalışırım	136,234	191,704	,467	,906
8. Hedeflerime ulaşmak için kendimi motive edebilirim	136,010	190,141	,526	,905
9. Bir konuda elde ettiğim başarı üzerinde kendi çabamın etkili olduğunu bilirim	135,794	194,737	,361	,907
10. Zor hedefler beni yıldırmaz	136,189	190,043	,485	,906
11. Zayıf yönlerimi geliştirmeye çalışırım	136,007	191,428	,516	,905
13. Bir konuda alacağım riskin sonuçlarını üstlenebilirim	135,677	193,440	,431	,906
14. Yüksek getiri sağlayabilecek bir durum için özveride bulunabilirim	136,113	194,522	,328	,908
15. Karşılaştığım risk durumlarını kontrol edebilirim	136,247	192,518	,548	,905
16. Risk alarak mesleğimde ilerleyebileceğimi düşünürüm	136,670	189,567	,440	,906
17. Yenilikleri mesleğimde ne şekilde kullanabileceğimi bilirim	135,986	191,538	,592	,905
18. Özgün bir ürün ortaya koyma konusunda kendimi yeterli görüyorum	136,186	188,710	,556	,905
19. Çalışmalarında yeni yöntemler denerim	136,216	188,625	,633	,904
20. Yenilikçi projeleri uygulamaya koymak için fırsatlar yaratırım	136,474	186,457	,624	,904
21. Çalışmaları daha işlevsel hale getirmek için yeni fikirler üretebilirim	136,069	191,078	,579	,905
22. Genellikle özgün konular üzerinde çalışmayı tercih ederim	135,924	191,987	,506	,906

	Madde silindiginde ölçek puanı	Madde silindiginde varyans	Madde toplam korelasyonu	Madde silindiginde cronbach alpha
26. Ortaya çıkan krizleri fırsata çevirebilirim	136,876	191,619	,421	,907
27. Bir projede yönlendiren ve veya harekete geçiren taraf ben olurum	136,536	188,063	,584	,904
29. Amaçladığım bir şeyi gerçekleştirmek için başkalarının desteğine ihtiyaç duymam	136,808	192,246	,350	,908
30. Yaptığım her eylemde, aldığım her kararda kontrol bana aittir	136,316	191,300	,467	,906
31. Yapabileceklerim doğrultusunda hedefler belirlerim	135,883	193,566	,496	,906
32. Tek başıma özgün bir çalışma yürütebilirim	135,986	191,000	,461	,906
37. Bir konuda başarı elde ettiğimde kendimle gurur duyarım	135,759	194,183	,325	,908

Katılımcıların maddelerin ifade ettiği önermeleri doğru anladıkları ve maddelere tarafsız bir şekilde yanıt verdiklerini tespit edebilmek için; verilen yanıtların maddeler arasında ve ölçek toplamı ile pozitif korelasyona sahip olması gerekmektedir. Ölçekteki bir maddenin, maddeler toplamı ile korelasyon katsayısının 0,30 ve üzeri olması ayırt ediciliğinin yüksek olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2011; Tavşancıl, 2018). Bir değişkenin 0.30'luk faktör yükü, faktör tarafından açıklanan varyansın %9 olduğunu göstermektedir. Bu düzeydeki varyans işaretine bakılmaksızın 0,60 ve üstü yük değeri yüksek; 0,30-0,59 arası yük değeri orta düzeyde büyüklükler olarak tanımlanabilir ve değişken çıkartma konusunda dikkate alınır (Büyüköztürk, 2002). Tablo incelendiğinde madde toplam korelasyon değerlerinin 0,30 ve üzeri olduğu görülmektedir. Bu sebeple ölçekte 3, 12, 23, 24, 25, 28, 33, 34, 35, 36 numaralı maddeler 0,30 altında kaldığından çıkartılmıştır.

İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeğinin Geçerlik Çalışmaları ile İlgili Bulgular

Ölçeğin yapı geçerliğini sınamak amacıyla açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan Barlett testi sonucunda ($p < 0,05$) faktör analizine alınan değişkenler arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan test sonucunda ($KMO = 0,872 > 0,60$) örneklem büyüklüğünün faktör analizi uygulamak için yeterli olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. KMO ve Barlett's Testi Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin		,872
Örneklem Yeterliliği		
Barlett's Test of Sphericity	Ki-Kare Değeri	2701,767
	Sebestlik Değeri	351
	p	0,000

Tablo 4'te görüldüğü gibi; açımlayıcı faktör analizi öncesi faktör analizinin uygulanabilirliğine yönelik ön varsayım testleri KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Barlett testleri

uygulanmıştır. KMO testi örneklem büyüklüğünün faktör analizi uygulanması için yeterli olduğu göstermektedir. Literatürde faktör analizinin uygulanabilmesi için KMO değerinin 0,5'ten yukarı olması gerektiğini belirtilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2018).

Tablo 5. Akademisyenlerin İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Bileşenler Matrisi

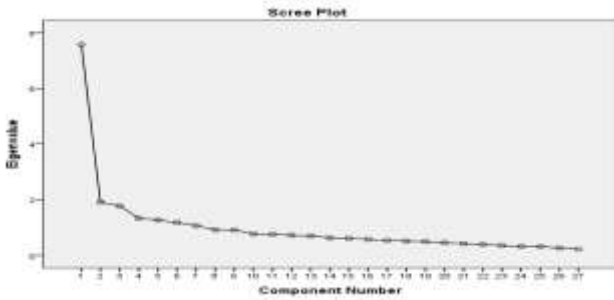
Maddeler	Faktörler						
	1	2	3	4	5	6	7
İkog 19	,711						
İkog 20	,698		-,352				
İkog 17	,663						
İkog 21	,647	-,303					
İkog 27	,637						-,351
İkog 18	,633	-,368					
İkog 15	,596			,308			
İkog 8	,584	,341					
İkog 11	,575					-,408	
İkog 22	,567	-,390					
İkog 31	,550						
İkog 7	,548	,382					
İkog 16	,518		-,480				
İkog 32	,511	-,378	,357				
İkog 2	,505				,393		-,308
İkog 10	,497					-,453	
İkog 30	,482		,459	,422			
İkog 26	,470		-,323			,335	-,428
İkog 4	,460						
İkog 13	,423			,382		-,410	
İkog 6	,419	,645			-,313		
İkog 5	,464	,564					
İkog 9	,392		,559		,343		
İkog 29	,368	-,353	,399				
İkog 37	,354				,537		
İkog 1	,381				,516		
İkog 14	,377			,388			,478

Faktör analizinde elde edilen faktörlerin bağımsızlık ve kavramsal anlamlılık şartlarını sağlaması gerekmektedir; fakat bazen çeşitli faktörler aynı değişkene göre yüksek yüklemelere sahipse, faktörleri açıklamak zordur. Bu sebeple faktör yapısını daha basit ve anlamlı hale getirmek, bu konuda daha iyi yorum yapabilmek için belirli bir açı ile döndürme yapılması gerekmektedir (Özdamar, 1999; Malhotra, 2010). Faktör analizi sonucunda bir maddenin birden fazla faktör altında yer alması olası bir durumdur. Gözlenen değişkenlerin sadece bir faktörle yüksek yük değeri verirken, diğer faktörlerde düşük yük değerine sahip olması, faktörü yorumlamayı kolaylaştıracaktır (Büyüköztürk, 2002). Bu durum göz önünde bulundurularak birden fazla faktöre girme ile ilgili alınabilecek ölçüt; faktör yükleri arasındaki farkın en az 0,10 olması gerektiğidir (Tavşancıl, 2010'den akt., Bayrakçı, 2020:58). Bu doğrultuda; ölçek maddelerinin hangi faktörde yer alacağını tespit etmek ve faktör sayısını belirlemek amacıyla döndürülmüş bileşenler matrisi uygulanmıştır. Varimax dik döndürme yöntemi kullanılarak verilere temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Bu uygulama sonucunda özdeğeri 1'in üzerinde olan yedi faktör ortaya çıkmıştır.

Tablo 6. Akademisyenlerin İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Faktör Analizi Sonrası Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

Maddeler	Faktörler						
	1	2	3	4	5	6	7
İkog 18	,755						
İkog 19	,746						
İkog 21	,736						
İkog 22	,670						
İkog 20	,650						
İkog 17	,561						
İkog 6		,856					
İkog 5		,753					
İkog 7		,603					
İkog 8		,502					
İkog 30			,744				
İkog 29			,680				
İkog 32			,580				
İkog 31			,460				
İkog 10				,681			
İkog 11				,572			
İkog 13				,470			
İkog 4				,470			
İkog 14					,772		
İkog 15					,596		
İkog 16					,567		
İkog 26						,797	
İkog 2						,621	
İkog 27						,562	
İkog 37							,704
İkog 9							,639
İkog 1							,630

Faktör yük değeri maddelerin faktörle olan ilişkisini gösteren katsayıdır. Faktör yük değerinin 0,45 ve üzeri olması iyi bir seçimdir (Büyüköztürk, 2008:124). Tablo 6’da görüldüğü üzere birinci faktörde toplanan M18, M19, M21, M22, M20, M17 özgünlük olarak; ikinci faktörde toplanan M6, M5, M7, M8 kontrol olarak; üçüncü faktörde toplanan M30, M29, M32, M31 özerklik olarak; dördüncü faktörde toplanan M10, M11, M13, M4, başarıma ihtiyacı; beşinci faktörde toplanan M14, M15, M16 risk alma eğilimi olarak; altıncı faktörde toplanan M26, M2, M27 proaktiflik/fırsat keşfi olarak; yedinci faktörde toplanan M37, M9, M1 öz yeterlik olarak isimlendirilerek ölçeğe son hali verilmiştir. Nihai olarak ölçek 27 maddeden oluşmaktadır.

Şekil 1. İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeğine Ait Özdeğer Saçılım Grafiği

Faktör sayısının belirlenmesinde kullanılan bir yöntem olan özdeğer saçılım grafiği ile faktör yapısı incelenmiştir. Ölçek faktör sayısının belirlenmesinde özdeğer saçılım grafiğinde yüksek ivmeli düşüşler dikkate alınmaktadır. Düşüşlerin yatay olduğu faktörlerin varyansa katkısının az olduğu düşünülmektedir (Büyüköztürk, 2011:133). Şekil 1 incelendiğinde 7. faktörden sonra faktörlerin varyansa olan katkıları azalarak birbirine yaklaştığı görülmüştür. Özdeğerin 1’den yüksek olan faktörler önemli olarak değerlendirilmektedir (Koçak, Çokluk ve Kayri, 2016: 335-

337). Ölçeğin faktörlerine ait özdeğerlerin 1’ın üzerinde olduğu görülmektedir. Buna göre; döndürülmüş bileşenler matrisi ve özdeğer saçılım grafiği değerlendirildikten sonra, literatürden elde edilen bilgilerden hareketle aynı zamanda istatistiksel sonuçların tutarlılığından yola çıkılarak geliştirilen ölçek 7 faktör altında toplanmıştır.

Ölçeğe ait oluşan faktör yapısı aşağıda görülmektedir.

Tablo 7. İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeğine Ait Özdeğerler ve Faktörlerin Açıkladıkları Varyans Oranı

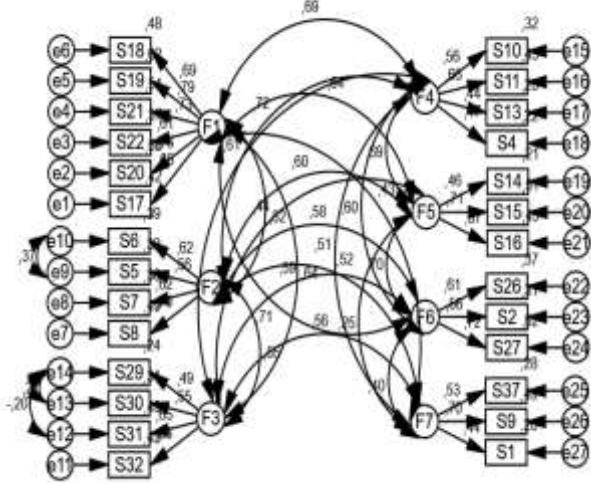
Faktörler	Açıklanan Toplam Varyans								
	Başlangıç Özdeğerleri Toplamları			Toplam Faktör Yükleri			Faktör Yüklerinin Döndürülmüş Toplamları		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif f %	Toplam	Varyans %	Kümülatif f %
1	7,577	28,061	28,061	7,577	28,061	28,061	3,776	13,986	13,986
2	1,911	7,078	35,140	1,911	7,078	35,140	2,516	9,319	23,305
3	1,778	6,585	41,724	1,778	6,585	41,724	2,238	8,289	31,594
4	1,331	4,931	46,655	1,331	4,931	46,655	1,988	7,363	38,957
5	1,273	4,715	51,370	1,273	4,715	51,370	1,980	7,333	46,290
6	1,176	4,355	55,726	1,176	4,355	55,726	1,907	7,063	53,353
7	1,069	3,958	59,684	1,069	3,958	59,683	1,709	6,330	59,683
8	,923	3,417	63,101						
9	,913	3,381	66,482						
10	,770	2,854	69,335						
11	,750	2,779	72,114						
12	,723	2,677	74,791						
13	,704	2,606	77,397						
14	,631	2,336	79,734						
15	,608	2,254	81,987						
16	,574	2,127	84,114						
17	,536	1,987	86,101						
18	,510	1,891	87,991						
19	,499	1,846	89,838						
20	,449	1,665	91,503						
21	,424	1,570	93,072						
22	,390	1,445	94,517						
23	,354	1,311	95,828						
24	,321	1,191	97,018						
25	,313	1,160	98,178						
26	,269	,996	99,174						
27	,223	,826	100,000						

Tablo 7’de Akademisyenlerin İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeğinin faktör yapısını gösteren yedi faktörün özdeğerleri ve açıklanan varyansları yer almaktadır. Belirlenen yedi faktör, ölçeğe ait varyansın toplam %59,683’ünü açıklamaktadır. Birinci faktör toplam varyansa %13,986; ikinci faktör toplam varyansa %9,319; üçüncü faktör toplam varyansa %8,289; dördüncü faktör toplam varyansa %7,363; beşinci faktör toplam varyansa %7,333; altıncı faktör toplam varyansa %7,063; yedinci faktör toplam varyansa %6,330 oranında katkı sağlamaktadır. Faktör analizinde elde edilen toplam varyans değeri (%59,683) %40-%60 arasında bir değer olduğundan ideal kabul edilmektedir (Scherer, Luther, Wiebe ve Adams, 1988: 766).

Tablo 8. İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Faktör Yapısı

Boyut	Faktör Yüklü
Özgünlük (Özdeğer=7,577; Açıklanan Varyans=13,986; Alpha=0,852)	
18. özgün bir ürün ortaya koyma konusunda kendimi yeterli görürüm	0,755
19. çalışmalarında yeni yöntemler denerim	0,746
21. çalışmalarını daha işlevsel hale getirmek için yeni fikirler üretebilirim	0,736
22. genellikle özgün konular üzerinde çalışmayı tercih ederim	0,670
20. yenilikçi projeleri uygulamaya koymak için fırsatlar yaratırım	0,650
17. yenilikleri mesleğimde ne şekilde kullanabileceğimi bilirim	0,561
Kontrol (Özdeğer=1,911; Açıklanan Varyans=9,319; Alpha=0,759)	
6. yaptığım planlara uygun bir şekilde ilerleyebilirim	0,856
5. hedeflerime ulaşmak için planlama sürecini kontrol edebilirim	0,753
7. hedeflerime ulaşmak için engelleri kontrolümde tutmaya çalışırım	0,603
8. hedeflerime ulaşmak için kendimi motive edebilirim	0,502
Özerklik (Özdeğer=1,778; Açıklanan Varyans=8,289; Alpha=0,749)	
30. yaptığım her eylemde, aldığım her kararda kontrol bana aittir	0,744
29. amaçladığım bir şeyi gerçekleştirmek için başkalarının desteğine ihtiyaç duymam	0,680
32. tek başıma özgün bir çalışma yürütebilirim	0,580
31. yapabileceklerim doğrultusunda hedefler belirlerim	0,460
Başarma ihtiyacı (Özdeğer=1,331; Açıklanan Varyans=7,363; Alpha=0,737)	
10. zor hedefler beni yıldırmaz	0,681
11. zayıf yönlerimi geliştirmeye çalışırım	0,572
13. bir konuda alacağım riskin sonuçlarını üstlenebilirim	0,470
4. hatalarımın olduğu durumlarda yeni bir strateji belirleyebilirim	0,470
Risk alma eğilimi (Özdeğer=1,273; Açıklanan Varyans=7,333; Alpha=0,769)	
14. yüksek getiri sağlayabilecek bir durum için özveride bulunabilirim	0,772
15. karşılaştığım risk durumlarımı kontrol edebilirim	0,596
16. risk alarak mesleğimde ilerleyebileceğimi düşünürüm	0,567
Proaktiflik /Fırsat keşfi (Özdeğer=1,176; Açıklanan Varyans=7,063; Alpha=0,788)	
26. ortaya çıkan krizleri fırsata çevirebilirim	0,797
2. olumsuz durumları lehime çevirebilecek taktikler kullanırım	0,621
27. bir projede yönlendiren ve /veya harekete geçiren taraf ben olurum	0,562
Öz yeterlik (Özdeğer=1,069; Açıklanan Varyans=6,330; Alpha=0,801)	
37. bir konuda başarı elde ettiğimde kendimle gurur duyurum	0,704
9. bir konuda elde ettiğim başarı üzerinde kendi çabamın etkili olduğunu bilirim	0,639
1. yeni bir şey öğrenirken güçlü yönlerimden faydalanırım	0,630
Toplam Varyans=%59.683; Genel Güvenirlilik (Alpha)=0.894	

İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeğinin belirlenmiş faktör yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi, gözlenen değişkenler ile gizli değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçebilen yapısal eşitlik modelinin bir çeşididir (Brown, 2015:10-11). Çalışmada literatürde bulunan araştırmalarda en sık kullanılan uyum iyiliği indeksleri kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analize ilişkin diyagram aşağıda verilmektedir.

Şekil 2. İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Diyagram

Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum iyiliği kriterleri aşağıda verilmektedir.

Tablo 9. İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi İndeks Değerleri

İndeks	Normal Değer*	Kabul Edilebilir Değer**	İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği
χ^2/sd	<2	<5	(615,980/3) 2,053
GFI	>0,95	>0,90	0,90
AGFI	>0,95	>0,90	0,90
CFI	>0,95	>0,90	0,90
RMSEA	<0,05	<0,08	0,06
SRMR	<0,05	<0,08	0,04

*,** Kaynaklar: (Şimşek, 2007:48; Schumacker ve Lomax, 2004: 82; Sümer, 2000:69; Tabachnick ve Fidel, 2013:721-723).

Tablo 9 incelendiğinde ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranı 2 ve 5 değerleri arasında olduğundan kabul edilebilir bir uyumu göstermektedir. Bu durum model ile veri uyumunun sağlandığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. GFI değeri ,90 olarak hesaplanmış olduğundan kabul edilebilir değer kabul edilmektedir. AGFI değeri ,90 olarak hesaplanmış olduğundan kabul edilebilir değer kabul edilmektedir. CFI değeri ,90 olarak hesaplandığından kabul edilebilir değer olarak kabul edilmektedir. RMSEA değeri ,06 olarak hesaplanmış olup normal değer olarak görülmektedir. SRMR değeri ,04 olarak hesaplanmış olduğundan normal değer olarak kabul edilmektedir. Bu bulgularla, doğrulayıcı faktör analizi ile hesaplanan uyum istatistiklerinin ölçeğin daha önce

belirlenen faktör yapısı ile kabul edilebilir düzeyde uyumlu olduğu saptanmıştır

Standardize edilmiş faktör yükleri, t değerleri ve maddelerin oluşturduğu açıklanan varyans (R^2) değerleri aşağıda verilmektedir.

Tablo 10. İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği Faktör Yükleri ve Maddelere İlişkin Regresyon Katsayıları

Maddeler	Faktör	β	Std. β	S. Hata	t	p	R^2
S17	<- F1	1,000	0,650				0,455
S20	<- F1	1,640	0,762	0,151	10,860	p<0,001	0,490
S22	<- F1	1,035	0,608	0,115	9,026	p<0,001	0,485
S21	<- F1	1,199	0,733	0,114	10,537	p<0,001	0,522
S19	<- F1	1,450	0,790	0,130	11,166	p<0,001	0,532
S18	<- F1	1,419	0,691	0,141	10,050	p<0,001	0,561
S8	<- F2	1,000	0,702				0,452
S7	<- F2	0,852	0,615	0,102	8,365	p<0,001	0,509
S5	<- F2	0,742	0,564	0,097	7,652	p<0,001	0,478
S6	<- F2	0,895	0,625	0,107	8,362	p<0,001	0,563
S32	<- F3	1,000	0,653				0,527
S31	<- F3	0,730	0,655	0,091	8,025	p<0,001	0,432
S30	<- F3	0,816	0,553	0,113	7,200	p<0,001	0,547
S29	<- F3	0,852	0,490	0,139	6,116	p<0,001	0,501
S10	<- F4	1,000	0,563				0,409
S11	<- F4	0,982	0,657	0,129	7,594	p<0,001	0,429
S13	<- F4	0,638	0,444	0,109	5,847	p<0,001	0,426
S4	<- F4	0,623	0,473	0,102	6,128	p<0,001	0,444
S14	<- F5	1,000	0,463				0,469
S15	<- F5	1,216	0,713	0,185	6,580	p<0,001	0,433
S16	<- F5	1,809	0,672	0,280	6,468	p<0,001	0,493
S26	<- F6	1,000	0,609				0,477
S2	<- F6	0,922	0,561	0,127	7,280	p<0,001	0,625
S27	<- F6	1,175	0,723	0,139	8,466	p<0,001	0,537
S37	<- F7	1,000	0,529				0,469
S9	<- F7	1,130	0,700	0,191	5,929	p<0,001	0,580
S1	<- F7	0,641	0,442	0,126	5,081	p<0,001	0,422

Standardize edilmiş katsayılar incelendiğinde faktör yüklerinin yüksek, standart hata değerlerinin düşük, t değerlerinin anlamlı (p<0,001), R^2 değerlerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar önceden belirlenen faktör yapısına ilişkin yapı geçerliliğini doğrulamaktadır.

İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeğinin Güvenilirlik Çalışmaları ile İlgili Bulgular

Literatürde ölçeğin güvenilirliği (iç tutarlılık) yaygın olarak Cronbach's Alpha katsayısı ile belirlenmektedir. Cronbach's

Alpha Katsayısının değerlendirilmesinde kullanılan değerlendirme kriteri olarak " $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir", " $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir", " $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirliktedir", " $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir" olarak belirlenmektedir (Özdamar, 2017:79). Nihai formun genel güvenilirliği Cronbach Alpha =0,894 olarak çok yüksek bulunmuştur.Özgünlük boyutu, Alpha=0,852; Kontrol boyutu, Alpha=0,759; Özerklik boyutu, Alpha=0,749; Başarma ihtiyacı boyutu, 0,737; risk alma eğilimi boyutu, Alpha=0,769; proaktiflik/fırsat keşfi boyutu, Alpha=0,788; Öz yeterlik boyutu, Alpha=0,801 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin bulunan Cronbach Alpha değeri (0,894) ve açıklanan varyans değerine (%59,683) göre İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir araç olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 11. Ölçek Puanlarının Alt %27 ve Üst %27 Gruplarına Göre Farklılaşma Durumu

Gruplar	Alt %27 (n=79)		Üst %27 (n=79)		t	sd	p
	Ort	Ss	Ort	Ss			
Özgünlük	3,262	0,439	4,424	0,381	-17,773	156	0,000
Kontrol	3,354	0,561	4,263	0,475	-10,976	156	0,000
Özerklik	3,263	0,523	4,190	0,479	-11,616	156	0,000
Başarma İhtiyacı	3,541	0,407	4,424	0,393	-13,869	156	0,000
Risk Alma Eğilimi	3,181	0,520	4,080	0,493	-11,154	156	0,000
Proaktiflik/ Fırsat Keşfi	2,861	0,564	3,924	0,523	-12,290	156	0,000
Öz yeterlik	3,911	0,491	4,616	0,370	-10,182	156	0,000
Ölçek Genel	3,336	0,217	4,293	0,209	-28,205	156	0,000

Tablo 11'de görüldüğü üzere ölçek puanları Alt %27 ve Üst %27 gruplarına göre farklılık göstermektedir (p<0,05). Ölçek puanları dağılımında ölçülmek istenen tutuma olumlu yanıt veren katılımcılar üst %27'lik grupta olumsuz yanıt veren katılımcılar ise alt %27'lik grupta yer almaktadır. Eğer bir madde bahsedilen gruplardaki tepkileri ayırt edebiliyorsa ölçülen tutuma olumlu yanıt verenler ile olumsuz yanıt verenleri ayırt edebiliyordur. Bu durum bireylerin ölçülen davranışı ne derece ayırt ettiğini göstermektedir. Çok boyutlu ölçeklerde ise alt ve üst %27 grupların her bir boyut için tanımlanması gerekmektedir (Büyüköztürk et al., 2015; Tezbaşaran, 1996). Yukarıda verilen tablodaki bulgulara dayanarak geliştirilen ölçek, iç-tutarlılık açısından da ölçeğin ayırt edici ölçüm yaptığı ve ölçekten elde edilen puanların güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma; bir dizi faktörün işlevi olan ve girişimci kişiliğin, sosyo-ekonomik bir sistemde mevcut fırsatlar, girişimci tutum, beceri ve davranışların geliştirilmesi için destek pozisyonunda olduğu kabul edilen girişimcilik kavramını (Pandey & Tewary, 1979; Valdez, 2019; Wickham, 2001) iç kontrol odaklı bir perspektiften ele alarak değerlendiren bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Girişimciliğin, ülke ekonomilerinin büyümesine aracılık eden önemli unsurlardan biri olması (Bhole, 2007; Dayal, 2007; Hisrich ve Peters, Shepherd, 2016) araştırma konusu olarak popüler hale gelmesine katkı sağlamıştır. Girişimcilik konusunda yapılan çalışmalar, toplumlara girişimcilik kavramları ve bileşenleri hakkında aynı zamanda ekonomi alanlarında öneriler sunmaktadır. Bu çalışmada ise; literatürde ilk olarak girişimcilik konusuna girişimcilik özelliklerinden biri olan iç kontrol odaklı bir çerçeveden bakılarak akademisyenlerin iç

kontrol odaklı girişimcilik eğilimlerini değerlendirmek üzere bir ölçek geliştirilmiştir. Bu anlamda, 3. nesil üniversite olmanın zorunluluklarından biri olan girişimcilik boyutunun değerlendirilmesi yönüyle alana katkı sağlayacak niteliktedir. Küreselleşmenin gereklilikleri ile birlikte hayatın her alanında olduğu gibi eğitim alanında da her tür değişime hızlı bir şekilde adapte olunması gerekmektedir. Yükseköğretim kurumlarının da bu adaptasyon sürecinde toplumsal dönüşümde aracı bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Bu aracılık rolü zaman içerisinde yükseköğretim kurumlarını girişimci ekosistemde ana kahraman haline getirmiştir. Yükseköğretim kurumları; araştırma odaklı, bilimsel içeriğe sahip, kişileri düşünmeye ve eylemlerini kontrol etmeye yönlendiren kurumlardır. Aynı zamanda yaratıcılığı besleyen, ortamlarda fikir ve bilgi paylaşımı aracılığı ile topluma katkı sağlayan proaktif davranışa yönelik beceriler kazandırma konusunda kilit roldeki kurumlardır (Çetin ve Kınık, 2019; Ramirez vd., 2015). Bu süreçte yükseköğretim kurumları için ana motivasyon kaynağı; entelektüel sermayeyi güçlendirmenin yanı sıra üretilen bilginin ekonomik kalkınmayı teşvik edecek nitelikte kullanılmasıdır. Bu eylemlerini gerçekleştirmesinin yolu ise; araştırma, öğretim ve farklı kurumlarla etkileşim kurmak gibi üç temel misyon aracılığıyla girişimci faaliyetler yaratmayı desteklemektir. Öyle ki gerçekleştirilen girişimcilik faaliyetleri, yükseköğretim kurumlarının küresel şartlardaki akademik kültürünü oluşturan ve uluslararasılaşmasını destekleyen bir değer olarak kabul edilebilir. Bu dönüşüm sürecinin yönetilmesinde aracı rolü üstlenen akademisyenlerden daha fazla verim elde edilebilmesi için yükseköğretim kurumlarının işlevlerinin akademisyenlerin girişimcilikleri çerçevesinde değerlendirilmesi önemlidir. Girişimciliğe ilişkin mikro görüş; girişimciliğe özgü iç kontrol odağının parçası olan faktörleri incelemektedir (Frederick, O'Connor, & Kuratko, 2016). Çalışmalar, iç kontrol yapısını, kendi kendine öğrenme, alan bağımsızlığı ve öğrenen özerklik yapılarıyla ilişkilendirmiştir. Bu özelliklere sahip bireylerin hedeflerine ulaşma olasılıklarının daha yüksek olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir (Besich, 2005). Başka bir ifadeyle kontrol odağı becerisi girişimci özelliklere sahip olan kişilerle bu özellikleri taşımayan yani girişimci olmayan bireyler arasında ayırım yapmayı sağlayan önemli bir kavramdır. Bu farkı daha belirgin hale getiren kavram ise iç kontrol odağıdır (Begley, & Boyd, 1987; Brockhaus, 1979; Caird, 1991; Kaufmann et al., 1995; Kets De Vries, 1977; Perry, 1990). Aynı zamanda Korunka et al., (2003) yüksek başarıma ihtiyacı, yüksek iç kontrol odağı ve orta risk alma eğilimi ile karakterize edilen bir kişilik modeli bulmuşlardır. Bu durum potansiyel girişimcinin, eylemlerini yönlendirme veya ayarlama yeteneğine sahip olduğu gerçeğini doğrulamaktadır (Frederick, O'Connor, & Kuratko, 2016). Bu yetenek aracılığıyla beklenmedik bir durum ile karşılaşıldığı durumlarda dahi kişisel kontrol devreye girerek kişinin duygularından bağımsız olarak daha sağlıklı ve doğru kararlar almasına yardımcı olmaktadır (Tarhan, 2019). Bu durum potansiyel girişimcinin, eylemlerini yönlendirme veya ayarlama yeteneğine sahip olduğu gerçeğini doğrulamaktadır (Frederick vd., 2016). Carland ve diğerlerine (1984) göre girişimci bireylerin başarı motivasyonu yüksektir, orta derecede risk alırlar, inovasyon yaparlar ve içsel kontrol odağına sahiptirler. Lumpkin ve Dess (2001) yenilikçi veya yeni girişim aktivitesinin ileriye dönük ve proaktif bir bakış açısı önerdiğini ortaya koymuştur. Yapılan araştırmalara

bakıldığında; elde edilen 7 boyutlu yapının literatürü destekler şekilde olduğu ortaya çıkmıştır.

Akademisyenlerin iç kontrol odaklı girişimcilik eğilimlerini ölçmek amacıyla oluşturulan ölçek formuna faktör analizi uygulanmış bu uygulama sonucunda ölçeğin nihai hali 27 madde olarak belirlenmiştir. Geçerlik güvenirlik çalışması sürecinde öncelikle yapı geçerliliğini ortaya çıkarmak için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri daha sonra ölçeğin ayırt ediciliğini tespit etmek için ayırt edicilik analizi yapılmıştır. Ölçülmek istenen yapının iç tutarlılığını tespit edebilmek için Cronbach Alpha katsayı değerleri dikkate alınmıştır. Yapılan bu analizler sonucunda ulaşılan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

- Yapılan analizler sonucunda geliştirilen “İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği” 7 faktörlü olarak belirlenmiştir.
- İç kontrol odaklı girişimcilik ölçeği için belirlenen boyutlar; özgünlük, özerklik, kontrol, başarıma ihtiyacı, risk alma eğilimi, proaktiflik/fırsat keşfi ve öz yeterlik olarak isimlendirilmiştir.
- İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeğinin belirlenmiş olan faktör yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda, doğrulayıcı faktör analizi ile hesaplanan uyum istatistiklerinin ölçeğin daha önce belirlenen faktör yapısı ile uyumlu olduğu saptanmıştır.
- Standardize edilmiş katsayılar incelendiğinde önceden belirlenen faktör yapısına ilişkin yapı geçerliliği doğrulanmıştır.
- Ölçeğin ayırt ediciliğine ilişkin olarak yapılan analiz sonucunda ölçeğin ayırt edici ölçüm yaptığı saptanmıştır.
- “İç Kontrol Odaklı Girişimcilik Ölçeği”ne ilişkin güvenirlik analizi uygulanmış ve Alpha katsayısı; 0,894 olarak çok yüksek bulunmuştur. Özgünlük boyutu; Alpha=0,852, kontrol boyutu; Alpha = 0,759, özerklik boyutu; alpha=0,749, başarıma ihtiyacı boyutu; Alpha=0,737, risk alma eğilimi boyutu; Alpha=0,769, proaktiflik- fırsat keşfi boyutu; Alpha=0,788, öz yeterlik boyutu; Alpha=0,801 olarak belirlenmiştir.
- Sonuç olarak yapılan analizler doğrultusunda iç kontrol odaklı girişimcilik ölçeğinin akademisyenlerin girişimcilik eğilimlerini ölçebilecek geçerliliğe ve güvenirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Geliştirilen iç kontrol odaklı girişimcilik ölçeği ile özellikle yükseköğretim kurumlarında girişimciliğin fark edilmesi, anlaşılması, benimsenmesi ve girişimcilik eğilimlerinin tespit edilmesi sağlanabilir. Daha geniş ve faydalı kazanımlar elde edebilmek için akademisyenlerin girişimciliğini kişilik özellikleri, liderlik becerileri, kurum kültürü gibi farklı değişkenlerle ele alarak farkındalık oluşturacak alanların kapsamının genişletilmesi sağlanabilir. Girişimci akademisyenlerle görüşmeler yapılarak araştırma konusunun nitel yöntemlerle ele alınması gerçekleştirilebilir. Ayrıca yükseköğretim kurumlarındaki girişimciliğin kültürler arasındaki farklılığını tespit edebilmek için daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aaker, D. A., Kumar, V., & Day, G. S. (2007). *Marketing research* (9th Edition). England: John Wiley & Sons, Danvers.
- Ağca, D. V. ve Yumuşakipek, A. H. (2015). *Günümüzde girişimcilik trendini yükselten güçler*. İstanbul: Siyah İnci Akademi.
- Anderson, C. R. (1977). Locus of control, coping behaviors, and performance in a stress setting: A longitudinal study. *Journal of Applied Psychology*, 62(4), 446-451.
- Antonic, B., & Hisrich, R. D. (2001). Interpreneurship: Construct refinement and cross cultural validation. *Journal of Business Venturing*, 16(5), 495-527.
- Aparicio, S., Urbano, D., & Audretsch, D. (2016). Institutional factors, opportunity entrepreneurship and economic growth: Panel data evidence. *Technological Forecasting and Social Change*, 102, 45-61.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 3(2), 122-147.
- Bandura, A. (2002). Growing primacy of human agency in adaptation and change in the electronic era. *European Psychologist*, 7(1), 2-16.
- Bateman, T. S., & Crant, J. M. (1993). The proactive component of organizational behavior: A measure and correlates. *Journal of Organizational Behavior*, 14(2), 103-118.
- Bayrakçı, S. (2020). *Dijital yetkinlikler bütünü olarak dijital okuryazarlık: Ölçek geliştirme çalışması* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı Bilişim Bilim Dalı, İstanbul.
- Begley, T. M., & Boyd, D. P. (1987). Psychological characteristics associated with performance in entrepreneurial firms and smaller businesses. *Journal of Business Venturing*, 2, 79-93.
- Bernardi, R. A. (2001, June). A theoretical model for the relationship among: Stress, locus of control, and longevity. In *Business Forum*, 26(3-4), 27-34. Los Angeles: California State University.
- Besich, M. A. (2005). *Learning tactics of successful online learners* (Doctoral dissertation). Montana State University-Bozeman, College of Education, Health & Human Development. Montana.
- Bhole, L. M. (2007). The evolution of the concept of entrepreneurship. Bhargava, S. (Ed.). *Developmental aspects of entrepreneurship*. India: SAGE Publications.
- Birch, D. L. (1987). *Job creation in America: How our smallest companies put the most people to work*. New York: Free Press.
- Borland, C. M. (1975). *Locus of control, need for achievement and entrepreneurship* (Doctoral dissertation). The University of Texas At Austin, ProQuest Information & Learning.
- Brockhaus, R. H. (1975). I-E locus of control scores as predictors of entrepreneurial intentions. *Academy of Management Proceedings*, (1), 433-435. doi:10.5465/ambpp.1975.4990354.
- Brockhaus, R. H., & Nord, W. R. (1979). An exploration of factors affecting the entrepreneurial decision: Personal characteristics versus environmental conditions. *Academy of Management Proceedings*, 1, 364-368. doi:10.5465/ambpp.1979.4977621.
- Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research*. London: Guilford Publications.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 8(4), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorumu*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Deneyisel desenler: Öntest-sontest kontrol grubu, desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Deneyisel desenler: Öntest-sontest kontrol grubu, desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., ve Çakmak, E. K. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Caird, S. (1991). Testing enterprising tendency in occupational groups. *British Journal of Management*, 2(4), 177-186.
- Campbell, C. A. (1992). A decision theory model for entrepreneurial acts. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 17(1), 21-27. doi:10.1177/104225879201700103.
- Carland, J., Hoy, F., & Boulton, R. (1984). Differentiating entrepreneurs from small business owners: A conceptualization. *Academy of Management Review*, (9), 354-359.
- Chirkov, V. (2014). The universality of psychological autonomy across cultures: Arguments from developmental and social psychology. Weinstein, N. (Ed.). In *Human motivation and interpersonal relationships* (27-51). Dordrecht: Springer.
- Collier, P. M., Berry, A. J., & Burke, G. T. (2007). *Risk and management accounting: Best practice guidelines for enterprise-wide internal control procedures*, 2(11), 1-151. New York: Elsevier.
- Collins, C. J., Hanges, P. J., & Locke, E. A. (2004). The relationship of achievement motivation to entrepreneurial behavior: A meta-analysis. *Human Performance*, 17(1), 95-117.
- Covey, S. R. (1989). *Etkili insanın yedi alışkanlığı*. (G. Suveren & O. Deniztekin, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-205.
- Çetin, M., ve Kınık-Fayda, F. Ş. (2019). *Yükseköğretimde bilgi yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dağ, İ. (2002). Kontrol odağı ölçeği (KOÖ): Ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 77-90.
- Dayal, I. (2007). Towards developing entrepreneurship and building entrepreneurial organizations. Bhargava, S. (Ed.). In *Developmental aspects of entrepreneurship* (34-43). Sage Publications: Singapore.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1980). The empirical exploration of intrinsic motivational processes. *Advances in Experimental Social Psychology*, 13, 39-80. doi:10.1016/s0065-2601(08)60130-6.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2014). Autonomy and need satisfaction in close relationships: Relationships motivation theory. N. Weinstein (Ed). In *Human motivation and interpersonal relationships* (53-73). Dordrecht: Springer.
- Demirkan, S. (2006). *Self-perceptions of interpersonal relations, conflict resolution approaches in locus of control and their effects on the structure of personality: A study in applied*. Unpublished Master's Thesis, Ankara University, Social Sciences Institute, Ankara.
- Dewi, D. K., & Hamdani, A. R. (2019, August). Entrepreneurship development in higher education by growing motivation and utilizing opportunities for entrepreneurship. In *International Conference of One Asia Community*, 1(1), 110-113.
- Drucker, P. F. (1985). The discipline of innovation. *Harvard Business Review*, 63(3), 67-72.
- DuCette, J., & Wolk, S. (1973). Cognitive and motivational correlates of generalized expectancies for control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26(3), 420-426. https://doi.org/10.1037/h0034486.
- Fayolle, A., & Klandt, H. (Ed.). (2006). *International entrepreneurship education: Issues and newness*. USA: Edward Elgar Publishing.
- Flammer, A. (2001). Self-efficacy. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 13812-13815. DOI: 10.1016/B0-08-043076-7/01726-5.
- Frederick, H., O'Connor, A., & Kuratko, D. F. (2016). Entrepreneurship (4th Edition). A.U. Cengage & D. F. Kuratko (Eds.) *Entrepreneurship theory, process, and practice*. Australia: South-Western College Publication.
- Gaglio, C. M. (1997). Opportunity identification: Review, critique, and suggested research directions. J. Katz (Ed.), In *Advances in entrepreneurship, firm emergence and growth*. Greenwich, CT: JAI Press.
- Gaglio, C. M., & Katz, J. A. (2001). The psychological basis of opportunity identification: Entrepreneurial alertness. *Small Business Economics*, 16(2), 95-111.
- Gelderens, M. V. (2016). Entrepreneurial autonomy and its dynamics. *Applied Psychology*, 65(3), 541-567.
- Graffeo, L., & Silvestri, L. (2006). Relationship between locus of control and health-related variables. *Education*, 126, 593-597.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (1998). *Multivariate data analysis*. New York: Pearson.
- Hall, J. C., & Sobel, S. R. (2006). Public policy and entrepreneurship. *The Center for Applied Economics*, 6(7), 1-18.
- Hassan, S. Z., Li, H., Kamal, T., Mumtaz, S., Khan, L., & Ullah, I. (2016). Control and energy management scheme for a PV/SC/battery hybrid renewable power system. *Science International*, 28(2), 955-964.
- Hermawan, R. W., Soetjipto, B. E., & Rahayu, W. P. (2016). The effect of entrepreneurial self-efficacy and locus of control on entrepreneurship interest through entrepreneurship literacy. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 18(2), 141-148.
- Hirsch, R. D., Peters, M. P., & Shepherd, D. A. (2016). *Entrepreneurship* (10th Edition). New York: McGraw-Hill Education.
- İncik, E. Y., ve Uzun, N. B. Bireysel girişimcilik algısı ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 471-485.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaufmann, P. J., Welsh, D. H. B., & Bushmarin, N. V. (1995). Locus of control and entrepreneurship in the Russian republic. *Entrepreneurship*, 20(1), 43-56. DOI: 10.1177/104225879502000103.
- Kets De Vries, M. F. R. (1977). The entrepreneurial personality: A person at the crossroads. *Journal of Management Studies*, 14(1), 34-57.
- Kim, D., & Lee, D. (2018). Impacts of metacognition on innovative behaviors: Focus on the mediating effects of entrepreneurship. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 4(18), 1-9.
- Kirzner, I. (1979). *Perception, opportunity, and profit*. Chicago: University of Chicago Press.
- Koçak, D., Çokluk, Ö., ve Kayri, M. (2016). Faktör sayısının belirlenmesinde MAP testi, paralel analiz, K1 ve yamaç birikinti grafiği yöntemlerinin karşılaştırılması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 330-359.
- Koh, H. C. (1996). Testing hypotheses of entrepreneurial characteristics a study of Hong Kong MBA students. *Journal of Managerial Psychology*, 11(3), 12-25.
- Korunka, E., Frank, H., Lueger, M., & Mugler, J. (2003). The entrepreneurial personality in the context of resources, environment, and the startup process—a configurational approach. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 28(1), 23-42.
- Köybaşı, F., ve Dönmez, B. (2017). Principal entrepreneurship scale: Validity and reliability study.

- İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 235-247.
- Kuratko, D. F. (2015). The Oxford handbook of creativity, innovation and entrepreneurship. C. E. Shalley, M. A. Hitt, ve J. Zhou (Ed.). *Corporate entrepreneurship: Accelerating creativity and innovation in organizations* (477-488). Newyork: Oxford University Press doi:10.1093/oxfordhb/978019927678.001.0001.
- Kuratko, D., & Hodgetts, R., (2001). *Entrepreneurship: A contemporary approach*. USA: Harcourt.
- Kusumawijaya, I. K. (2019). The prediction of need for achievement to generate entrepreneurial intention: A locus of control mediation. *International Review of Management and Marketing*, 9(4), 54-62.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personel Psychology*, 28, 563-575.
- Lefcourt, H. (1984). *Locus of control: Current trends in theory and research*. 2nd ed. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Lefcourt, H. M., Martin, R. A. & Fick, C. M. (1985). Locus of control for affiliation and behavior in social interactions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 755-759.
- Loosemore, M., & Lam, A. S. Y. (2004). The locus of control: A determinant of opportunistic behaviour in construction health and safety. *Construction Management and Economics*, 22, 385-394.
- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G., (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance. *Academy of Management Review*, 21(1), 135-172.
- Lumpkin, G., & Dess, G. G. (2001). Linking two dimensions of entrepreneurial orientation to firm performance: The moderating role of environment and industry life cycle. *Journal of Business Venturing*, 16, 429-451.
- Luthje, C., & Franke, N. (2003). The making of an entrepreneur: Testing a model of entrepreneurial intent among engineering students at mit. *R&D Management*, 33(2), 135-147.
- Malhotra, N. K. (2010). *Marketing research: An applied orientation*. Sixth Edition Pearson Education.
- McClelland, D. C. (1965). N Achievement and entrepreneurship: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(4), 389-392. <https://doi.org/10.1037/h0021956>.
- McDougall, P. P. (1989). International versus domestic entrepreneurship: New venture strategic behavior and industry structure. *Journal of Business Venturing*, 4(6), 388-400.
- Mihi-Ramírez, A., Fernández-Bendito, V., & Valodkienė, G. (2015). *Acquisition of technological competences in the university as a driver of entrepreneurship*. Kusio, T., Makowiec, M. (Ed). *Entrepreneurship management*, 38(1), 43-60.
- Mill, J. S. (1848). *Principles of political economy with some of their applications to social philosophy*. Boston: C. C. Little and Brown.
- Miller, K. D. (2007). Risk and rationality in entrepreneurial processes. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 1(1-2), 57-74.
- Morishita, S. (2019, December). *Motivation of entrepreneurs for service innovation*. In 2019 4th Technology Innovation Management and Engineering Science International Conference (1-5). IEEE. doi: 10.1109/TIMES-ICON47539.2019.9024533.
- Naji, A. A. H. (2019). Factors influencing entrepreneurship development. (Erişim:18.10.2020), https://www.researchgate.net/profile/Amat_Alsalam_Naji/publication/332255136_Factors_Influencing_Entrepreneurship_Development/links/5ca9ddb692851c64bd5639aa/Factors-Influencing-Entrepreneurship_Development.pdf
- Oliver, J. E., Jose, P. E., & Brough, P. (2006). Confirmatory factor analysis of the work locus of control scale. *Educational and Psychological Measurement*, 66(5), 835-851.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-1: SPSS-MINITAB*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdamar, K. (2017). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Pandey, J., & Tewary, N. B. (1979). Locus of control and achievement values of entrepreneurs. *Journal of Occupational Psychology*, 52(2), 107-111.
- Pathak, S., & Singh, S. (2007). Developmental aspects of entrepreneurship. S. Bhargava (Ed.). *Entrepreneurship and economic growth: The indian perspective* (76-87). India: Sage Publications.
- Peacock, E. J., & Wong, P. T. P. (1996). Anticipatory stress: The relation of locus of control, optimism, and control appraisals to coping. *Journal of Research in Personality*, 30(2), 204-222. doi:10.1006/jrpe.1996.0014.
- Perry, C. (1990). After further sightings of the heffalump. *Journal of Managerial Psychology*, 5(2), 22-31.
- Prakash, D., Jain, S., & Chauhan, K. (2015). Supportive government policies, locus of control and student's entrepreneurial intensity: A study of India. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 5(26), 1-15. DOI 10.1186/s40497-015-0042-7.
- Ramírez-Pérez, H. X., Smith, A. M. E., Franco-López, J. E., Román-Maqueira, J., & Morote, E. S. (2015). Journal of entrepreneurship education. I. Anitsal (Ed.). *Effects of training method and age on employability skills of mexican youth entrepreneurs*, 18(2), 125-135.
- Raposo, M., & Do Paço, A. (2011). Entrepreneurship education: Relationship between education and entrepreneurial activity. *Psicothema*, 23(3), 453-457.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1-28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>.

- Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43*(1), 56-67. <https://doi.org/10.1037/h0076301>.
- Sánchez, J. C., Carballo, T., & Gutiérrez, A. (2011). The entrepreneur from a cognitive approach. *Psicothema, 23*(3), 433-438.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Schumpeter, J. (1947). The creative response in economic history. *Journal of Economic History, 7*(1), 149-159.
- Shepherd, D. A., & DeTienne, D. R. (2001). *Discovery of opportunities: Anomalies, accumulation and alertness*. 21st, Annual Entrepreneurship Research Conference, Frontiers of Entrepreneurship Research, 138-148.
- Shepherd, D. A., & Douglas, E. J. (1998). *Is management education developing, or killing, the entrepreneurial spirit*. In Proceedings of the 1997 USASBE Annual National Conference Entrepreneurship: The Engine of Global Economic Development, San Francisco: California.
- Silvester, J., Anderson-Gough, F. M., Anderson, N. R., & Mohamed, R. (2002). Locus of control, attributions and impression management in the selection interview. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 75*, 59-76.
- Simsek, Z., Veiga, J. F., & Lubatkin, M. H. (2005). Challenges and guidelines for conducting internet-based surveys in strategic management research. *Research Methodology in Strategy and Management, 179-196*. doi:10.1016/s1479-8387(05)02008-4.
- Souza, G. H. S. D., Santos, P. D. C. F. D., Lima, N. C., Cruz, N. J. T. D., Lezana, Á. G. R., & Coelho, J. A. P. D. M. (2017). Entrepreneurial potential scale: Evidence on confirmatory factor validity, dimensional structure and predictive effectiveness. *Gestão & Produção, 24*(2), 324-337. <https://doi.org/10.1590/0104-530x3038-16>.
- Strauser, D. R., Ketz, K., & Keim, J. (2002). The relationship between self-efficacy, locus of control and work personality. *Journal of Rehabilitation, 68*, 20-26.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları, 3*(6), 49-74.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: (Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları)*. İstanbul: Ekinoks.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S., (2013). *Using multivariate statistics* (6th Edition). Boston: MA: Pearson.
- Tarhan, M. (2019). *Girişimcilik pedagojisine giriş*. Ankara: Pegem.
- Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme klavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Timmons, J. A., Spinelli, S., & Tan, Y. (2016). *New venture creation: Entrepreneurship for the 21st century*. New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Tuten, T. L., & Neidermeyer, P. E. (2004). Performance, satisfaction and turnover in call centers: The effects of stress and optimism. *Journal of Business Research, 57*, 26-34.
- Valdez, Z. (2019). The great recession and precarious wealth among middle-class mexican-origin entrepreneurs. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 1-18*. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1592879>.
- Venkatraman, N. (1989). Strategic orientation of business enterprises: The construct, dimensionality, and measurement. *Management Science, 35*(8), 942-962.
- Wickham, P. A. (2001). *Strategic entrepreneurship: A de-ion-making approach to ent.* (2nd Edition). London: Financial Times/Pitman.
- Williams, G. C., Rodin, G. C., Ryan, R. M., Grolnick, W. S. & Deci, E. L. (1998). Autonomous regulation and long-term medication adherence in adult outpatients. *Health Psychology, 17*(3), 269-276. doi: 10.1037/0278-6133.17.3.269.
- Williams, J. G., & Stack, J. J. (1972). Internal-external control as a situational variable in determining information-seeking by Negro students. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 39*, 187-193.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. ve Sünbül, A. M. (2009). Üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*, 195-203.
- Yukl, G. A., & Latham, G. P. (1978). Interrelationships among employee participation, individual differences, goal difficulty, goal acceptance, goal instrumentality, and performance. *Personnel Psychology, 31*(2), 305-323. doi:10.1111/j.1744-6570.1978.tb00449.x.
- Zhang, D., & Bruning, E. (2011). Personal characteristics and strategic orientation: Entrepreneurs in Canadian manufacturing companies. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, 17*(1), 82-103. doi:10.1108/13552551111107525.

Extended Abstract

Introduction: Entrepreneurship is one of the important factors contributing to the growth of national economies. It is seen that academics have individual efforts towards entrepreneurship in order to adapt to changing conditions. This research focuses on internal control focused entrepreneurship, an important component affecting entrepreneurship. In this direction, the problem of the study is developing a scale to measure the proclivity for internal control focused entrepreneurship of academics who have played important roles in the production and transfer of knowledge and the advancement of science. In this study, the subject of entrepreneurship is investigated from an internal control focused framework, which is one of the entrepreneurship characteristics. A scale was developed to evaluate academics' proclivity for internal control focused entrepreneurship. In that sense, it will contribute to the field by evaluating the entrepreneurial dimension, which is a necessity for a third generation University. It is seen that academics are making entrepreneurial efforts in order to adapt the changing conditions. In order to get more efficiency out of the academics who are playing an intermediary role in the management of this transformation process, the functions of higher education institutions should be evaluated within the framework of academics' entrepreneurship. Entrepreneurship plays important roles in national development as well as in the establishment and development of organizations (Bhole, 2007; Dayal, 2007; Hisrich et al., 2016) and it conceals important connections between cultures that shape modern life. In this way, it makes a significant contribution to ensuring social and individual well-being and raising the living standards of individuals. When the literature is reviewed, it is seen that cognitive awareness, autonomy, self-efficacy, the quest for success, searching for and making use of opportunities, taking risks, pro-activeness, innovativeness and having locus of control are among the character traits of entrepreneurs.

Methods: In this study, screening model from quantitative research methods was used. In the process of scale development, literature review, sample pooling, reviewing expert opinion and pilot implementation steps were followed. The research universe consists academics working in universities in Turkey. The sample of the study consists of 571 academicians selected from using simple random sampling method. During the validity reliability study, exploratory and confirmatory factor analyses were made. The scale was applied on 291 people for exploratory factor analysis. The measuring tool for which corrections were made after exploratory factor analysis, was applied on 280 academics.

Findings, Discussion and Results: This study is a scale development study that examines the concept of entrepreneurship (Pandey & Tewary, 1979; Valdez, 2019; Wickham, 2001), which is accepted to support entrepreneur personality in the development of opportunities, entrepreneur attitude and behaviour, with an internal control focus perspective. Before applying factor analysis to the sample form in order to assess the academics' proclivity to

internal focused entrepreneurship, KMO and Bartlett tests were used for investigating the applicability of factor analysis. During the validity reliability study, exploratory and confirmatory factor analyses were made to find out construct validity. During factor analysis, principal component analysis was applied using varimax rotation method. In determining the number of factors of the scale, slope deposition graph was examined. In order to ensure its reliability, cronbach alpha coefficient values were taken into account to determine the internal consistency of the structure to be measured. "Internal Control Focused Entrepreneurship Scale" which was developed as a result of the study, was established as 27 items in a 7-Factor Structure. The dimensions determined for the internal control focused entrepreneurship scale are found to be originality, autonomy, control, quest for success, risk-taking tendency, pro-activity, searching for opportunities and recursion. According to Carland and others (1984), entrepreneurial individuals have a high motivation for Success, Take moderate risks, innovate, and have a focus on internal control. Lumpkin and Dess (2001) found that innovative or new venture activity suggests a forward-looking and proactive perspective. When studies are reviewed, it is seen that the 7-dimensional structure that is developed supports the literature. The determined factor structure of the Internal Control Focused Entrepreneurship Sample was tested with confirmatory factor analysis. As a result of the analysis, it was determined that the agreement statistics calculated by confirmatory factor analysis are compatible with the previously determined factor structure of the scale. When standardized coefficients are examined, the validity of the structure regarding the predetermined factor structure was confirmed. In order to determine the distinctiveness of the scale, a distinctiveness analysis was performed, and as a result of the analysis, it was determined that the scale made a distinctive assessment. The cronbach Alpha coefficient for the internal control focused entrepreneurship scale was found to be very high at 0.894. This values were founded; Authenticity size; Alpha=0.852, control size; Alpha = 0.759, autonomy size; alpha=0.749, quest for success size; Alpha=0.737, risk - taking tendency size; Alpha=0.769, pro activity - searching for opportunities size; Alpha=0.788, self-efficacy size; Alpha=0.801. According to the data obtained, it was determined that the entrepreneurship scale focused on internal control has validity and reliability that can measure the entrepreneurial tendencies of academics. With the developed internal control focused entrepreneurship scale, entrepreneurship can be made known, understood, embraced especially in higher education institutions and tendencies for entrepreneurship can be identified. In order to achieve wider and more beneficial results, the scope of areas that will create awareness can be expanded by addressing academicians' entrepreneurship with different variables such as personality traits, leadership skills, and corporate culture. By conducting interviews with entrepreneurial academics, the subject of research can be addressed by qualitative methods. In addition, more extensive research can be done to determine the difference between cultures of entrepreneurship in higher education institutions.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' Adlı Romanın Türkçeden Arapçaya Çevirisindeki Deyimlerin Eşdeğerlik Bağlamında İncelenmesi*

A Study of Idioms In Arabic Translston Of Yasar Kemal's 'Yer Demir Gök Bakır' Novel In The Context Of Equivalence

Fatma Betül Aslan^{a,**}

^aDoktor, MEB, Arapça Öğretmenliği, Ankara.Türkiye
ORCID: 0000-0002-5589-3796

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 07 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 22 Aralık 2020

Kabul tarihi: 29 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler: Arapça, Yazın Çeviri, Eşdeğerlik, Deyim

Prosesi (AHP)

Akademik Personel Sosyal Kaytarma

Analitik Hiyerarşi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 07 July 2020

Received in revised form 22 December 2020

Accepted August 29 December 2020

Keywords: Arabic, Literature Translation, Equivalency, Proverb

Social Loafing

Analytic Hierarchy Process (AHP)

Academic Staff

ÖZ

Kişilerin buldukları coğrafi özellikler, gelenek ve göreneklere, dini inanışları kültürü meydana getirmiştir. Kültür bir milletin biriktirdiği değerler bütünüdür. Hayatın her alanında kişiler arası iletişimi sağlayan dil, kültürün bir parçasıdır.

Kültürün yansımalarının görüldüğü dilin vazgeçilmez parçası deyimler ise dilde önemli yeri olan söz varlıklarıdır. Bir ifadeyi öz bir şekilde anlatmayı hedefleyen deyimlerin sayısı dilin zenginliğinin göstergesidir. Bu nedenle bir dilin yapıtaşlarından olan kalıplaşmış ifade biçimi deyimler, çevirmenler için çeviride zorluk oluşturabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' adlı romanı ile Arapça çevirisinde yer alan deyimleri eşdeğerlik bağlamında inceleyip, çeviride hangi deyim/ifadenin hangi deyim/ifade yerine kullanıldığını göz önüne sermektir. Çalışmada deyimler Mona Baker'ın eşdeğerlik stratejileri temel alınarak karşılaştırma yapılmıştır.

ABSTRACT

Culture consists of the geographical characteristics, customs, traditions and religious beliefs of the people. Culture is a collection of values that a nation has accumulated. Language, which provides communication between people in all aspects of life, is a part of culture. Idioms aims to express a phrase in an abstract manner and the number of idioms in a language shows the richness of the language. Idioms are unique to a language and they have their own meanings. For this reason, idioms, which are one of the building blocks of a language, can create difficulties for translators in translation. The aim of this study is to examine the idioms in the Yasar Kemal's novel 'Yer Demir Gök Bakır' and its Arabic translation and to reveal which idiom / phrase is used instead of which idiom / phrase in the translation. In this study, comparisons were made based on Mona Baker's equivalence strategies.

1. Giriş

İnsan ruhuna hitap eden edebi etkinlikler, kişilerin ihtiyaçlarından doğmuş, insanlar manevi bir haz ve doyunluk duyma hissiyle bu etkinliklere yönelmiştir. Bu etkinlikler zaman içerisinde gelişerek günümüze kadar erişmiştir. Geçmişten günümüze insanlar, birbirlerine duydukları ihtiyaçtan dolayı etkileşim içinde olmuşlardır.

Bundan dolayı milletlerarası alışveriş gerek ticari gerek kültürel anlamda günümüze kadar süregelen ve sürmeye devam etmektedir. Bu etkileşimi sağlayan en önemli vasıta çeviri olmuş ve çeviri sayesinde uluslar birbirlerinin ticaretinden, siyasetinden, dilinden, kültüründen ve eserlerinden etkilenmişlerdir.

*Bu çalışma Fatma Betül Aslan'ın 2019 yılında Doç. Dr. Celal Turgut Koç danışmanlığında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' Adlı Romanın Türkçeden Arapçaya Çevirisindeki Deyimlerin Eşdeğerlik Bağlamında İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
beycabetul@gmail.com

Yazın çalışmaları, başka bir deyişle edebiyat da göçler, savaşlar ve bunun gibi başka nedenlerden dolayı sadece o etkinliği gerçekleştiren ulusla sınırlı kalmamış, çeviri yoluyla başka uluslara aktarılmış ve onların da ilham almalarını, yeni yazın eserleri çıkarmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla toplumların birbirlerini tanımalarında, birbirlerinden ilham almalarında çeviri kavramı bu denli önemli bir işleve sahiptir.

TDK'nın (2011) bir dilden başka bir dile aktarma olarak tanımladığı çeviri eylemi gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bunlardan biri de çeviride bütün metnin mi yoksa tek tek kelimelerin anlamının mı esas alınacağı sorusudur; birebir çeviri yapmak özellikle toplumlara özgü bazı unsurların yanlış anlaşılıp, kargaşaya yol açmasına neden olabileceğinden çevirinin bir bütün olarak anlamlandırılması kabul görmüştür. Çeviride dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise; toplumun birliğini ve ulus olmalarını sağlayan, ruhunu yansıtan olguları ve toplumun kendine has olan özellikleri, yani kültürel unsurları dikkatlice ele alıp, aktarma konusudur (Üçgül, 2013, s.132).

Dilin ve iletişimin önemli bir unsuru olan ve aynı zamanda her dilin kendi kültürüne özgü ifadelerden oluşan deyimler ise az sözcükle çok şey ifade etmeyi sağlamaktadır. Bu sebeple deyim çevirisi çevirmenler için herhangi bir metni çevirmekten daha zor olmakta ve yapılan çevirilerde deyimlerin birebir çevirisi nadiren görülmektedir. Deyim aktarımı yapılırken çevirmenin üzerine düşen en önemli iş, hedef dilde aynı anlamı sağlayacak ifadeyi bulmaktır. Konuyla ilgili Retsker 'Çevirmen çevirdiği dildeki kalıplaşmış söz varlıklarını çok iyi bilip ayırt edebilmeli, ne ifade ettiklerini bilmelidir. Kalıplaşmış söz varlıklarından olan deyimlerin çevirisini yaparken, o deyim içerdiği mesajı aktarmalı, hatta imkân dâhilinde eşdeğerini çevirmelidir. Bütün bunları yapabilmesi için birçok alanda bilgi sahibi olmalıdır' (Aktaran Güneş, 2008, s.44) demiştir.

Edebi eserler, deyim konusunda zengin metinler olduğu için, yazınsal eserlerde, özellikle de romanlarda deyimlerin farklı versiyonlarına rastlamak mümkündür. Yazın türleri arasında önemli bir yere sahip olan roman 'karakterleri, görenekleri inceleyen, duygu ya da tutkuları çözümlen, gerçeği andırır ya da nesir şeklinde yazılmış hayal ürünü ve belirli bir uzunluğu olan edebi türdür' (Güzel ve diğerleri, 1992, s.358). Roman, şiir ve tiyatro çevirisi gibi anlatımcı metinlerden ve düz anlatı türlerinden olup, romanda konu, kişiler, çevre, zaman, amaç ve üslup öğeleri bulunmaktadır (Kabaklı, 2008, s.518). Romanın dili günlük dil kullanımından farklıdır. Romanda yazarın kendi oluşturduğu dil hâkim olup, diğer yazın türlerinde olduğu gibi bazen dilbilgisi kurallarının dışına çıkılabilmekte ve romanda kültürel unsurlar belirgin bir yer tutmaktadır. (Aksoy, 2002, s.102).

Diğer yazın türlerinde olduğu gibi roman çevirisinde de kültürel olgular, romanın dili, romanın yazılış nedeni ve hedef kitle gibi unsurlar göz önünde bulundurulacak bir çeviri stratejisi benimsemek yerinde olacaktır.

2. Deyim

Yazılı ve sözlü alanda kullanımı yaygın olan deyimler, dilin önemli bir parçasıdır. Deyimlerin günlük hayatta farkında olmadan sıklıkla kullanıldığı, hatta bir deyim ifade etmek için başka bir deyim kullanıldığı dahi görülmektedir.

Deyimlerin dili akıcı hale getirdiği ve deyimler sayesinde, kişinin kendini daha etkili ifade ettiği bilinmektedir. Deyimlerin, toplumun gelenek ve göreneklerini, yaşayış şeklini hatta coğrafi özelliklerini yansıttığı ve bir kültür ürünü olduğu anlaşılmaktadır.

Demirezen (1991, s.117) deyimle ilgili şöyle demiştir; 'her kültür, kendi değerlerini sözcüklerin içine saklar. Deyimler de kültürün ürünüdür.' Dili zenginleştiren deyimler sayesinde kişi karşısındaki kişiye anlatmak istediğini daha etkili bir şekilde aktarabilir. Ayrıca dil içerisinde yok sayılması mümkün olmayan dil varlıkları olan deyimler anadilde öğrenilmiş değil, edinilmiş söz varlıklarıdır (Topçu, 1999, s.174). Sonradan bir dili öğrenen bir kişinin, o dili anadilde konuşan bir kişi kadar çok deyim kullanmadığı verilerde görülmektedir. Dolayısıyla bir dili konuşan toplumda doğup büyüyen kişi, sonradan öğrenen kişiden daha fazla deyim bilmekte ve kullanmaktadır.

Anlatıma akıcılık çekicilik katan deyimlerin amacı, çeşitli söz sanatlarıyla anlatımı kuvvetlendirmek (Aksan, 2015, s.182) ve bu özelliğiyle dilin zenginleşmesini, ifade etme özelliğinin güçlenmesini sağlamaktır. Dilin temel yapıtaşlarından olan deyimlerin bir takım özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklere değinmek deyimleri kavrayabilme noktasında faydalı olacaktır. Bahsedilecek ilk özellik deyimlerin, yöreden yöreye farklılık gösterebilmesidir. Bir yörenin kullandığı ağızdan dolayı deyim kullanış biçimi değişebilmektedir (Gümüştam, 2012, s.361). Aksoy (2015, s.45) bu tür deyimlere örnek olarak çenesi düşük deyimini vermiş, bu deyim, bazı yörelerde çenesi çürük olarak kullanıldığını belirtmiştir. Başka bir örnek olarak göz ucuyla deyiminin, göz kuyruğuyla kullanımına rastlandığını söylemiştir.

Deyimler gerçek anlamlarıyla kullanılabildikleri gibi çoğu zaman mecâz anlamda kullanıldığı görülmektedir. Çantada keklik, güngörmüş ve püsküllü bela deyimleri mecâz anlamlı deyimlere, yükte hafif pahada ağır, iyi gün dostu ve adet yerini bulsun deyimleri de gerçek anlamlı deyimlere örnek olarak verilebilir (Aksoy, 2015, s.43). Deyimlerin bir diğer özelliği ise, cümle içinde yerleri değiştirilemez olmasıdır (Aksoy, 2015, s.38). Değiştirildiği takdirde o ifade deyim olmaktan çıkar, herhangi bir cümleye dönüşebilir. Örneğin biz leblebi deyinceye kadar pazar savrulur deyimi, pazar savrulur biz leblebi deyinceye kadar şeklinde değiştirilemez. Deyimler birlikte kullanıldığı sözcüklerle bir bütün oluşturmuştur. Bunun için deyimlerin dizilişinde herhangi bir değişiklik yapılamaz. Örneğin eli aştı gözü oynasta deyimi, gözü oynasta eli aştı şeklinde değiştirilemez. Ayrıca deyimden herhangi bir kelime çıkarılamaz. Gözüne dünya görünmemek deyiminden gözüne kelimesi çıkarılıp dünya görünmemek şeklinde deyim kullanımı yanlış olur. Bu şekilde deyim vermek istediği asıl mana verilemez. Tam tersine deyim herhangi bir kelime de eklenemez. Örneğin ocağı yıkılmak deyiminin, ocağı yıkılarak dağılmak şeklinde söylenmesi uygun olmaz.

2.1. Deyimler ve Birleşik Sözcükler

TDK (2011) birleşik sözcükleri 'ses düşmesi, ses türemesi, kelime türünün değişmesi, üzerindeki ekin görevini kaybetmesi veya anlam kayması dolayısıyla aralarına ek girmeyerek kalıplaşmış iki veya daha çok kelimedenden oluşan kelimedir' diye tanımlamıştır. Örneğin pazartesi, hissetmek,

kaptıcağı gibi. Birbiriyle karıştırılma ihtimali olan deyimler ve birleşik sözcüklerin aralarındaki farkları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Deyimler, mecâz yoluyla anlatıma güzellik katarak, az şeyle çok şey anlatma amacını güderken, birleşik sözcükler daha çok benzetme yoluyla anlatma amacını gütmektedir. Göz kelimesi örnek verilecek olursa, gözbebeği bir birleşik sözcük iken, gözden düşmek bir deyimdir (Hatiboğlu, 1972, s.195). Deyimler ve birleşik sözcükler arasındaki bir diğer fark da birleşik sözcükler, aralarına herhangi bir ek almazken, deyimler aralarına ek alabilirler. Örneğin uyurgezer birleşik sözcüğü uyur ve gezer şeklinde söylenmezken, kaş ile göz arasında deyimini arasına ek almıştır. Birleşik sözcüklerde, hanımeli ve balkabağı örneklerinde olduğu gibi anlam kayması, cumartesi ve kahvaltı örneklerinde olduğu gibi ses kaynaşması veya vurdumduymaz ve dedikodu örneklerinde olduğu gibi sözcük çeşidi kayması gibi özellikler görülebilir. Bu özellikler deyimlerde görülmemektedir (Aksoy, 2013, s.49).

2.1. Deyimler ve Atasözleri

Deyimler ve atasözleri de birbiriyle karıştırılması olası söz varlıklarıdır. Bundan dolayı deyimler ve atasözlerinin birbirinden ayırıcı özellikleri belirtilip, aralarındaki farkların ortaya konulması gerekmektedir. Atasözleri genel durumlar için kullanılırken, deyimler özel durumlar için kullanılmaktadır. Örneğin et tırnaktan ayrılmaz atasözü genel bir durumu anlatırken, et tırnak olmak deyimini özel bir durum için kullanılır. Atasözleri ve deyimler arasındaki farkı Pala (2000, s.7), şu şekilde açıklamıştır: 'Atasözleri, genellikle, uzun zamanların tecrübeleri sonucu ulaşılan doğruların veciz ifadesidir; oysa deyimler, genellikle bir öykü, bir efsane veya vak'aya dayanır.' Atasözlerinde amaç ders vermek, nasihatte bulunmak olduğu için mecâz daha az yer alırken, deyimlerde ise mecâz daha fazla yer almaktadır (Gümüştam, 2012, s.363). Örneğin; bugünün işini yarına bırakma! atasözü mecâz anlam içermemekte iken, başının etini yemek deyimini mecâz anlam taşımaktadır. Deyimler genellikle tamlama, mastar ikileme şeklinde kullanılırken, atasözleri yargı bildiren cümle biçiminde kullanılmaktadır (Güneş, 2008, s.37). Örneğin damlaya damlaya göl olur atasözünde cümle formu görülürken, burnu sürtülmek deyimini mastar biçimindedir.

Atasözlerinin geçmişi deyimlere göre daha eski dönemlere dayanır. Örneğin günümüz Türkçesinde kullanılan dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur atasözünün geçmişi 900 yıl öncesine dayanan Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lügat'it Türk adlı sözlüğünde tag tağa karışmaz, kişi kişiye katıştır şeklinde yer almaktadır (Aksoy, 1988, s.138). Deyimler ise sürekli yenilenen, dinamik bir yapıya sahip olduğu için geçmişi atasözleri kadar eski olmayabilir. Yukarıda sayılan farklara rağmen hem deyim hem de atasözü olarak kullanılan söz varlıkları da mevcuttur. Örneğin; açtırma kutuyu söyletme kötüyü sözü, 'karşındakini kızdırarak, seninle ilgili şeyleri ortaya dökmesine, senin için kötü şeyler söylemesine yol açmak' anlamında kullanılırsa atasözü, 'beni kızdırırsan senin için kötü şeyler söylerim' anlamında kullanılırsa deyim olur (Aksoy, 2013, s.41). Atasözleri ve deyimlerin ortak özelliği ise ikisinin de anonim olması, (Kabaklı, 2008, s.107) ikisinin de sözdiziminin değiştirilememesi, ayrıca kullanılan kelimelerin yerine eş anlamlı dahi olsa başka kelime konulamamasıdır.

Özetle, atasözleri uzun tecrübeler sonucu elde edilen genel ifade şekilleri iken, deyimler öyküye veya hikâyeye dayanan özel ifade şekilleridir. Atasözlerinde mecâz genel olarak daha az yer alırken, deyimlerde ise mecâz daha fazla yer almaktadır. Deyimler genel olarak mastar, ikileme ve tamlama şeklinde görülürken, atasözleri cümle formundadır. Atasözleri nasihat vermeyi amaçlarken, deyimlerde böyle bir amaç bulunmamaktadır.

3. Arapça Deyim Kavramı

Modern dönemden önce Arapçada atasözü ve deyim kavramları مثل 'mesel' adı altında ifade edilmiştir. Eski Arap dilbilimciler tarafından deyim kavramı ayrı bir kavram olarak ele alınmamış, yapılan tanımlamalarda bu ayrıma ihtiyaç duyulmamıştır. Arapçada 'mesel' 'benzeyen' anlamında olup çoğulu امثال (Emsâl)dir. Türkçeye mesel ya da 'darb-ı mesel' olarak geçmiş olan bu kavram, az sözcükle anlatılmak istenen şeyin kişinin zihninde net bir şekilde canlanmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır. Doğru (2011, s.14), konuyla ilgili Arapçada deyim ve atasözünün ayrı isim ile isimlendirilmediğini, bu kavramların 'mesel' adı altında anıldığını belirtmiştir. Halbuki deyim ve atasözü ayrı kavramlar olup, deyim Arapça karşılığıyla ta'bir daha yeni araştırma konusu olmuştur. Deyim konusunda kapsamlı bir sözlük hazırlayan Vefâ Fâ'id'e göre ta'bir kavramı II. Dünya savaşıdan sonra ortaya çıkmıştır. 1950 yılında baskısı yapılan İsmâ'il Mazhâr'ın Kâmûsü'l-Cumel ve'l-'İbâratu'l-İştihâ'iyye sözlüğü bu alanda yapılan ilk sözlük çalışması olarak bilinmektedir ('Alyân, 2014, s.272). Fakat yapılan bu çalışmaların yeterli olmadığı, ihtiyacı karşılamadığı ve deyim kavramının hala Arapların zihninde netlik kazanmadığı anlaşılmaktadır.

4. Deyim Çevirisi

Geçmişten bu yana dilleri farklı olsa da milletler birçok alanda etkileşim halinde olmuş, birçok şeyi birbirlerinden öğrenmişlerdir. Bu etkileşim daha önce de belirtildiği üzere çeviri yoluyla gerçekleşmiştir. Göktürk (1994, s.14) çeviriyi şu şekilde açıklamıştır: 'Anlamın yabancı bir dilden tanıdık bir dile aktarılması değildir. Her dil, belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşmalar, töreler, davranışlar, değer ölçütleriyle, kısacası somut insan yaşamıyla iç içedir. Her yazın metninde sunulan kurmaca dünyanın artalanında da bütün etkenler yürürlüktedir. Başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır çeviri bu yönüyle.' Göktürk çevirinin basit bir aktarımdan öte topluluklara birbirlerini tanıma fırsatı veren bir yol olduğu kanaatinde olduğunu ifade etmiş, bu bağlamda öneminin büyük olduğunu belirtmiştir. Çeviride dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar vardır. Çevirinin nasıl ve ne şekilde olması gerektiğiyle ilgili bazı kurallar belirlenmiş ve bu kurallar sayesinde daha doğru çeviriler elde edilmeye başlanmıştır.

Çevirinin, sözcüklerin aktarılmasıyla sınırlı kaldığı takdirde, eksik ve çoğu zaman da yanlış anlama sebep olması söz konusudur. Çevirinin doğru bir şekilde yapılabilmesi için kelimenin hangi grupta yer aldığı bulunmalı, diğer bir deyişle kelimenin türü belirlenmelidir. Çeviride deyimler ve atasözleri gibi kalıp ifadeler dikkate alınmalı, bu ifadelerin kaynak metinde hangi amaçla ve nasıl bir bağlamda kullanıldığı belirlenmelidir (Ayvaz, 2013, s.214). Deyim aktarımında birebir çeviri yapılması yanlış anlamalara, anlam kayması ve kötüleşmesine neden

olur (Ayvaz, 2013, s.215). Dolayısıyla deyim doğru anlaşılması hedef dilin iyi bilinmesini, doğru aktarılması ise kaynak dilin iyi bilinmesini gerektirir (Doğru, 2004, s.182). Örneğin It's raining cats and dogs deyimini Türkçeye birebir kelimelerle aktarıldığında (kediler ve köpekler yağıyor) anlamı ortaya çıkmaktadır ki bu çeviri hatalı bir çeviri olur. Hâlbuki deyim Türkçe karşılığı bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaktır. Konuyla ilgili bir başka örnek ise أخذ فلان يد بحر deyimini birebir çevrildiği takdirde filan denizin elini aldı gibi bir anlama gelmektedir. Fakat bu cümle bir deyim olup, 'filan sahil yolunu tuttu' anlamında kullanılır (Taşdelen, 2009, s.213). Deyim çevirisi yapabilmenin ilk şartı deyim farkına varmaktır. Örneğin Arapçada خُورَجَل deyim farkında olmayan biri, bu ifadeyi ayak çekilmesi olarak algılayıp, deyimsel karşılığı olan 'hava parası' anlamını aktaramayabilir. (Şimşek, Uzun, 2007, s.7).

Her milletin deyimlerinin kendine has bir yapısı vardır. Dolayısıyla deyim çevirisi yapılırken kaynak metne yakın olmasına ve aynı zamanda yabancı okurlar için anlaşılır şekilde aktarılmasına özen gösterilmesi gerekmektedir (Üçgöl, 2013, s.126,127,131). Bu doğrultuda deyim çevirisinde önemli olan kelimelerin aktarılmasından öte kültürün aktarılmasıdır. Kaynak dildeki deyim o kültürde anlaşılabilir anlamı belirlenip, hedef dilde o anlamı sağlayacak eşdeğer deyim bulunmalıdır (Doğru, 2004, s.182). Örneğin 'laf peynir gemisi yürümez veya ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz' anlamındaki 'actions speak louder than words' deyiminin Arapça eşdeğeri 'السيف أصدق أنباء من الكتب' yani 'kılıç kitaplardaki haberlerden daha doğru'dur ('Alyân, 2014, s.288).

Bütün bunlara ilaveten çevirmenin kaynak metinde yer alan metni iyi çözümleyip, kelime kelime çevirmek yerine, o deyim eşdeğerini doğru tespit edip, aktarması gerekmektedir. Doğal olarak çevirmenin başarısı ancak iki dile ve kültüre yeterince hâkim olmasıyla gerçekleşir.

5. Deyim Çevirisinde Eşdeğerlilik Yaklaşımları

Çeviri biliminin temel kavramlarından biri eşdeğerlik kavramıdır. Deyim çevirisinde eşdeğerlik konusuna geçmeden önce eşdeğerlik kavramının ne olduğu konusuna göz atmak gerekmektedir. Van den Broeck'a göre 'çeviri eşdeğerliği, kaynak dil ve hedef dil metinlerinin ya da herhangi noktalarının konumsal varlıklarının karşılıklı olarak birbirlerine yakın özellikleriyle ilişkilendirilebilir olduğunda gerçekleşir.' (Aktaran Aksoy, 2002, s.41).

Newmark (1988), Hatim ve Mason (1990) eşdeğerlik kavramını edimsel, sözcüksel, söylemsel eşdeğerlik şeklinde incelemiştir. Mona Baker (1992) ise çeviride eşdeğerlikleri bir bütün olarak ele almış ve eşdeğerliği çevirinin tüm farklı yönlerini içine alacak biçimde farklı düzeylerde ortaya koymak olarak tanımlamıştır (Aktaran İli, 2015, s.120). Jacobson'a göre her dilin eşdeğerlik sağlamada kendine özgü teknikleri ve stratejileri vardır. Örneğin Sibiry'a da konuşulan dillerden biri olan Çukçi dilinde nesnel sözcüksel öğelerle değil, birtakım ifadelerle karşılaşılır. Mesela 'vida'nın karşılığı 'dönen çivi' veya 'çelik'in karşılığı 'sert çelik'tir. (Suçin, 2013, s.30). Bu durumda çevrilecek dile göre çeviri teknik ve stratejileri de farklılaşabilmektedir.

6. Mona Baker'in Çeviri Stratejileri

Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' adlı romanının Arapça çevirisindeki deyimler Mona Baker 'in eşdeğerlik stratejileri temel alınarak incelenmiştir. Bundan dolayı Mona Baker'in çeviri stratejilerine değinilecektir. Bir deyim başka bir dile çevrilme şekli birçok faktöre (özel söz varlıkları olan deyim, kaynak metinde eşdeğerliğinin var olup olmadığı, hedef dilde kullanılıp kullanılmadığı ve tercüme edilen bir deyim hangi bağlamda kullanıldığı) bağlıdır. Bu faktörler göz önünde bulundurularak yapılan deyim çevirisi daha doğru ve yerinde çeviriler olarak nitelendirilebilir.

6.1. Birebir Örtüşen Deyimler

Baker'in aynı anlam ve aynı formdaki deyimler olarak adlandırdığı ilk strateji, hedef dilde benzer bir deyim bulmaktır. Bu strateji anlam ve benzeri biçim olarak, ideal bir çeviri yöntemi gibi görülse de her deyim bu stratejiyle tercüme edilemez. Bu stratejide hedef dildeki deyim ile kaynak dildeki deyim aynı veya eş anlamlı sözcük öğelerinden oluşur (Baker, 2001, s.72). Kültürel anlamda birbirine yakın olan iki milletin dillerinde bu tür eşleşmeye rastlanabilir de bu tür bir eşleşme yaygın olarak görülmez. Bu çeviri yönteminin kullanılabildiği deyimler, hedef dil ile kaynak dilde aynı veya benzer sözcüklerle ifade edilir

6.2. Farklı Sözcüklerle Eşdeğer Deyimler

Mona Baker'in benzer anlam farklı formda deyimler olarak adlandırdığı bu stratejide hedef dilde, bir deyim farklı ifade ediş şekilleriyle bulmak çoğu zaman mümkündür. Genelde kaynak deyim benzer bir anlamı vardır, ancak hedef dilde bu deyim farklı sözcük öğelerinden oluşur. Başka bir deyişle bu stratejide kaynak ve hedef dilde aynı anlama sahip olan iki deyim farklı sözcüklerle ifade edilebilmesi söz konusudur.

6.3. Açıklama Yapılan Deyimler

Mona Baker'in açıklama yoluyla çeviri olarak adlandırdığı bu yöntem deyimlerin hedef dilde bulunmaması, kullanılmaması durumunda tercih edilen tercüme yöntemlerindedir. Bu durum kaynak metinle hedef metin arasındaki kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

6.4. Çıkarma İle Yapılan Deyim Çevirisi

Mona Baker'in çıkarma yoluyla çeviri olarak adlandırdığı bu çeviri yöntemiyle bazen deyim tamamen yok sayılabilir. Bunun nedeni hedef dilde yakın bir eşleşme olmaması veya ona tekabül edecek herhangi bir ifade bulunamamasıdır. Bu strateji, çevirmenin kaynak dilde geçen ve hedef dilde bulunmadığı bir ifadeyi atlamasını veya o ifadenin üzerinde oynamasını sağlayan bir stratejidir.

7. Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' Adlı Romanında Yer Alan Deyimlerin Eşdeğerlik Bağlamında İncelenmesi

1923 yılı Osmaniye doğumlu olan Yaşar Kemal Türk Edebiyatının önde gelen edebiyatçılarından. Ailesi Van'dan Adana Çukurova bölgesine, Türkmenlerin yaşadığı bir köye yerleşmiştir. Aslen Kürt kökenli olan yazarın Türkçeyi ustaca kullanmasının arka planında, öz Türkçeye ve de geleneklerindeki ağıt yakma, aşık atışması gibi edebi söz sanatlarına hâkim olan insanların arasında

yetişmesi bulunmaktadır. Kaleme aldığı eserler arasında roman, öykü, şiir, tiyatro ve röportaj gibi birçok yazın türü bulunmaktadır (Ayaydın, 2003, s.1). Abidin Dino, Oktay Rifat, Orhan Kemal gibi kişilerle iletişim halinde olan yazarın ilk kitabı olan folklor derlemesi ‘Ağtlar’ 1943 yılında yayımlanmıştır. 1946-47 yıllarında roman denemelerine başlamış ve bu alanda ‘İnce Memed’i kaleme almış ve ardından ‘Yer Demir Gök Bakır’ serisinin romanı olan ‘Orta Direk’i yazmaya başlamış ancak tamamlayamamıştır. Bu esnada Cumhuriyet gazetesinde yazar olarak çalışmaya başlayan Yaşar Kemal’in 1951 yılında ‘Bebek’ hikâyesi, 1952 yılında ise ‘Sarı Sıcak’ adlı eseri Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanmıştır. 1953-54 yıllarında ‘İnce Memed’ Cumhuriyet gazetesinde dizi halinde yayınlanmış, 1955 yılında ise yayınlanan ‘İnce Memed’ kitap olarak basılmıştır. Yazar bu eseri kitap halinde hazırlamadan önce senaryo olarak tasarlamış, fakat sonrasında bu kitap roman olarak basılmıştır (Ayaydın, 2003, s.11).

Kaleme aldığı eserleri kırka yakın dile çevrilen yazar, Nobel Edebiyat Ödülüne aday gösterilmesinin yanı sıra Türkiye’de birçok ödüle layık görülmüştür (Bosquet 2004, 55-125).

7.1. Anlamca Farklı Kelimelerle Örtüşen Deyimler

Bu çeviri stratejisinde, iki deyimden biçimsel olarak farklı olduğu ancak anlam olarak örtüştüğü görülür (Suçin, 2013, s.193). Bu tür deyimlerde kültürel, sosyal farklılıklardan dolayı farklı kelimeler kullanılabilir. Örnek olarak; Arapça قَطَعَ خِيَطَ الْحَيَاءِ deyiminin kelime kelime çevirisi ‘utanma ipi kopmuş’ dur. Bu deyimden Türkçedeki karşılığı ise ar damarı çatlamış veya perdesi yırtık tır. İki deyimden kastettiği şey aynı olmasına karşın, farklı kelimeler kullanılmıştır.

Ummuhan şöyle bir kurnaz kurnaz gülümsedi.

Bana ne

Hasan’ın tepesi attı

Zaten dedi sen büyüyünce orospu olacaksın

ابتسم امحان غضبا

-وما شأنني انا-

انقلع يافوخه غضبا

-لم لا، انك ستغدين عاهرة حينما تكبرين

Eserde kullanılan tepesi atmak deyimini, tepesinin taşı atmak şeklinde de kullanılmakta olup, bu deyim; ‘birdenbire öfkelenmek’ (Çotuksöken, 2004, s.331) olarak tanımlanmıştır. Çevirmen Arapçasında bu deyim; انقلع -وما شأنني انا- şeklinde yer vermiştir (ed-Dâkûkî, 1991, s.27). Bu deyim Arapça sözlüklerde yer almadığı halde, deyim olduğu tespit edilen deyimlerdendir. Kelime kelime incelendiğinde يافوخ kelimesi ‘bingıldak, başın tepesi’, انقلع kelimesi ‘kesilmek, kopmak’ anlamında kullanılmaktadır. غضب kelimesi ise ‘öfkelenmek, sinirlenmek’ anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu deyimden öfkeden tepesi kesildi, koptu anlamında kullanıldığı ve Türkçede

kullanılan deyimden anlatmak istediği anlamı karşılayan bir deyim olduğu anlaşılmaktadır. Sözdizim olarak bakıldığında bu deyim (fiil+fâil+muzafun ileyh+hal) öğelerinden oluşmuştur. Netice olarak çevirmen, farklı kelimelerle eşdeğer bir deyim kullanarak eşdeğerliği sağlamaya çalışmıştır.

Yedisinden yetmişine bütün köy soluğunu tutmuş kasaba yolundan geçerek umut ışığını, kara felaketi utanç içinde bekliyor. Kazık atmanın kurnaz sevinci uçmuş da gitmiş.

اهل القرية شيبا و شبابا، صبيانا و صبايا ينتظرون مدحورين، محبوسى الأنفاس الشر العظيم القادم من طريق البلدة لقد تيدد الفرح الخادع، فرح إعداد المقلب

Eserde yer alan yedisinden yetmişine deyimine Yurtbaşı (1996, s.501), kendi sözlüğünde ‘yedisinden yetmişine kadar’ şeklinde yer vermiş, bu deyimden anlamını ‘en büyüğünden en küçüğüne kadar’ olarak tanımlamıştır. Çevirmen bu deyimden Arapçaya ‘شيبا و شبابا، صبيانا و محبوسى’ olarak çevirmiştir (ed-Dâkûkî, 1991, s.208). İfade incelendiğinde ‘شيبا و شبابا’ ifadesinin ‘ihtiyarlardan ve gençlere kadar’, ‘صبيانا و صبايا’ ifadesinin ise ‘erkek çocuklarımızdan, kız çocuklarına’ anlamında olduğu görülmektedir. Bu deyimden Türkçede kullanılan deyimden anlatmak istediği anlamı karşılayan bir deyim olduğu saptanmıştır. Bu deyimden Fâid ve Dâvud’un sözlüklerinde yer almamış, fakat Arapçada kullanılan bir deyim olduğu tespit edilmiştir. Sözdizim olarak cümlede başı da göz önünde bulundurulduğunda bu deyimden (müptedanın atf-ı beânı) ögesinin kullanıldığı görülür. Çevirmen bu kısımda farklı kelimelerle eşdeğer bir deyim kullanarak eşdeğerliği sağlamaya çalışmıştır.

‘Sus’ dedi. ‘Sana kurt sözü etme benim yanımda demedim mi?’ Hasan’ın tüyleri diken diken olmuştu

اقشعر بدنه كله اخرسى. لم أقل لك لا تذكرى سيرة الذئاب بحضورى

Tüyleri diken diken olmak deyimini Çotuksöken (2004, s.335), ‘korku, tiksinti yüzünden vücuttaki kıl diplerinin kabarıp kılları dikilmek’ olarak tanımlamıştır. Çevirmenin bu deyimden اقشعر بدنه كله olarak çevirdiği görülmektedir (ed-Dâkûkî, 1991, s.60). Arapça çevirisi incelendiğinde اقشعر ‘tüyleri diken diken olmak’ anlamında kullanılmaktadır. Ebu Sâ’d (1987, s.13) bu deyimden Ebu Sâ’d (1987, s.13) bu deyimden ‘çok korkmaktan dolayı titremek’ olarak açıklamıştır. Aynı deyimden Ruhban ve Muhanni’nin (2016, s.60) ‘Arapça Sıkça Kullanılan Tabirler’ adlı kitabında, çeviri metninde geçtiği gibi اقشعر بدنه olarak geçmektedir. Sözdizim olarak bakıldığında bu deyimden (fiil+fâil+bedel) öğelerinden oluştuğu görülmektedir. Çevirmen bu kısımda farklı kelimelerle eşdeğer bir deyimden çevirisi yapma yoluna gitmiştir.

Bu da seni öldürmezse, bir ormanlık odun al da derdine yan Koca Halil diyor.

و يقولون لو لم يكف ذلك لاماتتك، فخذ غابة من الحطب و احرق نفسك
"مع همومك يا "خيل الكبير"

Eserde yer alan derdine yan deyimini 'kendi durumuna üzülme' anlamında kullanılmıştır (TDK, 2011). Çevirmen bu deyim Arapçaya 'احرق نفسك مع همومك' 'حرق نفسه مع همومه' 'derdinle kendini yak' olarak aktarmıştır (ed-Dâkûkî, 1991, s.109). Bu deyim Arapça sözlüklerinde yer almamış, fakat deyim formunda olduğu için, Araplar arasında kullanılan bir deyim olduğu tespit edilmiştir. Fiil cümlesiyle kurulmuş olan bu deyim (emir fiil+fâil+mef'ul+zarf+muzaf+muzafun iley) öğelerinden oluşmaktadır. Bu deyim orijinal metinde yer alan deyim anlamını farklı kelimelerle karşıladığı için anlamca farklı kelimelerle eşdeğer deyimler arasında yer alır.

7.2.Çıkarma Yapılan Deyimler

Bu strateji Mona Baker'ın deyim çeviri stratejilerinden olup, deyim çevirilerinde, çevirisi yapılacak olan deyim hedef dilde eşdeğerinin bulunmaması veya yerine aynı anlam veya mesajı verebilecek herhangi bir deyim getirilememesi durumunda, hedef dilden deyimler çıkarılmak suretiyle uygulanmaktadır.

Onların yüzüne bakın, hep bıyık altından gülüyorlar.
Koca Halil'e gülüyorlar.

أنظر إلى وجوههم انهم يتضحكون، يتهافون، يستهزون به

Bıyık altından gülüyorlar deyimini birinin durumuna belli etmemeye çalışarak gülümsemek anlamında olup (TDK, 2011), Aksoy (2013, s.638), bu deyim 'birinin durumuna, belli etmeden gülmek, böyle bir duruma sevindiği halde bunu sezdirmemeye çalışmak, bu duruma düşünle içinden alay etmek' olarak tarif etmiştir. Çevirmen bu deyimini 'به أنهم' olarak Arapçaya aktarmıştır (ed-Dâkûkî, 1991, s.111). Fiiller tek tek incelendiğinde 'تهاف' fiilinin alay yoluyla birine gülmek olduğu, kökü ضحك olan fiilinin, bütün olarak bakıldığında ise ifadenin 'onlar gülüşüp, alay ediyorlardı.' anlamına geldiği görülmektedir. Bu kelimeler birer muzari fiil olup, deyim değildir. Bu ifadeler sözdizim olarak bakıldığında (fiil+fâil (atf-ı beyân)) öğelerinden oluştuğu görülmektedir. Burada çevirmen deyim kullanmamış, deyim yerine fiil kullanmayı tercih etmiştir. Tercih edilen fiil, deyim anlamını kısmen karşılasa da, yeteri kadar etkili bir anlatım sağlanamamıştır.

O zamanlar Adil Efendi baldırı çıplağın biriydi.
Meteliğe kurşun atıyordu

كان عادل صعلوكا، عادي الإلبتين حينذاك، و كان يطلق رصاصة من
أجل قرش واحد

Cümlede yer alan baldırı çıplak deyimini Aksoy (2013, s.612), 'İşsiz, sataşmaya bahane arayan serseri' olarak tarif etmiştir. Çevirmen bu deyim Arapçaya 'صعلوك' olarak çevirmiştir (ed-Dâkûkî, 1991, s.257), 'صعلوك' kelimesi 'çok yoksul, fakir muhtaç; dilenci; aylak, avare' (Mutçalı, 1995, s.481) anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin yapısına bakıldığında kelimenin aslının صعلك olduğu ve anlamının 'fakirleştirmek' demek olduğu, (almany, t.y.). Bu ifadenin (كان'ın haberi) ögesinden oluştuğu görülmektedir. Orijinal metinde deyim kullanılırken, çeviri metninde deyim kullanılmadığı, dolayısıyla orijinal metinde kullanılan deyim anlam olarak hafifletildiği görülmektedir. Çevirmen bu deyim eşdeğer bir deyim bulamaması nedeniyle burada çıkarma yoluna gittiği düşünülmektedir.

Aradan birkaç gün geçti. Artık köylü uğrun uğrun uzaktan onun evini seyrediyordu. Çocuklar soluklarını tutup, ayaklarının ucuna basa basa yaklaşıyorlardı evine. Ve elleri ayakları korkudan zangır zangır titreyerek onun evinden uzaklara kaçıyorlardı.

Arapça çevirisi yapılmamıştır.

Eserde geçen soluğunu tutmak (Kemal, 1988, s184.) deyimini 'çok heyecanlanmak' anlamına gelmektedir (TDK, 2011). Aynı cümlede yer alan uğrun uğrun bakmak deyimini yerel bir ağızla söylenmiş bir deyim olup, 'gizli gizli bakmak' anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2011). Aynı cümlede yer alan bir başka deyim ise ayaklarının ucuna basmak deyimidir. Bu deyim 'çok yavaş, çok sessiz, gürültü yapmamaya özen göstererek yürümek' anlamına gelmektedir (TDK, 2011). Son olarak aynı paragrafta geçen zangır zangır titremek deyimini 'aşırı bir biçimde titremek' anlamına gelmektedir. Çevirmen sadece yukarıda geçen deyimleri değil, bütün olarak paragrafı çevirmeyip, çıkarma yoluna gitmiştir. Bu paragrafı tamamen çıkarmasının sebebinin bu paragrafta deyim ve özellikle de yöresel ağız ifadelerinin çokça yer almasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yapılan çıkarmanın, duyguyu aktarma konusunda bir eksikliğe neden olduğu görülmektedir.

Bu iş hiç hoşuna gitmemiş, onu öfkelenmişti.
Köylüye muhtara, toprağa, taşa, kurda kuşa veryansın ediyordu.

فكانت تقسو على القرويين و تلعن المختار و تندد بتراب القرية و
صخورها و الحشرات و الطيور

Romanda yer alan veryansın etmek deyimini Aksoy (2013, s.1096) 'acımadan, insafsızca saldırmak' olarak tarif etmiştir. Çevirmen bu deyim Arapçaya 'تندد' olarak çevirmiştir (ed-Dâkûkî, 1991, s.211). تندد ifadesinin bir deyim olmadığı ve 'eleştiriyor, kınıyor' (Mutçalı, 1995, s.871) anlamına geldiği ve herhangi söz sanatı kullanılmayan bu ifadenin (fiil+fâil) öğelerinden oluştuğu görülmektedir. Çevirmen burada deyim vermek istediği anlamı karşılayacak bir fiil kullanarak çıkarma yapmayı tercih etmiştir. Başka bir deyişle çevirmen orijinal metinde verilen deyim hafifleterek eşdeğerliliği sağlamaya çalışmıştır. Öte yandan 'eleştiriyor, kınıyor' anlamına gelen

'تندد' fiili 'veryansın etmek' anlamını yansıtmada konusunda zayıf kalmaktadır.

7.3. Açıklama Yapılan Deyimler

Genellikle, kültür farklılıkları olan iki ulusun dilleri çevrildiğinde başvurulan ve Mona Baker'a ait olan bu çeviri yöntemi, deyimsele ifadelerdeki farklılıktan dolayı hedef dilde birebir çeviri yapmanın mümkün olmadığı durumlarda kullanılan yöntemlerdendir (Baker, 2011 s.74).

Daha gün atmadan, tan yerleri ışıyıp gelir, ak karın üstüne kırmızı ışıklarını salarken, köylü tüm uyanmıştı. Sanki bir bayramı, Hıdırellezli karşılıyorlardı

قبيل الغدوة حينما استضيء موضع الشروق، و اسبل الضوء القرمزي على الجليد الابيض، استيقظ القرويون كأنهم يستقبلون العيد، و يوم خذر الليز

Eserde geçen gün atmak deyimini halk dilinde güneşin doğması anlamında kullanılmaktadır. Çevirmen bu deyimini Arapçaya 'قبيل الغدوة' olarak çevirmiştir. Kelime kelime incelendiğinde 'قبيل' kelimesi 'önce veya karşı' anlamında, 'الغدوة' kelimesi 'şafak' anlamında kullanılmakta olup, bütün olarak bakıldığında ise ifadenin 'şafaktan önce veya şafağa karşı' anlamına geldiği görülmektedir. Burada orijinal metinde deyim kullanılırken, çeviri metinde deyim kullanılmamıştır. Sözdizim olarak bakıldığında ifadenin ((zarf)muzaf+muzafun ileyh) ögelerinden oluştuğu ve çevirmenin, orijinal metinde geçen deyimden çevirisinde açıklama yaparak eşdeğerliği sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu deyimde çevirmenin açıklama stratejisini tercih etmesinin sebebinin 'gün atmak' deyiminin yerel bir kullanım olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Koskoca bir muhtarın sözlerini, şu Toros köylüklerinin biricik muhtarının sözlerini, sen böyle demez misin ve de sözlerini böyle kulak ardına köpek sözü gibi nasıl atarsın? Benim sözlerimi kulak ardına atamazsın.

كيف تتعاض عن كلام مختار الأوجد على ريف "طوروس" هذا، او تظن ان هو الا كلام كنباح كلب؟ لن تستطيع التعاضى عن كلامي

Eserde yer alan kulak ardına atmak deyimini Aksoy (2013, s.943), 'işitmemiş gibi davranmak' olarak tanımlamış, Başka bir deyişle bu deyimden bir şeyi önemsememek anlamına geldiği söylenebilir. Çevirmen bu deyimini Arapçaya 'التعاضى عن' olarak aktarmıştır (ed-Dâkûkî, 1991, s.243). Uysal (1997, s.131), 'التعاضى عن' ifadesinin 'bir şeyi görmezlikten gelmek, görmemiş gibi davranmak, önemsememek, dikkate almamak' gibi anlamlara geldiğini söylemiştir. Bu ifadenin deyim olmaktan ziyade bir kalıp ifade olduğu, Türkçede kullanılan 'kulak ardı atmak' deyimini anlamca kısmen karşılansa da, tam olarak ve etkili karşılamadığı görülmektedir. Sözdizim olarak bakıldığında ifadenin (mef'ul) olduğu ve burada çevirmenin açıklama yoluyla eşdeğerliği sağlamaya çalıştığı görülmüştür.

Ali kalktı kapıyı açtı. İçine de bir korku düştü. Taşbaş bu gece yarısı, öyle olur olmaz işler için gelmezdi. Bu işte bir bokluk vardı ya Allah sonunu hayreylesin

نهض "علي" إلى الباب و فتحه شعربخوف ما بداخله. "تاشباش" لن يأتي في منتصف الليل لأمر تافه. لابد أن ثمة جيفة ما في الأمر ليجعل الله العواقب سليمة

Romanda geçen korku düşmek deyimini 'endişelenmek' anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2011). Çevirmen bu deyimini Arapçaya 'شعر بخوف' olarak çevirmiştir (ed-Dâkûkî, 1991, s.72). İfade incelendiğinde 'شعر' kelimesi ب harf-i ceri ile beraber kullanıldığında 'hissetti' anlamında, 'خوف' kelimesi 'korku' anlamında, bütün olarak bakıldığında ise ifadenin 'korku duydu' anlamında olduğu görülmektedir. Çevirmenin burada 'korku düştü' deyiminin anlamını verebilecek bir ifade kullandığı ve açıklama yöntemiyle eşdeğerliği sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Sözdizim olarak bakıldığında bu ifadenin (fiil+fâil+mef'ul (câr+mecrur)) ögelerinden oluştuğu görülmektedir. Çevirmenin burada açıklama yöntemini uygulamasının nedeninin, yerine kullanılabilecek uygun bir deyim bulamamasından veya deyimden anlamını içeren bir ifade kullanmanın yeterli olduğunu düşünmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Ölüm zordu. Ölüm en büyük boşluktu. Bunu iliklerinde duydu

الموت صعب، الفراغ الأكبر. سمع رجع كلامه يتردد في نخاع عظامه

'İliklerinde duymak' deyimini 'benliğinde yoğun bir şekilde duymak' anlamında tanımlamıştır (TDK, 2011). Bu deyimden çevirmen Arapçaya 'سمع رجع كلامه يتردد في نخاع عظامه' olarak aktarmıştır (ed-Dâkûkî, 1991, s.125). Fâid ve Dâvud'un Arapça deyimler sözlüklerinde bulunmayan bu deyimden Arapçada kullanılan bir deyim olduğuna dair bir tespit de yapılamamıştır. İfade tek tek incelendiğinde 'سمع' kelimesi 'duydu', 'رجع' kelimesi 'döndü', 'كلامه' kelimesi 'sözleri', 'يتردد' kelimesi 'gidip gelmek', 'في' daha önce de belirtildiği üzere bir harf-i cer olup, 'içinde', son olarak 'نخاع عظامه' tamlaması 'kemiklerin iliği' anlamına gelmekte olup, bütün olarak bakıldığında ise ifadenin 'sözlerinin kemiklerinin iliklerinde gidip geldiğini duydu' anlamında olduğu görülmektedir. Orijinal metinde 'bunu iliklerinde duydu' olarak yer alan deyimden çevirisi incelendiğinde, çeviride yer alan 'kemik iliği' ifadesi aynı olarak kullanılsa da 'duymak' kelimesi 'سمع رجع كلامه يتردد' (sözlerinin gidip geldiğini duydu) olarak çevrilmiştir. Sözdizim olarak bakıldığında bu ifadenin (fiil+fâil+mef'ulun bih) ögelerinden oluştuğu ve burada çevirmenin açıklama yöntemiyle eşdeğerliği sağlamaya çalıştığı görülmüştür.

7.4. Anlamca Birebir Örtüşen Deyimler

Mona Baker'ın çeviri stratejilerinden olan, birebir örtüşen çeviri stratejisi ile kaynak dildeki bir deyim hedef dilde yaklaşık olarak aynı anlamda ifade edilmekte ve benzer sözcüksel ögelerden oluşmaktadır (Baker, 2011 s.72). Çalışmaya konu olduğu üzere deyim çevirilerinde bu tarz bir eşleşme her zaman mümkün olmayabilir. Fakat Arap ve Türk uluslarının ortak bir tarihlerinin olması sebebiyle iki toplum arasında kültür benzerliği olduğundan, her iki dilde bazı deyimlerin aynı kelimelerle ifade edildiği

deyimlerle çevrilmelidir. Deyim çevirisinde önemli olan kelimelerin aktarılmasından öte kültürün aktarılmasıdır. Kaynak dildeki deyim o kültürde anlaşılan anlamı belirlenip, hedef dilde o anlamı sağlayacak eşdeğer deyim bulunmalıdır

Çevirmenlerin izlediği yolu bilimsel bir yöntemle saptamak amacıyla yürütülen bu çalışmada, çevirmenin hedef kültüre bağlılığı ön plana alarak, çevirisini hedef metin odaklı yapmayı seçtiği anlaşılmaktadır. Çevirmenin yer yer kaynak metinde yer alan deyimlerin açıklamasını yaparak aktardığı görülmektedir. Ayrıca kaynak metinde yer alan bazı deyimlerin, hedef metinde yer almamasından dolayı, birebir çevirisini yapıp, dipnotla açıklama yapmayı tercih etmiştir. Bölgesel ağızla kurulmuş bazı deyimleri çıkarma ve açıklama yöntemiyle eşdeğerliği sağlamaya çalıştığı görülmüştür. Birebir eşdeğeri olan deyimleri aktarmada ve de aynı deyim farklı sözcüklerle kurulmuş deyimleri aktarmada zorlanmadığı düşünülmektedir.

Çeviride genel geçer deyimlerin aktarılmasında sorun yaşanmadığı, yerel ağızdan kaynaklanan deyimlerin aktarımında bir takım hatalar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, incelenen eserde Yaşar Kemal'in çocukluğunun geçtiği Çukurova bölgesinin ağızının hâkim olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Genel itibariyle eserde geçen deyimlerin çoğunluğu doğru aktarılmışken, yerel ağızdan kaynaklanan deyimlerin büyük bir kısmı yanlış anlamalardan dolayı farklı şekillerde aktarılmıştır.

Kaynakça

- Aksan, D. (2000). Her yönüyle dil. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- A Aksoy, Ö. A. (1988). Türk dili araştırmaları yıllığı belleten. TDK yay:217, Ankara Aksoy, Ö. A. (2013). Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2. İstanbul: İnkılap.
- A 'Alyân, Y. (2015). et-T'abîru'l-'İştihâ fi'l-Luğateyni'l-'Arabîyyeti ve'l-İncilizîyyeti Dirâset Dilâliyyet Teşkâbuliyye. el-Mecelletu'l-Urduniyye fi'l-Luğati'l-'Arabîyye ve 'Adâbihâ, 11(1), 261-299
- Aksoy, B. (2002). Geçmişten günümüze yazın çevirisi. Ankara: İmge.
- Ayaydın, G. Ö. (2003). Yaşar Kemal'in İstanbul'una çevreci bir yolculuk. Yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Ayvaz, G. (2013). Sözcükler, söz öbekleri, deyimler ve atasözlerinin çevirisi ve çeviri eylemine etkisi. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, III, 211-221.
- Baker, M. (2011). In other words: A coursebook on translation. London and New York: Routledge.
- Bosquet, A. (2004). Yaşar Kemal kendini anlatıyor, Alan Bosquet ile görüşmeler. (A. Gökalp, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi.
- Çotuksöken, Y. (2004). Türkçe atasözü ve deyimler sözlüğü. İstanbul: Toroslu.
- ed-Dâvud, M. (2003). Mu'cemu't-Ta'bîri'l-İştihâ fi'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsıra. el-Ğâhira: Dâru'l-Ğarîb.

- Demirezen, M. (1991). Çeviride kayıplar sorunu. Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, 1, 115-132.
- Doğru, E. (2004). Modern Arapçadaki deyimlerin dilbilimsel açıdan incelenmesi ve yabancı dil öğretimindeki yeri. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Ecdâd, İ. H. Mekânetu'l-'Emsâl fi'l-Edebi'l-'Arabî. http://cls.iranjournals.ir/article_194_9effb7b31e47692f127e369ed8bc8d81.pdf sayfasından erişilmiştir.
- ed-Dâkûkî, İ (1991). el 'Arzu Hadîd ves'Sema'u Nuhâs. Bağdat: Dâru'l-Hurriyye.
- Fâйд, V. (2007). Mû'cemu't-Te'âbîri'l-İştihâ fi'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsıra. Arapça deyimler sözlüğü. el-Ğâhira: Câmi'atu'l-Ğâhira.
- Göktürk, A. (1994). Çeviri: dillerin dili. İstanbul: Yapı Kredi.
- Gümüşatam, G. (2012). Deyim bilimi ışığında deyim kavramı. International Journal of Social Science, 5(7), 357-364.
- Gündüzalp, S. (2004). Deyimler ve öyküleri. İstanbul: Zafer.
- Güneş, S.(2008). Deyim öğretiminin İtalyanca çeviri dersinde metinleri anlamaya etkisi. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güzel, v.d., (1992) Üniversiteler için Türk Dili ders kitabı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- İli, M. (2015). İngilizce Deyimlerin Türkçe Çevirisinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(112-128)
- Hatipoğlu, V. (1972). Türkçenin sözdizimi. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kabaklı, A. (2008). Türk edebiyatı (I. cilt). İstanbul.
- Kemal, Y. (1988). Yer demir gök bakır-dağın öteki yüzü:2. İstanbul: Toros.
- Moussa, M.S. (2014). A dictionary of idiomatic expressions in written Arabic İngilizce-Arapça deyimler sözlüğü. New York: The American University in Cairo.
- Mutçalı, S. (2012). Arapça-Türkçe Sözlük. İstanbul: Ravza
- Pala, İ. (2008). İki dirhem bir çekirdek. İstanbul: Kapı
- Sa'd, A. (1987). Mu'cemu't-Terâkib ve'l-'İbârâti'l-İştihâ fi'l-'Arabîyye. Arapça deyimler sözlüğü, Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
- Suçın, M. H. (2013). Öteki dilde var olmak Arapça çeviride eşdeğerlik. Ankara: Say.
- Uysal, H. (1997). Arapça-Türkçe-İngilizce deyimler sözlüğü. Konya: Uysal.
- Uzun, T., Şimşek, S. (2007). Arapça-Türkçe deyimler kalıp ifadeler atasözleri sözlüğü. İstanbul: Elif.

Üçgöl, S. (2013). Dilde ve metinde ulusal kültür bileşenleri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9) 125-133.

Taşdelen, H. (2009). Arap deyim ve atasözlerinde 'El' Motifi'. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 209-250.

Topçu, N. (1999). Fransızca ve Türkçede rakamlı deyimlerin karşılaştırmalı incelemesi ve Fransızca yabancı dil öğretiminde kullanımları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 173-180.

Yurtbaşı, M. (1996). Örnekleriyle deyimler sözlüğü. İstanbul: Özdemir.

Extended Abstract

Culture consists of the geographical characteristics, customs, traditions and religious beliefs of the people. Culture is a collection of values that a nation has accumulated. Language, which provides communication between people in all aspects of life, is a part of culture. Idioms, which give general information about society due to their function of transferring the culture, are also an important resource in the field of management. Idiom is usually conceptualized as a stereotypical phrase which has a distinctive meaning that is slightly different from its real meaning.

Idioms, cultural heritage of a language, can express a statement in brief and rich way which is considered as prosper culture. These building blocks of a language can cause problems for translators. It can be considered that translation is transferring a text in source language to another and it is inevitable to relate the translation with culture when customs, traditions and life styles are taken into consideration. In an acceptable translation, it is expected that the effect created for source language readers should be the same or at least similar for target language readers. Translation, which is defined as the transfer of literary texts or speech from one language to another, has been used as a means of intercultural communication from the past to the present. When it comes to translation activity, it is very important to ensure that the discourses and images expressing the semantic intensity of each language are well analyzed and preserved at the highest level. Therefore, the translator needs to know and convey the related cultural and linguistic values well. Translation of idiomatic words and stereotypes into another language requires special attention and care.

As mentioned before the idioms have an important place in a language, it reflects the culture and indispensable for a language. Idioms aim to express a phrase in an abstract manner and the number of idioms in a language shows the richness of the language. Idioms are unique to a language and they have their own meanings. For this reason, idioms, which are one of the building blocks of a language, can create difficulties for translators in translation. In order to overcome this problem, translators should master both languages, focus on meaning rather than word-to-word translation, and find the equivalent of idiom in the target language.

This study aims to investigate structural and semantic properties of the idioms in Arabic. For this purpose,

conceptchaos observed in modern Arabic in terms of idiom subject has been mentioned firstly and a thorough definition of idiom has been introduced in the introductory part of the study.

Yaşar Kemal's novel "Yer Demir Gök Bakır" consists of three series. 'Yer Demir Gök Bakır' has been translated into Arabic language by Ibrahim ed-Dakuki as 'الارض حديد و السماء نحاس'. The novels of the series named "Ortadirek" and "Ölmez Otu" not included in the study. The frequent use of idioms in Yaşar Kemal's novels is important in terms of presenting many examples of idioms in the study.

This study is to examine the idioms in the Yaşar Kemal's novel 'Yer Demir Gök Bakır' and its Arabic translation and to reveal which idiom / phrase is used instead of which idiom / phrase in the translation. In this study, fifteen expressions which are frequently used in Turkish are included for comparison of Arabic translations. Comparisons were made based on Mona Baker's equivalence strategies. The study consists of seven chapters. Comparisons were made based on Mona Baker's equivalence strategies. These strategies are; similar meaning translates in a similar way, similar meaning in different forms, extraction and subtraction. In this study four idioms compared by strategies of similar meaning translates in a similar way, four idioms compared by strategies of similar meaning in different forms, four idioms compared by strategies extraction and four idioms compared by strategies of subtraction. As a result of the findings formal and semantic differences and equivalences in proverbs and idiom translations are noted. The idioms examined were translated into different expressions and explanations. Subtraction method was used to get the best meaning on the target side. Omissions, added words or ornaments in sentences indicate the translator's language skills and the richness of the target language; but from time to time, the fact that the original source does not have any place on the ground in the translated language, looking for expressions points out that the language has not benefited from its richness.

First part is the introduction, second part includes consists of idiom and its definition, in the fourth part presents idiom concept in Arabic language, fifth part investigates translation of idioms, sixth part translation strategies of Mona Baker, nints parts analyzes the selected idioms in the concept of equivalent and in the seventh part, results and references are given.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye’de Yolsuzluk ve Ekolojik Ayak İzi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of Relationship Between Corruption and Ecological Footprint in Turkey

Ferda Nakıpoğlu Özsoy^{a,*}

^a Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Gaziantep/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-5593-413X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 16 Şubat 2021

Kabul tarihi: 23 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Yolsuzluk

Ekonomik Büyüme

Çevresel Kuznets Eğrisi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 Temmuz 2020

Received in revised form 16 February 2021

Accepted 23 February 2021

Keywords:

Corruption

Economic Growth

Environmental Kuznets Curve

ÖZ

Çalışmada Türkiye’de 1995-2016 gözlem aralığında kamudaki yolsuzluğun çevre kirliliği üzerindeki etkileri ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki doğrusal etkilerinin yanı sıra olası parabolik ve kübik etkileri de incelenmiş, bu doğrultuda ekonomik büyüme ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişki EKC hipotezi çerçevesinde test edilmiştir. Ayrıca dışa açıklık endeksi ve yolsuzluk endeksinin de çevre kirliliği üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Kısa dönemde ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasında N-şeklinde bir ilişki tespit edilmiş; dışa açıklık endeksinin ekolojik ayak izi üzerinde negatif etkiye sahip olduğu ve yolsuzluğun ise çevre kirliliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemde ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasında ters N-şeklinde ilişki tespit edilmiş; dışa açıklık endeksi ve yolsuzluk değişkenlerinin katsayısının istatistiki olarak anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

In this study, the effect of the corruption in the public sector on environmental pollution is examined in Turkey during 1995-2016 by applying ARDL bounds testing approach. In addition to the linear effects of economic growth on the ecological footprint, possible parabolic and cubic effects are also examined, and the relationship between economic growth and ecological footprint is tested in the framework of the EKC hypothesis. In addition, the effects of trade openness index and corruption index on environmental pollution are investigated. In the short term, the N-shaped relationship has been detected between economic growth and environmental pollution. It is concluded that the trade openness index has a negative effect on the ecological footprint and corruption increases environmental pollution. In the long term, the inverse N-shaped relationship has been found between economic growth and environmental pollution. It is concluded that the coefficient of trade openness index and corruption are statistically insignificant.

1. Giriş

Son yıllarda iklim değişikliği ve küresel ısınma sorunlarının temiz çevre bilincinin artmasına yol açtığı ve özellikle de iktisadi faaliyetlerin çevre kirliliği üzerindeki etkilerinin araştırıldığı önemli bir konu haline geldiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişkinin Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) çerçevesinde incelendiği ve bu çalışmalarda çeşitli politika önerilerinde bulunduğu görülmektedir (Murthy ve Gambhir, 2018; Naz vd., 2019; Doğan ve İnglesi-Lotz, 2020; Ongan vd., 2020; Do ve Dinh, 2020). EKC hipotezi ile

ekonomik büyümenin ilk aşamalarında çevresel tahribatın arttığı ancak belirli bir dönüm noktasından sonra ekonomik büyüme ile çevresel bilincin de oluşmasıyla çevre kalitesinin iyileştiği ve dolayısıyla ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ters-U şeklindeki ilişkinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir (Panayotou, 1993).

EKC hipotezinin geçerliliği birçok araştırmacı tarafından çevresel tahribatın önemli bir göstergesi olan CO2 emisyonu ile araştırılrsa da (Khan vd. 2016; Li vd., 2016; Ahmad vd., 2017; Özokcu ve Özdemir, 2017; Aslan vd., 2018; Balsalobre-Lorente vd., 2019; Ridzuan vd., 2020 Anser vd.

* Sorumlu yazar/ *Corresponding author*
e-posta: nakipoglu@gantep.edu.tr

2020), Wackernagel ve Rees (1998) tarafından geliştirilen ve çevresel bozulma derecesini belirlemek için daha kapsamlı bir gösterge olarak kabul edilen ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara da son zamanlarda ağırlık verildiği görülmektedir.

Çevresel tahribata yol açan unsurların incelendiği çalışmalara bakıldığında ağırlıklı olarak ekonomik büyümenin, dışa açıklık endeksinin ya da doğal kaynakların aşırı tüketimi sonucu ortaya çıkan kirliliğin etkileri araştırılırken, özellikle kamu kurumlarında sıklıkla karşılaşılan yolsuzluk kavramının ihmal edildiği görülmektedir. Yolsuzluk, kamu görevlilerinin kendilerine emanet edilen gücü kötüye kullanmaları nedeniyle yasa dışı bir şekilde kendilerini zenginleştirdikleri davranışları içermektedir (Transparency International, 2016). Bu kavram sadece iktisadi alanda değil aynı zamanda çevre ekonomisi alanında da kendinden söz ettirmeye başlamış bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli çevresel bozulma kaynağı olan yolsuzluğa dair literatür taraması 1970'lere dayansa da (Desai, 1998), çevre kirliliği ile olan ilişkisinin nicel değerlendirmelerine günümüzde odaklanılmaya başlanmıştır. Yolsuzluğun katı çevresel düzenlemeleri azaltabileceğine ve çevre kirliliğine neden olabileceğine dair görüşler söz konusu iken (Lopez ve Mitra, 2000), yolsuzluğun refahı düşürdüğü ve bunun neticesinde bazı gelir seviyelerinde düşük çevresel kirliliğe yol açarken bazı gelir düzeylerinde ise yüksek çevresel bozulmaya neden olabileceği (Grossman ve Krueger, 1995; Kaufmann vd., 1999) ifade edilmektedir. Gelir düzeyi arttıkça temiz çevre bilinci de artan toplumlar hükümetin çevresel düzenleme politikalarında değişikliğe gitmeleri yönünde baskıyı artırmakta ve böylelikle optimum çevre standartlarındaki uygulamalar daha katı hale gelmektedir. Diğer yandan sivil ve politik özgürlüklerde yaşanan artışlar da çevresel kaliteye verilen önemi artırmakta, dolayısıyla katı çevre politikaları yolsuzluktan etkilenmektedir (Damania et al., 2003). Bu doğrultuda yolsuzluğun sadece çevre yasalarının oluşturulmasında değil aynı zamanda bu yasaların uygulanmasındaki katılık nedeniyle çevre kirliliği üzerinde bir etkiye sahip olduğu da ifade edilmektedir (Hafner, 1998).

Bu doğrultuda çalışmanın amacı Türkiye'de 1995-2016 gözlem aralığı için yolsuzluk ve çevre kirliliği arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmanın literatüre olan muhtemel katkısı şu şekildedir: i) Türkiye'de yolsuzluğun çevre kirliliği üzerindeki etkilerinin incelendiği ilk çalışma olduğu bilinmektedir. ii) Ampirik model oluşturulurken çevre kirliliği üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmak amacıyla ekonomik büyüme ve dışa açıklık endeksi değişkenleri de göz ardı edilmemiştir. iii) Yolsuzluk ve çevre kirliliği arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ayrıca çevresel tahribatın önemli bir göstergesi olan ekolojik ayak izi ile EKC hipotezinin geçerliliği ARDL sınır testi yaklaşımı ile sınanmıştır. Çalışmanın geri kalanında öncelikle ekonomik büyüme, dışa açıklık endeksi, yolsuzluk ve çevre kirliliği arasındaki ilişki ile ilgili olarak literatür taramasına yer verilmiştir. Bir sonraki aşamada ampirik model, veri ve metodolojiden bahsedilip, ampirik bulgular aktarılmıştır. Son kısım ise sonuç ve politika önerilerinde bulunulmuştur.

2. Literatür

Literatürde çevre kirliliğini etkileyen unsurların araştırıldığı birçok çalışma yer almakta ve bu çalışmaların en önemli özelliklerinin ağırlıklı olarak EKC hipotezinin geçerliliğini sınanmaları olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada ise yolsuzluğun çevre kirliliği üzerindeki olası etkilerinin araştırılması ve EKC hipotezinin geçerliliğinin sınanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle ekonomik büyümenin ve dışa açıklık endeksinin çevre kirliliği üzerindeki etkilerinin araştırıldığı literatür taramasından bahsedilip, ardından yolsuzluk ve çevre kirliliği arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Ekonomik Büyümenin ve Dışa Açıklık Endeksinin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkileri

Ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkinin incelendiği ve EKC hipotezinin test edildiği ilk ampirik çalışmalar Grossman ve Krueger (1991) ve Shafik ve Bandyopadhyay (1992) tarafından yapılmış, ardından bu çalışmaları takiben çeşitli araştırmalara yer verilmiştir. EKC hipotezinin geçerliliğini sınanan çalışmalardan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde genellikle seçilen ülke grubunun, kullanılan değişkenlerin, periyot ya da yararlanılan ekonomik yöntemlerin farklılığından kaynaklı olarak çeşitli sonuçlarla karşılaşılmaktadır.

Öztürk ve Acaravcı (2013) 1960-2007 dönem aralığında Türkiye'de EKC hipotezinin geçerliliğini ARDL sınır testi yaklaşımı ile test etmiş, elde ettiği bulgular neticesinde ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasında ters U-şeklinde bir ilişkinin söz konusu olduğunu dolayısıyla Türkiye'de EKC hipotezinin varlığını ispatlamışlardır. Ayrıca dışa açıklık endeksinin kısa dönemde çevre kirliliği üzerinde herhangi bir etkisine rastlanılmazken, uzun dönemde çevre kirliliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Cho vd. (2014) 22 OECD ülkesi için 1971-2000 yıllarında ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasında ters U-şeklinde bir ilişki tespit etmiş; Lau vd., (2014) ise 1970-2008 döneminde Malezya'da hem kısa hem de uzun dönemde EKC hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmış ve dışa açıklık endeksinin karbon emisyonunu artırdığını dolayısıyla çevre kalitesinde bozulmaya neden olduğunu ifade etmiştir. Destek ve Özsoy (2015) 1970-2010 dönemi, Bölük ve Mert (2015) ise 1961-2010 yılları için Türkiye'de ARDL sınır testi yaklaşımı ile inceledikleri ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişkiye dair ters U-şeklinde bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Kasman ve Duman (2015) AB ülkelerinde 1992-2010 gözlem aralığında EKC hipotezinin geçerli olduğunu ve ticaret hacminde meydana gelen bir artışın karbon emisyonu üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğan ve Turkecul (2016) ise 1960-2010 döneminde ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelediği ekonomik büyüme-karbon emisyonu arasındaki ilişkiye dair elde ettiği bulgular neticesinde ABD'de EKC hipotezinin geçerli olmadığını bulmuştur. Ayrıca dışa açıklık endeksi katsayısı kısa dönemde istatistiki olarak anlamsız iken, uzun dönemde karbon emisyonunu azalttığına dair bulgular elde etmiştir. Benzer şekilde Destek vd. (2016) seçili Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde 1991-2011 dönem aralığında EKC hipotezinin varlığının geçerli olduğunu tespit etmiş ve dışa açıklık endeksinde meydana gelen bir artışın karbon emisyonunu azalttığına dair bulgular elde etmişlerdir. Zhang vd. (2017) 10 yeni sanayileşmiş ülke için

1971-2013 döneminde EKC hipotezinin geçerliliğini sınamış ve elde edilen bulgular neticesinde ekonomik büyümede meydana gelen bir artışın öncelikle çevresel tahribata yol açtığını ancak belirli bir dönüm noktasından sonra çevresel kalitenin arttığına dair bulgular elde etmişlerdir. Ayrıca dışa açıklık endeksinin karbon emisyonu ile negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu, çevre kalitesini iyileştirdiğini ifade etmişlerdir. Çetin vd. (2018) Türkiye için 1960-2013 gözlem aralığında EKC hipotezinin geçerli olduğunu ve dışa açıklık endeksi katsayısının pozitif işaretli ve istatistiki olarak anlamlı olduğunu dolayısıyla dışa açıklık endeksinin çevresel tahribata yol açtığını tespit etmişlerdir. Pata (2019) Türkiye’de 1969-2017 yıllarında ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasında ters U-şeklinde ilişkinin olduğunu tespit etmiş, dışa açıklık endeksinin ise karbon emisyonu üzerinde artırıcı bir etkisinin söz konusu olduğunu ifade ederken Do ve Dinh (2020) ise dışa açıklık endeksinin karbon emisyonunu azalttığı yönünde bulgular elde etmiştir. Kılavuz ve Doğan (2020) Türkiye’de 1961-2018 gözlem aralığında ekonomik büyüme ve dışa açıklık endeksinin çevre kirliliği üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında uzun dönemde EKC hipotezinin geçerli olduğunu tespit ederken, dışa açıklık endeksinin karbon emisyonu ile uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu ancak istatistiki olarak anlamsız bir sonuç elde edildiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Uzar ve Eyuboğlu (2020)’da 1975-2017 yıllarında Türkiye’de EKC hipotezinin geçerli olduğu sonucunu elde ederken dışa açıklık endeksinin karbon emisyonu üzerinde pozitif yönlü ancak istatistiki olarak anlamsız bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kahia vd. (2021) 1990-2016 döneminde Suudi Arabistan’da EKC hipotezinin geçerliliğinin sadece sıvı yakıt tüketiminden kaynaklanan CO2 emisyonları için desteklendiğini, dışa açıklık endeksinin ise karbon emisyonu üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatürde ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların yanı sıra çevresel bozulma derecesini belirlemek için daha geniş kapsamlı olarak kabul edilen ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bu çalışmalardan bazıları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. EKC Hipotezinin Geçerliliğinin Ekolojik Ayak İzi ile Sınandığı Literatür Özeti

Çalışma	Ülke ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Al-Mulali vd. (2015)	93 ülke 1980-2008	Panel GMM	EKC hipotezi düşük gelirli ve alt orta gelirli ülkelerde geçerli değilken, yüksek gelirli ve üst orta gelirli ülkelerde geçerlidir
Hervieux ve Darné (2015)	7 Latin Amerika ülkesi 1961-2007	Zaman serisi eşbütünleşme testi	EKC hipotezi geçerli değildir
Öztürk vd. (2016)	144 ülke 1988-2008	Zaman serisi GMM, S-GMM	EKC hipotezi düşük gelirli ve alt orta gelirli ülkelerde geçerli değilken, yüksek gelirli ve üst orta gelirli ülkelerde geçerlidir
Al-Mulali vd. (2016)	58 ülke 1980-2009	Panel FE ve GMM	EKC hipotezi geçerli değildir
Mrabet ve Alsamara (2017)	Katar 1980-2011	ARDL	EKC hipotezi geçerlidir
Charfeddine ve Mrabet (2017)	15 MENA ülkesi 1995-2007	Panel FMOLS Panel DOLS	EKC hipotezi geçerlidir
Ulucak ve Bilgili (2018)	Yüksek, orta ve düşük gelirli ülkeler 1961-2013	CUP-FM CUP-BC	EKC hipotezi geçerlidir
Destek vd. (2018)	EU ülkeleri 1980-2013	Panel FMOLS Panel DOLS DCCE	Portekiz için EKC hipotezi geçerlidir
Destek ve Sarkodie (2019)	11 yeni sanayileşmiş ülke 1977-2013	AMG tahmincisi Panel Nedensellik	EKC hipotezi geçerlidir
Ulucak ve Khan (2020)	BRICS ülkeleri 1992-2016	Panel FMOLS DOLS	EKC hipotezi geçerlidir
Yılancı ve Pata (2020)	Çin 1965-2016	Fourier ARDL	EKC hipotezi geçerli değildir

2.2. Yolsuzluk ve Çevre Kirliliği Arasındaki İlişki

Sıkı çevre koruma politikalarında ortaya çıkan esneklikler, tercih edilen şirketlere aşırı avantaj sağlama ya da özellikle gelişmekte olan ekonomilerde sanayileşme sonrası çevre koruma politikalarının ikinci plana atılması gibi nedenlerin yolsuzluk uygulamalarına neden olduğu görüşü savunulmaktadır. Diğer yandan çevre koruma yasalarının sıkı yönetiminden kaynaklı aksaklıkların çevresel tahribatla ilişkili olabileceğini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Lucas vd., 1992; Rodriguez vd., 2005). Ayrıca Lippe (1999) yolsuzluk ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi inceleyerek yolsuzluğun çevre yasalarının uygulanmasında etkisizliğe

neden olarak çevre kirliliğine yol açabileceğini ifade etmiştir.

Lopez ve Mitra (2000) tüm dünyada yolsuzluğun yaşandığını ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu kurumlarının genellikle ekonomik verimliliğin sağlanmasında etkili olmadığını, rüşvet ve yolsuzluk olaylarının sıklıkla yaşandığını ve bunların birer sonucu olarak da devlet kurumlarında ve çevresel düzenlemelerde etkinliğin zayıfladığını ifade etmektedir. Bu nedenle birçok kesimde çevresel maliyet artışlarından kaçınmak için daha ucuz yolların tercih edilmesi, yasa dışı uygulamalara başvurulması kirlilik kontrol yasalarının uygulanmasında engel oluşturduğu belirtilmiştir. Fredriksson vd. (2004) 1982-1996 gözlem aralığında 12 OECD ülkesinde çevre kirliliği ve yolsuzluk ilişkisini incelediği çalışmada yüksek yolsuzluk seviyesinin daha düşük enerji etkinliğine sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır. Welsch (2004) 122 ülke için 1980-1997 döneminde çevre kirliliğinin yolsuzluk döneminde monotonik bir şekilde artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Pearse (2016) yolsuzluk uygulamalarının ülkelerin ekonomik dinamiklerini etkilediğini dolayısıyla çevresel bozulmayı etkileyebileceğini belirtmiş, özellikle emisyon ticaretinde yaşanılacak bir yolsuzluk uygulamasının doğrudan çevresel tahribata sebep olabileceğini ifade etmiştir. Chen vd. (2018) Çin’de yolsuzlukta meydana gelecek bir artışın çevresel düzenlemelerdeki etkinliği azalttığı sonucuna ulaşırken, bu duruma çevresel düzenlemelerdeki zayıflığın nedeniyle yasadışı üretimin artacağı ve kirletici emisyonların salımına sebep olacağı ifade edilmektedir. Diğer yandan Balsalobre-Lorente vd. (2019) 16 seçili OECD ülkesinde yolsuzluğun karbon emisyonu üzerindeki etkisini araştırmış ve yolsuzluğun uzun dönemde çevre kalitesini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Sinha vd. (2019) gelecek 11 ülke (Next-11) ile BRICS ülkelerinde 1990-2017 dönem aralığında yolsuzluğun kamu sektörü üzerindeki etkilerini incelemiş, yolsuzluğun yenilenebilir enerji tüketiminin çevre kalitesi üzerindeki olumlu etkisini azaltarak ve fosil yakıt tüketiminin olumsuz etkisini artırarak çevresel bozulmayı artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Seçilen ülke gruplarının büyüme potansiyeline sahip olma özelliklerinden dolayı elde edecekleri avantajlardan yararlanmak yerine ülkelerdeki kamu sektöründe yaşanan yolsuzluk uygulamalarından olumsuz etkilendikleri ifade edilmektedir. Kamu sektöründe yolsuzluk olması durumunda yenilenebilir enerji kullanımına yönelik girişimlerin karbon emisyonunu azaltmada etkili olamayacağını ifade eden çalışmada kalkınmanın olgunlaştığı ve kurumsallaşmanın daha katı olduğu ülkelerde, yolsuzluk uygulamalarına daha eğilimli olduğu ortaya konulmuştur.

3. Model, Veri ve Metodoloji

Türkiye’de yolsuzluğun çevre kirliliği üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada, EKC hipotezi çerçevesinde çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi de göz ardı etmemek amacıyla oluşturulan ampirik model;

$$InEF_t = \delta_0 + \delta_1 InY_t + \delta_2 InY^2_t + \delta_3 InY^3_t + InCor_t + InT_t + \mu_t \quad (1)$$

şeklinde. 1 numaralı denklemde yer alan değişkenlerden *InEF*, ekolojik ayak izinin doğal logaritması; *InY*, kişi

başına reel GSYİH’nın doğal logaritması; *InY²* ve *InY³*, kişi başına reel milli gelirin doğal logaritmasının karesini ve küpünü; *InCor*, yolsuzluk endeksinin doğal logaritması; *InT*, dışa açıklık endeksinin doğal logaritması ve μ_t , hata terimini ifade etmektedir. *InEF* serisi Wackernagel ve Rees’in (1998)’in de belirttiği üzere ekili alanı, otlak arazisini, balıkçılık alanını, ormanlık alanı, karbon ayak izini ve yerleşik arazileri dikkate alması nedeniyle çevresel bozulmanın derecesini belirlemek için daha kapsamlı bir gösterge olarak kabul edilmektedir. *InCor* serisi ise 1 (düşük) ile 6 (yüksek) arasında değer alan kamu sektöründe şeffaflığı, hesap verebilirliği ve yolsuzluk kapsamını değerlendiren bir göstergedir. Modelde, *InY* serisi 2010 yılı sabit fiyatlarıyla dolar cinsinden, *InT* serisi ise GSYİH içindeki toplam ticaretin payı olarak kullanılmıştır. Çalışmada yararlanılan reel GSYİH ve dışa açıklık endeksi verileri World Development Indicators (World Bank, 2016), ekolojik ayak izi verileri Global Footprint Network (Global Footprint Network, 2017) ve yolsuzluk endeksi verileri ise Transparency International (Transparency International, 2016) veri tabanından elde edilmiştir. 1995-2016 dönemindeki yıllık serileri kapsayan çalışmanın en önemli kısıtı ekolojik ayak izi verisinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan modelde yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Çalışmada kişi başına reel GSYİH, yolsuzluk, dışa açıklık ve ekolojik ayak izi arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı otokorelasyon ve içsellik sorunlarına karşı tutarlı sonuçlar veren (Pesaran ve Shin, 1998) ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Bu test farklı düzeylerde bütünsel olan seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin test edilmesine imkan sunması ve seriler arasındaki kısa dönemli uyarlanma süreci ile uzun dönemli ilişkinin ayrıştırılabilmesine imkan tanıması (Pesaran ve Shin, 1998) açısından avantajlıdır. Ayrıca tahmin aralığı kısa olan serilerin uzun dönemli tahminlerinde de güvenilir sonuçlar veren ARDL sınır testi yaklaşımının ampirik modeli şu şekildedir:

$$\begin{aligned} dlnEF_t = & c_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{0,i} InEF_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_{1,i} dlnY_{t-i} + \\ & \sum_{i=1}^n \beta_{2,i} dlnY^2_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_{3,i} dlnY^3_{t-i} + \\ & \sum_{i=1}^n \beta_{4,i} dlnCor_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_{5,i} dlnT_{t-i} + \delta_0 InEF_{t-1} + \\ & \delta_1 InY_{t-1} + \delta_2 InY^2_{t-1} + \delta_3 InY^3_{t-1} + \delta_4 InCor_{t-1} + \\ & \delta_5 InT_{t-1} + \mu_t \quad (2) \end{aligned}$$

2 numaralı denklemde yer alan *d*, fark alınan durumu ifade ederken; *n* ise gecikme sayısını temsil etmektedir. Alt ve üst sınırı belirleyen F istatistiği $\delta_0, \delta_1, \delta_2, \delta_3, \delta_4$ ile ortak anlamlılıklarını sınamak için hesaplanmaktadır. Diğer yandan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin söz konusu olmadığını ifade eden boş hipotez $H_0: \delta_0 = \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = 0$ iken alternatif hipotez $H_0: \delta_0 \neq \delta_1 \neq \delta_2 \neq \delta_3 \neq \delta_4 \neq 0$ şeklindedir.

4. Ampirik Bulgular

Çalışmada ampirik bulgulardan elde edilen sonuçlar aktarılmadan önce modelde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerinin özetine Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	LEF	LY	LY2	LY3	LCOR	LTR
Ortalama	21.714	21.330	456.280	9788.037	1.359	22.068
Maks.	21.945	22.995	528.751	12158.40	1.610	22.427
Mini.	19.480	18.606	346.193	6441.367	1.131402	19.938
Standart S.	0.508	1.167	49.834	1601.864	0.143	0.694

Tablo 2’de modelde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler gösterilmektedir. Türkiye’de 1995-2016 yılları arasında ortalama ekolojik ayak izi 21.714 olarak görülürken, aynı dönemde kişi başına düşen reel GSYİH değerinin 21.330 dolar (2010 yılı sabit fiyatlarıyla) olduğu bilinmektedir. Yolsuzluk için maksimum değer 1.610 iken en düşük değer 1.131’dir. Diğer yandan dışa açıklık endeksi aynı dönemde en yüksek değer olarak 22.427 iken en düşük değeri 19.938’dir.

Çalışmada serilerin durağanlık özellikleri Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi aracılığı ile sınanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir. ADF birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenler düzey değerinde birim kök içerirken, serilerin fark değerlerinin alınmasıyla tüm değişkenlerin durağan hale geldikleri ve serilerin durağan olmadığını ifade eden H_0 hipotezinin reddedildiği görülmektedir.

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi

Değişkenler	Augmented Dickey-Fuller (ADF) Test			
	Düzyey		Birinci Derece	
	Sabit	Sabit& Trend	Sabit	Sabit& Trend
InEF	-2.408 (0.154)	-1.865 (0.628)	-5.257 (0.000)	-5.122 (0.003)
InY	-1.865 (0.340)	-2.072 (0.529)	-4.031 (0.006)	-3.911 (0.032)
InTR	-2.590 (0.114)	-2.378 (0.376)	-5.019 (0.001)	-4.920 (0.004)
InCOR	-1.897 (0.327)	-2.668 (0.258)	-3.691 (0.013)	-3.505 (0.067)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir

Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin test edilmesi amacıyla yapılan eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 4’te gösterilmektedir. Elde edilen ARDL model tahmincisi sonuçlarına göre F-istatistiği %1 anlamlılık düzeyinde üst sınır kritik değerinin üzerinde olması nedeniyle serilerin eşbütünleşik olduğu ve dolayısıyla seriler arasında uzun dönemli ilişkinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. **Tablo 4.** ARDL Model Tahmincisi

Tahmin edilen model	Optimal gecikme uzunluğu	F-ist.
EF_t $= (Y_t Y^2_t Y^3_t Cor_t T_t)$	3, 1, 1, 1, 0, 1	10.016***
	Critical values	
		Üst Sınır I_1
		%10: 3.52
		%5 : 4.19
		%1 : 5.76
<i>Alt Sınır I_0</i>		
%10: 2.41		
%5 : 2.91		
%1 : 4.13		

Not: ***, %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Kritik değerler Narayan (2005)’ten alınmıştır.

Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin geçerli olduğu sonucuna ulaşıldıktan sonra değişkenlerin kısa ve uzun dönemli katsayıları incelenmiş ve elde edilen bulgulara Tablo 5’te yer verilmiştir. Değişkenlerin kısa dönemli katsayılarına dair elde edilen bulgular değerlendirildiğinde,

reel GSYİH’nın katsayısının ekolojik ayak izi üzerinde pozitif, reel GSYİH’nın karesinin ekolojik aya izi üzerinde negatif ve reel GSYİH’nın küpünün ise pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda reel GSYİH ile ekolojik ayak izi arasında N-şeklinde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yolsuzluk katsayısının ekolojik ayak izi üzerinde pozitif bir etkiye neden olduğu dolayısıyla yolsuzluğun çevresel tahribata yol açtığı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan dışa açıklık endeksi katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması ekolojik ayak izini azalttığı ifade etmektedir. Benzer şekilde Zhang vd. (2017) özellikle gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklık endeksinin çevre kirliliği üzerinde pozitif yönlü bir etkisini beklerken elde edilen ampirik bulgular neticesinde dışa açıklık endeksinin çevre kalitesini iyileştirdiğini tespit etmişlerdir. Bunun nedeni olarak ise 10 yeni sanayileşmiş ülkenin temiz üretime ağırlık vermeleri, kirlitici işletmelerin ihracatına müdahale edilmesi ve diğer ülkelerden temiz mal ve hizmet ithalatını teşvik etmeleri gösterilmektedir. Diğer yandan Sinha vd. (2019)’da dışa açıklık endeksinin çevre kirliliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ekolojik ayak izinde meydana gelebilecek bir şokun uyarlanma sürecini ifade eden hata terimi katsayısının negatif işaretli ve istatistiki olarak anlamlı olması ve bağımlı değişkende meydana gelen bir şokun yaklaşık bir yılda giderileceğine dair bulgular elde edilmiştir. Uzun dönemli katsayılar incelendiğinde ise kısa dönemli katsayı sonuçlarından farklı olarak reel GSYİH’nın ekolojik ayak izi üzerinde negatif, reel milli gelirin karesinin pozitif ve reel GSYİH’nın küpünün ise negatif işaretli olması sonucu reel GSYİH ile ekolojik ayak izi arasında ters N-şeklinde bir ilişkinin söz konusu olduğu sonucuna varılmış; Sinha vd. (2019)’nin Gelecek-11 ve BRICS ülkelerinde ters N-şeklindeki ilişkinin varlığını tespit ettikleri çalışma ile paralel bir sonuç elde edilmiştir. Diğer yandan uzun dönemde yolsuzluk endeksi katsayısının pozitif işaretli ancak istatistiki olarak anlamsız olduğu sonucu tespit edilmiştir. Ayrıca dışa açıklık endeksi ile ekolojik ayak izi arasında da istatistiki olarak anlamlı bir ilişki elde edilememiştir.

Tablo 5. Kısa ve Uzun Dönem Katsayı Sonuçları

Bağımlı Değişken: EF	Katsayı	t-istatistiği
Kısa Dönem Sonuçları		
ΔInY	6.049***	7.067
ΔInY^2	-2.909***	-7.039
ΔInY^3	0.464***	7.008
$\Delta InCor$	1.323**	2.543
ΔInT	-0.115***	-3.589
ECT(-1)	-1.437***	-11.194
Uzun Dönem Sonuçları		
InY_t	-2.231	-3.019**
InY^2_t	1.081	3.031**
InY^3_t	-0.174	-3.044**
$InCor_t$	1.051	1.097
InT_t	-0.124	-1.763
Teşhis Testleri		
<i>Serial</i>	1.237	0.381
<i>ARCH</i>	0.038	0.847
<i>Normality</i>	0.488	0.783
<i>CUSUM</i>	İstikrarlı	
<i>CUSUMQ</i>	İstikrarlı	

Not: *, ** ve *** istatistiksel olarak sırasıyla %10, %5 ve %1’de anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Kısa ve uzun dönemli katsayıların incelenmesinin ardından analizler gereği tutarlı sonuçlar elde etmek amacıyla yapılan teşhis testleri sonuçlarına bakıldığında, Breusch-Godfrey LM testi sonucu modelde otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiş, ARCH testi sonucunda ise hata teriminin sabit varyans varsayımını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan tahmini kalıntıların normallik davranışını tespit etmek amacıyla uygulanan Jarque-Bera testi (JB) sonucuna göre hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu, Ramsey-Reset testi ile de doğru fonksiyonel formunun kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca CUSUM ve CUSUMQ (Cumulative sum and cumulative sum of squares) testleri sonuçlarına göre katsayıların istikrarlı oldukları tespit edilmiştir.

5. Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmada Türkiye’de 1995-2016 gözlem aralığı için yolsuzluğun çevre kirliliği üzerindeki etkileri ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Bu doğrultuda ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki doğrusal etkilerinin yanı sıra olası parabolik ve kübik etkileri de incelenmiş, ekonomik büyüme ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişki EKC hipotezi çerçevesinde test edilmiştir. Diğer yandan dışa açıklık endeksinin de modele dahil edilmesi ile ekonomik büyümenin, dışa açıklık endeksinin ve yolsuzluk endeksinin ekolojik ayak izi üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde kısa dönemde kişi başına reel GSYİH’nın önce çevre kirliliğini artırdığı, kişi başına reel GSYİH’nın karesinin çevre kirliliğini azalttığı ve sonrasında ise kişi başına reel GSYİH’nın küpünün pozitif işarete sahip olması nedeniyle ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasında N-şeklinde bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Dışa açıklık endeksinin kısa dönemde ekolojik ayak izi üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu dolayısıyla kısa dönemde dışa açıklık endeksinin çevre kirliliğini azalttığına dair bulgular elde edilmiştir. Halıcıoğlu (2009) ve Doğan ve Turkekul (2016) çalışmalarında dışa açıklık endeksi katsayısının işareti konusunda belirsizliğin söz konusu olduğunu ve bu durumun genellikle ekonominin kalkınma aşamasına bağlı olmasından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca dışa açıklık endeksi ile ilgili olarak elde edilen bulgular Doğan ve Turkekul (2016), Destek vd. (2016), Zhang vd. (2017)’nin çalışmalarında elde ettiği bulgularla örtüşmekte, bu çalışmalarda da dışa açıklık endeksinde meydana gelen bir birimlik artışın çevre kirliliğinde azalmaya neden olduğu ifade edilmektedir. Diğer yandan yolsuzluk endeksi katsayısının ekolojik ayak izi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olması ve dolayısıyla yolsuzluğun çevre kirliliğini artırdığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Chen vd. (2018), Balsobre-Lorente vd. (2019) ve Sinha vd. (2019) çalışmalarında elde edilen bulgularla örtüşen bu sonuç, kamudaki yolsuzluğun çevresel etkinliğin azalmasına ve bunun neticesinde çevre kirliliğine yol açmasıyla sonuçlanmasına neden olduğunu göstermektedir. Diğer yandan uzun dönemli sonuçlar değerlendirildiğinde ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasında kısa dönemin aksine Sinha vd. (2019) çalışmasında da olduğu gibi ters N-şeklinde bir ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemde uygulanan çevresel düzenlemelerin ekonomik büyümeyle birlikte etkinliğinin de arttığı görülmektedir. Diğer yandan uzun dönemde dışa açıklık endeksi ve yolsuzluk değişkenlerinin katsayısının istatistiki olarak anlamsız olduğu sonucuna

varılmıştır. Kamu kurumlarında yaşanan yolsuzluk olayları, kurumların etkisiz çalışması, sanayi ve kamu kurumlarında çevresel maliyetlerden kaçınmak amacıyla daha ucuz ve yasa dışı yolların tercih edilmesi kirlilik kontrol yasalarının etkinliğini zayıflatmaktadır. Ancak emisyon azaltımını öngören Paris Anlaşması gibi uluslararası anlaşmaların uygulanmaya konmasının ya da uyum kriterleri gibi nedenlerle söz konusu denetimlerin artırılmasının ve çevresel düzenlemelerin daha kapsayıcı hale getirilmesinin kısa dönemdeki olumsuz etkinin uzun dönemde ortadan kalkmasına neden olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, çevre politikalarının uygulanmasında yolsuzluğun dikkate alınması, bu durumun önüne geçebilecek önlemlerin alınması ve böylece politikaların daha sağlam ve etkili hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca emisyon ticaretinde yolsuzluğun önlenmesi ya da yolsuzlukla mücadele adına atılan önemli adımların yetkililere baskı uygulaması, yolsuzluğun çevre düzenlemeleri üzerindeki baskısını da sınırlanmış olacaktır. Bu uygulamaların faaliyete geçebilmesi amacıyla öncelikle temiz çevre bilincinin oluşturulması ve gerekirse yasal yollarla cezai yaptırımların artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, N., Du, L., Lu, J., Wang, J., Li, H. Z., & Hashmi, M. Z. (2017). Modelling the Co2 emissions and economic growth in Croatia: is there any environmental kuznets curve? *Energy*, 123, 164-172.
- Al-Mulali, U., Weng-Wai, C., Sheau-Ting, L., & Mohammed, A. H. (2015). Investigating the environmental kuznets curve (ekc) hypothesis by utilizing the ecological footprint as an indicator of environmental degradation. *Ecological Indicators*, 48, 315-323.
- Al-Mulali U, Ozturk I, & Solarin SA. (2016) Investigating the environmental kuznets curve hypothesis in seven regions: the role of renewable energy. *Ecol Indic* 67:267–282.
- Anser, M. K., Alharthi, M., Aziz, B., & Wasim, S. (2020). Impact of urbanization, economic growth, and population size on residential carbon emissions in the SAARC countries. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 1-14.
- Aslan, A., Destek, M. A., & Okumus, I. (2018). Sectoral carbon emissions and economic growth in the US: further evidence from rolling window estimation method. *Journal of Cleaner Production*, 200, 402–411.
- Balsobre-Lorente, D., Shahbaz, M., Jabbour, C. J. C., & Driha, O. M. (2019). The role of energy innovation and corruption in carbon emissions: evidence based on the ekc hypothesis. *Energy and Environmental Strategies in the Era of Globalization* (pp. 271-304). Springer, Cham.
- Bölük, G. & Mert, M. (2015). The renewable energy, growth and environmental kuznets curve in Turkey: an ARDL approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 587-595.
- Charfeddine, L., & Mrabet, Z., (2017). The impact of economic development and social-political factors on

- ecological footprint: a panel data analysis for 15 MENA countries. *Renew. Sustain. Energy Rev.* 76, 138–154.
- Chen, H., Hao, Y., Li, J., & Song, X. (2018). The impact of environmental regulation, shadow economy, and corruption on environmental quality: theory and empirical evidence from China. *Journal of Cleaner production*, 195, 200-214.
- Cho, C. H., Chu, Y. P. & Yang, H. Y. (2014). An environment kuznets curve for ghg emissions: a panel cointegration analysis. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 9(2), 120-129.
- Çetin, M., Ecevit, E., & Yucel, A. G. (2018). The impact of economic growth, energy consumption, trade openness, and financial development on carbon emissions: empirical evidence from Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(36), 36589-36603.
- Damania, R., P.G. Fredriksson, & J.A. List (2003), Trade liberalization, corruption and environmental policy formation: theory and evidence, *Journal of Environmental Economics and Management* 46: 490–512.
- Desai, U. (ed.) (1998), Ecological policy and politics in developing countries: growth, democracy and environment, *Albany: State University of New York Press*.
- Destek, M. A. & Ozsoy, F. N. (2015). Relationships between economic growth, energy consumption, globalization, urbanization and environmental degradation in Turkey. *International Journal of Energy and Statistics*, 3(4), 1-13.
- Destek, M. A., Balli, E., & Manga, M. (2016). The relationship between co2 emission, energy consumption, urbanization and trade openness for selected CEECs. *Research in World Economy*, 7(1), 52-58.
- Destek, M. A., Ulucak, R., & Dogan, E. (2018). Analyzing the environmental kuznets curve for the EU countries: the role of ecological footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(29), 29387-29396.
- Destek, M. A., & Sarkodie, S. A. (2019). Investigation of environmental kuznets curve for ecological footprint: the role of energy and financial development. *Science of The Total Environment*, 650, 2483–2489.
- Do, T., & Dinh, H. (2020). Short-and long-term effects of gdp, energy consumption, fdi, and trade openness on co2 emissions. *Accounting*, 6(3), 365-372.
- Dogan, E., & Turkekul, B. (2016). Co2 emissions, real output, energy consumption, trade, urbanization and financial development: testing the ekc hypothesis for the USA. *Environmental Science and Pollution Research*, 23(2), 1203-1213.
- Dogan, E., & Inglesi-Lotz, R. (2020). the impact of economic structure to the environmental kuznets curve (ekc) hypothesis: evidence from European Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-8.
- Fredriksson, P. G., Vollebergh, H. R., & Dijkgraaf, E. (2004). Corruption and energy efficiency in OECD countries: theory and evidence. *Journal of Environmental Economics and management*, 47(2), 207-231.
- Global Footprint Network, 2017. National footprint accounts, ecological footprint. (Erişim: 25.06.2020). <http://data.footprintnetwork.org>.
- Grossman, G.M. & A.B. Krueger (1995), Economic growth and the environment, *Quarterly Journal of Economics* 110: 353–377.
- Hafner, O. (1998), The role of corruption in the misappropriation of tropical forest resources and in tropical forest destruction, *Transparency International Working Paper*, www.transparency.org/documents/work-papers.
- Hervieux, M.-S., & Darné, O., (2015). Environmental kuznets curve and ecological footprint: time series analysis. *Econ. Bull.* 35, 814–826
- Kahia, M., Omri, A., & Jarraya, B. (2021). Does green energy complement economic growth for achieving environmental sustainability? evidence from Saudi Arabia. *Sustainability*, 13(1), 180.
- Kasman, A. & Duman, Y. S. (2015). Co2 emissions, economic growth, energy consumption, trade and urbanization in new EU member and candidate countries: a panel data analysis. *Economic Modelling*, 44, 97-103.
- Kaufmann, D., A. Kraay, & P. Zoido-Lobaton (1999), governance matters, *World Bank Policy Research Working Paper*, The World Bank, Washington, DC.
- Khan, S. A. R., Zaman, K., & Zhang, Y. (2016). The relationship between energy-resource depletion, climate change, health resources and the environmental kuznets curve: evidence from the panel of selected developed countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 62, 468-477.
- Kılavuz, E., & Doğan, İ. (2020). Economic growth, openness, industry and co2 modelling: are regulatory policies important in Turkish economies?. *International Journal of Low-Carbon Technologies*.
- Lau, L. S., Choong, C. K., & Eng, Y. K. (2014). Investigation of the environmental kuznets curve for carbon emissions in Malaysia: do foreign direct investment and trade matter?. *Energy Policy*, 68, 490-497.
- Li, T., Wang, Y., & Zhao, D. (2016). Environmental kuznets curve in China: new evidence from dynamic panel analysis. *Energy Policy*, 91, 138-147.
- Lippe, M. (1999). Corruption and environment at the local level. *Transparency International Working Paper*. Retrieved March, 31, 2014.
- López, R., & Mitra, S. (2000). Corruption, pollution, and the kuznets environment curve. *Journal of Environmental Economics and Management*, 40(2), 137-150.
- Lucas, R.E., Wheeler, D., & Hettige, H. (1992). Economic development, environmental regulation, and the international migration of toxic industrial pollution, vol.1062. *World Bank Publications*, 1960-1988.

- Mrabet, Z., & Alsamara, M., (2017). Testing the kuznets curve hypothesis for Qatar: a comparison between carbon dioxide and ecological footprint. *Renew. Sustain. Energy Rev.* 70, 1366–1375.
- Murthy, K. V. & Gambhir, S. (2018). Analyzing environmental kuznets curve and pollution haven hypothesis in India in the context of domestic and global policy change. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 12(2): 134-156.
- Narayan PK (2005) The saving and investment nexus for China: evidence from cointegration tests. *Appl. Econ* 37(17):1979–1990.
- Naz, S., Sultan, R., Zaman, K., Aldakhil, A. M., Nassani, A. A., & Abro, M. M. Q. (2019). Moderating and Mediating Role of Renewable Energy Consumption, FDI Inflows, and Economic Growth on Carbon Dioxide Emissions: Evidence from Robust Least Square Estimator. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(3), 2806-2819.
- Ongan, S., Isik, C., & Özdemir, D. (2020). Economic Growth and Environmental Degradation: Evidence from the US case environmental kuznets curve hypothesis with application of decomposition. *Journal of Environmental Economics and Policy*, 1-8.
- Öztürk, I. & Acaravcı, A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics*, 36, 262-267.
- Öztürk, I., Al-Mulali, U., & Saboori, B., (2016). Investigating the environmental kuznets curve hypothesis: the role of tourism and ecological footprint. *Environ. Sci. Pollut. Res.* 23, 1916–1928.
- Özokcu, S., & Özdemir, O. (2017). Economic growth, energy, and environmental kuznets curve. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 72, 639-647.
- Panayotou, T., (1993). Empirical tests and policy analysis of environmental degradation at different stages of economic development. *International Labour Organization*.
- Pata, U. K. (2019). Environmental kuznets curve and trade openness in Turkey: bootstrap ardl approach with a structural break. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(20), 20264-20276.
- Pearse, R. (2016). The coal question that emissions trading has not answered. *Energy Policy* 99, 319-328.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1998). An autoregressive distributed-lag modelling approach to cointegration analysis. *Econometric Society Monographs* 31: 371-413.
- Ridzuan, N. H. A. M., Marwan, N. F., Khalid, N., Ali, M. H., & Tseng, M. L. (2020). Effects of agriculture, renewable energy, and economic growth on carbon dioxide emissions: evidence of the environmental kuznets curve. *Resources, Conservation and Recycling*, 160, 104879.
- Rodriguez, P., Uhlenbruck, K. & Eden, L. (2005). Government corruption and the entry strategies of multinationals. *Acad. Manag. Rev.* 30(2), 383-396.
- Sinha, A., Gupta, M., Shahbaz, M., & Sengupta, T. (2019). Impact of corruption in public sector on environmental quality: implications for sustainability in BRICS and Next 11 countries. *Journal of Cleaner Production*, 232, 1379–1393.
- Transparency International, (2016). (Erişim: 25.06.2020). <https://www.transparency.org/en/cpi/2016>.
- Ulucak, R., & Bilgili, F. (2018). a reinvestigation of ekc model by ecological footprint measurement for high, middle and low income countries. *Journal of cleaner production*, 188, 144-157.
- Ulucak, R., & Khan, S. U. D. (2020). Determinants of the ecological footprint: role of renewable energy, natural resources, and urbanization. *Sustainable Cities and Society*, 54, 101996.
- Uzar, U., & Eyuboglu, K. (2020). Do natural resources heal the environment? empirical evidence from Turkey. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 1-10.
- Wackernagel, M., & Rees, W., (1998). Our ecological footprint: reducing human impact on the earth. *New Society Publishers*.
- World Bank, 2016. World development indicators. (Erişim: 25.06.2020). <http://data.worldbank.org/country>.
- Yilanci, V., & Pata, U. K. (2020). investigating the ekc hypothesis for China: the role of economic complexity on ecological footprint. *Environmental Science and Pollution Research International*.
- Zhang, S., Liu, X., & Bae, J. (2017). Does trade openness affect co2 emissions: evidence from ten newly industrialized countries?. *Environmental Science and Pollution Research*, 24(21), 17616-17625.

Extended Abstract

In recent years, it is seen that climate change and global warming problems have led to an increase in the awareness of the clean environment and it has become an important subject in which the effects of especially economic activities on environmental pollution are investigated. From this point of view, it is seen that the relationship between economic growth and environmental pollution is examined within the framework of the Environmental Kuznets Curve (EKC) (Doğan and Inglesi-Lotz, 2020; Ongan et al., 2020; Do and Dinh, 2020). The validity of the EKC hypothesis has been investigated by many researchers with CO₂ emission, which is an important indicator of environmental damage (Aslan et al., 2018; Balsalobre-Lorente et al., 2019; Ridzuan et al., 2020 Anser et al.2020). However, the ecological footprint developed by Wackernagel and Rees (1998) has been accepted as a more comprehensive indicator for determining the degree of environmental degradation. Thus, it is seen that studies that examine the relationship between ecological footprint and economic growth have recently been emphasized. Considering the studies that examine the factors causing environmental damage, the effects of the pollution resulting from economic growth, openness index or excessive consumption of natural resources are mainly investigated. Besides, it is observed that the concept of corruption, which is frequently encountered especially in public institutions, is neglected.

The concept of corruption has started to be mentioned not only in the economic field but also in the field of environmental economics. It is argued that the reasons such as resilience in strict environmental protection policies, excessive advantage to preferred companies, or putting environmental protection policies into the background after industrialization, especially in developing economies, cause corruption practices. On the other hand, there are studies that reveal that the disruptions caused by the strict management of environmental protection laws may be related to environmental damage (Lucas et al., 1992; Rodriguez et al., 2005). In addition, Lippe (1999), examining the relationship between corruption and environmental pollution, stated that corruption can lead to environmental pollution by causing ineffectiveness in the implementation of environmental laws.

The possible contributions to the literature of the study are: i) the impact of environmental pollution on corruption in Turkey is known to be the first study which examined. ii) while creating the empirical model, the variables of economic growth and openness index are not ignored to take into account their effects on environmental pollution. iii) In

this study, which examines the relationship between corruption and environmental pollution, the ecological footprint, which is an important indicator of environmental damage, and the validity of the EKC hypothesis were tested with the ARDL boundary test approach.

For this reason, in this study, the effect of the corruption in the public sector on environmental pollution is examined in Turkey during 1995-2016 by applying ARDL bounds testing approach. In addition to the linear effects of economic growth on the ecological footprint, possible parabolic and cubic effects are also examined, and the relationship between economic growth and ecological footprint is tested in the framework of the EKC hypothesis. In addition, the effects of trade openness index and corruption index on environmental pollution are investigated. In the short term, the N-shaped relationship has been detected between economic growth and environmental pollution. It is concluded that the trade openness index has a negative effect on the ecological footprint and corruption increases environmental pollution. In the long term, the inverse N-shaped relationship has been found between economic growth and environmental pollution. It is concluded that the coefficient of trade openness index and corruption are statistically insignificant.

It is observed that the effectiveness of environmental regulations applied in the long term increases with economic growth. On the other hand, it is concluded that the coefficient of openness index and corruption variables are statistically insignificant in the long run. Corruption in public institutions, inefficient operation of institutions, and the use of illegal ways to avoid environmental costs in industry and public institutions weaken the effectiveness of pollution control laws. However, it can be said that the implementation of international agreements such as the Paris Agreement, which envisages emission reduction, increased inspections for reasons such as compliance criteria and made environmental regulations more inclusive cause the negative effect in the short term to disappear in the long term. In this direction, it is necessary to consider corruption in the implementation of environmental policies, to take measures to prevent this situation and thus to make the policies more robust and effective. In addition, important steps taken in the name of preventing or combating corruption in emissions trading will put pressure on the authorities, which will limit the pressure of corruption on environmental regulations. In order for these practices to become operational, first of all, it is necessary to create a clean environment awareness and, if necessary, to increase legal sanctions.

Araştırma Makalesi • Research Article

Açık Liderliğin Kamu Hizmeti Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama

The Impact of Open Leadership on Public Service Motivation: A Practice in the Health Sector

Fuat Korkmazer^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2734-7309

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Aralık 2020

Düzeltilme tarihi: 03 Şubat 2021

Kabul tarihi: 09 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Liderlik

Açık Liderlik

Kamu Hizmeti Motivasyonu

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 December 2020

Received in revised form 03 February 2021

Accepted 09 February 2021

Keywords:

Leadership

Open Leadership

Public Service Motivation

ÖZ

Bu çalışmada açık liderlik algısının çalışanların kamu hizmeti motivasyonu düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Veri toplamada Açık Liderlik Ölçeği ve Kamu Hizmeti Motivasyonu Ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırma bir kamu hastanesinde çalışan 229 sağlık çalışanına uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda açık liderlik ile kamu hizmeti motivasyonu arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca açık liderliğin çalışanların kamu hizmeti motivasyonu düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to investigate the effect of open leadership perception on the level of public service motivation of employees. The Open Leadership Scale and the Public Service Motivation Scale were used in data collection. The research was applied to 229 healthcare workers working in a public hospital. SPSS statistical program was used to analyze the data obtained in the study. As a result of the research, a medium level, positive and significant relationship was found between explicit leadership and public service motivation. In addition, it was concluded that open leadership has a significant effect on employees' level of public service motivation.

1. Giriş

21. yüzyıl becerilerine ulaşabilmek için işletmelerde çalışanların yeterliliklerinin önceden belirlenen hedefler doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekir. Bu kapsamda sağlık kurumları yöneticileri, sağlık çalışanları, hastalar ve yakınlarının işbirliği içerisinde hareket ederek topluma uygun sağlık hizmetleri oluşturmaları önem arz etmektedir.

Ekip ruhu ile yapılacak çalışmalara ihtiyacın arttığı günümüzde sağlık kurumları önceden belirlenen hedeflere ulaşabilmek için bu hedeflere yönelik çalışmaları destekleyip yönlendirecek yöneticilere ihtiyaç duymaktadır. Bir kurumun yönetilmesinde her zaman ve her yerde geçerli olan en iyi yöntem olmadığı için sağlık kurumları yöneticilerinin de içinde buldukları toplum hakkında yaptıkları değerlendirmeler ışığında grubun gücünü kullanması beklenmektedir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: f.korkmazer@alparslan.edu.tr

Liderlik ile ilgili günümüzde ortaya çıkan yeni liderlik kavramları giderek daha da önem kazanmaktadır. Liderlerden beklenen önemli özelliklerin başında işletmelerin amaçlarına ulaşmasında başrol üstlenmeleri gelmektedir. Sağlık kurumlarında liderlik rolünü üstlenen yönetici özelliğine sahip liderlerin birçok farklı niteliği barındıran özelliklere sahip olması gerekmektedir. Açık liderlik sahibi olan yöneticiler, sağlık kurumlarında samimi bir kişilerarası iletişim bağı geliştirerek fonksiyonel yönetime odaklanmış liderler olacaklardır. Bu kapsamda farklı pek çok liderlik çeşidi tanımında yer alan açıklık ifadesi liderlerde bulunması gereken önemli bir özelliktir (Polat ve Arabacı, 2014: 36).

İş motivasyonu birey ve kurum performansının temel belirleyicisi şeklinde görülmektedir. Motivasyonu sağlanmış çalışanlar kurumların kaliteli hizmet sunumu için temel unsurlardandır. Bu kapsamda, sağlık kurumları yöneticileri çalışanların motivasyonuna etki eden faktörlere önem vermişlerdir. Kamu Hizmetleri Motivasyonu (KHM) kuramı, konuya detaylı ve tutarlı olarak yaklaşmayı amaçlamaktadır. Bu kuram, farklı motivasyon faktörlerini birbiriyle uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle kuram, kamu kurumlarında çalışanların farklı seviyede iş motivasyonu sahibi olma nedenini içsel ve dışsal etmenleri ile birlikte değerlendirerek açıklamaktadır (Anderfuhren-Biget vd., 2010: 213).

Bu çalışmada işletmede yönetsel açıklığa dayalı bir liderlik türü olan açık liderlik ve kamu hizmeti motivasyonu ilişkisi üzerinde durulmuştur. Araştırmada öncelikle açık liderlik ve kamu hizmeti motivasyonu ile ilgili kısaca kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Ardından sağlık sektöründe faaliyet gösteren bir kamu hastanesinde yapılan uygulama ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise açık liderliğin sağlık sektöründeki yöneticiler tarafından kullanılabilirliği ve çalışan motivasyonuna etkileri ile ilgili sonuçlara değinilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Açık Liderlik

Liderlik kavramına bakış sürekli değişmekte ve bu değişim sürmektedir. Günümüz liderlerinin taşımaları gereken birçok özelliğin yanı sıra, açık bir lider olmaları da gerekmektedir. Açık liderlik kavramı oldukça yeni olduğu için konu ile ilgili literatürde yeteri kadar çalışmaya rastlanmamaktadır. Charlene Li (2010) açık liderliği, "İnsanların hedeflere ulaşmak için bağlılıklarını teşvik ederken, kontrolde olma ihtiyacından vazgeçecek güven ve alçakgönüllülüğe sahip olmak" biçiminde tanımlamaktadır. Li, açık liderliğin yöneticilerin başarılı olabilmesi için kontrol çabalarından vazgeçmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Yani açık liderler başarılı olabilmek için kontrole yönelik davranışlardan ziyade, özgüven sahibi olmak ve belirli hedeflere ulaşmak için çalışanlara, kendilerini işlerine adanmaları konusunda cesaret vermelidir. Açık liderlerin bu süreci önemle işletmesi gerekmektedir. Açık liderler bu süreci kendilerinde bulunması gereken özgül açık liderlik özellikleriyle gerçekleştirmektedir (Li, 2010: 14).

Açık liderler, işlerinde çalışanlar ile aralarında güven temeline dayalı çeşitli ilişkiler kurmaya yönelik davranışlar geliştirme amaçlı eylemleri ilke edinirler. Açık liderlerin

temelde bağımsız düşünebilmesi, işbirliğine yatkın ve iyimser olması beklenmektedir. Açık liderler yeni ilişkileri teşvik etmekte ve bu yeni ilişkilerin nasıl işlediğini anlamak ve yönetmek için bazı kurallara ihtiyaç duymaktadır. Bunlar (Li, 2010: 14-15):

1- Müşterilerin ve Çalışanların Gücü Olduğuna Saygı Duyulması: Liderler, müşteriler ve çalışanların gücü olduğunu kabul ederek bu güce saygı duyduğunda, onlarla gerçek ve daha dengeli bir ilişki kurmaya başlayabilir. Bu zihniyet olmadan liderler, müşterileri ve çalışanları değiştirilebilir kaynaklar olarak görmeye ve onlara bu şekilde davranmaya devam edecektir.

2- Güven Oluşturmak İçin Sürekli Paylaşım Yapılması: Başarılı bir ilişkinin özü güvendir. Güven, genellikle insanlar yapacaklarını söyledikleri şeyi yaptıklarında oluşmaktadır. Ancak güven, günümüzün giderek artmakta olan sanal ve etkileşim halindeki ortamlarında, günlük konuşma kalıplarından oluşmaktadır. İnsanların düşüncelerini, faaliyetlerini ve endişelerini paylaşması güveni tesis etmekte ve bu güven de başarılı bir ilişki ile sonuçlanmaktadır.

3- Merak ve Alçakgönüllülüğün Desteklenmesi: Birinin ne yaptığı ve onun için bir şeyin niçin önemli olduğu konusundaki merakını ifade etmek, kişiyi söylemek istedikleri ile dengeli bir şekilde paylaşmaya devam eder. Merakın doğal olarak gelişmesi alçakgönüllülüktür, bu da lidere hala öğrenecek çok şeyinin olduğunu kabul etmesi ve aynı zamanda yanıldığını kabul etmesi için entelektüel bütünlük vermektedir.

4- Açık Olmanın Hesap Verebilir Tutulması: İlişkilerde hesap verebilirlik iki yönlü bir yoldur. Hesap verebilirlik, ilişkideki beklentileri ve karşılanmadıkları takdirde sonuçları netleştirmektedir. Aynı şekilde, çalışanlara faaliyetler hakkında yorum yapma yetkisi verildiğinde çalışanlar bunu kötüye kullandığında, sonuçlardan sorumlu olacaklarını bilmeleri gerekmektedir.

5- Başarısızlığın Affedilmesi: Hesap verebilirliğin doğal sonucu affetmektir. İlişkilerde işlerin ters gitmesi normaldir. En sağlıklı liderler bu durumlarda kin ve suçlamayı geride bırakmalıdır. Bu durum, başarısızlığın kabul edildiği anlamına gelmemekte, hataları tanımak ve anlaşılır kılmaktadır.

Kıscası açık liderler kurum içerisinde güven duygusunu geliştirmeli ve bunun önemini farkında olmalı, bunu sürekli paylaşımlarla desteklemeli ve bir hesap verebilir olma felsefesiyle hareket etmelidir. Her türlü merak ve alçakgönüllülüğe destek vermeli, gerekirse başarısızlıkları bağışlama erdemine sahip bir liderlik tutumu geliştirmelidir (Polat, 2015: 39).

2.1.1. Açık Liderliğin Unsurları

Bu bölümde açıklığın her bir unsuru veya bileşeni içinde, açık olmanın ne anlama geldiği üzerinde durulacak ve daha anlaşılır hale geldikçe gerçekte nelerden vazgeçildiği de anlaşılacaktır. Açık olmanın on unsuru bulunmaktadır ve bu unsurlar iki geniş kategoriye ayrılmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu unsurlar ele alınmıştır (Li, 2010: 21-43).

Tablo 1. Açıklığın On Unsuru

Bilgi Paylaşımı	Karar Verme
Açıklama	Merkezileştirilmiş karar verme
Güncellenme	Demokratik karar verme
Konuşma	Uzlaşma (Kendi kendini yönetme)
Açık Mikrofon (Katılımı teşvik etme)	Dağıtılmış karar verme
Kitle kaynak kullanımı	
Platformlar	

Kaynak: Li, 2010: 22

İnternetin yaygın bir şekilde kullanılmasıyla başlayan ve sosyal teknolojilerle ilerleyen yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla, işletme içerisinde ve işletme çevresinde bilgi akışı büyük ölçüde hızlanmıştır. Bilgi paylaşımının altı farklı unsuru öncelikle paylaşımın amacı ve doğası ile tanımlanmaktadır. İlk olarak organizasyonun içinden gelen bilgiler ele alınacak (Açıklama, Güncelleme), ardından organizasyonun dışından bilginin geri geldiği durumlar (Konuşma, Açık Mikrofon, Kitle Kaynak Kullanımı) üzerinde durulacaktır.

Açıklamanın amacı: hedef alıcıların (çalışanlar, ortaklar, distribütörler ve diğerleri) herkesin aynı fikirde çalışması için fikri sahiplenmesini sağlamak amacıyla insanları bir karar, yön veya strateji hakkında bilgilendirmektir. *Güncelleme (Bilgi ve Eylemleri Yakalama)*, Normal iş akışında, insanlar yaptıklarıyla ilgili birbirlerine güncel bilgiler sunmaktadır. Bloglar, işbirliği platformları ve hatta Whatsapp, Twitter gibi yayımlama araçları, kişinin ihtiyaç duyduğu anda kolayca erişilebilen güncellemeler sağlamaktadır. Bu güncellemelerin arşivlenebilme, aranabilme ve keşfedilebilme gibi ek faydaları bulunmaktadır. *Konuşma (Operasyonları Geliştirme):* işletmeler, açık bir şekilde konuşarak, faaliyetleri ve verimliliği iyileştirmek amacıyla bu konuşmalara katılmaktadır. Müşteriler, işletmenin kendi ürünleri, hizmetleri ve deneyimleri hakkında ne düşündüğünü ve işletmenin nasıl gelişebileceğini bilmek isterler. Günümüzde internet sayesinde müşteriler işletmeye çeşitli araçlarla geri bildirimde bulunabilmekte ve işletme de bu geri bildirimlere yanıt verebilmektedir. *Açık Mikrofon (Katılımı Teşvik Etme):* Bu uygulama da herkesin ön koşul olmaksızın katılabileceği, bir sonraki paylaşılan bilgi türünün özünü çok uygun bir şekilde yakalamaktadır. *Kitle kaynak kullanımının (Bir Sorunu Birlikte Çözme) amacı,* yeni fikirlerin kaynaklarını büyütmek ve yeni bir ürün veya hizmet üretmek veya geliştirmek için yeni düşünceler toplamaktır. *Platformların (Standartları Belirleme ve Veri Paylaşma) amacı,* kurumların ve insanların birbirleriyle nasıl etkileşim kurabileceklerini yöneten standartlar, protokoller ve kurallar oluşturmaktır. Teknoloji dünyasında, bu tür açık platformlar genellikle bir işletmenin diğerine karşı ne kadar açık olduğu konusunda uzun tartışmaları sürükleyerek "açıklık" etrafındaki tartışmalara hâkim olmaktadır (Li, 2010: 21-35).

Bilgi paylaşımında olduğu gibi, açık karar verme sadece işletmeler arasında değil, aynı zamanda işletme içerisinde de önemli ölçüde farklılık göstermektedir. İşletmelerde dört ana karar verme türü bulunmaktadır. Bunlar: merkezileştirilmiş, demokratik, fikir birliği ve dağıtılmış karar vermedir. Her zaman en iyi karar verme türü söz konusu değildir. Bunlar, kontrol derecesi, paylaşılan

bilginin kapsamı ve her duruma uygun şekilde dâhil olan kişilerin seçimi açısından farklıdır.

Merkezi karar vermede, az sayıda insan merkezi kararlar almak için bilgi ve yargıya sahiptir. Merkezileştirilmiş karar vermenin avantajı, kararlı ve hızlı olabilmesi ve ayrıca, işletmenin liderine güvenildiğinde etkili olabilmesidir. Bununla birlikte bu karar verme, sürekli "komuta ve kontrol" damgası taşımaktadır. Bu nedenle çalışanlar kendilerine dikte edildiğini hissetmekte, uymak ve itaat etmek dışında çok az şansları bulunmaktadır. *Demokratik karar vermede,* bir gruba sınırlı sayıda seçenek sunulmakta ve karar vermek için oylama yapılmaktadır. Seçeneklerin oluşturulması ve seçilmesi basit bir "evet" veya "hayır" oyu olabilmektedir. Çalışanlar bu karar sürecinde çok daha fazla sahiplenme duygusu hissetmektedir. *Uzlaşma (Kendi Kendini Yönetme) modelinde,* karara dahil olan ve karardan etkilenen herkes, verilen kararda hemfikir olmak zorundadır. Bu karar verme yöntemi sıklıkla işe alımlarda kullanılmaktadır. Fakat aynı zamanda hantal bir modeldir, çünkü herkesin bir uzlaşmaya varması için fazlaca bir zaman ve çaba gerektirmektedir. *Dağıtılmış karar vermede ise* kararları merkezden, karar vermek için bilgi ve bilginin gerçekte bulunduğu yere, tipik olarak müşteriye daha yakın bir yere itmesi bakımından öncekilerin hepsinin bir karışımıdır. Dağıtılmış modellerde karar vermek kafa karıştırıcı ve kaotik görünebilir, ancak durum tam tersidir. Herkesin aynı yönde çalışmasını sağlamak için muazzam miktarda disiplin ve planlama gereklidir. Çoğu işletme, tüm organizasyon şemasını çöpe atma lüksüne veya bunu yapma yeteneğine sahip değildir. Ancak dağıtılmış karar verme metodu ile kendi kendini yöneten ekiplerin faydaları gerçekleştirilebilir (Li, 2010: 37-43).

2.2. Kamu Hizmeti Motivasyonu

İş motivasyonunu etkileyen faktörler ile ilgili kuramlar genellikle insan davranışlarına etki eden faktörlere ilişkin iki hipoteze dayanmaktadır. Birinci yaklaşım kamu seçimi kuramına dayanmaktadır. Bu kuram, insanları sadece kendisini düşünen veya fedakâr olarak kabul etmektedir. Bu kurama göre; kamu çalışanları kendi çıkarlarını en üst düzeye taşıma gayretinde olan bireylerdir. Çoğu ülkenin kamu kurumlarının benimsediği performansla göre ücret buna örnek olarak verilebilir (Forest, 2008; Perry vd., 2009 Akt. Coşkun, 2015: 62). Bu yaklaşımda kamu çalışanlarının dışsal ihtiyaçları karşılandığında motive olacakları düşüncesi kabul görmektedir (Anderfuhren-Biget vd., 2010: 214). Diğer yaklaşım Kamu Hizmetleri Motivasyonu kuramı çerçevesinde ele alınmaktadır (Perry ve Wise, 1990; Perry ve Hondeghe, 2008). Bu kuram genel olarak motivasyonu "ihtiyaçlar kuramı" kapsamında değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre kamu çalışanları yüksek düzeyli motiflerle hareket etmektedir. Bu anlamda iş motivasyonu kuramına değerler ve şahsiyet geri getirilmektedir. Kuram kamu politikası oluşturmanın çekiciliği gibi rasyonel bir boyuta sahip olmasının yanında kamu çalışanlarını sürekli kendi çıkarını öncelemeyen, vatanını seven, sosyal açıdan motive olmuş bireyler olarak görmektedir. Bu yaklaşım, son yıllarda literatüre hâkim olan ve kişisel çıkar maksimizasyonunu insan davranışının temelinde gören akılcı seçim modeline karşı bir denge oluşturmaktadır (Perry, 2000: 472). Diğer bir deyişle bu kuram, kamu kurumlarında iş motivasyonu tanımını

genişleterek, kamuda çalışanların özel sektörde çalışan meslektaşları ile aynı davranmadıklarını, sadece dışsal motiflerden etkilenmediklerini açıklamaya çalışmaktadır (Barrows ve Wesson, 2000; Bright, 2009 Akt. Coşkun, 2015: 62).

Perry ve Wise (1990) ile Perry (1996), Knoke ve Wright-Isak (1982) sınıflandırmasını esas alarak kamuda çalışanların davranışlarında normatif, norm temelli ve duygusal motiflerden oluşan üç motifin etkili olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, kamu hizmetleri motivasyonu rasyonel, norm temelli ve duygusal olmak üzere üç gruba dayandırılmaktadır. *Rasyonel motifler*, çalışanın kendi faydasının en yüksek düzeyde olmasını temin eden eylemlerden oluşmaktadır. *Norm temelli motifler*, yerleşmiş ilkelere uyum sağlamak için gerçekleştirilen faaliyetlerden oluşmaktadır. *Duygusal motifler ise*, bireyin günlük sosyal hayatında karşılaşılabileceği farklı durumlara duygusal tepkilerden oluşan davranışları etkileyen davranışlardır (Coşkun, 2015: 64).

Frederickson ve Hart (1985)'e göre; memurlar için burada temel saik, şefkat olarak adlandırılan "iyiliğin vatanseverliği" dir. İyiliksever vatanseverlik, "siyasi sınırlar içindeki tüm insanlara büyük bir sevgi ve kendilerine tanınan tüm temel haklarla korunmaları zorunluluğu" olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacılar, bu kavramın rejim değerlerine ve başkalarına olan sevgiyi birleştirdiğini öne sürmektedir. İyiliksever vatanseverliğin belirli bir ahlaki pozisyonu temsil ettiğini iddia etseler de, duygusal bir durumu tarif ettiği de anlaşılabilir. Aslında, araştırmacıların öngördüğü ahlaki kahramanlık türüne ancak insanlığa karşı duygusal bir tepki ile ulaşılabilir (Perry, 1996: 7).

3. Yöntem

3.1. Araştırma Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın temel amacı sağlık çalışanlarının açık liderlik algılarının kamu hizmeti motivasyonu üzerindeki etkisini belirlemektir. Ayrıca, sağlık kurumlarına bu doğrultuda gerekli farkındalık oluşturarak yapılacak öneriler neticesinde açık liderlik ilkeleri çerçevesinde bir çalışma ortamı sunulması için gerekli düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır. Araştırmanın hipotezleri;

H1: Sağlık çalışanlarının açık liderliğe ilişkin algıları kamu hizmeti motivasyon düzeylerini etkilemektedir.

H2: Mesleki-Demografik bilgilere göre, açık liderlik algıları farklılık göstermektedir.

H3: Mesleki-Demografik bilgilere göre, kamu hizmeti motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evreni Türkiye'nin bir ilindeki kamuya bağlı bir hastanede görev yapan sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihte kurumda çalışan personel sayısı 746'dır. Araştırma kapsamında basit tesadüfi örneklem yöntemi ile %5 örneklem hatası doğrultusunda 350 kişiye ulaşılabilmektedir. Hesaplama, Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2014) geliştirdiği örneklem hesaplama yöntemi ile yapılmıştır. Bu yöntemle göre: $p=0,3$ $q=0,7$ olasılığında $\alpha=0,05$ güven aralığı ve $0,05$ örneklem hatasıyla 750 kişi sayısındaki bir evrenin örneklem sayısı minimum 226 kişiden oluşmalıdır. Kişilerin uygulanan ankete katılmak

istememeleri, izinli olma ya da nöbet sisteminde çalışma nedeniyle dağıtılan anket formlarından 242'si geri dönmüştür. Bu anketlerden 13 tanesi eksik ve yanlış doldurulduğundan değerlendirme dışında bırakılmış ve geriye kalan anketlerin 229'u analize uygun görülmüştür. Örneklem büyüklüğü % 95 güven aralığında belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan 2014: 85).

Anketler, araştırmanın yapılacağı kurumdan resmi yazılı izin alındıktan sonra elden dağıtılıp toplanmıştır. Eksiksiz doldurulan veriler istatistiksel değerlendirmeye alınmış ve veriler değerlendirilirken, frekans dağılımı, yüzdelik, t-testi, Anova ve pearson korelasyon testlerinden yararlanılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Verileri toplamada kişisel bilgi formu, açık liderlik ölçeği ve kamu hizmeti motivasyon ölçeğinden faydalanılmıştır. Kişisel bilgiler formu, katılımcılara ait mesleki-demografik bilgileri içeren yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslekteki ve kurumdaki hizmet süresi, unvan durumu ve yöneticilik görevi olup olmama durumuna ilişkin 8 sorudan oluşmaktadır.

Açık Liderlik Ölçeği: Katılımcıların açık liderlik algılarını ölçmek için Polat ve Arabacının (2016) geliştirdiği Açık Liderlik Ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek üç bölümden ve toplamda 23 ifadeden oluşmaktadır. Bu çalışma için ölçeğin cronbach alfa değeri 0,895 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Kamu Hizmeti Motivasyonu Ölçeği: Katılımcıların kamu hizmeti motivasyonu düzeylerini ölçmek için Aydın ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilen Kamu Hizmeti Motivasyonu Ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek üç bölümden ve toplamda 19 ifadeden oluşmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin cronbach alfa değeri 0,653' olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre ölçek oldukça güvenilirdir. İlgili anketlerde bulunan ifadelerde 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Anket verileri SPSS veri tabanına aktarılarak "SPSS 21.0" programı ile istatistiksel analizler yapılarak değerlendirmeye tabi tutulmuş, elde edilen bilgiler değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Açık Liderlik ve kamu hizmeti motivasyonuna ilişkin basıklık ile çarpıklık değerleri -1 ile +1 aralığında olup normal dağılım sergilemiştir (Büyüköztürk, 2018). Yine her iki değerin standart hatalarına bölünmesi sonucu -1,96 ve +1,96 aralığında değerler elde edilmiştir. Bu da normal dağılım sergilediğine işaret eder. Dolayısıyla verilerin analizinde parametrik testlerden istifade edilmiştir. İki alt grubu olan veriler için T Testi, ikiden fazla alt gruptan oluşan veriler için de Anova Testi kullanılmış olup değişkenler arasındaki etki düzeyini ölçmek için regresyon analizinden yararlanılmıştır.

3.5. Araştırma Etiği

Araştırmanın yürütülebilmesi için İl Sağlık Müdürlüğünden gereken yazılı izin alınmıştır. Konu ile ilgili 28.02.2019 tarihi ile Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurul kararı alınmıştır (No: 11). Çalışmaya katılan katılımcılara çalışmanın amacı

açıklanmış, gönüllü ve istekli olmalarına özen gösterilmiştir.

4. Bulgular

Bu bölümde kamu hizmeti motivasyonu ile açık liderlik ve alt boyutları arasındaki ilişki korelasyon analiziyle test edilmiştir. Açık liderlik alt boyutları bağımsız değişken, kamu hizmeti motivasyonu da bağımlı değişken şeklinde kabul edilmiş, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene olan etkisi çoklu doğrusal regresyon analiziyle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Tablo 2’de Katılımcıların mesleki-demografik bilgilerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Mesleki-Demografik Özellikleri

	Sayı	Yüzde	
Yaş	18-25	35	15,3
	26-35	122	53,3
	36-45	50	21,8
	46 ve Üstü	22	9,6
Cinsiyet	Kadın	89	38,9
	Erkek	140	61,1
Medeni Durum	Evli	153	66,8
	Bekâr	76	33,2
Öğrenim Durumu	Lise	72	31,4
	Ön lisans	73	31,9
	Lisans	30	13,1
	Lisansüstü	54	23,6
Meslekte Çalışma Süresi	0-3 yıl	30	13,1
	4-6 yıl	62	27,1
	7-9 yıl	72	31,4
	10 yıl ve üstü	65	28,4
Kurumda Çalışma Süresi	0-3 yıl	75	32,8
	4-6 yıl	54	23,6
	7-9 yıl	81	35,4
	10 yıl ve üstü	19	8,3
Unvan Durumu	Tabip	23	10,1
	Tabip dışı sağlık personeli	82	35,8
	İdari personel	124	54,1
Yöneticilik Görevi Olma Durumu	Evet	38	16,6
	Hayır	191	83,4
TOPLAM	229	100	

Tablo 2. demografik bilgiler açısından incelendiğinde katılımcıların yarısından fazlası %53,3 26-35 yaş sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Cinsiyet açısından bakıldığında katılımcıların çoğunluğu (%61,1) erkeklerden oluşurken, daha düşük düzeyde katılım (%38,9) ise kadınlardan oluşmaktadır. Öğrenim durumu açısından, en yüksek katılımı (%31,9) ön lisans mezunları oluştururken, bunu %31,4 ile ise mezunu katılımcılar, %23,6 ile lisansüstü mezunları ve %13,1 ile de lisans mezunları izlemektedir. Meslekte çalışma süresine bakıldığında, en fazla katılımı %31,4 ile 7-9 yıl çalışanlar oluşturmakta, bunu %28,4 ile 10 yıl ve üstü çalışanlar ve %27,1 ile 4-6 yıl çalışanlar izlemektedir. En az katılım ise % 13,1 ile 0-3 yıl süre ile çalışanlardan oluşmaktadır. Kurumda çalışma

süresine bakıldığında, en yüksek katılımı %35,4 ile 7-9 yıl çalışanlar oluşturmakta, bunu %32,8 ile 0-3 yıl çalışanlar izlemektedir. En az katılım ise % 8,3 ile 10 yıl ve üstü süre ile çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların çalıştıkları unvanlara bakıldığında, yarısından fazlası %54,1 idari personeller olarak görülmekteyken, bunu %35,8 ile tabip dışı sağlık personeli, %10,1 ile tabipler izlemektedir. Yöneticilik görevi olma durumuna göre bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun (%83,4) yöneticilik görevi olmadığı, düşük düzeyde katılım (%16,6) ise yöneticilik görevi olanlardan oluşmaktadır.

4.1. Geçerlik ve Güvenirliğe İlişkin Bulgular

Anketin geçerliliği için yapılan doğrulayıcı faktör analizine açık liderlik ölçeği için üç faktör ve 23 maddeyle başlanmış, öncelikle maddelerin t değerleri incelenmiş ve 5 maddenin t değerlerinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu maddelerin “Standardized Solution” değerlerine bakıldığında faktör yük değerlerinin 0.30’dan düşük olduğu görülmüştür. Bu maddeler anketten çıkarılarak 18 madde üzerinden analize devam edilmiştir. Kamu hizmeti motivasyonu ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde de maddelere ilişkin t değerleri incelenmiş ve 8 maddenin t değerlerinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu maddelere ilişkin faktör yük değerlerinin 0.30’dan düşük olduğu görülmüştür. Bu maddeler anketten çıkarılarak 11 madde üzerinden analize devam edilmiştir. Anket güvenirliliği, iç tutarlılık katsayıları değerlendirilerek her ölçek ve alt boyutlar için ayrıca hesaplanmıştır. Tablo 3’te ölçeklerin ve alt boyutlarının güvenirlilik sonuçlarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 3. Ölçeklerin ve Alt Boyutlarının Güvenirlilik Sonuçları

Ölçek	n	Cronbach
Açık Liderlik	18	0,895
Gücün kabulü ve sürekli paylaşım	8	0,921
Merakı destekleme ve hesap verebilirlik	6	0,854
Sosyal ağların etkin kullanımı	4	0,735
Kamu Hizmeti Motivasyonu	11	0,653
Kamu yararına bağlılık	4	0,780
Kamusal duyarlılık	4	0,670
Topluma karşı sorumluluk	3	0,497

Alpar (2020: 581)’a göre anketin güvenilirliğinin test edilmesinde kullanılan Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 60-79 aralığında olduğunda oldukça güvenilir, 80-100 aralığında olduğunda ise ölçek yüksek güvenilirlikte kabul edilmektedir. Açık liderlik ölçeğinin geçerliliği alt boyutlarda incelendiğinde gücün kabulü ve sürekli paylaşım alt boyutunda güvenirlilik katsayısının en büyük (=0,921), sosyal ağların etkin kullanımı alt boyutunda ise güvenirliliğin en düşük (=0,735) olduğu tespit edilmiştir. Açık liderlik ölçeği tüm alt boyutları ile birlikte değerlendirildiğinde anketin güvenilirliğinin (=0,895) olması yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermiştir. Kamu hizmeti motivasyonu ölçeğinin güvenirlilik katsayısının ise (=0,653) olarak tespit edilmesi, anketin oldukça güvenilir olduğunu göstermiştir.

4.2. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar ve Regresyon Analizi Sonuçları

Bu bölümde öncelikle kamu hizmeti motivasyonu, açık liderlik ve alt boyutları arasındaki ilişki pearson korelasyon analiziyle test edilerek bu değişkenlerin ortalama ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Daha sonra açık liderlik alt boyutları bağımsız değişkenler, kamu hizmeti motivasyonu da bağımlı değişken şeklinde kabul edilerek

bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenlerin etkisi çoklu doğrusal regresyon analiziyle incelenmiştir.

Tablo 4'te kamu hizmeti motivasyonu ile açık liderlik ve alt boyutlarının ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayıları verilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi

	Ort	S.S		1	2	3	4	5
1. Açık Liderlik	3,80	0,51	R	1	0,890	0,661	0,658	0,337
			P		0,000	0,000	0,000	0,000
2. Gücün kabulü ve sürekli paylaşım	3,75	0,75	R		1	0,296	0,541	0,190
			P			0,000	0,000	0,175
3. Merakı destekleme ve hesap verebilirlik	3,80	0,66	R			1	0,205	0,587
			P				0,002	0,000
4. Sosyal ağların etkin kullanımı	3,90	0,52	R				1	0,332
			P					0,025
5. Kamu Hizmeti Motivasyonu	4,13	0,35	R					1
			P					

P<0,05

Tablo 4. incelendiğinde açık liderlik puanı ortalamasının $3,80\pm 0,51$ olduğu, kamu hizmeti motivasyonu ortalamasının da $4,13\pm 0,35$ olduğu görülmektedir. Açık liderlik alt boyutları incelendiğinde ise en yüksek puan sahibi boyutun sosyal ağların etkin kullanımı boyutu ($3,90\pm 0,52$), en düşük puan sahibi boyutun ise gücün kabulü ve sürekli paylaşım boyutu ($3,75\pm 0,75$) olduğu görülmektedir. Ancak ortalamalara bakıldığında açık liderlik boyutlarının ortalamalarının birbirine yakın değerlerden oluştuğu söylenebilir. Korelasyon katsayıları incelendiğinde ise, açık liderlik ile kamu hizmeti motivasyonu arasında pozitif yönlü orta kuvvette bir ilişki görülmektedir. Açık liderlik gücün kabulü ve sürekli paylaşım boyutu dışındaki tüm alt boyutları ile kamu hizmeti motivasyonu arasında pozitif yönlü orta kuvvette bir ilişki bulunmaktadır. Açık liderlik ve tüm alt boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. En yüksek ilişki gücün kabulü ve sürekli paylaşım alt boyutunda görülürken en düşük ilişki ise sosyal ağların etkin kullanımı alt boyutunda görülmektedir ($p<0,05$).

Korelasyon katsayısı 1 olduğunda, mükemmel pozitif ilişki; -1 olduğunda mükemmel negatif bir ilişki; 0 olduğunda ise ilişki olmadığını göstermektedir. Korelasyon katsayısı yorumlanırken üzerinde tam olarak uzlaşma sağlanmış aralıklar olmamakla birlikte, korelasyonun yorumlanmasında şu sınırlar kullanılabilir. Korelasyon katsayısı mutlak değer olarak, 0,70-1,00 aralığında olduğunda, yüksek; 0,70-0,30 aralığında olduğunda, orta; 0,30-0,00 aralığında olduğunda ise, düşük düzeyde bir ilişki şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2018). Buna göre kamu hizmeti motivasyonu ile açık liderlik ve iki alt boyutu arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu ve çalışanların açık liderlik algısında artış oldukça kamu hizmeti motivasyonunun da artacağı söylenebilir.

Tablo 5'te açık liderlik alt boyutu değişkenlerinin kamu hizmeti motivasyonu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Std. Hata	β	t	p	VIF	Durbin-Watson
Sabit	2,917	0,164	-	17,755	0,000	-	
Gücün Kabulü ve Sürekli Paylaşım	0,163	0,031	0,134	2,059	0,041	2,939	1,695
Merakı Destekleme ve Hesap Verebilirlik	0,327	0,030	0,611	10,891	0,000	3,240	
Sosyal Ağların Etkin Kullanımı	0,054	0,043	0,080	1,260	0,209	2,593	
F=41,640	R ² =0,357	R=0,597	p<0,001	*p<0,05			

Tablo 5'e göre; açık liderlik algısı, kamu hizmeti motivasyonunu pozitif olarak anlamlı arttırmaktadır. Açık liderliğin iki alt boyutu (gücün kabulü ve sürekli paylaşım ile merakı destekleme ve hesap verebilirlik) kamu hizmeti motivasyonunu anlamlı olarak arttırmaktadır.

Çoklu doğrusal ilişkinin olup olmadığını göstermek amacıyla varyans büyütme oranı Variance Inflation Factor (VIF) değeri incelenmiştir. VIF değerinin yüksek olması bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin büyüklüğüne işaret etmektedir. Genel itibariyle VIF değeri 10'dan yüksek olduğunda bağımsız değişkenler arasında önemli bir çoklu doğrusal ilişki problemi olduğu kabul edilmektedir.

Bu çalışmada VIF>10, kritik değeri çoklu bağıntının emaresi olarak kabul edilmiştir. Durbin- Watson katsayısının 1,5 ile 2,5 aralığında olması ve VIF katsayılarının 10'dan düşük olması otokorelasyon ve çoklu bağlantı problemleri olmadığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2018: 99). Bu çalışmada Durbin- Watson katsayısı 1,695'tir ve VIF değerleri 2,593 ile 3,240 arasında değişmektedir. Buna göre otokorelasyon ve çoklu bağlantı problemleri bulunmamaktadır. Ayrıca kurulan regresyon modelinin doğrusal olduğu ve modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (F=41,640; p<0,001). Bununla birlikte R²=0,357 olarak hesaplanmış, açık liderliğin kamu hizmeti motivasyonunu açıklama yüzdesi %35,7 olarak tespit edilmiştir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin kamu hizmeti motivasyonu üzerindeki görece önem sırası;

merakı destekleme ve hesap verebilirlik, gücün kabulü ve sürekli paylaşım ve sosyal ağların etkin kullanımınıdır. Regresyon katsayılarının anlamlılığı ile ilgili sonuçlar incelendiğinde ise, merakı destekleme ve hesap verebilirlik ile gücün kabulü ve sürekli paylaşım değişkenlerinin kamu hizmeti motivasyonu üzerinde önemi olan anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Sosyal ağların etkin kullanımı değişkeninin ise önemli bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Araştırmada ayrıca katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslekte ve kurumda çalışma süresi, unvan durumu ile yöneticilik görevi olma durumuna göre açık liderlik algısı ve kamu hizmeti motivasyonu düzeylerinde bir farklılık olup olmadığı da incelenmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet, Medeni Durum ve Yöneticilik Görevi Olma Durumu İçin Yapılan T Testi

		Açık Liderlik				Kamu Hizmeti Motivasyonu		
		N	Ort±SS	F	P	Ort±SS	F	P
Cinsiyet	Kadın	89	3,77±0,57	4,080	,045	4,10±0,34	1,009	,316
	Erkek	140	3,83±0,48			4,15±0,36		
Medeni Durum	Evli	153	3,78±0,50	,398	,529	4,11±0,36	,431	,512
	Bekâr	76	3,84±0,55			4,19±0,33		
Yöneticilik Görevi Olma Durumu	Evet	38	3,89±0,88	,157	,693	4,12±0,20	,085	,771
	Hayır	191	3,78±0,73			4,14±0,24		

*p<0.05

Katılımcıların açık liderlik algılarının mesleki-demografik özelliklere göre karşılaştırıldığı T testine göre; açık liderlik algısının cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farkın bulunduğu; medeni durum ve yöneticilik görev durumu grupları arasında ise anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Erkek katılımcıların kadın katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahip oldukları

görülmüştür. Katılımcıların kamu hizmeti motivasyonu düzeylerinin mesleki-demografik özelliklere göre karşılaştırıldığı T testine göre; kamu hizmeti motivasyonu düzeylerinin cinsiyet, medeni durum ve yöneticilik görev durumu grupları arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Yaş, Unvan, Öğrenim Durumu, Meslekte ve Kurumda Çalışma Süresi Durumu İçin Yapılan Anova Testi

		Açık Liderlik				Kamu Hizmeti Motivasyonu		
		N	Ort±SS	F	P	Ort±SS	F	P
Yaş	18-25	35	3,81±0,45	,745	,526	4,14±0,20	,456	,714
	26-35	122	3,71±0,49			4,11±0,24		
	36-45	50	3,73±0,47			4,15±0,21		
	46 ve Üstü	22	3,83±0,38			4,12±0,19		
Unvan	Tabip	23	3,76±0,54	4,233	,016	4,21±0,24	5,377	,005
	Tabip Dışı Sağlık Personeli	82	3,62±0,56			4,26±0,24		
	İdari personel	124	3,82±0,39			4,15±0,20		
Öğrenim Durumu	Lise	72	3,69±0,42	2,041	,009	4,12±0,21	,722	,540
	Ön lisans	73	3,73±0,50			4,10±0,24		
	Lisans	30	3,75±0,56			4,17±0,24		
	Lisansüstü	54	3,79±0,43			4,13±0,20		
Meslekte Çalışma Süresi	0-3 yıl	30	3,73±0,55	,343	,794	4,22±0,24	2,688	,047
	4-6 yıl	62	3,79±0,45			4,13±0,22		
	7-9 yıl	72	3,75±0,44			4,12±0,21		
	10 yıl ve üstü	65	3,70±0,50			4,08±0,23		
Kurumda Çalışma Süresi	0-3 yıl	75	3,71±0,54	,652	,582	4,15±0,24	,800	,495
	4-6 yıl	54	3,70±0,47			4,09±0,22		

7-9 yıl	81	3,79±0,43	4,12±0,22
10 yıl ve üstü	19	3,81±0,40	4,10±0,20

*p<0.05

Katılımcıların açık liderlik algılarının mesleki-demografik özelliklere göre karşılaştırıldığı Anova testine göre; açık liderlik algısının unvan durumu ve öğrenim durumu grupları arasında anlamlı bir farkın bulunduğu; yaş, meslekte çalışma süresi ve kurumda çalışma süresi grupları arasında ise anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır (p<0,05). Unvan durumu ve öğrenim durumu grupları arasında hangi gruptan kaynaklı farkın olduğunu test etmek amacıyla yapılan Tukey HSD testi sonuçları doğrultusunda; idari personelin açık liderlik algısı düzeyinin tabipler ve tabip dışı sağlık personeline nazaran daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca lisansüstü eğitim düzeyine sahip çalışanların açık liderlik ile ilgili algılarının diğer eğitim düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların kamu hizmeti motivasyonu düzeylerinin mesleki-demografik özelliklere göre karşılaştırıldığı Anova testine göre; kamu hizmeti motivasyonu düzeylerinin unvan ve meslekte çalışma süresi grupları arasında anlamlı bir farkın bulunduğu; yaş, öğrenim durumu ve kurumda çalışma süresi grupları arasında ise anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır (p<0,05). Hangi gruptan kaynaklı farkın olduğunu test etmek amacıyla yapılan Tukey HSD testi sonuçları doğrultusunda; tabip dışı sağlık personelinin kamu hizmeti motivasyon düzeyinin tabipler ve idari personeline nazaran daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca meslekte çalışma süresi 0-3 yıl arasında olan çalışanların kamu hizmeti motivasyonu düzeylerinin diğer gurupların düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifade ile meslekte çalışma süresi arttıkça kamu hizmeti motivasyonu düzeyi azalmaktadır.

Bu sonuçlara göre; hipotezlerin durumu (0,05 anlamlılık düzeyinde) aşağıdaki gibidir.

- H1: “Sağlık çalışanlarının açık liderliğe ilişkin algıları kamu hizmeti motivasyon düzeylerini etkilemektedir” hipotezi kabul edilmiştir.

- H2 “Mesleki-Demografik bilgilere göre, açık liderlik algıları farklılık göstermektedir” hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

- H3 “Mesleki-Demografik bilgilere göre, kamu hizmeti motivasyon düzeyleri farklılık göstermektedir” hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

5. Sonuç

Günümüz liderlerinin, taşımaları gerekli olan birçok özellik ile birlikte, birer açık lider vasfına sahip olmaları gerekmektedir. Zira açık liderlerin başarılı olabilmeleri için kontrol yönelimli davranışlar dışında özgüven sahibi oldukları bilinmektedir. Bunun yanında amaçlarına ulaşmak için birlikte çalıştıkları kişileri, kendilerini adama konusunda cesaretlendirme yeterliliği sahibidirler. Bu şekilde açık liderler çalışmalarında çalışanları ile aralarında güven temeline dayanan çeşitli ilişki ağları kurmakta ve hedeflerini gerçekleştirmede iletişim teknolojilerini etkili bir araç olarak kullanmaktadır.

Son yıllarda kamuda yapılan reformlar, kamu kurumlarında çalışanların motivasyonunu sağlamada dışsal/parasal faktörler üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda, Kamu kurumlarının “maddi ödüllendirme” yi esas alan performansa dayalı ücretlendirme uygulamaları gittikçe yaygınlaşmaktadır. OECD üyesi ülkelerin üçte ikisinden fazlasında, kamuda mali ödüle dayalı performansa dayalı ücret programları uygulanmıştır (OECD, 2005). KHM kuramı, performansa dayalı ücret uygulamalarının alternatif bir düşünce olarak geliştirilen bir kuramdır. Bu kuramın savunucuları ısrarla kamu kurumlarında çalışanların özel sektörde çalışanlardan farklı iş motivasyonu sahibi oldukları üzerinde durmaktadır. Bu kuram, kurumlarında çalışanların içsel tatmine dışsal unsurlardan (ücret-maddi ödül) daha fazla değer verdiğini savunmaktadır. Nitekim, Crewsen, (1997), Jurkiewicz vd. (1998) ve Lyons vd. (2006) tarafından yapılan bazı ampirik çalışma sonuçları bunu doğrular niteliktedir (Coşkun, 2015: 68-69).

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; açık liderlik algısının kamu hizmeti motivasyonu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır. Ayrıca açık liderliğin kamu hizmeti motivasyonunu açıklama yüzdesi %35,7 olarak tespit edilmiştir. Başka bir deyişle açık liderlik algısındaki artış kamu hizmeti motivasyonunu da arttırmaktadır.

Araştırma bulgularına bakıldığında, kurumdaki açık liderlik ve kamu hizmeti motivasyonu düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda çalışanların açık liderlik ortalamasının 3,80; kamu hizmeti motivasyonu ortalamasının ise 4,13 olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgunun Çınar ve arkadaşları (2012) tarafından belirlenen değerlendirme aralığına göre yüksek olduğu söylenebilir. Araştırma sonuçları daha önce yapılan araştırma sonuçlarıyla karşılaştırıldığında Piaw ve Ting (2014) ve Uçar (2015) çalışmalarında yöneticilerin büyük bir kısmının ve çoğunun açık liderlik davranışları sergilediklerini tespit etmiştir. Polat (2015) ve Caz (2018) ise çalışmalarında açık liderlik düzeyinin orta düzeyde olduğunu tespit etmiştir (Piaw ve Ting, 2014; Uçar, 2015; Polat, 2015; Caz, 2018). Araştırmalardaki örneklem gruplarının farklı olması (üniversitelerde görev yapan akademik ve idari personel-okulda görev yapan öğretmenler) bunun nedenlerinden birisi olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca katılımcıların mesleki-demografik demografik bilgilerine göre açık liderlik algısı düzeylerinde ve kamu hizmeti motivasyonunda kısmen bir farklılık olduğu da tespit edilmiştir.

Katılımcıların açık liderlik algıları mesleki-demografik özelliklere göre incelendiğinde: cinsiyet, unvan durumu ve öğrenim durumu grupları arasında anlamlı bir farkın bulunduğu; medeni durum, yöneticilik görev durumu, yaş, meslekte çalışma süresi ve kurumda çalışma süresi grupları arasında ise anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada erkek katılımcıların kadın katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Caz

(2018), Yıldız (2019) ve Gürler (2020) yaptıkları çalışmalarda cinsiyet açısından anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Polat (2015) ise cinsiyet değişkeninin kurumdaki açık liderlik düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine idari personelin açık liderlik algısı düzeyinin tabipler ve tabip dışı sağlık personeline nazaran daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu bulgu, Caz (2018) tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca lisansüstü eğitim düzeyine sahip çalışanların açık liderlik ile ilgili algıları diğer eğitim düzeylerine sahip çalışanların algılarından daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, Polat (2015) ve Gürler (2020)' in araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların kamu hizmeti motivasyonu algılarına mesleki-demografik özelliklere göre bakıldığında: unvan durumu ve meslekte çalışma süresi grupları arasında anlamlı bir farkın bulunduğu; yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu, yöneticilik görev durumu ve kurumda çalışma süresi grupları arasında ise anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tabip dışı sağlık personelinin kamu hizmeti motivasyon düzeyinin tabipler ve idari personeline nazaran daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca meslekte çalışma süresi 0-3 yıl arasında olan çalışanların kamu hizmeti motivasyonu düzeylerinin diğer grupların düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifade ile meslekte çalışma süresi arttıkça kamu hizmeti motivasyonu düzeyi azalmaktadır. Prysmakova (2013)'nın Avrupa Birliği üyesi olan ve olmayan 26 Avrupa ülkesinde yaptığı araştırma KHM ile ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Çalışmada, kamuda çalışan görevlilerin ödül motivasyonları iç veya dış odaklı olması bakımından özel sektör çalışanlarıyla karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmaya Türkiye, Kıbrıs ve İsrail de dahil edilmiştir. Araştırma sonuçları genel olarak incelendiğinde, kamu kurumlarında başkalarına yardımcı olmaya yöneltilen önemle kamu görevlisi olma arasında pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Öztürk ve Dündar (2003) tarafından kamu çalışanlarında motivasyonu sağlayan faktörler konulu bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada üç bakanlığın merkez teşkilatında çalışan farklı pozisyondaki yönetici ve çalışanların görüşleri araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları, yöneticilerin manevi ödüllere daha fazla önem verdiğini, diğer çalışanların ise maddi ödüllere daha fazla önem verdiklerini göstermiştir. Bright (2005)'in kamu hizmeti motivasyonunun çeşitli değişkenler açısından test edildiği çalışmasında, kadınlar, yöneticiler ve eğitim düzeyi yüksek olan bireylerde kamu hizmeti motivasyonu düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın ileride yapılacak diğer çalışmalara da yol göstermesi beklenmektedir. Araştırma, sadece sağlık sektörü çalışanları üzerinde yapıldığından, diğer sektörlerde uygulanmasının konunun gelişimine katkısı olacaktır. Bu çalışma, Türkiye'de bir ildeki bir kamu hastanesinde çalışan sağlık çalışanlarına uygulanmıştır. Tüm sağlık çalışanlarıyla ilgili genelleme yapılabilmesi için, diğer illerdeki kamu ve özel sektörde çalışan sağlık çalışanlarına da benzer bir çalışmanın uygulanması konuya katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alpar, R. (2020). *Uygulamalı istatistik ve geçerlilik-güvenilirlik. (6. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Anderfuhren-Biget, S., Varone F., Giauque D., & Ritz, A. (2010). Motivating employees of the public sector: Does public sector motivation matter?. *International Public Sector Management*, 13(3), 213-246.
- Aydın, İ., Demirkasimoğlu, N., Güner Demir, T., & Şıldiroğlu, Ö. E. (2017). Kamu hizmeti motivasyonu ölçeğinin geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 50(2), 105-125.
- Barrows, D., & Wesson, T. (2000). A comparative analysis of job satisfaction among public and private sector professionals. *The Innovation Journal*, 5(1), 1-21.
- Bright, L. (2005). Public employees with high levels of public service motivation. *Review of Public Personnel Administration*, 25(2), 138-154.
- Bright, L. (2009). Why do public employees desire intrinsic non-monetary workplace opportunities?. *Public Personnel Management*, 38(3), 15-37.
- Büyüköztürk Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum. (24. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Caz, Ç. (2018). *Açık liderlik ile örgütsel sinizm ilişkisi ve işgören performansına etkisi: Spor eğitimi veren yükseköğretim kurumları üzerine bir uygulama*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Coşkun, S. (2015). Kamu hizmetleri motivasyonu kuramı: bir literatür taraması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 61-74.
- Crewson, P.E. (1997). Public-service motivation: Building empirical evidence of incidence and effect. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 7(4), 499-518.
- Çınar, O., Yavuz, S. ve Aslan, İ. (2012). Akademisyenlerin internet bankacılığı hakkındaki tutum, düşünce ve davranışları: Erzincan üniversitesi örneği. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(23), 103-124.
- Frederickson, H. G., & Hart, D. K. (1985). The public service and the patriotism of benevolence. *Public Administration Review*, 45(5), 547-553.
- Forest, V. (2008). Performance-related pay and work motivation: theoretical and empirical perspectives for the french civil service. *International Review of Administrative Sciences*, 74(2), 325-339.
- Jurkiewicz, C.L., Massey, T.K., & Brown, R.G. (1998). Motivation in public and private organizations: A comparative study. *Public Productivity & Management Review*, 21(3), 230-250.
- Knoke, D., & Wright-Isak, C. (1982). Individual motives and organizational incentive systems. *Research in the Sociology of Organizations*, 1, 209-254.
- Li, C. (2010). *Open leadership: How social technology can transform the way you lead. (First Edition)* Press by A Wiley Imprint, USA: San Francisco.

- Lyons, S.T., Duxbury, L.E., & Higgins, C.A. (2006). A comparison of the values and commitment of private sector, public sector, and parapublic sector employees. *Public Administration Review*, 66(4), 605-618.
- OECD (2005). *Pay-per performance in public administration*. Paris: OECD.
- Öztürk, Z. ve DüNDAR, H. (2003). Örgütsel motivasyon ve kamu çalışanlarını motive eden faktörler. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 57-67.
- Perry, J.L. (1996). Measuring public service motivation: an assessment of construct reliability and validity. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 6(1), 5-22.
- Perry, J.L. (2000). Bringing society in: toward a theory of public-service motivation. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10(2), 471-488.
- Perry, J.L., & Wise, R.L. (1990). The motivational bases of public service. *Public Administration Review*, 50(3), 367-373.
- Perry, J.L., Engbers, T.A., & Jun, S.Y. (2009) . Back to the future? performance-related pay, empirical research and the perils of persistence. *Public Administration Review*, 69(1), 39-51.
- Perry, J.L. & Hondeghem, A. (2008). Building theory and empirical evidence about public service motivation. *International Public Management Journal*, 11(1), 3-12.
- Piaw, Y, C. & Ting, L, L. (2014). Are school leaders born or made? examining factors of leadership styles of malaysian school leaders. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 116, 5120-5124.
- <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281401101X> Erişim Tarihi: 21.12.2020
- Polat, M. & Arabacı, İ. B. (2014). Eğitimde açık liderlik ve sosyal ağlar. *Journal of World of Turks/ Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6(1), 257-275.
- Polat, M. (2015). *Yöneticilerin açık liderlik özellikleri ve sosyal ağları benimseme durumlarının, örgütsel belirsizlik üzerindeki etkileri: Fırat Üniversitesi Örneği*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Polat, M., & Arabacı, İ. B. (2016). Açık liderlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 1(24), 79-96.
- Prysmakova, P. (2013). Public service motivation in Europe: Testing attitudes toward work motives. Working Paper, Florida International University. http://www.nispa.org/files/conferences/speeches/201304221128240.Paper_for%20presentation_ASPA_Prysmakova.pdf. Erişim Tarihi: 25.12.2020.
- Uçar, R. (2015). *İlkokul müdürlerinin dağıtımçı liderlik davranışları ile öğretmenlerin motivasyon ve yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişki (Diyarbakır ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, B. B. (2019). *Okul yöneticilerinin açık liderlik, örgütsel adalet ve örgütsel erdemlilik alguları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi -İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Ortak Doktora Programı.

Extended Abstract

Introduction and Research Purpose

In order to reach 21st century skills, the competencies of employees in enterprises should be developed and supported in line with predetermined targets. In this context, it is important that the managers of healthcare institutions, healthcare professionals, patients and their relatives act in cooperation to create health services suitable for the society. Today, when the need for work to be done with team spirit is increasing, health institutions need managers who will support and direct the work towards these goals in order to reach the predetermined goals. Since there is no always and everywhere the best method in the management of an institution, it is expected that the managers of health institutions will use their power in the light of their evaluations about the society they are in.

Today, new leadership concepts related to leadership are getting more and more important. One of the most important features expected from leaders is that businesses take the leading role in achieving their goals. Leaders with managerial characteristics assuming leadership roles in health institutions should have many different qualities. Managers with open leadership will be leaders focused on functional management by developing a sincere interpersonal bond in healthcare institutions. In this context, the expression of openness in many different leadership types is an important feature that leaders should have (Polat and Arabacı, 2014: 36).

Work motivation is seen as the main determinant of individual and corporate performance. Motivated employees are among the basic elements for the quality service delivery of the institutions. In this context, managers of healthcare institutions attached importance to the factors that affect the motivation of employees. The Public Services Motivation (PSM) theory aims to approach the subject in detail and consistently. This theory tries to harmonize different motivation factors with each other. In other words, the theory explains why employees in public institutions have different levels of job motivation by evaluating them together with their internal and external factors (Anderfuhren-Biget et al., 2010: 213).

In this study, the relationship between open leadership and public service motivation, which is a type of leadership based on managerial openness, is emphasized. First of all, a conceptual framework is drawn about open leadership and public service motivation. Then, information about the practice in a public hospital operating in the health sector was given. In the conclusion part, the results about the usability of open leadership by managers in the health sector and its effects on employee motivation are mentioned.

Methodology

The main purpose of this study is to determine the effect of health workers' perceptions of open leadership on public service motivation. In addition, it was aimed to make the necessary arrangements to provide a working environment within the framework of open leadership principles as a result of the suggestions to be made by creating the necessary awareness in this direction. The research hypotheses;

H1: Health workers' perceptions of open leadership affect their public service motivation levels.

H2: Open leadership perceptions differ according to occupational-demographic information.

H3: According to occupational-demographic information, motivation levels of public service differ.

Research universe is composed of a province in Turkey's connected to public health workers who work in a hospital. The number of personnel working in the institution at the time of the research is 746. Within the scope of the research, 350 people could be reached with the simple random sampling method with a 5% sampling error. 242 of the questionnaires distributed were returned due to the people not wanting to participate in the questionnaire, being on leave or working in the watch system. Since 13 of these questionnaires were filled incompletely and incorrectly, they were excluded from the evaluation and 229 of the remaining questionnaires were deemed suitable for analysis. The questionnaires were distributed and collected by hand after obtaining official written permission from the institution where

the research will be conducted. Completely filled data were taken into statistical evaluation and while evaluating the data, frequency distribution, percentage, t-test, Anova and Pearson correlation tests were used.

Personal information form, open leadership scale and public service motivation scale were used to collect data. Open Leadership Scale: This Scale developed by Polat and Arabacı (2016) was used to measure the open leadership perceptions of the participants. The scale consists of three parts and a total of 23 statements. For this study, the cronbach alpha value of the scale was determined to be 0.895. According to these results, the scale is highly reliable. Public Service Motivation Scale: This Scale developed by Aydın et al. (2017) was used to measure the level of public service motivation of the participants. The scale consists of three parts and 19 statements in total. In this study, the cronbach alpha value of the scale was determined as 0.653 '. According to these results, the scale is quite reliable. A 5-point Likert type scale was used in the expressions in the relevant surveys.

Results and Conclusions

According to the findings obtained from the research; Open leadership perception has a significant positive effect on public service motivation. In addition, the percentage of open leadership explaining the public service motivation was determined as 35.7%. In other words, the increase in the perception of open leadership also increases the motivation of public service. Looking at the research findings, it was seen that the levels of open leadership and public service motivation in the institution were at a high level. As a result of the research, the open leadership average of the employees is 3.80; public service motivation average was found to be 4.13. It can be said that this finding is higher than the evaluation interval determined by Çınar et al. (2012).

It was also found that there was a partial difference in the perception of open leadership and public service motivation according to the professional-demographic demographic information of the participants. In the study, it was observed that male participants had a higher average than female participants. Again, it can be said that the level of open leadership perception of administrative staff is higher than physicians and non-medical health personnel. In addition, the perceptions of employees with a postgraduate education level about open leadership were found to be higher than those of employees with other education levels.

It can be said that the level of public service motivation of non-medical health personnel is higher than that of physicians and administrative personnel. In addition, it was concluded that employees with a working period of 0-3 years in the profession have higher levels of public service motivation than other groups. In other words, as the working time increases, the level of public service motivation decreases.

According to these results; The status of the hypotheses (at the significance level of 0.05) is as follows.

- H1: The hypothesis that "perceptions of healthcare professionals regarding open leadership affect their public service motivation" was accepted.

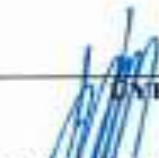
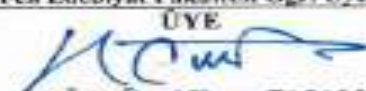

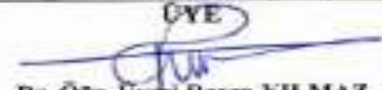
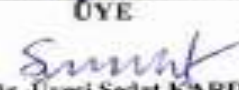
- H2 The hypothesis that "open leadership perceptions differ according to occupational-demographic information" was partially accepted.

- H3 The hypothesis that "levels of public service motivation differ according to professional-demographic information" was partially accepted.

The study is expected to guide other future studies. Since the research is conducted only on health sector employees, its application to other sectors will contribute to the development of the subject. This study was applied to health professionals working in a public hospital in a province in Turkey. In order to make generalizations about all healthcare workers, the implementation of a similar study to healthcare professionals working in the public and private sectors in other provinces will contribute to the subject.

Ek-1 Etik Kurul İzni

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Toplantı Tarihi: 28/02/2019	Toplantı Sayısı: 01	Karar Sayısı: 11
<p>Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Prof. Dr. Cevad SELAM başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.</p> <p>KARAR-5: Genel Sekreterliğin 13/02/2019 tarihli ve E.2250 sayılı yazısı okundu ve ekleri incelendi.</p> <p>Yapılan incelemeler sonucunda; Üniversitemiz Sağlık Yüksekokulu Sağlık Yönetimi Bölümünde görev yapmaktaki olan Dr. Öğr. Üyesi Fuat KORKMAZER'in, "Sağlık Çalışanlarının Açık Liderlik ve Klinik Liderlik Algılarının Kamu Hizmeti Motivasyonu Üzerindeki Etkisi" başlıklı çalışması Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından uygun görülmüş olup, durumun Rektörlük Makamına arz edilmesinin uygun olduğuna,</p> <p style="text-align: center;">Oy birliği ile karar verildi.</p>		
<p>BASKAN</p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Cevad SELAM İBF Öğr. Üyesi</p>		
<p>ÜYE</p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Harun POLAT Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi</p>	<p>ÜYE</p> <p style="text-align: center;"> Doç. Dr. Talat KÖRPINAR Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi</p>	<p>ÜYE</p> <p style="text-align: center;"> Doç. Dr. Hanifi KÖRKOCA Sağlık Yüksekokulu Öğr. Üyesi</p>
<p>ÜYE</p> <p style="text-align: center;"> Dr. Öğr. Üyesi Hasan TASALI Sağlık Yüksekokulu Öğr. Üyesi</p>	<p>ÜYE</p> <p style="text-align: center;"> Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SALMAZZEM İslami İlimler Fakültesi Öğr. Üyesi</p>	<p>ÜYE</p> <p style="text-align: center;"> Dr. Öğr. Üyesi Demet DENİZ Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi</p>
<p>ÜYE</p> <p style="text-align: center;"> Dr. Öğr. Üyesi Recep YILMAZ İBF Öğr. Üyesi</p>	<p>ÜYE</p> <p style="text-align: center;"> Dr. Öğr. Üyesi Sedat KARDAŞ Fen Edebiyat Fakültesi Öğr. Üyesi</p>	

Araştırma Makalesi • Research Article

Is There Income Inequality Convergence Between Regions in Turkey? Panel Data Analysis

Türkiye’de Bölgeler Arasında Gelir Eşitsizliği Yakınsaması Var Mı? Panel Veri Analizi

Gökhan Konat ^{a,*}

^a Arş. Gör. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, 14030, Bolu/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0964-7893

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Ocak 2021

Düzeltilme tarihi: 11 Mart 2021

Kabul tarihi: 17 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Income Distribution Inequality

Convergence

NUTS1

Panel Unit Root

ABSTRACT

In recent years, with globalization and technological change, it is seen that income inequality has increased in many economies. Therefore, the concept of income inequality is one of the issues that attract attention by researchers. There are many studies on income inequality in the literature. In terms of fiscal policy, the relationship with economic growth is tested, or with financial development. In this study, the validity of the stochastic convergence hypothesis of income inequality is desirable to test for interregional in Turkey. For this purpose, the stationarity test of income inequality was carried out with the panel unit root test. Coefficient of income inequality which expressed as Gini covers the period 2006-2019 and this coefficient to Turkey Statistical Institute has been accessed from the official database. As a result of the panel unit root analysis performed for 12 Regions (Level 1) according to the classification of statistical region units, it was concluded that the Gini coefficient was not stationary. So the hypothesis of convergence between regions in Turkey is not available and there is an imbalance in the distribution of income. Therefore, a lot of work falls on policy makers to ensure justice in income distribution.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 January 2021

Received in revised form 11 March 2021

Accepted 17 March 2021

Keywords:

Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Yakınsama

İBBS1

Panel Birim Kök

ÖZ

Son yıllarda küreselleşme ve teknolojik değişim ile birlikte birçok ekonomide gelir eşitsizliğinin arttığı görülmektedir. Bu yüzden gelir eşitsizliği kavramı araştırmacılar tarafından dikkat çeken konulardan biri olmaktadır. Bu çalışmada Türkiye için bölgeler arası gelir dağılımı eşitsizliğinin stokastik yakınsama hipotezinin geçerliliği sınanmak istenmektedir. Bu amaçla gelir eşitsizliğinin durağanlık sınaması panel birim kök testi ile gerçekleştirilmiştir. Gini katsayısı olarak ifade edilen gelir eşitsizliği serileri 2006-2019 dönemini kapsamaktadır ve bu katsayıya Türkiye İstatistik Kurumu resmi veri tabanından erişilmiştir. İstatistiki bölge birimleri sınıflamasına göre 12 Bölge (Düzy 1) için yapılan panel birim kök analizi neticesinde Gini katsayısının durağan olmadığı sonucuna varılmıştır. Yani Türkiye’de bölgeler arası yakınsama hipotezi geçerli değildir ve gelir dağılımında dengesizlik mevcuttur. Dolayısıyla gelir dağılımında adaleti sağlamak için politika yapıcılara çok iş düşmektedir.

1. Introduction

The neoclassical growth model not only predicts the reduction of regional income per capita and productivity inequalities, but also predicts a long-term convergence in personal income distribution (Ezcurra and Pascual, 2005:

763). Neoclassical models mean the convergence of not only average income levels but the entire distribution.

Studying the evolution of income and capital inequality is important not only because of the need to control poverty, but also because of inequality's potential impact on

* Sorumlu yazar/*Corresponding author*
e-posta: gokhan.konat@inonu.edu.tr

economic growth rates. Economists have long believed that economic growth alone would be sufficient to solve problems of inequality and poverty. Simon Kuznets (1955) postulated that sustainable economic growth would eventually lead to lower inequality. Similar concepts of the correlation between inequality and economic growth have long dominated international financial institutions, including the World Bank and the International Monetary Fund. The World Bank thinks that the acceleration of economic growth is a sufficient measure to improve the conditions of all layers in the population (Lyubimov, 2017: 42-43).

Reducing or minimizing income inequality appears to be one of the most difficult public policy issues in the macroeconomic literature. According to Kuznets (1955) inverse-U hypothesis, income inequality increases in the early stages of economic development and decreases after reaching a turning point (Savvides and Stengos, 2000: 207). However, this situation is not possible with the increasing globalization and technological progress, whether in developed or developing countries.

Compared to other income groups, there has been a rapid increase in income among the very rich in recent years and possible financial consolidations in some developed and developing economies have had a negative effect on low-income groups. In addition, high rates of unemployment have been observed in many developed economies after the financial crisis. Increasing income inequality due to such reasons has reached a worrying level for policy makers in many economies.

Coady and Gupta (2012) expressed the factors that have increased income inequality since 1980 as follows:

- Expanding inequality between regions in economies
- Globalization exerting downward pressure on the wages of low-skilled workers
- Technological change supporting highly skilled workers
- Institutional and regulatory reforms that increase competition in product and factor markets and reduce the bargaining power of labor
- Increases in the labor force participation of low skilled workers
- The increasing importance of high-income couples and single-parent families

The problem of inequality in income distribution may arise from the spending policies of economies, as well as from the tax structures of economies (Karaoğulları, 2017: 178). A more even distribution of income is seen as a desirable goal for many policy makers. But the underlying motivations can be different. Low income inequality is often seen as important to achieve greater equal opportunity in access to economic, social and political resources. But the reason it appears to be desirable in essence is that current income inequality is perceived as the result of unfair access to resources and hence harms social cohesion. Although some inequalities are deemed necessary to stimulate investment and economic growth, there is also evidence that high inequality can retard growth. Especially if it causes deficiencies in the credit market, political

corruption or political instability, there is a decline in growth (Coady and Gupta, 2012: 4).

In fact, the social dimension, which is often neglected in the economic growth approach, has a strategic position in the development process. In this process, besides growth-equality considerations in economics, it also takes into account the impact of economic activities on the social life of the society (Soebagyo et al., 2019: 204). In addition, this process includes initiatives aimed at changing the economic structure for the better. Arsyad (2010) talked about the integrity of national economic development and regional economic development. The success of regional economic development is estimated from the poverty level, income distribution and unemployment rate.

Development cannot be judged solely on the basis of economic growth rate, but also requires equitable development aspects. Inequality in regional income distribution is becoming a global problem, and approaches that emphasize macroeconomic growth tend to neglect the glaring gap in development between regions. For this purpose, in this study, the validity of stochastic convergence and income inequality convergence hypothesis between regions is tested with the help of unit root test.

The convergence estimation in income distribution depends on the basic similarities between states, regions or countries (Ivanovski et al., 2020: 128). Conduct tests on a regional basis for income inequality convergence of Turkey makes it possible to take more homogeneous or similar results. Therefore, due to poor convergence between countries of Turkey for the possibility of establishing regional homogeneity it is more appropriate to examine the data.

Economic cooperation at regional and sub-regional levels has been an important feature of the country's economic development policies. Regional development policy allocates available resources to increase regional income or to address significant interregional income gap. Therefore, measuring the allocation and efficiency of factor donations in sub-national regions is very important for policy makers and planners.

To this end, Turkey 2006-2019 period, income inequality in the region the convergence was conducted with the unit root test taking into account cross-section dependency. There are some advantages in testing the validity of the convergence hypothesis with the unit root test. The literature also often uses beta convergence to test for convergence in income distribution. The usage of beta convergence for income inequality convergence is parallel to tests of average income convergence in growth practices, usually based on cross-section or panel data regressions that relate the average annual growth rate of per capita income over a given period. According to Bernard and Durlauf (1996), using this method, in the case of the existence of multiple output balances, one can easily reject the null hypothesis that there is no convergence in the initial-output regressions. As reported by Quah (1993), finding a negative correlation between average income growth and initial income using a beta test does not necessarily mean convergence. (Ivanovski et al., 2020: 128).

The remainder of this study is organized as follows. The next section presents the algebraic proof of the GINI coefficient and its graphical demonstration. Section three

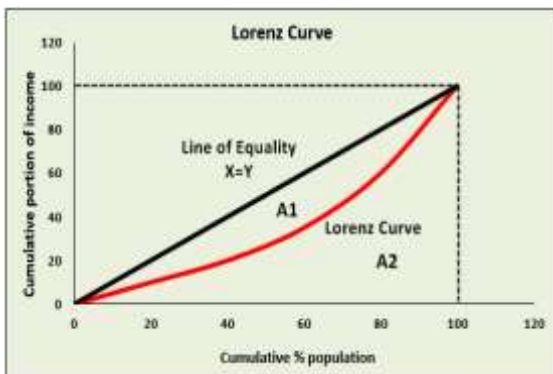
presents the selected literature. Section four presents the data, econometric methodology, and empirical results. Finally, the last part of this study presents the conclusion.

2. Gini Coefficient

As long as full competition conditions are provided in the market, justice is ensured in the distribution of income in the country's economy, depending on the full and effective operation of the market. However, the lack of competition conditions and the failure in the market will create income inequality. In order to solve this problem, that is, to reduce income inequality, the state has to rearrange the income distribution that has been distorted by intervening in the economy (Şen and Sağbaş, 2019: 184).

There are different techniques used to measure income distribution. Among these, the most frequently used techniques are Lorenz Curve, Gini coefficient, percentage share analysis, Atkinson Coefficient, Pareto Coefficient and Kuznets Coefficient. Trends in income inequality often depend on the inequality indicator used. The most widely used and widely available measure of inequality is the Gini coefficient. While Gini is sensitive to what the revenue shares in the queues of the income distribution are, he is more sensitive to changes in shares in the middle of the distribution. Therefore, it is often preferable to support Gini with an inequality analysis at the extreme points of the income distribution. For example, it is the division of the share in the highest income quintile by the lowest quintile share.

Figure1. Lorenz Curve and Gini Coefficient

The Gini coefficient is calculated by the following formula:

$$G = \left[\frac{1}{N^2} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N |Y_i - Y_j| f(Y_i) f(Y_j) \right] / 2\bar{Y} \quad (1)$$

where Y_i and Y_j respectively i . and j . group's total income, $f(Y_i)$ and $f(Y_j)$ respectively i . and j . the group's income multiplicity, N is the number of units and \bar{Y} is the arithmetic mean of the income. The Gini coefficient is equal to the ratio of the area between the curve and the diagonal to the total area below the diagonal, which depends on the Lorenz curve. It is interpreted that the larger this ratio, the greater the inequality in the distribution. Gini measure takes value in the range of [0-1] and the closer to

zero, the justice of the income distribution in that economy is mentioned.

3. Related Literature

Solow (1956) and Swan (1956) first proposed the convergence hypothesis as part of the Neoclassical growth models. These models illustrate the diminishing returns of factors of production predicting that income per capita in poor countries will eventually converge to that of rich countries. The convergence hypothesis has generated tremendous interest and has led to extensive literature tests of convergence in average incomes both within and between countries. Bénabou (1996) stated that neoclassical growth models can mean convergence of the whole income distribution, not just the average. Countries with a high rate of income inequality will have a fair income distribution over time, and countries with a relatively fair income distribution will have an unequal income distribution. Reducing income inequality represents one of the most important challenges for policy makers in the twenty-first century. A large literature has been developed that examines both the premises and consequences of income inequality.

There are many alternative approaches regarding the convergence process in the current literature. Some of the studies examine whether there is real GDP convergence among the countries studied. Barro ve Sala-i-Martin (1992), Mankiw vd. (1992) ve Quah (1996) have brought a new approach to the existing literature by using beta convergence tests. Conditional convergence is obtained when additional control variables are included in the test. Absolute convergence is obtained without control variables. Eta convergence tests usually predict a log-linear solution to a non-stochastic model with an additional error term. As an alternative to beta convergence, tests of sigma convergence were first performed by Friedman (1992) and Quah (1993). A group argues that when the cross-section variance of the variable in question decreases over time, a group of countries, sectors or regions converge. However, the assumption underlying a changing data distribution poses difficulties in interpreting the sub-zero test distribution. Moreover, rejecting the sigma convergence hypothesis does not mean that they do not converge. That is, the presence of transition dynamics in the data may lead to the rejection of the null hypothesis of sigma convergence.

Other approaches to testing the convergence hypothesis use cointegration and unit root tests. Cointegration and unit root convergence tests owe their assets to Bernard and Durlauf's (1995, 1996) statistical definition of convergence between countries. Here it states that the two countries converge if their long-term estimates are equal. According to Bernard and Durlauf's definitions, if the output gap is a zero-mean stationary process, the two countries converge.

The literature summary on the subject is presented in Table 1.

Table1. Literature Review

Author(s)	Periods	Method	Result
Chen and Fleisher (1996)	1978–1993	Beta and Sigma convergence	Conditional convergence exists for 25 China regions
Gundlach (1997)	1978–1989	Beta and Sigma convergence	There is absolute convergence for 29 China regions
Raiser (1998)	1978–1992	Beta convergence	Conditional convergence exists for 29 China regions
Marina (2000)	1953-1995	Beta convergence	There is convergence between regions for Argentina
Azzoni (2001)	1939-1995	Beta convergence	There is convergence between regions in Brazil
Cai et al. (2002)	1979-1998	Beta convergence	Conditional convergence exists for 29 China regions
Goerlich ve Mas (2004)	1973-1991	Beta convergence	There is convergence between regions for Spain
Ezcurra and Pascual (2005)	1993-1998	Gaussian-Kernel approach	There is a convergence of regional income inequality distribution in the European Union
Wu (2006)	1978-2002	Beta convergence and spatial econometric method	Conditional convergence exists for 30 China regions
Gomes (2007)	1991-2000	Beta convergence	There is convergence between regions for Brazil
Güven (2007)	1979-2000	Gini coefficient and Theil index	Income inequality is increasing between provinces in Turkey
Ezcurra and Pascual (2009)	1969-1999	Nonparametric Kernel OLS and GMM methods	Convergence exists for 48 US regions
Lin ve Huang (2011)	1916-2005	Beta convergence	Convergence exists for 48 US states
Lin and Huang (2012)	1916-2005	Panel LM unit root test	Convergence exists for 48 US states
Dhongde and Miao (2013)	1980-2005	Panel and cross section regression analysis	There is income inequality convergence for the selected country group
Zhu et al. (2014)	1952-2008	Beta convergence and spatial econometric method	There is convergence in the west and central areas for the 30 regions of China and three geo-economic clubs, divergence in the eastern regions and the whole nation
Tian et al. (2016)	1978-2013	Club Convergence	For China regions, income inequality between clubs worsens over time, while income inequality within only one club decreases
Chambers and Dhongde (2016)	1990-2010	Beta convergence	Convergence exists for selected countries
Chambers and Dhongde (2017)	1985-2011	Sigma convergence	There is absolute convergence for selected countries
Gündem (2017)	1987-2001 2004-2011	Spatial econometric method	Turkey's convergence regions available for the NUTS-2 level
Apergis et al. (2018)	1916-2012	Club Convergence	There is convergence for the US states in the late 1970s and early 1980s and then divergence.
Çapar and Yayla (2019)	2003-2016	Spatial econometric method	Turkey's convergence regions available for the NUTS-2 level
Belke et al. (2019)	1989-2015	Nonlinear Panel KSS and SPSM analysis	Convergence in 9 Central and Eastern European (CEE) countries
Ivanovski et al. (2020)		LM and RALS-LM unit root analysis	There is both convergence and divergence for Australian states

4. Dataset and Econometric Methodology

Countries publish data on income distributions in different forms, such as the population quintile income share, or on summary measures of income inequality, such as the Gini index, mean logarithmic deviation, and coefficient of variation. We choose the Gini index because it is the most widely found measure of inequality for many countries regarding what data is obtained over time and from multiple data sources. The Gini index measures the average difference between all possible income pairs in the population, expressed as a proportion of total income. It

varies between 0, which indicates perfect equality, and 100, which indicates perfect inequality (Dhongde and Miao, 2013: 6-7). This study aimed to investigate whether NUTS 1 level of income inequality is the convergence in Turkey. Gini index data for Turkey Statistical Institute (TUIK) has reached the official database. Annual data covering the period 2006-2019 have been used and its graphical representation for the regions is presented in Figure 2.

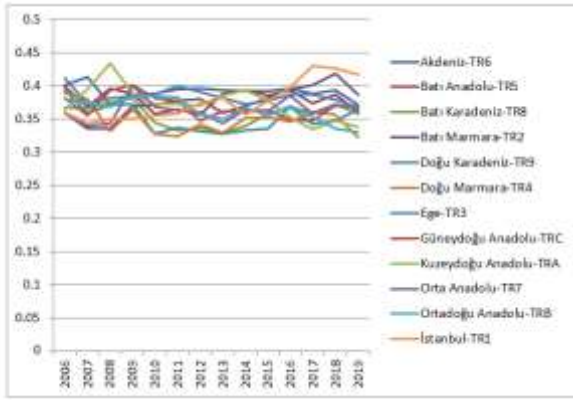

Figure2. Gini Index for NUTS 1

The stochastic convergence test is performed by the stationarity analysis of the logarithm of the ratio of the series to the group average. For this, whether the income inequality convergence hypothesis is valid was investigated with the panel unit root test proposed by Pesaran (2007). This test completes the test procedure taking into account the cross-sectional dependence. It also allows cross-sectional heterogeneity in constant, trend, and autoregressive coefficients, and Pesaran (2007) has proven to be a powerful test regardless of unit and time dimension length. Whether convergence to average regional income inequality in Turkey, stochastic convergence formula which is decided according to the following unit root analysis applied to the results obtained in the series consequences.

$$RGINI_{i,t} = \ln(GINI_{it}/\overline{GINI}_t) \tag{1}$$

where $RGINI$ is the relative Gini coefficient, \overline{GINI}_t the mean of all units. Also $i = 1,2, \dots, 12$ and $t = 2006, 2007, \dots, 2019$.

4.1. Pesaran (2007) CADF and CIPS Panel Unit Root Test

This test proposed by Pesaran (2007) adds the first differences of individual series and cross-sectional averages of the lags to the usual augmented Dickey-Fuller (ADF) regressions, and is based on simple averages of the individual ADF (CADF) statistics extended cross-sectionally. That is, it eliminates the cross-section dependency problem by using the lag values \bar{y}_t and $\Delta\bar{y}_t$ to the model. The CADF regression model is as follows:

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it} \tag{2}$$

The t -ratio of the Ordinary Least Squares (OLS) estimation of the b_i parameter obtained from CADF regression is used as test statistics. The unit root structure under the null hypothesis is tested. The null hypothesis for all's as follows:

$$H_0: b_i = 0$$

The alternative hypothesis is based on the assumption of heterogeneity and is as follows:

$$H_1: b_1 < 0, b_2 < 0, \dots, b_{N_0} < 0, N_0 \leq N$$

In Equation (2), a separate CADF regression is calculated for each unit and the average of individual CADF test statistics is used for the panel as a whole. This statistic is the CIPS statistic based on the test proposed by Im, Pesaran and Shin (2003), that is IPS.

$$CIPS(N, T) = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \tag{3}$$

Pesaran (2007) suggested adding an appropriate number of lagged values to the CADF regression number of (2) in order to get ahead of this in the presence of a serial correlation, and it is shown as follows:

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i + c_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_{ij} \Delta \bar{y}_{t-j} + \sum_{j=1}^p \delta_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \tag{4}$$

This equation shows both cross-sectional and serially correlated regression of the p th order individual error term.

5. Empirical Findings

For stochastic convergence, if the stasis assumption of the logarithm of the ratio of income inequality to the group average is valid, the convergence hypothesis will be valid. The CADF and CIPS panel unit root test results suggested by Pesaran (2007) are presented in Table 2. TR6, TR5, TR8, TR2, TR9, TR4, TR3, TRC, TRA, TR7, TRB and TR1 respectively Mediterranean, Western Anatolia, Western Black Sea, Western Marmara, Eastern Black Sea, Eastern Marmara, Aegean, Southeastern Anatolia, Northeastern Anatolia, Central It represents the regions of Anatolia, Middle East Anatolia and Istanbul.

Table2. CADF and CIPS Panel Unit Root Test Results

	Regions	CADF Test Statistics	Critical Values		
			%1	%5	%10
Constant	TR6	-1.353			
	TR5	-0.765			
	TR8	-1.625			
	TR2	-1.606			
	TR9	-1.797			
	TR4	-3.844**	-4.65	-3.53	-3.06
	TR3	-1.112			
	TRC	-1.788			
	TRA	-0.902			
	TR7	-1.886			
	TRB	-0.228			
	TR1	-0.809			
CIPS		-1.476	-2.66	-2.37	-2.22
Constant and Trend	TR6	0.336			
	TR5	-0.674			
	TR8	-1.103			
	TR2	-0.808			
	TR9	-0.826			
	TR4	-3.576	-5.45	-4.17	-3.64
	TR3	-2.747			
	TRC	-3.736*			
	TRA	-1.369			
	TR7	-1.142			
	TRB	-1.561			
	TR1	-2.534			
CIPS		-1.645	-3.24	-2.93	-2.76

Note: ** and * show significance at the 5% and 10% level, respectively.

According to the test results in Table 2, individual CADF test statistics converge at the level of 5% for the East Marmara region in the constant model, and at the level of 10% for the Southeast Anatolia region according to the constant and trend model. However, the CIPS test statistic, which gives results for the panel in general, shows that the basic hypothesis that the series have unit root in both the constant model and the model with constant and trend cannot be rejected. Therefore, it is to say that the existing inequality of income convergence between regions in Turkey.

6. Conclusion and Evaluation

Although neo-classical growth models imply convergence across the entire income distribution, the literature largely tests for convergence in average income levels. Turkey regional revenue unequal convergence test is the current empirical studies by several stochastic convergences is intended to contribute to the literature by testing with regional convergence.

Reducing or minimizing income inequality is one of the most important challenges for policy makers in economies. Asked by Simon Kuznets (1955), "Do the stabilizing forces of growth, competition and technological progress lead to a reduction in inequality and greater cohesion between classes in later stages of development?" The question is still seeking an answer. There has been a lot of research recently on both the premises and consequences of income inequality. In this study, the Gini index was used to test the income inequality convergence hypothesis and covers the period 2006-2019. The data were obtained from the official database of TUIK and the unit root test was applied to the obtained series by taking the ratio of income inequality to the group average to the logarithm for stochastic convergence. Pesaran (2007) by developed according to the panel unit root test results it is concluded that there is no regional convergence in Turkey. Therefore, the income inequality convergence hypothesis is not accepted and means that it does not converge to the group average. So the hypothesis of convergence between regions in Turkey is not available and there is an imbalance in the distribution of income. Therefore, a lot of work falls on policy makers to ensure justice in income distribution. Changes involving labor and financial market regulations, union policies, tax policies and social norms related to wage inequality in a broader sense will play a key role in the evolution of inequality. Economic growth inevitably does not have an even distribution in terms of subnational influence and therefore significantly affects the income gap in subnational regions. Productivity and factor equipment affect regional income. Regional development policy allocates available resources to increase regional income and address significant interregional income gap. Therefore, measuring the allocation and efficiency of factor donations in subnational regions is very important for policy makers and planners.

References

- Apergis, N., Christou, C., Gupta, R., & Miller, S. M. (2018). Convergence in income inequality: Further evidence from the club clustering methodology across states in the us. *International Advances in Economic Research*, 24(2), 147–161.
- Arsyad, L. (2010). Ekonomi Pembangunan. *Penerbit UPP STIM YKPN*. Yogyakarta.
- Azzoni, C. R. (2001). Economic growth and regional income inequality in Brazil. *The annals of regional science*, 35(1), 133-152.
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of political Economy*, 100(2), 223-251.
- Belke, M., Harun, K., & Bolat, S. (2019). Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde gelir dağılımı yakınsaması: SPSM yönteminden kanıtlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (54), 343-366.
- Benabou, R. (1996). Inequality and growth. *NBER macroeconomics annual*, 11, 11-74.
- Bernard, A. B., & Durlauf, S. N. (1995). Convergence in international output. *Journal of applied econometrics*, 10(2), 97-108.
- Bernard, A. B. & Durlauf, S. N. (1996). Interpreting Tests of the Convergence Hypothesis. *Journal of Econometrics*, 71, 161-173.
- Cai, F., Wang, D.W. & Yang, D., 2002. Regional disparity and economic growth in China the impact of labor market distortions. *China Econ. Rev.* 13 (2), 197–212.
- Chambers, D., & Dhongde, S. (2017). Are countries becoming equally unequal?. *Empirical Economics*, 53(4), 1323-1348.
- Chambers, D. & Dhongde, S. (2016b). Convergence in income distributions: Evidence from a panel of countries, *Economic Modelling*, 59, 262-270.
- Chen, J., Fleisher, B.M., (1996). Regional income inequality and economic growth in China. *J. Comp. Econ.* 22 (2), 141–164.
- Coady, M. D., & Gupta, M. S. (2012). Income inequality and fiscal policy. *International Monetary Fund*.
- Çapar, U., & Yayla, N. (2019). Türkiye’de Bölgelerarası Gelir Dağılımı Yakınsaması: Mekânsal Ekonometrik Analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (25), 283-302.
- Dhongde, S., ve Miao, X. (2013). Cross-country convergence in income inequality. *ECINEQ WP* 2013, 290.
- Ezcurra, R., & Pascual, P. (2005). Is there convergence in income inequality levels among the European regions?. *Applied Economics Letters*, 12(12), 763-767.
- Ezcurra, R., & Pascual, P. (2009). Convergence in income inequality in the United States: A nonparametric

- analysis. *Applied Economics Letters*, 16(13), 1365–1368.
- Friedman, M., (1992). Do old fallacies ever die? *Journal of Economic Literature*, 29, 2129–2132.
- Goerlich, F. J., & Mas, M. (2004). Three (marginal?) questions regarding convergence. *Journal of Economic Studies*, 31(1), 25–38.
- Gomes, F. A. R. (2007). Convergence in income inequality, the case of Brazilian municipalities, *Economics Bulletin*, 15(15), 1-9.
- Gundlach, E., (1997). Regional convergence of output perworker in China: a neoclassical interpretation. *Asian Econ. J.* 11 (4), 423–442.
- Güven, A. (2007). Türkiye’de İller Arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikasının Rolü: Bir Ayırıştırma Analizi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 7(14), 20-38.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- Ivanovski, K., Churchill, S. A., & Inekwe, J. (2020). Convergence in income inequality across Australian states and territories. *Social Indicators Research*, 148(1), 127-142.
- Karaoğulları, E.(2017). Maliye Politikası, *Agon Yayınevi*,4. Baskı, Ankara.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American economic review*, 45(1), 1-28.
- Lin, P.-C., & Huang, H.-C. (2011). Inequality convergence in a panel of states. *The Journal of Economic Inequality*, 9(2), 195–206.
- Lin, P. C., & Huang, H. C. (2012). Convergence in income inequality? Evidence from panel unit root tests with structural breaks. *Empirical Economics*, 43(1), 153-174.
- Lyubimov, I. (2017). Income inequality revisited 60 years later: Piketty vs Kuznets. *Russian Journal of Economics*, 3(1), 42-53.
- Mankiw, N. G., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *The quarterly journal of economics*, 107(2), 407-437.
- Marina, A. (2000). Economic convergence of the first and second moment in the provinces of Argentina. *Estudios de Economía*, 27(2), 259-277.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Quah, D. (1993). Galton’s fallacy and tests of the convergence hypothesis. *The Scandinavian Journal of Economics*, 95(4), 427-443.
- Quah, D. T. (1996). Empirics for economic growth and convergence. *European economic review*, 40(6), 1353-1375.
- Raiser, M., (1998). Subsidizing inequality: economic reforms, fiscal transfers and convergence across Chinese provinces. *J. Dev. Stud.* 34 (3), 1–26.
- Savvides, A., & Stengos, T. (2000). Income inequality and economic development: evidence from the threshold regression model. *Economics Letters*, 69(2), 207-212.
- Soebagyo, D., Fahmy-Abdullah, M. O. H. D., Sieng, L. W., & Panjawa, J. L. (2019). Income Inequality and Convergence in Central Java under Regional Autonomy. *International Journal of Economics & Management*, 13(1).
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The quarterly journal of economics*, 70(1), 65-94.
- Swan, T. W. (1956). Economic growth and capital accumulation. *Economic record*, 32(2), 334-361.
- Şen, H., & Sağbaş, İ. (2019). Vergi Teorisi ve Politikasına Giriş. Ankara: *Barış Arıkan Yayınları*.
- Tian, X., Zhang, X., Zhou, Y., & Yu, X. (2016). Regional income inequality in china revisited: A perspective from club convergence. *Economic Modelling*, 56, 50–58.
- Wu, Y., (2006). A spatial econometric analysis of China’s provincial economic growth convergence. *J. Quant. Tech. Econ.* 12, 101–108.
- Zhu, G., Yu, J. & Qiao, K., (2014). Is provincial economic growth convergence in China? *China Econ. Q.* 13 (3), 1171–1194.

Araştırma Makalesi • Research Article

Argumentum Ad Hominem Mantık Yanılgısı

Argumentum Ad Hominem Logic Fallacy

Gülümser Durhan ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9639-9620

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 28 Ocak 2021
Kabul tarihi: 04 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Mantık
Ad hominem
Safsata
Yanlış

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020
Received in revised form 28 January 2021
Accepted 04 February 2021

Keywords:

Logic
Ad hominem
Sophistry
Fallacy

ÖZ

Ad hominem argümanları, politik tartışmalarda, hukuki münakaşalarda ve günlük konuşmalarda oldukça yaygın bir şekilde yer almaktadır. Bunun bir mantık yanılgısı olarak ele alınmasının nedeni ise, bir kişinin ileri sürdüğü argümanın, açık bir şekilde, karşı tarafın karakteri, içinde bulunduğu koşulları, durumu veya davranışlarıyla çoğu kez alakasız olmasıdır. Öyle ki bir ad hominem argümanı, bir kişinin belirli bir işlevi yerine getirmesindeki güvenilirliği hakkında, söz konusu kişiyle ilgili bazı niteliklere dayanarak bir saldırıda bulunan argümandır. Bu tanıma dayanarak, amacımız, ad hominem argümanlarının yanlış olan bazı türleri üzerinden genel bir tanımlamasını yapmak ve bu çeşitli yanlışlık türlerini, günlük yaşamdan örneklerle serimlemektir. Ayrıca bu çalışma, bu yanılgıların her zaman yanıltıcı olup olmadığı sorusuna cevap bulmak ve gerçekten bunların mantık yanılgısı mı olduğu sorusuna çözüm arayışıdır.

ABSTRACT

Ad hominem arguments are very common in political debates, legal disputes, and everyday speech. The reason why this is treated as a logical error is that the argument put forward by a person is clearly often irrelevant to the character, circumstances, situation or behavior of the opponent. So that an ad hominem argument is an argument about the credibility of a person in performing a certain function that makes an attack on the basis of certain attributes related to that person. Based on this definition, the purpose of this study is to make a general description of ad hominem arguments based on some of the false types of ad hominem arguments and to illustrate these various types of fallacy with examples from daily life. In addition, this study is a search for an answer to the question of whether these fallacy are always misleading and a solution to the problem of whether they are really logical fallacy.

1. Giriş

Bir iddiaya karşı çıkmanın en yaygın yollarından biri, iddiayı ortaya koyan kişiye, dolaylı olarak saldırmaktır. Buna, siyasi tartışmalardan, mahkeme salonlarından ve günlük sohbetlerden kolaylıkla örnekler bulunabilir. Söz gelimi; hükümetin vergileri kesmesi gerektiğini iddia eden bir politikacıya, kişisel olarak kendisine fayda sağlayacağı için vergi indirimlerini onayladığı iddiasıyla karşı çıkılması. Bir cinayet davasında görgü tanığının ifadesine karşılık, savunma avukatı tarafından tanığın, uyuşturucu bağımlısı olduğu için güvenilirmez olduğu iddiasıyla saldırıya uğraması. Günlük sohbette, zengin ülkelerdeki insanların

fakir ülkeler için daha fazlasını yapmaları gerektiğini söyleyen bir konuşanın, kendisinin fakir insanlar için pek bir şey yapmadığı iddiasıyla karşılanması (Dahlman vd., 2011: 106) gibi karşı çıkışlar, iddiayı ortaya koyan kişiye yönelik yapılan dolaylı saldırılardır. Aristoteles'e göre, tartışmalardaki bu yanlışlıklar nesnelere bizzat kendilerinin değil, göstergelerinin, yani dilsel ifadelerinin kullanılması nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Aristoteles, 2007: 7-8). İformel yanlışlıklar da denilen bu tür saldırılar, ad hominem argümanlar olarak addedilmektedir.

Argumentum Ad Hominem, insan karalama safsatası olarak kalıplaşmış Latince bir tabirdir. Bu, herhangi bir iddiayı ya

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: g.durhan@alparslan.edu.tr

da argümanı, onu dile getiren kişinin şahsiyeti veya kişilik özellikleri ile değerlendirmektir. Kişiyi hedef alan delil olarak da tanımlanan argumentum ad hominem, muhatabın doğrudan savı üzerine bir değerlendirmeye gitmek yerine, onun şahsiyetine ya da kişisel ilgilerine gönderme yaparak, onun tezini ya da düşüncesini çürütmeye yönelik konunun dışına yöneltme safatasıdır (Mackie, 1972: 178), yani ilgiyi esas konunun dışına çekme yanılgısıdır. Başka bir ifadeyle Argumentum Ad Hominem, birinin ortaya koyduğu fikre olan karşı çıkış argümanının, onun söylediği ile değil de şahsına yönelik olmasıyla ilgili yapılan mantıksal bir hatadır. Bu tür argümanlar "kişiyi zemetmekle o kişinin delilinin de zemedilmiş olacağı zannına" (Emiroğlu, 2011: 181) dayanmaktadır. Böylece tartışmada, kişiye saldırmak ve onu kötülemekle, o kişinin söylediğinin de kötü olacağı veya yanlış olacağı, dolayısıyla onun söylediklerine itibar edilememesi gerektiği düşüncesi empoze edilmektedir. Böylesi akıl yürütmelerde, ortaya atılan asıl konuyu tartışmak, çürütmek ya da değerlendirmek yerine, o konuyu ya da iddiayı ortaya atan kişinin kişiliği eleştiri konusu edilmektedir. Dolayısıyla bu tür argüman, bir kişiye cevap verirken onun söylediğini eleştirmek, sorgulamak, düzeltmek veya geliştirmekten ziyade, o kişinin söylediği ile ilgisiz bir şekilde onun herhangi bir niteliği veya karakter özelliğini öne sürerek, kişinin sözlerini çürütmeye çalışmaktır. Ad hominem, önermenin kendisi yerine, önermeyi ifade eden kişi tartışma konusu yapılarak, söylenilene karşı çıkmaktır. Bu nedenle kelime anlamı olarak ad hominem, "kişiyi karşı" (Damer, 2009: 198) "kişiyi özel" demektir ve argümana değil, argümanı öne sürene saldıran ifade manasındadır. Söz gelimi "Dr. Jack, ünlü radikal bir din bilimcidir. O nedenle onun evrimle ilgili düşüncelerini ciddiye almamak gerekmektedir" (Sagan, 1998: 354) yaklaşımında olduğu gibi, ad hominem, rakibin argümanına cevap vermek yerine onun karakterine saldırmaktadır.

Labossiere'e göre ad hominem, bir iddia ya da argümanı takdim eden kişi ya da yazar hakkındaki ortaya atılan argümanla ilgili bazı alakası olmayan gerçeklere dayanarak o iddia ya da argümanın reddedildiği genel bir yanlış kategorisidir. Alışlageldik şekilde, bu yanlışlık, iki adımı içermektedir. İlk olarak, iddiada bulunan kişinin karakterine, koşullarına veya eylemlerine (ya da iddiayı bildiren kişinin karakterine, koşullarına veya eylemlerine) bir saldırı söz konusudur. İkinci olarak ise, bu saldırı, söz konusu kişinin öne sürdüğü (veya sunduğu) iddia veya argümana karşı delil olarak alınmaktadır. Bu tür "argüman" aşağıdaki mantıksal biçime sahiptir:

1. A kişisi X iddiasında bulunur.
2. B kişisi, A kişisine saldırır.
3. Bu nedenle A'nın iddiası yanlıştır.

Görüldüğü gibi, B kişisi, iddia edilen X tezinin dile getirildiği gibi doğru olmadığını ortaya koymaya çalışmak yerine, bu iddiada bulunan A kişisinin kişiliğini hedef almakta ve ona saldırmaktadır. Oysa değerlendirilmesi gereken ya da üzerinde söz söylenmesi gereken durum, A kişisinin kişiliği değil, A kişisinin savunduğu X iddiasıdır. Şu halde B kişisinin saldırısının, X iddiasının kendisi ile ya da mantıksal olarak X önermesinin doğruluk yanlışlığı ile bir ilgisi bulunmamaktadır. O nedenle yapılan bu akıl yürütme, hatalıdır. Zira "karşı şahsın özel durumlarını veya

şartlarını, onun fikirlerini reddetmede yeter sebep olarak almak" (Emiroğlu, 2011: 181) bir ad hominem mantık yanılgısıdır.

Bu bağlamda herhangi bir türden bir ad hominem argümanın bir yanlışlığı ya da safata olmasının nedeni, bir kişinin karakterinin, koşullarının veya eylemlerinin, çoğu durumda, iddia edilenin veya ortaya konan argümanın doğruluğu, yanlışlığı veya bu argümanın niteliği ile ilgisinin olmamasıdır (Labossiere, 2010: 2).

Örneğin;

Bill: "Kürtajın ahlaki açıdan yanlış olduğuna inanıyorum."

Dave: "Tabii ki bunu söylersin, sen bir rahipsin."

Bill: "Pozisyonumu desteklemek için verdiğim argümanlar ne olacak?"

Dave: "Bunlar sayılmaz. Dediğim gibi, sen bir rahipsin, bu yüzden kürtajın yanlış olduğunu söylemelisin. Ayrıca, Papa için sadece bir uşaksın, bu yüzden söylediğin şeye inanmıyorum."

Bir başka örnek;

John: "Sally, insanların hayvanları avlamaması veya yiyecek veya giyecek için öldürmemesi gerektiğini söylüyordu. O da ... "

Wanda: "Sally, hayvanları çok seven korkak bir sulu gözlüdür."

John: "Öyle mi?"

Wanda: Bu, hayvanlarla ilgili konularda yanlışlığı anlamına geliyor. Ayrıca, eğer onları yememiz gerekmeseydi, etten yapılmazlardı" (Labossiere, 2010: 3).

Labossiere'in bu örneklerinde görüldüğü gibi ad hominem, bir argümana karşıt olarak geliştirilen öncüllerden birinin, argüman sahibinin konuyla alakası bulunmayan bir niteliğini ihtiva etmesi olarak karakterize edilmektedir. Bunun daha açıklayıcı mantıksal formu ya da yorumu şu şekildedir;

1. X kişisi P argümanı ya da iddiasında bulunmuştur.
2. X kişisi, olumsuz bir yönü olan bir kişidir.
3. Bu olumsuz bir yönü dolayısıyla X kişisinin P argümanı geçerli kabul edilemez.
4. O halde X kişisinin P argümanı yanlıştır.

Anlaşıldığı üzere, ad hominem veya kişiye karşı argümanlar günlük konuşmalarda çok yaygındır ve bir rakibin güvenilirliğini zayıflatmaya yöneliktir. Bu nedenle, genellikle etik argümanlar, yani "konuşmacının karakterinin bazı özellikleriyle ilgili argümanlar" olarak sınıflandırılırlar (Tindale, 2007: 82). Bu tür karşı argümanlar genellikle kötü argümanlar olarak önemsenmezler. Bunlar haksız ve alakasız oldukları gerekçesiyle reddedilirler ve bunların, ad hominem yanlışlığı işledikleri söylenir. Bu tepki sorulara yol açar. Zihinde, "Bu argümanlar her zaman yanıltıcı mıdır?" "Saldırı her zaman tartışmadaki karşıt tartışmacıyı mı hedef alıyor?" "Ad hominem yanlışlığını işleyen tüm argümanlar, aynı şekilde yanıltıcı mıdır?" gibi soru işaretleri belirir. Bu üç sorunun her birine verilen cevap olumsuz yöndedir. Bir ad hominem argümanı her zaman yanıltıcı değildir. Bazı ad

hominem argümanları, tartışmaya katılmayan bir kişiye saldırmaktadır. Ayrıca yanıltıcı olan ad hominem argümanları bir dizi farklı yanılgılara yol açabilir (Dahlman vd., 2011: 106). Burada bu çok çeşitli yanılgıların en yaygın olanları üzerinde durulacak ve onlar, bu sorular çerçevesinde günlük yaşamdan örneklerle geliştirilecektir.

2. Ad Hominem Yanlışları

Ad hominem yanlışları çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Örneğin Walton, kötüyü (abusive), niteliksel (circumstantial), önyargı (the bias), sen de (tu quoque) ve zehirli kuyu (poisoning the well) olmak üzere beş tür ad hominem mantık hatasından bahsetmektedir (Walton, 1998: 2). Jacob van Vleet, bu hatalara bir de, post mortem karalamasını ekleyerek altı tür ad hominem çeşidi zikretmektedir (Van Vleet, 2011: 16). Alev Alatlı, saldırı safsataları adı altında “adam karalama”, “niteliksel adam karalama”, “sen de safsatası” ve “dolduruşa getirme safsatası” şeklinde dört tür karalama saymaktadır (Atlı, 2009: 95-98). Yine Dahlman-Reidhav-Wahlberg ad hominem yanlışlarını, yanlış niteleme (false attribution), alakasız niteleme (irrelevant attribute), abartılmış etki (overrated effect), alakasız güvenilirlik (reliability irrelevance), alakasız kişi (irrelevant person), yetersiz derece (insufficient degree) ve alakasız işlev (irrelevant function) yanlış olmak üzere yedi farklı şekilde ele almaktadır. (Dahlman vd., 2013: 62). Irving M. Copi, Carl Cohen ve Kenneth McMahon ise ad hominem yanlışlarını, kötüyü karalama ve niteliksel karalama şeklinde ikiye ayırarak, sen de, zehirli kuyu ve önyargı hatalarını niteliksel karalamanın alt kategorileri şeklinde sınıflandırmaktadırlar (Copi vd., 2014: 121). Bir başka düşünür Damer yanlışlığın, eleştirmene, kişisel ya da kötüyü bir şekilde saldırarak (abusive ad hominem), eleştirisinin eleştirmenin şüpheli nedenleri veya kişisel koşulları tarafından zehirlendiğini (etkilendiğini) (poisoning the well) ya da eleştirmenin eleştirilene benzer bir şekilde davrandığını veya düşündüğünü (two wrongs fallacy) iddia ederek yapıldığını (Damer, 2009: 198) düşünmektedir. Bu noktada o da, ad hominem mantık hatalarının; kötüyü, zehirli kuyu ve sen de hatası manasında iki-yanlış mantık yanılgısı olmak üzere üç türünden bahsetmektedir.

Bu bağlamda ad hominem argümanlar farklı farklı sınıflandırılmış ise de bu argümanlar, "kişisel saldırı" manasında aynı ortak paydada buluşmaktadırlar. Burada en yaygın olanlar ortaya koyulmuştur. Yukarıda verilen sınıflandırmalar ışığında, bu yanlışlardan farklı isimde verilip ama aynı anlama gelebilecek olan ad hominem hataları eşleştirilmiş ve bunlar günlük yaşamdan örneklerle tasvir edilmiştir. Buna göre bu ad hominem hataları altı başlık altında toplanmıştır:

Kötüyü Karalama (Abusive ad Hominem): Alakasız öznitelik

Niteliksel Karalama (Circumstantial Ad Hominem): Yanlış niteleme

Dolduruşa Getirme (zehirli kuyu karalaması) (Poisoning the Well): Abartılmış etki

Önyargı Karalaması (Bias Ad Hominem): Abartılmış etki

Sen de Karalaması (Tu quoque): Güvenilirlik ilgisizliği, alakasız kişi

İlgisiz İşlev (irrelevant function): Konuyla İlgisizlik

Abusive ad Hominem (Kötüyü karalama), adam kötüyü ya da kişisel saldırı olarak da bilinen, argümana değil ilgisiz bir şekilde kişinin bir niteliğine yönelik olan bir mantık hatasıdır. Başka bir ifadeyle o, bir kişi, başka bir kişinin iddiasına veya iddialarına saldırırken kanıt yerine küfürlü ya da kötüyü ifadeler kullanarak kişisel saldırıda bulunduğu bir karalama tarzıdır. Bu "akıl yürütme" yöntemi yanıltıcıdır, aldatıcıdır, safsatadır; zira saldırı iddianın kendisine yönelik değil, iddiayı yapan kişiye yöneliktir. Bir iddianın gerçek değeri, iddiayı ortaya koyan kişiden bağımsızdır. Hâlbuki bir birey ne kadar iğrenç veya kötü olursa olsun, yine de gerçek iddialarda bulunabilir (Labossiere, 2010: 46). Dolayısıyla bu tür kişiye olan güveni yok etmeye yönelik bir saldırıdır.

Walton'a göre bu saldırı diğerlerinin en güçlüsüdür. Zira bu ad hominem türü, karşıdaki kişinin kesinlikle güvenilmeyecek biri olduğu görüşüne salık vermektedir. Dolayısıyla bu yolla yapılacak kişisel saldırı, hangi argümanı kullanırsa kullansın karşı tarafın ifadesini, değersiz kılacaktır (Walton, 2000: 122); yani o, ne söylerse söylesin nafi edilebilir. Bu nedenle saldırılan kişinin söylediği, hiçbir anlam ifade etmeyecek ve dahası onun ne kadar iyi veya doğru düşüncelere sahip olduğunun önemi olmayacaktır. Şu hâlde bu argüman, saldırılacak kişinin ahlaki bakımdan kötü biri olduğu ve bu nedenle onun söylediklerinin hiçbir hükmü olmadığı düşüncesi ile karşılık bulmaktadır. Bunun mantıksal formu şu şekildedir;

X kişisi Y argümanında bulunmaktadır.

X kişisi kötü bir karaktere sahiptir.

O halde X kişisinin Y argümanı yanlıştır.

Burada kötü bir karaktere sahip olduğu yönünde karalanan ya da saldırıda bulunulan X şahsının, Y argümanının doğru olup olmadığının bir ehemmiyeti yoktur. Oysa dikkate alınması gereken kişinin karakteri değil, söylediği sözün kendisi olmalıdır. Ne var ki burada kişinin söylediğinin değil kişisel özellikleri, dini, cinsiyeti, yaşı, siyasi, etnik kökeni, sosyal ya da ekonomik durumu gibi niteliklerine vurgu yapılarak (Walton, 2008: 171) hedef şaşırtılmakta ve böylece X kişisinin söylediği Y argümanı, muhtevasına bakılmaksızın X kişinin karakterinin kötü olmasına dayandırılarak yanlış kabul ettirilmektedir. Aşağıdaki örneklerle bakarsak;

Amerikalılar, Barack Obama'ya Başkomutan olarak güvenmemelidir. Zira hepimiz biliyoruz ki o bir Müslüman'dır.

Ulusal Tuborb Derneği'nin söyleyeceklerini kimsenin gerçekten dinlediğine inanmıyorum. Sonuçta, onlar sadece bir avuç cahil hödüktür.

Tom, yaşamın kökeninin bir “tesadüf” olduğunu söylüyor. Tom, hapishanede ibadethaneden daha fazla zaman geçirmiş, Tanrı'sız bir puştur. Bu yüzden ondan almamız gereken tek bilgi, en iyi boncuk örmenin nasıl olacağıdır.

Hükümet işçilerin sesine kulak tıkamasın diyorsun. Ayaklar baş mı olsun yani!

Ayşe avukat mı olmuş? İlahi o daha sümüğünü temizleyemeyen biri!

Jerry, Aristoteles'in mantığın kurucusu olduğunu söylüyor. Allah aşkına daha onun yaşı kaçmış ki ders veriyor.

Görüldüğü gibi *Abusive ad Hominem*, doğrudan sözlü karalama ile yanıt bulan hatalı bir argüman çeşididir. Zira küçük düşürücü kişisel bir özelliğe sahip olmak, sahibinin argümanının öncüllerinin sonucu destekleyip desteklemediğiyle (Hurley, 2003: 118) ya da argümanın doğru olup olmadığı ile ilgisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla öncüllerin sonuçla ilgili olup olmadığına bakılmaksızın kurulan akıl yürütme ya da doğrudan kendine odaklanmaksızın çürütülen bir argüman yanlıştır, safsatadır. Zira söz konusu konudan ayrıлып konuyu başka bir yöne çekmek, hislerin ve duyguların etkisiyle tartışılan meseleyi asıl mecrasından uzaklaştırmak, konuyu başka yöne çekerek önermelerin akıl yürütmedeki düzenini bozmak ya da onları konuya ilişkin sonuca götürecektir şekilde kullanmamak bu tür yanlışlara sürüklenmenin temel sebepleridir (Emiroğlu, 2011: 140).

Circumstantial Ad Hominem (Niteliksel karalama), daha çok mahkeme salonlarında rastlanan bu argüman türü, bir kişinin içinde bulunduğu durumunun, o kişinin argümanlarının geçersiz olacağı iddiasına yönelik mantık hatasıdır. Bu argüman türü, *Abusive ad Hominem* argümanının aksine konuşmacının kişiliğine değil, koşullarına ya da durumuna yönelik yapılan bir saldırıdır (Walton, 1998: 6). Şu halde bu argüman türünde kişinin koşulları ya da nitelikleri saldırıya maruz kalmaktadır. Örneklerle netleştirmeye çalışırsak;

Ahmet Hoca, her derste sosyo-ekonomik eşitlikten bahsediyor. Bunu son model lüks araçla okula gidip gelen bir adam söylüyor!

Beni hayvanları keyfi olarak öldürmekle suçluyorsun, peki ya sen, et yemiyor musun?

Kur'an-ı Kerim Allah tarafından indirilmiştir ve ona itaat etmek gerekmektedir diyorsun, bunu söylemen çok normal; çünkü sen dincisin.

Kubilya, hükümet pandemi sürecini sorunsuz yürütmektedir diyor. Kendisi hükümet yanlısı olduğu için elbette böyle diyecek.

Bu kadın, cinayet saati sanığın kendisi ile birlikte olduğunu söylüyor. Kendisi sanığın eşi, neden birlikte değildik desin ki!

Baki, süt fiyatları kaç senedir aynı fiyatta duruyor, artık biraz yükseltilmesi gerekiyor diyor. Yediği önünde yemediği arkasında, der tabi, kendisinin tuzu kuru nihayetinde.

Görüldüğü gibi verilen örnekler açıkça saldırıyı ortaya koymaktadır. Bu argüman biçiminin mantıksal formülü de şu şekildedir;

A kişisi X iddiasında bulunmaktadır.

B kişisi A'nın X iddiasını, kişisel niteliklerinden dolayı ya da kendi çıkarına olduğu için talep ettiğini iddia etmektedir. (B burada A'nın koşullarına ya da durumuna saldırmaktadır).

O halde X iddiası yanlıştır.

Bu cihetle *Circumstantial Ad Hominem*, iddiayı yapan kişinin, bunu sadece kendi çıkarları için yaptığı ileri sürülerek o iddiaya karşı çıkılan mantıksal bir yanlıştır.

Poisoning the Well (Zehirli kuyu karalaması); bu argüman türü, bazen abartılmış etki, olarak da adlandırılmaktadır (Walton, 2006: 289). Bu karalama, bir kişi hakkında önceden doğru ya da yanlış olumsuz bilgiler sunarak, onun daha sonra iddia edebileceği argümanları gözden düşürmeyi ve bir önyargı oluşturmayı ihtiva etmektedir. Bu yanlıgı türü, aşağıdaki forma sahiptir:

1. A kişisi hakkında doğru veya yanlış olumsuz bilgiler ileri sürülür.

2. O halde, A kişinin yapacağı herhangi bir iddia yanlış olacaktır (Labossiere, 2010: 47).

Daha geniş ve açıklayıcı bir biçimde bu argümanı formüleştirecek olursak;

B kişisi A kişisi hakkında bir takım olumsuz bilgilere sahiptir.

B kişisi, A kişisi hakkında sahip olduğu bilgiler nedeniyle onun argümanlarına itimat edememektedir.

Bu sebeple A kötü bir kişidir.

O halde A'nın söylediklerine itibar edilmemelidir.

Anlıyoruz ki *Poisoning the Well*, bir kişinin karşısındakinin görüşlerini tarafsız ya da ön yargısal bir bakış açısıyla değerlendirdiği veya cevapladığı mantıksal bir yanlıgıdır. Bu ad hominem türüne günlük yaşamdan örneklerle açıklık kazandırmaya çalışalım;

Feminist bir bakış açısına sahip olduğu bilinen bir hocanın, kızlara daha yüksek puan verdiği iddiasında bulunulması,

Diğer hocalardan bir öğrencinin derse hiç katılım göstermediği, tembel ve yaramaz bir öğrenci olduğunu duyan hocanın, o öğrencinin kendi dersinde de yaramazlık yapacağını, derse ilgi göstermeyeceğini ve dersi geçemeyeceğini düşünmesi,

Kara kedi görenin, gördüğü günün uğursuz geçeceğini öğrenen birinin, sonrasında bir gün kara kedi görmesi ve gün boyunca gününün kötü geçeceğini düşünmesi,

Ayşe'nin Tuba hakkında duyduğu "dedikoducu" olduğu bilgisinden dolayı Tuba'nın sır saklayamayan biri olduğunu iddia etmesi zehirli kuyu karalama yanlışlarına örnektir.

Yine Labossiere'nin verdiği örneğe bakarsak;

Dersten önce:

Bill: "Oğlum, o profesör tam bir pislik. Bence o bir tür Avrupa merkezli faşist."

Jill: Evet.

Ders esnasında:

Prof. Jones: "... ve bu yüzden görüyoruz ki Amerika'da 1895'te hiçbir zaman "Altın Anaerikil Çağı" olmadı."

Dersten sonra:

Bill: "Ne demek istediğimi anlıyor musun?"

Jill: Evet. O pislik olmadığını söylediğine göre, bir Altın Anaerkil Çağı olmalı" (Labossiere, 2010: 48).

Anlaşıldığı üzere zehirli kuyu karalamasının, hem adam karalama hem de önyargı karalama durumlarının özel bir türü olduğu görülmektedir. Onlarından ayırt edici özelliği, zehirli kuyu karalamasının birine karşı öncesinde kendini doldurma ve o kişinin söylediklerini tarafsız değerlendirememesi, kendini doldurduğu bilgilerden bağımsız o kişiye yaklaşmama şeklinde tezahür etmesidir.

Bias Ad Hominem (Önyargı karalaması), kişinin tarafsızlığına ilişkin olarak yapılan bir mantık hatasıdır. Günlük hayatta çok fazla yapılan bu hatada, bir tartışmacının kişisel taahhütleri veya çıkarları veya maddi ya da başka bir şekilde kazanacağı bir şey söz konusu olması nedeniyle, diğerinin kendi bakış açısının tarafsız veya dürüst bir savunucusu olmadığı iddiası hâkimdir (Krabbe vd., 1993: 80). Burada kişinin kendisinin bazı nedenlerden ötürü önyargılı olduğu ve bu önyargıları nedeniyle, bu argümanı ileri sürdüğü iddiasıyla kişinin argümanı çürütülmeye çalışılmaktadır. Örneğin;

Bu tank, sanığın annesidir. Hepimizin bildiği gibi bir anne, çocuğunu korumak ve kurtarmak için her şeyi söyleyebilir (annesini olduğu için olaya tarafsız bakmamaktır). Bu nedenle onun söylediği şeylere itimat edilmemelidir.

Ben öğrenciye kiralık ev vermem (her öğrenci eve zarar verir önyargısı ile). Bundan önceki kiracı öğrenciydi; evimi talan etti. Bir de üstüne kirayı vermeden bir gece kaçıp gitti.

Eve gelen pazarlamacıdan sakın bir şey alma, içeri girmesine müsaade etme ve hatta onlara kapıya açma diyorsun. Onların dolandırıcı ve sahtekâr olduğunu düşündüğün için böyle söylüyorsun.

Bu durumda *Bias Ad Hominem* mantıksal formu şu şekilde olacaktır;

X kişisi, bir A argümanı öne sürmüştür.

X kişisi ileri sürdüğü argüman konusunun arka planında söz konusu şey ile ilgili bir önyargısı olduğu düşünülmektedir.

X kişisi bu önyargısı nedeniyle tarafsız davranmamaktadır.

O halde X kişinin söyledikleri güvenilir değildir.

Bu bağlamda *Bias Ad Hominem*, kişisel veya niteliksel karalama ile karıştırılmaktadır. Ancak bu türde, kişinin kişiliğine yönelik bir saldırı olmamaktadır; doğrudan muhatabın önyargılı olduğu düşüncesi üzerine odaklanılmaktadır. Muhatabın önyargılı olduğu için tarafgir davranacağı ve söyledikleri noktasında ona güvenilmemesi gerektiği düşüncesiyle saldırıya maruz kalmaktadır. Ancak bu, kişinin güvenilirliğine ciddi şekilde zarar verebilecek bir saldırdır. Söz gelimi yukarıdaki öğrenci örneğinde, öğrencinin; tanıklıkta annenin; kapı kapı dolaşarak satış yapanın güvenilirliği zedelenmektedir. Oysa karşısındaki kim olursa mahkemede gerçekleri haykıran anne de; evi, kendi evi gibi kullanan öğrenci de; ekmeğini, emeğiyle çıkarmaya çalışan satıcı da mümkündür. Ne var ki artık aksi söz konusu olmazmış gibi bu tür önyargılar bir noktadan sonra, topluma yerleşmekte ve bu şekildeki kişilere güvenilmezlik etiketi yapılandırılmaktadır. Dolayısıyla

önyargısal mantık hatası, söz konusu kişinin uzun vadede güvenilirliğini zedeleyici bir yanıdır.

Tu Quoque Fallacy (Sen de Karalaması), (güvenilirlik ilgisizliği, alakasız kişi), yanlış yapan kişinin uyarılması ya da yanlış yaptığının gösterilmesi ile muhatabına alakasızca kendi yaptıklarına ya da söylemlerine bakması şeklinde tepki ile karşılaşmasıdır. Başka bir ifadeyle *tu quoque fallacy*, bir konuşmacının (B) başka bir konuşmacı (A) 'yı bir ihtilaf meselesinde tutarsızlıkla suçladığı ad hominem argümanlardır (Aikin, 2008: 155). Bu, B kişisi, A'yı bir kusuru olmakla veya belli bir şeyi yapmaması gerektiği ile uyarması, A'nın da aynı kusurun kendisinde de bulunduğu ya da aynı şeyi kendisinin de yapmadığı şeklinde B'ye saldırmasıdır. Bu türün mantıksal formülasyonunda;

X kişisi, bir Y planın P önerisi temelinde izlenmesini savunur.

Ancak X kişisi, Y'yi kendisi takip etmemektedir.

O halde, P yanlıştır veya Y planı, X kişinin savunuculuğu temelinde izlenmeye değer değildir

şeklinde, tartışmacının ikiyüzlü hareket ettiği vurgusu ön plana çıkarılmaktadır. Söz gelimi, doktorun bir hastasına, sağlığı için sigara içmemesi gerektiğini söylemesi üzerine hastanın doktora; "o zaman sen niçin içiyorsun" şeklinde cevap vermesi sen de karalamasıdır. Yine bir babanın çocuğuna, insan vücudu için gece uykusunun oldukça sağlıklı olduğunu ve bu nedenle saat sekizde yatması gerektiğini söylemesi üzerine, çocuğun babasına, "ama sen çok geç yatıyor ve benden çok daha geç kalkıyorsun" cevabını vermesi muhatabın tutarsızlığını ortaya koyan örneklerdir. Bu karalama, söyledikleri ile yaptıkları tutarsız olan kişilerin güvenilmezliğini ön plana çıkarmaktadır. Ne var ki burada yine, kişinin argümanına bakılmaksızın kişiye bir saldırı söz konusudur. Zira sigara örneğine baktığımız zaman, hasta olan kişi doktor değildir ve dolayısıyla içmeme planına uyması gereken de doktor değildir. Keza argüman doktoru değil hastayı ilgilendirmektedir. Örnekte tüm bunlar göz ardı edilerek doğrudan ilgisiz kişiye saldırılmış ve onun yine ilgisizce güvenilmezliği, samimiyetsizliği ve ikiyüzlü davrandığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bu karalamayı, alakasız kişi ve güvenilirlik şeklinde de ele alabiliriz. O halde böyle bir argümanın alternatif başka bir yorumu şu şekilde olabilir:

X kişisi, bir Y planını P temelinde izlenmesini önermektedir.

X kişisi, Y planına kendisi uymamaktadır.

Bu nedenle X kişisi, Y veya P'yi (veya her ikisini) önerme konusunda güvenilmezdir.

Güvenilirlik, otorite için gerekli bir koşuldur.

O halde X kişisi, Y veya P ile ilgili meşru bir otorite değildir (Aikin, 2008: 157).

Şu hâlde sen de karalaması, X kişinin otoritesini zayıflatmak üzere ortaya çıkmış, argümanın kendisinin kime ne fayda sağladığına bakılmaksızın, argüman alakasız bir kişi üzerine merkezileştirilmiştir. İlgisiz şekilde konuyu bilmeme veya bilmezlikten gelme gibi görünen ve dolayısıyla asıl konuyla ilgisiz olma ve konudan sapma olarak karşı tarafa saldırma şeklinde ortaya atılan deliller,

bazen, doktorun da sigara içmemesi gerektiği gibi, kendi başına geçerli olsa da, muhatabın savını veya fikrini çürütmekle doğrudan alakalı olmayan argümanlardır (Emiroğlu, 2011: 135-136).

Ele alacağımız son ad hominem türü de, İlgisiz İşlev Yanlışı (*fallacy of irrelevant function*) veya konuyla ilgisizliktir. Ad hominem argümanındaki etki öncülü, hedef iddiadakinden farklı bir işlevle ilgiliyse mantıksal bir hata oluşacaktır. Aşağıdaki diyalog, ilgisiz işlev yanlışlığını göstermektedir:

X: "Ekonomik krizin üstesinden gelmek için Barack Obama'dan çok Bill Clinton'a güvenmeyi tercih ederim."

Y: "Mümkün değil! Bill Clinton'ın kızıyla çıkmasına güvenmem" (Dahlman vd., 2011: 121).

Bu tür argümanlar, bir fikri, planı veya öneriyi ulaşmayı amaçlamadığı bir şeyi yapamamakla ilgisiz bir şekilde eleştiren bir dikkat dağıtma yanlışlığıdır. Başka bir ifadeyle bu, belirli bir uygulamanın veya politikanın amacının veya işlevinin gerçekçi olmadığını veya alakasız olduğunu varsayan bir argümandır (Larsen vd. 2010: 25). Bu tür safsata, bir balığı bir ağaca tırmanıp tırmanmayacağına göre değerlendirmek şeklinde bir yanlışlıktır. Alakasız sonuç olarak da karşımıza çıkabilen bu yanlışlıkta sonuç, muhatabın argümanı ile alakalı değildir. Aşağıdaki diyaloga bakarsak;

A: Resmiyette bunun bir geçerliliği var mı?

B: Resmiyette geçerliliği olması gerekmektedir. Çünkü ...

Diyalogda A, bir durumun resmiyette geçerliliği olması gerekip gerekmediğini değil, geçerliliği olup olmadığını sorgulamaktadır. Dolayısıyla B, A'ya ilgisiz bir cevap verip konuyu dağıtmaktadır. Günlük hayatta çok sık olmasa da bu tarz konuşmalara rastlamak mümkündür. Bunun mantıksal yorumu ise;

X kişisi, Y konusuyla ilgili bir fikir, öneri sunmakta ya da bir soru sormaktadır.

A kişisi de sunulan Y ile ilgisiz başka bir fikir dile getirmektedir.

Sözgelimi, okula gelip gelmeyeceğini soran arkadaşına Ayşe'nin, "bugün sayısal dersler var" demesi, felsefe öğrenmesini isteyen öğretmenine, öğrencisinin "felsefe karın doyurmaz" yanıtını vermesi, günde on bin adım atman gerekiyor diyen diyetisyenine Merve'nin "bu, yeni arkadaşlıklar edinmeye nasıl yardımcı olacak" diye sorması vs. günlük hayatta ilgisiz işlev ya da konuyu dağıtma yanlışlığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı türlerini açıkladığımız ad hominem argümanlarında, genel itibarıyla rakip tarafın hor görüldüğü ve bakış açılarının küçümsendiği görülmektedir. Ancak ad hominem yargıların gerçekten bir yanlışlık ya da yanlış olması ve eğer bir yanlışlık ise bu yanlışlığın mantıksal olup olmadığı tartışmalıdır. Söz gelimi Kanadalı akademisyen David Hitchcock, ad hominem argümanlarını bir yanlışlık olarak görmemekte ve hatta, bir mantık yanlışlığı olarak hiç görmemektedir. Ona göre bu argümanlar, bile isteye söylenen konuyu saptırma veya dikkati dağıtma girişiminden başka bir şey değildir.

Ad hominem argümanının bir yanlışlık olarak var olmadığını iddia eden Hitchcock'a göre bu, ya tartışma ile ilgili meşru bir argüman ya da saf bir saptırma taktiğidir. Yanlışlık, genellikle gerçek bir argüman gibi görünen ama aslında aldattıcı olan bir argüman olarak akıl yürütmedeki bir hata olarak tanımlanır. Dolayısıyla, saf saldırgan konuşma ile akıl yürütmedeki hata arasında bir fark yaratan Hitchcock, ad hominem argümanlarının bir yanlışlık/yanlış/safsata olmayacağı sonucuna varmaktadır. Ona göre ilk durumda bu, rakibin konunun kabul edilebilirliğine dayanan *ethos*'unun bazı yönleri ile alakalı bir saldırı olabilir. Bu, tamamen saptırıcı olabilir; dikkati, kişinin rakibinin esas iddiasından veya argümanından başka yöne çekmeye yönelik bir girişim olabilir. İkinci durumda bu, retoriksel bir strateji olarak genellikle sakıncalıdır; ancak bu, bir tür akıl yürütme değildir ve dolayısıyla akıl yürütmede meydana gelen bir hata değildir. Bu nedenle ad hominem, tanımı yapılan yanlışlık kavramı ile ilgili bir yanlışlık değildir (Hitchcock 2006). Başka bir ifadeyle Hitchcock burada, mantık hatası ile günlük konuşmayı birbirinden ayrı şeyler olarak tasarlamaktadır. Eğer akıl yürütmede bir yanlışlık varsa, bu mantıkla ilgili bir yanlışlıktır. Eğer birine saldırmak, kötülemek manasında bir konuşma varsa bu bir üslup sorunudur. Dolayısıyla onun için ad hominem argümanı, mantıksal bir yanlışlık olamaz.

20. yüzyıldaki informel mantıkçıları ad hominem argümanını "saptırma yanlışlığı" olarak ele almakta ve yanlışlık ile mantıklı argüman arasındaki kesin çizgiyi tanımanın zorluğunu vurgulamaktadırlar (Kişicek, 2013: 3). Dolayısıyla esasında konuyu saptırmanın da bir yanlışlık olduğu konusunda hemfikir olursa da bu yanlışlığın mantıksallığı konusunda fikir ayrılığı söz konusudur. Söz gelimi Amerikalı filozof ve mantıkçılar Copi ve Cohen'e göre ad hominem argümanları yanıltıcıdır. Çünkü bir konuşmacının kişisel karakteri, iddianın doğruluğu ve argümanın doğruluğu ile mantıksal olarak ilgisizdir (Copi ve Cohen 1998: 98). Bu durumda ad hominem argümanlarda, her ne kadar konu başka bir yere; kişiliğine, niteliğine vs. çekilmiş olsa da ortada bir hatanın olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu durumda açıklığa kavuşturulması gereken, bu ad hominem yanlışlarının her zaman yanıltıcı olup olmayacağı problemidir. Bu sorunun cevabı olumsuzdur. Zira tüm ad hominemler yanıltıcı değildir. Öyle ki birkaç kez yalan söyleyen biri, hiç doğruyu söylemeyecek diye bir şey söz konusu değildir. Benzer şekilde hiç önemli bir meşgalesi olmamış birinin önemli bir göreve gelmesi imkânsız diye bir şey yoktur. İki lafı bir araya getiremiyor diye, öğretmen olamaz; annesi diye onun suçunu ifşa edemez, alkolik diye zorunlu olarak sapık olacak vs. diye bir durum söz konusu değildir. Ancak şunu da aklımızda tutmak gerekir; bazı durumlarda, bir bireyin özelliklerinin ya da kişiliğinin veya karakterinin, iddialarının doğruluğu problemi üzerinde etkisi olabilir. Örneğin, birinin tam bir yalancı olduğu belirtilmiş veya biliniyor ise o zaman, onun söylediği şeyin güvenilir olmadığı düşünülebilir. Ancak bu tür saldırılar zayıftır çünkü patolojik yalancılar bile ara sıra doğruyu söyleyebilir. Genel olarak, kişinin dikkatini iddiayı kimin yaptığına değil, iddianın içeriğine odaklamak en iyisidir. İddianın doğruluğunu belirleyen, iddiayı yapan kişinin özellikleri değil içeriktir (Labossiere, 2010: 46-47).

Bu noktada açıklığa kavuşturulması gereken bir başka sorun, bunların safsata olup olmadığını nasıl tespit edeceğimizdir. Amerikalı mantıkçı ve eleştirel düşünme uzmanı John Hoaglund, ad hominem yanlıcı olup olmadığını nasıl anlayabileceğimiz sorusuna yönelik cevap arayışına girişen düşünürlerdendir. Ona göre ad hominem safsatası, dikkati, ele alınan konudan uzaklaştırdığında yanlıcı olma eğilimindedir. Bir ad hominemde, söz konusu sorun, kişi veya onun koşulları olduğu zaman geçerli olabilir (Hoaglund, 1981: 9). Dolayısıyla bir ad hominem argümanın geçerliliği, rakibin ya da muhatabın söyleminin, ortaya konan argümanın içeriği ile ilgili olup olmadığına bağlı olmaktadır. Sözgelimi avukatın savunmasına karşı tarafın, "bu avukat o kişiye hizmet etmekte, onun bütün pis işlerini örtbas etmek dışında bir avukatlık vazifesi yapmamaktadır. O nedenle onun görüşleri dikkate alınmamalıdır" demek, avukatın savunmasına değil, kişiliğine, fonksiyonuna yönelik bir saldırı da bulunarak onun savunmasını çürütmeye çalışmaktır. İşte bu tür misallerde ad hominem argümanlar yanlıcıdır.

Bir başka isim Brinton ise 'kişi', 'kişinin bir iddiayı savunması' ve 'önerme veya iddianın kendisi' şeklindeki üç unsurun aralarındaki farkı anlamının, yanlıcı ve yanlıcı olmayan ad hominem arasındaki farkı belirleme ve kavramada yardımcı olacağını savunmaktadır (Tindale, 2007: 86). Başka bir ifadeyle, 'kişi', 'kişinin söylediği' ve 'kişinin ne söylediği' iyi anlaşılırsa, konu, kişinin söylediği dışında bir duruma kaymayacaktır. Eğer bu fark göz ardı edilir ve dördüncü bir unsur daha ortaya çıkarsa, konuşma safsatası dönüşecektir. Ne var ki bu işlem, farkında olmaksızın yapılan hatalara mahal vermeye öngüdü; yoksa bile isteye yapılan, ne olursa olsun rakibini alt etmek, susturmak ve konuşmadan zaferle çıkmak adına her şeyi mubah saymak üzerine olan söylemler için geçerli değildir.

Gelinen bu noktada ad hominemlerin diyalektik bir yapı olduğunu ve içeriğinin retoriksel olduğunu görüyoruz. Rakip ve muhatap arasında geçen bu konuşmalarda hata ya da mantıksal yanılğı; rakip, muhatabın söylediğini farklı bir yöne çekerek onu alt etmeye, söylediğinin yanlış olduğunu göstermeye ve hatta onun güvenilir bir kişi olarak lanse etmeye çalışarak konuşmadan zaferle çıkmayı istediğinde gerçekleşmektedir. Bunun için rakip, süslü veya yalan sözler söylemekten, hazır cevap ve onu susturmak uğruna olumsuz bir yönüne ("katilin oğlu ne olacak") konuşmayı çekmekten çekinmemektedir. Böyle durumlar karşı tarafı zayıflatmak uğruna bile isteye yapılmış hatalar gibi görünse de bilinçsiz olarak yapılanlar da yok değildir. Ne var ki ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, tüm içeriğinden sapmış konuşmalar kişiye saldırı ve dolayısıyla onu karalama amacı taşıyan, ad hominem safsataları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bu hatalar, aynı zamanda mantıksal yanlışlıklardır. Öyle ki mantıksal yanlışlık, yalnızca bir kıyasın geçerli ya da geçersizliği noktasında ortaya çıkmamaktadır; dolayısıyla konuşma dilinde meydana gelen yanlışlıkları, mantıksal değil diyerek ötelemek doğru bir yaklaşım değildir. Zira dil, düşüncelerimizi yansıtır ve düşüncelerimizin kurallarını veren de mantıktır.

3. Sonuç

Bir kişi, rakibin argümanını ele almak yerine bir rakibe karşı ilgisiz bir kişisel saldırı yaptığında, bir ad hominem yanlışlığı işlenmektedir. Günlük hayatta, kişinin söylediğine dolaylı yoldan o kişinin farklı niyette ya da karakterde olduğu iddiasıyla karşı koyulması şeklindeki örneklerle fazlasıyla karşılaşmak mümkündür. Ancak unutmamak gerekir ki bir argümana yönelik, iyi bir neden sunmak o argümanın geçersizliğini göstermemektedir. Zira birinin hırsız olması, parasının olmadığı argümanını geçersiz kılmamaktadır. Öyle ki kişinin karakter özellikleri ile argümanı mantıksal olarak ilgisizdir. Ancak bazen karakter özellikleri, mantıksal olarak argümanla alakasız olsa da genel olarak argümantasyon süreciyle ilgili olabilirler. Söz gelimi, birinin tanık olarak güvenilirliğini sorgulamak, sık sık yalan söylediği veya güçlü yalan söyleme güdülerine sahip olduğu durumlarda, yanlış olmayabilir. Bu tarz durumlar kısmen de olsa mümkündür.

Esas biçimiyle, bir ad hominem argümanı, var olan bir iddiaya karşı çıkmak yerine, yalnızca birinin güvenilirliği hakkında bir iddiada bulunmaktadır. Bir ad hominem argümanı, kişinin güvenilirliğine ilişkin yanlış olan başka bir iddia ileri sürdüğünde, konuşma bir ad hominem yanlışlığı haline gelmektedir. Ad hominem argümanına kıyas olarak geçerli bir biçim verilirse, tüm hatalar kendilerini yanlış önermeler olarak gösterecektir. Zira mantıkta kıyasın geçerliliği, öncüllerle sonucun ilgili olması ya da sonucun öncüllerden zorunlu olarak çıkarılmasını gerektirmektedir. Burada aynı şekilde hatayı fark edebilmek için, söylenenler ile sonucun ilişkili olup olmadığı ya da söylenenlerin sonucu destekleyip desteklemediğine bakmak gerekmektedir. Söz gelimi aşağıdaki diyaloga baktığımızda;

A: Fransızlar İslam düşmanı, Müslümanların yükselmesini istemeyen bir ülkedir. Onların malları ülkeye sokulmamalıdır.

B: Fransızları kötülüyorsun, onların mallarını boykot etmemizi şiddetle öneriyorsun; ama hep Paris'ten alışveriş yapıyorsun.

A: Sen vatan hainisin, senden vatan millet yararına hiçbir şey olmaz.

Burada öncüllerde B kişisi, A kişinin söylediği ile eyleminin birbiri ile tutarlı olmadığını göstermek istemiştir. Sonuç önermesinde ise, B kişinin vatan haini olduğu çıkmıştır. Dolayısıyla öncüller sonuç önermesini desteklememektedir. İşte ad hominem yanlışlarının bir mantık hatası olduğunun gerekçesi tam olarak budur. Bu tartışmada B kişinin yapması gereken şey, A kişinin iddiasının kendisinin söylediği ile ilgisinin bulunmadığını A kişisine anlatmaya çalışmak olacaktır. Nitekim bu tür hatalardan korunmak için, kişiye yapılan saldırının, söz konusu meseleyle ilgisinin olmadığını göstermek gerekmektedir.

Bununla birlikte, ad hominem argümanını kullanan bir konuşmacının güvenilirliğini zayıflatmak ile saf hakaret arasında ayırım yapmak önemlidir. Birine isim takmak, rahatsız etmek veya aşağılamak medeni iletişim sürecine katkıda bulunmaz; ancak mantıksal olarak yanlıcı değildir. Woods, ad hominem argümanının retorik ve mantıksal alanı arasında bir ayırım yapar. Woods'a göre, retoriksel ad

hominem, argo konuşmanın kalbi ve ruhudur. Argo konuşma, tepeler kadar eski, retoriksel bir araçtır. Amacı, genellikle diyalektik olarak kendini olağanüstü göstermek amacıyla rakibini ifşa etmek, utandırmak, alay etmek, dalga geçmek, küçük düşürmek veya aşağılamaktır (Woods 2007: 109). Bu görüşe dayanarak, özellikle kötileyici tarzdaki ad hominem argümanlarının örnekleri yanlışlıklar değil, retoriksel bir araç olarak saf argo konuşmalardır.

Bu konuşmalar ad takmak, laf atmak mahiyetinde gerçekleşiyor ise ad hominem argümanlara girmemektedir. Başka bir ifadeyle ad hominem argümanlar; lakap takmak, küfretmek laf atmak vs. gibi, kavram düzeyinde kalan ve sözel zorbalık içeren davranışlar olarak anlaşılmalıdır. Zira ad hominem argümanlar karşılıklı konuşma dilinde geçerlidir ve bir argümana yönelik/karşı başka bir argümanla cevap verme şeklinde ortaya konmaktadır. Dolayısıyla ad hominem, kavramsal düzlemde değil, bir önermeye, önermeyle cevap verme şeklinde ve bir akıl yürütme oluşturabilecek tarzdadır. Bu sayede ad hominem, mantıksal olarak geçerli kullanım ile günlük konuşmanın geçerli kullanımını birleştirmekte ve doğal dilde ortaya çıkan mantıksal hatalar olarak görünüm kazanmaktadır.

Sonuç itibarıyla ad hominem mantık yanılgısı, rakibini küçük düşürmek, yanıltmak, küçümsemek şeklinde yapılan saldırılar olmakla birlikte, rakibini susturmak ve konuşmadan zaferle çıkmak üzerine yapılan retoriksel taktiktir. Bu tür yanılgılara günlük konuşmalarda rastlanabileceği gibi, onları siyasi ve hukuki olaylarda da ekseriyetle görmek mümkündür. Siyasi olaylarda, bir siyasi lider diğer siyasi liderin söylediğine değil yaptığına, kişiliğine saldırarak cevap vererek onu siyasi olarak itibarsızlaştırmak suretiyle oy devşirme yoluna gitmektedir. Aynı şekilde mahkeme salonlarında, söz gelimi "o kadının evine girip çıkan belli değil" diyerek kişi üzerinde farklı bir algı yaratarak onu suçlu konuma düşürmektedir. Sözün özü argumentum ad hominem, bir argümanı savunurken, argümanın ilgili olduğu veya karşı argümanı savunan kişilere o argümanla ilgisi bulunmayan açılardan saldırmak suretiyle yapılan, kişiyi itibarsızlaştırma çabasının bir ürünü olan mantık yanılgısıdır.

Kaynakça

- Aikin, S. F. (2008). Tu Quoque Arguments And The Significance Of Hypocrisy, *Informal Logic*, 28(2), 155-169.
- Alatlı, A. (2009). *Hadi Baştan Alalım, Akıl Yolu da Bir Değildir*. Ankara: Destek Yayınları.
- Aristoteles (2007). *Sofistik çürütmeler üzerine*. Çev. Oğuz Özügül. İstanbul: Say Yayınları.
- Copi, I. M., Cohen, C. & McMahon, K. (2014). *Introduction to Logic*, Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
- Copi, I.M. & Cohen, C. (1998). *Introduction to Logic*. Tenth Ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Dahlman C., Reidhav D. & Wahlberg L. (2013). Fallacies In Ad Hominem Arguments, *Legal Argumentation*

- Theory: Cross-Disciplinary Perspectives* içinde, Springer, Dordrecht.
- Dahlman C., Reidhav D. & Wahlberg L. (2011). Fallacies in Ad Hominem Arguments. *Cogency* 3(2), 105-124.
- Damer, T. E. (2009). *Attacking Faulty Reasoning: A Practical Guide To Fallacy-Free Arguments*, Wadsworth, Belmont.
- Emiroğlu, İ. (2011). *Mantık Yanlışları*. Ankara: Elis Yayınları.
- Hitchcock, D. (2006). Why There Is No Argumentum Ad Hominem Fallacy. <http://www.humanities.mcmaster.ca/~hitchckd/adhominemissa.htm>. Erişim Tarihi. 30.06. 2020.
- Hoaglund, J. (1981). Argumentum Ad Hominem: Aut Bonum aut Malum?, *Informal Logic*. 4(3), 7-9.
- Hurley, P. J. (2003). *A Concise Introduction To Logic* (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Kişicek, G. (2013). Ad Hominem Arguments In Political Discourse, *Istraživanja govora-Speech Research*; https://www.unisaarland.de/fileadmin/upload/institut/eir/Proceedings/Paper_Kisicek_Gabrijela.pdf. Erişim Tarihi. 19.10.2020.
- Krabbe E. & Walton D. (1993). It's All Very Well For You To Talk! Situationally Disqualifying Ad Hominem Attacks, *Informal Logic* XY.2, 79-91.
- Labossiere, M. C. (2010). *42 Fallacies*. e-book. <https://aphilosopher.files.wordpress.com/2010/09/42-fallacies.pdf>. Erişim Tarihi. 20. 09. 2020.
- Larsen, A.& Hodge, J. (2010). *The Art Of Argument: An Introduction to the Informal Fallacies- Teacher's Edition*, Classical Academic Press.
- Mackie, J. L. (1972). Fallacies. In *The Encyclopedia Of Philosophy*. (Volume 3), 169-179, New York: Macmillan Publishing Company.
- Sagan, C. (1998). *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları.
- Tindale, Ch. (2007). *Fallacies And Argument Appraisal*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Vleet, J. E. (2011). *Informal Logical Fallacies*. Lanham: University Press of America.
- Walton, D. (2006). Poisoning The Well. *Argumentation*. 20(3), 273-307.
- Walton, D. (1998). *Ad Hominem Arguments*, Alabama: The University Of Alabama Press.
- Walton, D. (2008). *Informel Logic*, New York: Cambridge University Press.
- Walton, D. (2000). *The Fundamentals Of Critical Argumentation*. (e-book), New York: Cambridge University Press.
- Woods, J. (2007). Lightning Up On The Ad Hominem. *Informal Logic*. 27(1), 109-134.

Extended Abstract

Argumentum ad hominem or human smear fallacy; is a stereotypical Latin term. Ad Hominem means “to the person” as in being “directed at the person.” It is when an assessment is directed at the individual rather than the opinion of a particular person on any matter. For example, when responding to an argument, rather than criticizing the argument, it is trying to refute the ideas of the person who puts the argument by bringing up an unrelated feature of the subject. Instead of the proposition, it is done in the form of opposing the claims of the person who put forward the proposition by being the subject of discussion. This is why Ad hominem is considered a logical fallacy. At the same time, we can explain this fallacy as a deception based on the principle of reducing the credibility of the person and making her/his claim unreliable. Thus, in everyday language, we can briefly describe it as "reducing the evidence to the person." For example, what the professor said about astronomy didn't seem convincing to me. He's an asshole cheating on his wife.

This attack may undermine the professor's credibility as a scientific authority, but does not undermine his reasoning itself. Because his cheating on his wife is irrelevant to the quality of his reasoning. That reasoning should stand or fall on the scientific evidence, not on the arguer's cheating on his wife or anything else about him personally.

This argument is one of the most inexcusable logic mistakes that people fall most frequently today. Ad hominem arguments are very common in political debates, legal disputes, and everyday speech. This mistake causes many discussions to become meaningless, especially in political and social relations, and it is obvious from the very beginning that there will be no result. In this logical fallacy, the person stops discussing thoughts and starts attacking the

personality and the characteristics of the owners of the thoughts. This leads to going off the topic and unwarranted and / or meaningless discussions. The reason why this is treated as a logical error is that the argument put forward by a person is clearly often irrelevant to the character, circumstances, situation or behavior of the opponent.

Ad hominem logic fallacy is a tactic deliberately used, especially by all dictators and authoritarian leaders. If you say something critical of them or their regime, their immediate response is to attack you as unreliable, or as being a puppet of the enemy, or as being a traitor. For example, "The opposition did not find our discourse about the new draft law to improve the economy convincing. Party members were arrested one by one, you fix your party first, take care of yourself!" As seen in the example, the political power makes a claim that the opposition is unreliable, not to directly claim the opposition, but to denigrate the opposition. Again, I find party X reliable. Therefore, to defame someone who says that I will vote for that party by saying "are you crazy, that party leader is a Muslim" is just a ad hominem logic fallacy. This association, which seems logical, is essentially a logical error. Because whether that person is voted for or not and that person is a Muslim is not the same thing. The argument put forward is not whether or not that person is a Muslim, but whether or not to vote for that person. It slanders this person on his personal characteristic, that is, his religious belief.

As it turns out, arguments against ad hominem or person are very common in everyday conversation and are intended to undermine an opponent's credibility. For this reason, they are often classified as ethical arguments, that is, "arguments about some aspects of the speaker's character". Such counter arguments are often disregarded as bad arguments. They are rejected as being unfair and irrelevant, and are said to be ad hominem logical fallacies.

Therefore, the aim of this study is to make a general description of ad hominem arguments based on some of the wrong and most commonly used types of ad hominem arguments and to illustrate these various types of fallacies with examples from daily life. Especially the types of inaccuracies emphasized are *Abusive ad Hominem*, *Qualitative Ad Hominem*, *Poisoning the Well*, *Bias Ad Hominem*, *Tu quoque* and *Irrelevant Function* will be examined under six headings. In addition, this study is a search for an answer to the question of whether these fallacy are always misleading and a solution to the problem of whether they are really logical fallacy.

Araştırma Makalesi • Research Article

Psikolojik Sözleşmenin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Kamu Üniversitesi Örneği

The Effect of Psychologic Contract on Job Satisfaction and Intention to Leave: The Case of a Public University

Kemaleddin Eryeşil^{a,*}, Yasin Taşpınar^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 73000, Şırnak/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4678-8249

^b Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, 42700, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4116-9801

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Aralık 2020

Düzeltilme tarihi:

Kabul tarihi:

Anahtar Kelimeler:

Psikolojik Sözleşme

İş Tatmini

İşten Ayrılma Niyeti

Akademik Personel

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 31, 2020

Received in revised form

Accepted

Keywords:

Psychological Contract

Job Satisfaction

Intention to Leave

Academic Staff

ÖZ

Bu araştırmanın amacı ilgili literatürden farklı olarak psikolojik sözleşme algısının, çalışanların iş tatminleri ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu bağlamda bir kamu üniversitesindeki 153 araştırma görevlisinin katıldığı bir alan araştırması yürütülmüştür. Verilerin analizinde SPSS (Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı) programı kullanılmıştır. Analizler sonucunda araştırma görevlilerinin psikolojik sözleşme ve iş tatmini algıları ile işten ayrılma niyetleri üzerinde demografik faktörlerden eğitim ve akademik çalışma alanının etkili olduğu, söz konusu algı ve niyetler arasında ilişki bulunduğu ve psikolojik sözleşme algısının iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarının yöneticiler ve kurumların çalışan tatminini artırarak işgücü devir hızını azaltmak amacıyla psikolojik sözleşme çerçevesini dikkate alması noktasında yol gösterici olması açısından kullanışlı olması beklenmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study aims to investigate the effect of psychological contract perception on employees' job satisfaction and their intention to leave distinctly from the related literature. In parallel with the context, the researchers have conducted a field study with the participation of 153 research assistants from a public university. SPSS (Statistical Package for Social Sciences) program is used for analysing the obtained data. The data shows that demographic factors of education and academic field of study are effective on the psychological contract perceptions and job satisfaction of the research assistants and their intention to leave. Furthermore, there is a relationship between the aforementioned perceptions and intentions. In the same way, the psychological contract perception is effective on job satisfaction and intention to leave. The findings of this research are significant in terms of guiding managers and institutions to consider the psychological contract framework to increase employee satisfaction and reduce the labour turnover rate.

1. Introduction

State universities are public institutions that employ civil servants working in many academic positions and fields. Academic staff, who are associated with the civil service due to working in a public institution, have to keep up the pace with academic life while fulfilling the requirements of the civil service. Among the academicians within this scope,

research assistants constitute the tenure of candidates, who will play a role in the future of academic life. Research assistants, who can be employed within the scope of the sub-clause "a" of 1st clause of 33rd article of the Higher Education Law numbered 2547 (tenured) or sub-clause "d" of 1st clause of 50th article of the same law (contracted), can have a permanent or scholarship status respectively in accordance with the aforementioned regulations. Although the

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: k.eryesil@sirnak.edu.tr

employment type distinction at this point does not cause a significant change in the personal rights held during the tenure of research assistance, it makes a difference in the continuation or termination of the contract when the his or her graduate education finishes. In this context, academics working as research assistants might have a concern on continuation of the academic tenure. Taking this fact into consideration; the sample of is research assistants who have the scholarship (50/1d) status and work in a public university in Konya. The study will investigate the possible effect of psychological contract perception of the research assistants on their job satisfaction and resignation intentions.

In line with the managerial and technical developments, which determine today's business environment, it is has seen that the psychological contract plays a significant role on employment relations of our times. The psychological contract is defined as a kind of cognition at the level of individuals. In terms of focusing on employee perceptions, it is possible to define psychological contract as "individual beliefs about the terms and conditions of a mutual agreement between the focal person and another party" or "individual beliefs on a mutual obligation between the individual and the organization" (Rousseau, 1989). The obligations consist of commitments, attitudes and intentions for future actions. The emphasis on the staffs' beliefs about what to be exchanged is an important feature of the psychological contract (Blomme, Van Rheede, & Tromp, 2010: 146). The theoretical foundations of the psychological contract concept are based on the Social Exchange Theory of Blau (1989) (Van der Vaart, Linde, & Cockeran, 2013: 358). According to the theory, the failure of an organization to fulfil its perceived obligations towards its employees results in a decrease in the employees' perceived obligation towards their organization, as well. It is stated that this situation will cause a decrease in job satisfaction, trust and employee commitment and an increase in the intention of leave the organization as well (Blau, 1989). Rousseau (1989) states that employees regard supervisor's explicit or perceived promises are the obligation of the organization. He (1989) also claims that any failure to fulfil those promises could be regarded as a breach of contract by the members of the organization. Those incidents also cause a tendency to create negative employee attitudes and behaviours (Behery, Abdallah, Parakandi, & Kukunuru, 2016: 187).

In organizational behavioural literature, it is reported that failures to fulfil psychological contractual obligations are in a negative relation with job satisfaction (Robinson, & Rousseau 1994; Johnson, & O'Leary Kelly, 2003; Gakovic, & Tetrick, 2003; Knights, & Barbara, 2005; Zhao, Wayne, Glibkowski, & Conway, 2007; Rigotti 2009; Bal, & Dorien, 2011; Conway, Guest, & Trenberth, 2011; Umar, & Ringim, 2015) and positively associated with the intention to leave (Malik, & Khalid, 2016; Turnley, & Feldman, 2000; Conway, & Briner, 2002; Turnley, Bolina, Lester, & Bloodgood, 2003; Collins, 2010; Arshad, 2015; Zhao et al., 2007; Van der Vaart et al., 2013; Ballou, 2013; Behery et al., 2016). Intention to leave can be defined as the staffs' subjective assessment of possibility of leaving the organization in a short time. The staff who want to leave the organization have strong negative behavioural reactions and attitudes that have detrimental effects on the morale of their colleagues and their performance as well (Van der Vaart et al., 2013: 358). Concordantly, the aim of our research is to

determine the effect of research assistants' psychological contract perception on work/job satisfaction and intention to leave.

2. Theoretical Framework

Psychological contract perception is expected to have a positive effect on employees' performance and their satisfaction with the work/job of them, when they are pleased about the implementation of that contract. However, a displeasure on the issue mentioned causes them to think about leaving the organization. This section of the study involves the theoretical information on the concepts of psychological contract, job satisfaction and intention to leave.

Psychological Contract

This concept, defined as an implied "consensus" between a group of workers and their employers was first used by Argyris (1960). Later, Levinson (1962) defined the psychological contract concept as "the result of an unwritten agreement and mutual expectations of the employee from the job" (Manxhari, 2015: 232). The concept of psychological contract is structured on Blaus's (1989) Social Exchange Theory to conceptualize the employees' work relationship (Van der Vaart et al., 2013: 358). Social exchange theory consists the voluntary activities that emerge when employees are motivated by the returns they expect to receive as a result of the exchange (Aydın, 2017: 549). Social exchange is the motivation source to shape attitudes and behavioural responses of employees to psychological contracts. As the interactions of the various parties of job and working relationships progress over time, those parties act within the framework of rules agreed and relationships of exchange. As long as the parties of exchange feel indebted to the other ones, the relationship of exchange goes on and the parties become more willing to make sacrifices on behalf of others. However, when staff perceive that the balance of the psychological contract of them changes, the relationship of exchange between staff and the organization of them is changed, as well. Breach of psychological contract arises in case when employees realize that the organization of them is not delivering one/some of the promises they had given. That kind of breach of the psychological contract, which one of the basic concepts of social exchange theory, is defined as "cognitive evaluation in which a person notices that his/her organization cannot/do not fulfil its obligations" (Rayton, & Yalabik, 2014: 2383).

No universally definition of the psychological contract is accepted (Manxhari, 2015: 233), however it is generally taken as the belief regarding the terms and conditions of the mutual exchange agreement between the employee and the employer. The belief of the employee is based on the perception about the contribution to employer he feels responsible for and the incentives that the employer believes his/her employer is obliged to give in return (Arshad, 2015: 252). Psychological contract is subjective in terms of its being dependent to the employee's view regarding the obligations that the organization must fulfil (Ballou, 2013: 2).

The psychological contract, which is the perception of the individual on his/her obligations towards the organization and to what extent the obligations of the organization are

fulfilled (Blomme et al., 2010: 146), is divided into two components. Those are transactional and relational components. Transactional contracts involve exchange conditions for tangible monetary rewards that are short-term, are precise relatively and has a narrower scope. The essence of the transactional component may be explained as existence of a fair work and wage equation. In this case, the requirements of the job and expectations of the employees should be clearly pre-defined to assess costs and benefits before entering into the contract. On the other hand, relational agreements are structured on socio-emotional and non-monetary exchanges which are dynamic, and are not covering a specific time period, and are subject to the beliefs and perceptions of individuals. Relational contracts are based on less tangible rewards such as; trust, respect, and loyalty, which require considerable effort from the staff and their employers. For this reason, relational contracts are very crucial for companies, as they invest in improvement for their employees continuously in order to boost up their employees' performance and loyalty (Behery et al., 2016: 186).

Psychological contracts are the source of non-compulsory behaviour, and they play a key role in terms of affecting employees' behaviours. Psychological contract is a kind of unwritten contract that assumes a social exchange relationship between staff and managers which brings obligations on a mutual trust (Kaya, 2013: 275). Failure to fulfil the psychological contract's aspects will ultimately cause a change in attitudes and behaviours therefore a violation of the contract. Rousseau (1989) suggests that violating the psychological contract can cause strong emotional responses such as anger, rage and feelings of injustice (Blomme et al., 2010: 146).

According to Rousseau (1995), the psychological contract is individual beliefs shaped by the organization in relation to an exchange agreement between individuals and their organizations. In employment relationships context, each party in that relationship has perceptions of the given promises and the accepted obligations. Organizations are sometimes incapable or unwilling to fulfil all obligations associated with the perceived mutual promises. That situation means the psychological contract breach (van der Vaart et al., 2013: 358). A study conducted by Robinson and Rousseau (1994) on behaviour, forward that the psychological contract breach leads to an employee turnover increase. Therefore, the concept of psychological contract provides a framework to investigate and interpret the employee's behaviour and attitudes such as job satisfaction and intention to leave (Blomme et al., 2010: 146). As a result of the violation of the psychological contract, employees begin to suffer from dissatisfaction with their work and, consequently show an increase in their tendency to leave job.

Job Satisfaction

Job satisfaction, can be defined as the pleasure or positive emotional situation which is the result of one's evaluation of his/her job or experiences (Resnick, & Bond, 2001: 12) is one of the major factors affecting job-related behaviours. Some of those behaviours are absenteeism, turnover etc. (Piko, 2006: 312). Furthermore, job satisfaction is a positive emotional situation arising from the evaluations of the employee of an organisation on the characteristics of the

performed work. The level of satisfaction or that of dissatisfaction about the work is correlated with that positive emotion (Yücekaya, & Gümüş, 2020: 46). It is possible to observe many factors, which has an effect on the level of job satisfaction (Yüksel, 2005: 306). However, it is possible to link job satisfaction to two main factors in general framework. The first factor is the personal characteristics of the individual; which is related to individual's personality, feelings, thoughts, and desires. and his or her strengths over those needs. The second main factor which has an effect on the level of satisfaction is work conditions. It involves the physical and psychological conditions of work/job and compatibility of those conditions with the expectations of the individuals (Bayrak Kök, 2006: 293).

Another type of factor classification of job satisfaction is the two-factor theory of Herzberg, which is one of the most substantial issues of modern management approach (Çöp, & Doğanay, 2020: 38). The two-factor theory was formulated by Herzberg and Mausner in 1959. They put forward that satisfaction and dissatisfaction are distinct two phenomena. The intrinsic factors of the work and nature of it such as responsibility or feeling of success are accepted as motivators. The extrinsic factors of the work such as payment, job security or management are seen dissatisfiers and called as hygiene factors (Lu, While, & Barribal, 2005: 212; Öricü, Yumuşak, & Bozkır, 2006: 42; Kahyaoglu, & Akca, 2020: 228). The satisfaction or dissatisfaction of the employee with his or her work/job is important for both the happiness of himself/herself and the productivity of the organization they work for. (Karcioğlu, & Akbaş, 2010: 140; Kahya, 2013: 36; Sökmen, 2020: 2134). Additionally, due to its dynamic structure, organisations should give more importance to the factors affecting job satisfaction. In other words; when job satisfaction is achieved once, it should not be expected to be preserved without any measures taken for consolidating it (Yenihan, 2014: 174; Gümüş Dönmez, & Topaloğlu, 2020: 312).

Studies on job-related attitudes have determined that nine job dimensions are effective on job satisfaction. Those factors are (Aşan, & Erenler, 2008: 205-206):

- ✓ Payment: This is not only related to the amount of payment itself, but also important in terms of comparing the employee's his or her own wage with other employees' wages.
- ✓ Promotion: The opportunity of an employee to progress within the hierarchical structure of the organization.
- ✓ Managers: Attitudes and behaviours of the managers towards the employees.
- ✓ Additional Opportunities: The presence or absence of monetary and non-monetary opportunities of the organisation.
- ✓ Possible Rewards: Recognition of the possibility of receiving an award for a good job behaviour.
- ✓ Operational Procedures: The functioning of the business within the organization, the policies and procedures related to them.
- ✓ Colleagues: Group members' technical and social competency and their support as well.
- ✓ The Work Itself: The fact that whether the job or the related work fits with the interests of the employees.

- ✓ Communication: The desired level of communication with other individuals in the organization.

Intention to Leave

The breach of psychological contract is not to benefit of an organization in terms of its performance and productivity from the perspective of emotional consequence of employees' side. Employees dissatisfy with their works/jobs when they experience a psychological contract breach. This also causes a decrease in organizational commitment and ultimately increases intention to leave (Aykan, 2014). Employees' intention to leave is defined as the intention of an individual to leave the organization within a certain period. Their intention to leave stems from individuals' negative views and attitudes towards their jobs and workplaces (Behery et al., 2016: 187). Intention to leave is a commonly used concept in the literature of organizational behaviour. (Price, 2001: 600). Organizations invest in recruitment, training and development of their employees; and give effort for the continuity of the organization. (Appollis, 2010: 34). For this reason, the determinants of the intention to leave have great importance not only for the employee -who is the subject of considering leaving the job- but also for the manager who faces problems in terms of organizational efficiency and high costs resulting from the recruitment and training of new personnel (Van Schalkwyk, Du Toit, Bothma, & Rothmann, 2010: 3).

The literature provides different definitions for intention to leave (Hemdi, & Rahim, 2011: 78). Price (1989) defines the intention to leave as "current employees leaving the organization"; Vandenberg, & Nelson (1999), as "the possibility of an individual to leave the institution permanently at some point in the near future"; Zhao et al. (2007), as "the tendency of an employee to leave the organization in a certain period in the future"; Lacity, Iyer, & Rudramuniyaiah (2008), "the extent that an employee plans to leave the organization"; Takase (2010), as "willingness or attempt of employees to leave their current workplace voluntarily"; Matz, Woo, & Kim (2014) as "conscious, deliberate willingness and determination to leave an organization".

The intention to leave is considered by an employer as an indicator of dissatisfaction with the person's employment. Principally, "intention to leave" is expressed as the intention of the staff to quit their job. Specifically, "intention to leave" refers to the subjective estimate of an individual's probability of leaving an organization in the near future (Cho, Johanson and Guchait, 2009: 375). The intention to leave is the consciousness and willingness of employees to quit the job. When employees experience psychological breach of contract; this can lead to an intention to leave the organization. If employees intend to resign but prefer to work for the organization due to other factors such as lack of job opportunities, they will be in constant disappointment because they do not respond fairly to their contributions (Malik, & Khalid, 2016: 39).

Psychological contract perception is positively related with job satisfaction according to the literature (Robinson, & Rousseau 1994; Johnson, & O'Leary Kelly, 2003; Gakovic, & Tetrick, 2003; Knights, & Barbara, 2005; Zhao et al., 2007; Rigotti 2009; Bal, & Dorien, 2011; Conway et al, 2011; Umar, & Ringim, 2015). On the other hand, it is

negatively correlated with intention to leave (Malik, & Khalid, 2016; Turnley, & Feldman, 2000; Conway, & Briner, 2002; Turnley et al., 2003; Collins, 2010; Arshad, 2015; Zhao et al., 2007; Van der Vaart et al., 2013; Ballou, 2013; Behery et al., 2016). In the field study part of this research, we will test the mentioned relationships above to see if they are meaningful in the context of a public university. We will also analyse whether there is a significant difference among groups in terms of their perceptions of psychological contract, job satisfaction and intention to leave. Accordingly, the hypotheses of this research are:

Hypothesis 1: There are significant differences between the groups formed according to demographical characteristics of the participants in terms of their perceptions of psychological contract, job satisfaction, and intention to leave.

Hypothesis 2: Perception of psychological contract has a significant positive influence on job satisfaction.

Hypothesis 3: Perception of psychological contract has a significant negative influence on intention to leave.

3. Method and Field Study

The quantitative research method was used to determine whether the perception of psychological contract has an impact on job satisfaction and intention to leave. A questionnaire form was prepared including for this. It consists of 39 items. 6 of them are about demographic characteristics and 33 of them are about scale statements. 9 statements form the psychological contract scale, while 20 of them measure job satisfaction and 4 of them measure intention to leave. Psychological contract scale consists of the statements which are translated from the study of Robinson and Rousseau (1994). Job satisfaction scale is the short form of the questionnaire used by Weiss, Davis, & England (1967) in their study. The third scale, which consists of the statements about intention to leave was adapted from the study of Rosin, & Korabik (1995).

The questionnaire forms were distributed following the random sample method to the participants and collected between the dates of 20-25 November 2019. Although 170 questionnaires were distributed, 153 of them were completely and carefully filled out and included for the analysis process. The data obtained through the questionnaire forms was analysed by SPSS (Statistical Package for Social Sciences) program. Frequency analysis, ANOVA, t test, Pearson correlation and Regression analysis were applied for the data. The results are given in the findings section of the study.

4. Findings

The first test used to analyse the data -which is derived through the quantitative field study is the reliability test, which is commonly used in the social sciences field research literature (Leech et al., 2005: 63). The results of the test are given below.

Table 1: Reliability Analysis of The Scales

Scale	Number of Items	Cronbach's Alpha
Psychological Contract	9	0,882
Job Satisfaction	20	0,924
Intrinsic	12	0,874
Extrinsic	6	0,784
Intention to Leave	4	0,922

The level of the alpha value determined shows the internal consistency of the used scale. While the alpha value gets closer to 1.00, the probability of the scale to involve statements usable for measuring the same phenomenon. The common view about alpha coefficient about reliability of the scales is values above 0.70 is enough to define them reliable (Gaur, & Gaur, 2009: 134). Accordingly, it can be stated that scales and sub-scales used in the quantitative field research are statistically reliable.

Frequency distributions give researchers the chance to determine which replies are given how many times by the participants (Pallant, 2007: 54). The table below has been prepared in order to show the demographical distribution of the participants.

Table 2: Demographic Characteristics of the Participants

Age	N	%	Working Period	N	%
19-26	37	24.18	1 year or less	7	4.58
27-34	83	54.25	1-5 years	99	64.70
35-42	20	13.07	6-9 years	24	15.69
43 and older	13	8.50	10 y. or longer	23	15.03
Gender	N	%	Marital Status	N	%
Female	62	40.52	Married	81	52.94
Male	91	59.48	Single	72	47.06
Education	N	%	Academic Field	N	%
Undergraduate	36	23.53	Life Sciences	100	65.36
Graduate	117	76.47	Social Sciences	53	34.64

As seen on the table, most of the research assistants, who accepted to participate this study are between the ages of 27 and 34. The number of female participants is slightly less than male participants. A great majority of the research assistants have a graduate level of education, which is probably master's degree. Most of the participants have a tenure of 1 to 5 years and study in the field of life sciences. The percentage of married participants is almost the same level with the single participants.

In order to test the first hypothesis of this research, the data derived analysed by using F tests, which are used in order to compare the mean differences of the replies given to the statements of specific issues by one or more groups of participants (Page et al. 2003: 20). For the convenience of parametric tests such as ANOVA and T-Test the data has to be normally distributed. Otherwise, non-parametric alternatives of those tests (Kruskal-Wallis and Mann-Whitney U) should be preferred.

Table 3: Normality Distribution of the Scales

Scale	Mean	Std Dev.	S./K.	Std Dev.
Psych. Contract	3,7545	0,04167	Skewness	-0,973 0,196
			Kurthosis	+1,994 0,390
Job Satisf.	3,8124	0,03729	Skewness	-1,984 0,196
			Kurthosis	+1,267 0,390
Int. to Leave	1,8660	0,07198	Skewness	+1,373 0,196
			Kurthosis	+1,853 0,390

The skewness-kurthosis values of the scales of psychological contract, job satisfaction and intention to leave are -

0,973/1,994, -1,984/1,267 and 1,373/1,853 respectively, their standard deviations are 0,196/0,390. The results show that the data is not normally distributed. On the other hand, it is only possible to discuss a mean difference, in case of its significance. Thus, non-parametric tests will be used for testing the null hypothesis. In addition, because Kruskal-Wallis test and Mann-Whitney U test do not show the mean values of the data according to groups, post hoc tests and explore menu will be deployed to determine them. The results of the Kruskal Wallis tests conducted to investigate whether there is a significant relationship between the demographical characteristics of the participants, taking age and working period into consideration. The results are given below.

Table 4: Differences between Age Groups and Working Period in Terms of Their Perceptions

AGE GROUPS	Chi- Square	df	Asymp Sig
Psychological Contract	4,902	3	0,179
Job Satisfaction	6,730	3	0,081
Intention to Leave	2,624	3	0,453
WORKING PERIOD GROUPS	Chi- Square	df	Asymp Sig
Psychological Contract	1,644	3	0,649
Job Satisfaction	0,952	3	0,813
Intention to Leave	3,715	3	0,294

For the scales of psychological contract, job satisfaction and intention to leave; the results indicate that there isn't any statistically difference between psychological contract perceptions, job satisfactions and intentions to leave in terms of the participant groups formed according to their age and period ($p > 0,05$).

Since the Kruskal-Wallis test cannot be used when the number of the participant groups is limited with two; t test which do not only test the null hypothesis, but also give the differences between the mean values of the group perceptions (Hinton et al. 2004: 106-107) is suggested. The second analysis to test the first hypothesis is the independent samples Mann-Whitney U test.; which check whether there are significant differences between marital status, education and academic field groups of the participants, in terms of their psychological contract perceptions, job satisfactions and intentions to leave.

Table 5: Differences between Groups in Terms of Their Perceptions

GENDER	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Sig (2-tailed)	Mean Rank
Psychological Contract	2484,000	4254,000	0,430	72,10
				77,10
Job Satisfaction	2670,500	4440,500	0,956	75,26
				75,65
Intention to Leave	2563,000	6749,000	0,631	77,56
				74,16
MARITAL STATUS	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Sig (2-tailed)	Mean Rank
Psychological Contract	2479,500	5035,500	0,211	79,61
				70,92
Job Satisfaction	2503,500	5059,500	0,245	79,31
				71,26
Intention to Leave	2724,000	5884,000	0,755	74,48
				76,63
EDUCATION	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Sig (2-tailed)	Mean Rank
Psychological Contract	1405,000	8075,000	0,011	91,18
				70,00
Job Satisfaction	1829,500	8499,500	0,561	78,69
				73,91

ACADEMIC FIELD	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Sig (2-tailed)	Mean Rank
Intention to Leave	1473,000	2068,000	0,025	60,82 79,19
Psychological Contract	295,500	1570,500	0,000	97,54 31,41
Job Satisfaction	1053,000	2328,000	0,000	89,97 46,56
Intention to Leave	970,500	6020,500	0,000	60,20 106,09

The psychological contract perceptions, job satisfactions and intentions to leave of the participants do not significantly differ in terms of their gender and marital status. On the other hand; there is a significant difference between educational level groups when their psychological contract perception and intention to leave is considered. Psychological contract perception of research assistants -with a background of graduate education level- is more positive but the intention to leave is higher than the research assistants with background of undergraduate level education. The academic field groups exhibit significant differences in the context of all scales. In other words, their perceptions of psychological contract, job satisfaction and intention to leave are significantly different. The positive perceptions of the participants studying in the field of life sciences are higher, in terms of psychological contract and job satisfaction. On the other hand, their intention to leave is lower than that of the participants from social sciences area.

The responses given by the participants are analysed with correlation tests to check whether there are significant linear relationships between the answers given to the specified statements or the averages on the basis of expression groups. In order to make a determination that two variables are effective with each other, the linear relationship assumed between those two variables is needed to be meaningful. The value that is going to be checked for this is a 2-tailed significance value. The values below 0.05 indicate a 95% confidence interval, and values below 0.01 indicate a 99% confidence interval. The strength of the relationship between variables can be observed by looking at the r value of the correlation. In the Spearman Correlation, which will be used as a means to analyse the relationship between variables in the study, the value closer to the ± 1.00 , stronger the relationship between the variables. The evaluation for the table is showed below.

Table 6: Correlations between Psychological Contract, Job Satisfaction and Intention to Leave

		Job Satisfaction	Intention to Leave
Psychological Contract	Corr. Coeff.	0.609**	-0.371**
	Sig. (2-tailed)	0.000	0.000
Job Satisfaction	Corr. Coeff.		-0.255*
	Sig. (2-tailed)		0,002

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

According to the table above; psychological contract perception has significant and strong relationship with job satisfaction and a mid-level relationship intention to leave. However, the relationship with job satisfaction is positive, while it is negative with intention to leave. Additionally, there is a significant but weak negative relationship between job satisfaction and intention to leave.

Due to the fact that the data does not have normal distribution; regression analysis using bootstrap (2000

bootstraps) for coefficients (Efron, & Tibshirani, 1993: 81) will be drew on to test the second and third hypotheses. In other words, it will test whether the psychological contract perception of the participants has an effect on of their job satisfactions and intentions to leave. The results of the bootstrapping multiple regression analyses are given in tables 6 and 7 below.

Table 7: Effect of Psychological Contract on Job Satisfaction

Dep. Var.	Indep. Var.	B	Bootstrap ^a				
			Bias	Std. Error	Sig (2-tailed)	Interval Lower Upper	
Job Sat.	Constant	1.933	0.002	0.300	0.000	1.339	2.516
	Psych. Cont.	0.500	0.000	0.075	0.000	0.335	0.650

a. Unless otherwise noted, bootstrap results are based on 2000 bootstrap samples

When the results of the regression analysis are examined, it is determined that the explanatory variable -which is psychological contract- predicted the dependent variable -which is job satisfaction- positively and statistically significantly and 1 unit increase for psychological contract explained 0,50 unit increase in job satisfaction ($p < 0.05$). Taking the results of the analysis is into account, it has seen that psychological contract perception of the research assistants, who participated in the field study, affected positively participants' job satisfaction. This result showed that the participants' job satisfaction level is increased, while their positive perception on the psychological contract getting more positive.

Table 8: Effect of Psychological Contract on Intention to Leave

Dep. Var.	Indep. Var.	B	Bootstrap ^a				
			Bias	Std. Error	Sig (2-tailed)	Interval Lower Upper	
Int. to Leave	Constant	5.128	0.023	0.609	0.000	3.999	6.438
	Psych. Cont.	-0,869	-0.006	0.155	0.000	-1.207	-0.585

a. Unless otherwise noted, bootstrap results are based on 2000 bootstrap samples

Observing the results of the regression analysis, it is possible claim that the explanatory variable, (psychological contract) is determined to predict the dependent variable (intention to leave) negatively and statistically significantly. Furthermore, 1 unit increase for psychological contract perception explain 0,87 unit decrease in intention to leave ($p < 0.05$). When the results of the analysis are evaluated, it is observed that psychological contract perception of the research assistants, who filled the questionnaire forms, affected their intention to leave in a negative way. In other words, their positive thoughts on the psychological contract which is between themselves and the organization they work for is valid. Therefore, it decreases their intention to leave the organization.

5. Discussion

The perceptions of the participants on psychological contract, job satisfaction and intention to leave do not differ significantly considering their working period and gender groups. The reason for this may be the equal working conditions of the research assistants is independent from their gender and working experience. However, those perceptions differ significantly, when the academic fields of the participants are taken into consideration. This result is

interesting and it could be explained because the participants from life sciences area can find job more easily than those from social sciences area. The findings showed that the research assistants in life sciences area have better work conditions than the ones in social sciences. However, there are significant differences between age and marital status in terms of participants' perceptions of psychological contract; and between educational level groups in terms of their intention to leave. Those results indicate that the first hypothesis of this research is partially accepted.

The second hypothesis of this research is about a significant positive influence of psychological contract perception on job satisfaction. The results of the field study showed that the psychological contract perception of the participants has a significant, positive effect on job satisfaction and it predicts 31,9% of the cases. This result is compatible with the studies of Robinson, & Rousseau (1994), Johnson, & O'Leary Kelly (2003), Gakovic, & Tetrick (2003), Knights, & Barbara (2005), Zhao et al. (2007), Rigotti (2009), Bal, & Dorien (2011), Conway et al. (2011) and Umar, & Ringim (2015). In this context, the hypothesis is accepted.

Additionally, the third hypothesis about a significant negative influence of psychological contract perception on intention to leave is approved, as well. The results of this field study which is included research assistants working in a public university showed that the psychological contract perception of the participants has a significant, negative effect on job satisfaction and predicts 25,8% of the cases. This result is compatible with the studies of Malik, & Khalid (2016), Turnley, & Feldman (2000), Conway, & Briner (2002), Turnley et al., (2003), Collins (2010), Arshad (2015), Zhao et al. (2007), Van der Vaart et al. (2013), Ballou (2013) and Behery et al. (2016).

6. Conclusion

Research assistants do not only work as a civil servant for public universities, but also do academic research in their areas. They become part of their organizations in one of the positions, which are the scholarship and permanent status positions. Although those types of positions do not cause a significant difference during their tenure, it creates difference for the decision of continuation or termination of their job contract once they finish their graduate education. The research assistants who participated in this study have the position of scholarship at a public university.

Both the private sector enterprises and some of the public institutions, and organisations such as universities have an issue of psychological contract which plays an important role on employee behaviours and attitudes. In organizational behaviour literature, implementing the framework of psychological contract is expected from the managers. A failure in that point lead to the employee take contract invalid and reconsider to be part of organization again. As a result

of that perception; their dissatisfaction and the organization's turnover rate the organization is expected to increase.

This study aimed to explore whether the approach in the literature is valid or not through a field study in which the research assistants working in a public university accepted to participate in this research. The results given below are the ones derived from the analysis of the data obtained from a field study conducted in a public university in Konya;

- ✓ The scales used in the study are reliable and consistent internally,
- ✓ The difference of perceptions on psychological contract, job satisfaction and intention to leave of the groups formed according to age and period of work is not significant,
- ✗ Psychological contract perception of research assistants who has a graduate-level education is more positive and intention to leave is higher than the research assistants with undergraduate-level education.
- ✓ The research assistants studying in the field of life sciences perceive psychological contract more positively and their job satisfaction is higher, while their intention to leave is lower than that of the participants from social sciences,
- ✓ There is a strongly positive significant relationship between psychological contract and job satisfaction,
- ✓ There is also a negative, mid-level and significant relationship between psychological contract and intention to leave,
- ✓ Psychological contract perception of the research assistants strongly and positively affects job satisfaction of them,
- ✓ Additionally, their intention to leave gets less strong, while their perception on the psychological contract at their organization gets more positive.

Consequently, it can be stated that psychological contract in an organisation is an important factor when the workplace peace and turnover rate issues come to terms. Managers and organizations should take care of their behaviours and perceived by their employees in the workplace. Otherwise, these well-educated professionals will begin to search different careers or position in other organizations.

There have been limitations for this research such as sample and repetition. For future studies, the sample of the study can be enlarged by deriving more data from different universities. It will contribute to literature for the compare of previous studies. A greater sampling and deeper analysis are possible for a field study which will need more time as well. In addition, repeated studies may provide comparative information from different periods of time involving conditional changes.

References

- Appollis, V. P. (2010). *The relationship between intention to quit, psychological capital and job satisfaction in the tourism industry in the Western Cape*, Doctoral Dissertation, University of the Western Cape.
- Argyris, C. (1960). *Understanding organizational behavior*. London: Tavistock.
- Arshad, R. (2016). Psychological contract violation and turnover intention: Do cultural values matter?, *Journal of Managerial Psychology*, 31(1), 251-264.
- Aşan, Ö., & Erenler, E. (2008). İş tatmini ve yaşam tatmini ilişkisi, *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 13(2), 203-216.
- Aydın, E. (2017). Kültür bağlamında sosyal mübadele: Kuramsal bir çalışma, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (16. UİK Özel Sayısı), 547-562.
- Aykan, E. (2014). Effects of perceived psychological contract breach on turnover intention: Intermediary role of loneliness perception of employees, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 150, 413-419.
- Bal, P. M., & Dorien, K. (2011). The relations between work centrality, psychological contracts and job attitudes: The influence of age, *European Journal Of Work And Organizational Psychology*, 20(4): 497–523
- Ballou, N. S. (2013). *The effects of psychological contract breach on job outcomes*, Master's Theses, San José State University.
- Bayrak Kök, S. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 291-317.
- Behery, M., Abdallah, S., Parakandi, M., & Kukunuru, S. (2016). Psychological contracts and intention to leave with mediation effect of organizational commitment and employee satisfaction at times of recession, *Review of International Business and Strategy*, 26(2), 184-203.
- Blau, P. M. (1989). *This week's citation classic*. Retrieved from <http://www.garfield.library.upenn.edu/classics1989/A1989CA27000001.pdf>, Access Date: 11, 21, 2020, *Current Contents*, December, 4, 1989.
- Blomme, R. J., Van Rheede, A., & Tromp, D. M. (2010). The use of the psychological contract to explain turnover intentions in the hospitality industry: A research study on the impact of gender on the turnover intentions of highly educated employees. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(1), 144-162.
- Cho, S., Johanson, M. M., & Guchait, P. (2009). Employees intent to leave: a comparison of determinants of intent to leave versus intent to stay. *International Journal of Hospitality Management*, 28(3), 374-381.
- Collins, D. (2010). The effect of psychological contract fulfillment on manager turnover intentions and its role as a mediator in a causal, limited-service restaurant environment, *International Journal of Hospitality Management*, 29, 736–742.
- Conway, N., & R. B. Briner. (2002). A daily diary study of affective responses to psychological contract breach and exceeded promises, *Journal of Organizational Behavior*, 23, 287–302.
- Conway, N., Guest, D., & Trenberth, L. (2011). Testing the differential effects of changes in psychological contract breach and fulfillment, *Journal of Vocational Behavior*, 79(1), 267-276.
- Çöp, S., & Doğanay, A. (2020). Algılanan liderlik iletişiminin iş performansı ve iş tatminine etkisi: 4 ve 5 yıldızlı otel çalışanları üzerine bir araştırma, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 34-49.
- Efron, B., & Tibshirani, R. J. (1993). *An introduction to the bootstrap*, New York: Chapman and Hall (Springer Science+Business Media).
- Gakovic, A., & Tetrick, L. E. (2003). Psychological contract breach and as a source of strain for employees, *Journal of Business and Psychology*, 18, 235-246.
- Gaur, A. S., & Gaur, S. S. (2009). *statistical methods for practice and research: A guide to data analysis using SPSS (second edition)*, New Delhi: Response Books.
- Gümüş Dönmez, F., & Topaloğlu, C. (2020). Otel Çalışanlarında Algılanan Örgütsel Destek, İş Yeri Yalnızlığı ve İş Tatmini İlişkisi, *İş ve İnsan Dergisi*, 7(2), 311-324.
- Hemdi, M. A., & Rahim, A. R. A. (2011). The effect of psychological contract and affective commitment on turnover intentions of hotel managers. *International Journal of Business and Social Science*, 2(23), 76-88.
- Hinton, P. R., Brownlow, C., McMurray, I., & Cozens, B. (2004). *SPSS explained*, London: Routledge.
- Johnson, J. L., & O'leary-Kelly, A. M. (2003). The effects of psychological contract on breach and organizational cynicism: Not all social exchange violations are created equal, *Journal of Organizational Behavior*, 24, 627–647.
- Kâhya, C. (2013). Örgütsel sinizm, iş performansını etkiler mi? iş tatminin aracılık etkisi, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(3), 34-46.
- Kahyaoglu, M., & Akca, M. (2020). Kurumsal imajın iş tatminine etkisinde duygusal bağlılığın rolü: Konaklama işletmeleri üzerinde bir araştırma, *Turizm Akademik Dergisi*, 7(1), 225-240.
- Karacıoğlu, F., & Akbaş, S. (2010). İşyerine psikolojik şiddet ve iş tatmini ilişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 139-161.
- Kaya, D. (2013). Örgütsel vatandaşlık davranışı. *Türk İdare Dergisi*, 476, 265-288.
- Knights, J. A., & J. K. Barbara. (2005). Psychological contract violation: Impact on job satisfaction and organizational commitment among Australian senior public servants, *Applied Human Resources Management Research*, 10(2), 57-72.
- Lacity, M. C.; Iyer V. V., & Rudramuniyaiah, P. S. (2008). Turnover intentions of indian IS professionals.

- Information Systems Frontiers*, 10(2), 225-241.
<http://dx.doi.org/10.1007/s10796-007-9062-3>.
- Leech, N. L.; Barrett, K. C., & Morgan, G. A. (2005). *SPSS for intermediate statistics: use and interpretation (second edition)*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Levinson, H., Price, C. R., Munden, K. J., Mandl, H. J., & Solley, C. M. (1962). *Men, management, and mental health*, Cambridge, MA, US: Harvard University Press.
- Lu, H., While A. E., & Barriball K. L. (2005), Job satisfaction among nurses: A literature review, *International Journal of Nursing Studies*, 42, 211-227.
- Malik, S. Z., & Khalid, N. (2016). Psychological contract breach, work engagement and turnover intention, *Pakistan Economic and Social Review*, 54(1), 37-54.
- Manxhari, M. (2015). Employment relationships and the psychological contract: The case of banking sector in Albania, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 210, 231-240.
- Matz, A. K., Woo, Y., & Kim, B. (2014), A meta-analysis of the correlates of turnover intent in criminal justice organizations: Does agency type matter?, *Journal of Criminal Justice*, 42(3), 233-243.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2014.02.004>
- Örücü, E., Yumuşak, S., & Bozkır Y. (2006). Bankalarda çalışan personelin iş tatmini ve iş tatminini etkileyen faktörlerin incelenmesine yönelik bir araştırma, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(1), 40-51.
- Page, M. C., Braver, S. L., & MacKinnon, D. P. (2003). *Levine's guide to SPSS for analysis of variance (second edition)*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for windows, (third edition)*, Berkshire: McGraw-Hill Open University Press.
- Piko, B. F. (2006), Burnout, role conflict, job satisfaction and psychosocial health among Hungarian health care staff: A questionnaire survey, *International Journal of Nursing Studies*, 43, 311-318.
- Price, J. L. (1989). The impact of turnover on the organisation, *Work and Occupations*, 16(4), 461-473.
- Price, J. L. (2001). Reflections on the determinants of voluntary turnover, *International Journal of Manpower*, 22(7), pp. 600-624.
<http://dx.doi.org/10.1108/EUM0000000006233>
- Rayton, B. A., & Yalabik, Z. Y. (2014). Work engagement, psychological contract breach and job satisfaction, *The International Journal of Human Resource Management*, 25(17), 2382-2400.
- Resnick S., & Bond, G. R. (2001). The Indiana job satisfaction scale: Job satisfaction in vocational rehabilitation for people with severe mental illness, *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 25, 12-19.
- Rigotti, T. (2009). Enough is enough? threshold models for the relationship between psychological contract breach and job-related attitudes, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 18, 442-463.
- Robinson, S. L., & Rousseau, D. M. (1994). violating the psychological contract: Not the exception but the norm, *Journal of Organizational Behavior*, 15(3), 245-259.
- Rosin, H., & Korabik, K. (1995). organizational experiences and propensity to leave: A multivariate investigation of men and women managers, *Journal of Vocational Behavior*, 46(1), 1-16.
- Rousseau, D. (1995). *Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements*, New York: Sage Publications.
- Rousseau, D. M. (1989). Psychological and implied contracts in organizations, *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 2, 121-139.
- Sökmen, A. (2006). Lider üye etkileşimi, iş tatmini ve örgütsel özdeşleşme ilişkisi: Ankara'daki otel işletmelerinde ampirik bir araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 2132-2143.
- Takase, M. (2010). A concept analysis of turnover intention: Implications for nursing management, *Collegian*, 17, 3-12.
- Turnley, W. H., & Feldman, D. C. (2000). Re-examining the effects of psychological contracts violations: Unmet expectations and job dissatisfaction as mediators, *Journal of Organizational Behavior*, 21, 25-42.
- Turnley, W. H., Bolino, M. C., S Lester, W., & Bloodgood, J. M. (2003). The impact of psychological contract fulfillment on the performance of in-role and organizational citizenship behavior. *Journal of Management*, 29(2), 187-206.
- Umar, S., & Ringim, K. J. (2015, May). Psychological contract and employee turnover intention among Nigerian employees in private organizations. in *Management International Conference*, 1(1), 219-229.
- Van der Vaart, L., Linde, B., & Cockeran, M. (2013). The state of the psychological contract and employees' intention to leave: The mediating role of employee well-being. *South African Journal of Psychology*, 43(3), 356-369.
- Van Schalkwyk, S., Du Toit, D.H., Bothma, A.S., & Rothmann, S. (2010). Job insecurity, leadership empowerment behaviour, employee engagement and intention to leave in a petrochemical laboratory. *SA Journal of Human Resource Management/SA Tydskrif vir Menslikehulpbronbestuur*, 8(1), 234-240, DOI: 10.4102/sajhrm.v8i1.234
- Vandenberg, R.J., & Nelson, J. B. (1999). Disaggregating the motives underlying turnover intentions: When do intentions predict turnover behaviour?, *Human Relations*, 52, 1313-1336.
- Weiss, D.J., Davis, R.V., England, G.W., & Lofquist, L.H. (1967) *Manual for the Minnesota satisfaction questionnaire*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.

Yenihan, B. (2014). Örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişki, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 170-178.

Yücekaya, P., & Gümüş, Z. (2020). Örgütsel güvenin iş tatminine etkisinde örgütsel özdeşleşmenin aracı rolü: İmalat sektöründe bir araştırma, *International Journal of Tourism, Economic and Business Sciences*, 4(2): 44-54.

Yüksel, İ. (2005). İş-aile çatışmasının kariyer tatmini, İş tatmini ve iş davranışları ile ilişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 301-314.

Zhao, H., Wayne, S. J., Glibkowski B. C., & Bravo, J. (2007). The impact of psychological contract breach on work-related outcomes: A meta-analysis, *Personnel Psychology*, 60(3), 647-680. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1744-6570.2007.00087.x>

Araştırma Makalesi • Research Article

Thomas Wolfe'un Otobiyografik Anlatılarında Psikanaliz Uygulamaları: Ödip Kompleksi Açısından Bir İnceleme *

Psychoanalysis Practices in Autobiographic Narratives of Thomas Wolfe: An Investigation in Terms of the Oedipus Complex

Mahmut Akar^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2550-3793

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 01 Ocak 2021

Kabul tarihi: 07 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Thomas Wolfe
Ödip Kompleksi
Sigmund Freud
Psikanaliz
Otobiyografik Anlatılar

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 July 2020

Received in revised form 01 January 2021

Accepted August 07 January 2021

Keywords:

Thomas Wolfe
Oedipus Complex
Sigmund Freud,
Psychoanalysis,
Autobiographic Narratives

ÖZ

Sanayi devrimi ile birlikte sosyal hayattan ve kalabalık aile ortamından yavaş yavaş uzaklaşan birey, yalnız yaşamın getirdiği çok çetin ruhsal problemlerle, nevrozlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yalnızlaşan birey adeta kalabalıklar içinde yitik biri gibi yaşamaya başlamıştır. Freud'a göre insanlığı ilgilendiren her şeyin ana sebebi ödip kompleksidir. Annelerine aşık olan erkek çocukların, babalarına aşık olan kız çocukların varlığından söz etmeye başlar ve bu durumu istisnasız bütün insanlığın -hatırlamasalar bile- mutlaka yaşadığını ileri sürer. Doğrudan böyle bir kaniya varmanın zorluğunu anlamak elbette mümkündür, fakat sanatçının bilinçaltı olarak değerlendirilen eseri psikanalize tabi tutulduğunda dolaylı anlatımlarla bazı sanatçılarda ödip kompleksine şahit olmak mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada Amerikalı modernist yazar Thomas Wolfe'un otobiyografik anlatılarını, ödip kompleksi açısından psikanalize tabi tutup Freudyen bakış açısıyla inceleme amaçlanmaktadır.

ABSTRACT

With the industrial revolution, the individual had to struggle with very difficult mental problems and neuroses caused by living alone. According to Freud the main reason for everything that concerns humanity is the oedipus complex. He begins to talk about the existence of boys who fall in love with their mothers, and girls who fall in love with their fathers, and he argues that all mankind goes through this love affair without exception but when the artist's work is subjected to psychoanalysis, which is considered as the artist's subconscious, it is possible to witness the oedipus complex in some artists. The aim of this study is to analyse the narratives of Thomas Wolfe in terms of the oedipus complex.

1. Giriş

Selçuk Budak'ın (2009), "bir insan gelişimi ve davranışı teorisi ve bu teoriye dayalı bir psikoterapi tekniği" şeklinde tanımladığı psikanaliz kuramını çocuklukta cinsellik ile geliştiren ve bunun üzerinde yoğun mesai sarf eden

Freud'un, kuramını dayandığı temel unsur Sophokles'in *Kral Oidipus* adlı eseridir. Bu kuram, Freud için o denli önemlidir ki "*Dinin, ahlakın, toplumun ve sanatın başlangıçlarının Oidipus kompleksinde bulunduğu*" (Freud, 2014:232) söyleyebilmektedir. Başka bir eserinde

*Bu çalışma Mahmut Akar'ın 2019 yılında Prof. Dr. İsmail Öğretir danışmanlığında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yürüttüğü 'Thomas Wolfe'un Otobiyografik Anlatılarında Nevrotik Kişiliğin Gelişimi ve Sağaltımı: Freudcu Bir Yaklaşım' başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Mahmut Akar
e-posta: m.akar@alparslan.edu.tr

Freud (2013:350), Oidipus kompleksi hakkında şu ilginç bilgileri okuruna sunmaktadır:

Psikanalitik uğraşlar sonucu bir başka gerçek bulgulanmış, insandaki düşünsel etkinliğe ilişkin alabildiğine önemli bir üçüncü parçanın yani din, hukuk, ahlak gibi büyük kurumları ve devletin varlığını kanıtlayan tüm organları yaratan gücün, aslında bireyin Oidipus kompleksi'ni denetim altına almasını ve libidosunu çocuksal bağlardan kopararak toplumsal ilişkiler örgüsü içine yerleştirebilmesini sağlamayı amaçladığını ortaya çıkarmıştır.

Her şeyin varlığının sebebi olarak Oidipus kompleksini gören Freud, bu karmaşanın üstesinden, onları yok edecek kadar tehlikeli olan içsel enerjilerini sanatsal bir üretim meydana getirmek için sarf ederek faydalı bir alana kanalize edebilen insanların topluma ve ülkelerine katkı sunabilen meşhur birer birey olacaklarını vurgulamaktadır. Freud'un bu savından yola çıkarak; dünyada var olan bütün nizam ve intizamın, bireylerin yok edici etkiye sahip libidinal enerjilerini- kendi idlerine hükmetmeyi başararak- öz-menfaatleri için kullanmak yerine toplumun menfaatini önceleyip toplum için yararlı şeyler üreten kişilerce tanzim edildiğini söylemek mümkündür.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda, bu çalışmaya konu olan Amerikalı yazar Thomas Wolfe'un otobiyografik anlatılarını psikanaliz bağlamında incelediğimizde, sanatçının yaratımı olan eserlerinin onun bilinçaltının dışı varurumu olduğunu görebilmekteyiz. Thomas Wolfe, anlatılarında aile içi ilişkileri ele alış biçimiyle Freud'un savunduğu ödip kompleksini haklı çıkarmaktadır. Psikanaliz hakkında derinlikli bilgiye sahip olmayan bir sanatçının eserlerinde psikanalizi bu denli kendine ve aile bireylerine başarılı bir biçimde uygulaması gözden kaçmaz. Wolfe'un kendine sevgili olarak seçtiği kadınların her zaman yaşça ondan büyük olması, sanatçının anlatılarının psikanaliz bağlamında ödipal öğeler içerdiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, sanatçının bilinçaltı olarak nitelendirebileceğimiz eserleri yaratırken görünen gerçekliğin ardındaki görünmeyen gerçekliğe, yani sanatçıyı yaratıma götüren itkiye inerek onun nevrotik anlatılarını psikanaliz kuramı çerçevesinde inceleyip anne yerine geçen sevgili seçimine onu zorlayan dürtüleri ödipal açıdan ortaya çıkarmak ve bilinçaltında var olan arzuları gün yüzüne çıkarmaktır.

2. Thomas Wolfe'un Otobiyografik Anlatılarındaki Psikanaliz Uygulamaları

Annesi ile aynı yatakta uyumak bütün çocuklarda erotik duygulara yol açtığı (Freud, 1997a:20) gibi Amerikalı yazar Thomas Wolfe'da da aynı hisleri uyandırdı mı bilinmez ama annesi ile sekiz yaşına kadar aynı yatakta uyuyan, sevgilileri kendisinden her zaman yaşça büyük olan -fantezi kurarken bile partnerinin kendinden yaşça büyük olduğunu hayal eder- (Wolfe, 1947:264) Thomas Wolfe'un eserleri de ödipal öğeler içerir. Stearn, anne-oğul ilişkisi açısından, sanatçının aşırı hassas yapısında yer eden en köklü şeyin onun annesi ile olan ilişkisi olduğunu, belki de Wolfe'un gelişim sürecindeki hiçbir evrenin, onun duygu dünyasında süttten kesilme evresi kadar tehlikeli olmadığını' bunun nedeninin

ise 'bu evrenin, çocuğun annesi ile olan fiziksel bağının kesildiği ve çocuğun annesini yitirdiği bir evre olduğunu dile getirir (1953:196). Donald'ın, "Wolfe'un on üç yaşında iken mastürbasyonla yeni bir tatmin şeklini keşfetmesinin ve annesi Julia ile babasının Woodfin Caddesindeki evine kısa süreliğine geldiklerinde ilk orgazm deneyimini orada yaşamamasının tamamen tesadüfi olmayabileceği" (1987:26) düşüncesi akıllara ödipal karmaşayı getirmektedir. Bunun yanı sıra evin en küçük erkek çocuğu olarak annesi ile uzun süre aynı yatakta uyuması Freud'a göre bir ayrıcalıktır: "En küçük oğullar için ayrıcalıklı bir durum söz konusuydu; bu oğullar anne sevgisinin koruyucu kanatları altında büyüyor, babalarının yaşlanmasından kendilerine çıkar sağlayabiliyor ve babaları öldükten sonra onların yerini alabiliyordu" (Freud, 2015b:137). Freud, ilkel kabilelerde var olduğunu öngörerek ileri sürdüğü bu fikrin günümüzde de ödipal kompleksin etkisiyle devam ettiğini söylemeye çalışmaktadır. "Annesi olacak yaşta, orta yaşlı bir Yahudi kadın ile aşk yaşadığını" (Wolfe, 1956:309) itiraf etmekten çekinmeyen Wolfe'un abisi Ben'in, "Annesi olacak kadar yaşlı" (Wolfe, 1929:291) birisi ile aşk yaşaması ve bu hususta, ailede özellikle annesi ve kız kardeşi tarafından sert bir biçimde eleştirilmesi bu duruma iyi bir örnek teşkil eder. "Özellikle bir erkek erken çocukluğundan başlayarak aklına egemen olmuş olan annesinin resmini temsil edecek birini arar; bunun sonucunda da eğer annesi sağsa kendisinin bu yeni versiyonuna pekâlâ içerleyecek ve onu düşmanca karşılayacaktır" (Freud, 2015b:143). Bundan dolayı Wolfe'un bilinçaltında da anneye yönelik bir cinsel arzusunun var olduğu ileri sürülebilmektedir. Freud'a göre oğlan çocuğu annesi ile yaşayamayacağı şeyleri onun yerine geçebilecek bir başkası ile yaşar. Freud bu konuya şöyle açıklık getirir: "Gerçekten de asla bir şeyden vazgeçemeyiz; yalnızca onu bir diğeri ile değiştiririz. Vazgeçme olarak görünen şey gerçekte bir yerine-geçenin ya da vekilin oluşumudur" (1999:127). Dolayısıyla Wolfe'un sevgili olarak hep kendinden büyük kadınları seçmesinin tesadüfi bir durum olmadığı söylenebilir. Freud'a göre, erkek çocuk belli bir noktada, rakip olarak gördüğü babasını yok etme amacının babası tarafından fark edilmesi halinde iğdiş edileceğini anlar ve sırf erilliğini korumak adına anneye sahip olma ve babadan kurtulma arzusuna son verir (1999:426).

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle aşağıdaki kaniya varmak mümkün olabilmektedir: Wolfe, eserlerinde Freud'un yorumu ele almak durumunda kalır, yapması gereken tek şey ailede zaten var olan anne-oğul, baba-kız ilişkisini biraz abartarak kaleme almaktır. "Üç yaşına kadar annesi tarafından emzirilen" (Wolfe, 1929:52) Eugene [yani Thomas] kendi aile bireyleri arasındaki çarpık ilişkilere değinirken babası ile ablası arasındaki yakınlıktan bahseder. İçki krizine giren babası, sadece ablasının sözünü dinler ve sakinleşir, babası diğer aile bireylerinin özellikle karısının sözüne hiç aldırmaz. Wolfe, annesi ile arası çok iyi olmayan, "Annesi ile arasındaki düşmanlığı gittikçe artan" (Kennedy, 1962:131) ablasının, babası ile olan bu yakınlığını bir tür ensest ilişki şeklinde değerlendirir. Donald, Wolfe'un psikanalize dair bilgisinin yüzeysel olmasına rağmen bunun, ailesini ve az da olsa kendisini anlayabilmesine yettiğini belirtir (1987:149). Freud (1997b:150), 'Kız çocuğunun kaderinde babasına bir bağlılık olduğunu' izah eder ve devamında şöyle söyler: "Burada daha ileri gitmek için bir ipucu buluruz. Gelişmedeki bu adım, basit bir nesne

değişikliği içermekle kalmaz. Anneden uzaklaşmaya düşmanlık eşlik eder; anneye bağlılık nefretle sonuçlanır." Bu bağlamda Wolfe'un ablasının, annesinden nefret etmesi ve babasına bağlı olması bu şekilde izah edilebilir. Böyle bir anlayış Wolfe'un aile bireyleri arasındaki ilişkiden yola çıkarak şöyle bir çıkarım yapmasına sebep olur:

Bu dünyadaki bedbaht aile hep birlikte lanetlenmiştir ve meydana gelişinden itibaren hakkında konuşulamayacak ve yürek dağılayan; anne ve oğulların ensest aşkları, lezbiyen arzular ve baba nefreti; baba ve oğulların korkunç utancı ve birbirlerinden tedirgin bir şekilde kaçırdıkları bakışlar; bebeklerin doyumsuz cinselliği; kendimize karşı olan vahşi açlığımız; dışımıza karşı olan tutkumuz; muazzam narsist takıntımız; her erkekte mutlaka olan garip ilk aşk gibi karmaşık ilişkilerin içerisine sokulur (1987:149).

Thomas Wolfe, yukarıdaki söylemiyle adeta ailesi içerisinde var olduğuna inandığı çarpık ilişkileri Freud'un psikanaliz kuramını doğrularcasına dışa vurmaktadır ve bu söylem bize Wolfe'un bilinçaltında; anneye karşı özlem, baba nefreti gibi unsurların var olduğunu gösterebilmektedir.

Bunun yanısıra, Wolfe'un kendisinden yaşça büyük olan kadınlarla ilişki yaşaması, onun ödipal karmaşadan uzak olmadığını bir göstergesidir. Terry Eagleton bu durumu şu sözlerle ifade eder: "*Oidipus krizinden sonra artık bu kıymetli nesneye [anneye] hiçbir zaman sahip olamayız; hâlbuki bütün hayatımızı ona ulaşmak düşüncesiyle geçiririz. Annenin bedeninin yerine ikame nesnelere yetinmek zorunda kalırız*" (Eagleton, 2014:176). Dolayısıyla Wolfe'un hiç dinmeyen, doymak bilmeyen ruhsal ve fiziksel açlığının sebebinin bu kıymetli nesneye olan özlem olduğunu ileri sürmek mümkündür. Öğretmeni Margaret Roberts'a yazdığı bir mektupta, "*on altı yaşımdayken yirmi bir yaşında bir kıza âşık olduğumu biliyor muydunuz?*" (Wolfe, 1956:66) diye soran Wolfe'un kendileri ile arkadaşlık ettiği kadınlar, annesi gibi üzerinde otorite kurmayı başaran ve ondan yaşça büyük olan kadınlardır. Uzun yıllar annesinin etkisi altında yaşayan ve ileride aynı hisleri kendisinden on dokuz yaş büyük olan Yahudi sevgilisi Aline Bernstein ile de yaşayacak olan Wolfe'un, anne ya da anne-yerine geçen sevgiliye bu denli bağımlı olmasını, erken süttten kesilmesinden dolayı oral evreyi sağlıklı bir biçimde atlatamadığı şeklinde yorumlamamız mümkün olabilmektedir. Öte yandan Brown (1953:216), deneyim aktarımı sağlayabilecek, ona yol gösterebilecek kişiler oldukları için Wolfe'un sürekli kendinden yaşça büyük kadınlarla ilişki kurmayı tercih ettiğini ileri sürer. Canlı, ongun fakat otoriter bir ses tonu ile yemek menüsünü kontrol ettikten sonra "*geri kalanınız ne isterse sipariş verebilir ama anneniz yemeğe balık ile başlayacak*" (Wolfe, 1944:692) diyen Wolfe'un kız arkadaşının 'anneniz' demesi ve onlara anneleriymiş gibi davranması ödipal karmaşanın Wolfe'un eserlerinde hayat bulmuş halidir. Wolfe'un aynı arkadaşı, planladıkları geziden vazgeçip eve dönmek isteyen grup arkadaşlarını "*yetenekli bir annenin huysuz çocuklarını*" (Wolfe, 1944:745) azarlar gibi azarlaması ve konuşmasına "*sevgili çocuğum*" (Wolfe, 1944:746) sözü ile başlaması Wolfe'un eserlerinde ödipal karmaşanın var olduğu savımızı destekler mahiyettedir. Wolfe, hocası Bayan

Roberts'a yazdığı bir mektupta bu gerçeği, "*bana annelik yapan bildiğim diğer kadınlar, genç olsun yaşlı olsun, saçım kıvr kıvr iken onu tarar ya da beni doyururlardı*" (Wolfe, 1956:68) şeklinde açığa vurur. Kennedy (1962:126), Wolfe'un annesine karşı ödipal arzu beslediğini şöyle dile getirir: "*Wolfe, kesinlikle Eugene'in annesine karşı olan ödipal ilgisini, anlatımının önemli bir ögesi haline getirir.*" Wolfe'un bütün anlatılarının otobiyografik olduğu gerçeğini göz önünde bulunduracak olur isek, bu durumda onun eserlerinin aslında onu boğan, yok edecek kadar azgın olan bilinçaltındaki arzularının, bir anlamda, dışavurumu olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda anlatılanlara ek olarak, Wolfe'un Fransa ziyareti sırasında kendisi ile bir otelde tanıştığı, kendini Kontes olarak tanıtan yaşlı bir kadının, ona annesiymiş gibi davranıp onu koruyup kollama isteği yazarın ödipal karmaşayı bilinçli olarak eserlerinde işlediğini ortaya koyan unsurlardan biridir. Kişinin yeni tanıştığı herhangi bir insanın, kendisine yardımcı olmak istemesi gayet doğal bir davranış olarak görülebilir ama burada vurgulanmak istenen husus, Wolfe ile tanışan bütün kadınların kendilerini 'anne' şeklinde betimlemesidir. Kontes, Wolfe'a burada (Fransa'da) insanı kandırarak kimselerin var olduğunu, tanıdığı çoğu Amerikalının onlara rehberlik edecek, yol gösterecek kimse olmadığından yanlış yerlerde kalıp, yanlış insanlarla oturup kalktığı için yoldan çıktığını fakat onun endişelenmesine gerek olmadığını zira kendisinin ona 'annesi gibi' göz kulak olacağını söyler (Wolfe, 1944:815).

Avrupa gezisinden dönerken gemide karşılaştığı ve hayatının büyük bölümünü onunla paylaşacak ve ona yön verecek olan Aline Bernstein ile tanışması ödipal karmaşanın Wolfe'da eriştiği noktayı gözler önüne sermektedir. "*Onunla tanışması kendisinin çıraklık evresinin sonuna denk gelen*" (Kennedy, 1962:107) Aline Bernstein'a, "*benim yaşamım şu ana kadar sadece bir insanın içine girebildiği bir hapisanedir, o kişi sensin*" (Donald, 1987:xxi) diyen Wolfe, onunla tanışmasını ve onun kendisi için ne anlam ifade ettiğini *Of Time and the River* adlı romanında şöyle anlatır: "*Gençliğin tüm bu gayesiz ve eziyet veren gezinmelerinden sonra, o kadın onun kalbinin merkezi, hayatının amacı, onu tekrar kendine getiren ölümsüz teklifin imgesi haline geldi*" (1944:912). Nihayet yıllarca arayıp bulamadığı anne şefkatini kendinden on dokuz yaş büyük olan sevgilisinde bulan Wolfe, o andan itibaren hayatının gidişatının değiştiğini belirtir. 'Yitik' imgesini yazara çokça kullandırtan en temel unsur geçmiş zamana, geçmiş zaman insanının aile içi yakın ilişkilerine duyduğu özlem olduğu göz önünde bulundurulursa sevgilisinde annesini bulduğunu öne sürmek temelsiz bir sav olmayacaktır. Wolfe (1947:423), Webber'in [Yazarın kendi özdeşi olan roman karakteri] ancak bir annenin evladına sunacağı nimetleri ve göstereceği özeni sevgilisinden nasıl talep ettiğini okuruna şu sözlerle aktarır:

Seni bir çırpıda yalayıp yutabilir miyim? Kendi yaşamımı seninkiyle besleyebilir miyim? Sendeki bütün zenginliği ve senin tüm yaşamını kendi içime alabilir miyim? Sen içimdeyken etrafta yürüyebilir miyim? Bir harman gibi seni ciğerlerime çekebilir miyim? Seni emebilir miyim? Seni yiyebilir miyim? Seni, düşmanımı kahretmek, ölüme tebessüm etmek, beni sevmem ve cesaretlendirmem için,

beni hikmet ile güçlendirmen, beni aşkınla sonsuza kadar sıhhatli, şanlı ve muzaffer kılman için zihnime, kalbime, nabzıma ve kanımın içine alabilir miyim?

'Emme' edimi bir annenin bebeğine karşı olan bir sorumluluğun neticesinde gerçekleşen bir eylemdir. Stearns'e (1953:197) göre, "*çocuk anne karnında iken orası onun için hem bir barınak hem de doyduğu yerdir. Çocuk anne karnından doğum ile ihraç edildiğinde emzirme edimi, uzaklaşmak zorunda kaldığı doyurma işlevinin gerçekleştiği, o büyüklü barınağın, anne karnının yerine geçer.*" Sonuç olarak Webber, sevgilisinden kendisini bir çocuk gibi emzirmesini isterken asıl itibarı ile kendisinden, şefkatinden ve ilgisinden mahrum kaldığı annesinin yerine geçmesini ister.

Wolfe'un romanlarında yemek ile ilgili çok iştahlı ve detaylı açıklamaların var olmasında ve kadınlara genellikle aşçı gözü ile bakmasında annesinin onu erken süttten kesmesinin ciddi payı vardır. Stearns (1953:198) bu durumu şöyle izah eder: "*Wolfe'un annesi tarafından umutsuzca reddedilmesi, daha sonra âşık olacağı bütün kadınlara aşçı gözü ile bakmasına sebep oldu. Örneğin son iki romanında Esther Jack, lezzetli yemekleri ile George Webber-Wolfe üzerinde hâkimiyet kurar.*" Donald (1987:137), Wolfe'un *The Web and the Rock* adlı romanın taslak halinde sevgilisinden, onu bir annenin evladını emzirdiği gibi kendisini emzirmesini arzuladığını şu ifadelerle aktarır:

Esther'in göğüslerini tutan George ona 'ben senin çocuğun muyum' diye sordu. Esther, nefes nefese 'evet' dedi. 'Bunlar benim göğüslerim mi' diye sordu George, 'evet' dedi Esther. 'Göğüslerinde benim için süt var mı' diye sordu George. 'Maalesef yok' yanıtını alınca somurtmaya başladı ve 'Eğer beni gerçekten sevseydin onlarda süt olurdu' diye söylendi.

George'un [Wolfe'un] sevgiliyle arasında geçen bu diyalog bize yazar karakterinin oral evrede annesi ile yaşadığı bazı sıkıntıların olduğunu kanıtlayabilir. Esther ile arasında geçen meme-süt diyalogu, oral evrede annesi ile yaşadığı problemlerden ötürü o evreyi sağlıklı bir biçimde atlatamadığından Wolfe için sıkıntılı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Freud, çocuğun ilk cinsel nesnesinin anne memesi olduğunu ve bunun sonraki tüm aşk ilişkilerinin prototipini oluşturduğunu ifade eder (2015b:318). Bu nedenle anne-çocuk ilişkisinde sağlıklı bir şekilde atlatılmayan her evre -Wolfe'da olduğu gibi- bireyin ileriki yaşlarda özlemini duyduğu, tatmin olmadığı, edimi gerçekleştirme arzusunu tetikleyebilmektedir.

Freud'un (1999:401), "*ebedi emziktekiler olarak bilinen-kendilerini anne memesindeki neşeli durumdan koparamayan ve yaşamları boyunca bir başkası tarafından beslenme istemini sürdüren insan tipi*" diye tasvir ettiği insan modeline uyan Webber'e (Wolfe'a), arkasında kendini destekleyecek bir anne-yerine geçen sevgilinin var olduğunu bilmek olağanüstü bir cesaret ve özgüven verir. Bu doğrultuda, Freud'un "*annelerinin tercih ettiği ve ödüllendirdiği insanların yaşamda kendilerine özel bir güven duyduklarını, sarsılmaz bir iyimserliğe sahip olduklarını ve bu bağlamda kahramanca davranıp, başarıyı zorladıklarını biliyorum*" (2016:423) şeklindeki yargısı

Webber'deki bu özgüven patlamasının nedenini bizlere açıklar çünkü roman kahramanı olan Webber her şeye sahip olmak isteyen, Faustvari bir açlığa sahip birisidir. Wolfe (1947:364), George Webber'in Esther ile tanışmasından sonra hayatında mucizevi bir değişiklik meydana geldiğini, sevgilisinin onun için romantik bir ilişkiden çok daha fazlası anlamına geldiğini şu şekilde beyan eder:

Ondaki değişikliği meydana getiren sadece romantik zafer gerçeği değildi, esas değerler göz önünde bulundurulduğunda bu gerçeklik en önemsiziydi. Bundan daha önemli olan şey, hayatında ilk defa kendinden başka birini içten ve samimi bir şekilde önemsemesiydi.

Ona tam bir anne şefkati ile yaklaşım, her türlü ihtiyaç halinde yanı başında olan Aline, Wolfe için hem bir anne hem de bir sevgilidir, daha doğrusu psikanalitik olarak ifade edecek olursak, anne-yerine geçen biri, anne vekili de denebilir. Kennedy (1962:223), Aline Bernstein'in Wolfe için ne anlam ifade ettiğini şu şekilde izah eder: "*Esther; onun çocuğu, kadını, annesi ve şen şakrak gülişiyle, çiçek gibi yüzüyle 'umudun habercisi ve iyi haber tellalı' oldu. Bilgi hazinesi genişledikçe, Esther, Eugene Gant- George Webber'in iyilik perisi olmaya başladı.*" Wolfe'un da belirttiği gibi, daha önce tatmadığı kendinden emin olma ve içsel emniyet hissine erişen Webber, kendinden başka birisi ona güvendiği, inandığı için ve kendi ile barışık biri haline geldiğinden dünyaya karşı verdiği mücadeleyi askıya alır (1947:364). Bu da bize Freud'un ileri sürdüğü, 'anne desteğini alan çocuk olumlu yönde gelişir' savını kanıtlayan bir durumdur.

Wolfe'un eserlerini babaya duyulan nefret/ kastrasyon korkusu bağlamında inceleyecek olursak, yazarın eserlerinde satır aralarında gizlenmiş bu tür psikanalitik, ödipal unsurların var olduğu da görülebilmektedir. George Webber, amcası ile sohbet ederken duyduğu ve öğrendiği şeyler onu şaşkına çevirdiği gibi biz okurları da hayrete düşürmektedir. Amcası, kendi öz babasından adeta düşmanymış gibi söz eder, onun tattığı şeyleri tadamamanın kendisine yaşattığı kıskançlığı şu şekilde dile getirir:

Sevgili oğlum, umarım senin yaşamında, gençlik yıllarım kendisi tarafından zehirlenen babama, kendi öz babama karşı hissettiğim ıstırap, delilik, çaresizlik, ruhun iğrenç bir biçimde yaralanması, ilkel nefret hursu, tikslenme ve uzaklaşma gibi duygular yer almaz. Geri kalanımız açlık çekip, kendisini annem olarak kabul etme şerefine nail olduğum o fakir, ölü, yitik ve adı sanı duyulmamış kadına, onun kadınına ve kadınınun saçlarına şiirler yazarken, o şık bir biçimde, kendinden emin, keyfi yerinde, sözlerinin doğruluğundan emin, yaltakçı, memnun gülümsemesi ile hayatta sadece kendisinin gördüğü, yaptığı, tattığı ve düşündüğü şeylerin var olduğuna olan inancıyla öylece oturuyordu (Wolfe, 1947:153).

Metinde yer alan 'ilkel nefret' ifadesi Freud'un *Totem ve Tabu* adlı eserinde de bahsini ettiği babayı öldürmek arzusuna bir göndermedir. Freud'a göre, ilkel kavimlerde annesini babasından kıskanan erkek çocuklar babayı bir

kurban gibi katlettikten sonra onu yüceltirler (2014:80). Webber'in amcası, "kişiliğimizin karanlık, erişilmez kısmı" (Freud, 1997b:103) olan bilinçaltında yer edinen bu öldürme arzusunun, "hayatımın kan, kemik, beden babası o olsa da-kahretsin ki öyle- o şişman boğazını kesebileceğim, iki elimle onu gırtlaklayabileceğim zamanlar oldu" (Wolfe, 1947:154) şeklinde açığa vurmakta bir sakınca görmez. Babasına karşı olan kinini, "ondan çok nefret ediyordum onu kalbimde katlettim, onu her an öldürebilirdim" (Wolfe, 1947:158) sözleri ile Webber'e aktarır ki bu da bize, Wolfe'un anlatılarının, psikanalitik açıdan, baba oğul arasındaki ödipal -gizil- düşmanlığın var olduğunu kanıtlamaktadır.

Webber'in kolejin ilk yılında tanıştığı Jerry isimli bir arkadaşının anlattığı aşk hikâyeleri, hikâyelerdeki olgun kadın-genç erkek münasebetleri ödipal karmaşanın modern çağ insanları tarafından kabul gördüğünün göstergesi olabilmektedir. Hikâyelerden birinde genç kolejli, koleje doğru yürürken yol üstündeki otellerden birinden çıkan ahlaksız bir kadın ona bir gecelik ilişki önerir. Bu teklifi kabul eden genç, kadınla ilişki esnasında karşısında 'annesinin yüzünü' görür (Wolfe, 1947:176). Genç kolejlinin ilişkiye girdiği kadın ona şöyle söyler: "Başını kaldırıp gözlerimin içine bakamıyorsun, bunu yapamayacağını biliyorsun. Anneni düşündüğün her an..." (Wolfe, 1947:178). Sevgili ile annenin silueti birbirine karışmaktadır. Freud (2015b:223), genç bir erkeğin yaşaması olağan bu karmaşık durumu şöyle izah eder:

Normal aşta, annesel nesne seçiminin prototipini şaşmaz bir biçimde açığa vuran yalnızca birkaç özellik devam eder, örneğin genç erkeklerin olgun kadınları yeğlemesi gibi. Öte yandan bizim türümüzde, libido, hatta ergenliğin b.:aşlamasından sonra bile, o kadar uzun süre anneye bağlı kalmıştır ki annesel özellikler daha sonra seçilen nesnelere damgalanmış olarak kalır ve tüm bu nesnelere kolayca ayımsanabilen anne-vekillerine dönüşür.

Wolfe'un anne-vekili diyebileceğimiz Aline, yazarın annesinin yaptığı gibi, onu en küçük evladı gibi benimser, neticede, Wolfe'un üzerinde gittikçe çekilmez hale gelen bir baskı kurmaya başladığından, yazar ondan uzaklaşarak özgürlüğünü elde edebileceği inancıyla Avrupa'ya gider. Bu durumu Wolfe (1958:8) son romanında şu şekilde ifade eder:

Geçen senenin baharında vermiş olduğu acı karar, hakikatte sevdiği kadından kaçmak ve kurtulmak içindi. Esther Jack adındaki bu kadın, kendisinden daha yaşlıydı. Kocası ve yetişkin kızı ile birlikte yaşıyordu. Fakat George'a sevgisini vermişti, bu sevgiyi öylesine derin, öylesine başka olarak vermişti ki, George bu sevginin karşısında kendisini sanki bir kapana kısılmış gibi hissetmişti.

Aşırı sevgi gösterisi ve üzerine titremelerden rahatsız olan sanatçı belki de artık ruhsal sağaltımını eserleri ile gerçekleştirdiğinden anne-yerine geçen sevgilisinden uzaklaşmak ister.

3. Sonuç

Wolfe'un yaşadığı dönemin ana felsefesi olan Amerikan rüyası, yani kısa yoldan zengin olma sevdası, yazarın annesini de etkisi altına alır ve bu nedenle Wolfe anne şefkatinden ve ilgisinden mahrum olarak büyür. Bu sebepten ötürü yazar hayatı boyunca hep annesinin rolünü üstlenecek, kendinden yaşça büyük sevgililer seçer ve onlarla birlikte olur. Bunun sebebinin yazarın küçük yaşta anne şefkatinden mahrum kalması olduğu tabii ki söylenebilir ama yazarın otobiyografik anlatılarını ele aldığımızda, bunun sadece anaç bir şefkat eksikliğinden kaynaklanmadığını -kulağa sapkın bir eğilim olarak gelmesine rağmen- yazarı eserlerini psikanalize tabii tutmak suretiyle incelediğimizde, bilinçaltında anneye karşı gizli bir arzu beslediğini, yukarıda da izah edildiği gibi, görebilmekteyiz. Sanatçının yaratımının onun bilinçaltının dışı vurumu olduğunu kabul edersek bu izahat akla yatkın gelebilmektedir. Sonuç olarak artık hem ruhsal hem de fiziksel olgunluğa erişen Wolfe, ebeveyn ya da anne-yerine geçen sevgili otoritesinden tamamen kurtulmak ister. Bu durum Freud'un (2015b:209), "bir bireyin büyürken ebeveyn otoritesinden kurtulması, gelişim akışının getirdiği, en sancılı olmasına karşın en gerekli sonuçlardan biridir" savıyla örtüşmektedir. Zamanında annesinden göremediği ilgiyi geç de olsa sevgilisinden gören Wolfe, bir vakit sonra ilgiye doyduğundan artık kafeste mahpus kuş gibi özgürlüğünü tekrar edinmeye çabalar. Çocukluk evresinde tamamlanmamış olan bir boşluğu anne-yerine geçen sevgilileri ile dolduran Wolfe, ruhsal olarak o evreyi, geç de olsa, tamamladığından artık sağlıklı bir birey olarak sosyal hayata katılmaya, kendi ayakları üzerinde durmaya kendini hazır hisseder.

Kaynakça

- Brown, E. K. (1953). Realist and Symbolist. Richard Walser (Ed.), *The Enigma of Thomas Wolfe* (206-221). Cambridge: Harvard University Press.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Donald, D. H. (1987). *Look Homeward: A life of Thomas Wolfe*. New York: Fawcett Columbine.
- Eagleton, T. (2014). *Edebiyat kuramı*. T. Birkan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freud S. (2013). *Yaşamım ve psikanaliz*. Kamuran Şipal (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (1997a.). *Psikanaliz ve uygulama*. Muammer Sencer (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (1997b). *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*. Selçuk Budak (Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Freud, S. (1999). *Sanat ve edebiyat*. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın (Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2014). *Totem ve tabu*. Cenap Karakaya (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Freud, S. (2015a). *Musa ve tektanrıcılık*. Kamuran Şipal (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

- Freud, S. (2015b). *Cinsellik üzerine*. Emre Kapkın (Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Rüyaların yorumu*. Dilman Muradoğlu (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Kennedy, R. S. (1962). *The Window Of Memory*. USA: The University of North Carolina Press.
- Stearns, Monroe M. (1953). Wolfe's Metaphysics. Richard Walser (Ed.), *The Enigma of Thomas Wolfe* (195-205). Cambridge: Harvard University Press.
- Wolfe, T. (1929). *Look Homeward, Angel*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Wolfe, T. (1944). *Of Time and the River*. New York: The Sun Dial Press.
- Wolfe, T. (1947). *The Web and the Rock*. London: Heinemann.
- Wolfe, T. (1956). *The Letters of Thomas Wolfe*. Elizabeth Nowell (Ed.). New York: Charles Scribner's Sons.

Extended Abstract

Thomas Wolfe is an American writer who writes his novels using autobiographical writing method. He tries to mirror to his age by his lively narratives. He reflects the lives of mundane people. So, his novels can be regarded as works of period analysis. Wolfe is criticised for being an anti-semitic and proslavery. He does not deny this because as a Southern writer he grows up with the idea that the black and Jews are bad people. It is inevitable for a child, who is imposed on such cruel ideas, to be proslavery and anti-semitic. At his first narratives we can observe this. But through his later career he improves his superego and becomes the sound of the mute. He uses his pen for these disadvantaged people. He supports that the artist is a person who struggles for the rights of weaks, the rights of unemployed and the rights of poor who seek meal from the garbage. He writes about the reality of America and American nation. He could choose an elite life for himself but he chose the powerful side, he chose writing for the sake of mundane American. Because of this, an ordinary American can find himself in Thomas Wolfe's narratives. Since these feature of his writings he was criticised by critics a lot. Wolfe criticises American upper society since they don't care about their values, culture and also depressed fellows. Because of Great Depression, everyone is in bad mood and conditions. Hence, he wants to write about the psychology of human being, he wants to touch to the depth of their souls. So his narratives can be received as psychological products. As a young writer he is very curious about life and innovation, he wants to create a new style in writing like James Joyce. It will not be a groundless idea to say that Wolfe psychoanalyses himself and his relatives in his novels. In his narratives it is easy to observe his father is into his own daughter, in his alcohol crisis only his daughter can control and calm him. From this aspect we can assert that Wolfe's narratives involve the Electra complex. On the other hand, main characters of Wolfe's narratives [Eugene Gant and George Webber] have love

affairs with women older than themselves, this is a feature of the Oedipus complex, these women are mother substitute lovers. Furthermore, when they are read it will be noticed that Wolfe has used many psychoanalytic structures such as the Oedipus complex, incest love affairs, mother substitute lovers, etc. Wolfe has some problems with his family members. His mother keeps on real estate- since she believes in American Dream- and she does not care about his little boy Thomas. Due to this, from his early ages Wolfe starts to live a lonely life and he begins to read every book he can reach. He shares his loneliness with his best friends- the books. Wolfe shelters to libraries to quell his loneliness. At the beginning of his career Wolfe visits Europe many times. He wants to purify himself, to have catharsis by running away from his country- his own mother. He is a lost man anymore. Gertrude Stein calls the writers, such as F. Scott Fitzgerald, Zelda Fitzgerald, John Dos Passos, Ernest Hemingway, E. E. Cummings, Thomas Wolfe, who migrated to Europe since some different causes. In his further life, Wolfe will encounter with some psychological problems due to lack of his mother's care. These problems cause Wolfe to be a Faustian man. He becomes a hungry man toward life and everything related to it. He starts to love adult women who are mother surrogate for him. He wants to feel the compassion of motherhood in these women. He wishes to have his mother's support at his back because he knows that if a man is supported by his mother, it is inevitable for him to be successful in life, as Sigmund Freud says. Human's subconscious is so complex and dark. Ego compels man to do bad and immoral deeds. Freud claims that it is possible to turn these bad instincts by analysing them in good deeds as writing, or creating beneficial things. By writing non-stop Wolfe fights with his ego for not being spoiled by his ego. At the end of his writings he reaches to catharsis, since writing is a kind of mental masturbation, and feels himself relaxed and as a free man. In this study we focus on Wolfe's narratives as a psychoanalytic outcome of writer and we try to reveal unseen reality behind the visible reality.

Araştırma Makalesi • Research Article

The Effect of Covid-19 on BIST-100 and Exchange Rates Influencing Businesses

Covid-19'un İşletmeleri Etkileyen BIST-100 ve Döviz Kurlarına Etkisi

Mehmet İslamoğlu^a, Muhammed Ali Yetgin^{b,**}, Fatih Kayhan^c

^a Assoc.Prof.Karabuk University, Faculty of Business, Department of Finance and Banking, Karabuk / Turkey.

ORCID ID: 0000-0002-4416-0888

^b Asst. Prof., Karabuk University, Vocational School of Social Sciences, Department of Social Work and Counseling, Karabuk / Turkey.

ORCID ID: 0000-0002-8120-4704

^c Asst. Prof., Kırklareli University, Faculty of Applied Sciences, Department of Finance and Banking, Kırklareli / Turkey.

ORCID ID: 0000-0001-7844-8663

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 16 Şubat 2021

Kabul tarihi: 23 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Kaytarma

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

Akademik Personel

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 July 2020

Received in revised form 16 February 2021

Accepted 23 February 2021

Keywords:

Social Loafing

Analytic Hierarchy Process (AHP)

Academic Staff

ABSTRACT

Covid-19, appearing first in City of Wuhan in People's Republic of China in December 2019, infected all continents, regions and countries in a very short period. Covid-19 influenced the humanity in terms of health, economic and social aspects. The effect of Covid-19 on the economy is studied in this research. Businesses are considered as one of the most important actors of the country's economy. Investments in stocks, stock exchange and exchange rates determine the activities of businesses. The effects of Covid-19 pandemic on exchange rates (USD/TL and EURO/TL) and Borsa Istanbul (BIST-100) are examined in this study. E-views 9.0 statistical program is used in this research. Phillips-Perron unit root test and multiple regression tests are employed in the analyses. The study concludes by suggesting that Covid-19 daily number of cases and number of patients that recover the pandemic have significant effect on USD/TRY, EUR/TRY and BIST-100, which are leading economic and financial indicators as far as Turkey is concerned.

ÖZ

2019 yılı aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde ortaya çıkmış olan Covid-19 pandemisi kısa bir süre içinde tüm kıta, bölge ve ülkelere yayılmıştır. Covid-19 virüsün sağlık, ekonomik ve sosyal etkileri olmuştur. Bu çalışmada Covid-19'un ekonomiye etkisi yönü araştırılmaktadır. Ülke ekonomisinin en önemli aktörlerinin başında ticari işletmeler gelmektedir. Ticari işletmelerin faaliyetlerinin ölçümünde döviz kurları ve borsadaki yatırım seviyelerinin önemli etkenler olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin, ülkemiz işletmeleri için önemli barometrelerinden olan döviz kurlarına (USD ve EURO) ve işletmelerin yatırım gördüğü BIST-100'e etkileri incelenmiştir. Araştırmada E-views 9.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Phillips-Perron birim kök test analizlerinden ve çoklu regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Covid-19 günlük vaka sayısı ve iyileşen hasta sayısının; Türkiye'deki işletmeler için hayati barometreler olan USD, EURO ve BIST-100'e anlamlı etkilerinin olduğu görülmüştür.

1. Introduction

Throughout history, humanity has encountered various pandemics many times. One of the deadliest pandemics of the 20th century was considered to be the 'Spanish flu'. At

the time of the SARS virus, Dr. Alison McGeer (epidemiologist at Toronto's Mount Sinai Hospital) stated that "We were warned, the next pandemic is likely to be much more contagious and perhaps more lethal than SARS" (Gupta et al., 2005: 392). There is not enough information

** Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: m.ali.yetgin@karabuk.edu.tr

known about the medium and long term macroeconomic effects of global pandemics. (Jorda et al., 2020: 1). However, the measurement of economic declines caused by the Covid-19 outbreak was one of the urgent issues (Jorda et al., 2020: 1). Covid-19, a member of the coronavirus family such as SARS and MERS, caused a disruption in the global economic activity apart from its being a deadly pandemic. In this way, it has caused countries to face many problems politically, economically and socially. There have been short term and significant declines in real returns in stocks and short-term government bonds as in the case of the Spanish flu of 1918-1920 (Barro et al., 2020: 17).

The power of businesses plays an important role in the development and wealth of a country. Efficiency and profitability of national and international businesses relate to values of various financial instruments / indicators. In this research, the effect of the number of Covid-19 daily new case and the number of recovering patients on exchange rates and BIST-100, leading financial indicators as far as Turkey is concerned. The variations in exchange rates (Usd/Try; Euro/Try) have remarkable effect on import and export of businesses (foreign trade companies). Similarly, the status of changes in the BIST-100 index may affect the course of investments for the businesses (publicly-traded companies) whose shares are traded in Borsa Istanbul.

The main purpose of this study is to examine the impact of Covid-19 on various financial indicators/tools in order to observe the financial status of publicly-traded businesses that make contribution to the economy of Turkey during the pandemic. The contribution of this study to the literature is that it will help understand the effect of a pandemic on leading financial indicators/tools in the face of Covid-19 being a new pandemic and that the lack of adequate studies on this subject in the literature. Especially, it has been observed that there are not enough studies on the effect of coronavirus on exchange rates for Turkey which makes this study unique one.

2. Literature Review

2.1. Pandemic and Covid-19

When the origin of the word pandemic is examined, it is known that the word "pan" in Greek is defined as "all" and the word "demos" is defined as people, today it is defined as a general name for epidemics that spread across the world (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020: 20). The degree of influence of pandemic on people depends on the power of the pandemic, the immunity of the society, the life habits of individuals and the risk factors that it carries in the working life, the facilities of the country's health conditions and the characteristics of the climate (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020: 20). In the 21st century, humanity has encountered some epidemic diseases. H1N1 seen in 2003 and H5N1 seen in 2009, one of the subtype viruses of Influenza, were among the important pandemics affecting the world (Smith, 2009:1). The rapid spread of H5N1 flu and the inability to develop an effective vaccine led to a worldwide fear of pandemics (Jonung, 2006: 4). Various discussions were made about the danger of the emergence of a new flu that hit the world with the avian influenza outbreak common in Asia, Africa and Europe (Ewers, 2007: 1). SARS coronavirus,

which is known to spread from the Guangdong Province of the People's Republic of China between 2002-2003, was found to infect 8422 people in China and cause 916 deaths; the MERS-CoV epidemic, which was seen for the first time in Saudi Arabia, was found to be transmitted from the bat-sourced camel, 2494 people were infected and 858 people died; clinical and vaccination studies for SARS and MERS, which are in the coronavirus family, have continued, but sufficient information about the pathogen of the virus has not been obtained yet (Türkiye Bilimler Akademisi, 2020: 15).

In December 2019, a new type of virus from the coronavirus family appeared in the city of Wuhan, the capital of the Hubei state of the People's Republic of China and it is defined as SARS-CoV2 or Covid-19; the virus soon spread to Europe, North America, Asia-Pacific countries and the whole world and was declared as a virus pandemic by the World Health Organization (Aslan, 2020: 39).

The fact that the disease was transmitted to 59 thousand people at the end of ten cycles formed by the transmission of all three people to the other three people showed that it was a rapidly spreading pandemic. (Aslan, 2020: 39). As of 5 June 2020, Covid-19 infected 6,515,796 people and killed 387,298 people in 216 countries (World Health Organization, 2020). In response to the Covid-19 pandemic, countries around the world have implemented various public health and social measures, including social distance, closure of schools and businesses, geographic quarantine and mobility restrictions; as the local epidemiology of the disease changes, countries have announced to adjust and restore these measures accordingly; The World Health Organization issued an intermediate guidance document on 16 April 2020, which advised on adjusting public health and social measures while managing the risk of re-emergence (WHO Report, 2020: 1).

2.2. Pandemics and Their Effects on Economies

The effects of illness and death rates in influenza pandemics experienced in the past years have had a significant impact on the economy, and it has been observed that there is a decrease in labor and quality, including labor supply (Smith, 2009:1). In the pandemic period, it was observed that various factors such as production loss and absenteeism create indirect costs. (Yoldascan et al., 2010: 140). In addition, the severity of the disease was shown to cause a 0.5 to 4.3% reduction in domestic production in the respective countries (Smith, 2009:5). It was observed that the SARS epidemic that occurred in 2003 affected the economies remarkably, while the effects of H1N1 and H5N1 influenza pandemics were stronger (Keogh-Brown, 2010: 543). SARS has brought about a short but sharp decline in the Chinese economy, causing slow growth in exports, high inventories, increased employment pressure, and causing small and medium-sized enterprises to suspend the activities, but did not affect the investment of foreign investors in the country (Rawski, 2005:9). With the outbreak of the H5N1 pandemic in 2006, Turkey faced mass poultry slaughter (Yoldascan et al., 2010: 140). The rapid spread of HIV, especially in South Africa, South and Southeast Asia and the Caribbean, has shown that it poses a major threat to the social and economic structure of many countries and thus to their survival (Altman, 1999: 579). Brahmhatt (2005) argues that according to the estimates made by the World Bank in

previous years, a global flu epidemic was declared to have a loss of at least 800 billion dollars to the world economy, long-term costs of today's flu pandemics are predicted to be much higher (Garrett, 2008: 75).

2.3. The Impact of Covid-19 on Economy

It is understood from the studies conducted in the literature that the recent coronavirus has a direct impact on the economies, commercial companies, financial institutions and organizations of many countries in the world. It was stated that the outbreak does not only effect health, its economic effects are also worrying; in the preparation for the epidemic, measures should be taken in two key areas, which are health and economic aspects, accordingly, the protection of the social distance and the commitment to continue to work with the understanding of continuing business is emphasized (Smith, 2009:1). During this period, the importance of taking the right steps in the use of vaccines and antivirals was also considered among the things to be done (Smith, 2009:1). It was stated that the conceptualization of the financial shock as a form of 'contagion' will cause fear and expectations in the society and therefore affect financial policy, and panic together with volatility can be triggered proportionally (Peckham, 2013: 242). It was stated that a possible lack of coordination in quarantine application may carry the risk of re-spread of the virus again, and that if these limitations cover a very long process, this may put a heavy burden on macroeconomic economic activities (Kohlscheen, 2020: 6).

Covid-19 was seen as an epidemic that could seriously change and affect human health and psychology as well as the global economy, society's view of events and their approach to education, economy, profession and work, and thus their lifestyle (Aslan, 2020 :41). The world debt stock caused by this virus was found to be well above the level of the Great Depression that took place in 1929; it is considered late in predicting the results of the central banks' emergency measures and their short-term moves in the long term (ULISA, 2020: 29). For this reason, it is stated that the world economies have a very fragile structure with the effect of the demand and supply shock and oil price shocks caused by the epidemic (ULISA, 2020: 29). In China, where coronavirus first appeared, industrial production, sales and investment fell in the first two months of the year compared to the same period of (Abodunrin, 2020: 20). Before the epidemic, looking at the Canadian economy, GDP growth was only increasing at an annual rate of 2% or less, while growth was only 0.3% after the outbreak of the disease, and the trend in productivity and real wages was similarly slow (Williams, 2020: 9). Germany has taken unprecedented measures to reduce coronavirus pandemics, accordingly, federal and state governments took several drastic measures to slow the country's rising coronavirus infection rate (Covid-19) (Abodunrin et al., 2020: 21). The African Development Bank has announced health and safety measures to help prevent the spread of coronavirus in countries where it is observed (Abodunrin et al., 2020: 21). Due to some restrictions created as a result of the emergence of coronavirus pandemics, the US dollar fell against some important currencies (Bloomberg, 2020).

Turkey seems advantageous, because of the condition of medium and long-term textile industry in China, the industry

may forward operations to Turkey slowly (ULISA, 2020: 29). Electricity consumption between March 10, 2020 and April 12, 2020, compared to the same period of 2019 decreased by 5.64% (the average electricity consumption of the period), the reason for this is the stagnation of industrial production, commercial activities, public services and formal education services after Covid-19 (ULISA, 2020: 8). Measures taken for Covid-19 in Turkey caused some disruption in commercial activities, some fluctuations in prices and exchange rates; on the other hand the measures taken in developed countries led to significant reduction in long-term interest rates (KPMG International Cooperative NL, 2020). The reflection of the disease on the BIST, Borsa-Istanbul, Turkish Stock Market is explained as follows; as far as publicly owned companies traded in Borsa-Istanbul is concerned, the disease affected industries' returns and volatility which is the most basic indicator of financial asset riskiness and the uncertainty in price changes (Peker ve Demirhan, 2020:7). (Export) Rediscount loans are re-designed / provided by Central Bank of Turkey within the context of measures taken against the influences of pandemic (Istanbul Sanayi Odası, 2020: 5). Thus, TL-denominated export and foreign currency-earning services rediscount credits were implemented in order to ensure that the companies exporting the goods and services have easy and fast access to the financing they need and to support the continuity of employment (Istanbul Sanayi Odası, 2020: 5). The total limit of the loans to be extended was determined as TL 60 billion, it was decided that at least seventy percent of the loans to be extended through banks other than Eximbank would be given to small and medium enterprises (SME) (ISO, 2020: 5). It is suggested that the preparations should be carried out completely for the possible repetition of the epidemic, the public expenditures that directly take care of the needs of the households and companies should be made, and monetary and fiscal policy instruments should be used effectively (ULISA, 2020: 29).

In a study, it was observed that the effect of coronavirus on Borsa Istanbul was statistically significant (Yetgin, 2020: 334). According to the correlation result of the study covering the period between March 10 and April 21, it was observed that an increase in the number of coronavirus cases caused an increase of 0.63 units in the Stock Exchange (Yetgin, 2020: 331). In different periodical times, there were decreases in the value of Borsa İstanbul (Kılıç, 2020: 76). In one of another studies on Borsa Istanbul in the literature, it was seen that the electricity, transportation, financial, industry and technology sectors were economically exposed to significant effects from the Covid-19 outbreak, while no significant effects were achieved in the food-beverage, trade, textile, tourism and services sectors (Tayar et al., 2020: 310). In a study, it was seen that the coronavirus seriously affected the metal, machinery, sports, tourism and insurance sectors, and had little effect on the food, wholesale and retail sectors (Öztürk et al., 2020: 68).

3. Data and Methodology

In this study, whether the number of coronavirus cases and the number of recovering patients (Covid-19) had a significant effect on Borsa İstanbul and exchange rates (EUR/TRY and USD/TRY) is examined.

Table 1. Definition of the Variables

Name of the Variables	Type of the Variables	Definition	Resource
LNCase	Independent	The number of daily cases of Covid-19.	Ministry of Health of Turkey, official web site.
LNRecovered	Independent	The number of recovering patients from Covid-19.	https://covid19.saglik.gov.tr/
EURO/TRY	Dependent	Euro Value of Turkish Lira (Exchange Rate)	Investing.com Media Co.
USD/TRY	Dependent	American Dollar Value of Turkish Lira (Exchange Rate)	tr.investing.com
BIST 100	Dependent	Borsa Istanbul (Istanbul Stock Exchange)	

Research Model is shown in Figure 1.

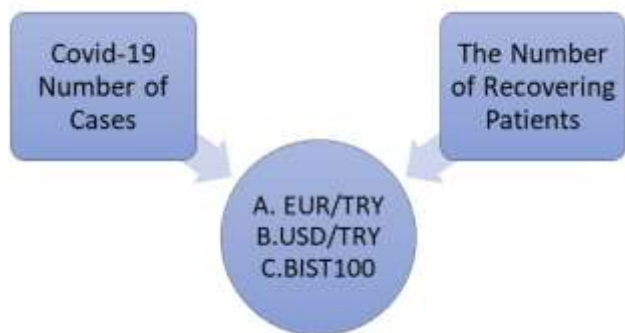

Figure 1. Research Model

Research hypotheses are as follows:

H₀: The number of coronavirus cases and the number of recovering patients have no significant effect on the Euro/Try rate.

H₁: The number of coronavirus cases and the number of recovering patients have significant effect on the Euro/Try rate.

H_{0.1}: The number of coronavirus cases and the number of recovering patients have no significant effect on the Usd/Try rate.

H_{1.1}: The number of coronavirus cases and the number of recovering patients have significant effect on the Usd/Try rate.

H_{0.2}: The number of coronavirus cases and the number of recovering patients have no significant effect on BIST-100.

H_{2.2}: The number of coronavirus cases and the number of recovering patients have significant effect on BIST-100.

Limitations of the study is the number of daily coronavirus and the number of cases in Turkey and recovering patients,

which is provided by the Ministry of Health. Another limitation is the daily BIST 100, American Dollar/Turkish Lira and Euro/Turkish Lira data published by Borsa İstanbul (BIST), Turkish Central Bank. Another limitation of the study is that the data set belongs to the dates between 10 March 2020 and 22 May 2020. The data were obtained from the official websites announced by the Ministry of Health and Borsa Istanbul to the public.

Data in the research is analyzed by using E-views 9.0 Statistical Program.

It is necessary that the variables to be used in the analysis must be stationary. Because if the time series are not stationary, they include stochastic or deterministic trends. In such a case, spurious regression condition might arise in the regression model where time series are used (İslamoğlu,2015:14). For this reason first of all Unit root analysis is conducted to test stationarity of variables at level. If the stationarity is not ensured at level then the data is transformed by taking difference. Multi regression analysis is performed using Ordinary Least Squares Method to see whether independent variables significantly affect dependent variable. As there are more than one independent variable in each regression model, the VIF values are calculated to test multicollinearity. And finally Cusum Test is conducted to detect instability where the cumulative sum goes outside the area between the two critical lines.

4. Findings

4.1.Descriptive Statistics

Descriptive statistics of the research can be seen in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics

	DEUR	DUSD	LNBI100	LNVAKA	LNIVLESEN
Mean	0.005275	0.005223	11.46794	10.66675	8.514503
Median	0.000000	0.000000	11.49114	11.41839	9.505246
Maximum	0.135000	0.122300	11.54272	11.94795	11.66230
Minimum	-0.165600	-0.141400	11.34150	5.883322	0.693147
Std. Dev.	0.053239	0.049508	0.056479	1.583728	3.111192
Skewness	-0.385556	-0.162635	-0.730799	-1.448794	-0.846130
Kurtosis	4.053034	4.311097	2.192606	4.058828	2.557438
Jarque-Bera	4.613634	4.942101	7.551258	25.77558	8.286424
Probability	0.099578	0.084496	0.022923	0.000003	0.015872
Sum	0.342900	0.339500	745.4160	693.3391	553.4427
Sum Sq. Dev.	0.181398	0.156870	0.204149	160.5244	619.4891
Observations	65	65	65	65	65

Looking at the data in Table 2, the mean, mode, median values are close to each other, the skewness and the kurtosis value close to 0 within the limits of ± 1 proved to be a normal data distribution.

4.2. Unit Root Test Results

In the study first of all, Unit root tests were applied for dependent and independent variables at level. If there is a unit root at level, we can infer that the data is not stationary. At that moment, we must transform data by taking difference until it becomes stationary Table 3 includes unit root test results:

Table 3. Unit Root Test Results

Philip Perron Unit Root Test Results (Constant (Invariant) and with-Trend)				
	R-squared	Adjusted R-squared	F-Statistic	Prob.
EUR	0.048309	0.021118	1.776637	0.8773
ΔEURO	0.627483	0.616686	58.11332	0.0000
USD	0.089913	0.063910	3.457841	0.8991
ΔUSD	0.550253	0.537217	42.20979	0.0000
LNBIST100	0.197171	0.174233	8.595822	0.0201
LNCASE	0.795208	0.789095	130.0808	0.0001
LNRRecovered	0.673026	0.662305	62.77954	0.0790

Unit root analysis was performed for Euro/Try, which is a dependent variable, by using Phillips-Perron (Phillips, 1988) Test as per Constant and Trend. According to test results, the Euro/Try data was not stationary at level but when the data was transformed by taking first difference, it became stationary. Similarly Unit root analysis was performed for Usd/Try, which is another dependent variable, by using Phillips-Perron Test. The Test Results revealed that the Usd/Try data was not stationary at level as well. In order to ensure stationarity, the data is transformed by taking first difference both Eur/Try and Usd/Try becomes stationary after taking their first differences at %1 significance level

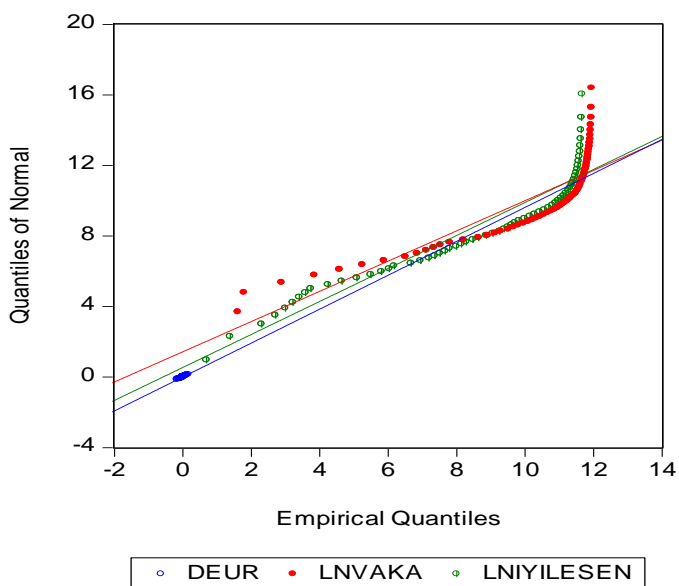
Unit root analysis was performed for the last dependent variable, BIST-100, by using Phillips-Perron Test. According to test results, BIST-100 data was found to be stationary at level. However significance level of BIST-100 data is %10 according to the test results.

As for the independent variables, ‘the number of Covid-19 cases’ and ‘the number of recovering patients’, Phillips-Perron Test was conducted to examine stationarity at level. Both of the series were found to be stationary at level after performing the Test.

4.3. Multiple Graphs of Equations

The following graph illustrates the change in the number of recovering patients, Covid-19 cases and the exchange rate of Euro /Try. In the graphs, LNIYILESEN refers to LNRRecovered while LNVAKA refers to LNCASE.

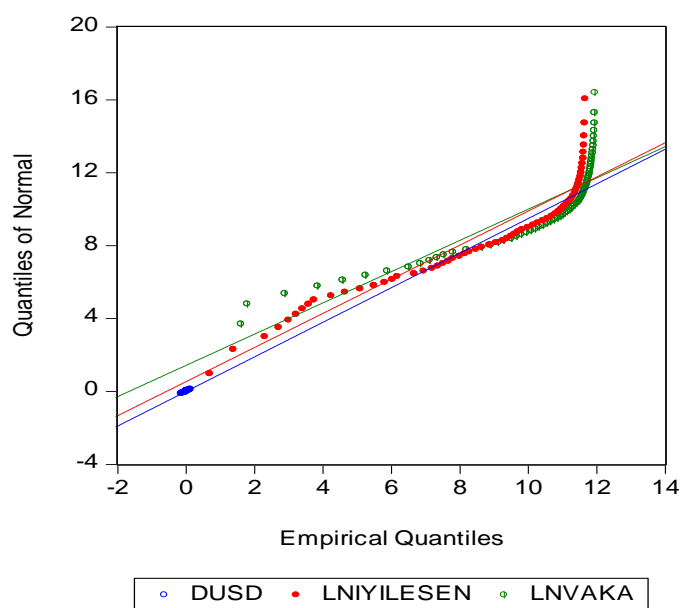
Graph 1. Covid-19 and EUR/TRY

According to Graph 1, it is seen that the Euro/Try rate does not seem to be significantly affected despite the increase in the number of coronavirus daily cases and the number of recovering patients with the same acceleration and subsequent stabilization.

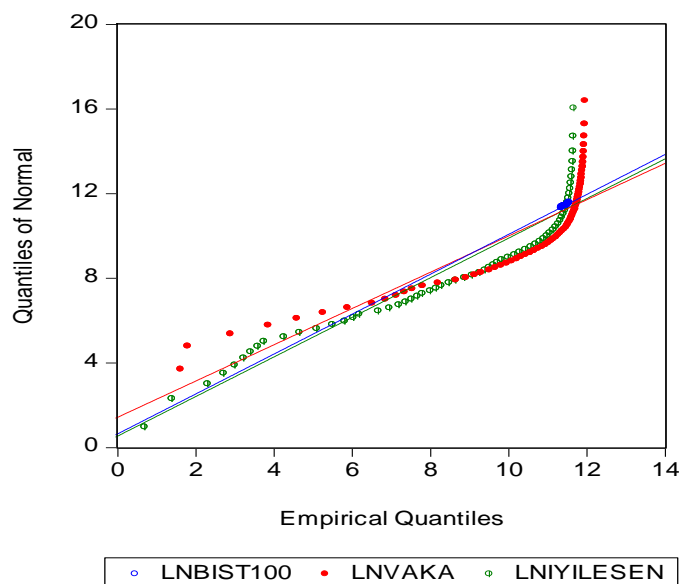
Graph2 below shows the change in the number of recovering patients, Covid-19 cases and the exchange rate of Usd /Try. According to the Graph, it is clear that the Usd/Try rate does not seem to be significantly affected despite the increase in the number of coronavirus daily cases and the number of recovering patients with the same acceleration and subsequent stabilization

Graph 2. Covid-19 and USD/TRY

According to Graph 3, BIST-100 value is observed to have a more stable trend similar to the increase in the number of coronavirus daily cases and the number of recovering patients.

Graph 3. Covid-19 and BIST-100

4.4. Regression Analyses

In the research, multi-regression test was applied to analyze the relationship between dependent and independent variables. In statistical analysis, correlation analysis is conducted to examine the relationships between variables, and regression analysis is performed to make estimation for variables (Bursal, 2019:129).

Regression analyses results for dependent variables EUR/TRY, USD/TRY (exchange rates) and BIST-100, independent variables Covid-19 number of cases and number of patients that were recovered are shown in Table 4.

Table 4. Multi-Regression Analyses Results

Least Squares Method			
	Dependent Variables		
	ΔEURO	ΔUSD	LNBIST-100
LNCase	0.042021	0.033928	0.000257
	<i>2.317030*</i>	<i>2.000325*</i>	<i>0.039342</i>
LNRRecovered	-0.022593	-0.019047	0.017046
	<i>-2.447299*</i>	<i>-2.206080*</i>	<i>5.1249999**</i>
R Square	0.089309	0.078873	0.894963

P<0,01 **, p<0,05*

In the table, the italic characters stand for t-statistics and normal characters for coefficients.

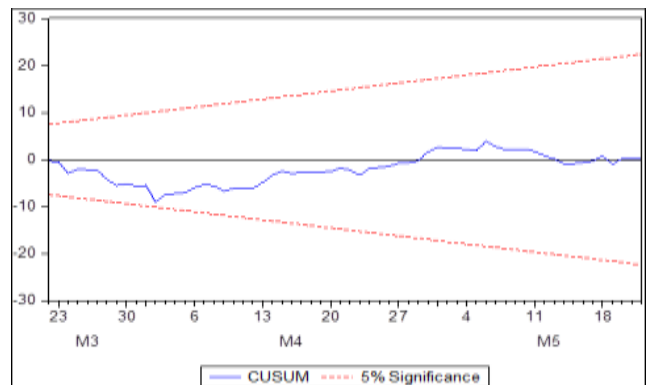
Considering the coefficient values for the Euro according to Table 4, one unit increase in the number of daily cases causes an increase of 0.042021 in the Euro/Try exchange rate and one unit increase in the number of recovering patients decreases the rate by -0.022593. Considering the coefficient values for the USD/TRY variable, one unit increase in the number of daily cases causes a increase of 0.033928 in the USD/TRY rate and ne unit increase in the number of recovering patients causes a decrease of -0.019047 in USD/TRY. Considering the coefficient values for BIST-100, an increase of 1 unit in the number of daily cases causes an increase of 0.000257 in the BIST-100 value, and an increase of one unit in the number of recovering patients leads to a increase of 0.017046 in the BIST-100 value. Considering the R-squared value of the EUR/TRY variable in Table 4, it is seen that the number of patients recovered and the number of Covid cases explained 8.93% of the change in EUR/TRY. Likewise, the R-squared value of the USD/TRY variable in Table 4, it is seen that the number of patients recovered and the number of Covid cases explained 7.88% of change in USD/TRY. On the other hand, the R-squared value of the BIST-100 variable in Table 4, it is seen that the number of patients recovered and the number of Covid cases explained 89.49% of the exchange rate change in BIST-100. As the number of independent variables in the models are more than one, we must verify that there is no multicollinearity within the models. In order to check whether the multicollinearity problem exists, Variance Inflation Factor Values are calculated and presented in the table below.

Table 5. Variance Inflation Factors

Variable	Coefficient	Centered
	Variance	VIF
LNRRecovered	3.04E-13	4,65
LNCase	1.79E-13	4,65

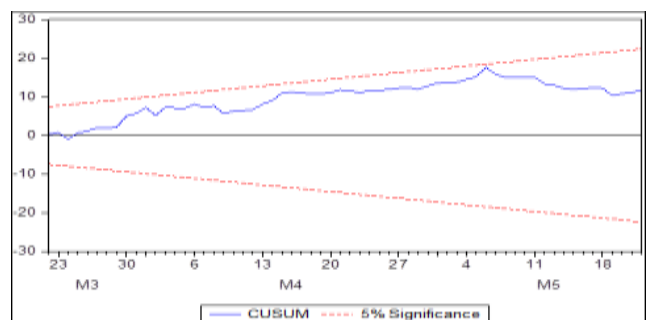
The Centered VIF Values above verify that there is no multicollinearity problem in the models as the VIF values of the independent variables are lower than 5. For Stability Diagnostics, we performed CUSUM Tests and subsequently extracted CUSUM Graphs for each dependent variable. According to Woodward ve Goldsmith (1964) CUSUM graphs are used to detect small shifts in the process average, to provide information on process correction, to determine from which sample the process average shift started, to estimate reliably the current process average and to make predictions about the future process average for the short term (Oktay and Ozçomak 2001: 362). CUSUM graph that indicates Euro/Try change in connection with the number of recovering patients and Covid-19 cases is indicated below. It is seen that the value of EUR / TRY variable does not go out of the red lines and there is no outliers.

Graph 4. CUSUM (EUR/TRY) Graph

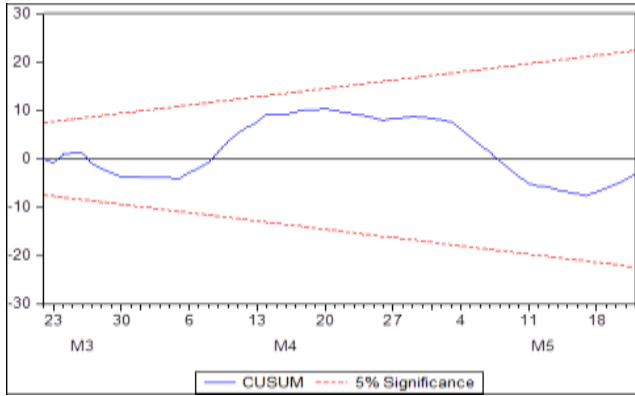

CUSUM graph that indicates Usd/Try change in connection with the number of recovering patients and Covid-19 cases is indicated below. It is seen that the value of USD / TRY variable does not go out of the red lines and there is no outliers.

Graph 5. CUSUM (USD/TRY) Graph

CUSUM graph that indicates BIST-100 change in connection with the number of recovering patients and Covid-19 cases is indicated below. It is seen that the value of BIST-100 variable does not go out of the red lines and there is no outliers.

Graph 6. CUSUM (BIST-100) Graph

5. Conclusion and Recommendation

The countries' health and economic struggle related to coronavirus continues against the pandemic that spread to the whole world from China in December 2019. Due to Covid-19, multinational and local businesses operating in different sectors (in different) countries stopped their operations or had to go to a restriction. It is seen in the literature that businesses, that are valuable assets of countries, are affected by some financial instruments during pandemic. According to sectoral studies in the literature, coronavirus can affect some sectors positively and some sectors negatively. This situation brings periodic decreases and increases on BIST-100. In one of the researches about Borsa Istanbul index, Tofas company had been affected by Covid-19 negatively (Yetgin, 2020a: 313), while there was found no relationship between the index value of Logo Yazılım and virus cases (Yetgin, 2020a: 269). The difference of the effect of the companies by Covid-19, might be one of the reasons of the value of Borsa Istanbul.

It is known that exchange rates and Borsa-Istanbul affect the investment activities of companies. In this study, the effects of Covid-19's daily case number and daily improvement numbers on the exchange rates (Euro/Try and the US dollar/Try) and on BIST-100 where shares of many multinational companies are traded were examined.

Three hypotheses were established in the research. According to the results of the research, it was found that number of coronavirus cases and number of recovering patients had a significant effect on the Euro/Try. Due to the results, it was seen that the number of coronavirus cases and the number of recovering patients explained the change in the dependent variable of Euro/Try rate by 5%. Another finding on the research was reported as the number of coronavirus cases and number of recovering patients had a significant effect on the Usd/Try rate. According to the results of the research, it was seen that the number of coronavirus cases and the number of recovering patients explained the change in the dependent variable of Usd/Try rate by 4%. The last finding of the research had showed that number of coronavirus cases and number of recovering patients had a significant effect on the BIST-100 organization. The results indicate that 89% of the change in BIST-100, another dependent variable, can be explained by number of coronavirus cases and number of recovering patients.

Considering all these, it is concluded from the findings that Covid-19 has had significant impact on exchange rates (Euro/Try, Usd/Try) and BIST-100, that are considered to be leading indicators affecting businesses in Turkey. It is thought that this study will make a serious contribution to the literature since there are not enough studies on social sciences yet. Various studies are proposed on Covid-19's impact on GDP or certain industries.

Kaynakça

- Acar, A., Nemuğlu, E., Gürhan, G., & Liman, V. (2004). Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Araştırma Görevlilerinin İş Memnuniyeti ve Bunu Etkileyen Faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 95-106.
- Alam, K., Ali, A., Ali, N., & Zaman, G. (2014). Organizational Justice, Task Enjoyment, Leadership style and Organizational Culture as Strategies for Reduction of Social Loafing. *Abasyn University Journal of Social Sciences*, 7(1), 77-99.
- Balcı, O. (2016). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ve yöneticilerin örgütsel sinizm, kendini işe verememe (presenteizm) ve sosyal kaytarma arasındaki ilişkinin incelenmesi (Arnavutköy İlçesi Örneği)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Baş, T. (2002). Öğretim Üyelerinin İş Tatmin Profillerinin Belirlenmesi, *DEÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 19-37.
- Budak, G., & Sürgevil, O. (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama. *DEÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 95-108.
- Candan, H., & İnce, M. (2016). Siber Kaytarma ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Emniyet Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 229-235.
- Ceylan, H., Gül, N., & Öksüz, M. (2016). Sosyal Çalışmacılarda İş Doyumu ve Tükenmişliğe Etki Eden Faktörlerin Sosyal Hizmet Alanlarına Göre Karşılaştırmalı İncelenmesi. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 43-69.
- Crawford, G., & Williams, C. (1985). The analysis of subjective judgment matrices. Project Air Force Report Prepared for the United States Air Force, 1-34.
- Çelikten, M. (2003). Akademisyenlerin Mesleki Yardımlaşması: Erciyes Üniversitesi Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 36(2), 101-121.
- Demirel, Y. (2009). Örgütsel Adaletin Yönetici-Çalışan İlişkileri Üzerine Etkisi: Farklı Sektör Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17, 137-154.
- Doğan, A., Bozkurt, S., & Demir, R. (2012). Sosyal Kaytarma Davranışı İle Algılanan Görev Görünürlüğü Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir

- Araştırma. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 244, 53-79.
- Dong, Q., & Cooper, O. (2016). A Peer To Peer Dynamic Adaptive Consensus Reaching Model For The Group Ahp Decision Making. *European Journal of Operational Research*, 250(2), 521-530. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ejor.2015.09.016>
- Eikenhout, N.R. (2004). *The Effects of Task Structure and Group Target Monetary Incentives on Social Loafing*, Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy: Department of Psychology. USA: Western Michigan University.
- Etemadi, M., Darab, M., Khorasani, E., Moradi, F., & Vazirinasab, H. (2015). Social loafing among nurses and its relation with organizational justice. *International Journal Education Psychologic Researches*, 1, 125-130.
- Gencel, U. (2001). Yükseköğretim Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi ve Akreditasyon. *D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 164-218.
- Gök, G.A., & Koca, D. (2016). Sağlık Çalışanlarında Hiyerarşi ve Takım Eğiliminin Sosyal Kaytarmaya Etkisi: Isparta İlçe Hastaneleri Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 354-375.
- Haugen, T., Reinboth, M., Hetlelid, K.J., Peters, D.M., & Hoigaard, R. (2016). Mental Toughness Moderates Social Loafing Gn Cycle Time-Trial Performance. *Research Quarterly For Exercise And Sport*, 87(3), 305-310.
- Hoigaard, R., & Ingvaldsen, R.P. (2006). Social Loafing in Interactive Groups: The Effects of Identifiability on Effort and Individual Performance in Floorball. *The online Journal of Sport Psychology*, 8 (2), 52-63.
- Ilgın, B. (2013). Toplumsal Bir Hastalık: Sosyal Kaytarma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 238-270.
- Ingham, A.G., Levinger, G., Graves, J., & Peckham, V. (1974). The Ringelmann Effect: Studies of group size and group performance. *Journal Of Experimental Social Psychology*, 10(4), 371-384.
- Kafes, M., & Kaya, Ş.D. (2017). Sosyal Kaytarma Davranışı Üzerine Yapılmış Çalışmaların İncelenmesi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 227-245.
- Karaman, F., & Altunoğlu, A. E. (2007). Kamu üniversiteleri öğretim elemanlarının iş tatmini düzeyini etkileyen faktörler. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 109-120.
- Karau, S. J., & Hart, J. W. (1998). Group cohesiveness and social loafing: Effects of a social interaction manipulation on individual motivation within groups. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 2(3), 185-191. <http://dx.doi.org/10.1037/1089-2699.2.3.185>
- KC, B., Stainback, G. A., & Chhetri, B. B. K. (2014). Community users' and experts' perspective on community forestry in Nepal: a SWOT-AHP analysis. *Forests, Trees and Livelihoods*, 23(4), 217-231. <https://doi.org/10.1080/14728028.2014.929982>
- Kesen, M. (2015). Psikolojik güçlendirme çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını azaltır mı?. *Journal of Yaşar University*, 10(38), 6531-6540.
- Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Latane, B., Williams, K., & Harkins, S. (1979). Many Hands Make Light the Work: The Causes and Consequences of Social Loafing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(6), 822-832.
- Öge, H.S., & Kurnaz, G. (2017). Presenteeism İle Sosyal Kaytarma Arasındaki İlişki: Otomotiv İşletmesinde Bir Araştırma. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(16), 115-129.
- Özmutaf, N. M. (2007). Örgütlerde Bireysel Performans Unsurları ve Çatışma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 41-60.
- Pabico, J.P., Hermocilla, J.A.C., Galang, J.P.C., & De Sagun, C.D. (2008). Perceived Social Loafing in Undergraduate Software Engineering Teams. *Philippine Information Technology Journal*, 1(2), 22-28.
- Piezon, S. L., & Ferree, W. D. (2008). Perceptions of social loafing in online learning groups: A study of public university and US Naval War College students. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 9(2), 1-17. <http://dx.doi.org/10.19173/irrodl.v9i2.484>
- Podvezko, V. (2009). Application of ahp technique. *Journal of Business Economics and Management*, 10(2), 181-189.
- Saaty, T. L. (1991). Some mathematical concepts of the analytic hierarchy process. *Behaviormetrika*, 18(29), 1-9.
- Saaty, T. L., & Zoffer, H. J. (2012). A New Approach to the Middle East Conflict: The Analytic Hierarchy Process. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 19,201-225.
- Schippers, M.C. (2014). Social Loafing Tendencies and Team Performance: The Compensating Effect of Agreeableness and Conscientiousness. *Academy of Management Learning & Education*, 1, 62-81.
- Simms, A., & Nichols, T. (2014). Social Loafing: A Review of the Literature. *Journal of Management Policy and Practice*, 15(1), 58-67.
- Supçiller, A. A., & Çapraz, O. (2011). Ahp-topsis yöntemine dayalı tedarikçi seçimi uygulaması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 13, 1-22.
- Surapati, P., & Mukhopadhyaya, D. (2011). Grey relational analysis based intuitionistic fuzzy multi-criteria group decision making approach for teacher selection in higher education. *International Journal of Computer Applications*, 34(10), 21-29.
- Şeşen, H., & Kahraman, Ç.A. (2014). İş Arkadaşlarının Sosyal Kaytarmasının, Bireyin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Kendi Kaytarma Davranışlarına Etkisi. *İş ve İnsan Dergisi*, 1, 43-51.

- Tan, H.H., & Tan, M.L. (2008). Organizational citizenship behavior and social loafing: The role of personality, motives, and contextual factors. *The Journal of Psychology*, 142(1),89-108.
- Thompson, R.B., & Thornton, B. (2014). Gender and Theory of Mind in Preschoolers' Group Effort: Evidence for Timing Differences Behind Children's Earliest Social Loafing. *The Journal of Social Psychology*, 154, 475-479. <https://doi.org/10.1080/00224545.2014.933763>
- Tolukan, E., Bayrak, M., & Karacan Doğan, P. (2017). Antrenörlerin Sosyal Kaytarma Algılarının İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-13.
- Triantaphyllou, E., & Mann, S. H. (1995). Using the analytic hierarchy process for decision making in engineering applications: some challenges. *International Journal of Industrial Engineering: Applications and Practice*, 2(1), 35-44.
- Uslu, Y.D., & Çavuş, M.F. (2014). Örgütsel Adalet ve Kaytarma Davranışları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergileri*, 7, 51-54.
- Uysal, H. T. (2016). Örgütlerde Sosyal Kaytarma Algısının Çalışanların Tükenmişlik Duygusuna Etkisi. 3. *Ulusal Meslek Yüksekokulları Sosyal ve Teknik Bilimler Kongresi*, 732-743.
- Ünal, Ö. F. (2011). Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Personel Seçimi Alanında Uygulamaları. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 18-38.
- Williams, K.D., & Karau, S.J. (1991). Social Loafing and Social Compensation: The Effects of Expectations of Co-Worker Performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 (4), 570-581.
- Williams, K.D., & Karau, S.J. (1993). Social Loafing: A Meta Analytic Review and Theoretical Integration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(4), 681-706.

Araştırma Makalesi • Research Article

İmparatorluktan Ulus Devlete Kimlik Arayışında İlk Durak: Namık Kemal

The First Stop in the Search for Identity from the Empire to the Nation State: Namık Kemal

Muhammet Murat Özkul^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 16059, Bursa-Nilüfer/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3428-1635

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi 02 Aralık 2020
Düzeltilme tarihi 20 Mart 2021
Kabul tarihi 28 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Osmanlı İmparatorluğu
Ulus Devlet, Kimlik
Namık Kemal
Vatan
Osmanlı'da Düşünce Akımları

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 December 2020
Received in revised form 20 March 2021
Accepted 28 March 2021

Keywords:

Ottoman Empire
Nation-State, Identity
Namık Kemal
Homeland
Philosophical Movements in the Ottoman Empire

ÖZ

19. Yüzyıl'dan 20. Yüzyıl'a geçiş her açıdan ayakta kalan imparatorluklar açısından acılı ve zorlu süreçleri beraberinde getirmiştir. Namık Kemal, zorlu süreci Osmanlı'nın en az hasarı olarak atlatabilmesi için devreye girmiş az sayıdaki organik münevverlerden birisidir. Tartıştığı konular; anayasa, devletin niteliği, vatan, Osmanlı milliyetçiliği, hürriyet, biat kültürü, meşveret vb. Namık Kemal'in piyes, gazete yazıları ve edebiyat ürünleri üzerinden yapmaya çalıştıkları kendinden sonra gelen nesiller tarafından da benimsenmiş ve İkinci Meşrutiyet ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş felsefesi üzerinde önemli doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur.

ABSTRACT

The transition from the 19th century to the 20th century brought painful and difficult processes in all respects for the empires that survived. Namık Kemal is one of the few organic intellectuals who stepped in to help the Ottomans overcome the difficult process with minimal damage. The topics he discussed were constitution, nature of the state, homeland, Ottoman nationalism, freedom, allegiance culture, etc. What Namık Kemal tried to do through his plays, newspaper articles and literary works was adopted by the generations that came after him and had significant direct and indirect effects on the 2nd Meşrutiyet and on the founding philosophy of the new Republic of Turkey.

1. Giriş

19.Yüzyılın sonlarına doğru imparatorluklar devrinin yavaş yavaş kapandığını görmekteyiz. 17.Yüzyılın başlarından itibaren ulus devlet örüntüleri şekillenmeye başlamış; felsefesi, ilkeleri, değer sistemi ve modernleşmenin kavayesi haline dönüşüp görünür hale gelmesi ise 19. ve 20. Yüzyıllardır. Vestfalya antlaşmasından (1648) başlayarak takip eden iki yüz yıl boyunca uyanış, şuurlanma ve son

olarak kimliklenme süreçlerini tamamlayarak yeni Avrupa'nın ve yeni sınıfların yönetim aygıtına dönüşmüştür. Ulus devletlerin de kendi suni toplumunu şekillendirmek için yönetime ortak etmek istediği; siyasetini, ekonomisini ve toplum katmanlarında meşrulaşmasını dayandıracığı yeni sınıflar da tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bin bir rengi içinde barındıran imparatorluklardan vazgeçerek ulus devletlerin benimsenmesi zaman almış, modernleşmenin kendine çektiği insan kümeleri arasında yine bin bir acının

* Sorumlu yazar/*Corresponding author.*
e-posta: mmozkul@uludag.edu.tr

yaşanmasına sebep olmuştur. Güç (yönetim erki), imparatorluk bedeninden ulus devlet bedenine geçiş yaparken birçok uyum sorunu ya da çatışmalı süreçleri göğüslemek zorunda kalmıştır. Değişimin şartı; sosyal aktörlerin ikna edilmesinden geçtiğinden zahmete girmek her muktedirin cesaret edeceği uğraşlardan olmamış, ancak toplumsal şartları değiştirebilen aktörlerin girebileceği bir mecra olmuştur. Bunun için geçmişten gelen müktesebat, köklerin sağlamlığı, şahsiyetli kurumların varlığı, medeniyet kurucu aktörler arasında bulunmak olağan ya da mecburi geçişin yapılmasında elverişli zemin sağlayıcı vasıtalar. Sosyal yapının mevcudiyetini koruması büyük oranda çevreye yeniden uyumlu hale getirecek ve uyumun ardından da güçlenmeyi tedarik edecek maddi ve manevi unsurları gerektirmektedir. 18.-19.Yüzyıl boyunca fikirler, akımlar, öğretiler ideolojik formlara (sosyalizm, faşizm, liberalizm vs) bürünmeye başlamıştır. 19. Yüzyıl ise, dağılık ama kitleleri peşinden koşuran kavramların cepheleşerek belli grup, devlet ve sınıflarla anılmaya başladığı bir döneme rastlamıştır.

Birkaç yüzyıl geliştikten sonraki yüzyıllar da çözülme sürecini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu da yukarıdaki soyut şemayla büyük benzerlikler taşıyan yaşam desenine, değerlere, kimliğe, medeniyet havzasına sahipti. Osmanlı İmparatorluğu, insanlığın toprağa ve endüstriye dayalı büyük dönüşümlerin yaşandığı devirlerine de şahit olmuş, ancak imparatorluk halini toprak düzenine göre şekil aldığı bir dönemde olgunlaştırmıştır. Bir bakıma Bizansist dönemde gençliğini geçirmiş ve yetişkinliğe geçtiğinden son biçimlenişini de eski kadim uygarlıkların kuruluş mantığına göre tasarlayarak resmileştirmiştir.

Osmanlı'nın dahil olduğu kadim imparatorlukların özelliği; geleneksel bir varoluş alt yapısıyla sosyal, ekonomik ve siyasi bir şemaya göre medeniyetlerini kurarken temel eksende merkezi yönetimin halka, hayata ve devletin kurumlarına bakışının din kurumu üzerinden kıymetlendiği bir bünyedir. Pers, Doğu Roma, Hint, Çin İmparatorluğu, Rus Çarlığı, İspanya, Portekiz ve İtalya'da 1600'lı yıllara kadar geleneksel imparatorlukların karakteristik özelliklerini taşımıştır. Gündelik yaşantıda insanları bir araya getiren merkezi ve aynileştirici değerler, din ve dinden türetilmiş ahlaki düzendir. Sistemin içerisinde birden fazla milleti içinde tutabilen çoklu milletler sistemidir. Katılım gereği, her unsur kendi iç işleyişini ve sosyal, kültürel düzenlemelerini sağlarken tıkanıklığın yaşandığı yerlerle ilgili sorunlarını sisteme ileterek bunalım ve menfi uygulamaların önüne geçmektedir. Kimlik, ulus, ideoloji gibi sanayi/kentleşme sonrası dönemlerle daha çok ilişkilendirilen kavramlara müracaat etmeden kendini idame ettiren bir düzen kadim medeniyetlerde hakimdir. Takip eden yüzyılda, "ulus kavramıyla tanışıyoruz. Avrupa'da feodal yapının yıkılmaya başlamasına neden olan, kentlerde burjuvazinin gelişmesi, kentsel yapıların dinsel ve feodal yapılar karşısında üstünlük sağlaması, buna bağlı olarak da feodal sınırların yerini ulusal sınırların alması süreci sonunda ortaya çıkmıştır (...) feodal yapının erimesi ile birlikte, Avrupa'da merkezi otoriteye sahip, bir ulus üzerinde egemenliğe dayalı krallıklar devri başlamış ve bu krallıklar en güçlü çağlarını başta Fransa, İngiltere, İspanya ve ulusal birliğini sağladıktan sonra da İtalya'da yaşamıştır" (Uzun,2003: 136).

Osmanlı İmparatorluğu, aynı medeniyet halkalarının sonlarında yer alır. Dizilişi, kurgulanışı ve sistemin çalışma şeması yukarıdaki betimlemeye uygun düşmektedir. Kurucu unsur İslam'dır. Gündelik yaşam; İslam'ın örf, hukuk kurumlar üzerinden norm, sembol ve değerler buluşmaktadır. Uzlaşma ve çatışma süreçleri İslam din esaslarına göre oluşturulmuş ve aynı dini değer sistemi etrafında yörüngesine oturmuştur. Sistemin en altında davranış örüntülerinden oluşan sosyal ağlar vardır. Davranış örüntüleri topluluğun sıklıkla başvurduğu davranışlardan güç alarak, herhangi bir durumda toplumda; kolektif olarak kabullenilen, tasdik edilen beklentileri karşılamaktadır. "İster açık ister kapalı hangi davranış örüntüsü incelenirse incelenirse, öncelikle toplumda yürürlükte olan değerlerin anlaşılması gerekir. Bu örüntüler eşit bir öneme sahip değildir; töreler geleneklerden daha zorlayıcıdır. (...) Töreler arasında, dini, sivil ve evlilik davranışlarına ilişkin merkezi örüntülerin yer aldığı monoteizm, yurtseverlik ve monogamiye yüksek değerler atfedilir. (...) En yüksek değere sahip davranış örüntüsü, aynı zamanda en geniş ölçüde uyulan ve üzerinde en çok sosyal baskı yapılan değerdir." (Fichter,2019: 169,170).

Konumuz açısından kimliğin önemli bir yapı taşı konumundaki yurtseverlik (modern) toplumların "mecbur oldukları davranışları" arasında yer almaktadır. Fichter'e göre, "Örneğin, modern toplumda yurtseverlik ve sadakat o denli değerlidir ki tersi davranışta bulunanlar hainlikle damgalanır ve bunlara nefretle bakılır." (Fichter,2019: 169,100). Din eksenli davranış örüntülerine de yüksek değerler atfedilir. Dini değer mertebesine yükseltilmiş modern dönem kutsalları da sekülerleşen dünyanın kutsallarını *aydınlanmanın* tek vasıtası eğitim üzerinden toplumun gözünde yükseltilmiş ve kıymetlendirmiştir. "Yapılacak iş, Aydınlanma'dan alınan mirasın öğretim yoluyla halka mal edilmesiydi. Böylece mutlu ve özgür bir ulus yaratılacaktı. İyi bir öğretim topluma iyi evlatlar, iyi eşler ve iyi babalar, özgürlük ve eşitliğe ateşli dostlar ve sadık savunucular sağlayacaktı. Ateşli cumhuriyetçiler yetiştirmek mutlu bir toplum yaratmanın koşuluuydu. (...) bir yandan geleceğin toplumunun modelini okulda bulmaya çalışırken, öte yandan toplumu da büyük bir okula dönüştürüyordu. Fransız Devrimi'nde olduğu gibi merkezileşen (ya da zaten başından beri merkezileşmiş) bütün devrimlerde, (...) bir başka olguyu da zorunlu olarak beraberinde gündeme getiriyor: Halkın öğrenci-çocuk konumuna sürüklenmesi" (Bumin,2013: 57). Kısacası imparatorluktan çıkan toplum; eğitimin erken yaşlardan itibaren siyasallaştırdığı sentetik toplum düzenine küçük adımlarla geçirilmektedir.

Yeni ulusun inşasında yasa koyucu eskiyi hatırlatmayacak şekilde kurgusal bir toplum inşasının kilit taşlarını yollara döşemektedir. Her bir taşın üstünde de eşitlik, kardeşlik, özgürlük, vatan (mekân) gibi kavramların ateşleyici gücü ve endüstrinin, demir-çeliğin yardımıyla eskiyi bir daha hatırlamamak üzere hafızalardan silinmek istenmiştir. Toplumun inşası için gerekli malzeme eğitimin içinde aranacak ve *Rousseau*cu manada genel iradeye yardım ederek bütün toplumsal kurumlar elden geçirilerek yenilenmeli, "özellikle herkesi yeniden canlandıran ve birleştiren bu kutsal vatan sevgisini yaymalıydı" (Bumin,2013: 58). Anayasa, hukuki normlar üzerinden ulus yaratma görevini yerine getirirken, eğitimde manevi destek sağlama görevini üzerine almıştır. "Yeni bir cumhuriyetçi

toplum ve erdemler silsilesi yaratmayı hedefleyen devrimciler, toplumu süratle ‘dev bir okul’a, halkı ise, ‘ulus öğrenciler’e dönüştürme gayretine girmişlerdir. Eğitim, ilkesel anlamda zümresel bir olgu, bir imtiyaz olmaktan çıkarılarak genelleştirilmek istenmiştir. (...) Devrimci kadronun en başat hedefi, çocuklara yönelik yeni bir eğitim pedagojisinin oluşturulmasıdır. Ulus devletin ‘modern çocuğu’, artık ailesiyle birlikte- hatta kimi zaman ailesinden önce- millete ve devlete aittir. Uluslaşması arzu edilen aile, bu ‘milli bilinç’ ile çocuğunu yetiştirmeli ve hayata hazırlamalıdır. ‘ideal çocuk’, vatani için kafası bilgilerle donatılmış, yüreği coşku ile çarpan, cumhuriyetçi erdemlere sahip bir vatanseverdirdir” (Özta,2011: 26). Çocuğu potansiyel yurttaşlığa ilk hazırlayan 17.Yüzyıl’da özgür ve irade sahibi bireylerin yetiştirilmesi için çocukluk yıllarından itibaren “boş bir levha”yı işlemek suretiyle sorumluluk yüklenmesi gereğini ilk söyleyen John Locke olmuştur. Yaklaşık yüzyıl sonrada-18.Yüzyıl- J.J.Rousseau eşitlikçi ve özgürlükçü bir eksenle çocuğa yaklaşarak dini öğretilerin kimlik oluşturan söylemleriyle karşı karşıya gelmiştir (Özta,2011: 24,25). Ulus devletin gelecekteki ufkunu belirleyecek çocuklar yetişkin kalıpları içerisinde eğitimin parmak uçlarında yoğrulmuş yetiştirilmektedir. Gelecek ufkunda modernleşmeye eşlik edecek nesiller siyasal toplumun şartlarına göre tekrar örülürken geleneksel devire ait semboller, değerler, kalıplar yönetim düzeyinde tesirini her geçen gün kaybetmektedir.

Çocuğun bağımsızlaşmasına ve kilise gibi dini kurumlardan kurtarılmasına vurgu artarken, dini alan dışında yaşanacak tek yer Cumhuriyet’in bağımsızlaştırdığı yer(ler)dir. Burada bir özgürlük ve eşitlikten bahsetmek yerine dini kurum alanından çocuk alınarak cumhuriyetin değer sistemine teslim edilmektedir. “1789 Fransız Devriminin amacı, millet (nation) ile devleti (state) birleştiren milli devleti yaratmaktır. Fransız Devrimi, yeni bir sosyal olayı yani modern milleti (nation) siyasal bakımdan yeni bir tanımlamaya tâbi tutmakla kalmamış onu devletin sahibi yapmıştır. Devrim aynı zamanda milletin dil ve kültür özelliklerini devlete nakşederek onları siyasal bilincin temeli kılmıştır.” (Karpat,2004: 26). Karpat’a göre Amerikan tecrübesi ise meseleye Fransız Devrimi’ni yapanlardan/teorisyenlerinden biraz farklı bakmaktadır: “Amerika’nın 1776 anti-kolonyalist devrimi de (...) on üç koloniden meydana gelen “milleti” yani bugünkü ABD çekirdeğini oluşturan topluluğu kendi mukadderatını tayinde söz sahibi etmektedir. Amerikan Hürriyet Beyannâmesi ‘we’re the people’ terimiyle devletten değil, kişilerden oluşturduğu (milletten) halktan söz etmektedir. Fransa’da kişi devletin aracı iken; ABD’de ise amacıdır (Karpat, 2004: 26).

Fransız Devrim’inden de Amerikan tecrübesinden de gidilse eşitlik, kardeşlik, özgürlük gibi sloganların dünya siyasetini ve kitleleri yönetme biçimini mutlakiyetçi rejimlerden hızla uzaklaştırmaktadır. Muasırımız Raymond Aron’da aradan iki yüz yıl geçtikten sonra bile kavramların içeriğini büyük bir değişikliğe uğratmadan kullanmıştır; “İktidarın keyfi hareketlerine karşı şahısların güvenliğini sağlamak için **hürriyet**; (...) doğum ve servet imtiyazına karşı **eşitlik**” (Aron,1979: 48). Devrim ideolojisinin insanlığa mesajı şu olmuştur: “Halkın eşit, özgür ve dayanışma içinde yaşayan bir topluluk olarak yaşamasını amaçlayan bu ilkelerin asıl hedefi aslında Avrupa’nın mutlak krallarıdır. Egemenliği kraldan alıp halka vermeyi amaçlayan devrim düşüncesi son aşamada, egemenliğin kaynağı olarak ulusu temel almıştır.

Ulus kavramını Avrupa’daki oluşumlardan çıkarılabilen ideal örnek -tam bu nitelikte bir ulus mevcut olmadıysa da- sınırları açıkça belli bir toprak parçası üzerinde sürekli olarak yaşayan, aynı dili konuşan, ayrı bir kültüre sahip ve kuşaklar boyu süren ortak tarihsel gelişim sonucu ortak bir biçim almış bulunan bir nüfus topluluğu olarak tanımlamak mümkündür” (Uzun,2003: 137,138). “Ulus kimlik ise, tamamen sanaldır. Sonradan üretilmiştir. Kendi tarihini, kültürünü ve dinini kurgulayıp üretmesi ve tanımlaması açısından tamamen ideolojiktir ve modern bir olgudur. Ulusçuluk bizatihi kendi kutsalını ve kendini kutsal olarak üreten bir süreçtir” (Hayes, 1995: 227,228; aktaran Sağırlioğlu, 1998: 30). “Modern bir toplum/ulus için “din” kendi kimliğinin bir bileşeni değerindedir. Tarih, vatan, kültür, dil, devlet ne ise din de odur. Bu öğelerin tümünün ürettiği bileşke ulustur. Ulus üst kimliktir” (Türkmen,2014: 185). Turgay Uzun, ulus kavramıyla aynı olmamakla beraber milliyetçilik kavramına da yer vermektedir: “Ulus ve milliyetçilik kavramları, birbirinden farklı olmalarına rağmen, bir ulusa mensup olma duygusunun yaratılması ulus devletin kurulmasına kadar giden süreçte ilk basamağı oluşturmaktadır. Bir topluluğa ait ve o topluluğunda kabul ettiği ortak özelliklerin belli bir temel doğrultusunda üretimi ulus denilen olguyu oluşturmuş, devlet de milliyetçi düşünce ve duygulanımların etkisiyle bir ulusa ait siyasal organizasyon olarak ortaya çıkmıştır. (...) Bu noktada ‘devleti olmayan uluslar’dan söz edilebileceği gibi, -Arap milliyetçiliğinde olduğu gibi- ‘ulusu olmayan milliyetçilikler’den de söz edilebilir” (Uzun,2003: 139). Osmanlılık ya da Osmanlı milliyetçiliği de ulusu olmayan milliyetçiliklerdendir. Belki Osmanlılık, imparatorluktan ulus devlete geçmeden önceki millileşme -son aşaması milliyetçilik- yolunda ilk ideoloji ve kimlik oluşturma çabasıdır. Karpat, Osmanlılığın ana amacının modern siyasal anlamda bir millet yaratmak ve devleti bir insan kitlesi üzerine oturtmak olduğunu vurgulamaktadır: “Osmanlılık, teorik olarak, din, dil, ırk, etnik köken farkı gözetmeksizin herkesin ortak kimliğini oluşturacak vatandaşlık kavramı üzerine kurulmuştur. Osmanlılık, büyük bir devrimdir. Osmanlılık ferdi (kişiyi) devletin temel taşı olarak gördüğü için zamanına göre çok yeni ve “ileri” bir kavramdı. Klasik Osmanlı Devleti, cemaat-din ilkesi üzerine kurulmuş olduğu için, Osmanlılık eski toplum ve devlet yapısına tamamen ters düşmüş ve sonunda bu temellerin zayıflamasında ve yok olmasında Osmanlılığın büyük rolü olmuştur. (...) Osmanlıların kendi devletine sahip çıkma çabası 1856’dan sonra olmuştur” (Karpat,2004: 124).

2. İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Kimlik Sorunları

17.Yüzyılın sonlarında başlayan modernleşme girişimleri 18. Yüzyıl boyunca devam etmiş, 19. Yüzyıl ortalarına doğru ise, hızını artırarak en son şeklini almıştır. Osmanlı’nın kuruluşundan itibaren üzerinde durduğu Kanun-i Kadim, Nizam-ı Alem fikriyatı dini bir temel üzerinde yükselmiş ve “statüleşme”den devlet kurumlarının şekillenmesine kadar imparatorluğun gayrimüslim unsurları da dahil olmak üzere; menfi ve müspet yönleriyle her yerine sirayet etmiştir. 18.Yüzyılda başlarından itibaren ise, batı karşısında yaşanan fiziki alanlarda başlayan ve giderek artan sorunlara karşı çözüm teklifleri yine batının içerisinde aranmış, imparatorluğun kendi kurumları ve insan kaynakları (ulema, asker sınıfı vs)hızlı tepki verme hususunda sosyal ve siyasal

yapının “içeri”den ve “dışarı”dan ürettiği engelleri aşmaya muvaffak olamamıştır. “Yeni düzen” (Nizam-ı Cedit) fikrini yerleştirecek kurumların aşına olmadıkları ya da her yönüyle tanıyamadıkları batı medeniyetinden gelmesi muvaffakiyete engel olmuştur. Akıbet kaçınılmazdır: “Rota değiştiren Osmanlı teknesi yeni sulara göre inşa edilmediğinden olacak bütün çabalara ve ustaca girişilmiş manevralara rağmen bir müddet sonra dağılmaktan kurtulamadı” (Tuna,2002: 182).

19.Yüzyıla gelindiğinde; merkezi otoritedeki sarsılmalar, din kurumuna rakip yeni kurumların teşekkül etmesi, geleneksel ekonominin çökme aşamasına gelmesi, gayri Müslimlerle Müslüman tebanın (hukuki, ekonomik, statü, kılık-kıyafet vs) eşitlenmesi, kazanılamayan savaşların yarattığı sosyo-psikolojik travmalar; üstünlük duygusunu alıp götürmüş, yerine batı istikametinde hızlanan ve durdurulamayan mecburi gidiş güzergahına yönetici ve yönetici olmayan aydın-bürokrat kökenli elitleri sevk etmiştir. Değişimin geriye yönelik üç yüzyıl boyunca ortaya koyduğu yeni durum (devlet adamlarındaki değişim, yeni düzenin getirdiği mali yükler, stratejik ortak Fransa'nın ve sonra İngiltere'nin işgalleri,vs.) hakkında menfi tepki geliştirmesine yol açmıştır. Özellikle, Gülhane Hattı (1839) ile başlayan dönem birçok yanlış anlamaya açıktır. Kimilerine göre batılılaşmanın ilanı kimilerine göre ise hâlâ geleneksel kurumlara saygının devam etmekte birlikte modern devletin teşekkülü ile ilgili prensip ve kararları içermektedir. Halil İnalçık, Gülhane hattı ile ilgili tüm eleştirileri içine alan genel değerlendirmesi ise sentezcidir: “Gülhane hattı, gelenekçi kalıplar altında Şeri'ata ve gelenekçi devlet anlayışına saygı göstermekle beraber, kanun ve devlet telakkisinde ve idare prensiplerinde modern kavramlar getirmekte, belirli pratik gayelerle idareyi yeni baştan düzenleme amacını gütmekteydi. Sonraları bu prensipler, tamamıyla gelişerek modern Türk tarihinin ana gelişme istikametleri halini almıştır. Türkiye'de anayasa rejimi, laikleşme akımları gibi devrimci akımlar kaynak bakımından hiç şüphesiz Gülhane Hattına bağlanabilir.” (İnalçık, tarih yok:279).

1850'liler; Osmanlı'ların sistemi çalıştıran parçaları düzene koyamadığı için neticelerine katlanmak zorunda kaldıkları bir evredir. İmparatorluğun taklit silah sanayine ayak uyduramayarak yabancı silah ithalatına bağımlı hale gelişi (Grant,1999: 179-201); Müslüman ve Hıristiyan tebaa arasında umulanın aksine netice veren eşitlenmeden sonraki huzurun kaçışıyla (Vidin Olayları,vs.) artan ayrılıkçılık (İnalçık, 1990: 39); son olarak, Osmanlı denge sütunlarının reform belgeleriyle (din-devletin bütünlüğü, sınıfsız yapı,vs) yerinden oynamasıyla modern darbeler tarihinin ilk gizli örgütlenmelerinden biriyle “Kuleli Vak'ası” ile açığa çıkan Tanzimat'ı ortadan kaldırmaya yönelik askeri, bürokrasi ve ulemanın da karıştığı kapalı, gizli örgütsel yapıların görünmesi (Berkes,2005: 272) düzenin bozulduğuna en iyi emsallerdir. Yeni Osmanlı Hareketi'ne (1865-1878) doğru giden süreçte Kuleli Vak'ası başarıya ulaşmadan bu yapı çöktürüldüyse de arkadan gelecek yeni vatanperver “genç”lerden mürekkep oluşumlara ilham vermiştir. Halkla harekete elverişli ulema ve bir kısım münevverin ittifakı 1856 sonrası imparatorluğu besleyen siyasi ve sosyal

görünümü yukarıda söylenenlerden mürekkeptir. Halkı da içine katarak büyüyen ve gelecek yarım yüzyılı hazırlayan kimlik edinme ve ulus devleti doğuran şartların belirginleşeceğinin dolaylı habercisidir. Halkın hezeyanlarına tercüman olma gayretinde ve tabana yayma hevesindeki muhalif grupların koalisyonu daha çok “halk adına” ve yine “halka rağmen” yaptıkları bir devrin kapısı aralanmaktadır. Devletle halk arasında tercihte bulunmaya zorlandıklarında halkın düşünürü ve münevveri, bürokrati olmaya yönelik adımlardır. Olgun hali II.Meşrutiyet'te görülecekse de başlangıcı 19. Yüzyıl ortalarına kadar geri gitmektedir.

Buraya kadar ki yönü belli olmayan ve nereye varacağı kestirilemeyen değişimleri ağırlıklı olarak içerirken 1856 ve sonrası dönem ise, düzene yönelik değişmelerin sezildiği ve kısmen başladığı zaman dilimidir; iki şeyin, iki kimliğin, iki siyasal formasyonun karşılaştırılması söz konusudur. Osmanlı'lığın geleneksel kimliği ile Osmanlı'nın ihtiyaçlar doğrultusunda eklektik (batılılaşma süreciyle) hale getirilen kimliği mukayeseye tabi tutularak sonrakinin öncesinden daha düzenli olduğu kanaati hakimdir; ancak, başka bir gaye de yoktur. Artık, Eski Osman'lı ile Yeni Osman'lı karşı karşıya gelmeye başlamış ve devlet modernleşmesi üzerinden de ayrılmaya başlamıştır. 18.Yüzyıla kadar genel manadaki değişmeler; herhangi bir plan, program zorlama olmaksızın, kendi kendine gerçekleşen değişmelerken, bu yüzyıldan sonra yapılan çalışmalar için muhtevası daha baskıcı, zorlamalı, daha çok devlet kademelerinde planlı olarak gerçekleştirilmektedir (Turhan,1994: 123).

Bernard Lewis, Osmanlı'yı kendi temellerinden uzaklaştırırken Modern Türkiye'ye gidişatta bir ara durak olarak 1856 Hattı-ı Hümayununu önemsemektedir. 1854 yılında yeni bir dönemin başladığına dikkat çekmektedir. O zamana kadar yapılan reformların kof olmadığı ve Avrupa'ya reformların boşa yapılmadığının ispatlanması gerekecektir: “Böylece Sultanın hükümeti Avrupa'ya, ilerilik ve gelişme olarak kabul edeceği tek kanıt -bizzat kendisine daha fazla benzeme yönünde bir hareketi- tekrar sundu.” (Lewis, 1993: 115).

1860'ların ilk yılları, imparatorluğun Balkan'lar da yönetimi altındaki bölgelerde Balkan milli kimliğinin fark edildiği ve şuurlanmaya yol açtığı evredir: “Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan milliyetçiliğinin gittikçe artan baskısını hissetmeye başladığı ve milletlerarası ilişkilerinin Avrupa ittifakının gözetimi altında yürütüldüğü bir zamandı. Aşağıdaki gelişmeler, genç ihtilalcilerin Bâb-ı Âli'den nefret etmelerinin doğrudan sorumlusu olarak gösterilebilecek olaylardan birkaçıdır” (Mardin,1998: 24). Bu süreçte Balkanlar'daki otonom bölgelerin ya da bağımsızlığa giden Hıristiyan prensliklerle Lübnan valiliğine bir Hıristiyan'ın tayin edilmesine kadar birçok olayda Osmanlı onurunu yaralayan olaylar artmaktadır. Bir taraftan Osmanlılık diğer taraftan Osmanlılığı kendi zaviyesinden yorumlayanların iyi yönetilmediklerine yönelik kanaatlerini pekiştirecek olayların üst üste gelmesi Tanzimat hükümetlerine karşı tepkiyi artırmıştır.

¹ 1856 Reform Bildirgesi'nin yayımlanışından üç yıl sonra Kuleli Vak'asıyla anılan gizli örgütün adı “Şeriati Tutma Cemiyeti”, kimilerine göre “Fedailer Cemiyeti”dir. Fedai, İslâm geleneğinde bir dava uğruna kendi isteğiyle rol alarak, ölümü de göze alıp bir tedhiş eylemine giren kişi demektir. Bu örgütün ne zaman kurulduğunu, ne kadar ömrü olduğunu da bilen yoktur.

Ancak, 1859'da meydana çıkarıldığını biliyoruz. Üyeler Kuleli'de yargılandığı için olaya bu ad verildi. Bkz Niyazi Berkes “Türkiye'de Çağdaşlaşma” YKY yayınları, Ayrıca; Uluğ İğdemir, Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma, Türk Tarih Kurumu, 1937.

3. Bilgiden Eyleme: Savunmacı Sentezci Kimliğin Dışa Vurumu

1860 yıllar, yeni ve yenileşme kelimelerinin devlet kontrolünün dışında sivil hareketlerce sahiplenildiğinde özgün tecrübelerin ortaya çıkabileceğini efsar-ı umumiyye ispat etmiştir. Yenilik kelimesinin tılsımı ileri, iyi anlamında kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Dar anlamıyla yenilik, bir kültür ögesinin işlevini kaybedecek biçimde bir başka kültür ögesinin ortaya çıkmasıdır. Yenilik, orijinal sentezlerde ya da sentezlerin orijinalliğinde aranmalıdır. Ögelerin orijinalliğinde aranmamalıdır. Çünkü bir bütünüün ögeleri, başka bir bütün oluşturabilir. O zaman ortaya çıkan şeyin yeni olmadığını söylemek mümkündür. Gerçekten, pek çok sistem (dini, ideolojik, felsefi, sosyal) farklı ögeleri, farklı yerlerde kullanmıştır. Yenileşme çabalarını anlamak için yenilik, yenileşme kadar kıymetli bir kavram da "islah"tır. İslah; geçmişte güzel ve kabul görmüş şeylerin bazı yönlerden düzeltilmesini gerektirir. Aslında ana yapı, genelde iyidir; ama bazı yönleri aksaklığa uğramıştır. Hamza Türkmen, modernliğin içinde yapılan islah çalışmalarının ifsada yol açacağından bahsetmektedir: "Tarihi bozulma dönemlerinde veya modernizmin kurumları içinde üretilen gelenek, kendini her ne kadar kutsalla irtibatlı gösterse de, vahyi ölçüden kopukluğu nedeniyle, modernizmin dayandığı değerler gibi ifsad içindedir" (Türkmen,2014:137).

Namık Kemal'in yaşadığı dönem Osmanlılık, İslamcılık ve olgunlaşma yolundaki Türkçülük ile ilgili sentezlerin şartlarını sağladıkça karışımımıza aşamalı ve sentezci halleriyle çıkmaya başladığı devirdir. Namık Kemal ilk ikisi ile birlikte anılsa da üçüncünün doğumunu hazırlayacak sosyo-kültürel malzemeyi de şiir, oyun ve yazılarında ipuçlarını vermektedir. Şiirlerinde ataların yiğitliği, gözü pekliği ve kahramanlığı kendiliğinden maziyi, derinlerden zimmi olsa da Türkçülüğü çağırılmaktadır. Geriye kalan şartlar değişikçe Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük kartlarını oyunun gelişimine göre ileriye sürmekten geçmektedir. Üçüyle ilişkilerini iyi tutan batıcılık ise, zaman içerisinde üçünün de üzerine çıkarak sentezlerin katalizörü olmuştur. Özellikle Osmanlılık hem her türlü ekstremlığe geniş ve açık kapı bırakırken tabiatı gereği de sentezciliğe olanak tanımaktadır. Tabiatı gereği; imparatorluğun içinden geçtiği ateş çemberinde hazır bulunan batılılaşma, Osmanlı, İslam kavramları zaten tedavüldedir. İmparatorluk küçülüp Anadolu'ya doğru büzüştükçe Türkçülükte mevcudiyetini hissettirmenin ötesine geçerek "izm" halini alacaktır. Birbirlerinden güç alarak Osmanlı kamuoyunda karşılıkları oluşmuştur. Müşterek bir menzil, birlikte yürüyüşe müsaade eden "üç benzemez" in aralarında geçişler söz konusudur; geçişler, beraberinde uç noktaları törpüler. Hatta, çelişkileri artırdığı gibi topyekün tasdik etme ya da etmemek noktasın da tercihe zorlamaz. Her sentezde az ya da çok senteze giren unsurların oranları vardır ve sentezde temsil edilir. Sentezler, sonradan katılmak isteyen "gecikmiş" unsurları da dışlamaz. Sentezin içine alarak (Türkçülük vb) "mevcudiyetini muhafaza" ve "geliştirme" imkânı sunmaktadır.

"İslah edilmiş devletleri için bir millet yaratmak amacıyla, Tanzimatçılar "Osmanlıcılığı" savundular. Osmanlılık beklenmedik bir şekilde Müslümanlar arasındaki ortak kültür duygusunu arttıran bir dizi sosyal ve kültürel değişiklikler yarattı ve aynı zamanda etnik ve mahalli bilinci uyardı. Oysa, bu akımın asıl ideal amacı yüzlerce farklı etnik, dini, sosyal ve mahalli grupları yekpare bir siyasi blok -yani

millet- halinde bir araya getirmek ve sultanın bütün tebaasını, din, etnik köken ve din farkı gözetmeden, kanun yönünde eşit vatandaşlar yapmaktı. 1864 Tabi'yet-i Osmaniyye Kanunu çıkartılmasından önce, hanedan dışında hiç kimse Osmanlı diye adlandırılmazdı. Sıradan laik vatandaşlık bağı ile homojenleştirilmiş üniterterritoryal ulus devlet kavramının Osmanlı veya İslâm tarihinde yeri yoktur ve tek bir örneğine rastlanmamıştır. Geleneksel Osmanlı Devleti çok büyük sayıda dinsel, kabilesel, toplumsal ve etnik gruplardan oluşur ve aralarında dinin dışında hiçbir ortak etnik veya politik kimlik bağı bulunmazdı" (Karpat, 2003: 582,583). İslam ve milliyetçilik konuları Türk siyasi düşünce tarihinde 1860'ların ikinci yarısından itibaren, Yeni Osmanlılarla birlikte gündeme gelir. Gerçek tartışmaları ise, II. Meşrutiyet döneminde yapacaktır (Çetinsaya,2004: 420).

"Buna karşılık Osmanlılık, ülkenin vatandaşlarının malı olduğunu veya olması gerektiğini ve devlete sahip çıkmalarının dini kimliklerine bakılmaksızın 'Osmanlı' olarak vatandaşlık statülerinden kaynaklandığını savundu (...) Hükümet 1860'larda ve 1870'lerin ilk yıllarında yeni Osmanlı kimliğinin popülerize etmek için elinden geleni yaptı ve zaman zaman ülkeyi bir Osmanlı birliği (ittihad-ı Osmani) olarak tanımladı, hatta Pan-Osmanizmden bir milletler ittifakı olarak bahsetti." (Karpat, 2003: 582,583).

"Fakat 'Osmanlı milleti' fikri pratikte yürümediği için uzun ömürlü olmadı. Balkanlar'daki ve Hristiyan Araplar'ın başı çektiği Müslüman ülkelerdeki milliyetçilik hareketlerinin hız kazanması Osmanlılık hareketini akamete uğrattı. Bu durum karşısında devlet ve bir kısım aydınlar 'ittihad'ın sınırlarını daraltmak, bu sayede devleti toparlamak için bir adım geri attılar; ittihad-ı ana sınırdan 'ittihad-ı İslam'a çekildiler. Böylece Türk olsun olmasın müslüman unsur birinci plana çıktı ve gayrimüslim unsur bir ölçüde dışlanmış oldu." (Kara,1997: 28).

4. Yeni Osmanlı Hareketi: "Üstünlük Takvadandır'dan Hubbül-Vatan Mine'l-İmâna"

Yeni Osmanlı Hareketi, imparatorluğun ilk modern ölçülerdeki münevver/aydın sınıfıdır. Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu yenileşme ve ıslahatları yerine getirmek üzere muasırı oldukları batılı düşünceyle, akımlarla temasa geçilerek ithal ikame siyasi unsurların bünyede içselleştirilmesini teklif etmişlerdir. Düşünce, mektup ve gazete yazılarının temelinde Osmanlı siyasi bütünlüğünü muhafaza etmek vardı; bütünlüğün sağlanmasında İslam'ın ahlak düzeni önerisinden, kimliğe, meşverete ve medeniyete kadar İslam gündelik yaşamı ve kültürünü desteklemiş, vahiy cevherinden de sentezlerini geliştirirken istifade etmişlerdir. Sosyo-politik sorunlarla, sömürgeleşmeyle, batı değerleriyle yarı-küreselleşmeyi yaşayan global toplumun bir parçası olarak Osmanlı'da; İslam ideolojik açıdan yorumlanırken batı ile ilişkilerde siyasal toplumu ve izdüşümünde halkın namüsaait ahvalini iyi bir seviyeye getirebilmek hedeflenmiştir. İttihatçılar ve Cumhuriyet rejimi daha sonra buna *muasır medeniyet seviyesine ulaşmak*, diyecektir.

Kıscası faydacılık öne çıkmış ve imparatorluk kurtarılmaya çalışılmıştır. Faydacılık, beraberinde üstünlüğün takvalı oluştan ve küçük alem insanın içsel ve dışsal süreçlerinin tamamını ifade ederken, Allah'ı en çok sevmenin somut göstergeleri muhafazakâr münevverler marifetiyle siyasal

sisteme taşınmaktadır. Müslümanların gerçek vatanı *yitik cenneti*ken, yeryüzü cenneti ise fiziki manada *vatan* olmuştur; cennet semavattan yeryüzüne inmiştir. Sekülerleşmenin kıyılarına doğru fiziğin ile metafiziğin (kendi aralarında farklılıklar olsa da) Genç Osmanlılar'ın hüneriyle bir araya getirilerek seküler kutsallaştırmanın öni açılmıştır.

Devletçi tavır kutsalların en önde gelenidir. “Türk modernleşmesinin tarihine baktığımızda modernleşme sürecinin merkezinde devlet iradesini görüyoruz. (...) bireysel aidiyet ve vatandaşlık temelli anlayış hukuki söylemde var olsa da, pratik uygulamalarda geri plana itilmiştir. Ulusçuluk ilkesi devlet eliyle tanımlanmış ve tepeden öğretilen kolektif hedefler ile belirlenmiştir. Batı ile kurulan ilişki bakımından ‘savunmacı modernleşme’ diyebileceğimiz bir tavır içinde kolektif aidiyet ve bütünlük (birlik ve beraberlik) vurgulanmaktadır” (Durgun,2011: 52).

“Modernleşme 18. Yüzyılda Osmanlı ve Avrupa ordu sistemleri arasındaki farkı anlamaya yönelik çabalarla başlamıştır. 19. Yüzyılın başlarında modernleşme askeriye dışındaki alanlara da yayılmıştır (Durgun,2011: 52). Osmanlı’daki yayıcı ara unsur da aydınlama zihniyetini gürbüzleştiren eğitim ve eğitim kurumlarıdır. “Türk Modernleşmesi Genç Osmanlılar’dan Cumhuriyet’e miras kalan devletçi bir tavır barındırmaktadır. Bu tavır Avrupa’daki gibi kitleleri mobilize etmek, ‘milleti uyandırmak’ zaruretinin yanında temel olarak devleti parçalanmaktan kurtarma ve kalkındırma amacındandır” (Mardin,1991: 52).

Dinin etkisinin azaldığı Cumhuriyet’in ilk yıllarında ise, ulus devletin sloganlarından biri haline gelmiştir. Artık, kutsala dokunma ve tartışma imkânı ortadan kalkarak ulus devleti tanımlayan ve haklılaştıran bir mahiyete bürünmüştür. Namık Kemal’in söylemleri eski devletin (Osmanlı) *hafızası*, yeni devletin (Türkiye Cumhuriyeti) *parmak izi* gibidir. Hürriyet gazetesinde çıkan makalelerinin başlığı vatan sevgisinin imandan geldiğiyle münasebetlidir: “Namık Kemal, vatan sevgisini imandan görür. O Hubbü’l Vatan Mine’l İman ilkesini şiar edinir. İçinde Allah sevgisi olan kişide vatan sevgisinin de olacağına inanır. Vatan yahut Silistre’nin kahramanlarından İslam Bey’e, ‘Bence vatan, iman ile beraberdir. Vatanımı sevmeyen, Allah’ımı da sevmez!..’ dedirtir.” (Uysal,2020: 416).

5. Yeni Osmanlı Hareketinin İleriye Yönelik Etkileri

“Genç”lerin hareketi, 1865 yılı içerisinde 6-7 kişilik² bir küçük grupla başlayan ve imparatorluk kültüründe pek alışık olmadığımız ideolojik iklimi efor-ı umumiye’yi soğan muhalif yapıdır. Etkileri birkaç nesli saran fikir akımının her halkasında medeniyet ve ilerleme fikri savunulduğu gibi eşitlik, hürriyet, vatanperverlik gibi daha sonra ulus devlete miras kalan kavramları imparatorluk yaşamı devam ederken dile getirmişlerdir. 1908 ve sonrasında İslamcılık ve Türkçülük gibi akımların olgunlaşmasını sağlayacak ilk tartışmaların da başlaması için öncülük etmişlerdir. Şöyleki; İslam’ı gündelik siyasi tartışmalar ve yıpranan Osmanlı kimliğinin küçülerek yeniden tahkim ve ihyasında ve

çatırdayan imparatorluğun mukavemetini artırmada harç olarak kullanılmasıyla beraber “dokunulmaz” ve “mübarek” sayılan her şeye “insan eli” uzanmaya başlamıştır. Ahmet Cevdet Paşa’larla Mecelle; Kur’an-ı Kerim’e uzanan insan eli olmuştur. Namık Kemal özelinde ise, İslami değer sistemi, insani istek ve gayeler doğrultusunda batı ile Osmanlı sistemi arasında “orta yol” bulmak için yeniden yorumlanmak istenmiştir.

İslam’ın batı uygarlığının maddi dünyayı ele geçirme karşısındaki temiz siciliyle siyasal sahanın içindeki tartışmalara çekilmesi; İslamcılığın içerisine karışan/karıştırılan her şeyin İslam’ı da tartışmak isteyen muhitlere geniş ve elverişli olanaklar sağlamıştır. İslam’ın her alana değerlerinin şümullenmesiyle ilgili çekincelere sahip Türkçülüğe ve Yeni Cumhuriyet ideolojisine kadar tesirini giderek kaybeden dinin ve ahlaki değerlerin kamusal alandan çekilişini başlatan süreç Genç Osmanlılar’ın İslam’ı kalkınma ve kurtuluş ideolojisi olarak tasarladıkları ilk yıllarına kadar geri götürülebilir. Genç Osmanlılar’ın fikirlerinin Avrupa ve Osmanlı iç kamuoyunda dikkat çektiği yıllarda yeni bir dilemmada içten içe zuhur etmektedir. İslam’ın etki alanını sınırlamak isteyen muhitleri haklı çıkaracak kozlar ve tezler ilk defa derli toplu işlenmesine fırsat verilmiştir; İslam’ın yeryüzü ideolojileriyle eşitlendiği siyasi, sosyal ve ekonomik sürece 1860’ların ortalarından itibaren girilmiştir.

“Esasen Aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle Osmanlı’daki toplumsal gerilemenin sebebi genelde dine bağlanmaya, modernleşmenin sekülerleşme çizgisi doğrultusunda toplum tüm kurumlarıyla yeniden yapılandırılmaya çalışıldı. 19.Yüzyılın sonlarında pozitivizmin, hiçbir içerik farkı gözetmeksizin, din döneminin aşıldığına ilişkin iddiaları doğrultusunda onun tüm örgütlü biçimlerini ortadan kaldırma girişimlerinde bulundu.” (Aydın,2016: 298).

Tanzimat, aydınlanmanın devrimsel ifadelerini kendi siyasal yapısına uyarlayarak imparatorluk kültürü içinde yumuşatmıştır. Yapılan iyileştirme teklifleri ıslah içindir. Yeni Osmanlı Hareketi, reformisttir. Hareketin en gözde üyesi Namık Kemal ise, mazisiyle ahenkli ve ilerlerken toplumsal düzenin İslam’a kayıtlı fikrinin muhafazası için elinden gelenin en iyisini yapma gayretindeki bir münevver portresi çizmiştir. N.Kemal, milli sentezi önceledi; Osmanlı milliyetçiliğini, vatan aşkı, gelişmeyi, ilerlemeyi “ati”yi belirlemek ve kaçan huzuru geri getirmek için kitle iletişim vasıtalarını (tiyatro, roman ve gazete, vs.) kullanarak bildiklerini eğitim üzerinden topluma zerk etti. Tıpkı Fransız İhtilali’nden sonra toplumun devasa bir “açık okul”a dönüştürülmesine benzer şekilde, kurtuluşu ve gelişmeyi halkın eğitiminde aradı. Devrim öncesi ve devrimi hazırlayan, devrim sonrası düşünürleri Osmanlı’da okuyan “genç”lerin müşterek tutkusuydu. “Genç”ler, Fransa kadar İngiliz ve Alman düşüncesinden de haberdar olsalar ve etkilenseler de; düşünceleri Fransa etkisine her dönemde - Osmanlı’nın kurumları- daha açık olmuştur. Nedeni de anlaşılırdır: İmparatorluğun Tanzimat’a kadar batılılaşma meselelerinde beslendiği kaynak Fransa olmuştur; Lale Devri’nden itibaren devlet şemasındaki birçok biçimsel ve özsel değişimin köksaldığı değerler, yabancı dil öğrenimi ve çeviri kitaplar, vs. Fransız kökenlidir. Osmanlı

² İttifak-ı Hamiyet, şu şahıslar tarafından kuruldu: Mustafa Fazıl Paşa, Mehmet Bey, Namık Kemal, Ayetullah Bey, Reşad Bey, Agah Efendi ve vazifesi taşrada İttifak’ın fikirlerini yaymak olan PazarköylüAhmed isimli

“avamdan” bir kişi. Bkz Şerif Mardin, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletişim Yayınları, 1998, İstanbul.

İmparatorluğu içinde Fransa “ilk”lerin ülkesidir. Osmanlı’nın gençleri de bu izleri takip ederken sürgün yıllarında Avrupa’da başka ekol ve ülkeleri de deneyimleyip yazılarında yer verdiler. Mesela, cemaatlerden oluşan Osmanlı sistemine ferdiyetin öneminden bahseden bir yapı önermeniz bile bunun uygulama alanı küçük elit grupları haricinde neredeyse yoktur. Namık Kemal, her ne kadar İngiliz parlamento sistemi ve çalışma sisteminden büyüyenip sanayileşen İngiltere’ye hayranlığını gizleyemese de gelişmeler Fransız etkisinin neticeleri itibarıyla tesirinin yüksek olduğu ve Osmanlı’nın merkezilikten, padişahlık/hanedan sisteminden, toprağa dayalı örgütlenmeden, sınıfsız yapıdan kısacası yüzyılların getirdiği alışkanlıklardan, kurumlardan ve devlet geleneğinden vazgeçemediğini göstermiştir.

“Milli kimliğin Cumhuriyet aşamasında da kuruluş aşamasında da İslami karakter göstermeye devam ettiği görülmektedir. Milli kimliğin İslami kodları oldukça işlevseldir ve ulusal bilinç taşımayan geniş halk kitleleri için İslami semboller bir lokomotif güç olmuştur” (Tanç,2017:70; Yıldız,2009: 219).

6. “Kerim Devlet”ten “Ulus Devlet”e: Namık Kemal’in Yeni Kimlik Oluşumundaki Rolü

Yeni Osmanlı düşüncesi içerisinde milli sentez arayışı, Osmanlı kimliğine de batılı-seküler öğelerin dahil edilmesine yol açmıştır; İslami ve modern batılı siyaset kavramlarını kimilerine göre tartışmalı ve kimilerine göre de devrin gerekleri icabı mecburi izdivaç biçiminde milli olanın üstün tutulacağı “söz”üyle yan yana getirilmiştir. Namık Kemal’lerden Mehmet Akif’lere kadar birçok muhafazakâr-mukaddesatçı münevverin kendilerini ikna ve kamuoyunu siyasi ikna edilmesi süreci bu şekilde yönetilmiştir; ancak batı medeniyetinin maddi unsurlarının etrafındaki toplumsal değer kümesiyle birlikte Osmanlı’ya ithalinin olası neticeleri bile-isteye göz ardı edilerek sekülerleştirici ikame kısmının bir illet halinde sirayet etmesi üzerinde durulmamıştır. Oysa milliyetçilik akımı Fransız İhtilali üzerinden Hıristiyan, Müslüman ayırımına ve seçiciliğine gitmeksizin her yeri ateşe vermiş, istediği vücuda girmiş, mevcudiyetini muhafaza etmeye muvaffak olmuştu. Eğer 19. Yüzyıl şartları içerisinde; Osmanlı’da sosyal bilimci perspektifi eksikliği değilse ve milliyetçilik tecrübesinden sonra ikinci defa yapılan bir hata ise (mecburi izdivaç) sosyal ve siyasi izahı nasıl yapılabilir? Yoksa melezleştirme, uzlaştırma, sentezcilik, vs. İslam menşeli kültür içinde yoğunlaşmış toplumun ve izdüşümü devlet unsurlarının sekülerlik krizine girdiğini örten bir sürecin adı mıydı?

Cemal Şakar, herhangi bir göndermede bulunmadan ya da isim vermeden modern olmak ve modernleşmek isteyenlerin dünyevileşirken, dünyaya ait olmayanın dünyaya indirilmesinden ve maddi olanın sınırlarına girmek mecburiyetinden bahseder: “Modernlerin ‘hemen şimdi, burada’ kurmak istedikleri rasyonel dünya tasavvurlarının önemli argümanlarından biri olarak; öteye ait her ne varsa hepisini maddi olanın sınırları içine çeker. Ancak dini olanla dünyevi olan’ arasında keskin bir sınır çizmek olası değildir. Dini olan ancak dünyada temessül edebileceği için maddi olanla ilişkilidir; dünyevi de daima dini olan tarafından kuşatılarak kutsallaştırılır. Geçişlilik hali modernlerin hemen şimdi burada kurmayı umdukları cennet için ‘öte’lerde olanların da dünyaya katılmasını sağlar. Onlar böylece

dünyevileşerek; sınırlı, geçici dünyada yeniden yaratılırlar. İnsan için herhangi bir yabancılaşma taşımazlar, korku nedeni olmaktan çıkarlar; gözle görülecek, elle dokunulacak şekilde somutlaşırlar; bir anlamda inanılabilir olurlar” (Şakar,2009:5,6). Namık Kemal’e haksızlık etmeden bu süreç nasıl izah edilebilir? Şakar’ın söyledikleri Namık Kemal’ler için tam geçerli olmasa da Avrupa’da ve Osmanlı’da modernliğin kurumları kurulup geleneklerin taşıyıcıları etkisinin karşı koyulmaz hale gelmeden aradıkları ara çözüm (sentezleme) içerisinde değerlendirilmelidir. Yoksa, mübarek sayılanların dünyevi olanlarca kuşatılması ya da tersinden dünyevi olanın mübarek olanca kuşatılması şeklinde keskin bir ifadeden hareketle Namık Kemal ve arkadaşlarının hareketi izah edilemez. Fiili bir duruma karşı konumlanmış ve tepkiselleşen başlayan ve maddi olanın manevi olanın denetiminde şartlı yer alışı şeklinde meşrulaştırılması olarak tasvir edilebilir.

Namık Kemal’in yaşadığı yıllar, imparatorluğun batılılaşmayı benimsediği, kurumsallaştığı ve geri dönülmez yola girip hızını artırdığı dönemdir. Devlet kurumlarıyla birlikte toplumda neticelerin geniş kamuoyu önünde tartışılacağı, gazete benzeri vasıtalarında tecrübe edildiği ve az sayıdaki okur-yazar kitlenin tartışmalardan haberdar olarak katılım sağladığı ve yapılan tartışmalardan da kanaat edindiği bir çerçevede gelişmiştir. Tanzimat ve ardılı yıllar, devlet modernleşmesinin halk modernleşmesine de uç verdiği; ancak neticelerinin II. Meşrutiyet ve sonrasında kalacağı bir hazırlık aşamasının kor parçasıdır. Namık Kemal’de devrin şahidi hem de yeni devleti hazırlayan kilit taşların en irisi ve siyasi sistem arayışlarını sentezleyip yerlileştiren ve somutlaştıran, aynı zamanda da siyasi sistem teşekkülünde ilham veren baş aktörlerden birisidir. Genç Namık Kemal, Batı siyasi felsefesi ışığında, özellikle Locke, Hobbes, Rousseau ve Montesquieu’den yararlanarak, temel siyasi çerçevesini geliştirmeye çalışıyordu, fakat onun yapmaya çalıştığı esas iş, Batı siyaset teorisinin, özünde, İslam felsefesinin dışında olmadığını göstermekti. Bu çok önemliydi; çünkü, ilk olarak, bu şekilde Batı’dan alınabilecek bir kurum, kavram ve teori, ‘ithal’ ya da ‘kopya’ olmaktan kendiliğinden kurtulacak ve Osmanlı/İslam toplumunun öz değerlerini yansıtmış olacaktı. (...) Toplum sözleşmesi, biat kavramıyla eşleştiriliyordu. (...) Sultan, şeriatı hükümlerini uygulamak ve adaleti sağlamakla görevliydi ve öyle de kalmaya devam edecekti. Bu geleneksel Osmanlı yönetim felsefesinin onaylıydı. ‘Kerim devlet’ formülü geçerliydi. Ayrıca, Namık Kemal güçlü bir ahlakçı olarak, İslam ahlakını da bu çerçeve içine yerleştirmekte geri kalmamıştı. (...) Namık Kemal, geleneksel İslam/Osmanlı siyasi felsefesini, Batılı bir teorik çerçeve içinde sunarken, aslında, geleneksel olanı modern bir kap içinde sunmanın çabası içindeydi. Tutarlı olmayabilir, ama çabası takdire değerdir. Siyasi pozisyonları savunmak için, tutarsız ve hatta kendi içinde çelişkili siyaset teorisi geliştirmek konusunda ısrarlı olmak ve aksini gerçekleştirmek için herhangi bir hassasiyet göstermemek de gelecek kuşaklara yönelik bir başka siyasi düşünce mirası olarak kabul edilmelidir” (Koçak, 2006: 248,249).

Namık Kemal’in yarım asra yaklaşan ömründe ortaya koyduğu eserlerinde yoğunlaştığı, uzmanlaştığı bir alanın olmadığı gözlemlenmektedir. “Ancak, çalışmalarında öne çıkan temel konuları, devleti dikkate alarak kurgulamış olması ve daha sonra devletin ayakta kalabilmesi için nitelikli insanın yetiştirilmesi için yaygın iletişim araçlarıyla

piyes, gazete, roman yardımcılarıyla halkı aydınlanma ilkeleri etrafında sosyalleştirmeye çalışması ve Batılılaşma cereyanlarıyla teşrik-i mesaisini artıran bir toplumda İslami değerleri tekrardan devletin ana unsuru haline getirmeye çalışması onun siyasi düşüncelerini ele veren ipuçlarıdır.” (Özkul,2020:128). Özellikle kullandığı hürriyet, eşitlik, eğitim, vatan, millet, devlet, meclis gibi kavramları yalnızca yaşadığı yıllarla ilişkilendirmek yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda seküler, laik ulus devletin de kapsama alanına girmektedir. O zaman Namık Kemal’i imparatorluğun bir arada tutucusu olduğu kadar ulus devlet sürecinin gizli mimarlarından biri olarak düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Milli kimliğin İslami unsurları toplumun her alanında tedavülde olması sebebiyle ve nüfuz etmiş olduğundan fonksiyoneldir. Mümtaz’er Türköne’nin de vurguladığı üzere, Namık Kemal’in idealleri ve belki ideolojik tavır alışları bunların da toplamından daha fazlasıdır: Türköne’nin doktora tezini sunuş yazısında Sina Akşin, Namık Kemal’deki düşünce zenginliğine dikkat çekerken şunları da ilave eder; “Namık Kemâl fildişi kulesinde oturan bir düşünür değildir, öbür yeni Osmanlılar gibi gazetesinin her sayısına yazı vermek, battı batacak bir imparatorluğu kurtaracak çareleri bulma durumunda olan bir kişiydi. Onun için makalelerinde koştur izlekler (temalar) bulunabileceği gibi, çelişik düşüncelere de rastlamak mümkündür. Örneğin, Namık Kemal din ve milliyetleri ne olursa olsun, bütün Osmanlı’ları birleştirecek bir Osmanlı milliyetçiliğini de savunmuştur. Belki Namık Kemal’in İslamcılık yönündeki yazıları daha çoktur. Bunların çokluğu, çoğu okuyucusunun Müslüman olmasıyla açıklanabilir. Ama bence onda Osmanlılık İslamcılık denli önemli olmalıydı. Zira ikincisi, Müslümanları demokratik bir katılım için seferber ediyor idiyse, birincisi de demokratik bir çevre içinde imparatorluğu yaratacak, bir arada tutacak tek çözümdü. O günkü koşullarda Müslümanlar için demokratik, Müslüman olmayanlar için diktatörce bir siyasal düzen devletin bekası açısından düşünülemeyeceğine göre, Osmanlılık İslamcılıkla at başı gitmek zorundaydı.” (Türköne,1991:11). Sina Akşin cephesinden Namık Kemal dünyası bu şekilde tanımlanmaktadır; ancak, kendisi ve aile efradı dındardır. Okuyucuları ve yazılarını takip edenler Müslüman olduğu için siyasi bir İslami düşünce sistemi inşa ediyor değildir; zaten yetişmesi gereği düşüncesinin temelinde din vardır; çeşni değildir. Ege Adalar’ında -sürgün yıllarında- elinin altında geniş bir kütüphane imkânı yokken Fransızların filozofları arasında kabul edilen Renan’a itiraz edip İslam’ın müdafaasını yaparken mazisi yine peşindedir. Çocukluğunda ve gençliğe adım attığı yıllar boyunca dedesinin denetiminde İslami muhitte yetişir ve sosyalleşme sürecinden geçer: Dedesi, Tanzimat öncesi geleneksel devir içinde doğmuşken, Namık Kemal ise, II.Mahmut’un Tanzimat’ı başlatacak politikalarının filizlendiği Tanzimat’ın ilk yıllarında doğmuştur. Divan şiirine ilgi duyar ve genç yaşta evlenir. Bunların hepsi Namık Kemal’in samimiyetini güçlendiren emsallerdir. Onun hayatına giren Şinasi gibi isimlerin çalışmalarının etkisi altına girdiği gibi, etkiden çıkmasını da bilmiş ve Genç Osmanlı Hareketi içerisinde zaman zaman diğer gençlerle hem fikir olmuş, zaman zaman da ters düşerek bağımsızlığını korumuştur. Tüm bunlara Namık Kemal’in İslamiyet ile ilgili düşünceleri, bir Müslümanın yirmi dört saatini nasıl geçireceği ve ahirete hazırlanması ile ilgili değildir. Tam tersine, günün şartları gereği Osmanlı’da gündemi belirleyen

devasa ölçekteki gelişmeler ve kurtuluşçuluk/müdafacılık etrafında şekillenmiştir.

İlginçtir, Genç Osmanlı kuşağının hemen peşi sıra gelen Jön Türkler ve Yeni Cumhuriyet’in kurucularının zihninde; iyi bir müminden iyi bir vatandaşa giden uzun yolda Namık Kemal’in yeri ayrı olmuştur. En güzel emsallerinden biri *Vatan Mersiyesinin* kuşaklar arasında üstlendiği köprü vazifesidir. Vatan Mersiyesi (Göçgün,1999: 345-352):

“Vatanın bağına düşman dayamış hançerini

Yoğ imiş kurtaracak bahtı kara maderini”

(Namık Kemal, 1878)

“Vatanın bağına düşman dayasın hançerini

Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini”

(Mustafa Kemal Paşa, 13 Ocak 1921)

Demek ki, istenildiği kadar İslamcılık ya da geleneksel kadim medeniyetin savunucuları arasında gösterilmek istense de olağan güzergahın dışına çıkan mahfillerde de yeri kıymetlidir. Ya da biraz daha Şinasi çizgisine tabi olanlarla müşterekleri fazladır. Namık Kemal’in dışında gelişen ve yerleşen yeni tip ulus devletin yol haritasına yardımcı birçok fiil, aksiyon ve hareketin başlatıcısı ve uygulayıcısı olarak resmî ideolojisi İslam eksensiz olmayan sentezler üzerinden memleketine *çıkış arayanlara* da rehberlik etmiştir. Arka arkaya gelen üstü kapalı cümlelere açıklık getirmekte fayda vardır: Örneğin Namık Kemal’in Fransa ve İngiltere tecrübelerinin ortalamasını alacak olursak Rousseauluk ve anti-Rousseauluk arasında gidip gelmektedir.

Son kertede, Tanzimat hükümetlerinin yanlışlarına karşın sultandan vazgeçemediği gibi onu da sistemin garantisi olarak görmektedir. Biat müessesesi, otoriteye bağlanmayı sağlayan ve yasallaştıran bir zorunluluktur. 1868 yılında Hürriyet’teki “Şavirhum” adlı makalesinde devlet ile fikrini açık eder: “Devlet, bir şahs-ı ma’nevîdir. Kanun yapmak onun iradesi, icra etmek ef’alidir” (Mardin,1998: 337). Yeni Osmanlılar, biat kurumunu ihtiyaçlar ve günün toplumsal şartları doğrultusunda muasırlaştırırlar ve halife seçimle klasik usül seçimle işbaşına gelirken, biat eden “ehl-i hall ü akd”ın (çözme ve bağlama ehli) yerine halk geçmektedir: “Yeni Osmanlılar biat kurumuna paralel olarak, İslamın selefi yorumuyla, şeriata uygun bir yönetim biçimi olarak cumhuriyet’i savunmuşlardır. Namık Kemal “Usul-i meşveret hakkında” mektuplarında, halk hakimiyeti fikrinin cumhuriyet gerektireceği şeklindeki itiraza şöyle cevap verir: ‘İslam ibtida-i zuhurunda bir nevi cumhur değil miydi?’ Şu anda cumhuriyeti gerçekleştirmenin imkansızlığı bu hakkın iptali anlamına gelmez. İslam devletlerinin cumhuriyetten saltana dönüşmesiyle baskı ortaya çıkmıştır” (Türköne,1991: 123).

İslam dinin toplumda müesseseleştirdiği birçok meşru mekanizmanın varlığına rağmen genel irade ve iradenin devlette toplanması fikri ekseninden çıkmak kolay olmamıştır. Namık Kemal’in dini ve seküler formları eklektik hale getirdiği *devlet ve toplum görüşündeki* gelgitler bariz şekilde kendini belli etmektedir. Kenan Çağan’da, Namık Kemal düşüncesinde önemli yer tutan devlet fikrine vurgu yapmaktadır: “Namık Kemal düşüncesinde devlet kavramı merkezi bir yer tutmaktadır. O bir ön kabul olarak devleti toplumsal yapının en önemli organizasyonu olarak kabul ediyordu. Toplumsal yaşamın

düzenlenmesinde, sevk ve idaresinde devlet çok önemli bir rol sahibiydi.” (Çağan,2020: 219). Kemal, devleti yöneten hükümetlerin iyi olmasını ve kabul görmesini dini hukukun, diğer bir deyişle Şeriat’ın siyaseten isteklerini kâle alan hükümetlerdir (Mardin,1998: 322,326). Namık Kemal’in mukaddes bulduğu devlet, hürriyetin adeta garantisidir ve meşrudur. İslam kültürü ve geleneklerini yeniden batıya göre yapılandırır ve izah eder. Oysa, hürriyet kavramının batıdaki karşılıkları Orta Çağ sonrası Hıristiyanlıkla araya konan mesafe üzerine kurulmuştur. Dinin faili aşkın varlık ve ondan çıkan dini değerler sisteminden uzaklaşarak özgürlüğe ulaşılmaktadır. Yerleşik değerlerin sağladığı elverişli ortam, özgürlüğün önünde manidir. Dolayısıyla yüklerini atarak hafiflemenin yolu dünyevi yaşam alanındaki değerlendirmelere din kurumunun öğelerini doğrudan dahil etmemektir.

Namık Kemal’in yaşadığı coğrafyaya ahenk ve düzeni tekrar getirecek unsurların aynı zamanda büyük etki yapacağını ve yazdıklarının, düşündüklerinin ulus devlete geçişi hızlandıracağını çok ön görememiştir. Daha doğrusu bakış açısı hâlâ imparatorluk ve Osmanlılık (kimilerine göre Osmanlı milliyetçiliği) olduğundan olası neticelerini orta ve uzun vadedeki tesirlerini hesaba katarak bir mücadelenin içine girmemiştir: Hürriyet, Vatan, Osmanlılık (Üniterlik) gibi kavramları, muhalif kimliği, her şeye rağmen toplumsal ve siyasal birliğin teminatı fikriyatını topluma sevdirdiği gibi devletinde merkezi unsurlarının haklılığını güçlendirmiştir. Bir araya gelmez denilen kavramlar Namık Kemal siyaseti içinde nasıl bir araya gelebildikleri adeta ispat edilmiştir. Sonraki on yılların kuşaklarındaki *Namık Kemal severliğin* muhtelif izahlarından birisi mevcut resmi ideolojiyi (o dönem için Osmanlılık şimdise Türkiye Cumhuriyeti) halkta karşılığı olan değerlerle tahkim etmesidir. Günümüzde “Dağ başını duman almış”³sözleriyle başlayan Gençlik Marşı’nın milli telkinlerin membağı “Vatan Mersiyesi”, “Vatan Şarkısı” ve belki de “Vatan türküsü”dür ve Osmanlı devrinde de İslami değerlerle uzlaştırarak ilerletmesi kendi içinde tutarlıdır. Vatan Şarkısı (Göçkün,1999: 423) :

“(…)Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda

Can korkusu geçmez ovamızda, dağımızda

Her güşede bir şîr yatar toprağımızda

Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırsız biz.

Osmanlılarınız can verir nâm alırsız biz

Top patlasın ateşleri etrafa saçılısun

Cennet kapusu cân veren ihvana açılısun

Dünyada ne bulduk ki ölümden de kaçılısun (...)

-*Vatan Şarkısı’ndan...*-

Namık Kemal’in “Vatan Türküsü”nde de benzer bir iklim vardır (Göçkün,1999:431). Düşman karşıda ve silahlar

hazırdır. Yiğitlere, inanmış insanlara; analarla eşdeğer tutulan ve her şeyi bahşeden vatani kurtarmaya millet adına davet vardır:

I

İşte âdû karşıda hâzır silâh,

Arş yiğitler vatan imdadına.

Arş ileri, arş bizimdir felâh,

Arş yiğitler vatan imdadına!

II

Cümlemizin validemizdir vatan

Herkesi lütfüyle odur besleyen.

Basdı adû göğsüne biz sağ iken

Arş yiğitler vatan imdadına!

-*Vatan Türküsü’nden...*-

Namık Kemal’den sonra imparatorluğun nihayete ermesi ve yeni kurulan ulus devletin içerisinde yetişen nesillerinde vatan aşkı Namık Kemal’le mukayese edildiğinde kutsallığı ve muhtevası tedrici olarak kavileşmiş, kara sevdaya dönüşmüştür; İttihat ve Terakki’nin arka bahçesi Genç Dernekleri’nin (1916)talimatnamesine göre önce “Terbiye-i Bedeniye Yürüyüş Marşı”(Tanğ,2017: 54) ya da daha sonra Cumhuriyet’te bilinen adıyla Gençlik Marşı’nın söz yazarı Ali Ulvi Elöve gibi bir şair-öğretmenden yaklaşık yüz yıl sonra bir başka öğretmen meslektaşı, teröre destek verilmesi ve vatanın dirliğinin ve birliğinin tehlikeye girmesi karşısında namüsait ahval altında aynı heyecanla, hislerle, vücudundan aziz bildiği vatanla, toprakla monologa girerek milletini teselli etmektedir: Şair marifetiyle yiğitlik, kahramanlık, şehitlik övülürken vatanın birliği, bütünlüğü tartışılmazdır ve karşı çıkanlar namert bulunur, cezalandırılır:

I

“Ne tutarsın bedeninde itleri?!

Sırtlarını bombalar yalasın!

Mağralarda beslediğin bitleri

Mehmetlerim nefesiyle dalasın!

Gara Dağı; un-ufak olasın!(...)

Lanet senin toprağına taşına

Pişman olup saçlarını yolasın!

II

Rabbim der ki; “Şehit ölmez yaşıyor!

O’nun ilmi zaman-mekân aşiyor

Kul İsmail bu haline şaşıyor

Dileğimdir; Yaratan’dan bulasın!

Gara Dağı; un-ufacık olasın”

-*İsmail Süklüm, 14 Şubat 2021-*

³ Selim Sırrı Tarcan, yüksek eğitim için gittiği İsveç’te “Şakıyan Üç Kız” isimli şarkının notalarını getirmiştir. (Yazarın Notu: Notaların üzerine Türkçe öğretmeni ve Şair Ali Ulvi Elöve’nin bu duyularla, İstanbul Moda’daki erkek öğretmen okulunun denize bakan odasında pencere kenarında oturdu ve yazmaya başladı: “Dağ başını duman almış (...)” İlk

kez 1916’da erkek öğretmen okulunun beden eğitimi gösterileri sırasında söylendi.) 19 Mayıs 1919 yılında Mustafa Kemal Samsun’a çıktıktan sonra Karageçmiş köyüne yürürken yolda arkadaşlarıyla söylemiştir. 20 Haziran 1938’de Gençlik ve Spor Bakanlığı marşı olarak kabul edilmiştir. (Gençlik Marşı, 2021,www.wikipedia.org).

8. Sonuç Yerine

İslami vatanperverliğin en müşahhas şahsiyetlerinden Namık Kemal; Osmanlılık, İslamcılık, Ulusçuluk akımlarının kendilerinden çok şey buldukları ve vatanseverlikle Namık Kemal severliğin kolayca eşitlenip birbirinin yerine konabildiği hatırı sayılır bir literatürün de diğer adıdır. Dönemin kor tartışmalarına hesapsız dahil olan düşünsel birikimini ve cesaretini neredeyse tek bir şeye hasreden ömrünü ahenkli ve huzurlu bir düzenin tekrar tesisi için feda eden biridir. Bunu yaparken ister-istemaz batıdaki literatürün öne çıkardığı kavramları 1700'lerin başında olduğu üzere bünyeye yerleştirerek düzenin devamını imparatorluğun lehine çevirmek istemektedir. Yine de onun yaşadığı yılların 1700'lerden bazı farkları vardır: 1800'lerin sonuna doğru hem siyasi hem de kültürel hayatta batılılaşma bir yangın gibi Osmanlı'yı sarmaktadır; yangının *ısıtma* niteliği *yakma* niteliğinin gerisinde kalmaya başlamış ve kontrol edilemez hale gelmiştir. Bununla birlikte, Tanzimat yıllarının karmaşası içinde her şey kötüye gitmemektedir. Halkla siyasal sistemin yakınlaşmasının da önü açılmıştır. Namık Kemal'in sosyal bir aktör ve organik bir aydın olarak tartışmalara dahil olması II. Meşrutiyet ve sonrasında Cumhuriyet'in şartlarını da olgunlaştırmıştır. Namık Kemal, siyasal katılımın imkanlarının arttığı; ancak araçlarının batılılaştığı bir evrede otoritesinin hissetmediği ağırları paratoner gibi üzerine çekmiş, toplumun derinliğinden gelen yerel unsurları kuşanarak bitimsiz bir mücadele meşalesini tutuşturmak için kullanmıştır.

Namık Kemal'lerin yaktığı vatan ateşi -rüzgârın zaman zaman yönü değişse de- parlaklığını ve aydınlatma niteliğini her daim sürdürmüştür. Kemal'in fikir ve eylemleri yalnız halkın yolunu aydınlatan kandil vazifesi görmemiş, Cumhuriyet'e giden yolda ele aldığı kavramlar ardılı nesillere hem kimlik hem de hazır düşünme kalıpları ve batılı kavramların hâkim Osmanlı kültürü içinde melezleştirilmesine imkân tanımıştır. Tanzimat'ta ıslahatlarla başlayan süreç nihayetinde Cumhuriyetle devrimsel bir niteliğe bürünmüştür. Namık Kemal kimi yerlerde ister şuurlu ister şuarsuzca söylemleri bir siyasi miras dahilinde pay edilmiş olsun; üç akımın kendilerinden çok şeyler bulduğu güçlü bir temsil sahasında geniş kitlelerin nezdinde hüsnü kabul görmesine sebep olmuştur.

Namık Kemal, imparatorluktan ulus devlete gidişatı ve güzergâh üzerindeki durakları belirleyen öncü isimlerden biri olmuştur. Dini eğitimi ile içtimai meselelerin çatıştığı yerde çok fazla tutarlılık aramadan çözüm önerilerini sıralamış, Haldun'un tezin yaydığı karamsar havaya dahil olmak yerine imparatorluğa çöken sisin dağılması için elinden geleni yapmayı yeğlemiştir.

Namık Kemal, çatışırken ve uzlaştırırken takındığı tavır aynıdır: *Kim olduğunu bilmek* ve *kim olduğunu unutmamak* üzerine yoğunlaşmıştır. Halkını ve devletini de bu yönde ikazlarla sarsma ve kendine getirmeyi şiar edinmiştir. *Kendinden geçmeyi ya da kendinden vazgeçmeyi* ise, hiçbir zaman dillendirmemiştir. Dillendirmek isteyenlerle de takati yettiği müddetçe can siper hane mücadele etmiştir.

Kimlik siyasetinin gerekleri yapı(a)madığında; Tanzimat ortamında *batılılaşma*; yarın ise *başka başka akımların* Osmanlı'nın *kim olduğunu söyleme/tanımlama* salahiyetin başkalarına geçeceğini erken gören ve bu nedenle kimlik belirleme inisiyatifinin er-geç ufukta belireceğinden

hareketle kimlik kazandırıcı etkenler; İslam, vatan, millet, kardeşlik, dayanışma, hürriyetten yarım asıra yaklaşan ömrünün hiçbir safhasında vazgeçememiştir; adeta zenginleştirdiği kavramlar fikriyatının tortusunu oluşturmuştur. Kavramların harareti üslubuna da sirayet etmiştir. Yazılarında aceleci, heyecanlı ve biraz da dağınık bir üslubu benimsemiştir. Namık Kemal'in açtığı yol daha sonraki cesur takipçilerine de kılavuzluk etmiştir. Seküler ulus devlet çizginin milliyetçi minval üzere ilerlemek isteyenlerin cesaretini ve özgüvenini pekiştirecek bir hazırlık dönemini Tanzimat'ın içerisinde imparatorluğun son deminde tartışmaya açtığı konular münasebetiyle başlatmıştır. Sonraki ardıllarına ise konjonktürel olarak Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı ortamını beklemek kalmıştır.

Kaynakça

- Aron, R. (1979). *Aydınların afyonu* (Çev: İzzet Tanju). İstanbul: Tur Yayınları.
- Aydın, M. (2016). *Sistematik din sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Berkes, N. (2005). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bumin, K. (2013). *Batı'da devlet ve çocuk*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çağan, K. (2020). *Bir roman kahramanı: Namık Kemal*. (Su, H. Ed.) içinde, ss:207-227. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Çetinsaya, G. (2005). İslamcılıktaki Milliyetçilik. Aktay, Y. (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, 6, içinde ss: 420-451. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, U. (1937). *Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Durgun, S. (2011). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*. İstanbul: İletişim.
- Fichter, J. (2019). *Sosyoloji Nedir?* 4.Baskı (Çev: Nilgün Çelebi). Ankara: Anı Yayınları. Gençlik Marşı, (2021) www.wikipedia.org erişim tarihi 14.02.2021,
- Göçgün, Ö. (1999). *Namık Kemal'in şairliği ve bütün şiirleri* (Vol. 197). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Grant, J. (1999). Rethinking the Ottoman "decline": Military technology diffusion in the Ottoman Empire, fifteenth to eighteenth centuries. *Journal of World History*, 10 (1), 179-201.
- Hayes, C. J. (1995). *Milliyetçilik: Bir din* (Çev. Murat Çift kaya). İstanbul: İz Yayıncılık.
- İnalçık, H. (1990). Osmanlı toplum yapısının evrimi. *Türkiye Günlüğü*, 11, 30-41.
- İnalçık, H. (Tarihsiz). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Humâyûnu. *Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Makaleler*, Derleyen: Ertan Özensel, 259-282.
- İnalçık, H. (Tarihsiz). Tanzimat'ın uygulanması ve sosyal tepkileri. *Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Makaleler*, Derleyen: Ertan Özensel, 317-350.

- Kara, I. (1997). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi I*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karpat, K. (2004). Osmanlı-Cumhuriyet, İdeolojiler-3. *Doğu Batı Dergisi* 30: Ankara.
- Karpat, K. (2005). *İslâmın siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin son döneminde kimlik, devlet, inanç ve cemaatin yeniden yapılandırılması*, (Çev: Şiar Yalçın). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koçak, C. (2006). *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin doğuşu*, 5. Baskı (Çev: Metin Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1998). *Yeni Osmanlı düşüncesinin doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkul, M. M. (2020). Namık Kemal siyasetinin dinamikleri: Siyasal düşünce ve kavramlar, Hüseyin Su (Ed.) *Namık Kemal* içinde, ss.119-155. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Öztan, G. (2011). *Türkiye’de çocukluğun politik inşası*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sağıroğlu, E. (1998). Ulusa tapınmak ya da milliyetçilik dini. *Umran Dergisi*, 48:30.
- Süklüm, İ. (2021). Gara Dağı Un-Ufacık Olasın, facebook.com, internet erişimi 14 Şubat 2021.
- Şakar, C. (2012). Dünyevileşmenin Paradoksu. *Eskiye*, (14), 5-9.
- Tanğ, E. (2017). *Türkiye’de 1923-1950 dönemi ulus devlet yapılanması ve gençlik politikaları*. Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Tuna, K. (2002). *Yeniden sosyoloji* (Vol. 3). İstanbul: Karakutu.
- Turhan, M. (1994). *Kültür değişimleri*. İstanbul Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları No:16.
- Türkmen, H. (2014). *Türkiye’de İslamcılığın Kökleri*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Türköne, M. (1991). *İslamcılığın doğuşu*. İstanbul: İletişim.
- Uysal, B. (2020). Namık Kemal’in hayat algısı, devlet ve yönetim anlayışı, Editör: Alacahan O., Öztaş, S. (Eds.). *Namık Kemal*, Tekirdağ.
- Uzun, T. (2003). Ulus, milliyetçilik ve kimlik üzerine bir değerlendirme. *Doğu Batı Dergisi*, 23(6), 131-154.
- Yıldız, A. (2009). Kemalist Milliyetçilik. Tanıl Bora (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce 2: Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

The First Stop in the Search for Identity from the Empire to the Nation State: Namık Kemal

1. Introduction

The era of empires had gradually closed towards the end of the 19th century. Nation state patterns started to take shape from the beginning of the 17th century. The philosophy, principles and value system of nation states became visible only during the 19th and 20th centuries. Starting from the Treaty of Westphalia (1648), for the following two centuries, it completed the processes of awakening, consciousness and finally identification and it turned into the governing device of the New Europe and the new classes.

The Ottoman Empire, which went through the process of inhitat (dissolution) for three centuries after its development, had a life pattern, values, identity, and civilization basin that closely resembled the above abstract scheme. The sequence of the empire, its construction and the working scheme of the system are in accordance with the above description. Everyday life, norms, symbols and values come together through the customs and legal institutions of Islam. Reconciliation and conflict processes have been formed according to the principles of Islam and have been placed in orbit around the same religious value system.

2. Identity Issues in Transition from Empire to Nation State

The modernization attempts that started at the end of the 17th century continued throughout the 18th century, and towards the middle of the 19th century, it took its final shape by increasing its speed. The idea of Kanun-i Kadim, Nizam-ı Alem, which the Ottoman Empire has focused on since its establishment, has risen on a religious basis and including the non-Muslim elements of the empire from the statusization to the formation of state institutions; It spread everywhere with its negative and positive aspects. After the 18th century, solutions were sought in the West against the problems of regression compared to the West. The Emperor's own institutions and human resources (ulama, military class, etc.) were unable to overcome the obstacles created by the social and political structure from the "inside" and the "outside" to react quickly.

3. From Knowledge to Action: The Expression of the Defensive Synthesist Identity

The period in which Namık Kemal lived is the period in which the synthesis of Ottomanism, Islamism and Turkism on the road to maturity began to emerge by passing through certain steps. Although Namık Kemal is mentioned with the first two, he gave clues in his poems and writings on the socio-cultural material that would prepare the birth of the third. In his poems, the valor, daring and heroism of the ancestors spontaneously invoke the past, and even though it is hidden (implicit) called Turkism. The remainder is to put forward the Ottomanism, Islamism and Turkism cards according to the development of the game as the conditions changed. Westernization, which keeps its relations with the three well, has been the catalyst of the synthesis by surpassing all three in time. Especially Ottomanism, while leaving a wide and open door to all kinds of extremism, also enables synthesis by its nature. By its nature; the concepts of Westernization, Ottoman and Islam, which are present in the circle of turbulent through which the empire were passing, were already in circulation. As the empire shrank and shrank towards Anatolia, it went beyond making its presence felt in Turkism. Their correspondence was formed in the Ottoman public opinion by taking strength from each other.

4. New Ottoman Movement: "from superiority is in piety to Hubbül-Vatan Mine'l-İman"

The years that Namık Kemal lived were the period in which the empire embraced Westernization, institutionalized it, and entered into an

irreversible path. It has developed in a framework where, together with the state institutions, the society constructed their opinions through newspapers-like means where the results would be discussed in public, and a small number of literate masses participated in and become aware of the discussions. In the year of the Tanzimat and its successor years, state modernization has also led to popular modernization; but the results will remained until the Second Constitutional Era and its aftermath. Namık Kemal is the witness of the era, the biggest of the keystones that prepared the new state, synthesized, localized and concretized the search for a political system and at the same time was one of the leading actors that inspired the formation of the political system.

5. The Prospective Effects of the New Ottoman Movement

Namık Kemal did not foresee that his writings and his thoughts that would bring harmony and order to the country would be the engine of the transition period to the nation-state. More precisely, since his point of view was still empire and Ottomanism (for some, Ottoman nationalism), he did not enter into a struggle, taking into account the possible consequences and the medium and long-term effects. Kemal's fondness to the concepts of Freedom, Homeland, Ottomanism (Unitarianism), being an opponent and his idea of the assurance of social and political unity made the society love it and strengthened the righteousness of the central elements in his state. It has been proved how the concepts that are said to not come together could come together in the politics of Namık Kemal.

6. From "Kerim Devlet" to "Nation State": The Role of Namık Kemal in the Formation of New Identity

Namık Kemal is the common name of both Ottomanism, Islamism and Nationalism and the name for the literature based on patriotism and love of Namık Kemal. He is someone who devoted his intellectual accumulation and courage, which were included in the core debates of the period, almost to one thing, and sacrificed his life for the restoration of a harmonious and peaceful order. Kemal also paved the way for the people and the political system to get closer. Namık Kemal's involvement in discussions as a social actor and an organic intellectual matured the conditions of the Republic, in the Second Constitutional Monarchy and the following years. Namık Kemal drew the pains of the struggle, like a lightning rod, that the administrators did not feel, at a stage where the instruments of political participation became westernized. He used local elements from the depths of the society to light the torch of the struggle. The homeland fire burned by Namık Kemal has always maintained its brightness and quality of illumination - even though the direction of the wind changed from time to time. The ideas and actions of Kemal did not only serve as a lamp to enlighten the way of the people, but the concepts he addressed on the way to the Republic enabled the successor generations to hybridize both identity and ready-to-think patterns and Western concepts within the dominant Ottoman culture.

7. Conclusions

Namık Kemal was one of the pioneers who determined the path from the empire to the nation-state and the stops on the route. He listed his solutions without seeking too much consistency where religious education and social issues clashed. Namık Kemal's attitude when fighting and reconciling is the same: He focused on knowing who he was and not forgetting who he was. It has adopted the motto to shake its people and the state with warnings in this direction and to bring it back.

The road opened by Namık Kemal also guided his later brave followers. He has increased the courage and self-confidence of those who want to continue the nation-state line through the issues he has opened for discussion. The next successors, on the other hand, remained to wait for the Balkan Wars and the First World War cyclically.

Araştırma Makalesi • Research Article

Örgütsel Stres ve İş Tatmini Arasında Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma

The Mediating Role of Resilience between Organizational Stress and Job Satisfaction: A Study on Academics

Pınar Erdoğan^{a,*}, Murat Ak^b

^a Dr. Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, 70200, Karaman/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7817-1342

^b Dr., Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 70200, Karaman/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2292-1444

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 02 Mart 2021

Kabul tarihi: 08 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Örgütsel Stres,
Psikolojik Dayanıklılık,
İş Tatmini,
Akademisyen

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 November 2020

Received in revised 02 March 2021

Accepted : 08 March 2021

Keywords:

Organizational Stress,
Psychological Resilience,
Job Satisfaction,
Academician

ÖZ

Bu çalışmanın amacı örgütsel stresin iş tatminine etkisine psikolojik dayanıklılığın aracılık rolünün incelenmesidir. Çalışma kapsamında örgütsel stres ile iş tatmini ve psikolojik dayanıklılık ile iş tatmini ilişkileri de incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelenerek hipotezler oluşturulmuştur. Bir Devlet Üniversitesi'nde çalışan 261 akademisyenden anket tekniğiyle toplanan verilerle hipotezler test edilmiştir. Elde edilen verilerin yapısal geçerliliğini tespit etmek için keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. SPSS Process Makro programı aracılığıyla yapılan analizler sonucunda örgütsel stresin iş tatminini olumsuz yönde, psikolojik dayanıklılığın iş tatminini olumlu yönde etkilediği bulgulanmıştır. Ayrıca psikolojik dayanıklılığın iş tatmini üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu ve dolayısıyla da psikolojik dayanıklılığın örgütsel stres ile iş tatmini arasındaki ilişkiye yüksek düzeyde etki ile aracılık ettiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The objective of this study is to examine the mediating role of psychological resilience in the effect of organizational stress on job satisfaction. In the study, firstly, hypotheses were formed by examining the studies investigating the relationship between variables. Hypotheses were tested with the data collected by questionnaire technique from 261 academicians working at a state university. As a result of the analyzes made through the SPSS Process Macro program, it was found that organizational stress is negatively affected job satisfaction, and psychological resilience is positively affected job satisfaction. In addition, it was found that the indirect effect of psychological resilience on job satisfaction was significant, and thus, resilience mediated the relationship between organizational stress and job satisfaction with a high level of effect.

1. Giriş

Değişimin çok yoğun şekilde yaşandığı günümüz dünyasında faaliyet gösteren işletmeler değişime çok hızlı bir şekilde uyum sağlama baskısıyla karşı karşıyadır. Bu baskıyla en çok mücadele etmesi ve uyum sağlaması gereken işletme kaynaklarından bir tanesi hiç şüphesiz işletme çalışanlarıdır. Bu baskının beraberinde getirdiği örgütsel stres olgusu, tüm insanlığı hem sosyal hayatında hem de iş hayatında çepeçevre kuşatmış durumdadır ve işletmeler için

yarattığı bütün olumsuz çıktıları rağmen tamamen önlenmesi ya da ortadan kaldırılması nerdeyse imkânsızdır. Örgütlerdeki çalışan beklentisiyle uyuşmayan nedenlerden ortaya çıkan örgütsel stres, hem bireysel hem de örgütsel düzlemde telafisi çok zor olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Örgütsel stresin neden olduğu olumsuz sonuçlardan biri çalışanların yaşadığı iş tatminsizliğidir. İş tatmini çalışanın üyesi olduğu işletme ve yaptığı işi hakkındaki olumlu düşünceleridir ve bu düşünceler ne kadar çok olumluysa çalışanın iş tatmini de o oranda yüksektir.

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: perdogan@kmu.edu.tr

Örgütün gerek yapısal gerek de örgüt politikalarından hoşnut olunmaması örgütsel stresi artırmakta ve bireyi işinden soğutmaktadır. İşini sevmeyen bir çalışanın iş tatminin yüksek olması elbette ki pek mümkün değildir.

Psikolojik dayanıklılık bu çalışmada araştırılacak bir diğer değişkendir. Öncelikle fen bilimleri çalışmalarına, ardından psikoloji çalışmalarına konu olan psikolojik dayanıklılık kavramı örgütsel literatüre pozitif psikolojik sermaye şemsiyesi altında girmiştir. En genel manada; stresle ve sıkıntılı durumlara iyi mücadele eden insanlar psikolojik olarak dayanıklı kişiler olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu kişilerin örgütsel kaynaklı stresten daha az etkilenmeleri nedeniyle iş tatmin düzeylerinin daha yüksek olması beklenen bir sonuçtur.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu çalışmada, “örgütsel stres, çalışanların iş tatmini ne düzeyde etkiler? çalışanın psikolojik dayanıklılığı iş tatmini ne düzeyde etkiler?”, örgütsel stresin iş tatminine etkisinde psikolojik dayanıklılığın rolü var mıdır? gibi sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Literatürde örgütsel stresin iş tatminine etkisinde psikolojik dayanıklılığın aracı rolünü inceleyen araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1.Örgütsel Stres Kavramı

Latince kökenli bir kavram olan stres; kişilerde dengesizlik ve gerilim nedeni olarak gösterilen, güçlük, üzüntü anlamına gelen fiziksel veya psikolojik uyarıcıdır (Yılmaz, 2019: 197). Learners Dictionary tarafından kavram “kişinin hayatındaki sorunların neden olduğu zihinsel gerginlik ve endişe hali; güçlü endişe veya kaygı duygularına neden olan şey” (oxfordlearnersdictionaries.com) olarak tanımlanmıştır.

Günümüz koşullarında hemen hemen her yaş ve meslek grubunu etkileyen stres ilk kez 17. yy.da fizikçi Robert Hook tarafından kullanılmıştır (Yılmaz, 2019: 199). Tıp alanında ilk kez 1932-1934 yıllarında doktora öğrencisi Selye tarafından laboratuvar hayvanlarının maruz kaldığı olumsuz koşulları tanımlamak için kullanılmıştır (Jackson, Ramsden ve Cantor, 2014: 24). Selye'nin 1936 tarihinde yayınlamış olduğu “adaptasyon ve hastalık” konulu makalesi stres literatüründe birincil referans kaynağı olduğundan, tarihçiler Selye'yi stresin yaratıcısı veya babası olarak kabul etmektedirler (Jackson vd., 2014: 22).

Selye tarafından 1936 yılında ortaya atılan genel adaptasyon sendromunda -organizmanın kendini yeni koşullara adapte etme çabası- (Jackson vd., 2014: 22-25) beden stresli durumlara verdiği tepki; alarm, direnme ve tükenme aşamaları olarak derecelendirilmiştir (Aytaç, 2009: 7; Erdoğan ve İraz, 2019: 117). Bireyin stresli olayla ilk karşılaştığı aşama alarm aşamasıdır. Bu aşamada bireyler telaşlı bir şekilde olayı nasıl çözeceğini düşünmektedir. Bu aşamada stres yükselmeye başlar (Ergeneli, 2017: 281). Direnç aşamasında organizma stresle mücadeleye başlayıp bitirdiği aşamadır. Eğer stresle başa çıkılmazsa bireyin stresle mücadele gücünü kaybettiği tükenme aşamasına geçilir (Zencirkıran ve Keser, 2018: 129).

Organizmanın fiziksel ve psikolojik sınırlarının zorlanmasıyla ortaya çıkan ve bu duruma karşı verilen

fiziksel ve duygusal bir tepki olarak tanımlanabilen stres kavramının (Şimşek, Çelik, Akgemci ve Diken, 2020: 109) yönetim alanına girişi fizik, tıp, mühendislik bilimlerine göre daha geç olsa da örgütlerdeki verimlilik kaygısı, kavramın örgütsel araştırmalarda üst noktalara çıkmasına neden olmuştur (Aydın, 2004: 53). Stres, kişilerin fiziksel ve psikolojik sınırlarının zorlanmasıyla ortaya çıkan bir duruma olduğuna göre örgütsel stresi; örgütsel kaynaklı olarak çalışanların psikolojik, fiziksel ve zihinsel zorlanmasına neden olan tepki şeklinde tanımlamak mümkündür (Zencirkıran ve Keser, 2018: 131).

Bireylerde strese neden olan üç faktörden (bireyin işi, kendisi, çevresi) biri olan örgütsel nedenler (Yılmaz, 2019: 203) en fazla strese neden olan faktördür (Şimşek, vd., 2020: 109). Çok kapsamlı olan bu faktörler örgütün; politikaları, yapısal özellikleri, fiziki yapısı ve süreçleri altında sıralanabilecek çok farklı nedenlerden oluşmaktadır (Yılmaz, 2019: 203). Örgütlerde stresin her dozu zararlı değildir ancak aşırı stres kişilere faydadan çok zarar vermektedir (Bozgeyikli, 2012). Stresin sonucunda bireylerde işe gelmeme, işten ayrılma, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, saldırganlık, sağlık sorunları ve bezginlik gibi sorunlar oluşabilmektedir (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2019: 233-235).

2.2. İş Tatmini Kavramı

İş tatmini 1930'lardan (Hawthorne Araştırmaları) itibaren hızla araştırılmaya başlanan ve günümüzde halen yoğun bir şekilde incelenmeye devam eden örgütsel davranış konularından biridir (Locke, 1969: 309; Kim, Tavitiyaman ve Kim, 2009: 374; Zencirkıran ve Keser, 2018: 102). Kavramın ilk resmi tanımı 1931 yılında Fisher ve Hanna tarafından “düzenleyici olmayan ruh hali eğiliminin bir ürünü” şeklinde yapılmıştır (Zhu, 2013: 293). Locke 1969 yılında iş tatmini, “kişinin iş değerlerine ulaşmayı başarması veya kolaylaştırması olarak işinin değerlendirilmesinden kaynaklanan zevkli duygusal durum” olarak tanımlarken 1974 yılında Churchill vd. Endüstriyel Satıcıların İş Memnuniyetini Ölçmek” başlıklı makalelerinde iş tatminin özelliklerini iş ve işle ilgili ortam özellikleri şeklinde belirtirken, işle ilgili durumları amirler, işler, iş arkadaşları, ücret ve terfi fırsatları olarak belirtmişlerdir 1976 yılında ise Locke iş tatmini, “bir bireyin iş deneyimini değerlendirme sürecinde gelişen olumlu sevgi durumu” şeklinde tanımlamıştır (Zhu, 2013: 293-294).

İş tatmini çalışanın beklentileri ile iş uyumu sağlandığında gerçekleşen hoşnutluk halidir. Bu hoşnutluğun sağlanabilmesi için çalışanların örgütlerden pek çok beklentileri vardır. Bu beklentiler maddi, iş güvenliği, işin yapısı, terfi, kararlara katılım, iş ilişkileri, işletme politikaları ve yönetici ile ilgili beklentiler olup (Bingöl, 1997: 270-271) işyeri, çalışanın bu beklentilerini ne kadar çok karşılırsa iş tatmini o derece yükselmektedir.

En kısa şekliyle çalışanın işinden memnuniyet durumunu yansıtan iş tatmini artıran temel faktörler; işin çekiciliği, iletişim kurma fırsatı, işteki özerklik, gelişme fırsatı, düzenli çalışma saati, esnek çalışma fırsatı, iş güvencesi ve takdir edilme olarak belirtilirken kariyer ve terfi fırsatlarının gittikçe azalması, çalışanların örgütten beklentilerinin sürekli, artması, daha bireyci kuşağın (y ve z) örgütlerde artması, iş dünyasındaki artan belirsizlik ise örgütlerde iş

tatmini sağlamayı zorlaştıran nedenler (Zencirkıran ve Keser, 2018: 102-118).

İş tatmini örgütler için en önemli olumsuz sonucu çalışanın performans düşüşünün yaşanabileceği endişesi olmasına karşın iki kavram arasında her zaman doğrusal bir ilişki yoktur. Tatmin seviyesi düşük bir çalışanın iş performansı, iş tatmini yüksek bir çalışanın performansından daha yüksek olabilmektedir. Bazı çalışanların ise sadece daha az çalıştıkları zaman tatmin düzeyleri yüksek olabilmektedir (Şimşek vd., 2019: 192). Ancak uzun vadede performansın düşmesi, devamsızlık oranının yükselmesi, düşük yaşam tatmini, işgücü devir oranının yükselmesi, çalışanların sağlık ve olumsuz iş davranışında artış gibi olumsuz sonuçlar iş tatminsizliğini örgütler için mücadele edilmesi gereken bir sorun haline getirmektedir (Zencirkıran ve Keser, 2018: 118). Ayrıca bir örgütün çalışma koşulları ile ilgili en önemli geri bildirim mekanizması iş tatminidir. İş tatmini düşüklüğü işletme çalışma koşullarının bozulduğunu en önemli işarettir (Yılmaz, 2019: 284).

2.3. Psikolojik Dayanıklılık Kavramı

Psikolojik dayanıklılık kavramı ulusal literatürde yılmazlık, kendini toparlama gücü, psikolojik sağlık, dayanıklılık gibi farklı şekillerde çevrilmesine rağmen İngilizcede genellikle "resilience" olarak ifade edilmektedir (Basım ve Çetin, 2011: 107). Latince kökenli "resiliens" kökünden türeyen "resilience" kelimesi aslında fen bilimlerine ait bir kavramdır ve "gövdenin elastik modülü sayesinde deformasyonu takiben eski biçimini geri kazanması" olarak tanımlanmaktadır (Fletcher ve Sarkar, 2013: 4-5). Psikoloji biliminde ise dayanıklılık kavramı özellikle son 30 yılda incelenmeye başlanmıştır (Fletcher ve Sarkar, 2013: 18-19). Oxford Dictionary sözlükte kavram "zor koşullara hızla dayanıp bunlardan kurtulma" olarak tanımlanmaktadır (Fletcher ve Sarkar, 2013: 4-5). Literatürde referans kabul edilen bazı psikolojik dayanıklılık tanımları (Fletcher ve Sarkar, 2013) şöyledir:

- ✓ Dayanıklılık, zorlu veya tehdit edici koşullara rağmen başarılı bir adaptasyon sürecini, kapasitesini veya sonucunu ifade eder (Masten, Best ve Garmezy, 1990: 426).
- ✓ Zorluklar karşısında kişinin gelişmesini sağlayan kişisel nitelikler (Connor ve Davidson, 2003: 76).
- ✓ Uyum veya gelişime yönelik ciddi tehditlere rağmen iyi sonuçlarla karakterize edilen bir fenomen sınıfı (Masten, 2001: 228).

Tanımlarda görüldüğü gibi psikolojik dayanıklılık kavramı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış olsa da tanımların ortak noktası bireye sıkıntı verecek bir olayın olması ve bu olaya olumlu adaptasyon sürecidir. Yapılan araştırmalara (Rodriguez vd., 2015) göre psikolojik yönden dayanıklı olan bireylerin yaşadıkları problemleri çözmede daha fazla strateji geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Her yeni yaşanan problem ise kişinin öğrenmesini ve psikolojik dayanıklılık düzeyinin daha da artmasına neden olmaktadır (Sarıkaya, 2019: 15).

Sıkıntılı bir durumun üstesinden gelme ya da stresle başa çıkma sürecini ifade eden psikolojik dayanıklılık çalışmaları büyük ölçüde gelişimsel psikoloji alanına dayanmaktadır (Meredith vd., 2011: 1-2). 1970'lerde, bir grup öncü bilim adamının (psikolog ve psikiyatrist) dikkatini psikopatoloji riski taşıyan çocuklarda dayanıklılık konusunun çekmeye

başlamasıyla araştırmalar başlamıştır (Masten, 2001: 227). Bu öncül araştırmacılar tarafından yapılan araştırma sonuçları, aşırı yoksulluk ve diğer olumsuz koşullarda büyümüş olmalarına rağmen bazı çocukların şaşkıncı derecede normal gelişim gösterdiklerini bulgulamışlardır (Meredith vd., 2011: 1-2). Dirençli çocuklar olarak nitelendirilen bu çocukların yaşamlarındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır (Masten, 2001: 227). Bilimsel çalışmalarda ilk düşünce "yenilmez" olarak adlandırılan bu çocukların farklı bir özellik taşıdıkları üzerine olmuştur (Masten, 2001: 227). Ancak zaman içinde psikolojik dayanıklılığın doğuştan gelen değil öğrenilebilir bir kişisel özellik olduğu ve bu özelliği de karşı karşıya kalınan durumların geliştirdiği kabul edilmiştir (Basım ve Çetin, 2011: 105). Dayanıklı kişileri diğer insanlardan ayıran üç özellik gerçekliği kabul etmeleri, hayatın anlamlı olduğu konusunda derin bir inanca sahip olmaları ve değişikliklere hızlı uyum becerisine sahip olmalarıdır (Luthans ve Youssef, 2004:154). Bu özellikleri yaşadıkları olaylar neticesinde geliştirebilen insanlar psikolojik yönden daha güçlü olabileceklerdir.

Bazı bireylerin, neden daha iyi yaşanan baskılara dayanabildiklerini anlamaya çalışan psikolojik dayanıklılık çalışmaları, önceleri kişilerde psiko-sosyal sorunlara yol açan risk faktörlerine yoğunlaşmış ancak 1990'ların başından itibaren risk faktörlerinden bireyin güçlü yönlerinin belirlenmesine doğru bir paradigma kayması yaşanmıştır (Fletcher ve Sarkar, 2013: 3). Bireyin güçlü yönlerine odaklanılmasıyla birlikte psikolojik dayanıklılık, pozitif psikolojinin içinde yer alan kavramlardan biri haline gelmiş (Turan Sarıkaya, 2019: 14) ancak pozitif psikolojinin örgütsel davranışa uygulanmasıyla oluşan olan pozitif örgütsel davranış alanına dahil edilmemiştir (Erdoğan ve İraz, 2019; Urgan ve Sevim, 2019; Luthans, 2002). Oysa Luthans'a (2002: 702) göre psikolojik dayanıklılık liderlerin ve çalışanların karşı karşıya bulunduğu örgütsel iç ortamla son derece ilgilidir ve pozitif örgütsel davranış kriterlerine iyi uyum sağlamaktadır. Psikolojik dayanıklılığın sadece birkaç kişinin sahip olduğu olağanüstü, özel bir hediye olduğu düşünülürken günümüzde artık sıradan insanların gündelik büyümeden ileri gelen bir özellik olduğunun kabul edilmiştir (Luthans, 2002; Erdoğan ve İraz, 2020). Psikolojik dayanıklılığın her insanda görülebilir olmasının örgütler için muazzam etkileri olacağını belirten Luthans'ın (2002: 702) pozitif örgütsel davranış açısından esas zorluğun çalışanlarda dayanıklılığı daha iyi anlama ve ardından bu potansiyellerini açığa çıkarma noktasında olduğunu belirtmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Örgütlerde stres bireysel ve örgütsel düzlemde pek çok yıkıcı soruna yol açabilmektedir. Stres düzeyi yüksek çalışanlar zihinsel ve psikolojik olarak etkilenmekte ve bu durum çalışanın performans düşüklüğüne, iş heyecanını kaybetmesine, heyecanının kaybedilmesi ise iş tatmininin azalmasına yol açabilmektedir. Nitekim düşük iş stresi iş tatminini artıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Zencirkıran ve Keser, 2018: 103). Yapılan ampirik çalışmalarda da iki kavram arasında beklenti doğrultusunda sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmalar genellikle örgütsel

stres ve iş tatmini arasında negatif ilişkili olduğunu göstermektedir (Hollona ve Chesser, 1976; Arslan, 2010). Örneğin Emiroğlu, Akova ve Tanrıverdi (2015) otel işletmelerinde yaptıkları araştırmalarında çalışanların iş stres düzeyleri ile iş tatminleri arasında negatif yönlü, iş stresi ile işten ayrılma niyeti arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu bulgusunu elde etmişler ve bu sonuç doğrultusunda iş stresinin çalışanlarının iş tatminlerini düşmesine neden olduğu ve işten ayrılmaları artırdığını ileri sürmüşlerdir. Kahraman (2019) Milona'daki Türk KOBİ yöneticileri örneklemini ile yaptığı tez çalışmasında yine stres ile iş tatmini arasında negatif anlamlı ilişki bulgulamıştır. Ajayi ve Abimbola (2013) ulusal petrol yatırım yönetimi hizmetlerindeki 225 çalışan ile yaptığı çalışmada Tyson ve Aggarwal (2002) hemşireler ile yaptığı çalışma sonucunda örgütsel stres arttıkça iş tatmininin azaldığı ve çalışan performansının düştüğü bulgulamışlardır.

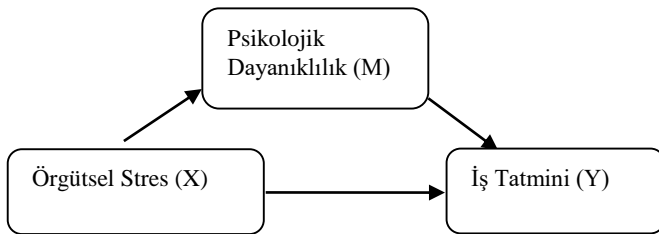
Psikolojik dayanıklılık ise yukarıda da belirtildiği gibi sıkıntılı bir durumun üstesinden gelme ya da stresle başa çıkma sürecini ifade eden bir kavramdır. Psikolojik dayanıklılık kavramının özünde zaten stresli durumlarla mücadele durumu vardır ve stres ile daha iyi mücadele edenler psikolojik olarak daha dayanıklı olarak düşünülmektedir. Stresle iyi başa çıkabilen çalışanlarında iş tatmini düzeyi bu doğrultuda yüksek olacaktır. Dolayısıyla örgütlerde stres seviyesi psikolojik yönden dayanıklı olan çalışanları daha az etkileyecek, stresten daha az etkilenen çalışanların iş tatmin seviyeleri daha yüksek olacaktır. Yani örgütsel stresin iş tatmini üzerindeki olumsuz etkisinde psikolojik dayanıklılığın aracılık rolü üstlenmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Örgütsel stres düzeyleri akademisyenlerin iş tatminlerini olumsuz yönde etkiler.

H2: Örgütsel stres akademisyenlerin psikolojik dayanıklılığını olumsuz yönde etkiler.

H3. Psikolojik dayanıklılık akademisyenlerin iş tatminini olumlu yönde etkiler.

H4: Örgütsel stres ve iş tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın aracı rolü vardır. Yukarıda belirttiğimiz hipotezler doğrultusunda araştırma modeli oluşturulmuş ve Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Test Edilecek Aracılık Modeli

3.2.Araştırmanın Amacı, Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın amacı araştırmada örgütsel stresin iş tatmin düzeyine etkisinde psikolojik dayanıklılığın aracı rolünü belirlemektir. Ayrıca araştırmada örgütsel stresin akademisyenlerin psikolojik dayanıklılıkları ve iş tatmin

düzeğine etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda bu çalışmanın evrenini bir devlet üniversitesinde görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. İlgili üniversitenin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 06.07.2020 tarih ve 14490 sayılı yazısıyla izin alınmıştır. Üniversitede 2020 yılı performans programı verilerine göre 2019 yılında 668 akademisyen görev yapmaktadır. Araştırma evreninden %95 güven düzeyinde %5'lik hata ile yeterli örneklem büyüklüğü 244 olarak belirlenmiştir (www.surveysystem.com/sscale). Dolayısıyla örneklem bu çalışmadaki örneklem büyüklüğü olan 261 evreni temsil edecek büyüklüktedir.

3.3.Ölçekler

Araştırmada akademisyenlerin örgütsel stres, psikolojik dayanıklılık ve iş tatmini düzeyini belirlemede geçerlilikleri ve güvenilirlikleri test edilmiş ölçüm araçları seçilmiştir. Çalışmada kullanılan örgütsel stres ölçeği Theorell vd. (1988) tarafından geliştirilen Yıldırım, Taşmektepligil ve Üzümlü (2011) tarafından uyarlanan 17 madde ve 4 boyuttan oluşan ölçektir. 5'li Likert tarzındaki ölçeğin güvenilirliği Yıldırım vd. (2016) tarafından 0,79 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan iş tatmini ölçeği Hackman ve Oldham'a (1975) ait iş özellikleri anket'inden Basım ve Şeşen (2009) tarafından uyarlanan tek boyutlu 5 maddeli, 5'li Likert tarzında bir ölçektir. Ölçeğin toplam güvenilirliği Basım ve Şeşen tarafından 0,78 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Işık (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 21 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. 5'li Likert tarzındaki ölçeğin güvenilirliği Işık (2016) tarafından 0,76 olarak hesaplanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS programının 22. Versiyonu kullanılmıştır. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerini ortaya koymak için keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Araştırmanın hipotezleri Hayes tarafından geliştirilen Process Macro (SPSS için) programı kullanılarak analiz edilmiş ve elde edilen sonuçların yorumlanmasında Bootstrapping tekniği kullanılmıştır. Bootstrapping tekniğinde hesaplamalar orijinal verilerdeki gözlemler tekrarlanarak oluşturulan yeni gözlem seti ile yapılmaktadır (Gürbüz, 2019: 56).

4.Bulgular

4.1.Demografik Bulgular

Araştırma örnekleminde yer alan 261 akademisyene ilişkin demografik veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Akademisyenlere İlişkin Demografik Veriler

Değişken	Kategori	Frekans	(%)
Cinsiyet	Kadın	102	39,1
	Erkek	159	60,9
Unvan	Prof.	17	6,5
	Doçent	25	9,6
	Dr.Öğr.Üyesi	67	25,7
	Öğretim Grv.	75	28,7
	Araş. Grv.	77	29,5
İdari görev	Var	86	33,0
	Yok	175	67,0
Kurumda Çalışma Süresi	1-5 yıl	114	43,7
	6-10 yıl	73	28,0
	11-15 yıl	38	14,6
	16-20 yıl	17	6,5
	21 ve üzeri	19	7,3
Toplam İş Tecrübesi	1-5 yıl	56	21,5
	6-10 yıl	62	23,8
	11-15 yıl	58	22,2
	16-20 yıl	45	17,2
	21 ve üzeri	40	15,3
Toplam	 Akademisyen	261	100

Tablo 1'e göre katılımcıların %60,9 'u erkek, %39,1'i kadındır. Unvanlarına göre en fazla katılımcı araştırma görevlileridir (%29,5). Katılımcıların %67'sinin herhangi bir idari görevi bulunmamaktadır. Katılımcıların %43,7'si kurumda 1-5 yıl arasında bulunurken, toplam iş tecrübesi açısından en yüksek oran (%23,8) 6-10 yıl arasında çalışanlara aittir.

4.2. Ölçeklere İlişkin Normallik, Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğinin kontrolü keşfedici faktör analizi (KFA) ile yapılmıştır. Keşfedici faktör analizi yapı geçerliliğini test etmede kullanılan yaygın bir tekniktir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016: 185). Keşfedici faktör analizi uygulanması için ön koşullardan biri değişkenlerin normal dağılım göstermesidir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 319). Bu sebeple faktör analizinden önce verilerin normal dağılıp dağılmadığı test edilmiştir. Normallik analizi sonuçlarına göre örgütsel stres (çarpıklık değeri: 0,103, sh= 0,100 ve basıklık değeri:0,356, sh=0,270), iş tatmini (çarpıklık değeri: -0,579, sh=0,151; ve basıklık değeri: -0,301, sh=0,205) ve psikolojik dayanıklılık (çarpıklık değeri= -0, 193, sh= 0,120 ve basıklık değeri =0, 449, sh= 0,300) ölçeklerinin çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ve +1 arasında yer aldığı için verilerin normal dağıldığı varsayılmıştır (Ak, 2010: 73).

Normallik varsayımının karşılanmasının ardından ölçeklerin yapı geçerliliğinin test edilmesi aşamasına geçilmiştir. Keşfedici faktör analizinde örneklem yeterliliği için KMO değerinin 0,60'tan büyük olması, Barlett Küresellik Testinin ise anlamlı olması (p<0,05) referans olarak alınmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 319).

Örgütsel stres ölçeğine temel bileşenler analizi (principalcomponent) ve varimax eksen döndürmesi tekniği kullanılarak yapılan Keşfedici Faktör Analizi sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik değerinin 0,736 (<0,60) olması nedeniyle örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu tespit edilmiştir (Gürbüz ve Şahin,2018: 330). Barlett küresellik testinin anlamlı olması ($X^2(78) = 1244,551$ p<.001) maddeler arasında korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir (Gürbüz ve Şahin,2018: 330). KFA' da

özdeğerlerin 1'den büyük olması durumunda faktörlerin oluşması sağlanmıştır.

Araştırmada örgütsel stresi ölçmek için kullanılan 17 maddeden oluşan ölçek için yapılan KFA analizi sonucunda 4, 5 ve 9. maddeler düşük faktör yükü, 6. madde ise düşük güvenilirlik nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Elde edilen 4 faktörlü sonucu, yamaç serpinti grafiği desteklemektedir. KFA sonucunda 13 maddelik ölçeğin 4 faktörlü yapıda olduğu, faktörlerin toplam varyansın %66,332'sini açıkladığı ve maddelerin faktör yüklerinin ,400'ün üzerinde olduğu bulgulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, ölçeğin açıkladığı varyansın (%66,332) %50'den yüksek olması nedeniyle (Gürbüz ve Şahin, 2018: 321) ölçtüğü niteliği yeterince açıkladığı gözlenmiştir. Tablo 2'de de görüleceği üzere tüm faktörlerin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları 0,70'ten büyüktür. Ayrıca tüm ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,776 olarak bulunmuştur

Tablo 2. Örgütsel Stres Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Madde	Sosyal destek	İş yükü	Karar verme	Bece ri kulla nımı	α
Madde 17.	,850				
Madde 13.	,792				,829
Madde 14.	,778				
Madde 15.	,750				
Madde 16.	,597				
Madde 2.		,888			
Madde 1.		,841			,750
Madde 3.		,666			
Madde 11.			,894		
Madde 10.			,853		,734
Madde 12.			,493		
Madde 7.				,854	
Madde 8.				,755	,720
Özdeğer	4,007	2,061	1,466	1,089	
Açıklanan varyans	30,825	15,857	11,274	8,376	
Yüzdesi					
Toplam açıklanan varyans yüzdesi		66,32			
KMO: 0,736; BKT:1244,551 ; p: 0,000<0,001					

Algılanan iş tatmini ölçeğinin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik değerinin 0,860 olması ve Barlett küresellik testinin anlamlı olması ($X^2(10) = 763,311$ p<.001) örneklem sayısının yeterli olduğu ve maddeler arasında korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 330). İş Tatmini ölçeğine yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörlü yapıda olduğu tespit edilmiştir. KFA sonucunda 5 maddelik ölçeğin tek faktörlü yapısının toplam varyansın %69,407 'sini açıkladığı ve maddelerin faktör yüklerinin0 ,7'nin üzerinde olduğu bulgulanmıştır. Ölçeğin açıkladığı varyans (%69,407) ölçtüğü niteliği yeterince açıkladığı anlamına gelmektedir. Tek faktörlü iş tatmini ölçeğinin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,883 olarak bulgulanmıştır. İş tatmini ölçeğine ait KFA sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. İş Tatmini Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Madde	İş Tatmini	α
Madde 4.	,921	,883
Madde 5.	,885	
Madde 2.	,814	
Madde 3.	,774	
Madde1.	,760	
Özdeğer:	3,470	
Açıklanan varyans yüzdesi:	69,407	
Toplam açıklana varyans yüzdesi :	69,407	
KMO:0 ,860; Barlett Küresellik Testi:763,311 ; p: ,000<0,01		

Son olarak psikolojik dayanıklılık ölçeğine KFA yapılmıştır. Psikolojik dayanıklılık ölçeğinin KMO örneklem yeterlilik değerinin ,850 olması ve Barlett küresellik testinin anlamlı olması ($X^2 (190) = 1711,506$ $p<0,001$) örneklem sayısının yeterli olduğu ve maddeler arasında korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir. Psikolojik dayanıklılık ölçeğine yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü yapıda olduğu tespit edilmiştir. KFA analizi sonucunda 15. madde düşük faktör yükü nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. KFA sonucunda 20 maddelik ölçeğin dört faktörlü yapısının toplam varyansın %53,626'sını açıkladığı ve maddelerin faktör yüklerinin 0,400'un üzerinde olduğu bulgulanmıştır. Ölçeğin açıkladığı varyansın (%53,626) ölçtüğü niteliği yeterince açıkladığı anlamın gelmektedir. Dört faktörlü psikolojik dayanıklılık ölçeğinin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı ,865 olarak bulgulanmıştır. Psikolojik dayanıklılık ölçeğine ait KFA sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Madde	Kendini Adama	Kontrol	Gelişim eye Açıklık	Meydan Okuma	α
Madde 1.	,706				,782
Madde 5.	,671				
Madde 2.	,654				
Madde 3.	,644				
Madde 6.	,632				
Madde 11.	,531				
Madde 4.	,511				
Madde 12.		,806			,785
Madde 20.		,792			
Madde 21.		,754			
Madde 19.		,668			
Madde 14.			,727		,757
Madde 9.			,709		
Madde 10.			,702		
Madde 7.			,563		
Madde 13.			,454		
Madde 16.				,859	,709
Madde 17.				,738	
Madde 8.				,560	
Madde 18.				,434	
Özdeğer	5,896	2,004	1,676	1,149	
Açıklanan varyans yüzdesi	15,877	13,372	13,257	11,120	
Toplam açıklana varyans yüzdesi :	53,626				
KMO: ,850; Barlett Küresellik Testi:1711,506 ; p: 0,000<0,001					

4.3. Hipotez Testleri

Aracılık modelinin analizinde Baron ve Kenny yöntemine (geleneksel yaklaşım) getirilen eleştiriler neticesinde ileri sürülen çağdaş yaklaşım referans alınmıştır (Gürbüz, 2019). Aracılık analizlerinde dolaylı etki değerlerin hesaplanması ve bu değerlerden çıkarımlar yapılması çağdaş yaklaşımın odak noktasıdır. Dolaylı etki "a yolu" ile "b yolu" nun çarpılması ile bulunur. a yolu bağımsız değişkenin (X), aracı değişken (M) üzerindeki etkisi, b yolu ise aracı değişkenin (M) sonuç değişkeni (Y) üzerindeki etkisidir. Dolaylı etkinin anlamlı olması (a.b sonucunun bootstrap testi sonucuna göre) durumunda aracılık modeli doğrulanmış kabul edilecek, başka bir test yapılmayacaktır (Gürbüz, 2019: 55). Çağdaş yaklaşımın varsayımları şunlardır (Gürbüz, 2019: 55):

- ✓ X' in Y' ye etkisi olan toplam etkinin istatistiksel olarak anlamlı olması zorunlu değildir.
- ✓ X'in M' ye etkisinin (a yolu) istatistiksel olarak anlamlı olması zorunlu değildir.
- ✓ M kontrol edilirken X' in Y' ye etkisinin (c' yolu) tek başına anlamlı olması zorunlu değildir.
- ✓ Kısmi ve tam aracılık kavramları yerine doğrudan etki (c'), dolaylı etki (a.b.) ve toplam etkinin (c= c'+ab) raporlanması daha bilimseldir.

Bu varsayımlar doğrultusunda örgütsel stresin akademisyenlerin iş tatminlerine etkisinde psikolojik dayanıklılığın aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Bootstrap yönteminin, Baron ve Kenny' nin (1986) geleneksel yönteminden ve Sobel testinden daha güvenilir sonuçlar verdiği öne sürülmektedir (Gürbüz, 2019). Analizlerde bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiştir. Bootstrap tekniği ile yapılan aracılık etki analizlerinde, araştırma hipotezinin desteklenebilmesi için analiz neticesinde elde edilen %95 güven aralığındaki değerlerin sıfır (0) değerini kapsamaması gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te paylaşılmıştır.

Tablo 5.Değişkenlere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları (n= 261)

Sonuç Değişkenleri				
	M (P. Dayanıklılık)		Y (İş Tatmini)	
Tahmin Değişkenleri	b	S.H.	b	S.H.
X (Örgütsel Stres)	a - ,388***	,060	c' -,177	,116
M (Psikolojik Dayanıklılık)			b 1,303***	,112
Sabit	İM , 5,066	,170	İY -1,075	,645
	R ² =,140		R ² =,404	
	F (1;259)= 42,133		(2;258)87,57 =	
	p= ,000<,001		p=,000<,001	

Not. * $p<,05$; ** $p<,01$; *** $p<,001$; S.H.: Standart Hata, Standardize edilmemiş beta katsayıları (b) raporlanmıştır.

Tablo 5'e göre örgütsel stres psikolojik dayanıklılığı (a yolu) anlamlı düzeyde negatif yönde etkilemektedir ($b=-0,388$; %95CI [-,5054 ; -0,270]; $t=-6,4910$; $p:0,000<0,001$). Örgütsel stresin psikolojik dayanıklılığa etkisini gösteren b (standardize olmayan beta) değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin ,001'den küçük olmasından hem de CI

değerlerinin 0 (sıfır) değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre örgütsel stres psikolojik dayanıklılıktaki değişimin yaklaşık %14'ünü açıklamaktadır.

Aracı değişkenimiz olan psikolojik dayanıklılığın iş tatminine etkisi (b yolu) istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu yönde bulgulanmıştır ($b=1,303$; %95 CI [1,0822; 1,5248]; $t=11,6209$; $p: 0,000<,001$). Örgütsel stresin psikolojik dayanıklılık (c' yolu= doğrudan etki) ile birlikte regresyona dahil edildiği zaman bulgularanan doğrudan etki değeri istatistiksel olarak anlamlı bulgulanmamıştır ($c' = -0,177$; %95 CI [-0,4062; 0,0515]; $t= -1,5258$; $p: 0,128 >,05$). Aracı değişkenimiz olan psikolojik dayanıklılığın olmadığı bir modelde örgütsel stresin iş tatmini üzerindeki etki değeri (c yolu= toplam etki) istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde bulgulanmıştır ($c= -0,682$; $R^2=0,093$; $t=-5,140$; $p: 0,000<,001$).

Son olarak psikolojik dayanıklılığın iş tatminine dolaylı etkisinin anlamlı olup olmadığı Bootstrap yöntemi ile elde edilen güven aralıklarına göre tespit edilmiştir. Bootstrap tekniği ile yapılan aracılık etki analizlerinde, araştırma hipotezinin desteklenebilmesi için analiz neticesinde elde edilen %95 güven aralığındaki değerlerin sıfır (0) değerini kapsamaması gerekmektedir. Sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Örgütsel Stres- İş Tatmini İlişkisinde Psikolojik Dayanıklılığın Dolaylı Etkisi

	%95 Güven Aralığı			
Dolaylı Etki Değeri (a.b)	S.H.	BootLLCI	BootULCI	
Psikolojik Dayanıklılık	-0,5053	0,0945	-,6880	-,3214

Tablo 6'ya göre psikolojik dayanıklılığın iş tatmini üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu ve dolayısıyla da psikolojik dayanıklılığın örgütsel stres ile iş tatmini arasındaki ilişkiye (yüzdeler yöntemi ile elde edilen Bootstrap alt ve üst güven aralığı değerleri 0 (sıfır) değerini kapsamadığı için) aracılık ettiği tespit edilmiştir ($b=-0,5053$; %95 CI [-0,6880, -0,3214]). Dolaylı etki değeri olan -0,5053 değeri, diğer çalışan kişiden örgütsel stres algı düzeyi 1 birim yüksek olan çalışanın (örgütsel stres düzeyi yüksek çalışanların psikolojik dayanıklılıklarının daha düşük olması ve psikolojik dayanıklılıkları daha yüksek olan çalışanların iş tatminlerinin daha yüksek olması nedeniyle) iş tatmin düzeyinin -0,5053 birim daha düşük olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

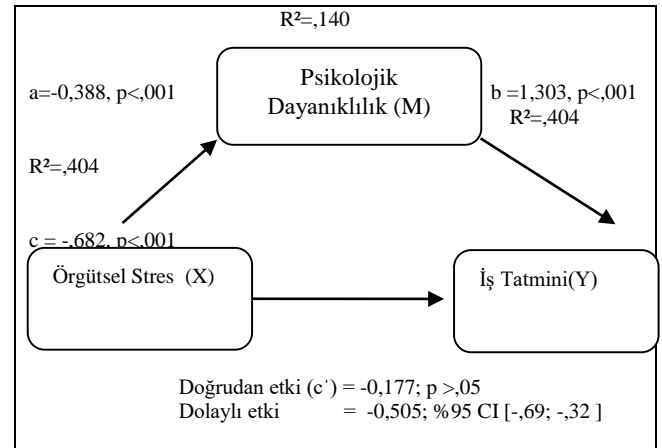
Örgütsel stresin iş tatmini üzerindeki tam standardize etki büyüklüğünün derecesi Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Aracılık Etkisinin Tam Standardize Etki Büyüklüğü (K^2)

	%95 Güven Aralığı			
Psikolojik Dayanıklılık	S.H.	BootLLCI	BootULCI	
Tam Standardize Etki Büyüklüğü	-0,2252	0,0440	-,3099	-,1375

Tablo 7'ye göre etki büyüklüğündeki güven aralıkları 0 (sıfır) değerini kapsamadığından anlamlıdır. Tam standardize etki büyüklüğü değeri -0,2252'dir. Gürbüz'e (2019: 64) göre K^2 değeri ,01'e yakın ise düşük etki, K^2 değeri 0 ,09'a yakın ise orta etki, K^2 değeri 0,25' yakın ise yüksek etki şeklinde yorumlanır. Bu değerlere göre test ettiğimiz modeldeki aracılık etkisi yüksek değere yakındır.

Bu sonuçlar doğrultusunda araştırmanın 4 hipotezi de kabul edilmiştir. Analiz sonuçlarının araştırma modeli üzerindeki gösterimi Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Analiz Sonuçlarının Model Üzerinde Gösterimi

5.Sonuçlar ve Tartışma

Bu çalışmada örgütsel stresin akademisyenlerin iş tatmini üzerine etkisi ve bu etki üzerinde psikolojik dayanıklılığın aracılık rolü araştırma kapsamında belirlenen 4 hipotezle belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda akademisyenlerden veriler toplanmıştır.

Örgütsel stresin iş tatminine etkisinin (c yolu= toplam etki) araştırıldığı analiz sonucunda anlamlı düzeyde negatif ilişki bulgulanmıştır. Örgütsel stres iş tatmini ilişkisi ile ilgili elde ettiğimiz sonuç geçmiş çalışmaların (Hollon ve Chesser, 1976; Tyson ve Aggarwal, 2002; Arslan, 2010; Ajayi ve Abimbola, 2013; Emiroğlu vd,2015; Kahraman, 2019) sonuçlarıyla paralellik göstermiştir. Örgütsel stresin psikolojik dayanıklılığa etkisinin (a yolu) araştırıldığı analiz sonucunda anlamlı düzeyde negatif ilişki bulgulanmıştır. Aracı değişken olan psikolojik dayanıklılığın iş tatminine etkisi (b yolu) istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu yönde bulgulanmıştır. Örgütsel stresin psikolojik dayanıklılık ile birlikte regresyona dahil edildiği (c' yolu= doğrudan etki) zaman bulgularanan doğrudan etki değeri istatistiksel olarak anlamlı bulgulanmamıştır. X' in Y üzerindeki toplam etkisi anlamlı, M' nin Y üzerindeki etkisi anlamlı olmasına karşın X ve M birlikte regresyona dahil edilince ortaya çıkan doğrudan etki değeri anlamsızlaşmaktadır. Yapılan analizler sonucunda aracı değişken olan psikolojik dayanıklılığın olmadığı bir modelde örgütsel stresin iş tatmini üzerindeki (c yolu (toplam etki) = $c'+ab$) etki değeri istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde bulgulanmıştır. Son olarak psikolojik dayanıklılığın iş tatminine dolaylı etkisinin anlamlı olup olmadığının tespiti için yapılan analiz sonucunda psikolojik dayanıklılığın iş tatmini üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu ve dolayısıyla da psikolojik dayanıklılığın örgütsel stres ile iş tatmini arasındaki ilişkiye aracılık ettiği tespit edilmiştir ve bu etkinin yüksek bir etki olduğu bulgulanmıştır.

Psikolojik dayanıklılık kavramının ortaya çıkış noktası bazı bireylerin stresten daha az etkilenmeleridir. Dolayısıyla psikolojik olarak dayanıklı olan çalışanların örgütsel stresten daha az etkilenmeleri ve iş tatmin seviyelerinin daha yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Bizim araştırma sonucumuzda bu iki beklenti desteklenmiş, psikolojik

dayanıklılık- örgütsel stres arasında olumsuz ve psikolojik dayanıklılık iş tatmini arasında olumlu bir etkileşim ortaya koyulmuştur. Psikolojik dayanıklılık kavramı literatürde yeni olan bir kavram olması ve daha çok örgütsel bağlamda pozitif psikolojik sermayenin içinde incelenmesi nedeniyle çok fazla müstakil çalışmaya rastlanılmamıştır. Literatürde ayrıca örgütsel stres psikolojik dayanıklılık ilişkisini doğrudan araştıran çalışmaya da rastlanılmamıştır. Stres ile psikolojik dayanıklılık ilişkisinin bireysel bazda incelendiği hasta aileleriyle yapılan çalışmada (Yağmur ve Türkmen, 2017) stres düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyinin azaldığı bulgulanmıştır. Psikolojik dayanıklılık ile ilgili çalışmalar genellikle yüksek ve devamlı stresin bir sonucu olan tükenmişlik (Çetin, Şeşen ve Basım, 2013; Bitmiş, Sökmen ve Turgut, 2013; Ocak ve Güler, 2017; Erdoğan ve İraz, 2019) konusunda yoğunlaşmış ve bu çalışmaların sonucunda genellikle iki kavram arasında negatif ilişki bulgulanmıştır. Psikolojik dayanıklılık iş tatmini ilişkisinin araştırıldığı çalışma (Çetin ve Basım, 2011; Erkuş ve Fındıklı, 2013; Akdemir ve Açıkan, 2017 sonuçları ise pozitif ilişki lehine olmuştur.

Son olarak bulgularan sonuç psikolojik dayanıklılığın, örgütsel stres iş tatmini ilişkisinde güçlü bir aracılık etkisine sahip olduğudur. Örgütsel stres akademisyenlerin iş tatmin düzeylerini olumsuz etkilemekte bu durum üniversite yönetimini hem örgütsel stres hem de iş tatminsizliğinin ortaya çıkardığı olumsuzluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bireylerde en fazla strese nedeni olarak karşımıza çıkan örgütsel stresin (Şimşek, vd., 2020: 109) neden olduğu olumsuz çıktılardan biri olan iş tatmini düşüklüğü örgütte çalışma koşullarının bozulduğunun en önemli işaretidir (Yılmaz, 2019:284). Dolayısıyla işyerlerinde örgütsel strese neden olan politik, yapısal ve fiziki nedenler düzeltilmediği takdirde kişilerin hem iş hem de sosyal hayatlarına zarar veren stres olgusu kabul edilebilir düzeylere çekilebilecek ve iş tatmin düzeyleri de yükselecektir. Ancak bu çalışma ile ilgili bulgularan en önemli sonuç örgütsel stres ve psikolojik dayanıklılığın birlikte regresyona dâhil edilmesiyle ortaya çıkan örgütsel stresin iş tatmini etkisini gösteren doğrudan etki değerinin istatistiksel olarak anlamsızlaşmasıdır. Yani örgüt yöneticileri çalışanların iş tatminini artırmak amacıyla sadece örgütsel stres faktörlerine müdahale etmemeli ayrıca psikolojik dayanıklılığı artırıcı uzman kişiler tarafından verilen eğitimlerle çalışana stresle mücadele yöntemlerini öğretmeye odaklanmalıdır. Böylece iş tatmininin yükseltilmesinde sorumluluk hem örgüt hem de çalışan tarafından üstlenilmiş olacaktır.

Kaynakça

- Ajayi, M. P., & Abimbola, O. H. (2013). Job satisfaction, organizational stress and employee performance: A study of NAPIMS. *Ife Psychologia: An International Journal*, 21(2), S.75-82.
- Akdemir, B., & Açıkan, A. M. (2017). Psikolojik sermaye ve iş tatmini ilişkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 8(2), 57-79.
- Arslan, M. (2010). *Çalışma yaşamında stresin iş tatmini üzerindeki etkisi ve bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi,

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Aytaç, S. (2009). İş stresi yönetimi el kitabı iş stresi: Oluşumu, nedenleri, başa çıkma yolları, yönetimi. *Uludağ Üniversitesi İİBF*, 1-34.
- Aydın, Ş. (2004). Örgütsel stres yönetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (3) 49-74.
- Basım, N. & Şeşen, H. (2009). Örgütsel adalet algısı örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolü. Ö. Torlak vd. (Editör) *Osman Gazi Üniversitesi 17. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 808-814)
- Basım, H. N., & Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), s.104-114.
- Bingöl, D. (1997). *Personel yönetimi*. (3.baskı) İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Bitmiş, M., Sökmen, A., & Turgut, H. (2013). Psikolojik dayanıklılığın tükenmişlik üzerine etkisi: örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), s.27-40
- Bozgeyikli, H. (2012). Endüstri ve örgüt psikolojisinin kapsamı ve tarihi gelişimi. Hüseyin Izgar (Editör), *Endüstri ve örgüt psikolojisi* içinde (s.1-21). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), s.76-82.
- Çetin, F., & Basım, H. N. (2011). Psikolojik dayanıklılığın iş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarındaki rolü. *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 13(3), s.79-94.
- Çetin, F., Şeşen, H., & Basım, H. N. (2013). Örgütsel psikolojik sermayenin tükenmişlik sürecine etkileri: Kamu sektöründe bir araştırma. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 13(3). s.95-107.
- Emiroğlu, B. D., Akova, O., & Tanrıverdi, H. (2015). The relationship between turnover intention and demographic factors in hotel businesses: A study at five star hotels in Istanbul. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, S.385-397.
- Erdoğan, P. & İraz, R. (2019). *Örgütsel vatandaşlık, örgütsel sinizm ve tükenmişliğe pozitif psikolojik sermaye etkisi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ergeneli, A. (2017). *Örgütsel davranış örgüt ve birey*. Ankara: Nobel Yayınevi
- Erkuş, A., & Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 42(2), s.302-318.
- Fletcher, D., & Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European psychologist*, 18(1), s.12.

- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. (5. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S. (2019). Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hollon, C. J., & Chesser, R. J. (1976). The relationship of personal influence dissonance to job tension, satisfaction and involvement. *Academy Of Management Journal*, 19(2), s.308-314.
- <https://learnersdictionary.com/definition/stress>, E.T.01.09.2020
- <http://www.surveysystem.com/sscalc.html>, E.T.01.09.2020
- Işık, Ş. (2016). Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(2), 165-182.
- Jackson, M., Ramsden, E., & Cantor, D. (2014). Evaluating the role of Hans Selye in the modern history of stress. In *Stress, shock, and adaptation in the twentieth century*. University of Rochester Press.
- Kahraman, O. (2019). *Stres ile iş tatmini arasındaki ilişki: Milano'daki türk kobi yöneticileri üzerine bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Kim, H. J., Tavitiyaman, P., & Kim, W. G. (2009). The effect of management commitment to service on employee service behaviors: The mediating role of job satisfaction. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 33(3), s.369-390.
- Locke, E. A. (1969). What is job satisfaction?. *Organizational behavior and human performance*, 4(4), s.309-336.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical 15 evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71, s.543-562
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal Of Organizational Behavior*, 23 (6), s.695-706.
- Luthans, F., & Youssef, C. M. (2004). Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*: 33(2), 143-160.
- Masten, A. S., Best, K. M., & Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and psychopathology*, 2(4), s.425-444.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, s.227-238.
- Mayordomo-Rodríguez, T., García-Massó, X., Sales-Galán, A., Meléndez-Moral, J. C., & Serra-Añó, P. (2015). Resilience patterns: Improving stress adaptation based on an individual's personal features. *The International Journal of Aging and Human Development*, 80(4), s.316-331.
- Meredith, L. S., Sherbourne, C. D., Gaillot, S. J., Hansell, L., Ritschard, H. V., Parker, A. M., & Wrenn, G. (2011). Promoting psychological resilience in the US military. *Rand health quarterly*, 1(2).
- Ocak, M., & Güler, M. (2017). Psikolojik sermayenin tükenmişlik üzerine etkisi: Görgül bir araştırma *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (49), s.117-134.
- Şimşek, M. Şerif, Çelik, A. & Akgemci, T. (2019) *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. (10. Baskı) Konya: Eğitim Yayınevi
- Şimşek, M.Ş., Çelik, A., Akgemci, T. & Diken, A. (2020). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Turan Sarıkaya, İ. (2019). *Psikolojik dayanıklılık düzeyi ile çatışma yönetimi stili arasındaki ilişki: beyaz yakalılar üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tyson, P. D., Pongruengphant, R., & Aggarwal, B. (2002). Coping with organizational stress among hospital nurses in Southern Ontario. *International journal of nursing studies*, 39(4), S.453-459.
- Urgan, S. & Sevim, Ş. (2019). *Uluslararası sağlık kuruluşlarında, sosyal sermaye ve pozitif psikolojik sermaye etkileşiminde kültürel zeka*. Konya:Eğitim Yayınevi.
- Yağmur, T., & Türkmen, S. N. (2017). Ruhsal hastalığı olan hastalara bakım veren aile üyelerinde algılanan stres ve psikolojik dayanıklılık. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1), s.542-548.
- Yılmaz, A. (2019). *Stres ve stres yönetimi*, Aydın Yılmaz (Editör), Davranış bilimlerine giriş ve örgütsel davranış içinde (s.197-209). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, Y., Taşmektepligil, M. Y., Üzümlü, H. ve Bulut, D. (2011). Kısa versiyon Örgütsel Stres Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması (geçerlilik ve güvenilirlik çalışması). *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), s.103-108.
- Zencirkıran, M., & Keser, A. (2018). *Örgütsel davranış, değerlendirilmesi ve yönetimi*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Zhu, Y. (2013). A review of job satisfaction. *Asian Social Science*, 9(1), 293-298.

Extended Abstract

The objective of this study is to determine the mediating role of resilience in the effect of organizational stress on job satisfaction. In addition, in the study, the effect of organizational stress on the psychological resilience and job satisfaction of academicians has been tried to be determined. For these purposes, the universe of this study consists of academicians working at a state university. The sample of the study consists of 261 academicians.

In the study, measurement tools whose validity and reliability have been tested in determining the organizational stress, psychological resilience and job satisfaction levels of academicians have been selected. The organizational stress scale used in the study was developed by Theorell et al. (1988) and adapted by Yildirim, Tasmektepligil and Uzum (2011), consists of 17 items and 4 dimensions. The job satisfaction scale used in the study is a one-dimensional, 5-item, 5-point Likert-style scale adapted from Hackman and Oldham's (1975) job characteristics questionnaire by Basim and Sesen (2009). The Resilience Scale used in the study was developed by Isik (2016).

The 22nd version of the SPSS program has been used in the analysis of the data obtained in the study. In order to reveal the validity and reliability of the scales, exploratory factor analysis and reliability analysis have been performed. The hypotheses of the research have been analyzed using the Process Macro (for SPSS) program developed by Hayes, and the Bootstrapping technique has been used to interpret the results obtained.

A significant negative relationship has been found as a result of the analysis investigating the effect of organizational stress on job satisfaction (c path = total effect). As a result of the analysis in which the effect of organizational stress on psychological resilience (a path) has been investigated, a significant negative relationship has been found. The effect of resilience, which is the mediator variable, on job satisfaction (b path) has been found statistically significant and positive. When organizational stress was included in regression with psychological resilience (c path = direct effect), the detected direct effect value was not found to be statistically significant. Although the total effect of X on Y is significant, and the effect of M on Y is significant, the direct effect value that occurs when X and M are included in regression together becomes meaningless. As a result of the analysis, the effect value of organizational stress on job satisfaction (c path (total effect) = $c' + ab$) has been found to

be statistically significant and negative in a model without psychological resilience whose mediator is variable. Finally, as a result of the analysis conducted to determine whether the indirect effect of psychological resilience on job satisfaction is significant, it has been found that the indirect effect of psychological resilience on job satisfaction is significant, and therefore, psychological resilience mediated the relationship between organizational stress and job satisfaction, and this effect has been found to be a high effect.

The emergence of the concept of resilience is that some individuals are less affected by stress. Therefore, it is an expected result that employees who are psychologically resilient are less affected by organizational stress and have higher job satisfaction levels. As a result of this study, these two expectations have been supported, and a positive interaction between psychological resilience and organizational stress and a positive interaction between psychological resilience and job satisfaction has been revealed. Another result found in the study is that psychological resilience has a strong mediating effect on the relationship between organizational stress and job satisfaction.

Organizational stress negatively affects the job satisfaction levels of academicians, and this situation exposes the university administration to the negativities caused by both organizational stress and job dissatisfaction. One of the negative outcomes of organizational stress (Simsek, et al., 2020: 109), which is the most important cause of stress in individuals, is low job satisfaction, which is the most important sign of the deterioration of working conditions in the organization (Yilmazer, 2019: 284). The most important result found in this study is that the direct effect value, which shows the effect of organizational stress on job satisfaction, caused by the incorporation of organizational stress and psychological resilience into regression together, is statistically insignificant. In other words, organizational managers should not only interfere with organizational stress factors in order to increase the job satisfaction of employees, but also should focus on teaching the employees methods of combating stress with the trainings given by experts who increase psychological resilience. Thus, the responsibility for increasing job satisfaction will be assumed by both the organization and the employee.

Araştırma Makalesi • Research Article

“İ’râbu’l-Kur’ân” ve “Me’âni’l-Kur’ân” Eserleri Bağlamında Ebû Ca’fer en-Nehhâs’ın Tefsir Metodu ve Kur’ân İlimlerine Yaklaşımı

The Methodology of Abu Jafar an-Nahhâs and his approach to Qur'anic knowledge in the Context of the "I'râbu'l-Qur'an" and "Me'âni'l-Qur'an"

Cahit Karaalp ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir ABD, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5898-6819.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Mart 2021

Düzeltilme tarihi: 01 Nisan 2021

Kabul tarihi: 06 Nisan 2021

Anahtar Kelimeler:

Tefsir,
Kur’ân,
Nehhâs,
İ’rab,
Me’âni

ÖZ

Ebu Cafer en-Nehhâs, *Me’âni’l-Kur’ân* ve *İ’râbu’l-Kur’ân* isimli eserlerinde tefsir ilminin temel konularını ustalıkla işleyerek Kur’ân’ı tefsir etmeye çalışmıştır. Kur’ân’ı i’rab açısından baştan sona sistematik bir şekilde değerlendiren ilk eser olması hasebiyle *İ’râbu’l-Kur’ân* tefsiri önem arz etmektedir. “*İ’râbu’l-Kur’ân*” tefsirinden önce kaleme alınan “*Meâni’l-Kur’ân*” tefsiri günümüze tam hali ile gelmemiş olsa da “*İrâbu’l-Kur’ân*” tefsiri ile birisini bütünler niteliktedir. Ülkemizde akademi dünyasında Nehhâs’ın tefsir metodolojisini konu alan kapsamlı bir çalışmanın olmaması bir de “*İ’râbu’l-Kur’ân*” ve “*Meâni’l-Kur’ân*” tefsirleri hakkında çok az bir çalışmanın bulunması bizi bu konuda bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Makalemizde Ebu Cafer en-Nehhâs’ın tefsirci yönü üzerinde durmayı, metodolojisi hakkında bilgi vermeyi ve özgün taraflarını ortaya koymayı hedeflemekteyiz.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 March 2021

Received in revised form 01 Nisan 2021

Accepted 06 Nisan 2021

Keywords:

Tafsir,
Qur’an,
Nahhas,
İ’rab,
Me’âni

ABSTRACT

Abu Jafar an-Nahhas endeavored to interpret Qur’an nicely by elaborating basic subjects of tafsir in the Mâni’l-Quran and I’râbu’l-Quran. As a Tafsir, the I’râbu’l-Qur’an is important as it is the first work that systematically evaluates the Quran entirely regarding i’rab. Although the "Meâni’l-Qur’an" which was written before the "I’râbu’l-Qur’an" has not reached today in its full form, these works complement each other. The sparcity of research on methodology of Nahhas' tafsir in the academic world in our country, particularly on the "I’râbu’l-Qur’an" and "Meâni’l-Quran" tafsirs urge us to explore on this subject. In our work, we aim to elaborate the interpretative aspect of Abu Jafar an-Nahhas, to present his distinctives and the information about his methodology.

1. Giriş

Hicrî üçüncü asrın ikinci yarısında yaşayan Ebu Ca’fer en-Nehhâs (ö. 338/950), dilci yönü ağır basan önemli bir müfessirdir. (Zehebî, 1983: 15/401-402; Zübeydî, 1984: 220-221; Davudî, 2008: 1/68-70; Zirikli, 1986:1/208; Nüveyhiz 1988: 60.) İlk olarak “*Me’âni’l-Kur’ân*” tefsirini yazmış ve ardından *Kur’ân* âyetlerini i’rab açısından

değerlendirdiği “*I’rabu’l-Kur’ân*” tefsirini kaleme almıştır. Nehhâs’ın “*İ’râbu’l-Kur’ân*” tefsirinin değişik yerlerinde “*Meâni’l-Kur’ân*” eserine atıfta bulunması bu eserin daha önce te’lif edildiğini göstermektedir. (Nehhâs, 1988: 115-116; 2008: 1/17) Kur’ân’ın i’rabıyla ilgili daha önce eserler telif edilmiş (Zeccâc, ts.) ise de tefsir tarihinde Kur’ân’ı i’rab yönüyle baştan sona, resmi sıralamaya uygun olarak

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: cahitkaraalp@hotmail.com

inceleyen ilk sistematik eser Nehhâs'ın "*İ'râbu'l-Kur'ân*" tefsiridir. Nehhâs, "*Me'âni'l-Kur'ân*"da anlam ağırlıklı, "*İ'râbu'l-Kur'ân*"da ise i'rab ve kıraat ağırlıklı tefsir yapmıştır. Nehhâs'tan önce yaşayan ve eser telif eden Kisâî (ö. 189/805), Ferrâ (ö. 207/822), Ahfeş (ö. 215/830), Zeccâc (ö. 311/923) ve İbn Keysân (ö. 320/932) te'lif ettikleri "*Me'âni'l-Kur'ân*" isimli tefsirlerinde (Kisâî, 1998; Ferrâ, 2002; Ahfeş, 2011; Zeccâc, 1988; İbn Keysân, 2013) me'âni ve i'rabı bir arada değerlendirdikleri halde Nehhâs, her iki konuyu müstakil eserlerde işlemiştir. Nehhâs'a ait *İ'râbu'l-Kur'ân* ve *Me'âni'l-Kur'ân* tefsirlerinin daha önce aynı alanda yazılmış eserlerden daha kapsamlı ve içerik açısından daha zengin oldukları belirtilmiştir. (Şevkî Dayf, ts: 332-333; Ersönmez, 2016: 175) Zeccâc'ın *Me'âni'l-Kur'ân* ve *i'râbu* isimli eseri ile öğrencisi Nehhâs'ın *İ'râbu'l-Kur'ân* adlı eserinin dilbilimsel tefsirlerin birinci evresinin, yani ortaya çıkış ve gelişim döneminin zirvesini oluşturdukları ifade edilmiştir. (Karagöz, 2015: 197)

Nehhâs'ın *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eseri günümüze tam hali ile gelmemiştir. Bu tefsirin Fetih sûresine kadar olan ilk tahkiki Muhammed Ali es-Sabûni tarafından yapılmış ve eser altı cilt halinde basılmıştır. (Nehhâs, 1988) Muhakkik Yahya Murad Meryem sûresine kadar olan Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriye'deki 385 rakamlı birinci nüsha ile Hac sûresinden Fetih sûresinin sonuna kadar olan, Bursa Orhangazi yazma eserler kütüphanesindeki ikinci nüshasını birleştirerek tefsiri iki cilt halinde yayınlamıştır. (Nehhâs, 2004: 1/6; Güney, 2015: 171) Çalışmamızda Yahya Murad'ın çalışması esas alınmıştır.

Nehhâs'ın, *İ'râbu'l-Kur'ân* adlı eserinin biri Dr. Zühayr Gazi Zahid tarafından tahkik edilen ve beş cilt halinde basılan, (Nehhâs, 1985) diğeri ise Şeyh Halid Ali tarafından tahkik edilen ve tek cilt halinde basılan (Nehhâs, 2008) iki tahkikli baskısı elimizde mevcuttur. *İ'râbu'l-Kur'ân* tefsirinin bir yazma nüshası Beyazıd Kitaplığında, yazma eserler bölümünde, 245 numarada kayıtlı bulunmakta tek cilt halinde ve 335 varakdan müteşekkildir. (Büyükkörükçü, 1992: 50-52) Çalışmamızda Şeyh Halid Ali'nin tahkik ettiği baskı esas alınmıştır.

Ebu Cafer en-Nehhâs ile ilgili ülkemizde şu ana kadar dört Yüksek Lisans tezi, (Büyükkörükçü, 1992; Güney, 1994; Aykut, 2017; Aksoy, 2017) dört makale (Güney, 1994: 157-176; Temel, 2015: 77-105; Ersönmez, 2016: 169-191; Aksoy, 2018: 75-93) ve bir madde (Eroğlu, (DİA) 2006: 32/543) kaleme alınmıştır. Nehhâs gibi iki tefsir, nesh (Nehhâs, 1991) ve vakf/ibtida' (Nehhâs, 1992) ile ilgili önemli eserler kaleme almış bir ilk dönem müfessirinin tefsir anlayışını ve usulünü konu edinen bir doktora tezinin kaleme alınmamış olması üzücüdür. Ulaşabildiğimiz kadarı ile Arap dünyasında Nehhâs hakkında bir Yüksek Lisans tezi ve bir de Doktora tezi hazırlanmıştır. (es-Sâidî, 1423; Zeyd bin Alî, 1426) Yapılan Arapça ve Türkçe Yüksek Lisans tezlerinde ve makalelerde inceleyebildiğimiz kadarıyla Nehhâs'ın tefsir metodolojisi kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Diyanet İslam ansiklopedisinde yer alan "Nehhâs" maddesi ise oldukça yetersizdir. Hazırlanan Arapça Doktora tezinin de büyük hacmine rağmen Nehhâs'ın metodolojisini tam anlamıyla ortaya koyduğu söylenemez. Zira tezde Nehhâs'ın tefsir metodolojisi üzerinde değil, daha çok ilk beş sürede geçen âyetlerin

tefsiriyle alakalı Nehhâs'ın hangi görüşleri tercih ettiği üzerinde durulmuştur.

Nehhâs'ın birbirini bütünleyen *Me'âni'l-Kur'ân* ve *İ'râbu'l-Kur'ân* tefsirleri bir arada değerlendirilmeden metodolojisinin ortaya konulması mümkün gözükmemektedir. Bunun için bu çalışmamızda her iki tefsiri değerlendirmek ve tefsirle ilgili diğer eserlerini de incelemek suretiyle Nehhâs'ın tefsir metodolojisini ortaya koymaya çalışacağız. Daha önce Nehhâs'ın tefsir metodolojisi ile ilgili kapsamlı bir çalışmanın yapılmaması olmasının makalemizi önemli kıldığını düşünmekteyiz.

2. Ebu Ca'fer en-Nehhâs'ın Hayatı ve İlmî Kişiliği

Ebu Ca'fer künyesi, "*Saffar*" lakabı ve *Muradî, Mısıri, Nahvî* nisbeleri ile anılan *Ahmed bin Muhammed bin İsmail bin Yunus* daha çok bakırcı olan babasına nispeten *bakırcı* anlamına gelen "*Nehhâs*" lakabıyla tanınmıştır. (Suyûtî, 1979: 1/362; İbnu'l-Enbârî, 1985: 217-218; Zübeydî, 1984: 220-221; Yâkût el-Hamevî, 1993: 1/468-470; İbn Hallikân, 1978: 1/99-100; Nüveyhiz, trs: 60; Kıftî, 1986: 1/136-139) Nehhâs'ın kesin olmamakla birlikte (270/884) yılında Mısır'da doğup büyüdüğü, Yemenli Murâd kabilesine mensup olduğu ve (337-338/950) yılında Nil Nehri'nin kenarında oturduğu ve elindeki kitaptan şiirler okuyup vezinlerini bulmaya çalıştığı bir sırada Nil'in suyunun arttığı bir dönemde suyun azalması ve böylelikle fiyatların yükselmesi için büyü yaptığını zanneden bir cahil tarafından nehre itildiği ve boğularak öldüğü nakledilmiştir. (Suyûtî, 1979: 1/362; İbnu'l-Enbârî, 1985: 217-218; Zehebî, 1983: 15/401-402; Zübeydî, 1984: 220-221; Yâkût el-Hamevî, 1993: 1/468-470; İbn Hallikân, 1978: 1/99-100; Nüveyhiz, trs: 60; Davudî, 2008: 1/68-70; Kıftî, 1986: 1/136-139; Safedî, 2000: 7/237-238; Firuzâbâdî, 2011: 81-82; Tantâvî, 2000: 182-183; Zirikli, 1986: 1/208; Şevkî Dayf, trs: 332-333) Bu ölüm şeklinin bir komplo, suikast olabileceği de ifade edilmiştir. (Güney, 2015:161)

Temel eğitimini Mısır'da alan Nehhâs, Bağdat başta olmak üzere Irak, Suriye ve Filistin'in farklı yerlerine gidip meşhur hocalardan ders almıştır. Ders aldığı meşhur hocalar arasında; Muberrid (ö. 286/900), Ebû Abdurrahmân en-Nesâî (ö. 303/915), Zeccâc (ö. 311/923), Ahfeş el-Asğar (ö. 316/928), Ebu'l-Kâsım el-Begavî (ö. 317/929), İbn Keysân (ö. 320/932), Tahâvî (ö. 321/933), Niftaveyh (ö. 323/935), İbnu'l-Enbârî (ö. 328/940) ve İbn Şenebüz (ö. 328/939) gibi isimler bulunmaktadır. (Suyûtî, 1979: 1/362; İbnu'l-Enbârî, 1985: 217-218; Zübeydî, 1984: 220-221; Zehebî, 1983:15/401-402; İbn Hallikân, 1978: 1/99-100; Davudî, 2008: 1/68-70; Safedî, 2000: 7/237-238; Kıftî, 1986: 1/136-139; Zirikli, 1986: 1/208; Firuzâbâdî, 2011: 81-82; Tantâvî, 2000: 182-183) Nehhâs'ın, Irak'taki ilmî tahsilini tamamladıktan sonra memleketi olan Mısır'a döndüğü, vefat edinceye kadar burada ilim tedrisi ile meşgul olduğu, (Suyûtî, 1979: 1/362; Nüveyhiz, trs: 60; Yâkût el-Hamevî, 1993: 1/468-470) kaleminin dilinden daha iyi olduğu, cimri bir yapıya sahip olduğu, geniş bir ilmi müktesebatının bulunduğu ve ilmi konularda âlimlerle müzakere yaptığı, tartışmaktan çekinmediği ifade edilmiştir. (Suyûtî, 1979: 1/362; Zehebî, 1983: 15/401-402; Zübeydî, 1984: 220-221; Yâkût el-Hamevî, 1993: 1/468-470; İbn Hallikân, 1978: 1/99-100; Davudî, 2008: 1/68-70; Kıftî, 1986: 1/136-139; Safedî, 2000: 7/237-238)

Nehhâs'ın Bağdat'ta Sibeveyhi'nin (ö. 180/796) "el-Kitab" adlı eserini Zeccâc'a okuduğu, Bağdat'ta Müberred'ten değil, onun öğrencilerinden ders aldığı; (Zehebî, 1993: 15/401-402; Nüveyhiz, trs: 60) Arap dili, tefsir, kıraat, hadis ve fıkıh alanlarında kendini yetiştirdiği belirtilmiştir. (Nüveyhiz, trs: 60) Bağdat (Şevkî Dayf, trs: 332-333) veya Basra Dil Ekolüne (Aksoy, 2018: 80) meyilli olduğu düşünülen Nehhâs'ın Bağdat ile Endülüs arasında ilim köprüsü görevi gördüğü, öğrencilerinin çoğunun Endülüslü oldukları ve ondan öğrendiklerini Endülüs'e aktardıkları nakledilmiştir. (Şevkî Dayf, trs: 332-333)

Ellinin üzerinde kitap kaleme almış velüd bir müellif olan Nehhâs'ın, bugüne kadar gelen ve basılan *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi Kitâbillâhi Azze ve Celle ve İhtilâfu'l-Ulemâi fi Zalik, Me'âni'l-Kur'ân, I'râbu'l-Kur'ân, el-Kat' ve'l-İ'tinâf, Şerhu ebyâti Sibeveyhi, Şerhu'l-Kasâidi't-Tis'a, Sinâatu'l-Kuttâb, Kitâbu't-Tüffâha fi'n-Nahv, Risâle fi'l-lâmât* eserleri dışında, kaynaklarda *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim, Kitâbu'l-Envar, Kitâbu Meani-ş-Şi'r, Şerhu'l-Mufaddaliyât, Kitâbu'l-İştikâk li-Esmâ'i'llâh, Kitâbu'l-Enva', Edebu'l-Kuttâb, Edebu'l-Mulûk, el-Mukni', el-Kâfi fi'n-Nahv, Tabakâtu'ş-Şu'arâ, Nâsîh ve Mensûh fil Hadis* gibi nice eserinden de bahsedilmektedir. (Suyûtî, 1979: 1/362; İbnü'l-Enbârî, 217-218; Zehebî, 15/401-402; Zübeydî, 220-221; Yâkût el-Hamevi, 1/468-470; İbn Hallikân, 1/99-100; Davudî, 1/68-70; Nüveyhiz, 60; Kıftû, 1/136-139; Safedî, , 7/237-238; Zirikli, 1/208; Firuzâbâdî, 2011: 81-82; Tantâvî, 2000: 182-183; Zeyd bin Alî 57-61)

3. Ebu Ca'fer en-Nehhâs'ın Üslubu

Nehhâs, tefsirlerinde müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne önem vermiştir. (Nehhâs, 2004: 1/327) Bu bakımdan bazen onların görüşünü tefsirinde kabul edilen esas olarak alırken bazen de Arap dili kaidelerine uymadığı gerekçesiyle eleştiriye tabi tutmuştur. (Nehhâs, 2008: 551, 1280) Nehhâs, tefsirlerinde Ferâhîdî, Sibeveyhi, Müberred, Kisâî, Ferrâ, Ebû Ubeyde, Ahfeş, Nesâî, İbn Keysân, Zeccâc gibi birçok müfessir ve dilciden alıntıda bulunur. (Nehhâs, 2008: 13, 58, 96, 125, 132, 221, 328, 407, 1259)

Nehhâs'ın eserleri birçok müfessir ve dilcinin başvuru kaynağı olmuştur. Tefsirlerinde Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinden çokça haber aktarır. Nehhâs, rivâyetleri temel alsada dirâyete karşı değildir. Tefsir eserlerinde rivâyet ile dirâyeti neredeyse eşit oranda kullanır. O, Nisa süresi 82. "أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا" âyetinin tefsirinde dirâyete tefsirini reddedenlere karşı şu sözleri sarfetmektedir: "Ayete, Kur'an'ın anlaşılabilmesi için üzerinde düşünmenin gerekli olduğuna delil olduğu gibi tefsirin sadece Hz. Peygamberden alınacağını söyleyenlerin görüşlerine de red içermektedir." (Nehhâs, 2004: 1/227; Nehhâs, 2008: 196)

Nehhâs, tefsir edilen âyete muvafık farklı görüşler arasında tercihte bulunmak yerine onları telif eder. Örneğin, Nisa 4/159. "وَأَنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ" âyetinde geçen "ölümü öncesinde" ve İbrahim süresi 25. "وَأَنْ تَبِي أَكْلَهَا كُلَّ جِينٍ" âyetinde geçen "hin" ibareleriyle ilgili farklı görüşleri zikrettikten sonra bunların birbiriyle çelişmediğinden hareketle aktarılan görüşlerin tümünün kabul edilebilir olduğunu belirtmiştir. (Nehhâs, 2004: 1/259, 586) Yine Bakara süresi 219. "وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ" âyetinde geçen "afv" kelimesi bağlamında gelen

görüşleri serdettikten sonra bu görüşlerin "sehl/kolaylık" anlamında birleştiğini ifade etmiştir. (Nehhâs, 2004: 1/68)

Nehhâs, bazen âyetlerle ilgili farklı görüşleri herhangi bir tercihte bulunmadan zikrederken, (Nehhâs, 2004: 1/578, 2008: 602; 1370) bazen de âyetin neden bu şekilde indiğini neden farklı bir şekilde inmediğini izah eder. (Nehhâs, 2004: 1/612) Kimi zaman da âyetlerin yanlış anlaşılma ihtimalini göz önünde bulundurarak açıklamalarda bulunur. Bu bağlamda Bakara, 2/228. "وَلَا يَجِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ" "أَرْحَامَهُنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ" âyetinde imân edenlerin "ketm" etmemeleri ifade edilirken bundan gayri Müslimlerin "ketm" edebileceği sonucunun çıkarılmaması gerektiğini söyler. (Nehhâs, 2004: 1/75)

Nehhâs'ın eleştirel bir zihne sahip olduğu tefsirlerinde kendini belli etmektedir. Çoğu zaman müfessir ve dilcileri "zeame, ekbah, ğalat, kabih, muhâl, merdûd, baîd" (Nehhâs, 2008: 127, 397, 405, 406, 418, 432, 433, 445, 447, 455, 461, 464, 479, 536, 538, 590) gibi ifadelerle tenkid eder. Kendi görüşlerini, haklı bulduğu ve tasvip ettiği görüşleri "ehsanu me kile, ebyenuhe, ecved, ecel, hakikatihî, kavîl sahih, kâle Ebu Ca'fer" (Nehhâs, 2008: 58, 137, 239, 257, 402, 407, 409, 423, 456, 459, 460, 470, 488, 525, 1358, 1370) gibi kelime ve ifadelerle belirtir. Nehhâs'ın kullandığı ifadelerin güzelliği ve çirkinliği söz konusu görüşün onda uyandırdığı memnuniyet derecesi ve nefret ile ilgilidir. Nehhâs'ın bir konuda görüşü yoksa sadece "kile" demekle yetinir. (Nehhâs, 2008: 423) İsra, 17/60. "جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي آرَيْتَكَ" âyetinde geçen "rüya" kelimesi ile rüyanın değil, isra gecesi gözle görmenin kastedildiğini beyan eden görüşü en güzel olarak niteler. (Nehhâs, 2008: 525) Fetih, 48/28. "هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظَاهِرَهُ" "عَلَى النَّبِيِّنَ كُلِّهِ" âyetinde geçen "li yuzhirahu" ifadesi bağlamında gelen görüşlerin en güzelinin "onu dinin tümüne muttali kılma, beyan etmek" şeklindeki görüş olduğunu söyler. (Nehhâs, 2008: 1008) İhlas sûresinin tefsirinde metin tenkidini yetinmeyip sened tenkidinde bulunması onun hem metin hem de sened konusunda münekkîd olduğunu göstermektedir. (Nehhâs, 2008: 1378)

Nehhâs'ın kimi zaman yorumda aşırılığa kaçtığına ve kimi zaman siyasi konuları tefsirlerinde dile getirdiğine şahit olmaktadır. Nur, 24/35. "اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ" "كَمَشْكُورَةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ" âyetinde geçen "O'nun nurunun" misali kısmını Hz. Muhammed'in nuru olarak çevirir ve bu yorumunu Hz. Peygamberin beyanının insanları aydınlatan nur gibi olmasına dayandırır. (Nehhâs, 2008: 650) Rum, 30/55. "وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِئُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا" "يُؤْفَكُونَ" âyetinde geçen "kıyamet koptuğunda müşriklerin dünyada sadece bir saat kaldıklarına yemin edecekleri" ifadesinden yola çıkarak kıyamet gününde de yalanın söz konusu olabileceğini, yalan söylenebileceğini ifade eder. (Nehhâs, 2008: 747) Kanaatimizce bu tür ifadeler yorumda aşırılığa girmektedir. Nehhâs, İslam ilim ve siyaset tarihinde hala güncelliğini koruyan kimi mezhebi konulara gerekli gördüğü yerlerde temas etmektedir. Nisâ, 4/125. "وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا" âyetinin tefsirinde zikrettiği, "eğer herhangi bir kimseyi kendime halil edinmiş olsaydım muhakkak ki Ebu Bekir'i halil edinirdim" hadisinin devamındaki açıklamalarında Hz. Peygamberin kimseyi din işleri konusunda özel yetkili kılmadığını söyleyerek Ehl-i Sünnet ve Şia arasındaki tartışmaya kendince sınırlama getirmeye çalışır. (Nehhâs, 2008: 207) Fetih, 48/16. âyetin Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin sahih olduğunun delili

olduğunu ifade eder. (Nehhâs, 2004: 2/1208) Nehhâs, kimi zaman âyetleri işari yorumu da tabi turar. Nur, 24/55. âyetin dört halifenin hilafetine delalet ettiğini söyler. (Nehhâs, 2008: 656)

4. Nehhâs'ın Tefsir Metodolojisi

Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân* ve *İ'râbu'l-Kur'ân* eserlerinde Kur'ân âyetlerinin tamamını değil, süre bazında tefsir edilmesine kanaat getirdiği âyetlerin i'rab ve tefsirini yapmıştır. *İ'râbu'l-Kur'ân*'da âyetleri ağırlıklı olarak sarf, nahiv, kıraat ve iştikak açısından tefsir ederken *Me'âni'l-Kur'ân*'da ise garip lafızları açıklamış, âyetlerin kelime ve cümle yapıları üzerinde durmuş, gerek gördüğünde cahiliye şiirlerinden yararlanmış. Nâsih-mensûh olan âyetleri belirtmiş, ahkâm âyetlerini farklı açılardan değerlendirmiş ve tefsirle ilgili rivâyetleri değerlendirerek karar kıldığı fikirlerini ifade etmiştir. Ebu Cafer en-Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserine çoğu zaman *İ'râbu'l-Kur'ân*'da atıflarda bulunmaktadır. Örneğin “Allah'tan başkasına asla kulluk etmeyin...” âyetinin tefsirinde, “Bunun manasını bundan önceki eserde zikrettik” diyerek *Me'âni'l-Kur'ân* eserine göndermede bulunur. (Nehhâs, 2008: 51, 57, 65, 115) Nehhâs, bazı âyetlerin tefsirini yaparken daha önce verdiği anlama eklemeye bulunacağını da söyler. (Nehhâs, 2008: 188)

Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân* eserinin başında izleyeceği metodu ve eserin yazılış amacını anlatan kısa bir girişte bulunur. Bu girişte ana gayesinin i'rab olduğunu bunun için de Kur'ân'ın i'rabını, kıraatini ve kıraatlerin irabını, ilel'i, lehçeleri işleyeceğini ve nahivcilerin ihtilaflarına yer vereceğini, ihtiyaç duyulduğu yerlerde meani'ye de gireceğini ifade eder. Mukaddimesini Hz. Ömer'in, “Kur'ân'ın ezberini öğrendiğiniz gibi i'rabını da öğrenin” sözü ile bitirir. (Nehhâs, 2008: 9) *Me'âni'l-Kur'ân* tefsirine de kısa bir mukaddime ile giren Nehhâs, bu tefsirde Kur'ân'ı meani açısından tefsir etmeyi hedeflediğini, garip lafızları açıklayacağını, Kur'ân ahkâmına ve nâsih mensûha yer vereceğini, kelimelerin iştikakına, sarfi açıklamalara gireceğini, mütekaddim âlimlerden ve dil âlimlerinden faydalanacağını, kıraatlere değineceğini, hazf, takdim, te'hir konularını işleyeceğini, okuyucunun Kur'ân'ı anlamasına yardımcı olacağını ve tartışmalı konulara açıklık getireceğini ifade eder. (Nehhâs, 2004, 1/13) Nehhâs'ın tefsirleri baştan sona okunduğunda mukaddimelerde zikrettiği hususlara uyduğu görülecektir. Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân* eserinde süre tefsirine başlarken sürenin ismi ve nerede indiğine dair bilgileri vermekle yetinmiştir. O, eserinde sürelerle ilgili genel olarak kısa malumat vermekle beraber bazı sürelerin tefsirinin girişinde detaylı açıklamalarda bulunmuştur. (Nehhâs, 2008: 1/17, 31, 119) Bu bağlamda Fâtıha süresinin girişinde sürenin önemini ve isimlerini, nerede indiğini geniş bir şekilde işler. (Nehhâs, 2004: 1/17-19) En'am süresinin girişinde sürenin inişi sürecini ve Tevbe süresinin girişinde ise başında neden besmele olmadığını anlatır. (Nehhâs, 2004: 1/323, 437) *İ'râbu'l-Kur'ân* tefsirinde ise nerede ise süre girişlerinde hiç açıklama yapmaz. (Nehhâs, 2008: 11, 16, 1330, 1334, 1337) Nehhâs, Bakara süresinin girişinde mukatta harfleri geniş bir şekilde ele alır ve harflerin sürenin ismi olabileceğini ve tenbih içerdiğini ifade eder. (Nehhâs, 2004: 1/32-33)

4.1. Dilbilimsel İzahlar ve Arap Dili

Arap dili, Kur'ân tefsirinin önemli kaynaklarından bir tanesidir. Nehhâs, Kur'ân'ın Arapça bir kitap olduğunu beyan eden âyetlere (Ra'd, 13/37; Nahl, 16/103; Şuara, 26/195; Zümer, 39/28; Şura,42/7; Zuhruf, 43/3) dayanarak âyetlerin Arap dili ve kuralları bağlamında anlaşılması gerektiğini belirtir. (Nehhâs, 2004: 1/13; Ayrıca bk. Şafii, ts: 50) *Me'âni'l-Kur'ân* tefsirinde ve özellikle *İ'râbu'l-Kur'ân* tefsirinde genelde Basra ve Küfe nahiv ekolleri arasındaki ihtilafları zikreder ve tercihlerde bulunur. Nehhâs'ın hangi nahiv ekolüne bağlı olduğu tartışma konusu olsa da eserlerinde Basra ekolüne bağlı olduğunu göstermekte (Aksoy, 2018: 80) ve çoğunlukla Basra nahiv ekolünün görüşlerini tercih etmektedir. (Nehhâs, 2008: 87) Nehhâs, nahiv kurallarına şevahid olarak genellikle âyetleri ve cahiliye şiirlerini zikreder, hadislere ise mana ile rivâyet edildikleri için çok az müracaat eder. Kur'ân'da i'râb farklılıklarının en önemli unsurlarından birisi Kur'ân'ın kendine özgü metinsel formudur. Kur'ân âyetlerindeki i'râb vecihlerinin taaddüdünün temel nedeni dilbilimcilerin ve müfessirlerin mensubu oldukları fikhî, itikadî, amelî, nahvî ekollerin prensiplerini öncelemeleridir. (Ülgen, 2015: 8, 30)

Nehhâs, nahiv alanında birçok dil âliminden faydalanmıştır. *İ'râbu'l-Kur'ân*'da farklı yerlerde birçok nahiv âliminden nakil yapar. Bir âyetin tefsirinde bazen bir bazen de birkaç kişinin görüşünü nakleder. Naklettiği bu görüşlerin kimini tenkit eder, kimini de tercih eder. (Nehhâs, 2008: 65) Nehhâs'ın, Ferâhidî, Sibeveyhi, Muberrred, Ferrâ, Kisâî, Ahfeş el-Asğar, Zeccâc, İbn Keysân, Ebu Ubeyde, Kutrub ve Ebu Hâtim gibi dil âlimlerinin görüşlerinden çokça yararlanmış. (Nehhâs, 2008: 13, , 58, 96, 98, 125, 126, 127, 128, 129, , 143, 181, 221, 224, 243, 328, 339)

Nehhâs, özellikle *İ'râbu'l-Kur'ân* tefsirinde âyetleri sarf ve nahiv açısından tefsir eder. Âyetleri nahiv yönünden incelerken eserinde alışlagelen nahiv ile ilgili kavramları farklı şekilde kullanır. (Nehhâs, 2008: 20, 21) Muzari fiil için “müstakbel fiil”, naibi fail yerine “faili zikredilmeyen isim”, salim cemi için “cemi müselleme”, mefulün li eclih için “mefulün min eclih”, fail için “merfuun bi'-fiil”, temyiz için “tefsir”, sıfat için “na'î” gibi lafızları kullanır. (Nehhâs, 2008: 20, 21, 79, 221, 223, 243, 257, 259, 262; Şevkî Dayf, trs: 333) Nehhâs, eserinde bazı âyetleri nahiv yönünden incelemekle kalmaz aynı zamanda nahiv, imla, i'lal ve kelime oluşumu ile ilgili kaide ve açıklamalara da yer verir. (Nehhâs, 2008: 56,98) Örneğin, Bakara, 2/7. “خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ” âyetinde geçen “hatemallahu” ifadesinin tefsirinde “hateme” kelimesinin mazi fiil, Allah isminin ise fiil ile merfu/fail olduğunu söyler. (Nehhâs, 2008: 20) Birçok yerde gelen “hüvellahu” ifadesinin mübteda ve haberden oluştuğunu belirtir. (Nehhâs, 2008: 257, 259, 261, 262) Bakara, 2/9. “يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا.” âyetinde geçen “yuhadiune” kelimesinin müstakbel/gelecek fiil olduğunu ifade eder. (Nehhâs, 2008: 21) Nehhâs, ihtiyaç gördüğü yerlerde dilsel açıklamalar yapar. Mazi fiilin bazen müzari fiil anlamında kullanıldığını, (Nehhâs, 2008:137, 138) zamirlerin en yakın olana irca edileceğini, (Nehhâs, 2004:1/608; Nehhâs, 2008: 404, 1280) Fetih, 48/1. “إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا” âyette geçen “inne fetehna” ifadesinde iki nun'un yan yana geldiği için birinin düştüğünü, aslının “innene” şeklinde olduğunu, (Nehhâs, 2008: 1001) Bakara, 2/223. “نَسُواكُمْ حَرْثًا لَكُمْ فَاتُوا حَرْثَكُمْ أَيُّ نُسْتُمْ.” âyette geçen “ennâ şitüm” ifadesinin “haysu şitüm/istediğiniz şekilde”

anlamında kullanıldığını, (Nehhâs, 2004: 1/72-73) Zuhruf, 43/81. âyette geçen “in” harfinin olumsuzluk “ma”sı anlamına geldiğini, dolayısı ile âyette Allah’ın çocuğunun olmadığını ifade edildiğini, (Nehhâs, 2008: 953) “en” edatının “la” anlamına da geldiğini, (Nehhâs, 2008: 140) “men”in genelde akıllı varlıklar için kullanıldığını ancak akıllı varlıklarla birlikte akılsız varlıkların da dâhil edilebileceğini, (Nehhâs, 2004: 1/601) “min” edatının *teb’iz* ve *cins* ifade ettiğini, (Nehhâs, 2004: 1/556) “ma”nın “ellezi”, “en”in “ey” anlamına geldiğini söyler. (Nehhâs, 2008: 143, 518)

4.2. Âyetlerdeki Zaidler, Hazflar ve Lehçe Farklılıkları

Nehhâs, özellikle *İ’râbu’l-Kur’ân* tefsirinde âyetlerdeki zaidlere/fazlalıklara çokça yer verir. Nehhâs’ın bahsettiği zaidler nahiv ilmi açısından olan fazlalıklardır. Zira Kur’ân noksanlıktan uzak olduğu gibi fazlalıklardan da beridir. Nehhâs, Bakara, 2/103 “وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ” ve 200. “وَمَا لَهُ فِي الْأَخْزَةِ مِنْ” âyetlerde geçen “min” harfinin, (Nehhâs, 2008: 86) Bakara, 2/254. “وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ” âyette geçen “hum” zamirinin zaid olduğunu söyler. (Nehhâs, 2008:106) Nehhâs, âyetlerdeki hazf konusuna da önem verir. (Hafz olan yerler için bk. Nehhâs, 2008: 143, 721, 727, 1281) Hafz olduğu âyetlerde farklı takdirlerde bulunur. Zümer, 39/22. Âyette hafz yapıldığını “*sadrahü*” kelimesinden sonra “fehtedâ” kelimesinin geldiğini, (Nehhâs, 2004: 2/1077) Nahl, 16/63. âyette “*min kablik*” ifadesinden sonra meful görevinde olan “*rusulen*” kelimesinin düşürüldüğünü, (Nehhâs, 2008: 503) İsra, 17/56. âyette kelamın siyakından hafz olduğunun anlaşıldığını (Nehhâs, 2008: 523) ifade eder. Bazen de herhangi bir hafz söz konusu olmadan kelime takdirinde bulunur. Bakara, 2/26. âyete “*bihi*” den sonra “*ehaden*” kelimesini takdir eder. (Nehhâs, 2008: 29) Nehhâs’ın bahsettiği zaid ve hazflar Arap dilinin yapısı ile ilgili durumlardır. Nehhas, dil yapısından ve sözün gelişinden anlaşıldığı için Allah’ın zikretme gereği duymadığı ifadeleri hafz ile Allah’ın özellikle vurgulamak için ayrıca zikrettiği harf ve zamirleri ise zaid ile ifade etmiştir.

Nahhas kelimelerdeki lahnlar konusuna önem vermekte ve birçok yerde lahn problemine değinmektedir. Meryem, 19/5. “وَكُنْتَ أَمْرًا يَغْتَابُ لَهَا” âyette “*yehibu*” kelimesinin değişikliğe uğradığını, 19/12. “خَذَ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ” âyette “*ehaze*” kelimesinden bir hemzenin düşürüldüğünü söyler. (Nehhâs, 2008: 559, 561) Nehhâs, âyet tefsirlerinde lehçe farklılıklarına çokça yer verir. Zira birçok kıraat farklılığının temel nedeni lehçe farklılıklarıdır. Bakara, 2/102. “وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا” âyette geçen “*hatta*” kelimesinin Hüzeyl ve Sakif lehçesinde “*atte(ayn ile)*” şeklinde telaffuz edildiğini söyler. (Nehhâs, 2008: 58) Bakara, 2/97. “قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ” âyette geçen “*Cibril*” kelimesi ile ilgili Araplarda beş farklı kullanım olduğunu, Hicaz lehçesinde “*Cibril*”, Temim ve Kays lehçesinde “*Cebrail*”, Beni Esed lehçesinde “*Cibrin*” şeklinde telaffuz edildiğini Hasan ve İbn-i Kesir’in “*Cebrail*” şeklinde okuduklarını nakleder. (Nehhâs, 2008: 56) Âl-i İmrân 3/8. “وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ” âyetinin tefsirinde “*ledün*” kelimesi ile ilgili olarak dokuz farklı lehçeden bahseder. (Nehhâs, 2008: 122) Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de harflerin aynı yan yana gelmesinden ve daha başka sebeplerden dolayı harf düşmesi, kelime değişmesi yaşandığı gibi, farklı

lehçelerden kaynaklı farklı okuyuşlar da söz konusu olmuştur. Bu durumlar Arap dilinin yapısı ile ilgilidir, Kur’ân’ın mevsukiyeti ile ilgili değildir. Nehhas, dilci olması hasebiyle tefsirlerinde bu konulara çokça yer vermiştir.

4.3. Kıraat Farklılıkları

Kıraat, Kur’ân sözcüklerinin nasıl okunması gerektiğinin ve bu okuyuşlardaki ihtilafların ravilerine nispet edilerek bilinmesi demektir. (İbn Cezeri, 1999: 9) Tefsir ilminde kıraat, müfessirin tefsire etki eden okuyuş tarzlarını görmesi bakımından önem arz etmektedir. (Polat, 2014: 142) Nehhâs, özellikle *İ’râbu’l-Kur’ân* tefsirinde i’raba verdiği değerinin aynısını kıraatlere de vermiş ve kıraat vecihleri, kıraat farklılıkları bir de kıraatlerin irabı üzerinde durmuştur. Tefsir bu yönüyle adeta bir kıraat kitabı gibi durmaktadır. (Nehhâs, 2008: 13, 237, 403, 433, 441, 446, 455, 485, 491, 563, 579,) Nehhâs, Arap diline muvafık olmak, Hz. Osman mushafına uygunluk ve senedin sahih olması gibi kriterlere (Öğmüş, 2010: 5-7) tabi tuttuğu kıraatleri zayıf, şaz veya metruk olarak nitelemektedir. (Nehhâs, 2008: 115, 117; Ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Aksoy, 90) Nehhâs’a göre bir âyeti tefsir ederken şaz kıraatler sahih ve meşhur kıraatlere tercih edilmemelidir. (Nehhâs, 2008: 579) Kıraat naklinde kimi zaman ravileri zikrederken kimi zaman da ravi isimlerine yer vermemektedir. (Nehhâs, 2008: 13, 14, 15, 18, 19, 21, 23) Nehhâs, farklı kıraatleri zikrederken mushaflardaki farklılıklara da temas eder. (Nehhâs, 2008: 113-114) Nehhâs, tefsir için zikredilen kıraatlerin mushafta olmadığını, bunların tefsir için zikredildiğini beyan etmektedir. (Nehhâs, 2008: 115,116) Bakara, 2/38. âyette zikrettiği “والصلاة الوسطى صلاة العصر” kıraatinin tefsir için geldiğini ve mushafta zaid olduğunu söyler. (Nehhâs, 2008: 100) İbrahim, 14/41. “رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ” âyetin tefsirinde Hz. İbrahim’in ana-babası için yaptığı dua ifadesinde geçen “*vâlideyye/anam-babam*” kelimesinin “*vâlidü/babam*” ve “*veledeyye/iki oğlum*” şeklinde iki farklı şekilde de okunduğunu nakleder ancak hiçbir kanaat belli etmez. (Nehhâs, 2004: 1/590) Bu okuyuş farklılıklarının anlamı çokça değiştirdiği, tefsirin seyrini değiştirdiği apaçiktir. Meryem, 19/25. âyette “*tusâkit/تساقط*” kelimesi hakkında altı kıraati zikreder ve bunları değerlendirir. (Nehhâs, 2008: 562-563) Hicr, 15/2. âyette geçen “*rubemâ*” kelimesinin sekiz kıraatini zikreder ve Arap diline uygunluk açısından değerlendirir. (Nehhâs, 2008: 485) Yusuf, 12/62. âyette geçen “*fityânihi*” kelimesinin farklı kıraatlerine yer verir ve Sevad-ı Azam’a uymayan kıraatleri reddeder. (Nehhâs, 2008: 455) Yusuf, 12/23. “وَعَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ” âyette geçen “*kalet heyte leke*” ifadesinin yedi kıraatini zikreder ve değerlendirmesini yapar. (Nehhâs, 2008: 446)

4.4. Kavramlar, Kelime İştikakı ve Cahiliye Şiirleri ile İstişad

Arap dilinde kelimeler; mütebayin (lafız ve anlam farklı), müteradif (lafızlar farklı anlamlar aynı) ve lafzı müşterek (lafızlar aynı anlamlar farklı) olmak üzere üçe ayrılır. (Sibeveyhi, 1988: 1/ 24; İbn Fâris, 2013: 206-207) Nehhâs, âyette geçen bir kelimenin anlamında ihtilaf baş gösterdiğinde vahyin nazil olduğu dönemin dilinin esas alınması gerektiğini, (Nehhâs, 2008: 1380) bir kelimenin anlam takdirinde aksi bir delil olmadığı sürece kelimenin

zahir, meşhur, hakiki ve umum anlamının tercih edileceğini (Nehhâs, 2008: 845, 924, 1240 söyler. Nehhâs, kelimelere anlam verirken sözcüklerin çokanlamlı yapısını ve ezad kelimelerden olup olmadıklarını göz önünde bulundurur. Anlam takdir ederken öncelikle sahih senedle gelen anlamları ve zahir, meşhur ve hakiki anlamları önceler. Kimi zamanda kelimelere verilen anlamları zikreder ve tercihi okuyuculara bırakır, kanaatini belli etmez.

Yusuf, 12/109. âyette geçen “zan” kelimesine “şek-şüphə” ve “yakin” anlamının verildiğini ancak “şek” anlamının sened açısından sağlam bir yolla geldiği için daha makbul olduğunu ifade eder. (Nehhâs, 2004: 1/557) Sebe’, 34/33. âyette geçen “eserra” kelimesinin “gizlemek” ve “izhar etmek” anlamına geldiğini söyler, şiiirlerden delil getirir ancak kendi tercihini ortaya koymaz. (Nehhâs, 2008: 794) İbrahim, 14/6. âyette geçen “bela” kelimesinin “nimet” ve “imtihan” anlamına geldiğinin nakledildiğini belirtir ama kendi tercihini belli etmez. (Nehhâs, 2004: 1/582) Bakara, 2/191. âyette geçen ve çokanlamlı kelimelerden biri olan “fitne” kelimesinin asıl anlamının “imtihan/ihbar” olduğunu ve tüm yan anlamların bu asıl anlamla ilişkili olduğunu söyler ve burada *fitnenin dinden döndürmeye dönük işkence ile imtihan etmek* anlamına geldiğini nakleder. (Nehhâs, 2004: 1/43) Fil, 105/3 âyette geçen “ebabil” kelimesinin “sürü sürü” anlamına geldiğini ve bu anlamın bilinen bir anlam olduğunu, (Nehhâs, 2008: 1364) “feteha” kelimesinin sözlükte “hükümde bulunmak” anlamına geldiğini söyler. (Nehhâs, 2004: 2/1205)

Nehhâs, esas aldığı lugavi anlamları kimi yerde cahiliye şiiirleri ile desteklerken kimi yerde de hadis ve âyetlerden faydalanmaktadır. Ancak hadislerin kelimelerin anlam takdirinde şevâhid/delil sayılıp sayılmayacağı konusu tartışmalıdır. Kanaatimizce hadisler mana ile rivâyet edildiği ve çoğunluğu acemlerce nakledildiği için şevâhid olarak değil destekleyici unsur olarak kabul edilmelidir. Cahiliye şiiirlerinin anlam takdirinde delil olup olmayacağı son dönemlerde tartışmaya açılmış olsa da genel kanaat delil sayılacağı yönündedir. Nehhâs, hem kelime anlamlarına hem de kimi nahvi görüşlerine destek olması açısından çoğu yerde cahiliye şiiirlerini kaynak göstermeden zikreder. (Nehhâs, 2004: 1/588, Nehhâs, 2008: 139, 424, 452, 587, 1279) Yusuf, 12/92. Âyette geçen “tesrib/تسريب” kelimesinin “ayıplama, kınama, aşığılama”, (Nehhâs, 2004: 1/555) Duhân, 44/41. âyette geçen “mevla” kelimesinin “yadımcı” (Nehhâs, 2004: 2/1168) anlamına geldiğine hadislerden delil getirir. “Halk” kavramının temel anlamının “takdir” olduğunu ifade eder ve cahiliye şiiirinden buna delil getir. (Nehhâs, 2008: 1137) “Salat” kavramının temel ve meşhur anlamının “dua” olduğunu cahiliye şairi A’sa’nın şu şiiiri ile delillendirir:

تقول بنتي و قد قريت مرتحلا يارب جنب أبي الأوصاب والوجعا
عليك مثل الذي صليت فاعتمضي نوما فإن لجنب المرء مضطجعا
Ayrılma zamanım gelince kızım: Ey rabbim! Babamdan hastalıkları/yorgunlukları, acıları uzak kıl der.
Ey kızım! Bana ettiğin duanın aynısı senin için de olsun lakin artık yat. Zira vücudun dinlenmeli. (Nehhâs, 2004: 1/35; Nehhâs, 2008: 774)

Nehhâs, kimi zaman kelimeleri lugavi anlamı ile değerlendirirken, kimi zaman da kelimelere genel anlamlar takdir eder. Bazen ise alışılmadık ilginç anlamlar zikreder. Bakara 104. âyette geçen “unzurnâ” kelimesinin “fehmettir, tebyin et” anlamına geldiğini, (Nehhâs, 2008: 59) içinde

ruh olan her şeye “dabbe” denildiğini, (Nehhâs, 2008: 421) “zulüm” kelimesinin sözlükte “bir şeyi konulması gereken yerden başka bir yere koymak” yani bir şeyi yerinden etmek anlamını verdiğini söyler. (Nehhâs, 2008: 430)

Nehhâs, çoğu yerde kelimelerin iştikakına önem verir, kelimenin a’cemi/yabancı olup olmadığını ifade eder. Bazı varlıklar, şahıslar için kullanılan isimlerin niçin bunlara verildiğine dair değerlendirmeler yapar. Örneğin, Bakara, 2/101. âyette geçen “Babil” isminin a’cemi olduğunu, (Nehhâs, 2008: 58) Nuh, İbrahim, İsmail, İshak, Ya’kub, İsa, Musa gibi peygamber isimlerinin Arapça olmadıklarını, yabancı dilden Arapçaya girdiklerinin herkesçe bilindiğini söyler. (Nehhâs, 2008: 217) “Ebabel” kelimesinin “ibil/deve” kelimesi ile ilişkili olduğunu ve cüssesinin azametinden dolayı deveye “ibil” dendiğini, azametinden dolayı sürü halinde gelen kuşlara “ebabil” denildiğini ifade eder. (Nehhâs, 2008: 1364) Fatıha sûresinde geçen “âlemin” kelimesinin “âlem, alamet/işaret, belirti” kelimesinden geldiğini ve *akıllı varlıkları* anlattığını ifade eder. (Nehhâs, 2008: 1/23) Bakara, 2/219. âyette geçen “hamr” kelimesi ile ilgili olarak “aklı örttüğü için” içkiye bu ismin verildiğini, insanı örten her şeye hamr denildiğini, kadının başını örten örtüye de bu adın verildiğini söyler. (Nehhâs, 2008: 1/67)

Nehhâs, kimi zaman kelimeler arasındaki farklara dikkat çeker ve eşanlımlı olmadıklarını ifade etmeye çalışır. Fatıha sûresinde geçen “hamd” ile “şükür” kelimelerinin aynı anlamları ifade etmediklerini, “hamd” kelimesinin “şükür” kelimesinden daha genel olduğunu ve “şükür, hamd, sena, ceza” anlamlarını kapsadığını ifade eder. (Nehhâs, 2004: 1/22) Dile vakıf olmasından dolayı Nehhâs, kelimelere anlam takdir etme ve iştikak konusunda oldukça başarılıdır.

4.5. Hakiki, Zahir, Meşhur ve Umum Anlamın Öncelenmesi

Tefsirde bir kavramın veya bir ifadenin anlam takdirinin nasıl olacağı ve hangi kriterlere göre yapılacağı önemlidir. Konu fıkıh usulü başta olmak üzere birçok İslami disiplinde tartışma konusu olmuştur. Nehhâs, bir âyetin anlamını takdir ederken aksi bir delil olmadığı sürece hakiki, meşhur, zahir ve umum ifade eden manayı öncelemiştir.

Şura, 42/11. âyette geçen “zaree/زارة” kelimesinin tefsirlerde birçok mecazi anlama hamledildiğini ama hakiki ve meşhur olan anlamın “yaratmak” olduğunu, kelimeye bu anlamı vermenin daha doğru bir tercih olacağını söyler. (Nehhâs, 2008: 924) Saffat, 37/102. “قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ” âyetin tefsirinde Hz. İbrahim’in oğullarından İsmail’i mi, İshak’ı mı kurban etmek istediği tartışmasını uzun uzun yapan Nehhâs, çoğunluğun İshak’ın kurban edilmek istendiği görüşünde olduklarını ifade eder ve çoğunluğun görüşünü temellendirerek karşı tarafın delillerini çürütür. Nehhâs, Kur’an’ın zahirinden de kurban edilecek kişinin İshak olduğunun anlaşıldığını söyler. (Nehhâs, 2008: 845-846; 2004: 2/1037) İnsan, 76/8. “وَيَطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حَيْثُ مَسْكِنَاتِنَا وَيَبْسُوتُنَّ وَأَسْبِرْنَ” âyette geçen “esir” kelimesi ile ilgili âlimlerin ihtilaf ettiklerini, aksi bir delil olmadıkça “*umum/genel*” ifade eden mananın “*husus*”a öncelenmesi gerektiğini, âyetin nazil olduğu dönemde sadece savaş esirlerinin bulunduğunu ve âyette geçen “esir” kelimesinin “umum” mana ifade eden “*savaş esirleri*” anlamında tefsir edilmesi gerektiğini belirtir.

(Nehhâs, 2008: 1240) Nebe', 78/24. “ لَا يَذُفُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ” âyetinde geçen “berd” kelimesinin tefsirlerde “uyku ve soğukluk” anlamında tefsir edildiğini ancak kelimenin zahir ve maruf anlamının “uyku” değil “soğukluk” olduğunu, aksi bir delil olmadığı sürece zahir ve ma'ruf/meşhur anlamın diğerlerine öncelenmesi gerektiğini ifade eder. (Nehhâs, 2008: 1259)

4.6. Kur'an Bütünlüğü ve Âyetlerin Birbirini Tefsir Etmesi

Kur'an'ın bir bütün olması, (Tâlib Muhammed, 2015: 12-16; Reşid Sâlih, 2010: 15-53; 53-108) âyetlerin birbirini tefsir ve tekmlil etmesi gibi durumlar, “Kur'an'ın Kur'an'la” tefsirini gerekli kılmıştır ki hemen hemen tüm müfessirler bu konuda ittifak içerisindeyler. Hz. Peygamberin de bu yöntemle Kur'an'ı tefsir ettiği vakidir. Ancak âyetlerin birbirini tefsir ettiği gerçeği bu yöntemle elde edilen tüm verilerin mutlak doğru olduğunu göstermez. Zira bu yöntem de müfessirin anlama kapasitesi ile sınırlı ve sübjektiftir. (bk. Karataş, 2011: 177-197) Nehhâs, âyetleri Kur'an bütünlüğü çerçevesinde tefsir etmeyi, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini bir tefsir metodu olarak benimsemekte ve birçok yerde bunu uygulamaktadır.

Nehhâs, “*Olgunluk çağına erinceye kadar yetim malına en güzel olan dışında yaklaşmayın*” *وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ* / *أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ* anlamındaki İsrâ, 17/34. âyetin, “*yoksul olan örfe uygun olan şekilde yesin*” *فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ* anlamındaki Nisâ, 4/6. âyetle tefsir edildiğini nakleder (Nehhâs, 2004: 2/656) Hicr, 15/31. âyetin tefsirinde iblisin meleklere olmadığına delil olarak Kur'an'ın cinlerin ateşten yaratıldığını beyan eden âyetlerini gösterir. (Nehhâs, 2008: 488, 545) Al-i İmrân, 3/84. âyette geçen “*kul/söyle*” ifadesinin Hz. Peygamberin şahsında tüm ümmeti hitap aldığını, “*kâlû/söyleyin*” anlamına geldiğini ifade ederek Talak, 65/1. “ *يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ* ” âyette geçen “*ey peygamber kadınları boşadığınız zaman*” ifadesindeki *tekil ve çoğul* kullanımını delil gösterir. (Nehhâs, 2008: 144) Nisâ, 4/42. “ *يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ* ” âyette geçen “*yerle bir olmayı isterler*” ifadesinin “*toprak olmayı dilemek*” anlamına geldiğine “*keşke toprak olsaydım*” *وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا أَلَيْسَ لِي بِكُلِّ شَيْءٍ مُّشْرِكٌ* anlamındaki Nebe', 78/40. âyeti delil getirir. (Nehhâs, 2004:1/212) Nehhâs, bir âyeti tefsir ederken aynı kullanım başka âyetlerde de geçmekte ise oraya benzerliği ifade eden “*şibh, misl, nazîr*” gibi kelimelerle gönderme yaparak âyetin Kur'an bütünlüğü içerisinde okunmasını sağlamaktadır. Bakara, 2/88. “ *وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ* ” âyette geçen “*kalplerimiz kılıflıdır*” ifadesinin bir benzerinin Fussilet, 41/5. âyette “*kalplerimiz örtülüdür*” şeklinde geldiğini, (Nehhâs, 2008: 53-54) “*Siz benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz*” anlamındaki Kâfirûn, 5. âyetinin bir benzerinin Bakara, 2/6. “ *إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَمْ يُؤْمِنُونَ* ” âyette, “*onları uyarsan da uyarman da aynı imân etmezler*” şeklinde geldiğini (Nehhâs, 2008: 1372) söyler. Kur'an birbirini bütünleyen ve destekleyen bir metin olduğu için sübjektif bir metod olsa da Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini önem arzetmektedir. Ancak bu metodun daha sağlıklı işleme için belli kriterinin belirlenmesi gerekmektedir.

4.7. Metinsel ve Tarihi Bağlam

Arapçada “siyak ve sibak” kelimeleri ile ifade edilen “bağlam”ın Kur'an'ın doğru anlaşılmasındaki önemi

büyükür. (Tâlib Muhammed 2015: 12-16; Reşid Sâlih: 2010: 15-53; Reşid Sâlih, 2011: 11-244; Ünver, 1996: 72-211) Âyetlerin iç siyakı, metinsel bağlamı ne kadar önemli ise Kur'an'ın nüzül ortamını ifade eden tarihi bağlamı da bir o kadar önemlidir. Zira âyetlerin indiği dönemin dini, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel durumu bilinmeden Kur'an'ın doğru bir şekilde tefsir edilmesi mümkün değildir. (Gökkır, 2014: 55) Nehhâs, âyetleri tefsir ederken metinsel ve tarihi bağlama önem verir ve birçok müşkili bağlama başvurarak çözer. Ancak rivâyet ile bağlam arasında kaldığında şâyet sıhhati sübut bulmuşsa rivâyeti esas alır. Nehhâs, aleyhte kat'i bir delil olmadığı sürece bağlamın anlamı belirlediği, bağlamın anlamı belirlemediği yerlerde ise ikna edici bir delile ihtiyaç duyulacağı görüşündedir. (Nehhâs, 2008: 1050, 1310)

Nehhâs, âyetlerle ilgili ileri sürülen fikirleri değerlendirirken metinsel bağlamı esas alır. Müfessirlerin genelini En'am, 6/26. “ *وَهُمْ يَبْهُونَ عَنْهُ وَيَتُونَ عَنْهُ وَإِنَّ يُهْلِكُونَ إِلَّا* ” âyetinde bahsedilen kişilerin kâfirler/müşrikler oldukları konusunda hem fikir olduklarını ve âyet bağlamının da bu görüşü desteklediğini söyler. (Nehhâs, 2004: 1/327) Yusuf 12/67. âyetinin tefsirinde Hz. Yakub'un çocuklarını nazardan sakınmaları için şehre farklı kapılardan girmelerini öğütlediği bilgisinin doğru olmadığını ve âyet siyakının bu yorumu desteklemediğini ifade eder. (Nehhâs, 2008: 456) Maide, 5/112. âyetin tefsirinde Hz. İsa'ya havarilerin talebi üzerine gökten sofrayı indirdiği konusunun tartışmalı olduğunu ancak âyet siyakına göre sofranın indiğini söylemenin mümkün olabileceğini zira âyetin devamında Hz. İsa'nın (Maide, 5/115) sofrayı indireceğini söylediğini belirtir. (Nehhâs, 2004: 1/316) Necm, 53/10. âyette siyak ve sibakta Hz. Peygamber ve Cebrail'den bahsedildiği için kimin kastedildiğinin delilsiz bilinemeyeceğini dile getirir. (Nehhâs, 2008: 1050)

Nehhâs, âyetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için zaman zaman tarihi bağlama müracaat ederek tefsir yapar. A'raf, 7/31. “ *يَا بَنِي آدَمُ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ* ” âyetin tefsirinde, müşrik kadın ve erkeklerin bazısının veya tamamının Ka'be'yi çirliçplak tavaf etmeleri üzerine Allah'ın bundan sakındırmak için “*her mescidin(Ka'be'nin) yanında zinetinizi/elbisenizi giyinin*” dediğini ifade eder. (Nehhâs, 2004: 1/378) Ahzâb, 33/40. âyetin tefsirinde farklı görüşleri zikrettikten sonra Hz. Muhammed'in erkeklerden kimsenin babası olmadığı âyetinin indiği sırada peygamberin erkek çocuğunun dahi olmadığını söyler. (Nehhâs, 2008: 774) En'am, 6/108. âyetin putlara söven Müslümanlara kızarak müşriklerin de Allah'a sövmeleri üzerine nazil olduğunu söyleyerek tarihi bilgiler nakleder. (Nehhâs, 2004: 1/348)

4.8. Esbâb-ı Nüzûl

Âyetlerin inişine neden olan veya neden olduğu düşünülen olay ve sorulara “sebeb-i nüzûl” denilmektedir. (Suyûtî, 2002: 1/92) Kur'an âyetlerinin büyük çoğunluğunun nüzûl sebebi bulunmamaktadır. (Bessam, 2005: 443) Kur'an'ın anlaşılmasında nüzûl sebeplerinin yeri ve önemi ihtilaf konusu olsa da biz de İbn-i Teymiyye gibi nüzûl sebeplerinin âyetlerin anlaşılmasında kolaylaştırıcı bir faktör olduğunu düşünmekteyiz. (İbn Teymiyye: 2005: 47) Nehhâs, âyetlerin tefsirinde şâyet varsa mutlaka sebebi nüzûl rivâyetlerine öncelik verir. Kimi zaman aynı âyetle ilgili gelen farklı sebeb-i nüzûl rivâyetlerine yer verir ve

Nehhâs, âyetlerin tefsirinde sahabe sözlerine çokça başvurur. Bakara, 2/272. “لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ” âyetin “Allah dilediğine hidâyet eder” kısmında Hz. Ömer’in bir hutbesinden kaderle ilgili sözler naklederek âyeti tefsir eder. (Nehhâs, 2008: 112) Nehhâs, âyetlerin tefsirinde birçok yerde tabiinin sözlerinden de nakiller yapar. Bakara, 2/104. âyetinin tefsirinde “*Bizi güt demeyin*” ifadesi ile ilgili olarak, Mücahid’in “unzurna” ile “fehhimne”(bize idrak ettir, bize beyan et) denilmesinin istendiğini belirten sözünü alıntılar ve şunu söyler: “Bu konuda söylenmiş en güzel söz Mücahid’in sözüdür”. (Nehhâs, 2008: 59)

4.10. İsrâiliyyât

İsrâiliyyât, Arapça *isrâiliyye* kelimesinin çoğuludur ve isrâili kaynaklardan nakledilen hadise, kıssa anlamına gelir. (Remzi Na'nâ', 1970: 71; Ebû Şehbe, 1408: 12) Tefsir ilminin en problemlili alanlarından biri olan İsrâiliyyâtın tecvizi meselesi tartışma konusu (Aydemir, 2015: 45) olsa da tefsirlerin birçoğu isrâili haber nakletmekten kendilerini alamamışlardır. Nehhâs, çoğu yerde hiçbir açıklamada bulunmadan isrâiliyyâtın gelen haberleri nakletmektedir. Bu yönüyle Nehhâs'ın isrâiliyyâtın nakli konusunda mütesahil davrandığını, dikkatli olmadığını söyleyebiliriz. Ancak dine ve peygamberlik makamına ters düşen kimi durumlarda söz konusu rivâyetleri kısmen de olsa eleştiri süzgecinden geçirdiğini de görmekteyiz. Nehhâs, Sad 38/23. âyetin tefsirinde Hz. Davud ve Uriya'nın eşi bağlamında gelen rivâyetlerin birçoğunun sahih olmadığını ve sened açısından ittisal şartını sağlamadığını, bu tür haberler konusunda sahih olmayan rivâyetlere itibar edilmemesi gerektiğini, konuyla ilgili nakledilen haberlerin içinde en sahih olanının Abdullah bin Mes'ud'a isnad edilen rivâyet olduğunu, bu rivâyete göre Hz. Davud'un Uriya'ya “*eşini benim için boşa*” dediğini ve bu rivâyetin kabul edilebilir olduğunu söyler. (Nehhâs, 2004: 1/1055) Kanaatimizce ne bu rivâyet ne de diğer rivâyetler bu konuda makbul addedilemez. Zira bir peygamberin başkasının eşini beğenip onu eşinden boşatmaya çalışması ahlaki değildir.

Yusuf, 12/24. “وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهٖآ لَوْلَا اَنْ رَّا بُرْهَانَ رَبِّهٖ” âyetin tefsirinde “*rabbinin burhanını görmemiş olsaydı*” kısmıyla ilgili olarak Hz. Yusuf'un vezirin eşinin zina talebine tam icabet edeceği sırada burhan olarak babasının sûretini görüp zinadan vazgeçtiğini nakleder. Konuyu etraflıca tartışan Nehhâs, bu konuda sahabe ve tabiuna isnad edilen haberleri esas aldığını, müfessirlerin sûrede geçen “*nefsimi temiz çıkarmam*” âyetine dayanarak bu görüşte karar kıldıklarını ve kendisinin de bu görüşte olduğunu beyan eder. (Nehhâs, 2004: 1/536) Hâlbuki ne ilgili haberler sened açısından sahihtir ne de söz konusu söz Hz. Yusuf'a aittir. Eğer ki Hz. Yusuf iradesi ile değil de bir mucize sonucu zinadan vazgeçmiş olsaydı övgüye değer olmaması gerekirdi. Kanaatimizce Hz. Yusuf hiçbir şekilde zinaya yaklaşmamıştır ve ilgili âyetler bağlamından koparılarak yorumlanmaktadır.

Nehhâs, kimi rivâyetlerin devamında işi Allah'a havale ederek çekimser tavırını ortaya koyar. Sad, 38/34. “وَلَقَدْ فَتَنَّا” “سَلِّمْنَ وَالْقَبَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ” âyetin tefsirinde “cesed” kelimesi ile ilgili gelen “şeytanların Hz. Süleyman'ın hükümranlığını ele geçirdikleri, çocuğunu öldürdükleri” gibi israili haberleri naklettikten sonra “en doğrusunu Allah” bilir diyerek çekimser kalır ve rivâyetlerle ilgili herhangi bir tenkitte bulunmaz. Ancak âyette geçen

ifadelerden Hz. Süleyman'ın hükümranlılığının zayıfladığını/son bulduğunu ve yerine/koltuğuna başka birinin geçtiğini anlaşıldığını söyler. (Nehhâs, 2004: 2/1059, 1061) *I'râbu'l-Kur'ân* tefsirinde ise farklı bir açıklama yapar ve bu cesedin eşlerinin hepsinden erkek çocuğunun olacağını söyleyen ama maşallah demediği için cezalandırılan Hz. Süleyman'ın bir eşinden doğan ve öldükten sonra tahtına bırakılan ceset olduğunu söyler ve yorumunu hadisle (Buhârî, “Enbiyâ”, 40; Müslim, “Eymân”, 23 destekler. (Nehhâs, 2008: 867)

Nehhâs, çoğu zaman rivâyetleri alıntılanmakla yetinir ve ne sened ne de metin analizine tabi tutar. Kanaatimizce tefsirle ilgili birçok görüş ve haberi eleştiriye tabi tutmasına rağmen isrâiliyyât rivâyetleri konusunda çoğu zaman hiçbir görüş beyan etmemesi ciddi bir eksiklik. Hz. İbrahim'in kestiği kuşların ne olduklarını, (Nehhâs, 2004: 1/100) Hz. Süleyman'ın atları kestiğini, Hz. Eyyüb'e ve eşine bir şeytanın musallat olduğunu, (Nehhâs, 2004: 2/1059, 1061) Hz. Salih'in devesinin bir dağdan, kayadan çıktığını, (Nehhâs, 2004: 1/386; Nehhâs, 2008: 422) Nuh'un gemisinin hareket zamanını, geminin ölçülerini, (Nehhâs, 2008: 416) (Hz. İbrahim'in misafirler (melekler) için kestiği buzağının melekler tarafından diriltildiğini, (Nehhâs, 2008: 424) Cebrail'in Lut kavminin gözlerini kör ettiğini, (Nehhâs, 2008: 427) Musa'nın peşinden giden Firavun'un, Nil nehrinin kendisinden korktuğu için sularını çektiğini düşündüğünü, (Nehhâs, 2008: 590) Hz. Meryem'e kışın yaz, yazın da kış meyvelerinin geldiğini, (Nehhâs, 2004: 1/135) Hz. İdris'in meleklerden biri ile arkadaş olduğunu, canının semanın dördüncü katında alındığını, (Nehhâs, 2004: 2/731) Ye'cüc ve Me'cüc'ün her akşam seddi delmeye çalıştıklarını ancak inşallah diyemedikleri için onu aşamadıklarını, en son Allah'ın da izin vermesiyle inşallah diyerek seddi aşıp Dicle ve Fırat nehirlerini kurutacaklarını (Nehhâs, 2004: 2/712) nakleder (bk. Nehhâs, 2008: 126, 133, 215, 786, 846, 851, 853) ve bu israili haberleri (Aydemir, 1990: 75-96; 97-112; 151-185; 187-224) sened ve metin açısından hiçbir tahlile, tenkide tabi tutmaz.

4.11. Muhkem ve Müteşabih

Tefsir ilminde tek bir anlama gelen âyetlere *muhkem*, birden fazla anlama gelebilen âyetlere ise *müteşabih* denilmiştir. Kur'an'da hangi âyetlerin müteşabih olduğu ise tartışma konusudur. (Şimşek, 2004: 17-67) Nehhâs, muhkem ve müteşabihle ilgili görüşleri aktardıktan sonra tüm bu görüşlerin şu ortak tanımda birleştiğini söyler: “*Muhkem, kendi başına kaim olan, anlaşılması için başka bir delile ihtiyaç duymayan, Müteşabih ise kendi başına kaim olmayan ve anlaşılması için başka delile ihtiyaç duyan anlamına gelir.*” (Nehhâs, 2004: 1/121; Nehhâs, 2008: 121) Nehhâs, Hud 11/1. âyette Kur'an'ın tümüyle muhkem, Zümer 39/23. âyette tümüyle müteşabih, Âl-i İmrân 3/7. âyette ise bir kısmının muhkem diğer kısmının ise müteşabih olarak nitelendiğini ifade eder. Nehhâs, 2004: 1/121) Âl-i İmrân, 3/7. âyette müteşabih âyetlerin te'vilinin biliniyor bilinmeyeceği konusunda İbn Abbas'ı daha haklı bulduğunu, Allah'ın ilimde derinleşenleri övdüğünü, bunun da rasih ulemanın müteşabihlerin te'vilini bildiklerini gösterdiğini söyler. Buna delil olarak Hz. Peygamberin İbn-i Abbas için yaptığı, “*onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret*” duasını zikreder. (Nehhâs, 2004: 1/123-124) Nehhâs, haber ifade eden âyetlerin muhkem, nâsih ve mensûh olabilecek âyetlerin müteşabih olduğunu ifade eder.

(Nehhâs, 2004: 1/121) Nehhâs mensûh olduğu iddia edilen birçok âyetin mensûh olmadığını ifade ederken cümleye “âyetin muhkem olduğunu” ifade ederek başlar. (Nehhâs, 2008: 121) Nehhâs, “De ki: Allah tektir” anlamına gelen İhlas, 112/1. âyeti ile “muhakkak ki ben tevbe edip imân edenlere karşı çokça bağışlayıcıyım” anlamındaki Ta-ha, 20/82. âyetini muhkem âyetlere “Allah tüm günahları affeder” anlamındaki Zümer, 39/53. âyetini de müteşabih âyetlere örnek olarak verir. Müteşabihlere örnek olarak zikrettiği âyetin anlaşılma için Tâ-hâ, 20/82 ve Nisâ, 4/48, 116. âyetlere ihtiyaç duyduğunu ifade eder. (Nehhâs, 2008: 121)

4.12. Nâsîh ve Mensûh

Nesh, Arap dili sözlüklerinde, “izale etmek, aktarmak, yok etmek, değiştirmek”; (Ferâhîdî, 2004: 820; Cevherî, 2008: 1037; Ragıb el-İsfahânî, 2001: 492) ıstılahta ise “nasla sübut bulmuş önceki bir hükümün, nasla sübut bulmuş sonraki bir hükümle yürürlükten kaldırılması” (Muhammed el-Cebrî, 1987: 17-20; Nehhâs, 1991: 1/424) anlamına gelmektedir. Kur’ân âyetlerinin birbirini nesh etmeyeceğini belirten âlimler bulunmakta (Nehhâs, 1991: 1/400; Şimşek, 2004: 77-145; Ahmed Hicazi, 1978: 17; Mustafa Zeyd, 1987: 4-842) ise de müfessirlerin büyük çoğunluğu neshin varlığını kabul etmektedirler. (Nehhâs, 1991: 1/400; Zerkeşî, 1984: 2/32-33; Zürkani, 2001: 2/177) Nehhâs’ın biri hadis diğeri tefsir alanında olmak üzere iki “Nâsîh ve Mensûh” eseri bulunmaktadır. Mensûh âyetlerin abartılmasına karşı çıkan ve birçok yerde âyetlerin mensûh olduğu iddiasını delillerle ile çürüten Nehhâs, nesh konusunda yazdığı hacimli eseriyle konuya verdiği ehemmiyeti göstermiştir. Sünnetin de Kur’ân’ı nesh edebileceğini söyleyen Nehhâs, neshin haber âyetlerinde olduğunu söyleyenlerin yanlış olduğunu, (Nehhâs, 1991: 1/404) neshin peygamberden sonra mümkün olmadığını, peygambere de vahiy yoluyla nesh bilgisinin aktarıldığını, âlimlerin çoğunluğunun neshin ibadetlerde ve ahkâmda gerçekleştiğine kail olduklarını ifade eder. (Nehhâs, 1991: 1/406-407) Nehhâs, hadislerin birbirini ve Kur’ân’ı nesh edebileceğini, Kur’ân’ın da hadisleri nesh edebileceğini söyler. (Nehhâs, 2004: 1/197; Nehhâs, 2008: 78, 176)

Nehhâs, Hac, 22/78. “وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ” âyetin nesh konu olmadığını söyleyerek âyet hakkındaki nesh iddiasını red eder. (Nehhâs, 2008: 630) Ayrıca hadislerin Kur’ân’ı nesh edebileceğini de kabul eder. Bakara 2/180. “كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا قَضَيْتُمْ مَعَهُ الْوَيْثَ أَنْ تَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا” âyetinin “varise vasiyet yoktur” hadisi ile nesh edildiği görüşünü eleştirmeden nakleder. (Nehhâs, 2008: 78) Nisâ, 4/15. âyetin “Allah onlara yol verdi” hadisi ile nesh edildiğini ifade eder. (Nehhâs, 2008: 176) Bakara, 2/234. âyetin âlimlerin çoğuna göre nâsîh olduğunu, (Nehhâs, 1991: 2/70) sonra gelen âyetin önce gelen âyeti nesh edeceği gerekçesi ile âlimlerin çoğunun Bakara, 2/221. âyetin Maide, 5/5. âyetle nesh edildiği görüşünde olduklarını, (Nehhâs, 1991: 2/7) Bakara, 184 ve 191. âyetlerin nesh edildiğini, (Nehhâs, 2008: 80, 83) Nisâ, 4/90. âyetin Tevbe, 9/5. âyetle nesh olduğunu, (Nehhâs, 2004: 1/233) Nahl, 16/101. âyetin nesh ve mensûh ile ilgili olduğunu (Nehhâs, 2004: 2/637) belirtir. Mümtetine, 60/8. “لَا يَهْدِيكُمْ اللَّهُ عَنْ الدِّينِ لَمْ يُقَاتِلُكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ” “تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسَطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ” âyetin nesh edildiği iddiasının doğru olmadığını, kâfire iyi davranmanın dine yasaklanmadığını, (Nehhâs, 2008: 1142) Enfal, 8/33. âyetin

mensûh olduğunun iddia edildiğini ancak bunun muhal olduğunu zira âyetin haber ifade ettiğini, (Nehhâs, 1991: 2/381) Tevbe, 9/103. âyetin, 104. âyetle neshe dildiği iddiasının büyük bir yanlış olduğunu (Nehhâs, 1991: 2/467) ifade eder. Bakara, 2/222. âyetin önceki şeriatlerin hükmünü nesh ettiğini (Nehhâs, 1991: 2/17) söyler. Nehhâs’ın nâsîh ve mensûh âyetler konusunda bazen âyet bütünlüğüne dikkat etmediğini düşünmekteyiz. Nisâ, 4/43. âyetin içkiyi tahrim eden âyetle nesh edildiğini (Nehhâs, 2004: 1/213) ifade eden Nehhâs’ın bu durumda âyetin içindeki diğer ahkâmın durumunun ne olacağını konusunda izah yapmadığını görmekteyiz. Âyetin bir kısmının mensûh olduğunu diğer kısmının ise mensûh olmadığını söylemenin doğru olmadığını ifade etmeliyiz.

4.13. Müşkil Âyetleri Tefsir

Anlaşılmasında güçlük yaşanan veya çelişkili gibi görünen âyetlere “müşkil âyetler” denilmiştir. (bk. İbn Kuteybe, 2015: 31-406) Doğrusu müşkil olan âyetler değil zihinlerdir. Dolayısı ile çelişkiden uzak olan bir kitabın âyetleri kendi içinde değil muhatabın zihninde müşkil addedilmelidir. Nehhâs, kendisince müşkil gördüğü âyetlerin başına âyetin müşkil olduğuna dair bir kayıt koyarak tefsire başlar. Tefsirde takip ettiği usulü âyetlerle ilgili müşkülleri gidermede de kullanmaktadır. Nehhâs, kimi müşkil âyetlerde kendi görüşünü belli etmezken kimi âyetlerde ise konuyla ilgili farklı görüşleri nakletmekle yetinir.

“Kitab ehlinde hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona imân edecek olmasın” anlamındaki Nisâ, 4/159. âyetin tefsirinde kimlerin ve ne zaman imân edecekleri konusundaki işkâli gidermek için, “İsa’nın ölümünden önce, ehli kitaptan olanların her birinin ölümünden önce” gibi görüşleri nakleder ve ardından tüm bu görüşlerin birbiri ile çelişmediğini, hepsinin de âyete muvafık olduğunu söyler. (Nehhâs, 2004: 1/259) A’raf, 7/190. “فَلَمَّا أَتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أُتِيهَمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ” âyetin tefsirinde tefsirlerde geçen Âdem ve Havva’nın şirk koştuğu bilgisinin doğru olmadığını, “min nefsin vâhide” ifadesinin “nefsi vâhidenin cinsinden” anlamına geldiğini, dolayısıyla orada bahsedilenlerin Âdem ve Havva değil kâfir nesilleri olduğunu, zira bir peygambere şirk isnad etmenin doğru olmadığını ifade eder. (Nehhâs, 2004: 1/412) Kehf, 18/82. “وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا” âyette geçen “kenz/hazine” ile malın mı ilmin mi kastedildiği ihtilafını dilin hakemliğine başvurarak çözmeye çalışır. Nehhâs, dilde “kenz” denildiğinde ilk akla gelen anlamın mal olduğunu, aksi bir durum olduğunda onun ne olduğunun izah edildiğini, ilim vs. denildiğini, ama mal kastedildiğinde ek bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadığını dolayısı ile burada kenz ifadesi ile malın kastedildiğini söyler. (Nehhâs, 2004: 2/707) Hz. İbrahim’in babası hakkında dilediği istiğfar ile ilgili olarak birçok görüş nakletmekte ancak görüşünü ortaya koymamaktadır. (Nehhâs, 2004: 1/590) Taha, 20/15. “إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيهَا لِئَجْزَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ” âyetin müşkil olduğunu, “hafâ” kelimesinin maruf anlamının “gizlemek” olduğunu, “açığa vurmak” olmadığını dolayısı ile gizlemek anlamının âyete muvafık düştüğünü ve Allah’ın kıyameti, insanın ölüm saatini güzel amellerde bulunulması için gizlediğini ifade eder. (Nehhâs, 2008: 579) Maide, 5/106. âyeti Kur’ân’daki en müşkil âyet olarak niteler ve birçok görüş aktararak kendi görüşünü de zikreder. (Nehhâs, 2008: 250) A’raf, 7/172. âyette geçen “kalı bela” olayının nasıl

gerçekleştiğini, zerrelere misakı nasıl anladıklarını izah babında, “*Ey karıncalar topluluğu! Yuvalarınıza girin*” anlamındaki Neml, 27/18. âyeti delil getirir ve bir şekilde zerrelere bu sözün idrak ettirildiğini söyler. (Nehhâs, 2004: 1/406-407) Hicr, 15/71. âyette geçen “*işte kızlarım*” ifadesi ile bir peygamberin eşlerinin ümmetinin anneleri olması hasebiyle ümmetinin tüm evlatlarının da çocukları mesabesinde olduklarını ve Hz. Lut’un bunun için böyle bir ifade kullandığını söyleyerek işkâli gidermeye çalışır. (Nehhâs, 2004: 1/607)

4.14. Mübhematu'l-Kur'an

Kur'an'da kapalı bırakılan zamir, şahıs, lakap, mekân ve zaman gibi hususlar “mübhem” kelimesi ile ifade edilir. (bk. Suyuti, 1982: 7-123) Kişi, kabile vs. isimler genelde Kur'an'da zikredilmemekte, mübhem bırakılmaktadır. (Nehhâs, 2008: 444) Nehhâs'ın tefsirlerinde Kur'an'ın mübhemlerini açıklamaya özellikle önem verdiğini görmekteyiz.

Nehhâs, Rahmân sûresinde 31 defa geçen “*tükezzibân*” ikil fiili ile tek şahsa yani insanlara hitap edildiğini ve bu kullanımın Araplarda var olduğunu söyler. (Nehhâs, 2008: 1074) Rahman, 55/19. “*مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ*” âyette geçen “*merace'l-bahreyn*” ifadesinde hangi denizlerin kast edilmiş olabileceği ile ilgili birçok görüş aktarır. (Nehhâs, 2008: 1075) Bakara, 2/187. “*أَجَلٌ لَكُمْ آيَةٌ الصَّيَامِ الرَّفْعُ إِلَى نِسَائِكُمْ*” âyette geçen “*refes*” kavramını “*erkeğin kadından beklediği her şey*” olarak tanımlar. (Nehhâs, 2008: 82) Âl-i İmrân, 3/137. “*فَقَدْ خَلْتُمْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنًا*” âyetinde geçen “*sünnet*” kavramı ile ilgili olarak “Arap dilinde “*sünnet*”in “*doğru yol*” anlamına geldiğini, kişinin sünnet üzere olmasının sıratı müstakim üzerinde olmayı anlattığını, hevaya sapmamayı ifade ettiğini söyler. (Nehhâs, 2008: 154) Âl-i İmrân, 3/61. âyette kastedilenlerin Necran heyeti olduğunu, (Nehhâs, 2008: 137) Maide, 5/7. âyette geçen misakın, “*Kâlu belâ*”da veya peygamberin “*Rıdvân bey'atı*”nda aldığı misâk olabileceğini, (Nehhâs, 2008: 255) Tekvir, 81/23. âyette görülen kişinin Cebrail olduğunu, (Nehhâs, 2008: 1280) Yusuf, 12/80. âyette geçen “*kebîruhum*” ifadesi ile “*Rubil*”in kastedildiğini, (Nehhâs, 2004: 1/553) Hicr, 99. âyette geçen “*yakin*” kelimesinin “*ölüm*” anlamına geldiğini ifade eder. (Nehhâs, 2004:1/612) Bakara, 2/203. âyette geçen “*eyyemin ma'dûdât*” ifadesi ile hangi günlerin kastedildiği konusunda hadis ve rivâyetler aktarır. (Nehhâs, 2004: 1/57)

4.15. Tekrar, Mecâz ve İ'caz

Birçok yönden mu'ciz bir kitap olan Kur'an, (Yusuf el-Hâc, 2003: 17) birçok yerde sözü uzatmak yerine kısaltır, vermek istediği mesajı deyim, mesel ve kıssalar üzerinden verir. Kur'an'da tekrara ve gereksiz açıklamaya yer yoktur. Kur'an, çoğu zaman muhataplarına mesajını hakiki anlamlarla verirken kimi zaman da mecâzi ifadeler kullanır. (bk Bilgin, 2008: 55-339) Nehhâs, Kur'an'ın anlatım üslub ve üslûnünü göz önünde bulundurarak âyetleri tefsir eder. Hakiki anlamın âyete uygun düşmediği yerlerde mecaza başvurur. Kur'an'ın mesellerini, deyimlerini Arap dilinin imkân verdiği çerçevede yorumlamaya gayret eder. Nehhâs, İbrahim, 14/1. âyette *nûr*'un İslam'a'imâna, *zulumâtın* ise küfre benzetildiğini, (Nehhâs, 2004, 1/581) Hud, 11/44. “*وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْبِعِي وَغِيصَ الْمَاءِ*” âyette “*Ey yer! Suyunu yut*” ifadesinin mecaz olduğunun ifade edildiğini, (Nehhâs, 2008: 419) Âl-i İmrân, 3/77. âyette

geçen hitabın mecaz olduğunu, (Nehhâs, 2008: 142) Ahzab, 33/72. âyetin mecâzi ifadeler barındırdığını (Nehhâs, 2008: 782) ve Yusuf'un gömleğinin yırtılması hikâyesinin çok kısa, ayrıntısız ve mucez bir anlatımla ifade edildiğini (Nehhâs, 2008: 447) belirtir.

Nehhâs, Kur'an'da tekrara yer olmadığı görüşündedir. Rahman sûresinde 31 defa geçen “*rabbîzin hangi nimetini/kudretini yalan sayarsınız*” رَبِّكَ مَا تُكذِّبَانْ/” ifadesinin tekrar olmadığını, her nimetten sonra hatırlatma amacıyla zikredildiğini, (Nehhâs, 2008: 1075) İnfitar, 82/18. âyette geçen “*din gününün ne olduğunu nereden bileceksin*” نَتْمَ مَا أَذْرِيكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ/” âyetinin birkaç kez sûrede geçmiş olmasının tekrar olmadığını, her defasında farklı durumlardan sonra geldiğini söyler. (Nehhâs, 2008: 1285) Kâfirûn, 109/2-5 âyetleri tekrar addetmenin doğru olmadığını zira birinin şimdiki zamanı, birinin geçmiş birinin de müstakbeli ifade ettiğini ifade eder. (Nehhâs, 2008: 1372) Her işini hikmetle yapan Allah'ın Kur'an'ı gereksiz, fuzuli tekrarlarla doldurduğu ve sözü uzattığı düşünülemez. Zira Kur'an hidayet rehberidir ve amacı insanları kötülüklerden sakındırmak, iyiliğe yönlendirmektir. Kur'an'da tekrar olarak görülen ifadelerin hepsi insanlara öğüt vermek için farklı bağlamlarda gelmiştir. Kur'an'ın kimi kelimeleri mübhem bırakması da verilmek istenen mesajı önemsemesinden dolayıdır.

5. Sonuç

Nehhas, İslam ilim tarihimizde keşfedilmeyi bekleyen nice önemli isimlerden bir tanesidir. Yakın zamana kadar eserleri yazma halinde olduğu için ülkemizde ve İslam dünyasında hakkında çok çalışma yapılmamış ve eserleri yeterince tanınmamıştır. Nehhas'ın hayat hikâyesini konu alan eserler incelediğinde kişilik olarak çok sevmediği ve karakterinin ilmi kadar ilgi görmediği müşahade edilecektir. Nehhas'ın ilmi münazaralara olan düşkünlüğü ve münekkid yapısı çevresinde tanınmasını ve ilgi, alaka görmesini sağlamıştır.

Büyük dilci ve müfessirleri dil açısından tenkid eden ve birçok dilsel meseleyi ustalıkla işleyen Nehhas'ın dilde otorite olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Meani ve i'rab alanında iki tefsiri bulunan ve tefsir alanında mahir olduğunu eserlerinde gösteren Nehhas, akademik dünyada yeterli ilgiyi görmemiştir.

Tefsirlerinde, kıraat, nesh, müşkil, mübhem, esbâb-ı nüzul, mecaz, lehçe, lahn ve daha birçok konuda doyurucu bilgiler veren Nehhas'ın dil alanında olduğu gibi tefsir ilminde de otorite olduğu bir gerçektir. Tefsir alanında birçok hassas noktaya ustalıkla değinen Nehhas'ın etraflıca ve hakkıyla tanıtılması, tüm metodolojisinin ve Kur'an ilimlerine yaklaşımının bir makaleye sığdırılması mümkün değildir. Makalede Nehhas'ın tefsir usulü ve Kur'an ilimlerine bakışı genel hatlarla ele alınmış ve örnekler bağlamında değerlendirilmiştir. Tefsirlerinde kullandığı hadis ve rivayetler Nehhas'ın sadece dil ve tefsir alanında değil hadis alanında da yetkin olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Nehhas tefsirlerinde dil alanındaki münekkid yapısını rivayetler konusunda gösterememiştir.

Nehhas, zaman zaman ilkeleri ile çelişmiş olsa da genel olarak belli bir ilmi disiplin takip etmiştir. Rivayet ile dirayeti meceden, akli sahih rivayetlerin önüne geçirmeyen, vahyin indirdiği dili ve dönemin şartlarını hakem

kabul eden, Kur'an bütünlüğünü ve bağlamı önemseyen, gelenekten yararlanan ama mukallid olmayan, kıraatlere ve dilsel inceliklere vakıf olan, tenkid zihniyetini faal tutan Nehhas'ın ilim taliplerince doktora düzeyinde çalışılması önem arz etmektedir. Nehhas'ın eserleri, nahiv ekollerine yönelttiği eleştiriler, kıraatlere yaklaşımı, kavramlara verdiği anlamlar, Kur'an-hadis bütünlüğüne yaklaşımı, müşkil meseleleri tavzihi, lehçe farklılıkları, dilbilimsel eleştiriler ve lahn tartışmaları gibi konularda birçok araştırmaya malzeme olabilecek niteliktedir. Nehhas'ın tefsirciliğini konu alan çalışmamız sonraki çalışmalara az da olsa katkı sağlaması durumunda amacına ulaşmış olacaktır.

Kaynakça

- Abdulmüteâlî, M. (1987). *en-Nasih ve'l-mensuh beyne'l-ısbâti ve'n-nefy*, 2. Baskı, Kahire: Mektebetü Vehbe.
- Adil N. (1988). *Mu'cemu'l-müfessirin min sadri'l-islam hatta'l-asri'l-hadir*, Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz.
- Ahfeş, E. (2011). *Meâni'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şemsuddîn, 2. Bs. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Ahmed Hicazi, S. (1978). *Le nesh fi'l-Kur'an*, Kahire: Daru'l-Fikr el-Arabî.
- Aksoy, S. (2018). "Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın(ö. 338/950) Kıraat Farklılıklarını Değerlendirme ve Tercih Yöntemi", *Temel İslam Bilimleri Araştırmaları*, 75-93.
- Aksoy, S. (2017). "Ebu Cafer En-Nahhâs'ın Kitabı'l-Kat' ve'l-İ'tinaf Adlı Eserinin Usul ve Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi*.
- Aydemir, A. (2015). *Tefsirde İsrâiliyyâ*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aydemir, A. (1990). *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (Sabah Gazetesinin Armağanı).
- Aykut, S. (2017). "Ebû Ca'fer el- Nehhas İ'rabü'l-Kur'an İsimli Eserinde Âli İmrân Sûresinin Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi", *Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi*.
- Bilgin, A. (2008). *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşerî'nin Keşşaf'ı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Bessam, C. (2005). *Esbâbü'n-nüzul ilmen min ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: Müessesetü'l-Arabiyyeti li't-Taahdisi'l-Fikri.
- Büyükkörükçü, A. (1992). "Ebû Ca'fer el- Nehhas ve İ'rabü'l- Kur'an'ı", *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi*.
- Cevherî, İ. H. (2008). *Mu'cem es-sihâh*, thk. Halil Me'mun Şeyhâ, 3. Baskı, Beyrût: Dâru'l-ma'rife
- Davudî, Ş. M. (2008). *Tabakatu'l-müfessirin*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye.
- Ebû Şehbe, M. M. (1408). *l-İsrâiliyyât ve'l mevdûât fi kütübi't-tefsîr*, 4. Baskı, Kahire: Mektebetü's-Sünne.
- Eroğlu, M. (2006). "Nehhâs", *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 32/543.
- Ersönmez, H. (2016). "Ebû Ca'fer en-Nehhâs ve "Kitâbu't-Tuffâhe fi'n-Nahv" Adlı Eserinde Nahve Dair Farklı Yaklaşımlar", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 175.
- Ferâhîdî, H. (2004). *Kitâbu'l-ayn*, thk. Dr. Davud Sellum v.dğr., Beyrut: Mektebetü Lübnân.
- Ferrâ, Z. (2002). *Meâni'l-Kur'an*, thk., İbrahim Şemsuddîn, 3 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Firuzâbâdî, M. (2011). *el-Bulğâ fi terâcimi eimmeti'n-nahvî ve'l-luğati*, thk. Muhammed el-Mısri, Dimâşk: Dâru's-Sa'd.
- Gökkır, N. (2014). *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Güney, F. (2015). "Ebû Ca'fer en-Nehhâs, Hayatı Eserleri ve "Me'ani'l-Kur'an'ı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7.
- Güney, F. (1994). Ebû Ca'fer en-Nehhâs ve Me'ani'l-Kur'an-ı, *Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi*.
- İbn Cezeri, M. (1999). *Müncidü'l-mukriin ve mürşidü't-tâlibîn*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye.
- İbn Fâris. L. (2013). *es-Sâhibiyyu fi fikhi'l-luğati'l-Arabiyyeti ve mesâlihê ve süneni'l-Arab fi kelâmihê*, thk. Dr. Ömer Farûk Tabbâ', 3. Baskı, Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Meârif.
- İbn Hallikân, A. (1978). *Vefayâtü'l-a'yân*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru's-Sâdir.
- İbn Keysân. N. (2013). *Meâni'l-Kur'an ve i'râbuh*, thk. Muhammed Mahmud Muhammed Sabri el-Cubate. Kahire: Mektebetu İmam el-Buhârî.
- İbn Kuteybe. (2015) *Te'vilu müşkili'l-Kur'an*, thk. Sa'd bin Necdet Ömer, Beyrut: Müesseseti'r-Risâle.
- İbn Teymiyye, T. (2005). *Şerhu Mukaddimeti't-Tefsîr*, şerh: Muhammed Sâlih Useymîn, Riyad: Mededü'l-Vatani li-n-Neşr.
- İbnu'l-Enbârî, E. B. (1985). *Nuzhetü'l-elibbâ fi tabakâti'l-udebâ'*, thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî, 3. Baskı, Ürdün, Mektebetü'l-Menar.
- Karagöz, M. (2015). *Dilbilmsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, 2. Baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Karataş, A. (2011). "Kur'an'ı Kur'an ile Anlama", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 177-197.
- Kıfî, C. E. H. (1986). *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- Kisâî, A. H. (1998). *Meâni'l-Kur'an*, thk. Dr. İsa Şehhâte İsa, Kahire, Daru'l-Kuba.
- Mustafa Z. (1987) *en-Nesh fi'l-Kur'an 'il-Kerîm*, 2 Cilt, 3. Baskı, Mısır: Dâru'l-Vefa.
- Nehhâs, E. C. (2004). *Meâni'l-Kur'an*, thk. Yahya Murad, 2 Cilt, Kahire: Dâru'l-hâdis.

- Nehhâs, E. C. (1988) *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sabûni, 6 Cilt, Mekke: Merkezü İhyau Turasi'l-İslami.
- Nehhâs, E. C. (2008). *İ'rabu'-Kur'an*, thk. Şeyh Halid Ali, Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- Nehhâs, E. C. (1985). *İ'rabu'-Kur'an*, thk. Züheyr Gazi Zahid, 5 Cilt, 2. Baskı, Kahire: Âlemu'l-Kütüb. ,
- Nehhas, E. C. (1992) *el-Kat' ve'l-İ'tinâf*, thk. Abdurrahman bin İbrahim el-Matrûdî, Riyad: Daru Âlemi'l-kütüb.
- Nehhas, E. C. (1991). *en-Nasih ve'l-mensuh fi kitâbillâhi Azze ve Celle ve ihtilafu'l-ulemâi fi zalik*, thk. Süleyman bin İbrahim bin Abdullah, 3 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Nehhâs, E. C. (1985). *İ'rabu'-Kur'an*, thk. Züheyr Gazi Zahid, 5 Cilt, 2. Baskı, Kahire: Âlemu'l-Kütüb.
- Öğmüş, H. (2010). “Kur'an'ın Sihhati Bağlamında Kıraat Farklılıklarının Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 5-26.
- Polat, F. A. (2014). *Tefsîr Araştırmalarında Yöntem Sorunları I-II*, 2. Baskı, Konya: Aybil Yayınları.
- Racâ A. A. (1423). “Taaddüdü'l-vecûhi'l-i'râbiyye ve eseruhû fi'l-ma'nâ min hilâl-i i'râbi'l-Kur'ân li'n-Nehhâs, *Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ*.
- Ragîb el-İsfehânî, (2001). *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halil Aytenî, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Remzi N. (1970). *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fi kütübi't-tefsîr*, Dimaşk: Daru'l-Kalem.
- Reşid S. (2011). *el-Bu'd ani's-siyâk ve ehemmi esbâbihi*, Ammân: Dâru Ammâr.
- Reşid S. (2010). *Hucciyetü'd-delâleti's-siyâkiyyeti fi't-tefsîr*, Ammân: Dâru Ammâr.
- Şafii, M. İ. (ts.) *er-Risale*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Safedî, S. H. (2000). *el-Vâfi bi'l-vefâyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût ve Turkî Mustafa, Beyrut: Dâru İhyâi Turasi'l-'Arabî.
- Sait Ş. (2004). *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 4. Baskı, İstanbul: Ekin Yay.
- Sîbeveyhi, E. B. (1988). *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Harûn, 5 Cilt, 3. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- Suyûtî, C. A. (1979). *Buğyetu'l-vu'ât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahîm, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Suyûtî, C. A. (2002). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafâ Deyb el-Bûgâ, 2 Cilt, 5. Baskı, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Suyuti, C. A. (1982). *Müfhimâtu'l-ekrân fi mübhemâti'l-Kur'ân*, thk. Dr. Mustafa Deyb el-Buğâ, Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân.
- Şevkî Dayf, (ts.). *el-Medârisu'n-nahviyye*, 7. Baskı, Kahire: Daru'l Maarif.
- Tâli, M. İ. (2015). *Eseru's- siyâki'l-Kur'âni fi iştirâki'l-lafzi*, Ammân: Dâru Künûzu'l-Ma'rifeti.
- Tantâvî, M. (2000). *Neş'etu'n-nahv ve tarihu eşheri'n-nuhât*, 2. Baskı, Kahire: Dâru'l-Meârif.
- Temel, A. (2015). “Nehhâs'ın İ'râbu'l-Kur'ân'ında “Lahn” Tartışmalarına Konu Olan Kıraatlerin Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 / 1 77-105.
- Ülgen, E. (2015), “Kur'an'da İ'râb Farklılıklarını Ortaya Çıkaran Faktörler ve Bunların Anlam Üzerindeki Etkileri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/11 8-30.
- Ünver, M. (1996), *Kur'an'ı Anlamada Siyakin Rolü*, Ankara: Sidre Yay., 72-211.
- Yâkût el-Hamevi, (1993). Şihâbuddîn Ebu Abdullah er-Rumî, *Mu'cemu'l-udeba'*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm.
- Yusuf el-Hâc Ahmed, (2003). *Mevsûatu'l-i'câzi'l-ilmi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-sünneti'l-mutahhara*, 2. Baskı, Dimesşk: Mektebetü İbn Hacer.
- Zeccâc, E. İ. (1988). *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuh*, thk. Dr. Abdulcelil Abduh Şelbî, 5 Cilt, Beyrut: Âlemu'l-kütüb.
- Zeccâc, E. İ. (ts.), *İ'rabu'-Kur'an*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Kahire, Daru'l-Kütübi'l-Mısri.
- Zerkeşî, B. (1984). *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, 4 Cilt, 3. Baskı, Kâhire: Dâru't-Turâs.
- Zehebî, Ş. (1983). *Siyerü a'lami'n-nübelâ'*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût&İbrahîm ez-Zîbak, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Zeyd bin Alî. M. (1426). “Tercihât Ebî Ca'fer en-Nehhâs fi't-tefsîr” *Doktora Tezi, Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ*.
- Zirikli, H. (1986). *el-A'lâm*, 7. Baskı, Beyrut, Dâru'l-'Alem li'l-Meleyîn.
- Zübeydî, E. B. (1984). *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahîm, 2. Baskı, Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- Zürkani, M. A. (2001). *Menahilu'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed bin Ali, Kahire: Daru'l-Hadis.

Extended Abstract

Nahhas is one of many important scholars waiting to be discovered in our history of Islamic science. Lately, his works were in the form of manuscripts, therefore the works are not well known, much work was done neither in our country nor in the Islamic world.

Abu Jafer al-Nahhas endeavored to interpret Qur'an nicely by elaborating basic subjects of tafsir in his works named *Mâni'l-Quran* and *I'râbu'l-Quran*. As a Tafsir, the *I'râbu'l-Quran* is important as it is the first work that systematically evaluates the Quran entirely in terms of i'rab (i.e., verb inflection). Although the "*Meani'l-Qur'an*" which was written before the "*I'râbu'l-Qur'an*" has not reached today in its full form, these two works complement each other. The lack of a comprehensive study on methodology of Nahhas' tafsir in the academic world in our country and the fact that sparsity of research on the "*I'râbu'l-Qur'an*" and "*Meani'l-Quran*" tafsirs urge us to explore this subject. In our work, we aim to elaborate the interpretative aspect of Abu Jafar al-Nahhas, to present information about his methodology, and to reveal his distinctive features.

It is not likely to comprehend the methodology of Nahhas without considering the tafsirs, *Me'âni'l-Quran* and *I'râbu'l-Quran*, which complement each other. Therefore, in this study, we will try to reveal Nahhas' methodology by assessing both tafsirs together and examining his other tafsir-related works. We believe that the lack of a comprehensive study on the methodology of Nahhas' tafsir makes our article important.

Nehhâs drew attention to the opinion of the majority of commentators in his tafsirs. Accordingly, while he accepted some interpretations/opinions as the basis in his interpretation, in some instances he criticized certain interpretations for not conforming to the rules of the Arabic language. Thus, Nahhas' works have been a reference for many interpreters and linguists. Nahhas conveyed a lot of information from the Prophet, the Companions, and Successors. He paid attention to the narrations as the basis, however cared about persistence as well. In other words, he used narration and persistence almost equally in his tafsir works.

Nahhas benefited from many linguists in the field of syntax. He cited many syntax scholars in the *I'râbu'l-Quran* in several parts. In the interpretation of a verse, he sometimes narrated the views of one person or a few people. While he criticized some of these views, agreed with some others. Nahhas paid attention equally to I'rab and recitations so that he emphasized the styles, differences as well as I'rabs in the context of recitations.

While Nahhas appreciated the meaning of a verse, he prioritized the real, famous, apparent and general meaning unless there is evidence to the contrary. While interpreting the verses, Nehhâs considered the textual and historical context and solves many conflicts by referring to the context. Besides, to understand the verses better, in some instances, he made interpretations by referring to the historical context.

Instead of preferring one view among the other views, he rather combined them. In some cases, he just directly reported various opinions about the verses without making any choice, whereas in other cases he explains the reasons why the verse was revealed in that certain way but not another.

Nahhas also reported information from Israelite resources without any explanation. In this respect, we can say that Nahhas was not much choosy and careful about the reporting information of Israelite resources. We see that Nahhas paid attention for explaining the ambiguous points of the Quran in his tafsirs. Nahhas believed there is no place for repetitions in the Quran.

Nahhas was opposed to the exaggeration regarding abrogation of verses and refuted such claims with evidence. Therefore, he spent a considerable effort on this subject publishing a voluminous book. According to Nahhas, Sunnah can also abrogate certain verses, however, the ones who claim abrogation in the news related verses are mistaken and abrogation of verses is not possible after the death of the prophet because the abrogation of a verse also took place via revelation to the prophet and that most of the scholars agree that abrogation is fulfilled regarding worship and judgment issues. Nahhas said that abolishment is reciprocal such hadiths can abolish each other and the certain verses of Quran that may also abolish hadiths.

It is a fact that Nahhas, who gives satisfactory information on recitation, abrogation, intricacy, ambiguity, metaphor, dialect, reasons of revelation, and many other subjects in his tafsirs, is the authority in the knowledge of tafsir as well as in the field of language. The hadiths and narrations he used in his interpretations reveal that Nahhas is competent not only in the field of language and interpretation but also in the field of hadith. However, Nahhas could not show his criticism in the field of language in terms of narrations in his tafsirs.

We also observed that Nahhas sometimes goes to extremes while sometimes expresses political issues in his interpretations. Despite few contradictions, he generally followed a certain scientific discipline.

The science of Nahhas combines narratives and wisdom with equal weights, accepts the language of revelation and the conditions of the period as a referee, cares about the integrity and context of the Quran, takes advantage of tradition but is not an imitator, has knowledge of recitations and linguistic subtleties, and keeps the mentality of criticism active. In this respect, Nahhas' methodology is worth to be investigated at the doctoral level by the Ph.D. candidates. Nahhas' works can be a material for much research on subjects such as his approaches regarding criticism of syntax schools, recitations, the meanings he gave to concepts, the integrity of the Qur'an-hadith, complicated issues, dialect differences, linguistic criticism, and lahn discussions. Our study on the tafsirs of Nahhas will have achieved its purpose if it contributes a little to the next studies.

Araştırma Makalesi • Research Article

A Qualitative Research on the Holiday Experiences of Families with a Child with Autism Spectrum Disorder *

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Tatil Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Refika Atalay ^{a,**}, Kevser Çınar ^b

^a Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, 42080, Konya/Türkiye
ORCID: 0000-0002-3013-1314

^b Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Konya/Türkiye
ORCID: 0000-0002-5412-715X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Ocak 2021
Düzeltilme tarihi: 22 Mart 2021
Kabul tarihi: 29 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Otizm Spektrum Bozukluğu
Aile Tatili
Tatil Deneyimi
Çocuk Etkisi

ÖZ

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) teşhisi konulmuş çocukların aileleri hem tatilde hem de seyahat esnasında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, OSB'ye sahip çocukları olan ailelerin tatil deneyimlerini belirlemek, tatilde yaşadıkları sorunları tespit etmek ve buna uygun pazarlama stratejileri geliştirmek adına ilgili paydaşlara öneriler sunmaktır. Araştırmada yarı yapılandırılmış odak grup görüşme tekniği kullanılmış ve Konya'da yaşayan OSB'li çocuk sahibi 17 aile ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, OSB tanısı olan çocuklara sahip ailelerin tatilleri esnasında karşılaştığı en önemli sorunların; konaklama işletmelerinin sunduğu hizmetlerin bu tür aileler için erişilebilir olmadığını ve seyahat esnasında yaşanan sorunların ailelerin tatil deneyimlerini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Bu durum, OSB teşhisi konulmuş çocukların ve ailelerin topluma kazandırılmasının, toplumun otizm hakkındaki farkındalığının artırılmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 January 2021
Received in revised 22 March 2021
Accepted 29 March 2021

Keywords:

Autism Spectrum Disorder
Family Vacation
Family Experience
Child Effect

ABSTRACT

Families of children diagnosed with Autism Spectrum Disorder (ASD) face various difficulties both on vacation and during travel. This study aims to determine the holiday experiences of families with children diagnosed with ASD, identify the problems they experience throughout the vacation, and provide suggestions to relevant stakeholders to develop related marketing strategies. A semi-structured focus group interview technique was conducted with 17 families in Konya. Research findings show the most critical problems of the families are that the services offered by accommodation businesses are not accessible for them, the hotel staff and other families do not have sufficient awareness of the subject. This situation draws attention to the necessity of providing more accessible holiday options for them.

1. Introduction

Autism is a lifelong neurodevelopmental disease based on genetic bases with symptoms such as abnormal brain development, lack of development of social and communicative skills, difficulties in speaking and language

use, repetitive movements, echolalia, and obsessive behaviors, limitations in using imagination and empathy, disruption of daily routines, excessive reactions to some odors, excessive heat and even some colors (Akkök & Uzun, 2018; Özbaran, 2014: 170; Özeren, 2013:58; Autism Speaks, 2013; Lord, Cook, Leventhal & Amaral, 2000).

* This research was accepted to be presented as oral presentation in the Conference on Managing Tourism Across Continet (MTCO) on the 2nd of April 2021 and it will be published in the conference book.

** Sorumlu yazar/*Corresponding author.*

e-posta: ratalay@selcuk.edu.tr

According to the report of the Centers for Disease Control and Prevention (CDCP), the prevalence of autism in boys is 4.5 times higher than in girls (Aydın and Özgen, 2018). Autism spectrum disorder (ASD) is increasing rapidly in the world and in Turkey. 1-2% of the world population has autism spectrum disorder (Aydın & Özgen, 2018). According to the data of the Center for Disease Control and Prevention (CDCP) in United States, it is predicted that one of every two newborns will have ASD in 2023 (Gökkuşuğu, 2014). ASD has increased by 6-15% every year in the world from 2002 to 2010 (Freund, Cerdán, Hernández, Guix, Iñesta & Castelló, 2019).

Most of studies in literature focus on the problems of families having children with autism spectrum disorder (Kudaibergenova, 2018; Gona, Newton, Rimba, Mapenzi, Kihara, Vijner & Abubakar, 2016; Bashir, Bashir, Lone & Ahmad, 2014; Divan, Vajaratkar, Desai, Strik-Lievers, & Patel 2014; Al Horany, Hassan & Bataineh, 2013; Bek, Gülveren & Şen, 2012; Karpát, 2011; Greeff & Walt, 2010; Çam & Özkan, 2009; Çengelci, 2009; Sharpe & Baker, 2007). As a lifelong disease, even if development is achieved with intensive education and correct attitudes, ASD is a condition that negatively affects families both financially and due to reasons such as burnout, future anxiety, social exclusion, and prejudices (Aslan, Cihan & Altın, 2014).

In addition to contributing to the national economy, tourism is a sector that responds to the psychological needs of individuals such as sightseeing, resting, and discovering new places. According to the United Nations Universal Declaration of Human Rights (1948) and the Manila Declaration (1980), the right and freedom to travel is valid for all people all over the world (İçöz, 2019). However, studies on tourism activities for autistic individuals are scarce, both in practice and in the literature.

Psychological difficulties and stress have been reported to be much more common in parents of children with autism than in parents of non-disabled children (Fombonne, Simmons, Ford, Meltzer & Goodman, 2003; Hare, Chapman, Fraser, Gore & Burton, 2003) or children with mental retardation or Down syndrome (Donovan, 1988). Increasing divorce rates have also been reported, with 1 in 3 families of children with ASD (Bromley, Hare, Davison & Emerson, 2004). A child with ASD places an additional burden on the family. Challenging and argumentative behaviour can prevent families from attending events together; couples are often unable to spend time alone due to the extreme demands of raising children and the lack of qualified staff to supervise the disabled child when they are away; another major stress factor is the increased cost of living, particularly for parents who are unable to work due to their caring responsibilities (Järbrink, Fombonne & Knapp, 2003). Other factors that impact on the family are the lack of appropriate support services, the lack of acceptance of autistic behaviour by society and sometimes by family members, and low levels of social support (Gray, 2003).

According to the American Academy of Pediatrics, families have the most central and lasting influence on children's lives, their health and well-being that are inextricably linked to parents' physical, emotional and social health,

social experiences and parenting practices (Schor, 2003). Therefore, it is possible that the dysfunction of the families of a child with ASD may have a negative impact on the development of the child with ASD and his or her siblings (Amet, 2013). Against this background the need for holiday time seems to be more necessary for families with children with ASD. The critical issue of respite and need for short breaks for families of children with autism has been raised in this study. In this study, it is aimed to investigate the holiday experiences of families with ASD child and the problems they experience during the holiday. Crucial suggestions will be provided to the related stakeholders in order to develop marketing strategies accordingly.

2. Literature Review

While providing or establishing services, tourism enterprises often ignore the accessibility of disabled individuals, who have an important place in the total population. This situation, which can be described as an indirect discrimination, also causes problems for disabled individuals in accessing the services provided (Akdu & Akdu, 2018).

It is noteworthy that the studies on mental disability within the scope of disabled tourism are limited. In studies on individuals with mental disabilities, autism spectrum disorder has been rarely mentioned. However, ASD, which has different degrees and progresses in various ways in each individual. Besides, it differs from other mentally disabled characteristics in several aspects. The needs of individuals with this disease also vary. Çengelci (2009) emphasizes that, although there are similarities between children with Down syndrome and children with autism, children with autism have differences such as lack of social interaction, disorders in behavior and language, and this may cause more stress on the families with ASD children compared to the families with Down syndrome.

For most people, leisure, travel and recreational activities are important aspects of life as they broaden horizons and encourage the development of new interests. Holidays also provide opportunities for relaxation and contribute significantly to overall emotional and psychological well-being. There are crucial benefits of family holidays, including the fact that parents and children can recharge from the stresses of daily life, that holidays provide an opportunity to strengthen family relationships, and that families indicated that it is particularly important to spend time together away from the problems of daily life (Amet, 2013).

Despite the undeniable benefits, holidays can be challenging for people with ASD and, more importantly, for their families. It is widely recognised that people with ASD are rigid in their learning and often lack 'common sense' in everyday situations (Jordan, 1999). Generalisation problems are common and there is a tendency to have inappropriate reactions to new environments and situations. For these reasons, individuals with ASD tend to prefer or confine themselves to simplified environments where exposure to novelty is limited. Although the thought of being away from home seems tempting and pleasant for most people, this is not necessarily the case for families with ASD, as holidays involve a change of routine and

environment. In addition, many parents of individuals with ASD find that they do not get the help they need when they are on holiday. Furthermore, going out in public with a child with a disability can cause intolerant reactions from passers-by (Ryan, 2005) which can be an additional incentive to go on holiday.

Amet (2013) aimed to determine the holiday experiences of the families having children with an ASD in his research, and he concluded that families in both groups did not take a vacation more than once in a year, and their use of public places such as cafes, hotels, cinemas, restaurants during their holidays was more limited compared to families with normal children. Besides, it was found that the most important problem of these families is the behavioral disorders of their children. These families need support to understand and develop their children's behavior. Improvement of leisure activities, and some financial aids are also needed.

Travelling is one of the most problematic issues for families with disabled children (Wang & Cole, 2014). Such families usually travel differently than the families without any disabled child (Huh & Singh, 2007; Jo, Kosciulek, Huh & Holecek, 2004), due to the adaptations that they have to make to travel together (Kim & Lehto, 2013). Families with disabled children must overcome certain internal barriers before they can actively travel (Packer, McKercher & Yau, 2007). The negative attitudes of the society in which they live on a daily basis can be experienced as a constraint and a motivation for travel by people with disabilities. For some families, negative attitudes in their environment may prevent them from traveling (Darcy & Daruwalla, 1999), while others have chosen to participate in tourist trips to escape a sense of social exclusion (Blichfeldt & Nicolaisen, 2011). Apart from these factors, families with disabilities tend to have similar travel motivations as non-disabled people, such as the need to change environment and to see and live new experiences (Dominguez, Darcy & González, 2015).

Neo and Flaherty (2018) examined the difficulties that travelers with autism face during long-term travels in their study. The study stated that the excessive noise, traffic, and population density to which autistic individuals were exposed during travel and manual controls for security purposes were disturbing for those people. Emphasizing the responsibility of travel businesses towards individuals with autism, the study suggested to arrange a separate waiting room at airports close to the departure points of planes, sterilized from excessive light and noise to facilitate international travel of individuals with autism. It was also suggested that websites consisting of simple symbols and short sentences should be designed for travelers with ASD.

Sedgley, Pritchard, Morgan and Hanna (2017) investigated the effect of caring for a child diagnosed with autism on the perceived benefits offered by the holiday in their study. In this context, they interviewed with the mothers. According to the result of the research, mothers with ASD children stated that they did long researches online and offline before the holidays; they made an effort to get their children psychologically accustomed to the idea of the holiday (such as taking familiar items with them to

maintain the routine); they generally preferred quiet and isolated destinations in low seasons.

İçöz (2019) evaluated children with autism spectrum disorders within the scope of mental and cognitive disabilities in his study and included expert opinions about these children's holiday expectations and needs. In this context, he emphasized that children with autism exhibit behaviors such as shouting, swaying, and attacking, especially when they were alone. Therefore they should be engaged in activities and employing the staff who has knowledge on ASD to ensure the continuity of children's special education during the holidays is essential. Also, it was emphasized that children with ASD experienced nutritional problems due to gluten allergies and leaky bowel problems. For that reason, it was crucial to prepare appropriate menus.

Freund and his colleagues (2019) examined the emotions of families of children with ASD in terms of travel restrictions, and ways of coping with these restrictions. According to the study results, families mostly had a "fear of disturbing others" during their accommodation, and their biggest expectation from accommodation businesses was their sensitivity to ASD issue and employing "autism-friendly staff". Since autism is a hidden disease that is not noticed at first glance, society still stigmatizes and excludes these individuals because they do not have enough information about this disease. This situation affects the holiday intention of families with autism.

More than 500 thousand autistic children in Turkey have common problems as a natural consequence of being human even though they are different. In this context, tourism enterprises should fulfill their responsibilities in terms of social tourism and develop new tourism marketing strategies by making regulations that will enable individuals with autism and their families to participate in tourism activities. The notion of family is essential for the continuity of the society, and several studies show that the rate of divorce is high in parents with autistic children (Coşkun & Akkaş, 2015; Özdemir, Gürel, Töret & Özkubat, 2012; Gau, Chou, Chiang, Lee, Wong, Chou & Wu, 2012; Hartley, Baker, Seltzer, Floyd, Greenberg, Orsmond & Bolt, 2010; Woodgate, Ateah & Secco, 2008; Sobsey, 2004; Floyd & Zmich, 1991; Rothrigue, Morgan & Hanna, 1990). In this context, it has become an obligation for the public to provide psychological support to the family and the educational support to the child. More solid practices that will encourage participation of such people in tourism activities, should be reconsidered within that scope. Insufficient statistics about the participation of disabled individuals in tourism activities make it difficult to diagnose the problems. In the light of this information, one of the main aims of this study is to pioneer studies that examine autistic individuals and their families' problems in tourism sector, especially in Turkey.

3. Methodology

The study's primary purpose is to analyze the holiday experiences of families with ASD child during the holiday and to offer suggestions to businesses in order to develop marketing strategies accordingly. The qualitative research method was used in the study. Based on observations and

interviews, the facts are tried to be reached with the inductive method (Arıkan, 2013).

Qualitative research methods are needed to examine the experiences and feelings of children with autism spectrum disorder and their families, who constitute the study sample (Aslan et al., 2014). Expressing the problems experienced by autistic individuals and their families during the tourism activity may also be beneficial in reaching the facts. In this context, it is also noteworthy that qualitative research methods are preferred in most of the studies conducted on individuals with autism spectrum disorder (Aslan et al. 2014; Çopuroğlu & Mengi, 2014; Öztürk, 2011; Lord et al. 2000; Cridland, Jones, Caputi & Magee, 2015).

The study consists of families with autistic children who have special education in rehabilitation centers in Konya city center. There are 43 special education and rehabilitation centers in Konya city center in 2020. The implementation of the study was carried out in Private Mavi Işıklar Rehabilitation Center. Seventy-one students have education in that center in spring semester of 2020, and 37 of these students have autism spectrum disorder.

Since qualitative research is not for generalizing purposes, it is essential to understand it in more depth rather than measure the event or phenomenon being studied. Therefore, it is more beneficial to work with a small sample group suitable for the study than a large sample population. In this context, the purposeful sampling method, which is generally preferred in qualitative research, was used. This sampling method makes it possible to select information-rich situations within the context of the purpose of the study in order to conduct in-depth research (Glesne, 2013; Büyüköztürk, Kılıç, Çakma, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2019).

Children's developmental stages are another critical factor that can affect the stress level of parents. The types of problems faced by the families with a child with ASD during childhood or adolescence vary. In this context, an age limit was also applied in the sample selection of the research. The research sample was chosen from the parents of children with ASD between the ages of 4-12. Besides, the families who had taken a vacation for last three years were selected to go further with the interview questions to examine their holiday experiences. On that stage the families who had vacations without their disabled child or the families hadn't taken any vacation at all, were not included. In the study, the families of 17 autistic children were selected based on these criteria to conduct semi-structured interviews face-to-face. Each interview lasted an hour on average, a recording device was used to prevent data loss and the participants' answers were transcribed after the interview. The interviews were recorded with the participants' consent, and it was stated that their names would be kept confidential and the participants were coded as K1, K2... K17.

3.1. Data Collection and Analysis

The questions directed to the focus group were obtained as a result of detailed literature review and based on expert opinions and are listed below;

1. Could you give information about yourself and your child?
2. How often do you go on vacation?
3. Which means of transport do you prefer to travel?
4. What are the most common problems you encounter while traveling?
5. What kind of accommodation do you prefer for your holiday? Why?
6. What are the most common problems you encounter during accommodation?
7. What is your favorite / preferred activity to do with your child during the holiday?
8. What are your expectations and suggestions for solving the problems you encounter during your holiday?

The data analysis method used for this study is "thematic analysis", which is a method that involves thematic coding and detecting common patterns and themes in the data (Spencer, Ritchie, Ormston, O'Connor & Barnard, 2014). In thematic analysis, the data is sorted according to different codes, which are classified into different themes that emerge from the codes usually include the ones that are similar to each other. The researcher can either have predefined themes, or he creates themes during the analysis process, or both. One of the key strengths of that analysis method is its flexibility (Braun & Clarke, 2006), which, due to the exploratory nature of the study, is seen as a crucial benefit as it enables the researcher to use the existing themes related to holiday experiences of families with ASD child. It also gives the opportunity to let new topics arise out of the data.

3.2. Validity and Reliability

The quality and reliability of the study conducted is assumed more convenient and useful in qualitative research (Golafshani, 2003). The reliability in qualitative researches refers to such factors: the credibility, transferability, dependability and confirmability (Lincoln & Guba, 1985).

The credibility in this study is accepted high as the researchers worked with utmost care during the transcription phase of the interviews so as not to miss out any important underlying meanings. In addition, this study can be applied to contexts other than tourism, such as leisure activities. It may also be useful in understanding other families with disabled people with different specific characteristics, and not just families with ASD children, which indicates that this study is transferable. However, the aim of qualitative research is not to make generalizations (Morrow, 2005) and while some aspects of this study can be applied to other contexts that may be specific to the respondents. Regarding the dependability of it, other researchers interviewing the same participants or working with the same data set are likely to reach similar conclusions.

The results of this study mirror the experiences of the parents interviewed, and the researchers tried to be objective throughout the data collection as well as in the analysis and presentation of the findings. However, all studies are tainted with some degree of subjectivity, for instance, the choice of particular research questions or the interpretation of the results in relation to the researcher's prior knowledge (Morrow, 2005). In order to accurately

represent the holiday experiences and problems of parents with ASD children and to ensure a high degree of confirmation, numerous quotes are given in the results section.

3.3. Ethical Issues

Ethical consideration is a matter of utmost importance when the research involves children (Veal, 2011). Though this study was conducted from the parents' perspective, the questions in the interview template mainly related to understand the holiday experiences with their ASD children, as some limitations expected due to children's disabilities when studied. It is rather crucial to consider the complexity and possible sensitivity of the topic while examining these types of issues (Gröschl, 2007). Therefore, the interview model was prepared keeping this in mind and did not contain any personal questions. This was also tested consulting the related experts on ASD and a pilot interview was conducted with the guidance of them to ensure that the interview template was appropriate.

The anonymity of all respondents was guaranteed and pseudonyms were used throughout the interview process. Regarding the audio recordings of the interviews, it was stated in advance that only the researchers would have access to the audio files and they would not share it with the third parties. In the transcripts, all the names have been replaced with codes such as "child with ASD", "mother", "father", etc.

Another important ethical issue taken into account in the study is that the parents (and their children) included in this study are not treated as a homogeneous group. The fact that the respondents are parents of children with ASD does not mean that they are considered as a "problematic group". Rather, they are considered as individuals with their own specific needs, just like everyone else. It is always

important to remember that all people are different and have different needs, demands, and preferences.

4. Findings

In this part of the study, the findings obtained from the focus group interviews based on the research questions are shown below.

4.1. Findings Regarding Participants

14 of the 17 participants who participated in the study were mothers, and three were fathers, and all children with ASD were male. Parents' ages vary between 30-55. Within the ASD family sample the children were aged between 4 and 12. All of the participants stated that their children had special education for at least two years. Participants' income levels vary between 2500-7000 TL per month.

4.2. Findings Related to the Frequency of Participants Going on Vacation

Table 1 includes the findings of the question "How often do you go on holiday?" to measure the degree of participation in the tourism activity. Parents with ASD children stated that they could not go on vacation very often and could engage in tourism activities generally once a year, in summer and for a short time. As a result of the analysis, the frequency of families having autistic children going on vacation was defined with the themes of "once a year" and "frequent short term holidays", and "rarely". Mostly, families prefer to go on vacation in high season for a short period. A significant proportion of the families have not taken any holiday away from home more than once in a year. Some families rarely go on holidays due to their child's special characteristics.

Table 1. Coding the Frequency of Participants Going on Vacation

Question	Direct opinion of the participant	Coding of data	Definition of themes
Question 2: How often do you go on vacation?	<p>K1: "We can't go on vacation very often, usually once a year." K2: "We go on a summer vacation once a year." K3: "Usually we go on vacation once in the summer, but in winter we go to our village, so we go on vacation more than once a year." K4: "Before we had our child, we took a vacation at least twice a year, after my son was born, we were able to go on vacation once a year for a very short time." K11: "We go on vacation for at least a week every summer." K5: "Generally we cannot go on holiday, I don't know if it can be considered as a holiday, but we go to our village once a year for 2-3 days." K6: "We usually go to our village once a year." K7: "Because of my wife's job, my son and I usually go on vacation alone, once a year in the summer, Usually our vacation lasts for a week." K8: "We are separated with my wife, I have financial difficulties, so we cannot go on vacation often." K9: "My wife and I are working hard. We try to go on a holiday once a year, but we cannot take a long vacation." K10: "We definitely go on vacation whenever we find the opportunity." K12: "We prefer frequent and daily trips." K13: "We usually go to our village for vacation, we have a house there. We spend time in our house in the village rather than staying with our relatives. " K14: "We rarely go on vacation." K15: "We try to go once a year. However, we cannot go every year." K16: "We can take a short vacation once or twice a year." K17: "We hesitate to go on vacation. We used to go regularly in the first years of our marriage, but once we have a child, we cannot go too far."</p>	<p>-Once a year in high season -More than once a year but in short periods -Rarely -Short-term vacations when appropriate -Frequent Daily trips</p>	<p>-Once a year - Frequent short-term holidays - Rarely</p>

4.3. Findings Related to Participants' Vacation Transportation Preferences

"Which means of transport do you prefer to go on your trip with?" The findings regarding the question are given in Table 2. Almost all of the participants stated that they do not prefer public transportation. Families found their own private vehicles more comfortable due to their children's particular situation. In this context, the answers are mostly gathered under the theme of "private transport", whereas few families prefer travelling by public transportation or a relative's private vehicle since they do not have private cars.

Table 2. Coding the Participants' Preferences for Transportation Vehicles on Vacation

Question	Direct opinion of the participant	Coding of data	Definition of themes
Question 3: Which means of transportation do you prefer to travel?	<p>K1: "We prefer our own car for travels as much as possible." K2: "We prefer our own car. We could not use any means of transportation such as plane or buses." K3: "We usually prefer to go out by our private vehicle when we travel. However, we sometimes travel by public transport." K4: "We prefer our own car for our trips, only once we had to take a 12-hour bus ride." K11: "We travel by our personal vehicle." K5: "We drive by our own car." K6: "We generally use intercity buses in our travels." K7: "We mostly go on vacation by my father's car or our own vehicle." K8: "I don't have a private vehicle, we usually have to travel by bus." K9: "We prefer to go by our own vehicle." K10: "We prefer our private car or high speed trains." K12: "It depends on where we will go." K13: "We travel by our own car." K14: "We go by my father's private vehicle" K15: "We usually go by our car. But when my wife has to work, we prefer to travel with our relatives." K16: "We travel by our own vehicle." K17: "We have to travel by our own vehicle to make our children feel more comfortable."</p>	<p>-Private vehicle -Bus -Fast train</p>	<p>- Private transport -Public transport</p>

4.4. Findings Regarding the Problems that the Participants Encounter during their Travel

In order to understand the problems encountered by families having children with autism while traveling, the answers to the question "What are the most common problems you encounter while traveling?" has been posed to the families with ASD child, and the findings for the question are given in Table 3. Participants expressed that they were disturbed by the people's reaction around to children's movements in cases when they had to use public transportation during the holiday and the inadequacy of public transport stops, especially on long journeys.

Participants suffer from the food sensitivity, that is the inability to access suitable food for the child's nutrition with autism and the inadequacy of recreational facilities when traveling by private vehicle. However, the age of the autistic child, the degree of the disease, and the level of special education they receive, affect the complaints' severity. The problems encountered by the participants during travel are defined under the themes of "exclusion", "travel time", "personal space", "nutritional problems", "the quality in rest areas" and "overactivity of the child."

Table 3. Coding the Problems Participants Encounter During Travel

Question	Direct opinion of the participant	Coding of data	Definition of themes
	<p>K1: "When we travel by public transport, people's attitudes towards my child make me really angry. They are always complaining about me as if I am not a responsible and careless mother." K15: "I am very disturbed by the strange looks of the people around." K16: "Prejudices of other individuals and their inability to empathize." K2: "We have difficulties in stopping our child movements,</p>		

<p>Question 4: What are the most common problems you encounter while traveling?</p>	<p>especially on long journeys. He is too active." K3: "Since we had problems with toilet training when my child was young, even if we had a private vehicle, this was always a problem." K5: "The crowd and the length of travel time." K8: "I have difficulty in keeping my child steady and calm on long journeys." K13: "I have hard times when the journey is long; my son is bored and always wants to get out of the car." K17: "We have to take breaks often, sometimes we have to take very long breaks." K10: "Our journeys are short so we do not encounter any problems." K12: "Not being able to take a break whenever we want on bus trips makes our travel complicated." K11: "Crowded recreational facilities on motorways are not convenient for families like us, because there are so many people and it is difficult to move quickly." K4: "Even if we travel with our own private vehicle, we often take breaks because my son cannot stay indoors for a long time and he gets angry. Besides, I cannot find suitable food for my child at the rest areas, it is difficult to carry food with me due to the risk of spoilage on long journeys, especially since the weather is very hot in summer." K6: "Since my child is 12 years old and his autism is not very severe, we did not encounter many problems on the road." K14: "Since my son is too young, we have difficulty in keeping him busy during the journey." K9: "Recreational facilities are far from serving individuals with autism." K7: "Believe me, when my child was younger, I did not want to go on the road because he was constantly on the move and he was constantly crying. As he got older and got special education, we overcame these problems a little or we learned to live with these problems."</p>	<p>-Negative reactions of individuals -Long journey -Number of breaks -Personal space is restricted - Nutrition problems - The degree of the illness -Inadequate facilities in rest areas -Difficulty in keeping the child steady and calm</p> <p>-Exclusion -Travel time -Personal space -Food sensitivity -The quality in rest areas - Overactivity of the child</p>
--	---	--

4.5. Findings Regarding the Accommodation Selection of the Participants

"What kind of accommodation do you prefer for your holiday? Why is that?" The findings of the question are given in Table 4. Participants stated that they preferred destinations that were in touch with nature and away from noise and crowds during their holiday with their children. The participants also expressed both the cost of having an autistic child and the difficulties of staying in

accommodation facilities. They stated that they usually spent their holidays renting a summer house or staying in friends' or relatives' houses. In this context, the preferences of the participants regarding their accommodation types are defined under the themes of "holiday parks", "camping", "farmstays", "boutique accommodation", "secondary house", "accessible accommodation", "safe accommodation" and "accommodation with health services".

Table 4. Coding of Participants' Accommodation Choices

Question	Direct opinion of the participant	Coding of data	Definition of themes
<p>Question 5: What type of accommodation do you</p>	<p>K1: "The child may feel uncomfortable with sounds and objects that are normal to you and these may cause negative disturbances on our child, so we prefer quiet places." K2: "Since my father is retired from the directorate for highways, we generally prefer its vacation camps. It is full-board and there are more activities for children." K3: "My child is not severely autistic, so even though I cannot say anything specific, we generally have communication problems. We have trouble in understanding his wishes because he is an introvert - this also affects our choice of accommodation. For that reason we prefer quieter and calm places far from the crowd." K15: "We prefer quiet and calm places in the nature. We never go to crowded big hotels." K10: "We prefer quiet places away from city centers." K12: "We prefer boutique hotels close to the beach." K11: "We try to stay in all kinds of accommodation facilities to break the prejudices of our child. We believe that we have the right to stay in any kind of accommodation places." K4: "We usually prefer daily or weekly rental houses or relatives' houses, which are in the middle of the nature, because our children have nutritional</p>	<p>-Countryside -Silent places -Places in nature -Camping -Far from the crowd -Boutique hotel</p>	<p>-Holiday parks -Camping -Farmstays -Secondary House -Boutique accommodation</p>

<p>prefer for your holiday? Why?</p>	<p>problems, the kitchen should always be available for us and we can prepare and cook our own food that is appropriate for my child. It is also difficult for us to stay in hotels due to the fear of disturbing the people around and we have sleep problems in crowded places.”</p> <p>K9: “We usually go to our own summer house.”</p> <p>K5: We have a summer house in the village, we usually prefer it. Our income level is not good enough to stay in hotels, and this is not possible since we spend much money on our child’s education.”</p> <p>K13: “We stay at our private home in the country side. We are comfortable there because it has a large garden.</p> <p>K6: “We prefer the houses of our relatives and friends on holiday.”</p> <p>K7: “We usually go to my sister’s house in Antalya on holiday but we rarely go on a holiday resort as well.”</p> <p>K8: “We prefer to stay at our relatives’ house due to both our financial situation and the difficulties of staying at the hotel with the child who has a particular case.”</p> <p>K14: “Facilities with playgrounds, ball games, and big gardens are among our preferences. It is also essential for us that the holiday place should be close to city center to access healthcare easily.</p> <p>K17: “We prefer holiday centers that have health personnel in the facility with safe playgrounds for our children.”</p> <p>K16: “There is a summer apartment that we always go to. We generally prefer to stay there because we are used to it and are comfortable.”</p>	<p>-Self-catering summer house -Relatives’ house -Private property -The places with safe play ground -Places offer health service</p>	<p>- Accessible accommodation -Safe accommodation -Accommodation with health services</p>
---	---	--	--

4.6. Findings Regarding the Problems Faced by Participants During Accommodation

"What are the most common problems you encounter during accommodation?" The findings obtained from the question are given in Table 5. Most of the participants stated that they had problems such as nutrition, sleep, hyperactivity, and sensitivity to sounds caused by the general nature of autism. Besides the lack of empathy, intolerance of other guests staying in the accommodation facility, lack of expert on ASD in the facilities the fact that the rooms and other parts of the accommodation facilities

are not arranged for the autistic child are among the other responses. In this context, the problems experienced by the participants during accommodation are defined under the themes of "exclusion", "nutrition", "sleep problems", "physical conditions of the accommodation facility", "safety problem", "sound sensitivity", "communication problem", "lack of education", "lack of professional assistance on ASD".

Table 5. Coding the Problems Participants Encounter in Accommodation Facilities

Question	Direct opinion of the participant	Coding of data	Definition of themes
<p>Question 6: What are the most common problems you encounter during accommodation?</p>	<p>K1: "Generally, I prefer the places where we can be alone, I don't prefer to spend time in holiday resorts where several people around since I am disturbed by their strange looks."</p> <p>K2: "My child is obsessed with round objects, trying to spin such objects all the time and people do not understand this. Our biggest problem is that people think our child is a normal child and they are not tolerated to the behaviours of our child, and I cannot say anything to them in such occasions."</p> <p>K11: "The obsessive movements of my child are not tolerated and misjudged by the others."</p> <p>K8: "We stayed in a hotel only once with my son and we encountered peer bullying."</p> <p>K13: "Other children at the holiday resort are making fun of my son and they are making strange jokes."</p> <p>K10: "Crowded holiday resorts with loud noise increase the stress level of my child."</p> <p>K12: "Our son has epilepsy as well as autism and he has difficulty in falling asleep."</p> <p>K3: "The noise of the crowd, especially the voices in the cafeteria dining areas, loud and unfamiliar voices affect our child. We have a serious problem in that regard."</p> <p>K4: “We have problems, especially in hotels where the mealtime is set because we have trouble falling asleep and usually sleep in the morning, so we always miss breakfast. Our child has a gluten allergy, and we need to stay away from processed foods and sugar. The products in open buffets are not suitable for us, these are the most common problems we encounter. Apart from that, the design of the rooms in the accommodation facilities is not safe for an autistic child, I can say the same thing for playgrounds and entertainment venues.”</p> <p>K5: “He doesn't want to stay too long in the place we are used to stay on holiday. He misses his room, house, toys, and gets restless throughout the holiday.”</p> <p>K6: "Since we go to relatives' houses, the people there know about my son's situation, so we do not encounter any problems.”</p>	<p>-Strange looks -Not crowded places -Negative judgments -Peer bullying -Gluten allergy -Insomnia -Hyperactivity -Sound problems - Continuation of the education -The design of the rooms -Safety problem in rooms and playgrounds -Communication problem with staff -Lack of child development</p>	<p>-Nutrition -Sleep problems -Physical conditions of the accommodation facility -Safety problem -Sound sensitivity -Communication problem -Lack of education -Lack of professional assistance on ASD</p>

K7: "He has had sleep problems since he was born, and he is hyperactive and that cause serious problems for us during the holiday. **expert**
K9: "We rarely go on holiday in a touristic resort, and the biggest problem we encounter is the noise."
K15: "Pools are not suitable for the use of individuals with special conditions like our children."
K16: "Communication problem with hotel staff"
K13: "The absence of child development specialists in the hotel so that the education of our child is interrupted and this causes him to forget what he learned in special education quickly. Due to this situation, we cannot spend more than a few days on vacation."
K17: "The facility does not have an instructor or expert staff on autism."

4.7. Findings Regarding the Activities of Participants on Vacation

Directed to the participants, "What is your favorite/preferred activity to do with your child during the holiday?" The findings regarding the question are given in Table 6. Participants stated that they like swimming with their children in the sea and the pool and some children

love playing with animals and music provided that it is not loud. Based on the answers, we can define the activities that the participants like to do on vacation with their autistic children under the themes of "pool activities", "sea-sand", and "alternative tourism activities" such as nature trips, horse riding, cycling, and "dancing."

Table 6. Coding of Activities of Participants on Vacation

Question	Direct opinion of the participant	Coding of data	Definition of themes
Question 7: What activity do you like / prefer to do with your child during the vacation?	<p>K1: "I like seeing he has fun with his father or other relatives in the sea." K2: "He loves water and the sea, and seeing him happy in the water makes me happy." K3: "My favorite activity with my child is the pool activities, the watery slides, but at first he approaches this with hesitation, especially on the first day of the holiday and this happens every time so I have to take care of him completely." K12: "He likes swimming." K4: "My child loves music and I like watching him dancing and we dance together with him, provided that the music is not too loud. We are happy to watch him riding a horse as well. He loves horses very much." K5: "He loves swimming when we go to our summer house in the village." K6: "It is fun for both of us to include him in daily work." K7: "He loves water so he loves to swim." K8: "My son likes to play in the sand, which relaxes him." K16: "He enjoys playing with the sand by the sea, making castle and various animals with his father." K9: "We try to participate in all kinds of activities in order to make him cross his boundaries." K10: "We like to rent and ride a bike as a family on vacation." K11: "Even though we try to participate in all kinds of activities, we have difficulty in attracting the attention of the child for a certain period of time." K13: "He likes to run after cats and rabbits in the garden." K15: "We are taking our cat on vacation. He doesn't want to leave him at home He mostly takes care of our cat on vacation and he spends his time with the cat." K14: "We love nature activities; we mostly spend time in indoor and outdoor playgrounds." K17: "My son likes to walk outdoors; we run and play a lot outside in the nature. I think these activities are important for mental and physical development of my child."</p>	<p>-Sea and sand -Swimming and playing in the pool -Riding a horse -Dancing -Cycling -Playing with pets -Nature activities</p>	<p>-Pool activities -Sea and sand -Alternative tourism activities (nature trips, horse riding, cycling etc.) -Dancing</p>

4.8. Findings Related to the Expectations of Participants for the Solutions of Problems They Encounter on Vacation

"What are your expectations and suggestions for solving the problems you encounter during the holiday?" The findings obtained from the question are given in Table 7. Participants think that the social exclusion they experience

during vacation is due to the lack of knowledge of the society and accommodation businesses' employees and awareness about ASD. They would like other people and staff to be more welcoming and interacting with their child

as they would with any other child and they want more understanding from others regarding their child's behaviour and disability. Also, they expressed that families with autistic child should be provided with opportunities to rest on holiday, and they need professional assistance to help their ASD child take part in the activities during vacation.

Based on the responses of the participants, the expectations of families with autistic children for the solution of the problems they encounter on vacation are gathered under these themes: "promotion of autism and awareness", "autism-friendly accommodation areas", "professional assistance", and "appropriate activities for ASD child".

Table 7. The Coding of Participants' Expectations for the Problems They Encounter on Vacation

Question	Direct opinion of the participant	Coding of data	Definition of themes
<p>Question 8: What are your expectations and suggestions for solving the problems you encounter during your holiday?</p>	<p>K1: "Small notes can be posted in a few places in the accommodation facilities that explain autism and give information about how to behave properly to these people." K2: "We would like the people to be more sensitive to our situation. We expect the managers to be more aware on ASD They may not host autistic child in their resorts that often but they have to be more welcoming and understanding about this special syndrome and they even can organize some activities for such kids and their parents." K3: "There are many people in the accommodation facilities that disturb people's views and judgments about our children who do not know that this is a disease. People should be informed." K4: "Actually, vacation does not mean resting for a family with a child with autism. Something can be done to help families like us to rest and to be beneficial for the child. In terms of nutrition, hotels should specially regulate the nutrition of customers with autism. It would be nice if we ate in a different place or at a different time at meal time because my son has difficulty explaining that some smaller foods are forbidden to him." K14: "Many disabled children have to consume gluten-free foods, caffeine-free foods and additive-free products. It would be great to organize the menus considering these." K17: "Young or newly graduated students with knowledge on the ASD subject can be employed in the resorts to meet the needs of disabled children and support their families." K5: "Every child with autism is very different from each other, their interests are different, so I cannot say that the solution, in general, is the following, but if I talk about my child, he has social communication problems. He has difficulties in adapting to the society, the crowd and the noise makes him uncomfortable. The society should be informed about these problems. For such children's education, continuing education is the only thing they need to have during the holiday. Therefore, education should continue during the holiday." K6: "I wish my child could socialize more and be given the opportunity for this." K7: "Activities for normal children can disturb me on. There must be people who are specially trained for autism, and they should help us on holiday so that we can rest and our child can be socialized with other children as well." K8: "Special care units can be created for children with autism to rest their parents on vacation." K11: "It would be nice if there were more knowledgable staff in holiday resorts. They can both relax us when they spend quality time with our child." K9: "Families should inform the employee at the reception that their children have autism, and the employees should give service by considering this special situation." K10: "Autism is a kind of difference, and I think it is not known enough bu hotel staff and other people." K12: "The sound isolation of the rooms in hotel could be designed better so that other people will not get disturbed when the child does not sleep at night." K15: "Subjecting the employees in the hotels to a basic training on communicating with disabled individuals and with ASD children is a good solution. We need to increase awareness on this issue." K13: "If the government prepares special holiday programs for families with autism, and our children are dealt with by trained employees who occasionally trained within the framework of certain programs, we will not encounter such situations like being excluded and not interacting with other similar families."</p>	<p>-Social sensitivity - Awareness in the society - Information notes Regulations on autism -Activities for children with autism - Special diet and areas for children with autism -Giving opportunites for families to rest - Special education during the holiday -Special holiday opportunities for such families</p>	<p>-Raising awareness on ASD - Autism friendly accommodation places - Professional assistance -Appropriare activities for ASD children</p>

5. Conclusion and Sugesstions

It is noteworthy that there are many studies on ASD in Turkish literature. However, the subject is not handled

specifically in terms of tourism, and autism is rarely mentioned in tourism-related studies especially in Turkey. In this context, it has become necessary to address the holiday needs of children with autism and their families, whose number has been increasing steadily. In this respect, it is thought that the study will contribute to the literature and provide a basis for future researches.

Many families with autism in the world cannot benefit from holiday opportunities because they cannot find suitable facilities for them or because they prefer to stay in quiet and calm places due to their special condition (İçöz, 2019). However, it is a natural human right of all families and no one should be discriminated based on their disability to go on vacation and participate in tourism activities. Their disadvantages should not prevent this right. Improving these rights is the duty of the staff and the managers in the tourism industry. In the study, families with children with autism state that they can not go on vacation very often, and they usually participate in tourism activities once a year, mainly in summer and for a short time. They also state that they have to travel mostly with their own vehicles and could not benefit from public transportation like other individuals.

The inability to provide services appropriate and accessible to disabled children and their families are all in the responsibility of the hotel staff and manager. People with disabilities cannot feel restricted in their travel patterns and not even excluded from tourism travel, due to their child's impairments and this should be guaranteed by the government.

In foreign literature, some studies address autism spectrum disorder with different aspects of tourism such as travel, accommodation, gastronomy, and recreation (Freund et al. 2019; Neo & Flaherty, 2018; McKercher & Darcy, 2018; Sedgley et al. 2017; Stuhl & Porter, 2015; Amet, 2013; Hamed, 2013). When these studies are examined, it is seen that their findings support the results of this study.

Amet (2013) emphasize that families having children with autism do not feel comfortable in crowded areas such as hotels, restaurants, and cafes during their holidays. Similar to that result families in our study also state that they have to prefer secondary residences or relatives-friends' houses instead of accommodation facilities, and if they prefer accommodation facilities, they choose secondary residences or ecological and agro-tourism facilities that are economical, quiet intertwined with nature and not crowded. Again, the safety of the facilities and health services are among the other important factors in their selection.

The families participating in the study express the most important problems they encounter in accommodation facilities as child mobility, exclusion, lack of trained personnel, communication problems, inadequate physical conditions of accommodation facilities, nutritional sensitivity, irregular sleep hours, sleep problems, and fear of disturbing the environment. Similar to that result Hamed (2013) conclude that people with autism may have difficulties during travel due to the changes in their routines. Communication problems that arise due to the inability to speak and due to language disorders. Sleep disorders also caused by the nature of autism, and seizures

seen in many individuals with autism. Statements in the study are also supporting these findings.

It was also observed that families having children with autism avoid public transportation for similar reasons, especially for long distances in the study. Neo and Flaherty (2018) also found that families with ASD child, face several difficulties during travel such as overcrowd, loud noise, waiting in long queues, heavy traffic, and increased waiting time due to delays in vehicles. Studies in the literature have shown that internal limitations and the severity of the disease affect travel to accessible accommodation and tourism facilities. It is seen that the number of families who travel with a child diagnosed with ASD will increase if accommodation becomes more accessible for them. As a result of the interviews conducted in the present study, it is also observed that families with children with autism avoid public transportation when traveling for similar reasons, especially over long distances.

Another crucial result of that study is that families having children with autism face social exclusion not only during holiday but also in all areas of life. According to the general opinion formed as a result of interviews, the main reason for this is the incomplete or insufficient knowledge of autism. Again, in another study in which similar results are obtained, families having a child with autism state that they avoid vacation because they have "fear of disturbing others" during travel and accommodation. It has been emphasized that these families have expectations for more professional staff who have knowledge about autism in the accommodation facilities (Freund et al. 2019). Similarly, in the present study, many participants state that the staff and guests working in tourism enterprises do not have sufficient knowledge about autism. Therefore, they feel excluded and they emphasize the need to raise awareness of the society about autism.

Many children with autism have insufficient speech skills, which increases their stress levels and causes them to exhibit more aggressive actions. Besides, individuals with autism have difficulty in understanding long and complex sentences. It is imperative to employ staff or employees who have been trained on this subject to ensure that the activities carried out during the holiday are easily explained to the child. Several digital applications can be developed to cover all activities and events during the holiday. The facilities in the resting areas should be improved to support those families to spend more quality time with their autistic child.

In accommodation businesses, the nutritional information of the guests with autism should be obtained in advance, and a special diet in the menu should be created for them. This application will enable the business to create the right image as well as to increase its competitiveness in the sector. Activities such as Equine Assisted Therapy (EAT), is a treatment that includes activities with horses, dogs, cats and dolphins and EAT should be included in holiday parks and camp-like environment in order to promote physical and emotional growth including special education suitable for children with autism. Besides, EAT can help the individual with autism build confidence, self-efficiency, communication, trust, perspective, social skills, impulse control, and learn boundaries (Equine Assisted Therapy,

2021). According to the relevant legislation, accommodation businesses with more than 80 rooms must have a disabled room. However, according to the results obtained from the research, disabled rooms are insufficient to meet the needs of individuals with autism. In this context, separate rooms should be created in accommodation facilities for individuals with autism that contain soft nature sounds, have better sound insulation, less light, and do not have angular items that can cause children to harm themselves.

As a result of the focus group interviews, it was also absolute fact that families having children with autism could not allocate enough money for themselves and for their holiday. Financial limitations of those families are quite common. They spend most of their income to the child's particular needs. In this context, investors should be encouraged to construct "autism villages" designed only for children with autism and their families and this should be supported by the government. The study emphasizes that the high rate of disintegration of families with ASD children is also an important issue to deal with.

It is essential that healthcare professionals, associations, tourism enterprises, and relevant stakeholders jointly address to improve the quality of leisure opportunities for families with children diagnosed with ASD (Sedgley et al. 2017). Similarly, creating inclusive models for accessible tourism opportunities in cooperation with tourism stakeholders may also attract the attention of other sector stakeholders who contribute to the tourism experience of such families (Michopoulou et al. 2015). The necessity of legal regulations to make tourism accessible to everyone by going beyond developmental disorders, physical and sensory barriers can be considered as a positive step to be taken by the government (Connell & Page, 2019).

The difficulties of families with ASD child is rather remarkable. After all, it is a "hidden disorder" because it cannot be easily identified at first sight. Besides, the cooperation of institutions and professionals in the field is crucial to draw attention to behavioral problems and social awareness associated with ASD, which is still unknown and stigmatized by a significant portion of society. As long as this situation is not fully understood by society, it will be more challenging to change these attitudes.

As stated throughout the study, children with ASD suffer from the unique characteristics of discomfort, such as social and communication difficulties, difficulties in learning and processing information. Families with children with ASD want not only to stay in hotels but also to enjoy tourism experiences with minimal restrictions. To make this possible, accommodation operators need to understand the ASD fully, and more researchers must examine families' holiday experiences in depth and propose appropriate strategies and activities to help this group to improve their tourism experiences.

As the conclusion of this study it could be said that holiday planning is a major psychological and logistic challenge for families with children with ASD. When families go on holiday, the quality of the holiday is low and such families go on holiday less than the general population. Given the importance of vacations for the emotional and psychological well-being of the ASD child and his or her

family, crucial steps should be taken to facilitate vacationing for such families. Financial constraints and exclusion of the child with ASD are also another important challenge.

Consistent with previous research on the subject, this study has contributed to the literature on the needs of specific market segments (families traveling with children diagnosed with ASD) (Burnett & Baker, 2001; Darcy, 2010; Darcy, Cameron & Pegg, 2010; Figueredo, Usébio & Kastenzholz, 2012; Michopoulou, Darcy, Ambrose & Buhalis, 2015). The results are valuable in providing insight to hospitality managers in initiatives related to improving access to services, security, and customer satisfaction.

Local and national holiday programmes should be developed to address the problems identified in this study. Simple solutions, such as reduced waiting times for that particular group at the airports, bus stations and in all recreational settings should be promoted. Parents should be informed of these possibilities and encouraged to ask questions about them. Similarly, indoor and outdoor centres in some tourist accommodation establishments decided by the relevant authorities could be supported by 'autism-friendly' staff who can engage a child in on-demand activities like any other child. Public funds could be made available to train and pay such staff so that they can be included in the support needed. Some cafes and restaurants could also participate in an "autism friendly" programme and welcome families with autism. Reducing sensory overload such as animations for kids at a lower volume or changing the lighting and layout of the hotels could also be of great benefit not only to people with autism, but also to the wider population. Finally, families of children with ASD should receive a financial support for their vacations so that they can afford better holidays opportunities. Since financial constraints are often cited as a factor negatively affecting holiday experiences for families with ASD, it would also be helpful for government agencies to further recognise the pervasiveness of disability in ASD.

References

- Akdu, U., & Akdu, S. (2018). Engelli turizm: Yasal düzenlemeler ve uygulamalar, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (23), 99-23
- Akkök, F., & Uzun B. (2018). *Yaşamın Diğer Bir Penceresi Otistik Özelliklere Sahip Çocuk Babaları ve Duyguları*. Pegem Akademi,3. Baskı, Ankara.
- Al Horany, A. K., Hassan, S. A., & Bataineh, M. Z. (2013). A review on factors affected marital adjustment among parents of autistic children and gender effects. *Life Science Journal*, 10(1), 400-405
- Amet, L. (2013). Holiday, what holiday? Vacation experiences of children with autism and their families. *Autism-OpenAccess*, 3(3). (Accessed:27.12.2020), <https://doi.org/10.4172/2165-7890.1000123>
- Autism Speaks. (2013). What is autism? (Accessed:18.12.2020), <http://www.autismspeaks.org/what-autism>.

- Arıkan, R. (2013). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Aslan, Y., Cihan, H., & Damla, A. (2014). Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuk sahibi annelerin deneyimleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (50), 96-111.
- Aydın, D., & Özgen, Z. E. (2018). Çocuklarda otizm spektrum bozukluğu ve erken tanılamada hemşirenin rolü. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 93- 101.
- Bashir, A., Bashir, U., Lone, A., & Ahmad, Z. (2014). Challenges faced by families of autistic children. *International Journal of Interdisciplinary Research and Innovations*, 2 (1), 64-68.
- Bek, H., Gülveren, H., & Şen, B. (2012). Otistik çocuğa sahip ebeveynlerle normal çocuğa sahip olan ebeveynlerin atılganlık, suçluluk ve utanç düzeyleri bakımından incelenmesi. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counseling*, 1,1-7.
- Blichfeldt, B.S., & Nicolaisen, J. (2011). Disabled travel: Not easy, but doable. *Current Issues in Tourism*, 14(1), 79-102.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Bromley, J., Hare, D.J., Davison, K., Emerson, E. (2004). Mothers supporting children with autistic spectrum disorders: social support, mental health status and satisfaction with services. *Autism*, 8, 409-423.
- Burnett, J. J., & Baker, H. (2001). Assessing the travel-related behaviors of the mobility-disabled consumer. *Journal of Travel Research*, 40(1), 4-11. <https://doi.org/10.1177/004728750104000102>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E, Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi: Ankara
- Connell, J., & Page, S. J. (2019). Case study: Destination readiness for dementia-friendly visitor experiences: A scoping study. *Tourism Management*, 70, 29-41. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.05.013>
- Cridland, E. K., Jones, S. C., Caputi P., & Magee C.A. (2015). Qualitative research with families living with autism spectrum disorder: recommendations for conducting semistructured interviews. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 40(1),78-91. doi:10.3109/13668250.2014.964191
- Çam, O., & Özkan, Ö. (2009). Otistik çocuk sahibi ailelerin yaşam kalitelerinin incelenmesi. *ÖZ-VERİ Dergisi*, 6, 1425-1439
- Coşkun, Y., & Akkaş, G. (2015). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 213-227
- Çelik, S., (2019). Engelli turizmi ve engelli bireylerin turizmde yaşadığı sorunlar: Kilis örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (67), 851-858
- Çengelci, B. (2009). Otizm ve down sendromlu çocuğa sahip annelerin kaygı, umutsuzluk ve tükenmişlik duygularının karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2), 1-22.
- Çopuroğlu, Y. C., & Mengi, A. (2014). Toplumsal dışlanma ve otizm. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/5 Spring, 607-626.
- Darcy, S. (2010). Inherent complexity: Disability, accessible tourism and accommodation information preferences. *Tourism Management*, 31(6), 816-826. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.010>
- Darcy, S., Cameron, B., & Pegg, S. (2010). Accessible tourism and sustain- ability: A discussion and case study. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), 515-537. <https://doi.org/10.1080/09669581003690668>
- Darcy, S., & Daruwalla, P.S. (1999). The trouble with travel: People with disabilities and tourism. *Social Alternative*, 18(1), 41-46.
- Divan, G., Vajaratkar, V., Desai, M. U., Strik-Lievers, L., & Patel, V. (2012). Challenges, coping strategies, and unmet needs of families with a child with autism spectrum disorder in goa, india. *Autism Research*, 5(3), s.190-200.
- Dominguez, T., Darcy, S., & González, E.A. (2015). Competing for the disability tourism market – A comparative exploration of the factors of accessible tourism competitiveness in Spain and Australia. *Tourism Management*, 47, 261-272.
- Donovan, A.M. (1988). Family stress and ways of coping with adolescents who have handicaps: maternal perceptions. *American Journal of Mental Retardation*, 92, 502-509.
- Equine Assisted Therapy - The Anxiety Treatment Center. (2021).(Accessed:25.03.2021),<http://anxietytreatmentexperts.com/equine-assisted-therapy/>
- Figueiredo, E., Eusébio, C., & Kastenzholz, E. (2012). How diverse are tourists with disabilities? A pilot study on accessible leisure tourism experiences in Portugal. *International Journal of Tourism Research*, 14, 531-550. <https://doi.org/10.1002/jtr.1913>
- Freund, D., Cerdán, M., Hernández, G., Guix, M., Iñesta, A., & Castelló, M. (2019). Enhancing the hospitality customer experience of families with children on the autism spectrum disorder. *International Journal of Tourism Research*, 21(5), 606-614. DOI:10.1002/jtr.2284
- Floyd, F.J., & Zmich, D.E. (1991). Marriage and the Parenting Partnership: Perceptions and Interactions of Parents with Mentally Retarded and Typically Developing Children. *Child Development*, 62(6),1434-1448.

- Fombonne, E., Simmons, H., Ford, T., Meltzer, H., & Goodman, R. (2003). Prevalence of pervasive developmental disorders in the British nationwide survey of child mental health. *International Reviews of Psychiatry, 15*, 158-165.
- Gau, S. S. F., Chou, M. C., Chiang, H. L., Lee, J. C., Wong, C. C., Chou, W. J., & Wu, Y. Y. (2012). Parental adjustment, marital relationship, and family function in families of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders, 6*(1), 263-270.
- Gona, J. K., Newton, C. R., Rimba, K. K., Mapenzi, R., Kihara, M., Vijver, F. V., & Abubakar, A. (2016). Challenges and coping strategies of parents of children with autism on the Kenyan coast. *Rural Remote Health, 16* (2), 3517. https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/11297217/article_print_3517.pdf
- Gökkuşığı (2014). Amerika'da her 68 çocuktan biri Otistik. (Accessed:28.12.2020), <https://blogs.voanews.com/turkish/gokkusagi/2014/04/08/amerikada-her-68-cocuktan-biri-otistik/>
- Gray, D.E. (2003). Gender and coping: the parents of children with high functioning autism. *Social Science & Medicine, 56*, 631-642.
- Greeff, P. A., & Walt, K. J. (2010). Resilience in families with an autistic child. *Education and training in autism and developmental disabilities, 45*(3), 347-355.
- Gröschl, S. (2007). An exploration of HR policies and practices affecting the integration of persons with disabilities in the hotel industry in major Canadian tourism destinations. *Hospitality Management, 26*, 666-686.
- Hamed, H.M. (2013). Tourism and autism: An initiative study for how travel companies can plan tourism trips for autistic people. *American Journal of Tourism Management, 2*(1), 1-14, DOI: 10.5923/j.tourism.20130201.01
- Hare, D., Chapman, M., Fraser, J., Gore, S., & Burton, M. (2003). The prevalence of autistic spectrum disorders in people using a community learning disabilities service. *Journal of Learning Disabilities 7*, 267-281.
- Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Floyd, F., Greenberg, J., Orsmond, G. & Bolt, D. (2010). The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder. *Journal of Family Psychology, 24*(4), 449-457.
- Huh, C., & Singh, A.J. (2007). Families traveling with a disabled member: Analysing the potential of an emerging niche market segment. *Tourism and Hospitality Research, 7*(3- 4), 212-229.
- İçöz, O. (2019). Engelli çocuklar ve turizm (children with disabilities and tourism). *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi, (3)*, 39-46.
- Järbrink, K., Fombonne, E., & Knapp, M. (2003). Measuring the parental, service and cost impacts of children with autistic spectrum disorder: a pilot study. *Journal of Autism and Developmental Disorder, 33*, 395-402.
- Jo, S., Kosciulek, J.F., Huh, C., & Holecek, D.F. (2004). Comparison of travel patterns of families with and without a member with a disability. *Journal of Rehabilitation, 70*(4), 38-45.
- Jordan, R. (1999). *Autistic Spectrum Disorders*, London: David Fulton Publishers.
- Karpat, D. (2011). *Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanısı Alan Çocukların Ebeveynlerinin Yaşadığı Yas Tepkilerinin, Evlilik Uyumlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kim, S.E., & Lehto, X.Y. (2012). The voice of tourists with mobility disabilities: insights from online customer complaint websites. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 24*(3), 451-476.
- Kudaibergenova, A. (2018). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar: Edirne Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park: Sage Publications.
- Lord, C., Cook, E. H., Leventhal, B. L., & Amaral, D. G. (2000). Autism spectrum disorders. *Neuron, 28*, 355-363
- McKercher, B., & Darcy, S. (2018). Re-conceptualizing barriers to travel by people with disabilities. *Tourism Management Perspectives, 26*, 59-66. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.01.003>
- Michopoulou, E., Darcy, S., Ambrose, I., & Buhalis, D. (2015). Accessible tourism futures: The world we dream to live in and the opportunities we hope to have. *Journal of Tourism Futures, 1*(3), 179-188. <https://doi.org/10.1108/JTF-08-2015-0043>
- Morrow, S.L. (2005). Quality and trustworthiness in qualitative research in counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology, 52*(2), 250-260.
- Neo, W. X., & Flaherty, G.T. (2018). Autism spectrum disorder and international travel. *International Journal of Travel Medicine and Global Health, 7*, 1-3.
- Özbaran, B. (2014). Otizm spektrum bozukluklarında çevresel faktörler etkili midir? *The Journal of Pediatric Research, 1*(4), 170-173.
- Özdemir, S., Gürel, Ö., Töret, G., & Özkubat, U. (2012). 2-12 Yaş aralığında bulunan otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin tanı öncesi, tanı sırası ve tanı sonrasına ilişkin görüşleri, 22. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi*, Trabzon.
- Özeren, S.G. (2013). Otizm spektrum bozukluğu (ASD) ve hastalığa kanıt penceresinden bakış. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi, 4*(2), 57-63.
- Öztürk, M. (2011). Engellenen bireylerin gözünden otizm spektrumu: çeşitli işlevlerin gelişimi için beden eğitimi

- önerileri. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*,13(Ek sayı):5-12.
- Packer, T.L., McKercher, B., & Yau, M.K. (2007). Understanding the complex interplay between tourism, disability and environmental contexts. *Disability and Rehabilitation*, 29(4), 281-292.
- Rodrigue, J. R., Morgan, S. B., & Geffken, G. (1990). Families of autistic children: Psychological functioning of mothers. *Journal of clinical child psychology*, 19(4), 371-379.
- Ryan, S. (2005). People do odd, do they? mothers making sense of the reactions of others towards their learning disable children in public places. *Children's Geographies*, 3, 291-305
- Schor, E. L. (2003). American Academy of Pediatrics Task Force on the Family. Family pediatrics: report of the Task Force on the Family. *Pediatrics*, 111, 1541- 1571.
- Sedgley, D., Pritchard, A., Morgan, N., & Hanna, P. (2017). Tourism and autism: Journeys of mixed emotions. *Annals of Tourism Research*, 66(Supplement C), 14-25.
- Sharpe, D. L., & Baker, D. L. (2007). Financial issues associated with having a child with autism. *Journal of Family and Economic Issues*, 28,247-264.
- Sobsey, D. (2004). Marital stability and marital satisfaction in families of children with disabilities: chicken or egg? *Developmental Disabilities Bulletin*, 32(1), 62-83.
- Spencer, L., Ritchie, J., Ormston, R., O'Connor, W., & Barnard, M. (2014). Analysis: Principles and processes. In Ritchie, J., Lewis, J., McNaughton Nicholls, C. and Ormston, R. (eds.) *Qualitative research practice: a guide for social science students and researchers* (2nd edition). London: *National Centre for Social Research*.
- Stuhl, A., & Porter, H. (2015). Riding the waves: Therapeutic surfing to improve social skills for children with autism. *Therapeutic Recreation Journal*, XLIX (3), 253-256.
- Veal, A. J. (2011). *Research Methods for Leisure and Tourism: A Practical Guide* (Fourth Edition). Harlow: Prentice Hall.
- Wang, W. & Cole, S. (2014). Perceived onboard service needs of passengers with mobility limitations: An investigation among flight attendants. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19(11), 1239-1259.
- Woodgate, R. L., Ateah, C. & Secco, L. (2008). Living in a world of our own: The experience of parents who have a child with autism. *Qualitative Health Research*, 18(8), 1075- 1083.
- World Health Organisation (2011). World Bank. World Report on Disability. Geneva. WHO. (Accessed: 20.09.2020), www.who.int/disabilities/world_report

Araştırma Makalesi • Research Article

Thomas Cole ve Sanatı

Thomas Cole and His Art

Ufuk Çetin ^{a, *}

^a Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, 59860, Çorlu/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5102-8183

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 01 February 2021
Kabul tarihi: 08 February 2021

Anahtar Kelimeler:

Resim,
Amerikan Resim Sanatı,
Hudson River School Ressamları,
19. yüzyıl,
Manzara

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 November 2020
Received in revised form 01 February 2021
Accepted 08 February 2021

Keywords:

Painting,
American painting,
Hudson River School Painters,
19th century,
Landscape

ÖZ

Thomas Cole, 1801’de İngiltere Lancashire Bolton’da doğmuş ve 1818’de ailesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri’ne göç etmiş İngiliz kökenli bir manzara ressamıdır. Hudson River School olarak bilinen Amerika’nın 19. yüzyıldaki ilk manzara resim okulunun kurucusudur. Milli bir resim okulunun ortaya çıkmasını da sağlayarak insanlara çevre bilincini ve manzara resmini sanatı aracılığıyla tanıtmaya çalışmıştır. Çalışmaları 19. yüzyıl Amerika’sında yaşanan hızlı teknolojik gelişmelere bağlı olarak insanlığın adeta eskiyi kaybederek ve kendi öz değerlerinden uzaklaşığına vurgu yapar gibidir. Ressamlığının yanı sıra yazar ve şair olarak da pek çok çalışmaya imza atmıştır. Amerikalılara bir İngiliz olarak sahip oldukları vahşi güzellikleri ve resim sanatlarını önemsemeyi hatırlatan bir yabancı ressamdır.

ABSTRACT

Thomas Cole is a British landscape painter born in 1801 in Lancashire Bolton, England and immigrated to the States with his family in 1818. He is the founder of America’s first landscape painting school in the 19th century, known as the Hudson River School. The emergence of a national painting school showed people environmental awareness and landscape painting. His works emphasize rapid technological developments experienced in 19th century America and lost humanity moving away from its values. Besides his paintings, he wrote many works as a poet and author. He is a foreign painter reminding Americans caring wild beauty and art of painting they have as an Englishman.

1. Giriş

Telgraf, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucu olarak, en önemli değişimi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki elektrik aletleri, fiziksel olarak zihnin gizemli işleyişini ve bireyler arasındaki belirsiz, bazen şok edici bağlantıları yansıtıyordu. Whitman, Melville ve Douglass gibi yazarlar, edebiyatı hem belirli ekonomik ve sosyal koşulların ürünü hem de bu koşullar tarafından belirlenen bireyi aşmanın bir

yolu olarak tanımlamak için elektrik ve telgraf görüntülerinden yararlanmışlardır.

1800-1850 yılları arasındaki Amerikan resmi, bir bütün olarak, sonradan gelenlerden farklıdır. Fantastik bir meraktan farklı olarak otantik resim, küçük bir akıntı gibiydi, on dokuzuncu yüzyıl Amerikan resminin iki büyük akıntısının yanında yavaşça dolaşıyordu, biri gerçekçi, diğeri yavaş ve idealdi (Kornhauser, Ellis, Miesmer, 2003: s. 37).

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ucetin@nku.edu.tr

İlk olarak, Hudson River School, 1825 ile tahminen 1875 arasında oluşturulan Amerikan manzara resim topluluğuna verilen bir isim olarak tanımlanmaktadır. Hudson River School gerçek bir okul değil, esas olarak New York'un Hudson Nehri vadisinde yaşayan ve resim yapan bir grup sanatçıyı belirtiyordu. Bu ressamlar sıklıkla birbirlerini tanıyan ressamlardan oluşuyordu. Birlikte eskiz gezilerine giderler, resimlerini sergi ve galerilerde yan yana sergilerlerdi. Hudson River School adı sanatçıların kendileri tarafından kullanılmadı. İsim, stillerinin popülerliğini yitirdiği bir zamanda, 1870'lerde genel olarak kullanılmaya başlandı.

Bu ressamların katıldıkları sergilerde Avrupa gelenekleri ile Amerika'nın çevreci ve ticari ruhunu birleştirerek kültürel değerlerin hepsini harmanladıkları izlenilmektedir. Hudson River School jeoloji biliminden yararlanılmasına ve sanayi devrimiyle yolculukların şeklinin değişmesine sebep olmuştur. Hudson River School resimleri, Amerika'nın en beğenilen ve en sevilen klasik sanat eserleri arasındadır. Thomas Cole, Frederic Church ve Albert Bierstadt gibi sanatçılar, epik eserlerinde doğaya saygı ve on dokuzuncu yüzyılın ortalarında hüküm süren "milli idealizm"i somutlaştırarak Amerikan sanatına güçlü bir miras bıraktılar.

Hudson River School ressamları görkemli, romantik, dramatik ve son derece renkli ressamlardı. Doğayı mutlu olunacak değil korkulacak ve evcilleştirilecek bir şey olarak gören bir topluluğa karşı kırsal vahşi güzellikleriyle Amerika'yı savunarak Amerika'nın tanımlanmasına da yardımcı oldular (Millhouse, 2007: s. 20).

19. yüzyılda Amerika'nın ilk sanat akımı ve ressamları hakkında çok az çocuk kitabı bulunuyordu. Yazar ve illüstratör Hudson Talbott'un "Amerika'yı Resmetmek: Thomas Cole ve Amerikan Sanatının Doğuşu" adlı kitabı bu döneme dair bilgiler sunduğu için önemli kabul ediliyordu.

G.1. Portrait of Thomas Cole, 1838, Berkshire Museum.

Aslında Hudson River School terimi ilk kez New York Sanat Eleştirmeni Clarence Cook ve manzara ressamı Homer

Dodge Martin tarafından kullanılmıştır. Bu terim başlangıçta aşağılayıcı bir şekilde kullanıldı, çünkü açık havada resim yapan resamlardan oluşan "Barbizon Okulu" Amerikalı patronlar ve koleksiyoncular arasında revaçta olduktan sonra stil gözden düştü (Davidson, 1978: s. 43).

Hudson River School resimleri, 19. yüzyılda Amerika'nın üç temasını yansıtmaktadır; bunlar arasında icatlar, keşifler ve şehirler bulunuyordu. Ayrıca Amerikan manzarasını, insan ve doğanın uyum halinde bir arada yaşadığı pastoral bir ortam olarak da görmek mümkün olmaktadır. Hudson River School manzaraları, doğanın gerçekçi, ayrıntılı ve bazen idealize edilmiş tasviriyle karakterize edilmektedir. Genellikle bu resimlerde tarım, direnç ve kutsallık gibi özellikler Hudson Vadisi'nden hızla kaybolan vahşi doğayı yan yana getirmektedir.

Talbott "Painting America" isimli çalışmasında, Cole'un hayatının ve sanata ve doğaya olan ilgisinin izini sürmektedir. 1801'de İngiltere'de doğduğu ve burada yeni doğan Sanayi Devrimi'nin İngiliz şehirlerini etkilediği durumlara tanıklık ettiği İngiltere'de başlamaktadır. Talbott ayrıca Cole'un, Amerika'da gezici bir sanatçı olarak geçimini sağlamaya çalışarak kırsalda dolaştığı ilk yıllarını da ayrıntılı olarak bu çalışmasında yazmıştır.

Hudson River School'un kurucusu Cole, 1825'te Hudson Nehri'ne ilk yolculuğuna çıktığında, önce New York'a gider ve o vapur Hudson Nehri'ne çıkar. Talbott, anlattıklarını suluboya çalışmalarıyla yansıtmıştır. Cole'un gördüğü manzarayı hayal etmiş ve ünlü bir otel olan Catskill Dağ Evi'nin de dâhil olduğu bir düzineden fazla Cole'un eserinin reproduksiyonlarını da Painting America simli çalışmasına eklemiştir. Sanatçılar arasında popüler olan Kaaterskill Clove; ve iki alegorik serisi, "The Course of Empire" ve "The Voyage of Life"dan da bahsetmiştir.

Thomas Cole, Hudson Nehri Okulu olarak bilinen Amerikan manzara ressamlarına ilham vermiştir. 1801 yılında Birleşik Krallık İngiltere'nin Lancashire şehrinde Bolton-le-Moors'ta doğmuştur. On yedi yaşındayken ailesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir. İlk olarak Philadelphia'da Steubenville'de, Ohio'ya gitmeden önce, ahşap oymacı olarak çalışmıştır.

Önceleri duvar kâğıdı imalat işiyle ilgilenmiş ancak bundan memnun olmayan Cole, bir sanatçıdan siparişler alarak, portreler, ölü doğa resimleri ve birkaç manzara resmi yapmaya başlamıştır. Geçimini sağlamak için Ohio'ya gitmiştir. 1823 yılına geldiğinde, ailesinin sonradan yerini değiştirdiği Pittsburgh'da babasıyla tekrar çalışmaya başlamıştır (Baigel, 2000: s. 45).

Daha sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde gördüğü resimlerden esinlenerek sanatını sürdürmek için Philadelphia'ya taşınmıştır. 1825 yılının baharında New York'a taşınan Cole, yakın zamanda açılan Catskill Mountain House otelinin yakınındaki Hudson Nehri'nde doğu Catskill Dağları'na bir gezi yaptı. Oradaki ve nehir üzerindeki eskizlerine dayanarak, bir kitapçının vitrininde sergilemeyi kabul ettiği üç manzara resmi daha yaptı (Legrand, 1997: s. 17).

Zaten Amerikan Devrimi'nin ressamı olarak bilinen Albay John Trumbull, Cole'un resimlerini görmüş ve görür görmez hemen bir tane resim satın alarak diğer ikisini de meslektaşları William Dunlap ve Asher B. Durand'a tavsiye

etmişti. Trumbull'un genç ressamın çalışmasında farkettiği şey, manzara sanatçılarının daha önce görmemezlikten geldiği Amerikan manzarasının doğasında var olan vahşilik algısıydı.

Trumbull gibi, Cole'un çalışmalarını hevesle satın almaya başlayan çeşitli müşterilerin de dikkatini de çekmişti. Dunlap, yeni yeteneklerin keşfini duyurdu ve Cole, şair ve editör William Cullen Bryant ve yazar James Fenimore Cooper'ın da aralarında bulunduğu New York'un sanat ve kültürel çalışmalar topluluğu tarafından hayranlıkla karşılandı. Cole, 1825'te Milli Tasarım Akademisi'nin kurucu üyelerinden biri oldu (Parry, 1986: s. 39).

G.2. Thomas Cole, View on the Catskill-Early Autumn, 1836. The Metropolitan Museum of Art.

Cole, New York'taki Hudson Nehri'ni çevreleyen dağları ve yemyeşil vadileri resimleyerek, zamanının çoğunu Catskill Creek kıyısındaki Catskill kasabası yakınlarındaki evinde geçirdi. Bununla birlikte, 1837'de, manzara artık bu tuvaldekine benzemiyordu. Canajoharie ve Catskill Demiryolu vadinin tam ortasında yapılarak yüzlerce ağaç kesildi. Aynı zamanda bir şair ve deneme yazarı olan Cole, umutsuzluk içinde yazmaya devam etti.

Ressam Thomas Cole'un evi olan Cedar Grove, Catskill, New York'ta bulunan stüdyosu çeşitli hikâyelerle doludur. Fırçaları, paletleri ve stüdyosu ile Amerika'nın ilk manzara ressamının etkileyici tablolarını nasıl yaptığına dair ipuçları vermektedir. Cole hem vahşi hayatı hem de pastoral manzarayı, özellikle Hudson Nehri Vadisi ve Catskill Dağları'nı çalışmalarında kullanmıştır. Ayrıca çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılığı temsil eden figürlerin kendi tabiriyle hayat nehri üzerinde yolculuk yaparken resimlerini tasvir ettiği dört farklı resmin bir araya getirilmesi ile oluşmuş "The Voyage of Life" gibi alegorik resimler de yapmıştır.

Cole, Amerika'nın ilk yerli sanat hareketi olan Hudson River School olarak kabul edilen bir grup yetenekli sanatçıya ilham vermişti. 1818'de İngiltere'den göç etmeden ve Amerikan vahşi doğasını keşfetmeden önce hiç resim yapmamış, kendi kendini yetiştirmiş ve kendi kendini yetiştirmiş bir sanatçı olarak ünlenmiştir. Kalıcı bir gizem, sanatını çevrelenmiş durumdadır. Sıradışı manzaraları 1825'te New York sanat sahnesinde dikkat çekmeden önce kendisini yalnızca birkaç yıl resme adanmıştı. Görünüşe göre eğitimsiz bir sanatçının bu kadar hızlı bir şekilde bu kadar güçlü bir iş yaratmaya başlaması oldukça şaşırtıcıydı.

Günümüzde, Cole'un resimleri milyonlarca dolar değerinde kabul edilmektedir. "The Voyage of Life özellikle oldukça popüler bir çalışmasıdır.

2. Sanatı

Thomas Cole (1801-1848), popüler Hudson River Resim Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilir. 1819'da İngiltere'den Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Cole, 19. yüzyıl boyunca Amerikan resmini karakterize edecek ve resimleri Amerikalıların ve dünyanın genç ülkeye bakışını değiştirecek bir manzara tutkusu uyandırdı (Noble, 1856/2009: 26).

Cole, Sanayi Devrimi'nin neden olduğu zararın İngiltere'de net olduğu ve Amerika'nın Yeni Dünyasında henüz hissedilmeye başlandığı bir zamanda Atlantik'i geçip kişisel yolculuğunu çalışmalarında yansıtan bir ressamdı. İnsan ve doğa ilişkisindeki bu dramatik değişimin ekolojik ve sosyal bedellerine dair uyarılarını resimlerinde ve yazılarında yayınladı. Cole'un Amerika'nın vahşi doğasına olan sonsuz tutkusu, bu resimlerde, arazinin kontrolsüz gelişiminin ağır ekolojik maliyeti konusunda Amerikan vatandaşlarına ateşli görsel uyarılarda bulunuyordu. Bir millet olarak, diğer ressam ve yazarlar üzerindeki etkisiyle Amerikan kültürüne yayılmasına rağmen, uyarısına pek aldırış edilmemişti. Görüşleri ve çevresel uyarıları bugün hala son derece geçerli durumdadır.

Thomas Cole her zaman çizecek yeni bir şeyler arıyordu. Sanayi Devrimi sırasında İngiltere'de doğmuş, Amerika kırsalındaki hikâyelerden büyülenmişti ayrıca 1818'de Amerika kıtasına taşınmaktan çok mutluydu. Bir sanatçı olarak hayatı ilk başta zordu, ancak Thomas sürekli çizim yaparak ve başkalarını arayarak hayalini canlı tuttu. Ancak, Catskill Dağları'nın vahşi doğasını görmek için Hudson Nehri'nde bir tekne turu için bilet verildiğinde onun için her şey değişti. Manzaranın unutulmaz güzelliği onun hayal gücünü ateşledi ve hayatının geri kalanı için ona ilham verdi. Ardından gelen görkemli tablolar, Amerika'da doğan ilk sanat akımında, halkın akınına uğradı ve diğer sanatçıları da onun izinden sürükledi. Manzara resimleri, ülkenin vahşi güzelliğinin nasıl korunacağına dair bir tartışma başlattı.

The Course of Empire, 1833-1836 yıllarında Thomas Cole tarafından yaratılan beş tablodan oluşan bir seridir. Kısmen, birçoğunun pastoralizmi insan uygarlığının ideal aşaması olarak gördüğü, imparatorluğun açgözlülüğe ve kaçınılmaz çürümeye yol açacağından korktuğu zamanların yansıması olarak popüler Amerikan duygularını yansıtmaları dikkate değerdir (Wilton, 2002: s. 42).

G.3.The Savage State from The Course of Empire,1834, The Metropolitan Museum of Art.

G.4.The Consummation of Empire from The Course of the Empire,1836, New-York Historical Society.

Cole çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri'nin milli manzara resmi olarak benimsenen şeyin kökenlerinin doğal güzellikte değil, incinmiş onurunda yatmakta olduğunu belirtiyordu. 1829'da, bir İngiliz gezgin ve Napolyon Savaşları'nın emektar Kaptanı Basil Hall, 1827 ve 1828 Yıllarında Kuzey Amerika'da Seyahatler isimli çalışmasını yayınladı. Hall'un genç Amerikan ulusu hakkındaki yorumları, Amerikalıların maddiyata takıntılı olduğu ve sadece sınırlarda sert olmakla kalmayıp aynı zamanda siyasi ve kültürel kurumlarının da Avrupa'dakilerden daha kötü durumda olduğu gibi fikirlerini içeriyordu (Noble, 1856/2009: s. 34).

The Voyage of Life, 1842'de Thomas Cole tarafından oluşturulan ve insan yaşamının aşamalarının bir alegorisini temsil eden dört resimden oluşan önemli ve ilgi çekici bir seridir. Resimler, Çocukluk, Gençlik, Olgunluk ve Yaşlılık bölümlerinden oluşuyordu. Bu resimler de 19. yüzyılın ortalarında Amerikan vahşi doğasında bir nehirde bir teknede seyahat eden bir gezgini tasvir ediyor. Her resimde yolcu, bir koruyucu melek eşliğinde Yaşam Nehri üzerindeki tekneye biniyor. Her biri yılın dört mevsiminden birini yansıtan manzara, hikâyenin aktarılmasında büyük rol oynar. Her bölümde, teknenin gidiş yönü önceki resmin tersine çevrilir. Çocuklukta bebek karanlık bir mağaradan zengin, yeşil bir manzaraya kayar. Çocuk, gençken teknenin kontrolünü ele alır ve gökyüzünde parlayan bir kaleyi hedefler. Olgunluk döneminde yetişkin, dalgalı sularda ve tehdit edici bir manzarada onu ayakta tutmak için dua ve dini inanca güvenir. Sonunda adam yaşlanır ve melek onu sonsuzluğun sularında cennete götürür.

G.5.The Voyage of Life: Childhood,1840,National Gallery of Art.

G.6.The Voyage of Life: Youth, 1842, National Gallery of Art.

Cole seyahatlerini ve konularını New Hampshire'ın White Mountains'ındaki sahneleri içerecek şekilde genişletse bile, İncil ve edebi konular da dâhil olmak üzere anlatımı içeren daha üst düzey olarak kabul edilen manzara tarzındaki resimlerle yapmıştı. 1829'a kadar başarısı devam ederek, Avrupa'da, özellikle 1831-32 yıllarında kaldığı İtalya, Floransa, Roma ve Napoli'yi ziyaret ettiği Büyük Tur'a katılmasını sağlamıştı. Daha sonra birçok İtalyan temaları ile ilgili resimler yaptı. Metropolitan Müzesinde bulunan 1832 tarihli "Tivoli'de Sabah" adlı çalışması buna bir örnektir. Roma çevresindeki bölge, klasik efsanesi ile birlikte müzenin hayali Titan's Goblet'e (1833) ilham vermiştir (Parry, 1989: s. 52).

Cole'un seyahatleri ve New Yorklu tüccar Luman Reed'in cesareti ve desteği, en iddialı tarihi manzara serisi olan The Course of Empire (1833-36; New-York Tarih Derneği), eski bir klasiğin yükselişini ve düşüşünü dramatize eden beş resim ile doludur.

Cole ayrıca, sürekli geliştirdiği tekniğiyle, bir fırtınadan sonra Northampton, Massachusetts'ten Gösterişli Amerikan sahneleri gibi etkileyici Amerikan sahneleri yapmaya devam etmişti. Maria Bartow manzarayı resmettiği bir portre de dâhil olmak üzere Oxbow, Catskill Overview - Early Fall (1836-37) ve "View of the Catskill Mountains" bir yıl önce taşındığı ve karısıyla tanıştığı yer olan Catskill köyünü pastoral olarak yorumlamıştı (Powell, 2000: s. 22).

Cole, 1826'da Hudson Nehri'nin batı kıyısındaki New York'un Catskill köyünde evini yapmıştı. Oradan sık sık kuzeydoğuya, özellikle yürüyerek, karakalem manzara resimleri yaptı. Bu eskizleri kışın stüdyosunda resim yapmak

için kullandı. Cole'un en etkili manzara resimlerinden biri olan Ox-Bow (1846), Massachusetts'te yaptığı karakalem çalışmalarının sonuncusuydu (Truettner, 1994: s. 64).

Cole'un, büyük bir saygıyla tarihe geçen Hudson Nehri vadisinin sahneleri, Kuzey Amerika ormanlarının yalnızlığını ve gizemini yansıtmaktadır. Cole, ayrıntılı ve doğrudan aktarılmış manzaraları küçük ayrıntılarla oluşturarak aynı zamanda ışığın ve chiaroscuro'nun cesur etkilerini kullanmasıyla görkemli ve dramatik hayali manzaralar üretmiştir. Çalışmalarında teknik olarak daha çok Chiaroscuro tekniğini kullanmıştır. Chiaroscuro kelimesi İtalyanca "açık-karanlık" anlamına gelir. Chiaroscuro, sanatçının derinlik ve hacim duygusu yaratmak için ışığı ve karanlığı karşılaştırdığı bir boyama tekniğidir. Bu yoğun gölgeleme kullanımı, Cole'un "The Course of Empire: Destruction" (1836) resminde olduğu gibi, bir resmi daha dramatik ve adeta net olmayan hale getirmektedir.

G.7.The Course of Empire: Destruction.1836, The New-York Historical Society.

Cole görüşüne göre iddialı alegorik çalışmalarını tercih ediyordu, ancak çoğunlukla Amerikan macera ve keşif ruhunu çağırın vahşi ve ülkenin geniş manzaralarıyla dramatik manzaraları ile beğenilmiştir.

Cole 1836 tarihli bir denemesinde "Amerikan manzarasının en ayırt edici ve belki de en etkileyici özelliği vahşiliğidir" diye yazmıştır. Kendisine göre bu durum en belirgin olanıydı çünkü uygar Avrupa'da manzaranın basit özellikleri çoktan yok edilmiş veya değiştirilmişti." Toprağın kendisinin ilkel doğasına ilişkin güçlü anlayışıyla Cole, haklı olarak Amerikan manzara resminin kurucu babası olarak adlandırılabilir. Çalışmaları, Yeni Dünya'nın vahşi doğasının ihtişamını, onu Avrupa resminden ayıran bir doğrudanlık ve canlılıkla aktaran bir sanatçıydı. Yine de hırsı arttıkça, Cole'un çalışmaları, ticareti artan, genişleyen sanayileşmeyi ve kazanç arayışıyla doğal ortamların yok edilmesini benimsenmesi ile yeni Amerikan değerlerinin şiddetli eleştirisini oluşturdu.

Cole'a göre insan figürü eserlerinin görünümü, her zaman çevredeki manzaranın görkemine bağlıdır.

Sanatçının evliliği, dört bölümlük "The Voyage of Life çalışması" (1840; Munson-Williams-Proctor Enstitüsü, Sanat Müzesi, Utica, N.Y.) dini özellikleri de beraberinde getirmişti. İçinde bir nehir yolculuğu, insanın yaşam boyunca sonsuz ödüle geçişini temsil eder. Cole, 1841-42'de güneye Sicilya'ya seyahat ettiği Roma'daki serinin bir kopyasını yapıp sergilemiştir. Döndükten sonra, başta Durand aracılığıyla New York'ta sanat etkinliğine ayak

uydurarak öncelikle Catskill'de yaşamış ve çalışmıştır. "Ford Mountain" de (1846) dâhil olmak üzere, farklı güzellikteki Amerikan ve yabancı manzara resimleri yapmaya devam etmiştir.

G.8.Thomas Cole, A View near Tivoli (Morning),1832, The Metropolitan Museum of Art.

Cole, İngiltere'de doğmuş ardından Avrupa'ya iki ziyaret yapmış ve burada da Amerikan manzaralarıyla birlikte çeşitli manzara resimleri yapmıştır. İtalya'nın manzaraları özellikle ilgisini çekmiş ve bu yüzden Claude Lorraine gibi Avrupalı ustaların sanatsal bazı resimlerini de yapmıştır. 1832 yılının baharında Floransa'ya dönene kadar bu resimleri tamamlamamıştır. Daha sonra 1834'te eseri bir mektupta şöyle anlatmıştır. Tivoli yakınlarında bir köprüyü temsil eden bir görünüm ve "Il Arco di Nerone" adlı eski bir su kemerinin bir parçası olan bu kemerin altından bir yol geçer; sisler ise dağlardan yükselen bir sabah sahnesidir diye bahsetmektedir.

G.9.Thomas Cole, View from Mount Holyoke, Northampton, Massachusetts, after a Thunderstorm-The Oxbow,1836, The Metropolitan Museum of Art.

Uzun zamandır The Oxbow olarak bilinen bu çalışma, yorumlarla dolu Amerikan manzara resminin bir şaheseri olarak kabul edilmektedir. The Course of the Empire (New York Tarih Derneği) resminin ortasında Cole, 2 Mart 1836 tarihli bir mektupta patronu Luman Reed'e bu konunun büyük bir versiyonunu açıkça sergi ve satış için yaptığını belirtmiştir. Resim 1836'da Milli Tasarım Akademisi'nde Fırtınadan sonra Northampton, Massachusetts, View from Holyoke Mountain olarak gösterilmiştir. Cole'un konuya ilgisi muhtemelen 1829-32 Avrupa gezisinden

kaynaklanmıştı. Bu sırada Basil Hall'un Kuzey Amerika'da 1827 ve 1828'de Kamera Lucida ile Yapılan Kırk Dağlar'da yayınlanan görüşlerinin izini sürmüştür. Hall, Amerikalıların manzaralarına karşı olan ilgisizliğini eleştirmişti. Oysa Cole, manzara resimlerine, kutsal ve gösterişli bir anlam yükleyerek Amerika'nın benzersizliğine övgü dolu bir manzara ile karşılık vermişti. Arazinin önemsenmemesi konusu genellikle belirsiz olmasına rağmen, burada sanatçı, Amerikan halkının gelecekteki beklentisine işaret ederek milli manzara görünümünü vurgulamak için evcilleştirilmemiş vahşi ve pastoral yerleşimi yan yana kullanmayı tercih etmişti. Cole'un ahlaki öneme sahip, tartışmasız sahnesi ve kompozisyonu, orta mesafedeki kendini tasvir ederek, Oxbow'u süsleyen bir burun üzerine oturtulmuş durumdadır. Amerikan manzarasıyla birlikte Amerikada üretilen bir Amerikan sanatı olarak görülmeye başlanmıştır.

G.10.Thomas Cole, The Mountain Ford,1846, The Metropolitan Museum of Art.

Cole'un ölümünden iki yıl önce yapılmış olan bu resim, ima edilen sembolik bir anlamla tamamen hayal edilmiş bir görüntünün kaydı gibi görünmektedir. Zirvesinde ışık ve üstündeki gölgeyle merkezdeki dağ, etrafındaki ormanı güçlü göstermektedir. Uygarlık saf doğa üzerinde hiçbir iz bırakmamış durumdadır. Bununla birlikte, resimde karanlık bir su kütesinin kenarında, kararsız bir şekilde beyaz bir dağda yamacında bir süvari belirir, karanlık ve korkutucu derinlikleri kırmak için içeri girmeden önce geçici olarak duraklar durumdadır. İnsanın ve vahşi doğanın bu yüzleşmesi, yalnız binicinin harika bir dünyaya yolculuk etmesinin uzun alegorik bir geleneğine dayanmaktadır.

3. Sonuç

Thomas Cole 1801-1848 yıllarında yaşamış Amerikalı bir ressamdır. 19. yüzyılın ortalarında manzara çizen bir grup Amerikalı sanatçıdan oluşan Hudson River School'un sanat eleştirmeni ve kurucusu olarak seçilmiştir. Bu sanatsal hareketin ressamları, resimlerinde hem doğal, hem de idealize edilmiş Amerikan doğasına ait gerçekçi, ama anıtsal ve romantik çalışmalarıyla ünlü olmuştur. Çalışmada kullanılan fotoğraflar alıntıdır.

Thomas Cole'un, en önemli özelliği bir manzara sanatçısı olarak resimlerinin çoğunda karakteristik alegorik bir hayal gücü bulunmasından kaynaklanmaktadır. Sanatçı, en çok "The Course of the Empire" isimli beş bölümlük dizisiyle tanınıyordu. Dört resimden oluşan bir başka popüler dizi,

bugün iki tanesi günümüze ulaşmış "The Voyage of Life" olarak tanınmaktadır. Bu çalışmalar kendisini ünlü ve popüler hale getirmiştir.

1846'ya gelindiğinde Cole, en büyük ve en iddialı dizisi "The Cross and the World" üzerinde çalışıyordu, ancak Şubat 1848'de akciğer zarı iltihaplanmasından hayatını kaybettiğinden çalışmasını tamamlayamamıştır. New York'taki bir anıtta, "Böyle bir adam öldüğünde doğa cazibesinden çok fazla şey alındığı için yas tutmaya başlamıştır." diye yazmaktadır. Ancak Cole'un gelecek yıllarda sanatta büyük bir usta olarak saygı gösterileceği düşüncesiyle çevresindekiler teselli edilmiştir. Cole'un ölümünden önce bile, 1830'ların sonlarında Cole ile seyahat eden ve çizim yapan ve kendi de bir manzara ressamı olan eski muhtar Durand, Milli Tasarım Akademisi başkanı olmuştu. Durand, Cole'un İç Savaş dönemi boyunca Amerikan sanatındaki önceliğe örnek teşkil eden genç nesil manzara ressamlarının enbaşında geldiğinden bahsetmiştir. Araştırmamızda kullandığımız resimler değerlendirildiğinde sanatı ile ilgili olarak oldukça gerçekçi çalışmalar ortaya koyduğu ve çoğunlukla doğrudan açık alanda gözlem yaparak resimlerini yaptığı görülmektedir. Ancak sembolik ve daha çok hayal gücünün de kattığı anlamlarla oluşturduğu resimlerinden de örnekler verilmiştir. Resimler incelediğinde anlık görüntülerin bir kamera yardımıyla ölümsüzleştirilmiş gibi son derece gerçekçi oldukları görülür. Resimlerinde gerçeklik olgusunu yansıtmada ve renk seçimi konularında başarılı olduğu görülmektedir. Teknik olarak chiaroscuro tekniğini kullanmıştır. "The Voyage of Life" ve "The Course of Empire" isimli çalışmaları oldukça popülerdir. Yapılan bu çalışmayla kendisi ve sanatı ile ilgili alan yazınına güncel bir Türkçe kaynak sunulmuş olup; konuya ilgi duyan yeni araştırmacılara yardımcı olacağı umulmaktadır. Amerikan manzara resim sanatında ilk çevreci ressam olarak yapılmış olduğu bu resimleri yalnızca Amerika kıtasında değil, Avrupa ve diğer kıtalarda da karşılık bularak yeni çevreci ressamların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Renkleri oldukça doğal bir şekilde doğada, açık alanda doğrudan gözlemediği gibi yansıttığından, çalışmaları son derece doğal olarak görülmektedir. Cole bir ressam olarak resimleriyle insanınlığa yaşanan hızlı ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak bu doğal güzelliklerin yok olmasını hatırlatmaktadır. Cole ayrıca yalnızca insanlara değil, pek çok canlı türüne ev sahipliği yapan doğal güzelliklerin yok olmasına engel olmaları için bireyleri bilinçlendirme konusunda sanatı ve bilimi bir arada kullanarak öncü bir rol üstlenmiştir. İlk manzara resmini Amerika'dan dünyaya çevre bilinciyle birleştirerek sanatını bu amaçla kullanmayı tercih etmiş sıradışı bir ressamdır. Bu görüşlerini yalnızca yapmış olduğu resimleriyle değil yazmış olduğu yazı, şiir ve derlemeleriyle de desteklemiştir.

Kaynakça

- Baigell, M. (2000). *Thomas Cole (Famous Artists)*. Watson-Guptill.
- Davidson, A. A. (1978). *The Eccentrics and Other American Visionary Painters*. New York: E.P. Dutton.

- Kornhauser, E. E., Ellis, A., Miesmer, M. (2003). *Hudson River School: Masterworks from the Wadsworth Atheneum Museum of Art*. Yale University Press.
- Noble, L. L. (1856/2009). *The Life And Works Of Thomas Cole*. Kessinger Publishing.
- Nygren, E. J.(1986) *Views and Visions: American Landscape before 1830*. Exhibition catalogue. Washington, D.C.: Corcoran Gallery of Art.
- Parry, E. C. III. (1986). *Thomas Cole's Early Career: 1818-1829*.
- Parry, E. C. III. (1989). *Thomas Cole: Ambition and Imagination*. Newark: University of Delaware Press.
- Legrand, N. L. (1997). *The Life and Works of Thomas Cole. 1853*. Hensonville, New York: Black Dome Press.
- Millhouse, B. B. (2007). *American Wilderness: The Story of the Hudson River School of Painting*. Black Dome Press.
- Powell, E. A. (2000). *Thomas Cole*. Harry N. Abrams.
- Truettner, W. H. and Alan W. (1994). *Thomas Cole: Landscape into History*. Exhibition Catalogue. New Haven: Yale University Press.
- Wilton, A. ve Barringer, T. (1820-1880/2002). *American Sublime: Landscape Painting in the United States*. Princeton University Press.

Extended Abstract

Thomas Cole is a British landscape painter who was born in 1801 in Lancashire Bolton in Northwest England and immigrated to the United States with his family in 1818. He was the founder of the first landscape painting school in America known as the Hudson River School in the 19th century. Besides, the first native American landscape painting started with the Hudson River school that he founded. He also tried to introduce environmental awareness and landscape painting through his art by establishing a national painting school. His works seem to emphasize that due to the rapid technological developments in 19th century America, humanity has almost lost the old and moved away from its own values. In addition to his painting, he has also made many works as a writer and poet. Although primarily self-taught, Cole has also worked with members of the Philadelphia Academy and his work has been included in the Academy's exhibitions. In 1825, Cole discovered the stunning beauty of the wild nature of the Catskill region of the Americas, a foreign painter who reminded Americans to care about the wild beauty and painting arts they had as an Englishman. The exhibition of thumbnails of Catskill landscapes helped him to rise to fame and attracted the attention of both Asher B. Durand, who would become his lifelong friend, and key figures in the New York City art scene. While traveling abroad, Cole met many wealthy Americans and received many orders from them. All these circumstances increased his reputation and prestige. Thomas Cole died on February 11, 1848. He pioneered the first native American painting and went down in history as the first environmentalist painter in American painting. With his paintings, he inspired not only American painters, but all over the world, to explain environmental problems with their art, and led to the emergence of many environmentalist painters. Thomas Cole is an American artist. He is one of the America's distinguished landscape painters in the nineteenth century. He was born on February 1, 1801 in Bolton-le-Moor, England, United Kingdom. He was working as an engraver's assistant and as an apprentice to a designer of calico prints before emigrating with his family to the United States of America in 1818, Cole worked briefly as an engraver in Philadelphia before joining his family in Steubenville, Ohio, in 1819. While in Ohio he obviously learned the aspects of oil painting from a nomadic portrait painter called Stein. In 1823, while staying in Pittsburgh, Cole started drawing from nature, creating closely observed and extensively expressive images of trees, branches, flowers and lakes. After that he returned to Philadelphia, where he studied at the Pennsylvania Academy of the Fine Arts and worked in a various art-related jobs. In April 1825 Cole moved to New York, where his family had been living. Besides at the same summer, he made a broad sketching tours for the Hudson River and into the Catskill Mountains. Moreover, In late October 1825 three of his landscapes were sold to three outstanding figures in the young nation's art community, John Trumbull (1756-1843), William Dunlap (1766-1839), and Asher B. Durand (1796-1886). In January 1826 Cole was

elected a founding member of the National Academy of Design, and his works were more and more in demand with leading patrons such as Daniel Wadsworth (1771-1848) of Hartford and Robert Gilmor, Jr. (1774-1848) of Baltimore. Although Cole had abundant commissions in the late 1820s to paint pictures of American scenery, his ambition was to create a "higher style of landscape" that could express moral or religious meanings. His first major efforts in this way integrated with mixed reviews, and he decided to study and travel in Europe were necessary for him. In June 1829 Cole sailed for England, where he studied the works of Old Masters and also met Joseph Mallord William Turner (1775-1851) and John Constable (1776-1837). He subsequently traveled in France and in Italy, with lengthy stays in Rome and Florence. While in Italy he accepted of a multi-part landscape series tracing the rise and fall of an archetypal civilization. Although he failed to interest Gilmor in commissioning the series, upon his return to America in 1832 Cole did manage to assure the retired New York merchant Luman Reed (1785-1836) to support his grand project. Finally, the five canvas *Course of Empire* (New-York Historical Society), was completed in 1836 and received considerable popular attention and generally favorable reviews. Cole continued to paint American landscapes in the 1830s and early 1840s, but much of his energy in these years went into the creation of complex imaginary works such as *The Departure* and *The Return* (1837, National Gallery of Art, Washington, D.C., Corcoran Collection) and the two versions of *The Voyage of Life* (1839-1840, Munson-Williams-Proctor Institute, Utica, and 1842, National Gallery of Art, Washington, D.C.). In 1836 he married Maria Barstow and settled in Catskill, New York, a small village on the west side of the Hudson and close to the Catskill Mountains. That same year Cole, who was throughout his career a prolific writer of prose and poetry, published his "Essay on American Scenery" in the *American Monthly Magazine*, where he expressed many of his most deeply felt opinions on landscape painting. In 1841 Cole made a second trip abroad, with considerable travel in Italy, covering a memorable visit to Sicily that resulted in several views of Mt. Etna. He returned to Catskill in 1842; in 1844 he accepted the young Frederic Edwin Church as a pupil on Daniel Wadsworth's recommendation. In the mid and late 1840s Cole painted many impressive American landscapes, which are notable for an increased accuracy in the depiction of atmosphere and light. At the same time he labored, ultimately without success, to complete a five-part series called *The Cross and the World*, in which he endeavored to portray the individual's quest for spiritual knowledge and salvation. Cole's premature death in Catskill on February 11, 1848, was universally mourned and a comprehensive memorial exhibition of his works was quickly organized in New York. His influence on the course of American landscape painting was profound and his works influenced numerous younger painters who matured in the late 1840s and early 1850s, most importantly Jasper F. Cropsey and Church.

Araştırma Makalesi • Research Article

Büyük Menderes Havzası'nın Batı Kesiminde Ana Materyal, Bitki Örtüsü, Arazi Kabiliyet Sınıfları ve Arazi Kullanım Biçimleri Arasındaki İlişkiler *

The Relationships Between the Main Material, Vegetation, Land Capability Classifications and Methods of Land Use in the West Part of 'Büyük Menderes Basin'

Yıldırım Kıvanç^{a, **}

^aDokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 35380, İzmir/Türkiye
ORCID: 0000-0001-7302-0027

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Temmuz 2020
Düzeltilme tarihi: 20 Ocak 2021
Kabul tarihi: 26 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Ana Kaya
Bitki Örtüsü
Arazi Sınıfları

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 July 2020
Received revised form 20 January 2021
Accepted 26 Ocak 2021

Keywords:

Bedrock
Vegetation Cover
Land Classes

ÖZ

TOPRAK-SU teşkilatının yaptığı arazi sınıflandırma sisteminde iklim, ana materyal, jeomorfolojik birimler ve bitki örtüsü gibi doğal ortam koşullarının etkileri yeterince dikkate alınmadığı için ülkemizin arazi koşullarına göre yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı Büyük Menderes havzasının batı kesiminde ana materyal ve bitki örtüsünün arazi kabiliyet sınıflarına ve kullanım biçimlerine etkilerini açıklamaktır. Bunun için arazi gözlemleri ve literatür çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırma sahasında gnays, mika şist, kuvarsit ve granit ana kayaları üzerinde kumlu bünyede kireçsiz kahverengi orman toprakları, kireçtaşı ve mermerler üzerinde Kırmızı Akdeniz toprakları oluşmuştur. Yamaç eteklerinde kolüvyal topraklar, ovalarda alüvyal topraklar yer alır. Ovalarda genellikle I-IV. sınıf, eğimli alanlarda ise V-VIII. sınıf araziler yer alır. Ovalarda Islaklık, tuzluluk, alkalilik sorunlarının yaşandığı arazilerde drenaj yeterli hale getirilmeli, eğimli arazilerde bitki örtüsü korunmalı, teraslar oluşturulmalıdır.

ABSTRACT

As the effects of natural conditions, such as climate, main material, geomorphological units and vegetation, are not taken into account adequately in the land classification system applied by the EARTH-WATER organization, it is not applicable for the field conditions in Turkey. The aim of this study is to explain the effects of main material and vegetation in the west of Büyük Menderes River basin on land capability classification and land uses. For this aim, land observations and literature researches have been utilised from. In the research area, non-calcareous brown forest soil have formed on sandy body on gneiss, mica schist, quartzite and granite rocks, and red Mediterranean soil have formed on limestone and marble. There are colluvial soil on the slopes, and alluvial soil on the lowlands. On the lowlands, there are generally class I-IV lands and on the sloping lands, there are generally class V-VIII lands. In the lowlands with dewiness, salinity and alkalinity problems, drainage should be adequately improved and in the sloping lands, vegetation should be protected and terraces should be formed.

1. Giriş

Sürdürülebilir bir yaşam ve kalkınma, her şeyden önce toprakların korunmasına ve üretim güçlerinin artırılmasına bağlıdır. Bu durum arazi kabiliyet sınıflandırılmasıyla doğrudan ilgilidir. Arazi sınıflandırılması ile nerede tarımın

yapılacağı, hangi sahanın otlak ve orman olarak kullanılacağı, yerleşime açılacak sahaların nereler olabileceği, sanayi tesislerinin nerede kurulmasının gerekli olduğu ortaya konulur.

Herhangi bir sahada arazi kabiliyet sınıflarının belirlenmesi için, doğal ortam koşullarını içeren ana materyal, topografya,

* Bu çalışma Yıldırım Kıvanç'ın 2021 yılında Prof.Dr. h.c. İbrahim Atalay danışmanlığında Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "Büyük Menderes Havzası'nın Batısındaki Doğal Ortam İle Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: y.kivanc@hotmail.com

iklim, toprak ve vejetasyon özelliklerinin ayrıntılı olarak ele alınması ve bu özelliklerin arazi kabiliyeti üzerindeki önemi ve etkilerinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Çünkü söz konusu doğal ortam koşulları arazilerin niteliklerini, kullanma biçimlerini ve kullanma yoğunluklarını etkiler. Bu nedenle gerek tarım arazileri gerekse tarım dışı arazilerin kabiliyet sınıflarının belirlenmesinde söz konusu doğal ortam koşulları dikkate alınmalıdır. Bu durum arazi kullanımının sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. TOPRAK-SU teşkilatı, ABD Toprak Muhafaza Servisi tarafından kullanılan arazi kabiliyet sınıflarını esas alarak ülkemizdeki arazileri kabiliyet sınıflarına ayırmıştır. Hâlihazırda bu sınıflandırma sistemi kullanılmakta, toprak ve arazi ile ilgili pek çok çalışmaya da temel dayanak oluşturmaktadır. Ancak, bu sınıflandırma sisteminde iklim, ana kaya, jeomorfolojik birimler ve bitki örtüsü gibi doğal ortam koşulları yeterince dikkate alınmamıştır. Bu nedenle mevcut arazi sınıflandırma sisteminde dikkate alınan ölçütler ülkemizin arazi koşullarını ortaya koymada yetersiz kalmaktadır.

Doğal ortam koşullarının dikkate alınarak arazilerin sınıflandırılması ve her bir arazi sınıfının kullanımını sınırlandıran doğal koşulların belirtilmesi, arazilerin rasyonel biçimde kullanılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın amacı Büyük Menderes havzasının batı kesiminde doğal ortam koşullarından olan ana materyal-toprak özellikleri ve bitki örtüsünün arazi kabiliyet sınıflarının belirlenmesine ve arazi kullanım biçimlerine olan etkilerini açıklamaktır. Engebeli alanlarda ve ovalarda söz konusu doğal ortam koşullarının arazi kabiliyet sınıflarını nasıl belirlediğini ve kullanım biçimlerini nasıl etkilediğinin ortaya konulması hem tarımsal faaliyetlerin hem de ekolojik dengenin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmanın buna katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma sahasının tamamını kapsamamakla birlikte, jeolojik yapı, toprak özellikleri ve bitki örtüsü ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak, bizim çalışmamızda olduğu gibi ana kaya ve bitki örtüsünü içeren doğal ortam koşullarının dikkate alınarak arazilerin sınıflandırıldığı herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Sahayla ilgili en kapsamlı çalışmalardan biri Göney'e aittir. "Büyük Menderes Bölgesi" adlı doktora tez çalışmasında sahanın litolojisi, toprak grupları, iklimi, bitki örtüsü ve zirai faaliyetlerine değinmiştir (Göney, 1975). Ercan ve arkadaşlarına ait olan "Söke-Selçuk-Kuşadası Dolaylarının Jeolojisi ve volkanik kayaların Petrokimyasal Özellikleri" adlı çalışmada örtü kayalarının yaşları ve volkanik kayaların niteliklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. (Ercan ve diğ., 1986). Dora ve arkadaşları tarafından yapılan "Menderes Masifi'nin Metamorfik Tarihiçesi ve Jeotektonik Konumu" adlı çalışmada metamorfik kayalar ve yaşları incelenmiştir (Dora, O. Ö., Kun, N. Ve Candan, O., 1992). Çukur "Ege Bölümünün Ekosistemleri" adlı doktora tez çalışmasında sahanın bitki örtüsünü araştırmıştır (Çukur, 1998). Günel "Bitki Örtüsü açısından İlginç Bir Ortam: Samsun Dağı" adlı çalışmasında bitki türlerine ilişkin bilgilere yer vermiştir (Günel, 1992). Özdemir "Büyük Menderes Nehri Havzası'nın Arazi Kullanımı ve Su Yönetimi Açısından İncelenmesi" adlı doktora çalışmasında Havzanın fiziki ve coğrafi özellikleri, arazi kullanımı ve su

yönetimini araştırmıştır (Özdemir, 2009). Altınbaş ve arkadaşları "Ege Bölgesi Örneğinde Büyük Menderes havzası Batı Bölümü Arazilerinin Uzaktan Algılama Tekniği Kullanılarak Toprak Taksonomisi İle Arazi Kullanım Haritalarının Yapılabilirliği Üzerine Araştırmalar" adlı çalışmada toprakların fiziksel ve kimyasal özelliklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir (Altınbaş ve diğ., 1999).

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma için sahanın jeolojik birimleriyle ilgili sayısallaştırılmış veriler Maden tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünden, toprak türleri ve erozyon durumu ile ilgili veriler Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında sağlanmıştır. Bu veriler CBS yazılımı olan ArcGIS-ArcMap 10.5 ortamında kullanılarak sahanın jeoloji haritası, toprak grupları ve erozyon haritası oluşturulmuştur. Bu haritalardan yararlanılarak ana materyal ile toprak gruplarının alansal dağılışı arasındaki ilişki belirlenmiş, literatür çalışmalarından elde edilen veri ve bilgilerle de ana materyal-toprak özellikleri arasındaki ilişki ve toprak özelliklerinin arazi kullanımına etkileri ortaya konulmuştur. Sahanın bitki örtüsü ile ilgili olarak Orman Bölge Müdürlüğünden ve literatür çalışmalarından bilgiler sağlanmış ve sahada gözlemler yapılmıştır. Topografya şekillerine ilişkin Landsat uydu görüntüleri, sahada yapılan gözlemler, çekilen fotoğraflar, arazilerin nicelik ve niteliklerine ait veriler ve doğal ortam koşulları dikkate alınarak arazi kabiliyet sınıfları haritası oluşturulmuştur. 2018 yılına ait CORİNE arazi örtüsü veri tabanı, 2019 yılına ait Landsat uydu görüntüleri, tarım, orman, yerleşme ve diğer kültürel yapılarla ilişkin saha gözlemlerinden elde edilen bilgilerden yararlanılarak çalışma sahasının arazi kullanımı haritası üretilmiştir. Arazi gözlemlerinden, literatür çalışmalarından ve kurumlardan sağlanan bilgilerden yararlanılarak ana materyal-toprak özellikleri ile bitki örtüsünün arazi kabiliyet sınıflarının belirlenmesine ve kullanım biçimlerine olan etkileri ele alınmıştır.

2.1. Çalışma Alanının Yeri, Sınırları ve Tanıtımı

Ege Bölgesi'nin Asıl Ege Bölümü'nde, Büyük Menderes Havzasının batısında, 37° 2' - 38° 1' kuzey enlemleri, 27° - 28° 1' doğu boylamları arasında yer alan çalışma sahası 5280 km²'den fazla bir alanı kapsamaktadır. Bu sahanın doğu sınırı; kuzeyde Tavşan Dağı ve Cevizli Dağı arasından geçen Şehir Deresi'nden başlar, güney istikametinde devam ederek sırasıyla Damgalıtaş Deresi, Çine Çayı, Kayırtlı Deresi, Dipsiz Çayı, ve Akçay üzerinden Büyük Menderes Havzası'nın güney sınırına ulaşır. Buradan da güneybatı yönünde Kayaderesi Çayı ve Hamzabey Deresi'ni takip ederek Güllük Körfezi'nde son bulur. Çalışma sahasının batı sınırını Ege Denizi kıyıları, kuzey sınırını ise Büyük Menderes Havzası'nın sınırı oluşturur (Şekil 1).

Çalışma sahasının kuzeyinde Aydın Dağları ve bu dağların devamı konumunda olan Dilek Yarımadası Dağları, güneyinde ise Menteşe Dağları uzanır. Oluşum itibarıyla birer horst olan bu dağlar arasında Büyük Menderes graben sahası ve bu sahada da Aydın, Germencik, Koçarlı, ve Söke ovaları, Menteşe dağlık alanı içinde ise Karpuzlu, Turgut ve Milas ovaları yer almaktadır. Dağların güney ve kuzey yamaçlarından ova tabanına doğru Neojen kumlu, killi depolar, Pliyo-Kuvaterner konglomera, kumlu killi depolar ile birikinti koni ve yelpazeleri bulunmaktadır. Söke

Ovası'nın güneybatısında yükseltisi fazla olmayan ondüveli bir yapıya sahip Didim Platosu uzanır (Şekil 2).

Dağlık alanlarda gnays, kuvarsit, kuvarsit şist ve granit üzerinde kumlu ve kumlu balçık bünyede, su tutma kapasitesi ve verimlilikleri düşük, erozyona karşı dirençsiz, asit özellikli kireçsiz kahverengi orman toprakları oluşmuştur. Mermer ve kireçtaşları üzerinde çatlak ve tabaka aralarında orta derecede organik maddeye ve killi bir bünyeye sahip Kırmızı Akdeniz toprakları oluşmuştur. Dağların yamaçlarında erozyondan dolayı ana materyalin fiziksel ve kimyasal özelliklerini yansıtan intrazonal topraklar yaygındır. Yeniköy ve Balat'ın güneyinden Ege Denizi'ne kadar uzanan Neojen arazisinde killi balçık bünyede rendzina toprakları bulunur. Dağların eteklerinde genel olarak kolüvyal topraklar, ova tabanlarında ise alüvyal topraklar yer alır. Büyük Menderes Delta ovasında, ırmak yatağına yakın yerlerdeki alüvyonlar kumlu milli bir bünyeye, ırmak yatağından uzak ve göreceli olarak çukurda kalan yerlerde ve art bataklık depolarında ise killi bir bünyeye sahiptir. Kumlu milli bünyeli alüvyonlarda drenaj orta ve iyi durumda iken killi bünyeye sahip alüvyonlarda yetersiz ve kötü durumdadır. Bundan dolayı ıslaklık, tuzluluk, alkalilik gibi toprak sorunları yaşanmaktadır.

Çalışma sahasında tipik Akdeniz iklim özellikleri görülür. Yıllık ortalama sıcaklık 17,2°C ila 18,4°C arasında değişir. Sıcaklığın en düşük olduğu ocak ayında bile ortalama sıcaklık 5°C'den fazladır. Bu nedenle kültür bitkileri için vejetasyon dönemi bütün yılı kapsar. Ortalama olarak ilk don olayı aralık ayının son haftasında, son don olayı ise şubat ayının ikinci haftasında meydana gelir. Yıllık ortalama yağış miktarı 442 (Koçarlı) ile 810 mm (Söke) arasında değişir. Yaklaşık olarak yıllık toplam yağışın yarısı kış döneminde, geriye kalanı da ilkbahar ve sonbaharda oluşmaktadır. Yıl içerisindeki en düşük bağıl nemlilik oranlarına ve en yüksek buharlaşma miktarlarına yaz döneminde rastlanılmaktadır. Bu dönemde aylık bağıl nem oranı % 50 civarlarına inmekte, aylık toplam buharlaşma miktarı ise 220 mm aşmakta böylece tarımsal kuraklık baş göstermektedir. Bu dönemde bitkilerin su ihtiyacı, sulamayla karşılanmaktadır.

Çalışma sahasında deniz kenarından 1000 m-1200 m yükseltilere kadar Alt Akdeniz orman kuşağı, bu kuşağın üzerinde de Akdeniz dağ kuşağı ormanları yer alır. Alt Akdeniz orman kuşağını oluşturan kızılçamların tahrip edilmesi sonucu maki bitki örtüsü geniş bir alana yayılmıştır. Makilerin de tahribata uğradığı yerlerde garigler ortama hakim olmuştur. Ayrıca tuzlu sahalarda ise tuza dayanıklı otsu türler, sulak alanlarda sucul bitkiler yer alır.

Şekil 1. Çalışma Sahasının Yeri ve Sınırları

3. Bulgular

Herhangi bir sahanın jeolojisi o bölgedeki toprakların ana materyallerini şekillendirmekte etkili bir faktördür (Jenny, 1941). Ana materyal ise toprağın oluşum süreci, kalınlığı, su geçirgenliği, su ekonomisi ve besin maddesi içeriği üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bundan dolayı ana materyal, toprak verimliliğini, arazi yetenek durumunu ve kullanımını etkileyen önemli doğal faktörlerden biridir (Atalay, 2015).

Çalışma sahasının yer aldığı Menteşe metamorfik kütleli ağırlıklı olarak gnays, şist, mermer, kireçtaşı ve granit, ana kayasından oluşmuştur (Şekil 3).

Çalışma sahasında, gnays ana kayası Germencik'in kuzeydoğusu ile Aydın'ın kuzeyini kapsayan alanda, Koçarlı'nın güneyinde, Azap Gölü çevresinde ve Bafa Gölünün doğusunda kalan sahada dar şerit halinde uzanır (Şekil 3). Koçarlı'nın güneyindeki gnays serisi içinde mikaşist, grafitli şist, amfibolit ve kuvarsit enterkalasyonları bulunmaktadır. Genel olarak da gnays serisi içinde mikaşist ve kuvarsit damar ve mercceklerine sıkça rastlanılır (Göney, 1975, 9).

Gnaysın temel mineral bileşimini feldspat, kuvars ve mika oluşturur (Altınbaş ve diğ., 2013, 37). Bu nedenle ayrıştığında kumlu ve kumlu balçık bünyede topraklar oluşturur. Nitekim bölgede gnayslar üzerinde oluşan toprakların bünyesinde % 68 oranında kum, % 7 oranında kil, % 25 oranında mil (silt)'in bulunduğu ve böylece bu toprakların kumlu balçık bünyeye sahip oldukları saptanmıştır (Atalay ve diğ., 1990). Toprak bünyesinde kum miktarının fazla olması toprağın havalanmasını ve geçirgenliğini artırırken, su tutma kapasitesini ve pekişmeyi (kohezyonu) düşürür (Atalay, 2011, 13). Aşınmaya karşı son derece dirençsiz, kaba bünyeli ve asit özellikli olan bu toprakların verimlilikleri de oldukça düşüktür. Katyon değişim kapasitesinin 10-15 me/100 gram olması bu durumu kanıtlamaktadır (Atalay ve diğ., 1993, 53).

Genel olarak gnays ana kayası üzerinde kum bünyeli kireçsiz kahverengi orman toprakları oluşmuştur (Şekil 4). Bu ana

kayanın bulunduğu sahalarda erozyonun şiddetlidir (Şekil 5). Bu nedenle toprak tabakası çok sığ (0-20 cm) ve taşlı olup A/C horizonludur. (Aydın İli Arazi Varlığı, 2001, 16). Bu durum bitkilerin kök gelişimini, bitki besin maddeleri ve suyun teminini olumsuz yönde etkileyerek bitki gelişimini sınırlamakta dolayısıyla tarımsal amaçlı kullanımları sınırlandırmaktadır.

Çalışma sahasında yaygın olan bir başka kaya grubu şist serisidir. Bu seri Dilek Yarımadası Dağları ile Durmuş Dağının güneydoğuya bakan yamaçlarında, Ortaklar'ın batısından kalan sahada ve Aydın'ın kuzeyinde yer alan Cevizli Dağında, Koçarlı'nın güney ve güneybatısında ve Bafa Gölünün güneydoğusu ile kuzeyinde kalan alanlarda yer almaktadır (Şekil 3). Bafa Gölü'nün kuzeyinde kloritli şist, serizit şist, aktinolit şist, muskovitli şist, tremolit şist, biyotit şist, granat şist gibi farklı şistler tespit edilmiştir (Ercan ve diğ., 1986). Koçarlı'nın güneyinde mikaşist ve grafitli şistler yaygındır. Genel olarak bölgedeki şist serisi; mikaşist, killi şist ve grafitli şist münavebelerinden oluşmaktadır. (Göney, 1975, 9-10).

Mikaşist, mika ve kuvarsit içeren kayaların mesozonda, metamorfizmaya uğraması sonucu oluşmuş kaba ve orta taneli, yapraklı yapı ile şist veya yönlü dokuludurlar. Feldspat içeriği % 20'den az, mika grubu mineraller ise % 50'nin üzerindedir. Bol miktarda kuvarsitten dolayı gnaysa nazaran kum oranı yüksek toprak vermektedir.

Killi şist, şist dokulu ve çok ince tanelidir. Mineral bileşimindeki silikatlar % 50'yi aşan killi şistteki başat mineral kuvarstır. Ayrıca ince mika pulları halindeki serizit mineralleri de yoğundur (Altınbaş ve diğ., 2013,37). Bu mineralin fazla olması, toprağın sarımsı renk almasını sağlamıştır.

Grafitli şist, Yumuşak yapıya sahip olmasından dolayı çözülmeye karşı son derece dayanaksızdır. Bu nedenle grafitli şist üzerindeki toprak örtüsü daha kalın, yamaç meyilleri daha azdır.

Genel olarak şist serisinde kil miktarının fazla olması, oldukça ağır bünyeli, su tutma kapasiteleri yüksek, drenajı kötü olan toprakların oluşmasını sağlamıştır. Yağışlı dönemde bu toprakların su ile doymuş hale gelmesi sonucu havasızlık sorunu yaşanabilir. Ayrıca yatay tabakalı, sert ve kalın şistlerin bitkilerin kök gelişimini engellemesi, ağaçlandırmadaki başarıyı düşürmektedir. Kök gelişimi açısından yumuşak, eğimli tabakalar nispeten daha uygundur.

Dilek Yarımadası Dağları ve Durmuş Dağı'nın güneydoğuya bakan yamaçlarında yer alan şistler üzerinde kırmızı Akdeniz toprakları oluşmuştur. Ortaklar'ın batısında ve Bafa Gölü'nün güneydoğusundaki sahada kireçsiz kahverengi orman toprakları, Aydın'ın kuzeyinde yer alan Cevizli Dağı'nın güney yamaçlarında yer yer kırmızı kumlu depolar üzerinde kireçsiz kırmızı Akdeniz, kumlu kireçsiz kahverengi orman toprakları oluşmuştur (Şekil 4). Söz konusu yerlerde, Kırmızı Akdeniz topraklarında A₁ horizonu orta derecede bulunan organik madde mineral toprağa iyice karışmıştır. Zayıf bir A₂ horizonu da görülebilir. Eğimin azalmasına bağlı olarak toprak derinliğinin arttığı yerlerde B horizonu da görülebilir. Bu horizontdaki bünyesel ped yüzeylerinde taşınarak gelen kil zarlari görülür. Topraktaki killer, illit ve kaolin grubuna dâhildir. % 37'den fazla olan

baz doymunluğu derinliğin artmasına bağlı olarak artış gösterir. Kurak mevsimde A ve B horizonu sert bir hal alır (Aydın İli Arazi Varlığı, 2001, 15). Yukarıda sözü edilen yerlerdeki kireçsiz Kahverengi orman toprakları, kahverengi veya açık kahverengi dağılabilir üst toprağa, soluk kırmızimsı kahverengi (B) horizonuna sahiptir. Genellikle yıkanma mevcut olup üst toprakta, alt toprak katına nazaran asitlik az da olsa artış gösterir. Alt toprakta çok az miktarda serbest karbonatlar görülebilir (Aydın İli Arazi Varlığı, 2001, 16). Düzlük alanlardaki kumlu kireçsiz kahverengi orman topraklarında A horizonu iyi teşekkül etmiş gözenekli yapı arz eder. Yüksek yerlerde karaçam ormanı altında ibrelerden oluşan A horizonundaki organik madde genellikle mineral toprak üzerinde ayrı veya çok az bir karışma gösterir. (B) horizonu zayıf teşekkül etmiş kahverengi veya koyu kahverenginde granüler veya yuvarlak köşeli blok yapıdadır. Bu horizontda kil birikmesi yok veya çok azdır. Baz doymunluğu % 60'dan azdır. Profil boyunca alta doğru inildikçe pH 6.0'dan düşüktür. Silikat killeri kaolin ve illit grubundandır (Aydın İli Arazi Varlığı, 2001, 16).

Çalışma sahasının bir diğer kaya grubunu mermerler oluşturur. Bu ana kaya, Dilek Yarımadası Dağları'nda, Durmuş Dağı, Saplantı Dağı ve İlbir Dağında, Ortakların kuzeyinde, Akbük Koyu ile Kazıklı Koyu arasındaki sahada yer almaktadır (Şekil 3). Menderes Masifi'nde genel olarak mermerler şist serisi üzerinde yer alır. Mermerler, içeriğindeki yabancı madde ve oksidasyon derecesine göre çeşitli renk ve yapıda olabilir. Bazen tabakalaşma gösterir, fakat genellikle masif haldedir. Örneğin Dilek Yarımadası Dağları'nın doruklarını beyaz, gri, siyah renklerde, küçük veya iri taneli ve masif görünümlü mermerler oluşturur (Altınbaş ve diğ., 1999, 7). Mermer ana kayasının bulunduğu söz konusu sahalarda Kırmızı Akdeniz toprakları oluşmuştur (Şekil 4). Erozyonun şiddetli olmasından dolayı toprak tabakası çok sığ olup A-C horizonludur. Toprak tabakasının tamamen aşındığı yerler kayalık halindedir.

Çalışma sahasında granit ana kayası yaygındır. Bu ana kaya Subice Dağı, Teke Dağı, Beşparmak Dağları ve Gökbel Dağında yer almaktadır (Şekil 3). Granitin (kuvars, feldispat, mika) ayrışması sonucunda oluşan topraklar genelde kum dokulu, mineral bitki besin elementlerince fakirdir (Altınbaş, 2000, 147, Atalay, 1989, 343). Bu ana kaya üzerinde kum oranının yüksek olduğu kireçsiz kahverengi orman toprakları oluşmuştur (Şekil 4).

Aydın Dağları'nda filişler üzerinde kumlu bünyede kireçsiz kahverengi orman toprakları, Didim Platosu'nda da kireçtaşları üzerinde Kırmızı Akdeniz toprakları oluşmuştur (Şekil 3 ve 4). Bu sahalardaki topraklar genellikle taşlı bir görünüm arz etmektedirler.

Çalışma sahasında yer alan Aydın ve Menteşe Dağları'nın yamaçlarından ova tabanına doğru Neojen kumlu, killi depolar, Pliyo-Kuvaterner konglomera, kumlu killi depolar ve ovanın tabanında ise Kuvaterner alüvyonları yer alır (şekil 3 ve 4).

Yeniköy ve Balat'ın güneyinden Ege Denizi'ne kadar uzanan Neojen sahasında kalker çakıllarını içeren killi balçık bünyede, su tutma kapasitesi ve verimliliği iyi ancak, işlenmesi zor olan rendzina toprakları oluşmuştur. Söke dolaylarında ve Aydın Dağları'nın güney eteklerindeki Neojen sahasında da kaba bünyeli, verimlilikleri düşük, geçirgenlikleri iyi, derinlikleri fazla olan kolüvyal toprakları

yer almaktadır (Şekil 4). Ayrıca Dilek Yarımadaşı Dağları'nın yamaç eteklerinde yer alan Doğan bey birikinti yelpazesi, Atburgazı ve Akçakonak birikinti konileri ile Karpuzlu, Turgut, Milas ovalarını çevreleyen yamaç eteklerinde de kolüvyal topraklar bulunmaktadır (Şekil 2 ve 4). Orta ve kaba bünyeli, kumlu-çakıllı olan bu topraklar suyu kolayca infiltre etmelerinden dolayı su tutma kapasiteleri düşmekte böylece bitkiler için gerekli olan mineral besin maddeleri toprakta kolayca tutulamamaktadır. Bu nedenle genel olarak toprakların verimlilikleri düşüktür. Taşlılık ise toprağın işlenmesini, tek yıllık bitkilerin çimlenmesini ve gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Genel olarak yamaç tarafında kalan kolüvyal topraklar kaba bünyeli unsurlardan oluşmakta ve erozyondan dolayı taşlılık artmaktadır. Ovaya doğru toprak bünyesi incelmekte ve toprak derinliği artmaktadır.

Aydın, Germencik, Koçarlı ve Söke ovalarının tabanlarında, Karpuzlu Ovası'nın merkezi kesimlerinde muskovit pulları içeren kum, mil, kil boyutundaki tortulların oluşturduğu alüvyal topraklar yer almaktadır (şekil 3 ve 4). Büyük Menderes Delta Ovası'nda, ırmak yatağına yakın yerlerdeki alüvyonlar kumlu milli bir bünyeye, ırmak yatağından uzak ve göreceli olarak çukurda kalan yerlerde ve art bataklık depolarında ise killi bir bünyeye sahiptir. Kumlu milli bünyeli alüvyonlarda drenaj orta ve iyi durumda iken killi bünyeye sahip alüvyonlarda yetersiz ve kötü durumdadır. Bundan dolayı ıslaklık, tuzluluk, alkalilik gibi toprak sorunları yaşanmaktadır. Bu sorunların geçici olarak aşılması için topraklar yıkanma işlemine tabi tutulmaktadır (Foto 1 ve 2). Deniz kıyısında, Bafa Gölü kıyılarında ve sulama kanalları çevresinde, tuza dayanıklı sucul bitkilerle kaplı olan hidromorfik alüvyal topraklar yer almaktadır (şekil 4, Foto 3).

Ana kaya-toprak özelliklerinin yanı sıra sahanın bitki örtüsü de arazi yetenek sınıflarını belirlemede önemli ölçütler arasındadır. Çünkü bitki örtüsü hem bulunduğu sahanın iklim koşullarını yansıtmaları hem de arazinin doğal dengesini koruması açısından önem arz etmekte dolayısıyla arazi yetenek sınıflarının belirlenmesinde etkili olmaktadır.

Herhangi bir sahada bitkilerin yetişme şartlarını iklim unsurları (sıcaklık, nem, yağış, rüzgâr, ışık şiddeti), toprak ve rölyef koşulları belirler (Aydınöz, 2007, 369, Atalay, 1994, 12). Çalışma sahasında ekolojik koşulların, yetişmesine imkan sağladığı bitki topluluklarını, orman ve maki ile ot vejetasyonu oluşturur. Ormanlar, özellikle sıcaklık, ışık ve kuraklık şartlarına bağlı olarak; Alt Akdeniz kuşağı ve Akdeniz dağ kuşağı olmak üzere iki ana kuşağa ayrılır. Alt Akdeniz kuşağı, kuraklığa dayanıklı, sıcaklık ve ışık isteği yüksek kızılçam (*Pinus brutia*) ormanlarının doğal yayılış alanı içerisinde yer almaktadır. Çalışma sahasında, kızılçamlar deniz seviyesinden başlayarak 800-1000 m hatta kimi yerlerde 1200 m yükseltiyeye kadar çıkmaktadır (Atalay, 1994, 198). Örneğin Aydın Dağları'nın güneybatı yamaçları üzerinde yer alan tepelerde kızılçam ormanları yaklaşık olarak 1000 m nin üzerine kadar çıkmaktadır. Kızılçamlar yukarı kesimlerde, karaçam (*Pinus nigra*), meşe ve kısmen de fıstık çamları (*Pinus pinea*) ile bir arada bulunurken, aşağı seviyelerde genellikle maki ve bazı yerlerde de çeşitli meşe türleriyle (*Quercus infectoria*, *Quercus ithaburensis*, *Quercus cerris*, *Quercus pubescens*) bir arada görülmektedir (Dönmez ve Aydınöz, 2012, 10). Örneğin kızılçamlar Dilek Yarımadaşı Dağları'nın güney ve güneydoğu yamaçlarında

aşağı seviyelerinde maki ve söz konusu meşe türleriyle, yüksek kesimlerde ise karaçamlarla bir arada bulunmaktadır. Kızılçam ormanları üzerinde meşe, karaçam, ardıç ve kısmen fıstık çamından oluşan Akdeniz dağ kuşağı ormanları yer almaktadır. Dağların alt seviyelerinde meşe türlerinden mazi meşesi (*Quercus infectoria*), palamut meşesi (*Quercus ithaburensis* subsp. *macrolepis*), saçlı meşe (*Quercus cerris*), Macar meşesi (*Quercus frainetto*) ve tüylü meşe (*Quercus pubescens*), yüksek seviyelerde karaçam (*Pinus nigra*) ve ardıçlardan oluşan ormanlar yaygındır" (Atalay, 1994, 202). Karaçam ormanları Aydın Dağları'nda 850-900 m yükseltiden başlarken, Samsun Dağı'nda 900 m (Çukur, 1997, 207), Menteşe Dağları'nda ise 1000-1100 m yükseltiden başlar, Aydın Dağları'nın güneybatısında yer alan İmambaba Tepesi'nde olduğu gibi, 1600 m'yi aşan yükseltilere kadar çıkar. Aydın Dağlarındaki karaçam ormanlarına katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*), Samsun Dağı'nda Macar meşesi, Koçarlı'nın güneyinde yer alan Ürünlübelen Tepesi'nde fıstık çamları eşlik etmektedir.

Çalışma sahasının büyük bir bölümünde asıl Akdeniz iklim koşullarının görülmesine bağlı olarak maki bitki örtüsü geniş bir alana yayılmıştır. Makiler kıyıdağp9y itibaren başlar, sıcaklık, nemlilik ve bakı şartlarına bağlı olarak çeşitli yükseltilere kadar çıkar. Genel olarak kuzey yamaçlarda 650-700 m, güney yamaçlarda da 800-900 m, hatta yer yer 1000 m. ye kadar çıkar (Günel, 2013, 8). Çalışma sahasının da dahil olduğu Ege kıyılarında metamorfik şistler üzerinde kermez meşesi (*Quercus coccifera*), daha nemli ve karstik alanlarda defne (*Laurus nobilis*), sandal (*Arbutus andrachne*) mersin (*Mrytus communis*), katırtırnağı (*Spartium junceum*) hâkimdir (Atalay, 2006, 242-244). Yine kalker, marn, şist, gnaysın olduğu yerlerde kokar çalı (*Anagyris foetida*), kocayemiş (*Arbutus unedo*), yabancı kuşkonmaz (*Asparagus acutifolius*), süpürge çalısı (*Calluna vulgaris*), keçiboğan (*Calycotome villosa*), keçiboynuzu (*Ceratonia siliqua*), katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*), delice (*Olea europaea*), hırsız tutan çalısı (*Paliurus spina—christii*), akçakesme (*Phillyrea latifolia*), melengiç (*Pistacia terebinthus*), mazi meşesi (*Quercus infectoria*), tespih (*Styrax officinalis*) yayılış göstermektedir.

Çalışma sahasında Bitki örtüsünün aşırı derecede tahribata uğradığı yamaçlarda klimaks türler, yerini hayvanların sevmediği dikenli ve acı ot türlerine bırakmıştır. Örneğin Samsun dağının Güllübahçe ile Atburgazı arasında kalan yamaç eteklerinde yastık şeklinde dikenli bitkiler gelişmiştir (Foto4).Yüksek kesimlerde ise (Aydın Dağları'nda olduğu gibi) nadiren de olsa supalpin vejetasyona rastlanılmaktadır. Burada da aşırı otlatmanın yol açtığı tahribat nedeniyle vejetasyon kompozisyonu bozulmuş, dikenli ot türleri ortama hâkim olmuştur. Örneğin Aydın Dağları'nda 1300 m yükseltiden sonra yer yer gevenler (*Astragalus* sp.), çoban yastığı (*Acontholimon* sp.) ile eğrelti otları (*Polypodium vulgare*) birlikleri bulunur (Çukur, 1998, 210). Çalışma sahasında genellikle kıyıya yakın yerlerde bulunan tuzlu topraklarda tuza dayanıklı otlar ve bitkiler (*Salicornia europaea*, *Arthrocnemum fruticosum*, *Juncus acutus*, *Hordeum marinum*, *Tamarix smyrnensis*) görülür. Büyük Menderes Deltası'nın denizle buluştuğu tuzlu bataklık kesimlerinde deniz börülcesi (*Salicornia europaea*), nehir kenarlarında ve Bafa Gölü kıyılarındaki bataklıklarda süsen (*Iris pseudocorus*), yine nehir kenarlarında, drenaj ve sulama

kanalları çevresinde karnış (*Arundo donax*) gibi sucul bitkiler yaygındır (Foto 5).

Çalışma sahasında gnays, şist, mermer, kireçtaşı, filiş ve granit ana materyallerinin bulunduğu arazilerin fizyografik konumu, eğim durumu, etkili toprak derinliği, taşlılık, kayalık ve bitki örtüsüyle kaplı olup olmama durumları dikkate alınarak arazi yetenek sınıfları belirlenmiştir. Bu kriterlere göre bitki örtüsüyle kaplı eğimli araziler VII. yetenek sınıfı, bitki örtüsünden yoksun olan çıplak eğimli araziler ile çıplak kayalıklar VIII. yetenek sınıfı araziler olarak değerlendirilmiştir (Şekil 6, Foto 6 ve 7). Bilindiği gibi bitki örtüsü eğimli sahalarda erozyonun şiddetini azaltmakta dolayısıyla toprağın ve suyun muhafazasına katkı sağlamaktadır. Genel olarak bitki örtüsünden yoksun çıplak alanlarda toprak tabakası daha sığ ve taşlı bir görünüm arz eder. TOPRAK-SU teşkilatı tarafından hazırlanan ve halihazırda kullanılan arazi yetenek sınıflamasında çıplak eğimli araziler ile çıplak kayalıklar VII. yetenek sınıfı olarak belirtilmiştir. Başka bir deyişle eğimli arazilerin yetenek sınıflamasında bitki örtüsü faktörü dikkate alınmamıştır.

Metamorfik şistler (gnays, mikaşist, kuvarsit şist), filiş, kireçtaşı, granit ana kayalarının yer aldığı yamaçlardaki VII. yetenek sınıfı arazilerin ova tabanlarına yakın olan alt bölümlerinde genellikle zeytin tarımı yapılmaktadır. Zeytin ağaçları yer yer maki ve kızılçam ile bir arada bulunmaktadır. Yükseklerle doğru gidildikçe kızılçam (*pinus brutia*), karaçam (*pinus nigra*) ve kısmen de fıstık çamlarından (*pinus pinea*) oluşan ormanlar yer almaktadır. Esasında metamorfik şistlerin yer aldığı VII. yetenek sınıfı araziler balçıklı kum, kumlu toprakların varlığından dolayı iyi drenajlı ve gevşek yapılıdır dolayısıyla bu sahalarda fıstıkçamı (*Pinus pinea*) için ideal yetişme ortamını oluşturmaktadır (Bursa Orman Bölge Müdürlüğü Fıstık çamı 2012-2016 Eylem planı, 7 ve Atalay, 2015). Nitekim Koçarlı'nın güneyinde gnays ana kayasının bulunduğu sahada fıstıkçamı koruluklarına yaygın biçimde rastlanır (Foto 8).

Yamaç eteklerinde kaba bünyeli kolüvyal toprakların bulunduğu araziler V. yetenek sınıfı, eğimin göreceli olarak azaldığı orta bünyeli kolüvyal toprakların yer aldığı araziler IV. yetenek sınıfı, ince bünyeli kolüvyal toprakların bulunduğu düz ve düze yakın araziler de II. yetenek sınıfı olarak değerlendirilmiştir (Şekil 6). TOPRAK-SU teşkilatı tarafından hazırlanan arazi kabiliyet sınıfları haritasında kaba ve orta bünyeli kolüvyal toprakların yer aldığı araziler genellikle bir bütün halinde V. yetenek sınıfı araziler olarak değerlendirilmiştir. Kolüvyal toprakların yer aldığı IV. ve V. yetenek sınıfı araziler kökü derine giden incir ve üzüm gibi meyvelerin yetiştirilmesine uygundur. Çalışma sahasındaki bu arazilerde genellikle zeytin tarımı yapılmakla birlikte yer yer (Aydın dağları'nın güney eteklerinde olduğu gibi) incir de yetiştirilmektedir (Şekil 7, Foto 9).

Söke, Koçarlı, Germencik ve Aydın ovalarında toprak drenajının yeterli olduğu, ıslaklık, tuzluluk, alkalilik gibi toprak sorunlarının yaşanmadığı, yılda, ikiden fazla ürün hasatının yapıldığı yerler I. yetenek sınıfı araziler, ıslaklık sorununun drenajla halledilebildiği, yılda, iki kez ürün hasatının yapıldığı yerler II. yetenek sınıfı araziler olarak değerlendirilmiştir (Şekil 6). Bu arazilerde sulu tarım yapılmakta, genellikle ana ürün olarak pamuk yetiştirilmektedir. Söz konusu ovalarda drenaj

yetersizliğinin görülmeye başlandığı, orta derecede tuzluluk ve alkalilik sorunlarının yaşandığı yerler III. yetenek sınıfı, geçici drenajsızlık ve yüksek taban suyu nedeniyle ıslaklığın arttığı, tuzluluk ve alkalilik sorunlarının yaşandığı yerler IV. yetenek sınıfı araziler olarak değerlendirilmiştir (Şekil 6, Foto 10). III. ve IV. yetenek sınıfı arazilerde tek ürün olarak genellikle pamuk yetiştirilmektedir. Aşağı Söke Ovası'nın sahile yakın kesimlerinde mera olarak kullanılan saha, V. yetenek sınıfı arazi olarak değerlendirilmiştir. Taban suyu seviyesinin yüksek olduğu bu sahada tuza dayanıklı otsu türler yer almaktadır (Foto 11). Bafa Gölü'nü çevreleyen alüvyal sahada yüksek taban suyu, tuzluluk ve alkalilik gibi toprak sorunlarının yaşanmasından dolayı tarımsal faaliyetlerin yapılamadığı, tuza dayanıklı otsu bitkilerin yer aldığı araziler VI. yetenek sınıfı olarak değerlendirilmiştir (Şekil 6).

Aşağı Söke Ovası'nda drenaj ve sulama kanalları çevresinde ve sahil kesiminde, eski Büyük Menderes yatağında, Bafa Gölü kıyılarında, Alıcıova-Güllük Körfezi kıyılarında sucul bitkilerle kaplı hidromorfik alüvyal toprakların bulunduğu sulak alanlar, VIII. yetenek sınıfı araziler olarak değerlendirilmiştir. TOPRAK-SU teşkilatı tarafından hazırlanan arazi kabiliyet sınıfları haritasında ise VII. yetenek sınıfı araziler olarak gösterilmiştir (Şekil 6 ve 7). Bu sahalarda yaban hayatının devamı, göçmen ve yerli kuşların barınma ve üremeleri açısından önem arz etmektedir (Foto 12). Ayrıca sulak alanlar doğal fauna dengesinin sağlanması, enerji ve madde döngüsü açılarından önemli sahalarda arasındadır.

Plato sahasının düz ve düze yakın olan kesimleri IV. yetenek sınıfı, maki bitki örtüsüyle kaplı az eğimli kesimleri ise VI. yetenek sınıfı araziler olarak değerlendirilmiştir (Şekil 6). Plato sahasındaki IV. yetenek sınıfı arazilerde zeytin tarımı yapılmaktadır. VI. yetenek sınıfı arazilerde de yer yer makiler ortadan kaldırılarak zeytin tarımına açılmıştır (Şekil 7).

4. Sonuç

Çalışma sahasının % 56.6'sı fazla eğimli alanlardan oluşmaktadır. Bu alanlarda erozyon şiddetli olmasından dolayı toprak tabakası sığ, çok sığdır. Erozyonun şiddetli olmasında, eğimin fazla olması, sahanın doğal bitki örtüsünün tahrip edilmesinin yanı sıra toprakların aşınmaya karşı dirençsiz olması da etkilidir. Örneğin gnays, mikaşist, kuvarsit, kuvarsit şist, granit ana kayası üzerinde gelişen kum bünyeli topraklar aşınmaya karşı son derece dirençsizdir. Özellikle bu sahalarda doğal bitki örtüsünün ortadan kaldırılması, toprak ve su muhafazasına yönelik esaslı önlemler alınmadan zeytin tarımına açılması erozyonun şiddetini daha da arttırmaktadır. Nitekim söz konusu ana kayaların bulunduğu eğimli alanlarda toprak tabakasının genellikle çok sığ olması, yer yer kayalıkların ortaya çıkması bu durumu kanıtlamaktadır. Eğimli sahalarda yer alan VII. sınıf arazilerde erozyonun önlenmesi için sahanın doğal bitki örtüsü korunmalı, dikili tarıma açılan kesimlerde teraslar oluşturulmalıdır. Ayrıca söz konusu ana kayalar üzerinde oluşan kumlu topraklar iyi drenajlı ve gevşek yapılı olmasından dolayı fıstıkçamı (*Pinus pinea*) için ideal yetişme ortamını oluşturmaktadır. Bu nedenle fıstıkçamının yayılış alanının genişletilmesine yönelik yapılacak çalışmalar hem erozyonu azaltacak hem de yöre halkına ekonomik kazanç sağlayacaktır. Bitki örtüsünün

tamamen tahrip edildiği eğimli çıplak alanların oluşturduğu VIII. yetenek sınıfı arazilerden uygun olanları güneş enerjisi üretim sahaları olarak değerlendirilebilir.

Dağ yamaçlarının eteklerinde kumlu-çakıllı bünyedeki kolüvyal toprakların yer aldığı arazilerin eğimli kesimlerinde erozyon şiddetlidir. Genellikle IV. ve V. yetenek sınıfı niteliğindeki bu arazilerde erozyona karşı yeterince önlem alınmalı, incir, üzüm gibi derin kök yapan meyve ağaçlarının tarımına öncelik tanınmalıdır.

Söke, Koçarlı, Germencik ve Aydın ovalarında herhangi bir toprak sorununun yaşanmadığı I. ve II. sınıf arazilerinde yer alan alüvyal toprakların nitelikleri korunmasına özen gösterilmelidir. Bu arazilerde yetiştirilen pamuk ya da mısır gibi çok su isteyen kültür bitkilerinin karık yöntemiyle sulanması, zamanla toprak bünyesindeki tuzluluk oranını arttırabileceği göz ardı edilmemelidir. Aşağı Söke Ovası'nda ve Koçarlı Ovası'nın bazı kesimlerinde yer altı suyu seviyesinin yüksek, toprağın ise killi bünyede olduğu dolayısıyla ıslaklık, tuzluluk, alkalilik sorunlarının yaşandığı III. ve IV. yetenek sınıfı arazilerde toprak drenajı yeterli hale getirilmelidir. Bu arazilerin yıkanma işlemine tabi tutulması yerine, toprağın niteliğini iyileştirici uzun süreli ve etkili eylem planları hazırlanmalı ve vakit geçirilmeden uygulanmalıdır. Sulanan alanlarda tuzluluğun birincil kaynağı sulama suyunun kendisi olduğu gerçeği dikkate alındığında, mevcut uygulamaların devam etmesi halinde toprak bünyesindeki tuz oranının artarak devam edeceği ve bu durumun kısır bir döngüye dönüşeceği açıktır.

Deniz kıyıları ile Bafa gölü kıyılarında, Büyük Menderes'in eski yatağı ve drenaj kanalları çevresinde sucul bitkilerle kaplı olan hidromorfik alüvyal toprakların yer aldığı VIII. yetenek sınıfı araziler rekreasyon alanları olarak düzenlenmeli ve koruma altına alınmalıdır. Bu durum yaban hayatı açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Altınbaş, Ü. (2000). *Toprak Genetiği ve Sınıflaması*. İzmir. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. No: 540
- Altınbaş, Ü., Seçmen, Ö., Bolca, M., Çokuysal, B., Türk, N., Kurucu, Y.,... Türk, T. (1999). *Ege Bölgesi Örneğinde Büyük menderes Havzası Batı Bölümü Arazilerinin Uzaktan Algılama Tekniği Kullanılarak Toprak taksonomisi İle arazi kullanım Haritalarının Yapılabilirliği üzerine Araştırmalar*. İzmir. Ege Üniversitesi Araştırma Fon saymanlığı Proje No: 96DPT-01
- Altınbaş, Ü., Çengel, M., Uysal, H., Okur, B., Okur, N., Kurucu, Y. ve Delibacak, S. (2013). *Toprak Bilimi*.

- İzmir. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları. No: 557
- Atalay, İ. (1989). *Toprak Coğrafyası*. İzmir. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. No: 8
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Vegetasyon Coğrafyası*. İzmir. Ege Üniversitesi Basımevi
- Atalay, İ. (2006). *Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul. İnkılap Kitapevi
- Atalay, İ. (2011). *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*. İzmir. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri
- Atalay, İ., Çukur, H., Semenderoğlu, A. ve Gümüş, N. (1993). *Aydın İlinin Doğal Ortam Koşulları ve Ekosistemleri*. İzmir. Eğitim Bilimleri Dergisi, Buca Eğitim fakültesi Yayını, Sayı: 4
- Atalay, İ. ve Gökçe Gündüzoğlu, H. A. (2015). *Türkiye'nin Ekolojik Koşullarına Göre Arazi Kabiliyet Sınıflandırılması*. İzmir. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri
- Atalay, İ., Sezer, İ., Temuçin, E., Işık, Ş., Mutluer, M. ve Koçman, A. (1990). *Ege Bölümü'nde Toprak Oluşumunu Etkileyen Faktörler*. İzmir. Ege Coğrafya Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı: 5
- Aydınöz, D. (2007). *Türkiye'de Gerçek Sıcaklıkların Dağılışı İle Bitki Örtüsü Arasındaki İlişkiler*. Kastamonu. Kastamonu Eğitim dergisi. Cilt: 15, No:1
- Bursa Orman Bölge Müdürlüğü. (2012). *Fıstık çamı 2012-2016 Eylem planı*.
- Dönmez, Y. ve Aydınöz, D. (2013). *Bitki Özellikleri Açısından Türkiye*. İstanbul. Coğrafya Dergisi, Sayı: 24
- Ercan, T., Akat, U., Günay, E. ve Savaşın, Y. (1986). *Söke-Selçuk-Kuşadası Dolaylarının Jeolojisi ve Volkanik Kayaçların Petrokimyasal Özellikleri*. Ankara. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü
- Göney, S. (1975). *Büyük Menderes Bölgesi*. İstanbul. İstanbul Üniversitesi Yayınları. No: 1895
- Günel, N. (2013). *Türkiye'de İklimin Doğal Bitki Örtüsü Üzerine Etkileri*, *Acta Turcica*, Sayı: 1
- Jenny, H. (1941). *Factores of Soil Formation: A System of Quantitative Pedology*. New York. McGraw-Hill
- T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (1998). *Muğla İli Arazi Varlığı*. Ankara. İl Rapor No: 48
- T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2001). *Aydın İli Arazi Varlığı*. Ankara. İl Rapor No: 9

Extended Abstract

The habitat conditions such as the main materials-soil characteristics, topography, climate and vegetation characteristics affects the land qualifications, the ways of their usage, the frequency of their usage. For this reason, it is very crucial to take the habitat conditions into consideration in determining the classification system of the lands. In the classification system of the lands made by the Earth-Water Organization of our Country, the habitat conditions weren't taken into consideration enough, so it is insufficient in presenting the land conditions of our Country. The purpose of this study is to clarify the effects of the main material and vegetation being the habitat conditions of the West side of Büyük Menderes River Basin in the determination of the classification system of lands and the ways of land usage. Land observations, the Landsat satellite displays and literature studies were made use of for this.

There are Aydın Mountains and their follow-up mountains in Dilek Peninsula In the North, the Menteşe Mountains lie in the South of the study area located on the the Main Aegean Region of Eagean Region, in the West Side of Büyük Menderes River Basin. Among these mountains being horst in the terms of formation, there are the Büyük Menderes Graben Area, Aydın, in this area Germencik, Koçarlı and Söke Plains, and also Karpuzlu, Turgut and Milas plains ve Didim plateau in this mountainous area of Menteşe.

In general, there is alluvial soil in the plains and colluvial soil in the booms of the hillsides. In the mountainous areas, non-calcareous brown forest soil had formed which is sandy and in the sandy-clay formation, having low water-retention and low fertility,unresisting to erosion, acid-rich on the gneiss, quartzite , mica schist ,granit rocks. The red Mediterranean soil having a clayish formation had formed on marbles and calcites and Redzina Soil in the clayish mud formation had formed in the Neogene land which lies from the South of Yeniköy and Balat to Eagean Sea.

In the study area having the typical Mediteranean Climate characteristics , until the 800-1000 metres elevation, the Base Mediterranean Forest Belt in which *Pinus Brutia* are dominant take place; from this elevation The Mediterranean Mountain Belt Forest consisting of *Pinus Nigra*, *Oaks* and partly *Pinus Pinea* take place. There are salt resistant plants seasides and Bafa lake, and aquatic plants in wetlands.

In the Study Area; the drainage, salinity,dewiness and alkalinity case and the frequency of the land usage have been taken into consideration in the determination of the classification system of the lowlands or almost lowlands. The physiographical location, elevation state, effective soil depth, stonyness , rockyness, the state of having vegetation or not have been taken into consideration.

The places is of enough drainage, and having no soil troubles such as dewiness, salinity,alkalinity and harvesting twice a

year has been classified as 1st Capability Level Lands; the lands where the dewiness trouble is solved by drainage and harvesting twice a year has been classified as 2nd Capability Level Lands.

The Lands where drainage insufficiency begins to seem and middle level salinity and alkalinity has been classified as 3rd Capability Level Lands and the place where the dewiness increases and having alkalinity and salinity troubles because of temporary drainage and high base water level has been classified as 4th Capability Level Lands.

In these lands; cotton is cultivated as the main product in general. The meadow area of Söke Plain near to the shore and the area where the gramineous plants resistant to salt take place has been classified as 5th Capability Level Lands. The plane or almost plane parts of the plateau areas where generally olive agriculture is done has been classified as 4th Capability Level Lands and the low-pitched maquis parts has been classified as 6th Capability Level Lands. The sloping Lands in the mountainous areas covered with vegetation as 7th Capability Level Lands, the parts deprived of vegetation and uncovered and also the rocky places has been classified as as 8th Capability Level Lands.

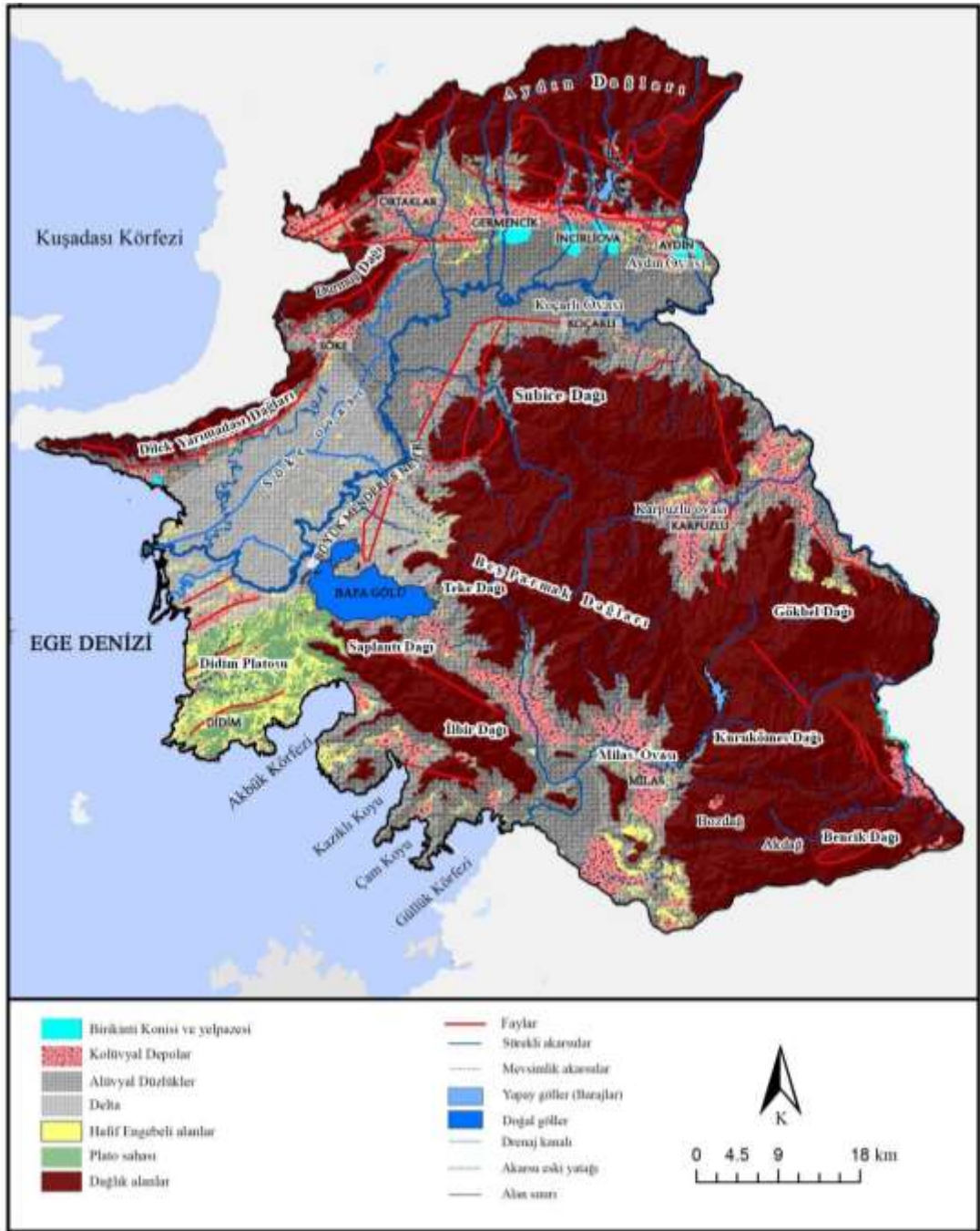
The wetland areas where aquatic plants take place and sandy surfaces has been classified as as 8th Capability Level Lands as well.

In the Capability Classification of Lands made by Earth-Water Organization, uncovered areas, rocky places, marshy areas, sand surfaces has been marked as 7th Capability Level Lands.

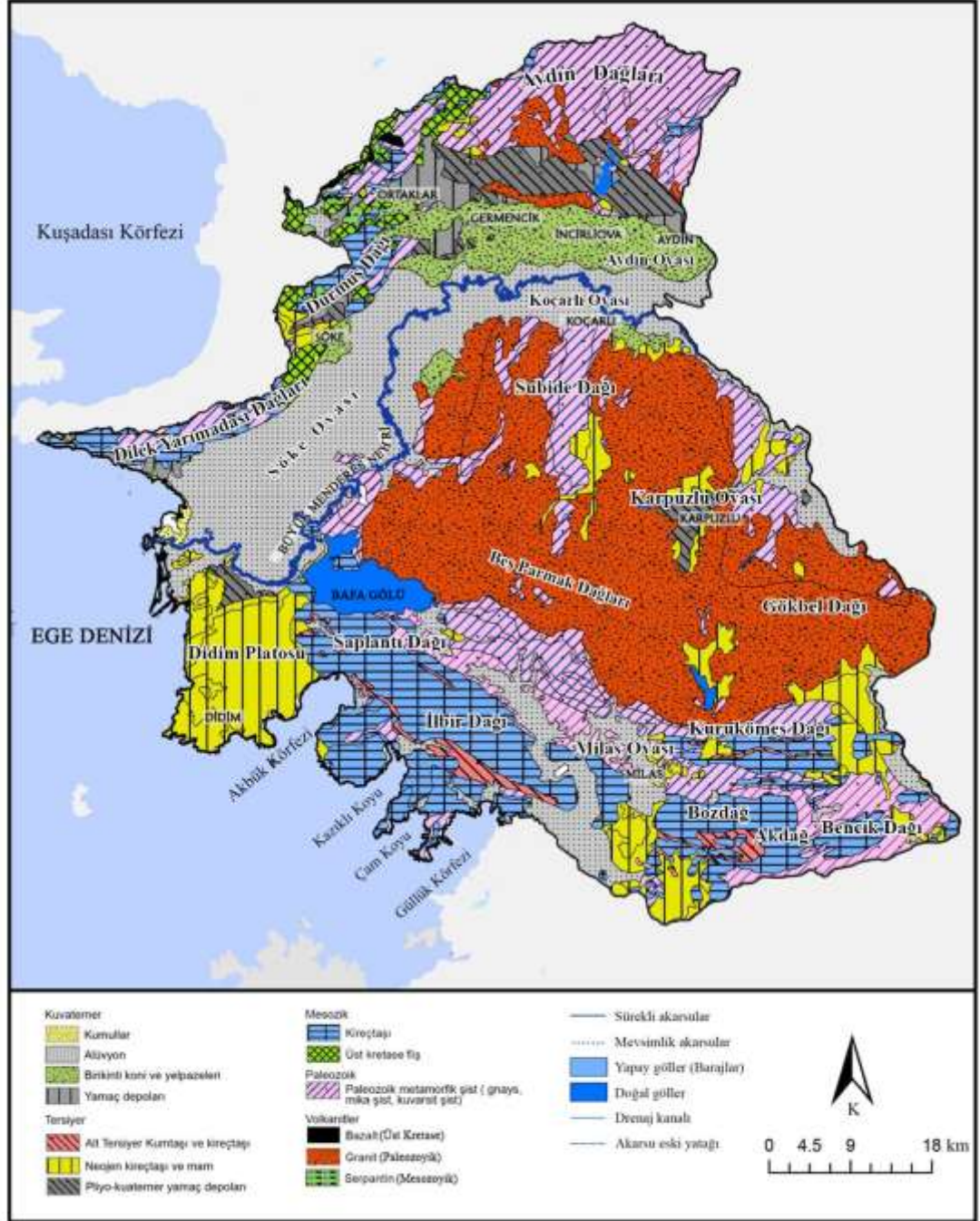
The qualifications of Lands in 1st and 2nd Capability Level of the Plains should be protected. The drainage of the 3rd and 4 th Capability Level Lands where there are salinity and alkalinity troubles should be kept in a sufficient level .

Instead of cotton plant consuming so much water, less water consuming plants should be preferred. A long term and effective action plans should be put into practice at once on the . On the booms of the hillsides, in the 4th and 5th Capability Class Lands where colluvial soil take place, the priority should be given to the agricultures of the trees making deep roots. The Vegetation of the 7th Capability Class Lands in the mountainous area should be protected, terraces should be made up in the part which has been opened to agriculture.

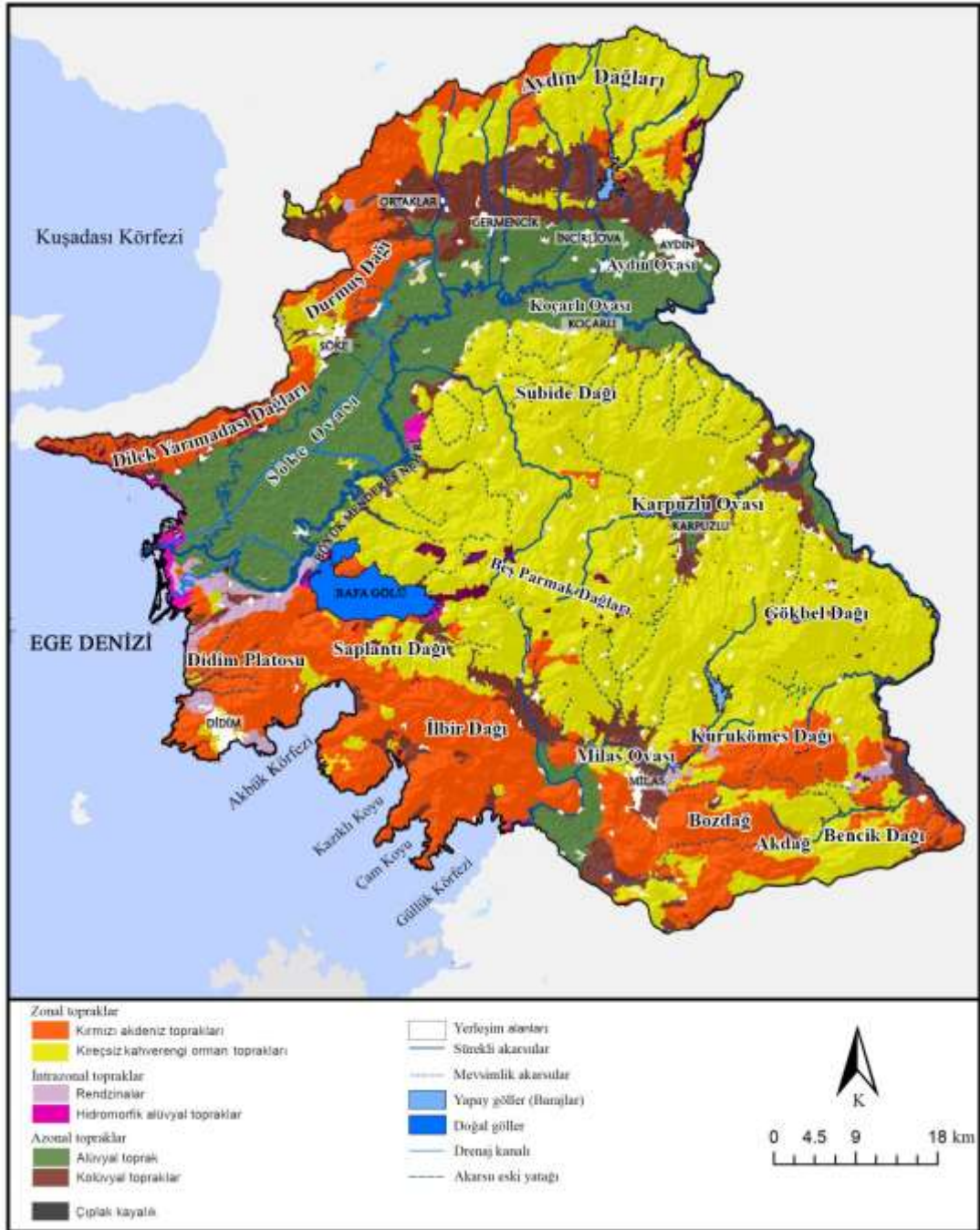
The suitable ones of the 8th Capability Class Lands where uncovered areas had been formed because of the destruction of the vegetation can be utilised as solar energy producing centrals. the 8th Capability Class lands where the hydromorphic alluvial soils covered with aquatic plants take place should be organised as recreation areas and should be taken under protection.

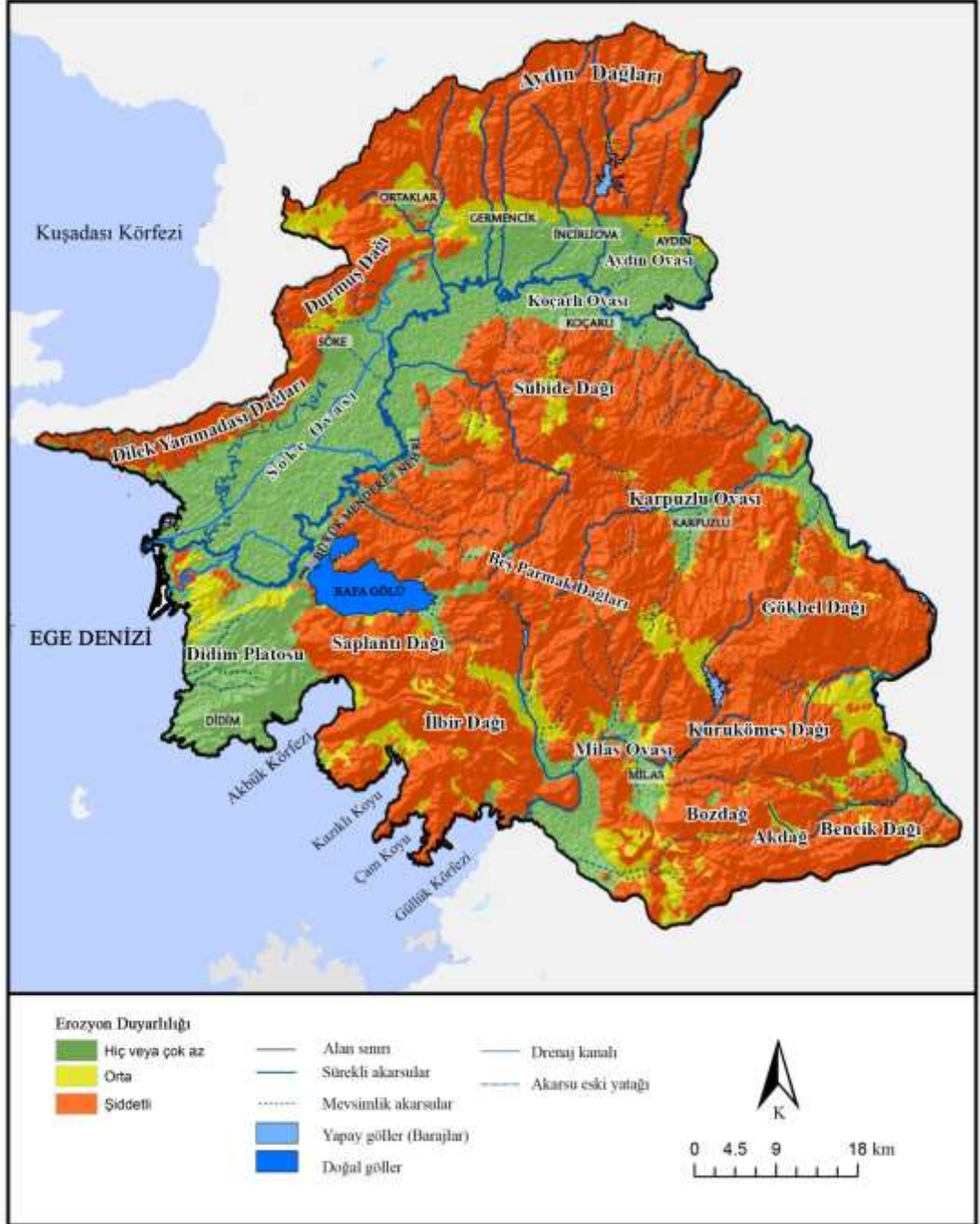
Şekil 2. Çalışma Sahasının Basitleştirilmiş Jeomorfoloji Haritası

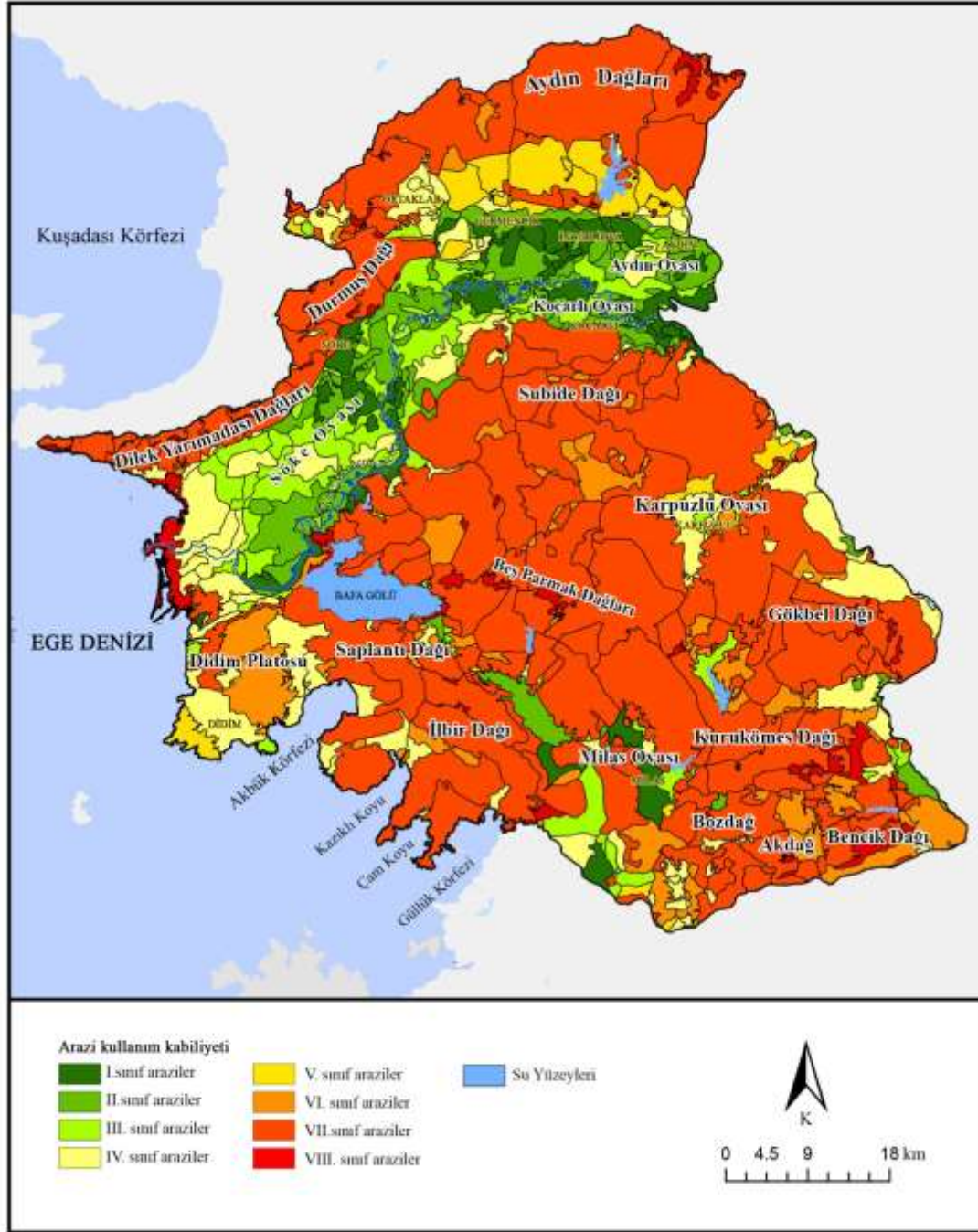
Şekil 3. Çalışma Sahasının Jeoloji/Litoloji Haritası

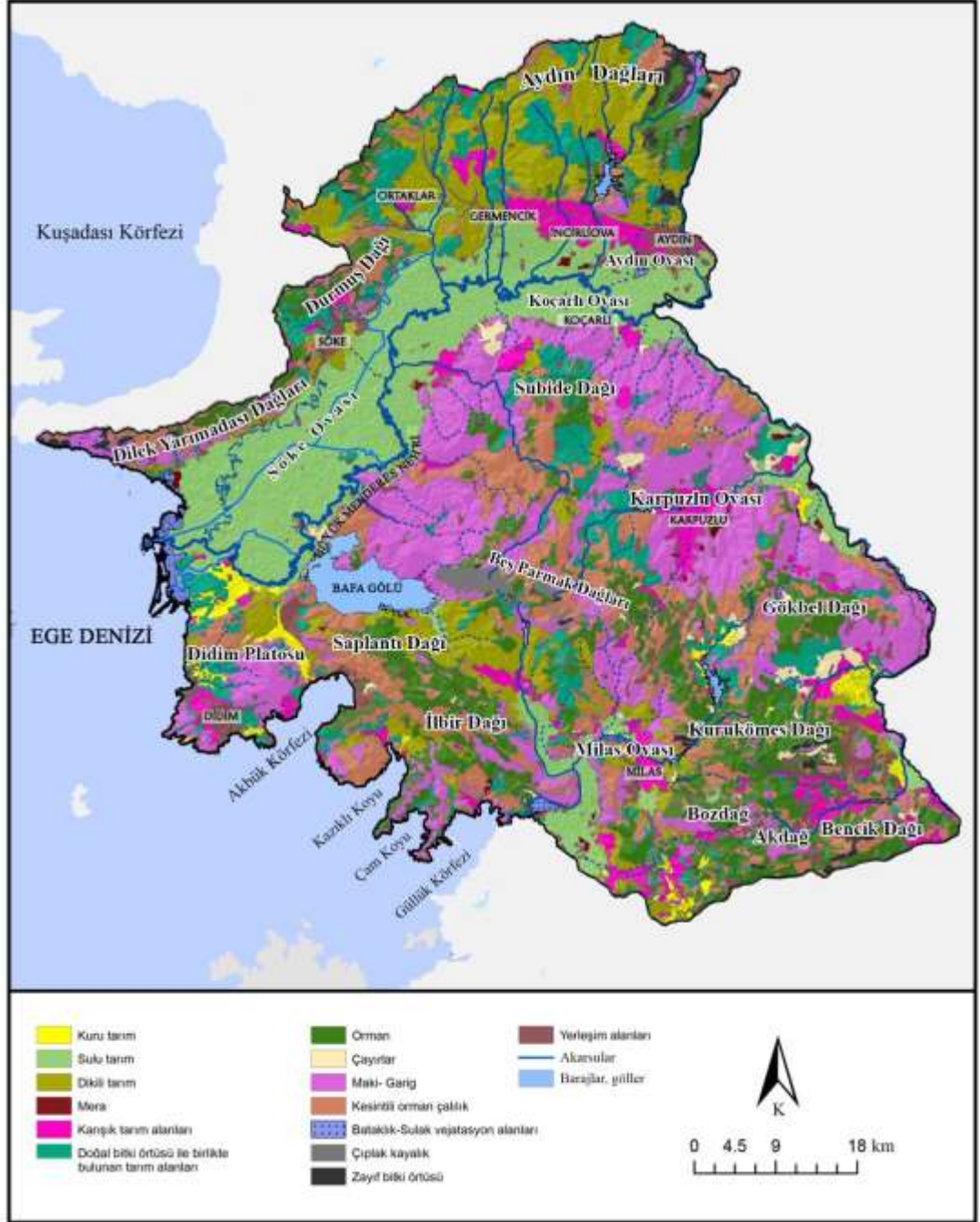
Şekil 4. Çalışma Sahasının Toprak Grupları Haritası

Şekil 5. Çalışma Sahasının Erozyon Haritası

Şekil 6. Çalışma Sahasının Arazi Kabiliyet Sınıfları Haritası

Şekil 7. Çalışma Sahasının Arazi Kullanımı Haritası

Foto 1. Aşağı Söke Ovası'nda tuzluluk, alkalilik sorunlarının yaşandığı tarlalara Büyük Menderes nehrinden yıkanma amaçlı su aktarılmaktadır

Foto 2. Aşağı Söke Ovası'nda tuzluluk, alkalilik sorunlarının yaşandığı tarlaların etrafı toprak setlerle çevrilerek yıkanma işlemine tabi tutulmaktadır

Foto 3. Aşağı Söke Ovası'nın sahile yakın olan bazı kesimlerinde tuza dayanıklı sucul bitkilerle kaplı hidromorfik alüvyal topraklar yer almaktadır

Foto 4. Samsun Dağı'nın Güllübahçe ile Atburgazı arasında kalan yamaç eteklerinde makilerin tahrip edilmesi sonucu garig bitki örtüsü ortama hakim olmuştur

Foto 5. Söke Ovası'nda drenaj ve sulama kanalları çevresinde sazlıklar yaygındır

Foto 6. Aydın Dağları'nın bitki örtüsüyle kaplı yamaçlarının oluşturduğu VII. yetenek sınıfı araziler

Foto 7. Dilek Yarımadası Dağları'nın güney yamaçlarında toprak tabakasının tamamen aşınması sonucunda mermer ana kayasının yüzeye çıktığı VIII. yetenek sınıfı arazi

Foto 8. Koçarlı'nın güneyinde gnays ana kayasının bulunduğu yamaçlarda fıstık çamlarının geliştiği VII. yetenek sınıfı arazi

Foto 9. Aydın Dağlarının güney eteklerinde kolüvyal toprakların yer aldığı ve zeytin tarımının yapıldığı V. yetenek sınıfı arazi

Foto 10. Söke Ovası'nda geçici drenajsızlık ve yüksek taban suyu nedeniyle ıslaklığın arttığı, tuzluluk ve alkalilik sorunlarının yaşandığı IV. Yetenek sınıfı arazi

Foto 11. Aşağı Söke Ovası'nın sahile yakın kesimlerinde tuzcul bitkilerin yer aldığı ve mera olarak kullanılan V. yetenek sınıfı arazi

Foto 12. Bafa Gölü kıyılarında hidromorfik altüvyal toprakların yer aldığı VIII. yetenek sınıfı arazi

Araştırma Makalesi • Research Article

The Impact of Perceived Organizational Democracy on the Quality of Work Life: An Investigation in the Banking Sector

Örgütsel Demokrasi Algısının İş Yaşam Kalitesine Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir İnceleme

Tahsin Geçkil ^{a,*}, Ali Aslan Şendođu ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, 42090, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5666-9905

^b Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, 42090, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9860-320X

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 January 2021

Received in revised form 22 March 2021

Accepted 01 April 2021

Keywords:

Organizational Democracy

Work-related Quality of Life

Bank Employees

ABSTRACT

This study's purpose is to investigate the effect of perceived organizational democracy of bank employees on work-related life quality. The sample consisted of 397 banking employees. The data were collected by the Organizational Democracy Scale (ODS), and Work-Related Quality of Life Scale (WRQoL). It found that the WRQoL (mean: $3.33 \pm .79$) and ODS scores (mean: $3.24 \pm .74$) of the participants were slightly above the middle level. Regression analysis shows that the subscales of organizational democracy, participation-criticism, transparency, and justice significantly affect the WRQoL (adjusted $R^2: .67$). The results of the study revealed that the organizational democracy perceptions of bank employees significantly affect the Quality of work-life (QWL), and it can be improved by promoting democracy in organizations.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Ocak 2021

Düzeltilme tarihi: 22 Mart 2021

Kabul tarihi: 01 Nisan 2021

Anahtar Kelimeler:

Örgütsel Demokrasi

İş Yaşam Kalitesi

Banka Çalışanları

ÖZ

Bu araştırma banka çalışanlarının örgütsel demokrasi algılarının iş yaşam kalitesine etkisini incelemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini 397 banka çalışanı oluşturmuştur. Veriler, Örgütsel Demokrasi Ölçeği (ODS) ve İş Yaşam Kalitesi Ölçeği (WRQoL) ile toplanmıştır. Katılımcıların WRQoL (ort: $3.33 \pm .79$) ve ODS puanlarının (ort: $3.24 \pm .74$) orta düzeyin biraz üzerinde olduğu belirlenmiştir. Regresyon analizi, örgütsel demokrasi ölçeğinin katılım-eleştiri, şeffaflık ve adalet alt boyutlarının banka çalışanlarının iş yaşam kalitesi puanlarını önemli ölçüde etkilediğini ortaya çıkarmıştır (düzeltilmiş $R^2: .67$). Çalışmanın sonuçları, banka çalışanlarının örgütsel demokrasi algılarının iş yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilediğini ve örgütlerde demokrasiyi teşvik ederek iş yaşam kalitesinin iyileştirilebileceğini düşündürmüştür.

1. Introduction

Quality of work-life (QWL) can be defined as an employee expressing his/her life well due to factors related to his/her job. QWL is directly related to the quality of life of individuals. Emotional reactions of individuals toward work-life affect other areas of life outside of work. Alternately, the QWL of employees contributes to increased job satisfaction, organizational commitment, productivity, and performance,

thus to the economic effects of an enterprise (Sirgy et al. 2008). Due to all these positive outcomes, QWL has become one of the variables in the field of organizational behavior that has been intensely examined recently. Many companies implement programs to improve the QWL and job satisfaction of employees to increase productivity and job performance (Sirgy et al. 2008). These programs aim to meet the needs and happiness of employees, and factors affecting QWL should be taken into account to successfully develop

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: tahsingeckil@gmail.com

such programs. Many factors are associated with QWL (Yadav and Khanna 2014), and one of the factors affecting it may be organizational democracy. Organizational democracy provides a broad way of thinking about common interests and reducing strife and conflict through a positive socio-moral atmosphere that can contribute to improving the QWL. In the literature, there is no study on organizational democracy. The purpose of this study is to investigate the effects of organizational democracy on the QWL. The study was conducted to investigate employees' perceptions of organizational democracy and their QWL, the relationship between these perceptions and behaviors, and the demographic characteristics of the employees.

2. Theoretical Framework and Hypotheses Development

2.1. Organizational Democracy

The implementation of democracy, which is a management tool, at the organizational level is called organizational democracy. Democratic practices are not limited to governments, economies, or societies and apply to organizational settings. Democratic management practices play a key role in increasing organizational efficiency. Additionally, organizational democracy is expressed as an obligation to develop innovation and achieve high performance. The term “organizational democracy” was brought into the management literature in 1897 by Sidney and Beatrice Webb (Müller-Jentsch 2008). It has been used as near-synonymous under various names. In the literature, “organizational democracy, industrial democracy, personnel participation, management of participants, participation in the decision process, employee control, self-management, and workplace democracy” are terms reflecting similar purposes and can be used interchangeably (McGregor 2005; Weber et al. 2011; Weber et al. 2012; Geçkil and Tikici 2016; Kerr 2004). Democratic practices in organizations will be a different but applicable way of managing and regulating companies by placing employees at the “center of decision-making” (Kaleem 2019: 22). Harrison and Freeman (2004) define organizational democracy as “any action, structure or process that increases the power of a larger group of people to influence the decisions and activities of an institution.” Cheney (1995), defined democracy as “a system that not only truly reflects individual goals and feeling (work enrichment, right to express and equitable remuneration) but also encompasses institute’s objectives (efficiency and effectiveness).” This system actively fosters the connection between these two sets of concerns by encouraging individual contributions to important organizational choices, and allows for the ongoing modification of an organization's activities and policies by the group. In short, he considered organizational democracy as a process; specifically collective development, a celebration of self-reflection and individual opportunity. Poole (1979) and Poole et al. (2001) defined organizational democracy as “using the power of the workers or their representatives over the decisions in the workplace, the regulation of the organizational structure and the distribution of managerial authority.” Accordingly, employees can discuss, share, and solve their daily work.

“Democratization or Democracy” in the workplace is a concept used to denote almost everything from non-

authoritative management style to worker-led or participating firms (Cheney 1995; Freeman and Harrison 2004; Kerr 2004; Weber et al. 2009; Weber et al. 2011; Yazdani 2010; Geçkil and Tikici, 2016). The term “democratic organization” can be used for the structure that emerges as a result of the establishment of the principles of democracy in an organization. Democratic organization is not a standard model. As in political democracies, there may be democratic structures in place with the principles of democracy at different levels. Politically, the minimum condition for saying that a government is democratic is the election of managers by making free elections on time. The minimum condition for democratic organizations is the existence of employees' practices to participate in the management. Beyond this, the recognition of the culture of criticism and the right at the organizational level, the establishment of a transparent, fair, and egalitarian structure, and the establishment of accountability, as a rule, represent an advanced democratic organization. For democratic principles to be embedded in an organization and to ensure their permanence, administrative power must be shared.

In addition to its social, managerial, cultural, and environmental impacts on an organization (Weber et al. 2012), the researchers found that organizational democracy is an important determinant of various organizational outcomes expected, including increased satisfaction level shareholder engagement, increased innovation, and improved organizational performance (Harrison and Freeman 2004; Han and Garg 2018). The literature acknowledges that the existence of democratic practices in organizations supports employees' skills and knowledge levels. Democratic practices eliminate unprofessional behavior and increase work efficiency (Yazdani 2010). Moreover, it also helps to improve employee morale (Sagie and Koslowsky 2000), provides better control over organizational structure and processes (Foley and Polanyi 2006), and helps create new organizational structures and practices (Harrison and Freeman 2004; Yazdani 2010). Anti-bureaucracy (pro-democracy) has been proven to create positive workplace behavior in reducing conflicts and illegal strikes by allowing employees to express themselves and interact with their colleagues (Carney and Getz 2013). Organizational democracy provides a broad way of thinking about common interests by reducing conflicts and disagreements through the positive socio-moral atmosphere it creates. Thanks to all these positive effects, it can contribute to QWL.

2.2. The Quality of Work Life

The wide scope surrounding QWL makes it difficult for researchers to make a common definition (Akar and Üstüner 2017: 163), and, as such, different definitions emerge in the literature. However, those interested in the issue of QWL admit that it is generally concerned with employees' well-being (Danna and Griffin, 1999). Knox and Irving (1997) suggested that factors in QWL may affect the job performance of healthcare workers. It has been suggested that the nature of the job, organizational change, and pressure at work lead to high levels of health problems (Cox and Griffiths 1995). The quality of business life is the degree of excellence brought by work and working conditions that are beneficial to general satisfaction and productivity, first at the

individual level and then at the organizational level (Batra 2016:212).

QWL, in the broadest sense, is an individual's evaluation of his/her life as good, depending on what the job offers him/her while evaluating the job. This assessment includes both the work environment and the individual's living space depending on the job. A "good" evaluation indicates that QWL is high. Studies in the literature show positive behavioral changes that occur due to the increase in QWL; increasing it decreases the level of absenteeism due to illness of employees (Tasho et al. 2005) and increases the level of organizational commitment (Erdem 2010; Hong et al. 2010; Karaköse and Bozgeyikli 2012; Singh and Singh 2015; Easton and Van Laar 2018). Judge et al. (2001) found a significant relationship between QWL and productivity. Similarly, Pot and Koningsveld (2009) found a significant positive correlation between QWL and performance in the analysis of the findings from the Finnish workplace development program. Bank employees think that QWL will increase productivity (Batra 2016:221).

Conversely, it is possible to talk about organizational and behavioral variables that affect QWL. Many factors such as employee satisfaction, employee performance, working life policies, organizational commitment, and burnout are examined among the factors that can be related to QWL (Yadav and Khanna 2014). Employees' perception of organizational democracy can be considered as one of the variables due to its positive outcomes. Weber et al. (2008) emphasize that democratic values in organizations foster socially responsible and democratic readiness of employees. Democratic practices provide efficiency in decision-making with practices of participation in management, and they can transform an organization into a transparent, equal, and fair organization, increasing the level of satisfaction (Geçkil et al. 2017:662) and producing positive behavioral results such as organizational commitment and devotion. Organizational democracy can be an important factor affecting QWL because of these outputs. Gupta (2016) found in a study of bank employees that one of the eight factors affecting QWL is employee democracy. However, there is no study examining the effect of organizational democracy on QWL. This issue we have dealt with constitutes the original aspect of the study. Examining the impact of the perception of organizational democracy on QWL can guide business managers and employees in improving it.

Hypotheses based on these purposes are provided. While creating the hypotheses, study features were considered together with demographic features.

H₁: The perception of organizational democracy positively affects QWL.

In studies on work life quality, it is seen that demographic variables affect the perception of work life quality (Çelebi and Uysal 2019; Ayesha et al. 2012). Therefore, the following hypothesis has been established in order to examine the relationship between demographic variables and work life quality.

H₂: QWL is affected by the demographic characteristics of the employees.

In studies on organizational democracy, it is seen that demographic variables affect the perception of

organizational democracy (Tokay and Eyüboğlu 2018; Geçkil and Tikici 2016; Geçkil et al. 2016). In this direction, the following hypothesis has been created in order to examine the relationship between demographic variables and organizational democracy.

H₃: Organizational democracy perception is affected by the demographic characteristics of the employees.

3. Methodology

3.1. Type of Study

This study, which examines the effect of organizational democracy on the QWL among bank employees, is planned as descriptive and analytic.

3.2. The Population and Sample of the Study

The population of the study consists of state, private, and Islamic bank employees in Konya province. The Banks Association of Turkey, according to data dated December 31, 2019, had 2,879 employees in state and private banks in Konya (TBB 2019). In Islamic banks, there were 586 employees in Konya. In total, there were 3465 bank employees in Konya. The sample size was calculated using the formula $[n = Nt^2\sigma^2 / d^2 (N-1) + t^2\sigma^2]$ for which the population size is known (Sümbüloğlu and Sümbüloğlu 2007). In the formula, $t = 1.96$ 95% confidence interval, $\sigma = 70$ is the standard deviation of the previous study (Çelebi and Uysal 2019), and $d = 8$ means the \pm deviation value from the mean. Accordingly, the sample size was calculated to be at least 375. However, considering the possible data loss, a questionnaire was distributed to 420 bank employees who met the inclusion criteria. There were 402 questionnaires returned, 5 of them were filled incompletely. As a result, 397 bank employees were included in the sample. In the selection of individuals to be included in the sample, the criterion of "having been working at the bank for at least 1 year" was taken into account.

Data collection tools: Data were collected by a questionnaire containing socio-demographic characteristics of the participants, the Organizational Democracy Scale (ODS), and the Work-Related Quality of Life (WRQoL) Scale. The questionnaire form developed by the researchers consists of eight questions: age, gender, marital status, education level, job/status, time worked, bank type, and income level of the participants.

3.3. Organizational Democracy Scale

The ODS was developed by Geçkil and Tikici (2015) to measure employees' perceptions of organizational democracy toward their organizations. The scale consists of 28 items and 5 sub-dimensions. Sub-dimensions consist of Participation-criticism (8 items), Transparency (6 items), Justice (5 items), Equality (6 items), and Accountability (3 items). The ODS is a five-point Likert type and the responses to the items are scored as 1 (strongly disagree), 2 (disagree), 3 (undecided), 4 (agree), and 5 (strongly agree). There are two reverse expressions in the scale (items 21 and 23) and the scores given to them when calculating the scale score are reversed as 5 = 1, 4 = 2, 3 = 3, 2 = 4, and 1 = 5. The highest score that can be obtained from the scale is 140, and the

lowest score is 28. Higher scores mean higher perceptions of organizational democracy by employees. Confirmatory Factor Analysis (CFA) was used in the Lisrel program to test the construct validity of the Organizational Democracy Scale. As a result of CFA, the RMSEA value of the scale was found to be 0.073, Chi-square 1066.44, degree of freedom (df) 340. The chi/df was calculated as 3.136. Having the RMSEA value of the scale $\leq .08$ and the chi-square/df value between 3-5 indicate a good fit (Çokluk, Şekercioğlu, and Büyüköztürk, 2013: 271). Comparative Fit Index (CFI) .903 of the Organizational Democracy scale. The fact that these values are close to 1 indicates that the fit is good (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2013: 270). It has been observed that the organizational democracy scale fit indices indicate good fit. Goodness of Fit Index (GFI). 820, Normed Fit Index (NFI) .864 were found and these values are acceptable (Hooper vd., 2008: 55). Geçkil and Tikici (2015) found the Chronbach Alpha value of the total scale to be .95. In this study, the Chronbach Alpha value was .96. The Cronbach Alpha coefficient of the scale sub-dimensions was found to be .939 for Participation-criticism, .892 for Transparency, .871 for Justice, .605 for Equality, and .807 for Accountability. Cronbach's alpha is defined as very reliable if $0.60 < R_2 < 0.80$, and highly reliable if $0.80 < R_2 < 1.00$ (Yıldız and Uzunsakal, 2018: 19).

3.4. Work-Related Quality of Life Scale

The WRQoL scale was developed by Van Laar, Edwards, and Easton (2007). The scale was adapted to Turkish by Akar and Üstüner (2017) and consists of 23 items and 6 dimensions: Job and career satisfaction (6 items), General well-being (6 items), Job control (3 items), Working conditions (3 items), Work-life (2 items), and Family-work life balance (3 items). It is a 5-point Likert type and is scored as 1 (disagree), 2 (slightly agree), 3 (moderately agree), 4 (mostly agree), and 5 (completely agree). Items 7, 9, and 19 in the scale are in reverse with reversed scores. Higher scores obtained mean higher quality of life of employees. Akar and Üstüner (2017) reported the Chronbach Alpha value of the scale as .93 for its total. In this study, the Chronbach Alpha value was .94. Permission was obtained from the authors to use their scale.

3.5. Data Collection

Researchers went to banks, explained the study, and gave questionnaires to employees who met the inclusion criteria. They asked that questionnaires be completed conveniently by participants and were collected later within a day or two. Voluntary participation in the study was taken as a basis. The data were collected between May 3, 2019, and January 28, 2019. Since the data were collected in 2019, the ethics committee permission was not obtained.

3.6. Data Analysis

The data were analyzed on the computer using SPSS 21. Skewness and Kurtosis values were checked to determine whether the data were suitable for normal distribution. It was observed that the Skewness values (between .882 and -.344), and the Kurtosis values ranged from .445 to 1.035. According to Tabachnick and Fidel, values varying between -1.5 and +1.5 are accepted to be normal distribution (Tabachnick and Fidel, 2013). It was also observed that

histogram graphics were distributed normally. Mean and standard deviation analyzes were used to calculate the scale scores. It was found that the data were distributed normally. Scale scores were compared using an independent t-test in two groups and One Way Anova analysis in three or more groups. Correlations between scales were tested using Pearson's correlation analysis. Multiple linear regression (Enter Model) analysis was performed to examine the effect of ODS subscales on the QWL. In the regression model, WRQoL scale scores were considered as dependent variables. ODS sub-dimension scores were added to the model as independent variables.

4. Results

It is shown that the results obtained in this study which investigate the effect of the perceived organizational democracy on bank employees' quality of work-life in this section.

In Table 1, 36.3% of participants are aged 32–37 years, 56.9% are male, 61.7% are married, 77.6% graduated with a bachelor's degree, 52.6% work in public banks, 42.8% worked in the enterprise within the first 5 years, 30.2% have a monthly income between 2001 and 3000 TL, and 25.7% work as “authorized” in the bank.

Table 1. Descriptive Characteristics of Bank Employees (n = 397)

Descriptive Characteristics	n	%	
Age	20–25	89	22.4
	26–31	93	23.4
	32–37	144	36.3
	38–43	47	11.8
	44–49	17	4.3
	50 and above	7	1.8
Gender	Male	226	56.9
	Female	171	43.1
Marital status	Married	245	61.7
	Single	152	38.3
Education status	High school	15	3.8
	Associate degree	15	3.8
	Bachelor's degree	308	77.6
	Postgraduate	59	14.9
Bank Type	Public	209	52.6
	Private	72	18.1
	Islamic	116	29.2
Working Time in Business	0–5 years	170	42.8
	6–11 years	154	38.8
	12–17 years	54	13.6
	18–23 years	13	3.3
	24 and above	6	1.5
Income	2001–3000 TL	120	30.2
	3001–4000 TL	97	24.4
	4001–5000 TL	90	22.7
	5001–6000 TL	38	9.6
	6001 and above	52	13.1
	Job Position	Manager	15
Director		75	18.9
Director Asst.		27	6.8
Authorized		102	25.7
Authorized Assistant		58	14.6
Booking Clerk		54	13.6
Other*	66	16.6	
Total	397	100.0	

*Customer Representative, Individual Portfolio Manager, Corporate Portfolio Manager, Credit Card Marketer, POS Device Marketer

Table 2. Bank Employees' WRQoL Scale and ODS Total, and Subscales Mean Scores (n = 397)

Scales	Min.	Max.	Item Means	Standard Deviation
WRQoL Total	1.03	5.00	3.33	.69
Job and career satisfaction	1.00	5.00	3.55	.79
General well-being	1.00	5.00	3.31	.73
Control at work	1.00	5.00	3.19	.89
Working conditions	1.00	5.00	3.47	.85
Stress at work	1.00	5.00	3.16	.78
Home-work interface	1.00	5.00	3.28	.84
ODS Total	1.00	4.80	3.24	.74
Participation-Criticism	1.00	5.00	3.09	.92
Transparency	1.00	5.00	3.43	.86
Justice	1.00	5.00	3.07	.93

Equality	1.00	5.00	3.37	.63
Accountability	1.00	5.00	3.21	.94

In Table 2, the total mean score of the WRQoL scale of the bank employees is $3.33 \pm .69$. When the subscales were examined, it was found that the highest mean score was job and career satisfaction ($3.55 \pm .79$). The subscale with the lowest mean score was stress at work ($3.16 \pm .78$). The total score means of the participants in the ODS was $3.24 \pm .74$. It was determined that bank employees got the highest score at transparency ($3.43 \pm .86$) and the lowest score at justice from the subscales of the ODS ($3.07 \pm .93$).

The relationship of the bank employees' WRQoL scale scores alongside their descriptive characteristics is in Table 3.

Table 3. Comparison of the WRQoL and ODS Total Scores According to the Descriptive Characteristics of Bank Employees (n = 397)

Descriptive Characteristics (n)	WRQoL Scale		ODS Scale		
	Mean \pm SS	Tests/p	Mean \pm SS	Tests/p	
Gender	Female (171)	$3.32 \pm .73$	$t = -.233$ $p = .816$	$3.28 \pm .72$	$t = .958$ $p = .338$
	Male (226)	$3.33 \pm .66$		$3.21 \pm .75$	
Marital Status	Married (245)	$3.28 \pm .71$	$t = -1.84$ $p = .066$	$3.17 \pm .77$	$t = -2.30$ $p = .022$
	Single (152)	$3.41 \pm .65$		$3.34 \pm .68$	
Age Group	20–25 (89) ^a	$3.56 \pm .59$	$F = 4.682$ $p = .000$ $a > c$	$3.45 \pm .64$	$F = 5.400$ $p = .000$ $a, b > c$
	26–31 (93) ^b	$3.35 \pm .69$		$3.36 \pm .69$	
	32–37 (144) ^c	$3.14 \pm .72$		$3.00 \pm .78$	
	38–43 (47) ^d	$3.40 \pm .64$		$3.30 \pm .71$	
	44–49 (17) ^e	$3.42 \pm .74$		$3.30 \pm .77$	
	50 and over (7) ^f	$3.24 \pm .76$		$3.15 \pm .90$	
Education Level	High School (15)	$3.19 \pm .79$	$F = .443$ $p = .723$	$3.25 \pm .72$	$F = .244$ $p = .866$
	Associate degree (15)	$3.39 \pm .61$		$3.39 \pm .61$	
	Undergraduate (308)	$3.32 \pm .70$		$3.23 \pm .74$	
	Postgraduate (59)	$3.40 \pm .62$		$3.23 \pm .78$	
Income (Turkish Liras)	2001–3000 TL (120) ^a	$3.39 \pm .64$	$F = 4.712$ $p = .001$ $c < a, b, e$	$3.32 \pm .64$	$F = 3.841$ $p = .004$ $c < b, e$
	3001–4000 TL (97) ^b	$3.40 \pm .71$		$3.35 \pm .70$	
	4001–5000 TL (90) ^c	$3.09 \pm .68$		$3.04 \pm .79$	
	5001–6000 TL (38) ^d	$3.22 \pm .88$		$3.00 \pm .95$	
	6001 and over (52) ^e	$3.54 \pm .52$		$3.35 \pm .70$	

t: Independent samples t-test, df: 395

F: One Way Anova, Post Hoc test: Tukey HSD, Games-Howel

Accordingly, it was determined that there was no significant difference between the WRQoL scale scores of female and male employees ($t = -.233$; $p > .05$). Likewise, marital status did not cause a significant difference in the scores ($t = -1.84$; $p > .05$). When the WRQoL scale scores are examined by age groups, it is seen that the scores of the employees aged 20–25 years are significantly higher than the scores of those 32–37 ($F = .682$; $p = .000$). There is no significant relationship between the employees' education level and their WRQoL ($F = .443$; $p > .05$), and the WRQoL scores of employees with an income level of 4001–5000 TL are at the lowest level ($F = 4.712$; $p = .001$).

Also, in Table 3, the relationship between the defining characteristics of the ODS scores of bank employees is shown. It was determined that the ODS total scores of the participants did not differ significantly according to gender and education level ($p > .05$) while the scale scores of single bank employees were significantly higher ($t = -2.30$; $p = .022$). It was found that the ODS scores of participants aged 31 and under were significantly higher than those aged between 32 and 37 ($F = 5.400$; $p = .000$). Lastly, the ODS scores of participants with an income level of 4001–5000 TL was significantly lower than of those whose income level was 3001–4000 TL and above 6001 TL ($F = 3.841$; $p = .004$).

In Table 4, it has been determined that there is a significant relationship between bank types of bank employees and their WRQoL scale scores, with the scale scores of Islamic banks employees being significantly higher than the scores of public and private bank employees ($F = 9.223$; $p = .000$). When examined in terms of working time, it was found that the WRQoL scale scores of the participants who were in the first 5 years of working life were significantly higher than those working within 6–11 years ($F = 5.133$; $P = .002$). It was determined that the highest score in terms of task/status belonged to those with manager status ($F = 2.718$; $p = .013$).

Through Table 4, it is determined that the ODS scores of employees working in Islamic banks are higher than the scores of public and private bank employees ($F = 4.271$; $p = .015$). When examined in terms of working time, it was seen that the perception of organizational democracy of those who worked for up to 5 years was statistically significantly higher than those who worked for 6–11 years ($F = 4.893$; $p = .002$). Differences with other study phases were not statistically significant. When examined by position and status, ODS scores of employees as directors were found to be significantly lower than those working as managers, officials, and others ($F = 4.667$; $p = .000$).

Table 4. Comparison of the WRQoL Scale and ODS Total Scores of Bank Employees According to Their Employment Characteristics (n = 397)

Employment Characteristics (n)		WRQoL Scale		ODS Scale	
		Mean ± SS	Tests/p	Mean ± SS	Tests/p
Bank type	Public (209) ^a	3.26 ± .72	F = 9.223 p = .000 c > a, b	3.18 ± .79	F = 4.271 p = .015 c > a, b
	Private (72) ^b	3.16 ± .72		3.13 ± .79	
	Islamic (116) ^c	3.55 ± .55		3.40 ± .58	
Operation time	0–5 years (170) ^a	3.45 ± .64	F = 5.133 p = .002 a > b	3.37 ± .65	F = 4.893 p = .002 a > b
	6–11 years (154) ^b	3.16 ± .71		3.07 ± .78	
	12–17 years (54) ^c	3.39 ± .67		3.27 ± .78	
	18 and over (19) ^d	3.34 ± .84		3.24 ± .86	
Position/Status	Manager (15) ^a	3.61 ± .55	F = 2.718 p = .013 a > e, f b < a, d, g	3.57 ± .58	F = 4.667 p = .000 b < a, d, g
	Director (75) ^b	3.17 ± .75		2.91 ± .83	
	Director Asst. (27) ^c	3.36 ± .69		3.26 ± .79	
	Authorized (102) ^d	3.41 ± .68		3.32 ± .76	
	Authorized Assist. (58) ^e	3.20 ± .60		3.18 ± .65	
	Booking Clerk (54) ^f	3.21 ± .73		3.21 ± .68	
	Other * (66) ^g	3.51 ± .65		3.47 ± .60	

t: Independent samples t-test, df: 395

F: One Way Anova, Post Hoc test: Tukey HSD, Games-Howel

* Other employees (security guard, POS machine/credit card marketer, secretary, servant)

Table 5. The Correlations Between Bank Employees' Total and Subscales Score of WRQoL and ODS (n = 397)

Scales and Subscales	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. WRQoL total	1												
2. Job and career satisfact.	.861**	1											
3. General Well-being	.881**	.738**	1										
4. Control at work	.863**	.718**	.712**	1									
5. Working Conditions	.870**	.666**	.716**	.723**	1								
6. Stress at work	.731**	.562**	.634**	.475**	.531**	1							
7. Home-work interface	.884**	.704**	.712**	.731**	.772**	.561**	1						
8. ODS total	.801**	.676**	.716**	.684**	.745**	.516**	.732**	1					
9. Participation-Criticism	.771**	.628**	.693**	.697**	.700**	.463**	.735**	.885**	1				
10. Transparency	.776**	.652**	.698**	.635**	.738**	.521**	.705**	.924**	.811**	1			
11. Justice	.726**	.612**	.634**	.624**	.677**	.465**	.676**	.898**	.761**	.802**	1		
12. Equality	.545**	.451**	.509**	.410**	.527**	.421**	.459**	.736**	.522**	.659**	.582**	1	
13. Accountability	.600**	.539**	.531**	.534**	.547**	.359**	.539**	.839**	.656**	.690**	.672**	.537**	1

** p = .000, Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

From Table 5 it is seen that the correlation coefficient between the total of the WRQoL scale and the total scores of the ODS is $r = .801$. The correlation coefficient between the

WRQoL scale and the sub-dimensions of the ODS was found to be between $r = .776$ and $.545$. When the correlation of the total of the ODS with the subscales of the WRQoL scale was examined, it was found that it ranged between $r = .745$ and

.516. It was determined that all correlation values between the total and subscales of both scales were statistically significant at a very significant level ($p = .000$).

In Table 6, results of linear regression analysis showing the effect of ODS scores of bank employees and the WRQoL scale scores are displayed. Variables that significantly affect the bank employees' WRQoL scale scores are ranked from most important to least important according to the β coefficient; participation-criticism ($p = .000$), transparency ($p = .000$), and justice ($p = .002$). These three independent variables explain 67% of the change of bank employees' WRQoL scale score (R^2). This result shows that the QWL of bank employees is affected by these three variables by 67%, and 33% of them are other variables. As seen in the table, between the dependent variable and the independent variables, VIF values vary between 1.837 and 4.581, and

Tolerance values vary between > 0.218 and 0.544 . It is stated that VIF values greater than 5 and tolerance values less than 0.200 indicate the multiple linearity problem and the p -value is questionable (Larsen and Marx 2012; Albayrak 2005; Gazibey et al. 2012). Accordingly, it is seen that there is no significant multi-linearity connection problem.

One-unit increase in the participation-criticism score of the ODS sub-dimensions of the bank employees causes an increase of 0.27 points in the WRQoL scale scores, a one-unit increase in the transparency score causes an increase of 0.248 points, and a one-unit increase in the justice score causes an increase of 0.124 points (Table 6).

Table 6. Regression Analysis Results Showing the Effect of Organizational Democracy and Its Subscale Scores on the WRQoL Scale Scores of Bank Employees' ($n = 397$)

Independent variables	B	SE	Beta (β)	t	p	95% Confidence Interval	Collinearity Statistics	
							Tolerance	VIF
(Constant)	1.047	.110		9.496	.000	.83–1.26		
Participation-Criticism	.270	.040	.359	6.772	.000	.19–.35	.298	3.358
Transparency	.248	.050	.310	5.008	.000	.15–.35	.218	4.581
Justice	.124	.039	.168	3.189	.002	.05–.20	.303	3.303
Equality	.054	.043	.049	1.249	.212	-.03–.14	.544	1.837
Accountability	.009	.031	.012	.288	.773	-.05–.07	.464	2.154

Dependent Variable: The WRQoL Scale Total Score,

B: Regression Coefficient, SE: Standard Error, R: .82, Adjusted R^2 : .67, F: 160.97, p : .000

5. Discussion

This study was conducted with 397 bank employees. Among the participants, 56.9% are male, 61.7% are married. Most have received training at undergraduate level (77.6%), 52.6% work in a public bank, 42.8% are in their first five years of working life, and 25.7% hold the title of “authorized.” The findings obtained from this study are discussed under three headings: (1) QWL and influencing factors (2) organizational democracy and influencing factors, and (3) the impact of organizational democracy on QWL.

5.1. QWL and Influencing Factors

It was found that bank employees' WRQoL scale total mean score was $3.33 \pm .69$. When other studies are examined, it is seen that the QWL scores of participants is found to be $3.15 \pm .70$ by Çelebi and Uysal (2019) and $3.36 \pm .83$ by Güleç and Öncül (2019), and the results are similar. It can be said that the QWL of bank employees is slightly above the middle level. This result shows that various steps should be taken to improve the QWL.

When the characteristics affecting the QWL of bank employees were examined, it was determined that marital status, gender, and education level did not have a significant effect ($p > 0.5$). Similarly, some studies show that there is no significant relationship between marital status and the QWL (Çelebi and Uysal 2019; Ayesha et al. 2012). Çelebi and Uysal (2019) found that male employees and secondary school graduates have high QWL, and age does not affect the

QWL. Ayesha (2012) found that the QWL of female employees is more positive. Bolhari et al. (2011) found that there is no relationship between gender and quality of life. Jerome (2013) found that there is no significant relationship between educational characteristics and the QWL. In this study, it was determined that age and income level affect the QWL. It was found that the QWL of employees aged 20–25 years was higher than those aged 32–37 ($p = .000$). This situation makes us think that individuals at the beginning of their working life expressed their QWL as being high because they have an income and are approved by society as a working individuals. In terms of income level, it is seen that those in the

High-income group have a higher perception of the QWL than those in the middle-income group. This situation can be considered as an income-dependent quality of life. However, the expression of high QWL for those in the lower-income group compared to those in the middle-income group can be explained similarly to the age criterion. Those with lower incomes are those who are still at the beginning of their career. In this phase, individuals have not yet established a family and their income requirements are likely less. This allows them to achieve a higher quality of life with less income. From the results of this study, it can be deduced that there is not a consistent relationship between the QWL and demographic characteristics, and different results are obtained according to the working group.

Considering the working characteristics, it has been determined that the QWL of the employees is affected by the type of bank, working time, and position/status. It has been

determined that the QWL of Islamic bank employees is higher than that of state and private bank employees. The QWL of employees in the first five years of working life is higher than those of 6–11 years. Ayesha et al. (2012) similarly found that the QWL is high at the beginning of work life. Newly recruited individuals transform into individuals with a job and a social status in society, and reach the luxury of gaining regular income and meeting their needs in a period of high unemployment. This situation may explain the high QWL level at the beginning of working life. It has been determined that the QWL of employees in the manager position is significantly higher. Being a manager signifies the realization of an important level in the career path. Simultaneously, the status and income that this career level will provide can explain the high expression of the individual's work-life level.

H₂: QWL is affected by the demographic characteristics of employees. According to the analysis made in line with this hypothesis; It has been determined that gender, marital status, and educational status do not affect QWL while age groups do affect it. It has been determined that the type of banks they work with, their working periods, and their status also affect it. Hence, H₂ was partially accepted.

5.2. Organizational Democracy and Influencing Factors

The ODS total score mean of the bank employees was found to be $3.24 \pm .74$, and it was considered to be medium level. In a similar study conducted with bank employees on the same scale, the organizational democracy scores of participants were found to be $3.40 \pm .88$ (Tokay and Eyüboğlu 2018). The results are very similar. In this study, organizational democracy perception of those who are single, under the age of 31, and with middle income was found to be significantly higher. It was determined that the gender and educational status of the employees did not affect their organizational democracy scores. It has been found that the perception of organizational democracy is high among those who are employees of the Islamic bank, in the first 5 years of their working life, and working as managers or officials. Tokay and Eyüboğlu (2018) found that all these variables do not affect employees' organizational democracy scores. Bilge et al. (2020) found that organizational democracy perception is not significantly related to gender and age, the participation-criticism subscale is affected by marital status, and the justice subscale is affected by education and income levels. Geçkil et al. (2016) found that gender, marital status, working time, and educational status do not affect organizational democracy, but age does in their study with nurses and physicians. In another study on healthcare workers, Geçkil and Tikici (2016) found that gender (higher perception of organizational democracy in men compared to women), profession (physicians higher than nurses), and working time (higher at the beginning of working life) affect the perception of organizational democracy. According to the above study results, it can be said that the perception of organizational democracy does not have a regular and stable relationship with the demographic and working characteristics of employees, and it differs depending on the sampling and time.

H₃: Organizational democracy perception is affected by the demographic characteristics of the employees. According to the analysis made in line with this hypothesis, it was determined that gender and educational status did not cause a significant difference, but marital status and age groups did cause a significant difference. It has been determined that the type of banks worked with, working hours, and status cause a significant difference in the perception of organizational democracy. Hence, H₃ was partially accepted.

5.3. The Impact of Organizational Democracy on QWL

There is not much research in the literature on the effects of organizational democracy on other organizational variables. This situation can be explained by the fact that the measurement of organizational democracy is relatively new. In the literature searches, there was not enough research to compare the results of the study. In this study (on bank employees), high-level correlations were found when the relationship between organizational democracy and the QWL was examined (Table 5). The positive correlation between the total score of the ODS and the WRQoL scale was calculated as .801. It has been observed that a one-unit development that will emerge at the level of perceived organizational democracy will lead to a high rate of change, such as .67, in the QWL. This value is not common in research. It caused the research findings to be checked repetitively. In the period when the study was planned and structured, although the positive effect of organizational democracy on the QWL was the results we expected and we assumed our hypothesis in this direction, the possibility of high effect at this level was not anticipated. Although there are no such research results to compare the results specific to organizational democracy, we believe that comparisons can be made by political democracy. In the 20th century, it was observed that the quality of life in countries where democracy was uninterrupted and settled with all its institutions (generally western countries) increased (Heywood 2019; Frey and Al-Roumi 1999; Yazdani 2010). Businesses that want to benefit from the positive effects of high QWL by improving the QWL of their employees may turn to practices that will increase the perception of organizational democracy. When examined in terms of subscales, it was found that there were statistically highly significant ($p = .000$) and medium- and high-level relationships between the subscales of the organizational democracy and the subscales of the WRQoL scale.

When the effect of organizational democracy perception of bank employees on the QWL is examined, it is seen that organizational democracy has 67% predictive power (Adjusted $R^2 = .67$) on the QWL (Table 6). A one-unit increase in organizational democracy causes .67 units to increase in the QWL. This rate is quite high. If the principles and rules of organizational democracy are embedded in organizations, employees will reach a significant level of QWL. When a detailed analysis is made on the subscales of organizational democracy that this value is due to, it is seen that it originates from the subscale of participation-criticism ($p = .000$), transparency ($p = .000$), and justice ($p = .002$), by

looking at the “ β ” values in terms of influence power (Table 6).

When the participation-criticism subscale, which is one of the organizational democracy subscales is examined, it is seen that “ β ” = .359 effect value on the QWL (Table 6). It is known that employees' participation in management in matters related to them leads to a high level of satisfaction and motivation. In contrast, if they can easily express the things they think are wrong or right about what is happening around them, it will make them feel “good” (high QWL). The perception of transparency can be expressed as that the individual does not carry out hidden works around him (criticism), and he is informed about the issues he needs to know. When the transparency subscale is examined, it is seen that there is “ β ” = .310 effect value on the QWL (Table 6). We can state that as the transparency perception of the employees' increases, the QWL also increases, and it is recommended that the administrations demanding high the QWL for their employees should establish a transparent organization and business culture.

Finally, the subscale of justice will be examined. Justice has been examined as a dimension of organizational democracy in this study, which is about organizational democracy. However, organizational justice has been the subject of many studies as an important variable by itself. In studies related to organizational justice, it is stated that a high level of organizational justice perception leads to positive attitudes and behaviors in employees (Gilliland and Chan 2001). In the findings of this study, it was determined that the increase in the perception of justice per the literature leads to an increase in the QWL (“ β ” = .168).

Overall, the findings of this study show that organizational democracy affects QWL. Similar studies have shown that employee democracy (Gupta 2016) and participation in management (Hyde and Gupta 2018) affect the QWL for bank employees. Mahalingam and Suresh (2017) found that the grievance handling procedure and chance to participate in decision-making affects the QWL for employees in private banks. These effects of the perception of organizational democracy on the QWL may encourage organizations to establish and develop organizational democracy practices.

H₁: The perception of organizational democracy positively affects QWL. H₁ was accepted.

6. Conclusion and Recommendations

The success of organizations is closely related to motivating employees, offering career plans, preparing positive working conditions, allowing employees' autonomy, ensuring employees' family-work life balance, and improving the QWL. Businesses implement programs to improve the QWL of employees to increase their success. Thus, they aim to increase the success of the enterprise by ensuring the happiness of the employees. The first step in improving the QWL is to determine the factors that affect them. The results of this study, which examines the effect of organizational democracy on the QWL of bank employees, revealed information that can contribute significantly to this first step.

In this study, it was concluded that bank employees' perceptions of organizational democracy, especially the dimensions of participation-criticism, transparency, and justice, significantly affect the QWL. It has been determined that bank employees' perceptions of both QWL and organizational democracy are at a moderate level. As the reasons for this, it can be said that due to the character of the competitive structure that has become tougher in the banking sector in recent years, the increasing workload and target pressure despite the decreasing number of branches and employees can be said to be effective.

The result of this research will guide managers who prepare a program to improve the QWL of employees. The fact that QWL and organizational democracy perception were determined as medium level in this study reveals the necessity of improving them. Business managers can plan programs with employees that can improve QWL. It would be useful to review the democratic practices in the organization in plans to increase the QWL. It is recommended that decision-makers and managers ensure employees' participation in decisions, instill a culture of criticism in the organization, and create a transparent and fair structure.

In the banking sector, which is one of the most competitive sectors, a structural transformation aimed at improving the perception of organizational democracy is recommended by senior management. It can be said that the dimensions of participation-criticism, transparency, and justice, which are also supported by the research results, should be taken into consideration. If an organizational climate is realized in which the equality and accountability dimensions of organizational democracy are realized, this will positively affect QWL and provide a competitive advantage.

Conversely, this research can guide researchers who will plan experimental research to improve the QWL of employees. Researchers planning initiatives to increase QWL take into account the practices of organizational democracy. Also, the study, which is limited to Konya due to time, budget, and accessibility constraints, can be repeated with a higher number of participants in different provinces, regions, and even countries. In this way, the findings to be obtained can be compared. Thus, researchers who are interested in the subject can provide more generalizable results.

Limitations and Strengths of Study

The data collected were obtained from bank employees and the findings were reached with the analysis made on the data. Therefore, it should not be ignored that the findings obtained can be generalized to bank employees according to the sample. The information obtained in this research is based on the self-report of the participants. Therefore, it should be taken into consideration that there may be a subjectivity effect in the results achieved. Another limitation is that other studies that examined these two variables together in similar samples could not be found, so the chance to compare this study's findings could not be obtained. Alternatively, the lack of a similar study can be considered as a strength/original aspect of this study.

References

- Akar, H., & Üstüner, M. (2017). Turkish adaptation of work life quality scale: validity and reliability study. *İnönü University Journal of Education*, 18 (2), 159-176.
- Albayrak, A.S. (2005). Alternative least squares technique in multiple linear connection, bias estimation techniques and an application. *ZKÜ Journal of Social Sciences*, 1(1), 105-126.
- Ayesha, T., Rahman, T., & Jahan, K. (2012). An evaluation of the quality of work life: a study of the faculty members of private universities in Bangladesh. *ABAC Journal*, 32(3), 36-57.
- Batra, R. (2016). A study of quality of work-life among banking professions. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 5(4), 202-224.
- Bilge, H., Barnuta-Misu, N., Zungun, D., Virlanuta, F.O. & Güven, H. (2020). Organizational democracy in the private sector: A field research. *Sustainability* 2020, 12, 3446
- Bolhari, A., Rezaeean, A., Bolhari, J., Bairamzadeh, S. & Soltan, A.A. (2011), The relationship between quality of work life and demographic characteristics of information technology staffs, *International Conference on Computer Communication and Management*, 5, Singapore: IACSIT Press, P. 374-379.
- Carney, B.M., & Getz, I. (2013). *Freedom to work: How to let employees do what they want to increase productivity, profit and growth*. Crown Business Pres, Praha.
- Cheney, G. (1995) Democracy in the workplace: Theory and practice from the perspective of communication. *Journal of Applied Communication Research*, 23: 3 , 167-200.
- Cox, T. & Griffiths, A. (1995). *The nature and measurement of workstress: theory and practice*. In *Evaluation of Human Work: A Practical Ergonomics Methodology* (Wilson JR., Ed.), 3rd ed. Taylor & Francis, London, pp. 553—555.
- Çelebi, F., & Uysal G. (2019). Investigation of the business life quality of bankers. *Bartın University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 10(20), 172-190.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş. (2012), Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lisrel uygulamaları, 2. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Danna, K., & Griffin, R.W. (1999). Health and well-being in the workplace: A review and synthesis of the literature. *Journal of Management*, 25(3), 357-384.
- Easton, S.A., Van Laar, D.L., (2018). *User Manual for the Work-Related Quality of Life (WRQoL) Scale*. Second Ed. Copyright University of Portsmouth.
- Erdem, M. (2010). According to the perceptions of teachers, the relationship with the quality of work life and organizational commitment in high schools. *Educational Administration: Theory and Practice*, 16(4), 511-536.
- Foley, J.R., & Polanyi, M. (2006). Workplace democracy: Why bother? *Economic and Industrial democracy*, 27 (1), 173-191.
- Frey, R., & Al-Roumi, A. (1999). Political democracy and the physical quality of life: The cross-national evidence. *Social Indicators Research*, 47(1), 73-97.
- Gazibey, Y., Türen, U., & Gökmen, Y. (2012). The effect of local energy prices on countries' ability to attract foreign direct investment. *Niğde University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 5(2), 181-194.
- Geçkil, T., & Tikici, M. (2015). A study on developing the organizational democracy scale. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4), 41-78.
- Geçkil, T., & Tikici, M. (2016). Hospital employees' organizational democracy perceptions and its effects on organizational citizenship behaviors. *Asian Pacific Journal of Health Sciences*, 3(2), 123-136.
- Geçkil, T., İleri, Y.Y., Kaya, ŞD., & Karadağ, Ş. (2016) The relationship between organizational democracy perceptions and organizational psychological capital levels of physicians and nurses. *International Journal of Recent Advances in Organizational Behavior and Decision Sciences*, 2(3), 818-835.
- Geçkil, T., Akpınar, A.T., & Taş, Y. (2017). The Effect of organizational democracy on job satisfaction: A field research. *Journal of business studies*, 9(4), 649-674.
- Gilliland, S.W., & Chan, D. (2001). Justice in organizations: Theory, methods, and applications. (Eds. N.
- Anderson, DS Ones, H. Kepir Sinangil, C. Viswesvaran) *Handbook of Industrial, Work & Organizational Psychology. Vol: 2.* (pp. 143-166). London: Sage Pub.
- Gupta, B. (2016). Factors affecting quality of work life among private bank employees. *Pacific Business Review International*, 8(9), 1-10.
- Güleç, R., & Öncül, M.S. (2019). The mediating role of psychological capital in the effects of managers' humor style on the work life of employees. *KMU Journal of Social and Economic Research*, 21(37), 157-185.
- Han, K.S., & Garg, P. (2018). Workplace democracy and psychological capital: A paradigm shift in workplace. *Management Research Review*, 42 (9), 1088-1116.
- Harrison, J.S. & Freeman, E. (2004). Is organizational democracy worth efforts? *Academy of Management Executive*, 18 (3), 49-54.
- Heywood A. (2019). *Politics. 5th Edition*. Red Globe Press. London.
- Hong, K., Tan, K., & Bujang, S. (2010). Relationships between work life quality of teachers with work commitment, stress and satisfaction: A study In Kuching, Sarawak, Malaysia. *Jurnal Teknologi*, 52(1), 1-15.
- Hooper, Daire - Coughlan, Joseph -Mullen, Michael R. (2008), "Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit", *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.

- Hyde, A.M., & Gupta, B. (2018). Factors affecting quality of work life among nationalized bank employees. *International Journal of Management, IT & Engineering*, 8(9), 285-305.
- Jerome, S. (2013), A study on quality of work life of employees at Jeppiaar Cement Private Ltd: Perambalur, *International Journal of Advance Research in Computer Science and Management Studies*, 1(4), 49-57.
- Judge, T.A., Thoresen, C. J., Bono, J.E., & Patton, G.K. (2001). The job satisfaction– job performance relationship: a qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 127, 376–407.
- Kaleem, A. (2019). *The Rationale and Development of Organization Democracy Scale*. Lahore: National College of Business Administration and Economics.
- Karaköse, B., & Bozgeyikli, H. (2012). The relationship between organizational commitment and quality of work life: a study on staff working in guidance research centers. *Hak İş International Journal of Labor and Society*, 1(2), 164-180.
- Kerr, J.L. (2004). The limits of organizational democracy. *Academy of Management Executive*, 18(3), 81-96.
- Knox, S. & Irving, J.A. (1997). An interactive quality of work life model applied to organizational transition. *Journal of Nursing Administration*, 27(1), 39-47.
- Larsen, R.J., & Marx, M.L. (2012). *Introduction to Mathematical Statistics and Its Applications*. Boston: Pearson Prentice Hall.
- Mahalingam, S., & Suresh, M. (2017). A study on quality of work life among employees in select private banks with reference to Coimbatore city. *International Journal of Humanities and Social Science Research*, 3(5), 38-41.
- McGregor, L.T. (2005). The dynamics of shared responsibility: Strategies and initiatives of participation. *CCN Conference Proceedings Bratislava*, 26-36.
- Müller-Jentsch, W. (2008). “Industrial democracy: Historical development and current challenges”, *Management Revue*, 19(4), 260-273.
- Poole, M. (1979). Industrial democracy: A comparative analysis. *Industrial Relations*, 18(3), 262-272.
- Poole, M., Lansbury, R., & Wailes, N. (2001). A comparative analysis of development in industrial democracy. *Industrial Relations*, 40(3), 490-525.
- Pot, F. & Koningsveld, E.A. (2009). Quality of working life and organizational performance - two sides of the same coin? *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 35(6), 421-428
- Sagie, A., & Koslowsky, M. (2000). *Participation and empowerment in organizations: Modeling, effectiveness and applications*. California: Thousand Oaks.
- Singh, O. P., & Singh, S.K. (2015). Quality of work life of teachers working in higher educational institutions: A strategic approach towards teacher's excellence. *International Journal*, 3(9), 180-186.
- Sirgy, M.J., Reilly, N.P., Wu, J., & Efraty, D. (2008). A Work-life identity model of well-being: Towards a research agenda linking quality-of-work-life (QWL) programs with quality of life (QOL). *Applied Research Quality Life*, 3, 181-202.
- Sümbüloğlu, K., & Sümbüloğlu V. (2007). *Biyoistatistik*. 12. Baskı. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2015). *Using multivariate statistics* (Translation editor: M. Baloğlu). Boston, Pearson.
- Tasho, W., Jordan, J., & Robertson, I. (2005). *Case study: Establishing the business case for investing in stress prevention activities and evaluating their impact on sickness absence levels*. HSE Research Report: 295.
- TBB (2019). Turkey Banks Union Data system. https://verisistemi.tbb.org.tr/index.php?/tbb/report_bolgeler
- Tokay, Ö. & Eyupoglu, S.Z., (2018). 'Employee perceptions of organizational democracy and its influence on organizational citizenship behavior'. *South African Journal of Business Management*, 49 (1), a397.
- Van Laar, D., Edwards, J.A, & Easton, S. (2007). The work-related quality of life for healthcare workers. *Journal of Advanced Nursing*, 60(3), 325-333.
- Weber, W.G., Unterrainer, C., & Höge, T., (2008). “Socio-moral atmosphere and prosocial and democratic value orientations in enterprises with different levels of structurally anchored participation”. *Zeitschrift für Personal forschung*, 22, 71-194.
- Weber, W.G., Unterrainer, C., & Schmid, B.E. (2009), “The influence of organizational democracy on employees' socio-moral climate and prosocial behavioral orientations”. *Journal of Organizational Behavior*, 30(8), 1127-1149.
- Weber, W.G., Unterrainer, C. & Palgi, M. (2011). Structurally anchored organizational democracy: Does it reach the employees? *Journal of Personnel Psychology*, 10(3), 118-132.
- Weber, W.G., Unterrainer, C. & Seyr, S. (2012). The relationship between organizational democracy and socio-moral climate: Exploring effects of the effects of the ethical context in organizations. *Economics and Industrial democracy*, 34(3), 424-450.
- Yadav, R., & Khanna, A. (2014). Literature review on quality of work life and their dimensions. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 19(9), 71-80.
- Yazdani, N. (2010). Organization democracy and organization structure link: Role of strategic leadership and environmental uncertainty. *Business Review*, 5(2), 51-73.
- Yıldız, D., & Uzunsakal. E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 14-28

Araştırma Makalesi • Research Article

Çocuk Hikâye Kitaplarında Spor ve Sağlıklı Yaşam Temasının İncelenmesi*

Investigation Of The Theme Of Sports And Healthy Life In Children's Storybooks

Mikail Tel ^a, Yunus Emre Karakaya ^b, Ercan Gür ^{c,**}

^a Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Sivrice Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, 23119, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0629-7357

^b Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, 23119, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9858-2103

^c Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, 23119, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6690-828X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Temmuz 2020
Düzeltilme tarihi: 18 Şubat 2021
Kabul tarihi: 23 Şubat 2021

Anahtar Kelimeler:

Hikâye Kitapları
Spor
Sağlıklı Yaşam

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 Temmuz 2020
Received in revised form 18 February 2021
Accepted 23 February 2021

Keywords:

Storybooks
Sport
Healthy Life

ÖZ

Bu araştırma, çocuk hikâye kitaplarında yer alan sağlıklı yaşam ve spor temalarını ortaya koymak amacı ile yapılmıştır. Bu kapsamda, Elazığ İl Halk Kütüphanesi'nde ve ilköğretim okullarında yer alan kütüphanelerde yer alan 100 kitap incelenmiştir. İncelenen eserlerde sağlıklı yaşam teması olarak en yüksek düzeyde, düzenli beslenme, çevre temizliği dinlenme gibi etkinliklere yer verildiği görülmüştür. Kitaplarda, spor teması olarak güreş, kano, basketbol gibi sporlara yer verildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, çocuklar için hazırlanan kitaplarda spor aktiviteleri ve sağlıklı yaşama yönelik çeşitlilik fazla görülse de sportif aktivitelerini anlatan metinlere düşük düzeyde yer verildiği görülmüştür.

ABSTRACT

This study was conducted to reveal the themes of healthy life and sports included in children's storybooks. 100 books, which were included in the Public Town Library and primary schools in the city of Elazığ, were examined. In the books that were under investigation, it was observed that activities, such as regular diet, environmental cleaning were included the most as themes of a healthy life. In the books, activities such as wrestling, kayaking, and basketball, were included as themes of sports. In conclusion, although it seemed like the books prepared for children included various sports activities and healthy life; it was observed that the texts that covered sports activities and healthy life were included in the texts at low levels.

1. Giriş

Eğitim, sosyal kalkınma ve ilerlemenin en temel yapı taşlarındandır. Eğitimde amaç, çocuğun bedenini, zihnini, duygularını eğitmektir. Eğitimin temeli okumaktır. Okuma zihinsel temalar içindeki bir süreçtir. Okumanın en önemli amacı okunan şeylerden anlam ortaya koymaktır (Akyol, 2006). İyi bir okuma yapan bir birey okuduğu şeylerden

çeşitli anlamlar öğrenir. Çünkü, kitaplar okuma yeteneklerini geliştirmede sık sık yararlanılan eğitim materyalleridir.

Eğitimin önemli bir parçası olan çocuk kitapları eğitimin vazgeçilmez unsurları arasında sayılmaktadır (Sever, 2002). Çocuk kitapları, çocuklar için vazgeçilmez yol göstericidir. Çocuklar, duygu, düşünce ve davranışlarıyla kendine özgü varlıklardır. Kitaplar, çocukların düşünme ve konuşma

*Bu araştırma, 25-27 Nisan 2018 tarihinde Lviv/Ukraine'de düzenlenen 6th International Conference On Science Culture and Sport'da sunulan "Çocuk Hikâye Kitaplarında Spor ve Sağlıklı Yaşam Temasının İncelenmesi" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: emrekarakaya@firat.edu.tr

becerilerinin gelişmesine katkı sağlamakla birlikte okumayı da heveslendirmektedir. Çocuklar, kitaplarla ne kadar erken tanışırsa yetişkin dünyasına olan uyumu o kadar kolay ve hızlı olacaktır.

Çocuk kitapları, çocukların sosyal, zihinsel, kişilik gelişimi, dil gelişimi gibi konularda gelişmesini sağlar (Bulut ve Kuşdemir, 2013). Kuran (2011)'a göre çocuk hikâye kitapları, içeriğiyle, kurgusuyla, dili ile çocukların beğenilerine ve zevklerine hitap etmektedir. Çünkü, kitapların eğlendirme, bilgi verme, eğitim, eğitime gibi amaçları vardır. Çocuk, kitaplar ve kitaplarda bulunan kahramanlar aracılığı ile insan gerçekliğini ve yaşamı tanımaya başlar. Kitaptaki kahramanın/kahramanların özellikleri çocuğun yeni yaşantılar ortaya koymasını sağlamaktadır (Zivtci, 2006). Bulut ve Kuşdemir (2013), çocuk hikâye kitaplarının çocuğa sağladığı faydaları şu şekilde sıralamaktadır:

- Okuma-yazma farkındalığını geliştirme
- İç dünyalarını zenginleştirme
- Yazma ve okuma aktivitelerine kaynak oluşturup okudu şeyleri anlama ve dilin düzgün bir şekilde kullanımını sağlama
- Okuduğu kitapla kendi yaşantıları arasında güçlü bir ilişki kurmasını sağlama
- Kitap okurken zevk alma ve eğlenme fırsatı sağlama
- Farklı ve yeni yaşam becerileriyle karşılaşma fırsatı verme.

Çocukların çoğu alanlarda gelişimlerine katkı sağlayan kitapların içerikleriyle ilgili faktörler önemlidir. Bunlar, "kitabın teması, işlenen tema ve konu, kahramanlar, üslup ve dil, plan" olarak sıralanabilir (Gönen vd., 2011; Demircan, 2006). Çocukların hayatında büyük bir yere sahip olan çocuk hikâye kitaplarına, gereken titizliğin ortaya konulması gerekmektedir. Bu sebeple çocuk hikâye kitaplarını ortaya koyacak yazarların, her açıdan çocukların gelişim dönemlerine hâkim olması, onların hangi şeylerden hoşlandıklarını iyi bilmesi, yazarın dilinin sade ve akıcı olması ve ana fikri kendi içinde doğal bir anlatım tarzıyla vermesi önem arz etmektedir (Dağlıoğlu ve Çakmak, 2009; Tekin, 2005; Ataseven ve İnandı, 2000). Çocuklar kitaplar içerisinde geçen karakterlerle bir özdeşim kurarak onlar gibi olma ve onlar gibi davranma davranışı göstermektedirler. Bazı değerlerin öğrencilerde yerleşmesi için kitaplar önem arz etmektedir. Bunlardan biri de sağlıklı yaşam ve spor aktiviteleridir. Spor, bir yaşam tarzıdır (Filiz, 2002). Spor faaliyetleri, insanların yaşamlarında son derece önemli bir sosyal etkinlik olarak kabul edilmektedir. Spor, insan sağlığının daha verimli bir ortamda devam etmesi için yapılması gereken fiziksel aktivitelerdir. Sağlıklı yaşama ulaşmak için spor bir araçtır.

Sağlıklı yaşam aktiviteleri, herhangi bir kronik rahatsızlığı önlemeye yönelik olmayıp, bireyin sağlık durumunu daha da iyileştirmeyi amaçlamaktadır (Edelman ve Mandle, 1986). Günümüzde, çoğu sağlık problemlerinin sağlığa ilişkin davranışların, tutumların olmayışı ve hareketli olmayan bir yaşamdan kaynaklandığı ifade edilmektedir (Redland ve Stuijbergen, 1993; Pender, 1987). Yapılan araştırmalarda, hareketli olmayan bir yaşam tarzının insanlarda çeşitli kronik hastalıklara neden olduğu belirtilmektedir (Arslan ve Ceviz, 2007; Costanzo vd., 2006; Lees ve Booth, 2005). Ayrıca, vücut kompozisyonun ve genel sağlığın korunmasında

yeterli ve dengeli beslenme ve ayrıca düzenli bir egzersize de ihtiyaç vardır (Arslan ve Ceviz, 2007). Sağlıklı yaşamda temel amaç, her yönüyle daha sağlıklı ve uzun bir yaşam sürebilmektir (Zorba, 2012). Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre "sağlık, yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak tam bir iyilik halidir" (WHO, 2006). Sağlıklı yaşam biçimi, sağlık davranışlarının sorumluluğunu alma, yeterli ve düzenli egzersiz yapma, dengeli beslenme, sigara kullanmama, kişisel temizlik, sağlık sorumluluğu, kişiler arası olumlu ilişkiler kurmadır (Özvarış, 2006). Sağlıklı yaşam biçimi aktivitelerini yaşamın bir parçası olarak ortaya koyan bir birey, sağlıklı olmayı sürdürebildiği gibi, sağlık durumunu da daha güzel bir hale dönüştürebilir (Zaybak ve Fadiloğlu, 2004). Hareketsiz bir yaşam sonucunda vücudumuzda, kas ve iskelet sisteminde, kan değerlerinde, dolaşım sisteminde, sindirim ve solunum sisteminde, stres ve psiko- sosyal fonksiyonlarda bazı sıkıntılar görülmektedir (Zorba, 2012; Erkan, 1998). Bunlardan korunmanın ve sağlığı elde etmenin tek ve en etkin yolu egzersiz yaparak sağlığa kavuşmaktır. Sağlık davranışı, bireyin sağlıklı kalması ve hastalıklardan korunması için inandığı ve uyguladığı davranışların bütün halidir. Düzenli bir egzersizin sağlıklı bir yaşam üzerinde olumlu etkisi vardır.

Bu genel bilgilerden yola çıkarak eğitimin vazgeçilmez unsuru olan kitaplar sağlıklı yaşam ve spor alışkanlığı edinmede kuşkusuz önemli bir yere sahiptir. Çocuğun hikâye kitaplarında geçen karakterleri, onların güzel davranışlarını örnek alarak kendi hayatına taşıma imkânına sahiptir. Kitaplar sayesinde çocuklar, karakterlerin davranışlarını ve yaptıklarını kendine örnek alarak bir takım alışkanlıkları kolaylıkla benimseyebilir. Yapılan literatür incelendiğinde, çocuklar için hazırlanan hikâye kitaplarının içeriğine yönelik yapılan araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Sağlıklı yaşam isteği ve spor yapmak her yaş dönemindeki bireyin önemseydiği ve devamını istediği bir konudur. Bunun bilinçli bir hale dönüşmesi ise çocukken başlayarak devam ettirilmesi ve sevdirmesiyle mümkündür. Çocuklara sağlıklı yaşam ve spor kültürü özümsetmek önemlidir. Sağlıklı yaşam ve spor etkinlikleri açısından çocuk hikâye kitaplarında bu konunun işlenmesi ve bu alışkanlığın kazandırılması önem taşımaktadır. Bu kapsamda yapılan araştırmada, çocuk hikâye kitaplarında metin içerisinde geçen sağlıklı yaşam ve spor etkinliklerinin hangi düzeyde ve sıklıkla verildiği belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Yöntem

Bu araştırma, survey modeli kullanılarak yapılmıştır. Bu model, var olan bir durumu aynı şekilde ortaya koymayı (Yıldırım ve Şimşek, 2005; Karasar, 1995) amaçlamaktadır. Geçmişte veya halen var olan bir durumu betimleyen bir araştırma modelidir. Ayrıca bu araştırma sürecinin güvenilirliği açısından, "uzman incelemesi" stratejisi benimsenmiştir (Dağlıoğlu ve Çakmak, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu kapsamda, çocuk hikâye kitaplarında sağlıklı yaşam ve spor temalarını alan metinleri değerlendirmek amaçlanmıştır.

Araştırmada, Elazığ İl Halk Kütüphanesi'nde ve bazı ilköğretim okullarındaki kütüphanelerde yer alan çocuk hikâye kitapları taranmıştır. Bu hikâye kitaplarının 89'u ulusal, 11'i yabancı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Araştırma kapsamında rastgele yöntemle seçilmiş yayınevlerinin yayınlanmış 100 hikâye kitabının içeriğinde geçen metinlerde “sağlıklı yaşam ve spor” açısından incelenmesi, araştırmacılar tarafından bir “değerlendirme formu” ile elde edilmiştir. Bu form, üç bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde kitabın adı, yazarı, yılı, yayınevi, sayfası gibi özellikleri, ikinci bölümde metinlerde sağlıklı yaşam ve üçüncü bölümde metinlerde spor öğelerini sorgulayan maddeler yer almıştır. Ayrıca, değerlendirme formunda hangi aktivitenin kaç defa yapıldığından çok, hangi sağlıklı yaşam aktivitelerinin ve hangi spor branşlarının yapıldığı değerlendirilmiştir.

Araştırmada, hikâye kitaplarının “sağlıklı yaşam ve spor” temaları açısından ortaya konulması için birincil ve ikincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında

inceleme sonucunda bu hikâye kitaplarındaki “sağlıklı yaşam ve spor” temalarının ortaya konulmasına yönelik olarak bir resmi ölçütünde olmadığı görülmüştür.

3. Bulgular

Bu bölümde ilköğretim seviyesindeki çocuklara yönelik olarak hazırlanmış hikâye kitaplarının içeriğinde sağlıklı yaşam ve sporla alakalı olan temalar verilmiştir.

Tablo 1’ e göre sağlıklı yaşamın taranan eserler içerisinde 54’ünde görülmemiştir. Kalan 46 kitap içeriğinde ise farklı düzeylerde ve sayılarda sağlıklı yaşam aktivitelerinin olduğu tespit edilmiştir. Spor teması olarak kitap içeriklerinde 68 kitapta oyun temasını içeren aktiviteler görülmemişken, 32 kitap içeriğinde ise çeşitli seviyelerde ve sayılarda spor aktiviteleri belirlenmiştir.

Tablo 1. Hikâye Kitaplarının Kitap Adı, Yazar, Yıl, Yayınevi, Sayfa, Sağlıklı Yaşam ve Spor Temalarına Yönelik Analiz

No	Kitap Adı	Yazar	Yıl	Yayınevi	Sayfa	Sağlıklı Yaşam	Spor
1	Yolcu ile Ayı	Ekrem Batur Musanoğlu	2006	Kök	18	-	Vücut Geliştirme, Yürüme
2	Bilgin Amca ve Uçan Balon	Öykü Zeren	2010	Polat	16	-	Yürüme
3	Selimin Mavi İncisi	Hikmet Ulusoy	2011	Çilek Kitapları	22	Spor, Oyun	Yüzmek, Dalgıçlık
4	İyilik Yap Denize At	Mehmet Teber	2008	Hepsi Çocuk	10	Balık Yemek, İlaç kullanmak	Kampçılık, Balık Tutmak
5	Palyaço Okulu	Mavisel Yener	2013	Bilgi Yayınevi	23	-	-
6	Vefalı At	Sara Gürbüz Özeren	2012	Damla	48	-	Güreş, At Binme
7	Şarkılı Bahçe	Münevver Oğan	2011	Yeni Umut	20	Temizlik alışkanlığı	-
8	Kimsecikler Yok Mu?	Yaprak Meral	2011	Can Sanat	33	-	-
9	Güneş ile Kovalamaca	Arife Gülemen	2005	Yeni Asya	48	Dinlenme, Düzenli Uyku	-
10	Sevimli Balık Yunus	Nurdan Damla	2010	Nesil Çocuk	16	Vücut Temizliği	-
11	Uzaydan Gelenler	Sara Gürbüz	2012	Damla	48	-	-
12	Dinazor Teri	Nefise Atçakarlar	2011	Timaş	24	-	Koşu Yapma
13	Fareli Köyün Kavalcısı	Anomin	2005	Yakamoz	10	-	-
14	Doğum Günün Kutlu Olsun	Sevda Yüksel	2016	Yuva	64	-	Balık Avlamak
15	Toprak ve Yağmur	Melike Tamsoy	2016	Yuva	64	-	-
16	Sıkıldım	Olcay Güner	2015	Elif	24	-	Yüzmek
17	Masal Güzel İsimler	İzzet Oral	2016	Yuva	64	-	Yüzme, Kano
18	Yaban Kuyuları	Hüseyin Demirkapı	2008	Zambak	40	Vücut temizliği	-
19	Özür Dilemeli Nasıl Dilemeli	İffêl Oval	2016	Yuva	64	-	-
20	Hobi Bahçesi	Nazan Özen	2016	Yuva Yayınevi	64	Diş Bakımı, Diyet	-
21	Aslanın Sırrı	Demirhan Kadioğlu	2008	Hepsi Çocuk	10	-	Dağ Tırmanışı, Yüzme
22	Tavus Kuşu	Mehmet Teber	2008	Hepsi Çocuk	10	-	Trekking, At Biniciliği
23	Evladın Böylesi	Mehmet Teber	2008	Hepsi Çocuk	6	-	At Biniciliği

24	Dilencinin Rüyası	Mehmet Teber	2008	Hepsi Çocuk	6	Sağlıklı Beslenme	-
25	Konuk At	Abdurrahman Kas	2015	Akvaryum	16	-	At Binmek
26	Sürüden Ayrılan Kuzucuk	Müzeyyen Özgül	2017	Yuva	16	-	-
27	Tilki İle Tavşan	Orhun Buğrahan	2010	Zambak	56	-	-
28	Futbol Masalı	Öznur Kalındır	2010	Coşkun	12	-	Futbol
29	Sporcu Fil Bobo	Öznur Kalındır	2010	Coşkun	12	-	-
30	Kartal ile Baykuş	Jean De Lafontaine	2010	Gönül	16	-	-
31	Hayvanlar İş Başında	Öznur Kalındır	2010	Coşkun	12	-	-
32	Dut Yemiş Bülbül	Yakup Kavaş	2008	Zambak	56	-	Okçuluk
33	Dans Eden Balıklar	Ülkü Duysak	2016	Yuva	64	Çevre Temizliği	-
34	Çoban ile Kral	Mahmut Orhan Buğrahan	2008	Zambak	56	Beslenme	Ava Çıkmak
35	Periler Diyarı	Melike Tansoy	2008	Yuva	48	Diş Temizliği, Yıkama Alışkanlığı	-
37	Baba Penguenin Fedakarlığı	Sara Gürbüz Özeren	2012	Damla	48	Düzenli Beslenme, Uyku Düzeni	Atletizm
38	Tuhaf Kaplan	Kemal Seyit	2012	Nar	17	-	-
39	Aburlup Cuburlup Tumburluplar	Meltem Erinçmen	2013	Çikolata	16	Düzenli Beslenme ve Önemi	Atletizm
40	Korsan	Feride İlgün	2015	Ferfir	48	Hareket Etme	-
41	Küçük Kırlangıç	Turgay Arıçioğlu	2009	Ünlü	16	-	-
42	Kiralık Canavar	Andreas Steinhöfel	2015	Tudem	104	-	-
43	Al Takkeli Dev ile Mor Takkeli Dev	Ayla Çınaroğlu	1996	Uçan Balık	32	Düzenli Beslenme	-
44	Çınarın Feryadı	Sana Gürbüz Özeren	2012	Damla	44	-	At Binmek
45	Altın Kanatlı Top Çin	Ayla Çınaroğlu	2009	Uçan Balık	80	-	-
46	Berber Masalı	Ayla Çınaroğlu	2008	Uçan Balık	32	Temizlik Alışkanlığı	-
47	Atatürk Olmak	Aytül Akal	2012	Uçan Balık	24	-	-
48	Açgözlü Kurt	Sara Gürbüz Özeren	2012	Damla	48	Sağlıklı Beslenme	-
49	Ellerimdeki Kelimeler	Benedicte Gourdon	2012	Desen	32	-	-
50	Duygunun Doğum Günü Armağanı	Betül Avunç	2008	Kültür	72	-	-
51	Denize Düşen Denizkızı	Çiğdem Gündeş	2008	Tudem	48	-	Yüzme
52	Obur Prenses	Çiğdem Gündeş	2008	Tudem	36	Sağlıksız Beslenme	-
53	Bilmecenin İzinde Maceranın Peşinde	Dursun Ege Göçmen	2011	Tudem	120	-	-
54	Ben Kırmadım	Sara Gürbüz Özeren	2012	Damla	47	Düzenli Beslenme	Yürüme Koşmak
55	Bisiklet Yarışçıları	Ferda İzbudak Akıncı	2014	Tudem	160	-	Bisiklet
56	Küçük Ressam	Hamdullah Köseoğlu	2011	Özyürek	48	-	-
57	Büyük Annem Cebimde	İva Frochazkova	2017	Tudem	160	-	-
58	Bayan Pimpirik	İclal Dikici	2014	Kök	110	Temizlik Alışkanlığı	-

59	Maskeli Kıraca	Fidan Çobanoğlu Kaplan	2010	Top	54	Düzenli Beslenme, Temizlik Alışkanlığı	-
60	Buzdan Köprüler Eridi	Gülнар Kandeyer	2012	Berkay	48	Düzenli Uyku	-
61	Kuş Yuvası	Leyla Fidanay	2009	Ata	57	-	Futbol
62	Deniz Yıldızı Kayası Arkadaşım Balına	Kelly Mckain	2012	Kültür	48	-	-
63	Ahmethan'ın Rüyası	Arife Kalender	2014	Neziher	40	Çevre Temizliği	-
64	Pıtırık ile Mızımız	Anomin	2004	Ata	32	Düzenli Uyku	-
65	Sıkı Dostlar	Emine Yalçın Tuğrul	2004	Ata	60	-	-
66	Hayat Ağacı	Sara Gürbüz Özeren	2012	Damla	47	Kişisel Bakım, Temizlik	-
67	Kralın Yeni Giysileri	Selver Sağlam	2008	Berkay	64	-	-
68	Kirli Mikrop ile Zararlı Mikrop	Adnan Özveri	2008	Phoenix	48	Diş Temizliği	-
69	Korkunç Gölge	Mavisel Yener	2011	Tudem	31	-	-
70	Nene Hatun	Sara Gürbüz Özeren	2012	Damla	48	Düzeni uyku	Yürüme
71	Ev Korsanı	Nurgül Ateş	2011	Çizmeli Kedi	48	-	-
72	Karadaylak	Afet Ilgaz	2006	Salıncak	48	-	-
73	Kahraman Kedi Zıp Zıp Pirelere Karşı	Alberto Pez	1997	Marsik Kitap	16	Düzensiz Uyku, Vücut Temizliği	-
74	İp Bacaklı Uzaylı Çocuk	Aytül Arar	1997	Uçan Balık	16	Düzensiz Beslenme	-
75	Güneşin Öfkesi	Sara Gürbüz Özeren	2012	Damla	48	-	Yürüme
76	Kemancı Ayı Masalı	Fatih Erdoğan	2007	Mavi Bulut	63	-	Yüzme
77	Eğlenceli Alışveriş	Ayşen Oy	2004	Epsilon	16	-	Yürüme
78	Tembel Kedi Jose	Franziska Biermann	2017	Hep Kitap	36	-	-
79	Yavru Fino	Rafet Sutuğlu	2010	Çalışkan	48	Diş Temizliği	Kayak
80	Ananemin Kedileri	Sevda Yüktel	2008	Yuva	64	-	Bisiklet Sürme
81	Ferfene	Rafet Sutuğlu	2008	Çalışkan Arı	48	Çevre Temizliği	-
82	Hayal	Melike Tansoy	2008	Yuva	63	-	Yüzme
83	Su Bebekleri	Charles Kingsley	2010	Sıradışı	48	-	-
84	Derebahçe Köyü	Rafet Sutuğlu	2008	Murat	48	-	-
85	Bilim Sanatlı Haz	Rafet Sutuğlu	2008	Murat	48	Sporun Önemi	-
86	Canım Hırkacım	Nazan Özan	2010	Yuva	64	-	Futbol
87	Kaval Çalan Balıkçı	Orhan Buğrahan	2008	Zambak	56	-	-
88	Bencil Devlin Bahçesi	Ali Olgar	2014	Gönül	64	-	Dans Etmek
89	Sinbad'ın Maceraları	Mustafa Doğru	2016	Yumurcak	16	-	-
90	Cemile Sağlıklı Yaşamayı Öğreniyor	Yasmin Bradley	2014	Kaknüs Çocuk	14	Beslenme, Sporun Önemi	-
91	Heidi	Johanna Spyri	2017	İskek	120	Beslenme	-
92	Küçük Kemancı	Eleanore H. Partem	2017	Özyürek	72	-	-
93	Robin Hood	Howard Pyle	2017	İskek	80	-	Okçuluk, Yürüme
94	Dağınık Emre'nin Rüyası	Sara Gürbüz Özeren	2012	Damla	48	Temizlik Alışkanlığı, Çevre Temizliği	Futbol, Atletizm

95	Çılgın Palyaço ile Çişil	Devrim Altay	2012	Ata	32	Sağlıklı Beslenme	-
96	Yolculuk	Önder Karçığa	2011	Morpa	32	Çevre Temizliği	-
97	Yuvasız Kalan Hayvanlar	Devrim Altay	2010	Ata	32	-	Yüzme, Koşmak, Yürüme
98	Deniz Yaz Kampında	Aydoğan Yavaşlı	2012	Bulut	32	Sağlıklı Beslenme	Yüzme, Su Topu, Basketbol
99	Mızımız Arı	Hülya Serbest	2007	Şule Çocuk	16	Sağlıklı Beslenme	-
100	Harf Küpleri	Gülнар Kandeyer	2010	Berkay	16	-	-

Tablo 2. Hikâye Kitaplarının İçerisinde Geçen Sağlıklı Yaşam Aktivitelerinin Dağılımı

Aktiviteler	Aktivite Sayısı
Düzenli Beslenme	15
Çevre Temizliği	11
Düzenli Uyku	7
Diş Temizliği- Fırçalama	4
Diyet	3
Spor Yapma Önemi	3
Dinlenmek	1
Yıkanma Alışkanlığı	1
İlaç Kullanmak	1
Oyun	1

Araştırma kapsamında çocuk hikâye kitaplarının içerikleri incelendiğinde, sağlıklı yaşam olarak belirlenen aktiviteler Tablo 2’ de verilmiştir. “*Düzenli beslenme*” kapsamında incelenen eserler içerisinde çocuklara verilmek istenen ve sıklıkla yapılan bir aktivite olarak görülmüştür. Bu aktivite, 15 kitabın içeriğinde kullanılmıştır. “*Çevre temizliği*” kapsamında incelenen eserler içerisinde çocuklara verilmek istenen ve sıklıkla yapılan bir aktivite olarak tespit edilmiştir.

Bu aktivite, 11 kitabın içeriğinde kullanılmıştır. “*Düzenli uyku*”, kitaplar içerisinde incelendiğinde, aktivite 7 kitabın içeriğinde kullanılmıştır. “*Diş fırçalama ve temizliği*” incelenen eserlerde, 4 kitap içerisinde kullanılmıştır. “*Diyet, ve “Spor yapmanın önemi”* kitaplar içerisinde 3 kitap içerisinde kullanılmıştır. “*Dinlenmek*”, “*Yıkanma alışkanlığı*”, “*İlaç kullanmak ve oyun*” kitaplar içerisinde 1 kitap içerisinde kullanılmıştır.

Tablo 3. Hikâye Kitaplarının İçerisinde Geçen Spor Aktivitelerinin Dağılımı

Aktiviteler	Aktivite Sayısı
Yüzme	8
Yürüme	8
At Binme	5
Atletizm-Koşu	6
Futbol	4
Treking-Yürüyüş	2
Ava Gitme	2
Okçuluk	2
Bisiklet	2
Balık Tutma	1
Güreş	1
Kano	1
Dağ Tırmanışı	1
Vücut Geliştirme	1
Kampçılık	1
Kayak	1
Dans Etme	1
Su Topu	1
Basketbol	1

İncelenen çocuk hikâye kitaplarında spor olarak belirlenen aktivitelerin dağılımı Tablo 3’de verilmiştir. “Yüzme” ve “Yürüme” kitaplar içerisinde çocuklara verilmek istenen ve sıklıkla yapılan bir aktivite olarak belirlenmiştir. Bu aktivite 8 kitap içerisinde kullanılmıştır. “At binme” kitap içerisinde, çocuklara verilmek istenen ve sıklıkla yapılan bir aktivite olarak tespit edilmiştir. Bu aktivite 5 kitapta farklı sayılarda metin içerisinde kullanılmıştır. “Futbol” kitap içerisinde, çocuklara verilmek istenen ve sıklıkla yapılan bir aktivite olarak görülmektedir. Bu aktivite 4 kitapta farklı sayılarda metin içerisinde kullanılmıştır. “Atletizm-Koşu” kitap içerisinde, 6 kitapta farklı yerlerde metin içerisinde kullanılmıştır. “Trekking-Yürüyüş”, “Ava Gitme”, “Okçuluk”, “Bisiklet” kitaplar içerisinde, 2 kitap içerisinde kullanılmıştır. “Balık Tutma”, “Güreş”, “Kano”, “Dağ Tırmanışı”, “Vücut Geliştirme”, “Kampçılık”, “Kayak”, “Dans Etme”, “Su Topu” ve “Basketbol” incelenen kitaplar içerisinde 1 kitap içerisinde kullanılmıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Çocuk hikâye kitapları çocukların eğitim sürecinde vazgeçilmez bir olgu olarak kullanılmaktadır. Bunun için çocukların gelişim özellikleri, yaşları, ihtiyaçları ve ilgileri göz önünde bulundurularak hazırlanmış özgün kitapların ortaya konulması önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalarda, çocukların okudukları eğitim kitaplarının dışında en fazla hikâye kitapları okudukları tespit edilmiştir (Öztürk ve Can, 2013). Gönen vd. (2004) yaptığı araştırmada, her sosyo-ekonomik seviyedeki öğrencilerin en çok roman ve hikâye türünü tercih ettikleri ve erkeklerin çizgi romanı kızlardan daha çok okuduklarını tespit etmişlerdir.

Yapılan bu araştırmada çocuk hikâye kitapları sağlıklı yaşam ve spor aktiviteleri açısından incelenmiştir. Yayınlanmış olan 100 hikâye kitabının incelenmesi neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır: İncelenen kitaplarda, sağlıklı yaşam teması olarak en yüksek düzeyde düzenli beslenme, çevre temizliği, düzenli uyku, diş temizliği- fırçalama, diyet, spor yapma önemi, dinlenmek, yıkanma alışkanlığı, ilaç kullanma, oyun gibi etkinliklere yer verildiği belirlenmiştir. Çocuklar için hazırlanan kitaplarda sağlıklı yaşamı destekleyici aktivitelere düşük seviyelerde yer verildiği belirlenmiştir. Çocukların sağlıklı yaşam alışkanlığı edinmesinde çocuk kitaplarında verilecek bu aktivitelerin önemi büyük önem taşımaktadır. İncelenen eserlerde spor teması olarak da yüzme, yürüme, koşmak, at binme, futbol, atletizm-koşu, trekking-yürüyüş, ava gitme, okçuluk, bisiklet, balık tutma, güreş, kano, dağ tırmanışı, vücut geliştirme, kampçılık, kayak, dans etme, su topu, basketbol gibi sporlara yer verildiği belirlenmiştir. Kitaplarda spor aktivitesi olarak ele alınacak aktivitelerde çeşitlilik daha fazla belirlenmiştir. Sportif aktivitelerini anlatan metinlere düşük oranlarda yer verildiği görülmüştür. Sonuç olarak, çocuk hikâye kitaplarında spor teması olarak yüzme, at binme, futbol, koşu aktivitelerine yer verilmiş, ancak genel olarak düşük seviyede yer verilmiştir. Sağlıklı yaşam teması olarak düzenli beslenme, vücut ve çevre temizliği, yürüyüş gibi daha yüksek seviyede metin içerisinde yer verildiği belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara yönelik şu öneriler sunulabilir:

- Çocuk hikâye kitaplarında sağlıklı yaşam ve spor alışkanlığının verilmesi önemli olmakla birlikte

ailelerde, medyada bu tür bilgilerin sunulması destekleyici olacaktır.

- Çocuk hikâye kitapları içerisinde geçen metinlerde sağlıklı yaşam aktiviteleri ve spor branşları açısından zenginleştirilmesi gerekmektedir.
- Çocuk hikâye kitapları okul ve sınıf kitaplıklarında daha çok yer alması sağlanmalıdır.
- Çocuk yayımlarına yönelik paydaşlar bir araya gelerek “çocuklar için yayın kriterleri” oluşturulması ve baskısı yapılan yayınların bu kriterlere uygunluğunu denetleyen aktif bir komisyon kurulması ilgili kurum/kuruluşlarca sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Akyol, H. (2006). *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Arslan, C., & Ceviz, D. (2007). Ev Hanımı ve Çalışan Kadınların Obezite Prevalansı ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 21(5), 211-220.
- Ataseven, F., & İnandı, Y. (2000). *Çocuk Kitaplarının Çeşitli Yönleriyle İncelenmesi*. 1.Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, (Sorunlar ve Çözüm Yolları), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Tömer Dil Merkezi Yayınları.
- Bulut P., & Kuşdemir Y. (2013). Tübitak Tarafından Yayınlanan Çocuk Kitaplarının İçerik Özelliklerinin İncelenmesi. *Turkish Studies*, 8(12), 215-226.
- Costanzo, C., Walker, S.N., Yates, B.C., McCabe, B., & Berg, K. (2006). Physical Activity Counselling For Older Women. *West J Nurs Res Suppl*, 28(7), 786-801.
- Dağlıoğlu, E., & Çakmak, Ö. (2009). Okul Öncesi Çocuklarına Yönelik Yayınlanan Hikâye Kitaplarının Şiddet Ve Korku Öğeleri Açısından İncelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 510-534.
- Edelman, C., and Mandle, C.L. (1986). *Health Promotion Throughout the Lifespan*, Toronto: The C.V. Mosby Company, , Princeton.
- Erkan, N. (1998). *Yaşam Boyu Spor*. Ankara: Bağrgan Yayınevi.
- Filiz, K. (2002). Sporun Tanımlanması ve Kapsamının Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma, *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 203-211.
- Gönen, M., Katrancı, M., Uygun, M., & Uçuş, Ş. (2011). İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerine Yönelik Çocuk Kitaplarının, İçerik, Resimleme ve Fiziksel Özellikleri Açısından İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 250-265.
- Kuran, Ş. B. (2011). *Çocuk Edebiyatı ve Kültür Eğitimi İlişkisi*. 3.Ulusal Çocuk Ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Kitabı (05- 07 Ekim 2011), Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi.

- Lees, S.J., & Booth, F.W. (2005). Physical in Activity is a Disease. *World Rev Nutr Diet*, 95, 73-79.
- Öztürk, E., & Can, I. (2013). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Elektronik Kitap Okumaya İlişkin Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171 (171), 137-153.
- Özvarış B. Ş. (2006). *Sağlık Eğitimi ve Sağlığı Geliştirme, Halk Sağlığı Temel Bilgiler İçinde* (Editörler: Ç. Güler ve L. Akın). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Pender, N.J. (1987). *Health Promotion in Nursing Practice*. California: Norwalk CT.
- Redland, A.R., and Stuijbergen, A.K. (1993). Strategies for Maintenance of Health-Promoting Behaviour. *Nurs Clin North Am Suppl Jun*, 28(2), 427-441.
- Sever, S. (2002). Çocuk Kitaplarına Yansıtılan Şiddet (Milli Eğitim Temel Yasası ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Bağlamında Bir Değerlendirme). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 26-37.
- Tekin, H. (2005). Çocuk Edebiyatında Şiddet Korku ve Sevgi Üçgeni. *Hece Edebiyat Dergisi*, (104-105), 304-306.
- World Health Organization/WHO. (2006). Mental Health. (Erişim: 20.12.2019), www.who.int/topics/mental_health/en/
- Yıldırım, A., & Şimşek, N. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zaybak, A., & Fadıloğlu, Ç. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Sağlığı Geliştirme Davranışı ve Bu Davranışı Etkileyen Etmenlerin Belirlenmesi. *Ege Üniversitesi, Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 20(1), 77-95.
- Zivtci, F. (2006) *Çocuk Kitaplarında Kahramanın Yeri ve Önemi*. Ankara: 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (04-06 Ekim 2006).
- Zorba, E. (2012). *Herkes İçin Yaşam Boyu Spor*. Ankara: Herkes İçin Spor Federasyonu Yayınları, Neyir Matbaacılık.

Extended Abstract

Education is the most common path to take step on for social progress and development. Aim of education is to train a child's consciousness, body and senses. Basis of education is reading. Reading is a process within mental themes. Comprehending what is read is the most substantial aim of reading. An individual who has efficient reading habits is able to get various meanings from what they read, as books are the education materials used frequently to improve reading skills.

Children's books are among the most substantial parts of education. Books, an essential part of education, have an important role on gaining healthy life and sports habits. Children have an opportunity to internalize the characters and their positive behaviors in the story books. Children might interiorize some habits by imitating the characters' behaviors with the help of the books.

Willingness to healthy life and doing sports are the issues that each individual gives importance and aims to keep on. It is only possible to make it conscious by starting at an early age and endearing it. It is essential to make sport habits and healthy life gained by children. It is a must to give these topics a place in children's story books. In the study conducted within this context, it was aimed to determine the frequency of activities about sports and healthy life in passages of the children's story books.

In this study, the survey model was used. This model aims to realize an existing situation as it is. Within this context, it was aimed to evaluate the passages that include sports theme and healthy life in the children's story books.

100 books, which were included in the Public Town Library and primary schools in the city of Elazığ, were examined. In the books that were under investigation, it was observed that activities, such as regular diet, environmental cleaning, regular sleep, teeth hygiene-brushing, diet, the importance of exercise, resting, were included the most as themes of a healthy life. 89 % of these story books were penned by national authors while 11 % of them were penned by foreigner authors.

In the research context, searching the passages of 100 published story books in the publishing houses selected in a random way in terms of healthy life and sports was fulfilled by the researchers with an evaluation form. In the study, in order to have the books analyzed in terms of healthy life and

sports themes, primary and secondary resources were aimed to be received. In the study, it was found out that healthy life and sports themes in the story books were not in a formal standard.

As a result of searching about 100 story books, these results were obtained: In the analyzed books, it was determined that activities like playing games, taking pills, bath habits, having a rest, doing sports, going on a diet, teeth care, sleeping regularity, environmental cleaning, regular diet were observed in the highest level as the theme of healthy life. In the books prepared for the children, activities which are supportive for healthy life were observed in lower rate. These activities which will be included in the story books have importance for the children to get healthy life habits. In the analyzed books, swimming, running, horse riding, football, athletics, trekking, hunting, archery, cycling, fishing, wrestling, canoeing, mountain climbing, body building, camping, skiing, dancing, water polo, basketball were observed as the theme of sports. It was stated in the books in which the activities that will be taken as sports activities that variety was more. Passages which tell about sports activities were placed in low rate in the books. Consequently, in the children's story books, a small place was given to swimming, horse riding, football, running activities as the theme of sports. It was stated that a big place was given to activities like body and environmental cleaning, regular diet, and walking in the passages as the theme of healthy life. These might be presented according to the results received from the study:

- It is essential to convey the habits of healthy life and sports in children's story books, and these subjects must be presented to the parents and in media, as well.
- The passages in the children's story books must be enriched in terms of healthy life activities and sports branches.
- It must be provided that children's story books have more places in the bookshelves of the schools and classrooms.
- Publishing Criterias for Children must be constituted, and a committee must be created to control the suitability of these publishings to those criterias.

Derleme Makale • Review Article

Reconciling Corporate Entrepreneurship and Product Innovation: An Evolutionary Economic Overview

Kurumsal Girişimcilikle Ürün İnovasyonunu Bağdaştırmak: Evrimsel Ekonomi Açısından Bir İnceleme

Burak Erkut ^{a,*}

^a Asst. Prof., Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Bahçeşehir Cyprus University, TRNC.
Fellow, Institute for Research in Economic and Fiscal Issues (IREF), Paris, France.
ORCID: 0000-0001-7746-782X

ARTICLE INFO

Article history:

Received 2 July 2020

Received in revised form 16 February 2021

Accepted 11 March 2021

Keywords:

Corporate entrepreneurship

Product innovation

New product development

Evolutionary Economics

ABSTRACT

Corporate entrepreneurship is an important tool for creating and keeping competitive advantage. In the past decades, the interest of researchers in corporate entrepreneurship increased. Nevertheless, little has been written on the corporate entrepreneurship – product innovation nexus. It is a known fact that product innovations may create new markets and corresponding competitive advantages for firms. This review aims to reconcile corporate entrepreneurship with product innovation. The purpose of this review is therefore to provide an integrated framework of product innovation and corporate entrepreneurship based on recent findings. The results have both theoretical and practical implications.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 2 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 16 Şubat 2021

Kabul tarihi: 11 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Kurumsal girişimcilik

Ürün inovasyonu

Yeni ürün geliştirme

Evrimsel Ekonomi

ÖZ

Kurumsal girişimcilik, rekabet avantajı oluşturmak ve bunu korumak açısından önemli bir araçtır. Kurumsal girişimcilik son senelerde araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Buna rağmen kurumsal girişimcilik – ürün inovasyonu bağlantısıyla ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır. Ürün inovasyonunun yeni piyasaların oluşumu ve buna bağlı olarak inovasyonu sunan şirkete rekabet avantajı kazandırması özellikleri bilinmektedir. Bu derlemenin amacı, kurumsal girişimciliği ürün inovasyonu ile bağdaştırmaktır. Bu bağlamda amaçlanan, literatürde yer alan çalışmalardan yola çıkarak bu iki unsuru bağdaştıran bir çerçevenin ortaya çıkmasıdır. Bu derlemenin sonuçlarının hem kurumsal hem de uygulamalı çıkarımları vardır.

1. Introduction

At the beginning of 1970s, a group of IBM Germany employees (four present and a former) noticed that there was a pattern in the needs of the customers they consulted on what kind of business software they ordered, and aimed to offer a standardized, integrated software program that would enable data processing in real time in order to meet the demand – something that was not available back then. When they talked to IBM Germany's managers about their idea, the managers gave them a cold shoulder, saying that the idea was

not only worthless, but also not realizable. After resigning from IBM Germany, they established their own firm to commercialize this product innovation. 50 years later, the firm is known as SAP (Systems, Applications and Products in Data Processing) and it is worldwide the leading firm in business software industry (Erkut, 2018a, 2018b). This may be one the most famous stories of successful product innovation and the corresponding stage of pioneer market shaping. Especially with regard to IBM Germany's decision of rejecting the development of such a software program in

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: burak.erkut@baucyprus.edu.tr

IBM Germany facilities in the first place is subject to discussion, emphasizing the lack of corporate entrepreneurship (Audretsch & Link, 2012; Erkut, 2018b). Audretsch & Link (2012) come to the conclusion that it is the knowledge filter, defined as a filter that “prevents or impedes knowledge accruing from investments made by incumbent firms and other organizations from actually being implemented and commercialized by that incumbent firm” (Audretsch & Link, 2012: 12), which prevented IBM Germany managers to accept and encourage the development of the idea (and the corresponding new product) within IBM facilities. According to the authors, this uncertainty is in the nature of new ideas forming the background of innovative activities; no one can predict their outcome or potential and judge them accordingly (Audretsch & Link, 2012).

The question that is still unanswered is whether corporate entrepreneurship can exploit such opportunities which are based on new ideas and – by their very nature – involve a high degree of uncertainty and risk. Corporate entrepreneurship can provide a means to an incumbent firm for exploiting new profit opportunities. Apart from new profit opportunities, it can also revitalize organizations and enhance productivity (Zahra, 2015).

In the recent years, the interest of scholar community on corporate entrepreneurship has grown. Nevertheless, research gaps still exist that need to be closed. To be more specific, (Popowska, 2020) mentions that corporate entrepreneurship literature is a predominantly quantitative literature, indicating critical problems such as sample size or the quality of respondents. The author concludes that there is a research gap in qualitative, conceptual-theoretical studies in corporate entrepreneurship and another research gap in the multitude of the measurement tools for corporate entrepreneurship. Hence, the author concludes that more emphasis should be given on understanding the basic concepts of corporate entrepreneurship and linking them to concepts of relevance in order to clarify the measurement problem. In addition, the research by (Tseng & Tseng, 2019) highlights that there may be a heterogeneity across different industries or firms regarding their corporate entrepreneurship activities. Therefore, basic concepts underlying this heterogeneity need to be explored in detail in order to show their relation and their common features across firms and sectors. By discussing these unexplored areas of corporate entrepreneurship, it should also be said that it is not only the entrepreneurial part, but also the innovative part which constitutes a challenge for research. A recent literature review by (Erkut, 2020) indicates that product innovation remains as the black box in the economics and business literature; and a more challenging issue is whether and how established firms can break the chain of the knowledge filter (Acs, Audretsch, Braunerhjelm, & Carlsson, 2004). These are the points of departure of this research. The author aims to provide a theoretical overview of reconciling corporate entrepreneurship with product innovation.

As early as 1994, it has been identified that “the necessary activities of product innovation do not fit into the institutionalized practices in large old firms. These activities either violate the existing system of thought and action, or fall into a vacuum where no shared understandings exist to make them meaningful.” (Dougherty & Heller, 1994: 201).

According to Ben Arfi & Hikkerova (2019) as well as Kuratko, Hornsby, & Hayton (2015) and (McFadzean, O’Loughlin, & Shaw, 2005), there is a need to develop a better understanding of the links between corporate entrepreneurship and innovations, especially from the theoretical perspective. Since the literature on innovation primarily deals with process innovations, there is also a gap in understanding product innovations from an economic point of view (Erkut, 2016b, 2020). (Ireland, Kuratko, & Morris, 2006) indicate that 21st century is a century of knowledge and ideas being strategically more relevant than physical assets a firm possesses. As knowledge and ideas can be turned into commercially valuable assets by means of innovations, ways of utilizing new and commercially relevant ideas in established enterprises require more attention. How corporate entrepreneurship can be utilized as a tool to provide fertile grounds for the emergence of product innovations remains as a black box in the entrepreneurship literature. This article aims to provide a contribution to the attempts of closing these research gaps, since reconciling corporate entrepreneurship and product innovation can provide interesting insights to both research and practice (Jennings & Young, 1990). The rest of the paper is organized as follows. In part 2, the study design will be explained. In part 3, entrepreneurship and in particular corporate entrepreneurship will be explored. In part 4, innovations and in particular product innovations will be explored. The concepts of product innovation and corporate entrepreneurship will be unified in the theoretical framework of evolutionary economics in part 5. The concepts will be further discussed in part 6, in which both conclusions and recommendations will be provided.

2. Study Design

This paper utilizes exploratory-qualitative research in terms of a literature review in order to identify an approach for reconciling corporate entrepreneurship and product innovation. Keywords (entrepreneurship, corporate entrepreneurship, innovation, product innovation, new product development) were identified to use in the search for the relevant literature. Afterwards, databases were identified for the search phase. These include several electronic databases available via the BAU Global Network, including journals, proceedings, books; online sources such as Google Scholar and content aggregators such as Web of Science and online libraries accessible via the BAU Global Network. Within these sources, all years available were included in the analysis.

The search procedure continued by identifying relevant papers in which the terms “entrepreneurship” and “corporate entrepreneurship” were crossed with “innovation”, “product innovation” and “new product development”. Articles were screened by focusing on their relevance; those which did not primarily deal with the focus of this research were eliminated accordingly. In addition, those papers or books which only briefly mentioned the aforementioned concepts, but did not analyze them in depth, were also eliminated. These steps are important, since the literature on corporate entrepreneurship includes a multitude of aspects that are not restricted to innovation only.

In order to achieve the desired outcome of reconciling corporate entrepreneurship and product innovation, firms

need to overcome the knowledge filter, but this may not be an easy obstacle to overcome. In order to help firms reconcile these two concepts, a study framework is developed following the advice by (Chebbi, Yahiaoui, Sellami, Papisolomou, & Melanthiou, 2020). The study framework is conceptualized in Figure 1 and indicates that the firm, together with its internal stakeholders is the point of departure of this reconciliation. Through efforts of the change management, entrepreneurial conditions should be provided for the emergence of new ideas, which, through corporate entrepreneurship, can turn into new products that can shape the market.

The study design is based on the final block of the framework, i.e. what literature can deliver as inputs to reach to the point of the reconciliation of product innovation and corporate entrepreneurship. Whereas (Chebbi et al., 2020) mainly focused on implementing an organization-wide strategy to explain internal stakeholders why change is necessary in the firm, the current study specifies the adaptation of corporate entrepreneurship in a specific setup, that is, to overcome the knowledge filter.

Figure 1: Study Framework.

The choice of the theoretical framework for this study is evolutionary economics. Evolutionary economics as opposed to neoclassical economics focuses on the emergence of non-foreseeable novelties such as product innovations and analyzes their emergence as well as dissemination by means of action-generated processes that are non-predictable (Erkut, 2020). Evolutionary economic models are suitable for the analysis of entrepreneurial and innovative activities, since the mechanism behind these activities goes back to a new-to-the-world idea, which is groundbreaking and unpredictable. In the particular context of the study, the hitherto disconnected notions of corporate entrepreneurship and product innovation can be unified in this particular framework, since the connecting element goes through the generation of new knowledge – and neoclassical models of economics of innovation can only deliver an optimal outcome based on the set of all possible outcomes (Erkut, 2020). Such a scenario, in turn, implies that all possible outcomes are known, which is a contradiction to the uncertain and unpredictable nature of innovations – in particular, product innovations, which shape new markets or new market segments.

3. Entrepreneurship and Corporate Entrepreneurship

In the context of this article, entrepreneurship is defined as the process of recognizing the commercial potential of an invention and organizing the necessary capital, talent and other resources in order to turn an invention into an innovation (Audretsch et al., 2002). Even though this definition may seem straightforward to the reader, entrepreneurial studies are far from being complete. Entrepreneurship and entrepreneurial behavior has been on the agenda of researchers latest since the famous contributions of Joseph Alois Schumpeter (1934, 1976). Both in terms of research, teaching and societal valuation, entrepreneurship has given great importance in the last decades. Schumpeter's theory on creative destruction implies that a dynamic economy is characterized by entry and exit of firms as a result of entrepreneurial activities turning new ideas into new products or services (Block, Fisch, & van Praag, 2017). However, even within the Schumpeterian contributions, there is the distinction between the perspective of the young Schumpeter and the old Schumpeter. Young Schumpeter observed the entrepreneur who makes new combinations as the source of innovation (Schumpeter, 1934), whereas old Schumpeter viewed large and established firms as the source of innovation (Schumpeter, 1976). These two hypotheses of Schumpeter are known as Mark I and Mark II in the literature, and in a way, Mark I identifies an innovative entrepreneur without a firm, whereas Mark II identifies an innovative firm without an entrepreneur (Block et al., 2017). This does not mean that these were two incompatible perspectives; rather, he proposed that "there is an evolutionary progression over time of different regimes of innovation and entrepreneurship" (Granstrand & Alänge, 1995: 134). However, due to this historical lock-in effect, theories of entrepreneurship either ignored the role of the firm in this setup, or the role of the entrepreneur (Witt, 1999). Some exceptions in this case are Casson (1982), Erkut (2016), Foss (1994, 1998) and Witt (1998, 1999). Nevertheless, the connection between the entrepreneur as a person and his or her firm as an organization did not attract the interest of researchers to a large extent.

In the context of this article, corporate entrepreneurship is defined as "the carrying out of innovations by existing privately owned firms (small or large)" (Granstrand & Alänge, 1995: 136). Covin & Miles (1999) give the most common examples of corporate entrepreneurship as the cases of (1) an established firm entering a new business, (2) individual(s) focusing on new product development in a corporate context and (3) the change in the organizational perspective and operations as a result of an entrepreneurial philosophy. Within this background, corporate entrepreneurship is one of the stages of the evolutionary progression in the theory of Schumpeter, starting from the one-man show of the entrepreneur, after which the entrepreneur conceptualizes his business idea and organizes his activities within a corporation in case of success (Witt, 1999). Nevertheless, as recently pointed out by (Popowska, 2020), this evolutionary progression is not separable from a constant evolution of the domain and the definition of corporate entrepreneurship. The concept overlaps with concepts like intra-corporate entrepreneurship (Pinchot III &

Pinchot, 1978), intrapreneurship (Antoncic & Hisrich, 2001), entrepreneurial orientation (Hornsby, Kuratko, & Zahra, 2002; Knight, 1997; Miller, 1983), and corporate venturing (Vesper, 1990). According to (Danışman & Erkocaoğlan, 2007), these and similar terms are used interchangeably but all refer to organizational activities towards innovativeness and entrepreneurship. In addition to this heterogeneity in definitions, the nature of corporate entrepreneurship changed in the highly digitalized, globalized 21st century (Morris, Kuratko, & Govin, 2010).

One of the early works regarding corporate entrepreneurship is the work by Miller (1983) who used a typology of firms to explore the antecedents of corporate entrepreneurship. This typology involved three types of firms (simple, planning, organic) and the empirical analysis resulted in showing that in case of simple firms, corporate entrepreneurial activities were largely determined by the characteristics of the leaders; in case of planning firms, these activities were largely determined by well planned and executed product-market strategies; and in case of organic firms, these were largely influenced by the environment and the firm structure. Kanter (1985) also focused on corporate entrepreneurship in terms of identifying that managing an established firm involves a conflict of administrative management and entrepreneurial management. To be more specific, established firms very often fail to recognize different needs of these two types of management, but they need both in order to ensure that the firm is both efficient and innovative. identifies that innovations and new ventures are associated with four types of properties: uncertainty, knowledge-intensity, competition with alternative courses of action, and boundary-crossing.

Influenced by Miller's findings, Shaker A. Zahra investigated corporate entrepreneurship activities and their antecedents. The author found out that environmental factors, strategical factors as well as organizational structures and values are all associated with corporate entrepreneurship, and gave empirical evidence of positive contributions of corporate entrepreneurship to the financial performance of the observed firms (Zahra, 1991). Zahra (1993) delivered empirical evidence that in growth environments, corporate entrepreneurial activities would emerge, whereas static environments were negatively influencing corporate entrepreneurial and renewal activities. Zahra (1996) identified that perceived technological opportunities may positively influence corporate entrepreneurship. Even though financial outcomes of corporate entrepreneurial activities are known (Zahra, 1993), what is more important is that corporate entrepreneurship can contribute to the emergence of new knowledge. Over the course of corporate entrepreneurial activities, participants of these activities not only accumulate knowledge, but also transfer it (Zahra, Nielsen, & Bogner, 1999). Through the accumulation and transfer of knowledge, new knowledge is created which serves as the initial step of introducing novelties (Zahra, 2015). From Zahra's contributions, one can identify that corporate entrepreneurship involves the creation of new knowledge serving as the basis of new products or services – in other words, corporate entrepreneurship is a knowledge generation process within a firm. From the previous literature, one can identify the following antecedents of corporate entrepreneurship (Antoncic, 2007; Antoncic & Hisrich, 2001; Covin & Slevin, 1991; Hornsby

et al., 2002; Khandwalla, 1977; MacMillan, 1986; Merrifield, 1993; Zahra, 1986, 1991, 1993): corporate culture, firm structures, top management support, organizational values, communication, perceiving the environment, reward structures, autonomy, mission strategy, control mechanisms, risk taking, availability of resources, working environment, loose hierarchies, competitive tactics. These can boil down to three factors of environmental aspects (perceiving the environment, availability of resources), organizational factors (corporate culture, firm structures, top management support, working environment, loose hierarchies, risk taking) and strategic factors (communication, reward structures, autonomy, control mechanisms, mission, strategy, competitive tactics). In the analysis of Guth & Ginsberg (1990), the organizational factors can be sub-divided into organizational conduct and organizational performance, but since the primer of Zahra (1991), these three factors usually dominate the literature.

According to Kuratko et al. (2015), the six core topics that dominate the literature about corporate entrepreneurship since the last few decades are defining the concept of corporate entrepreneurship, management focus, implementation of corporate entrepreneurship, developing metrics and assessment methods, and aligning corporate venturing and strategic entrepreneurship. The authors mention that these six core topics cannot remain alone to be studies, and highlight some of the more recent topics that are emerging. More recently, the interest in corporate entrepreneurship came mainly from the direction of strategic management (Acs, Stam, Audretsch, & O'Connor, 2017; Boone, Lokshin, Guenter, & Belderbos, 2019; Burgers & Covin, 2016; Kearney & Morris, 2015; Kuratko et al., 2015; Turner & Pennington, 2015). This dominance of the strategic management scholars in the literature of corporate entrepreneurship necessarily shifted the discourse more towards topics such as diversity of top management and its influence to corporate entrepreneurship (Boone et al., 2019), high-impact "Unicorn" ventures (Acs et al., 2017), motivation-opportunity-ability frameworks to enhance the knowledge sharing culture within firms (Turner & Pennington, 2015), structural differentiation and integration (Burgers & Covin, 2016), strategic renewal in public sector organizations (Kearney & Morris, 2015) and strategic renewal and innovative business models (Kuratko et al., 2015). While both the conventional and the more recent topics are worth studying, the fact that innovation literature is more leaning towards process innovations leaves the attempt of reconciling corporate entrepreneurship and product innovation as a deserted research area. An early work by (Jennings & Young, 1990) focuses mainly on the measurement issues, in particular, the authors focus on comparing subjective and objective measures of corporate entrepreneurship and product innovation and highlight that objective and subjective measures of product innovation in the context of corporate entrepreneurship can be used interchangeably. A recent exception in this case is, as mentioned earlier, the research done by Ben Arfi & Hikkerova (2019). While still remaining in the motivation-opportunity-ability framework, the authors employed a longitudinal multi-case study approach and found out that corporate entrepreneurship has a positive impact on product innovation, and this impact is enhanced by the presence of

digital platforms, which can serve as a means of knowledge sharing.

4. Innovation and Product Innovation

In the context of this article, innovation is defined as “the first introduction of a new product, process or system into the ordinary commercial or social activity” (Freeman, Clark, & Soete, 1982: 201). In the context of this article, product innovation is defined as “a product, made available to potential users, that is new or significantly changed with respect to its characteristics or intended uses” (Gault, 2018: 619). In the contemporary perspective, the distinction between process innovation and product innovation indicates that product innovation is the introduction of a new product with a commercial value to the market (Erkut, 2016b). According to a Boston Consulting Group Senior Executive Innovation Survey, 70% of senior executives participated considered that new products play an important role in their firm’s future; furthermore, 72% of the participants considered innovations as one of the top three priorities for their firm (Andrew, Manget, Michael, Taylor, & Zablitz, 2010).

Product innovations start with the perception of the environment and continues with recognizing patterns from the environment. The latter leads to the emergence of new knowledge, such as new goods or new services. New knowledge alone is not enough for the penetration into the new market or new market segment. Instead, business conceptions are required to conceptualize a business idea out of this new knowledge. This is done by the capabilities, with which an artefact emerges and shapes the market. So far, this paragraph offers the brief summary of the conceptual model of product innovation and market shaping in the contribution of Erkut (2016). This conceptual model goes back to the contributions of F. A. von Hayek, Ulrich Witt and Joaquin Fuster on the related topics, and offers an evolutionary/cyclical perspective to the emergence of new ideas and their transformation into new products, with which markets can be shaped in an open-loop evolving environment.

The importance of product innovations lies in their value for creating and keeping a competitive advantage by matching needs of the customers with technology, expanding the product portfolio and shaping new market segments (Kuncoro & Suriani, 2018). Whereas creating a competitive advantage may occur many times, keeping it by further product innovations seem to be problematic for many firms (Erkut, 2018a). However, this does not mean that achieving further product innovations to remain competitive is a Herculean task. On the contrary, a firm requires the necessary conditions for the product innovation to be emerged, since we can only provide the necessary conditions for the emergence of new knowledge – but we cannot plan it precisely (Lampel, Mintzberg, Quinn, & Ghoshal, 2014). An important contribution in the literature on corporate entrepreneurship regarding the role of innovations is done by Baden-Fuller (Baden-Fuller, 1995). In his contribution, Baden-Fuller argues that creating and keeping a sustainable competitive advantage goes through the capacity to manage the change internally, and managing the change internally is associated with corporate entrepreneurship (Baden-Fuller, 1995). To be more precise, in Baden-Fuller’s point of view,

innovation is associated with changing the patterns of behavior within the firm (a notion that is related to the resource-based view of the firm), with which new knowledge, new routines and new capabilities can emerge. For the emergence of new patterns of behavior within the firm, corporate entrepreneurship is required. Corporate entrepreneurship can build up and increase the capacity of the firm to focus on innovations in a strategically faster way than its competitors (Baden-Fuller, 1995). Whereas this may sound pretty much straightforward and no news to the researchers and practitioners, one should not forget that there is no ready-made recipe to apply for such complex phenomena, as firms differ from each other in many aspects, and the entities which constitute firms have different relations among each other in each case.

Regarding its ability to increase the capacity of the firm to focus on innovations, corporate entrepreneurship can be described based on four dimensions (Antoncic & Hisrich, 2001): new business venturing, innovativeness, self-renewal, and proactiveness. These are also the building blocks of the Schumpeterian entrepreneurship concept discussed earlier. In this four dimensional perspective, innovativeness is associated with new technologies, and in particular, product and service innovations as well as process innovations. A factor that has an impact on product innovation is technological leadership. Whereas some authors argue that the impact is of positive nature (Covin & Slevin, 1991), others conclude that technology leadership actually impedes new product development, and hence, product innovations (Kusunoki, 1992). Others, for example Erkut (2016a) and Schirmer and Ziesche (2010) propose that managing diversity and diversity of ideas should be bottom-up, and include the strengthening of self management and self control as firm policy requirements that are necessary for the emergence of innovations. As a more fuzzy approach is also the case with new product development (Erkut, 2016b), Hampel, Perkmann, & Phillips (2020) propose that corporate entrepreneurial innovators should distance themselves from a strict step-by-step planning approach to use more experimentation in their activities. Experimentation, defined as “a systematic way for entrepreneurial innovators to learn about market opportunities and how they may exploit them” (Hampel et al., 2020: 2), has a set of unique properties that can create a distinction of this method in comparison to other methods of innovation management. According to Hampel et al. (2020), experimenting with innovations can match the supply of ideas and capabilities with the customer demand by focusing on the problems of the target customer groups. In addition, instead of strict market research results, the innovation process can be an emergent one by focusing on hypotheses regarding the needs and problems of customers, and sequentially moving towards a refinement of these hypotheses to reach a satisfactory product-market fit.

Regarding innovation and corporate entrepreneurship, recent approaches (Erkut, 2016a; Lee, Lee, & Garrett, 2019; Morris et al., 2010; Ramadani et al., 2019; Tseng & Tseng, 2019) focus on the impact on firm performance. Erkut (2016a) explores how innovators in SAP Labs India perceive the innovation process within their organization, and indicate that being close to customers and self-empowerment provide fertile grounds for innovative activities in SAP Labs India. Lee et al. (2019: 2) indicate that firm exploration, defined as

“the experimentation with new alternatives that have returns that are uncertain, distant, and often negative”, has positive impacts on radical product innovation activities. According to the authors, radical product innovation activities, in turn, have a positive effect on firm performance. In particular, quick changes in customer preferences and short life cycle of new products, employing product innovation activities gives high-tech firms a chance to survive (Lee et al., 2019). The book by (Morris et al., 2010) indicates that corporate entrepreneurship and innovativeness is an interplay of a number of factors such as culture, strategy, structure as well as human resources. The authors conclude that corporate entrepreneurship should be tied up with a sense of freedom in the organization, combined with a necessary capital in order for new ideas to emerge, and successfully turn into innovations. Ramadani et al. (2019) focus on transition economies, and deliver empirical evidence for the positive impact of product innovation on firm performance. In addition, a positive relation between time being spent on innovation and the decision to innovate is identified. Regarding ways of increasing corporate entrepreneurial activities in terms of increasing the innovation performance of firm employees, Tseng & Tseng (2019) identify six strategies, which are (1) motivating employees to focus on innovative behavior, (2) concentrating entrepreneurial ventures through an organization-within-corporation approach, (3) supporting innovative-minded employees to discover and utilize their full potential, (4) giving incentives to corporate entrepreneurs, (5) encouraging employees to employ a broad perspective with respect to the organization, and (6) educating employees on issues related to corporate entrepreneurship. In an empirical analysis, (Kassa & Satya Raju, 2014) indicate the following factors of corporate entrepreneurship which can contribute to innovations: (1) Management support, (2) rewards, (3) autonomy and (4) time availability. According to the authors, the organizational structure of a firm needs to be redesigned to utilize these factors for an entrepreneurial orientation. Similarly, (Bulut, Fiş, Aktan, & Yılmaz, 2008) indicate that supporting innovative ideas in a firm can lead to an overall innovative tendency in that firm, which can retain in the firm culture as a characteristic, and can lead to long term competitive advantages.

5. Corporate Entrepreneurship and Product Innovation

The previous two sections explained the concepts of corporate entrepreneurship and product innovation separately. The aim of this section is to unify both concepts in a theoretical framework. This theoretical framework should serve as a reconciling tool for corporate entrepreneurship and product innovation both for research and for practical purposes.

The starting point is the contribution by (Erkut, 2016b). The contribution of (Erkut, 2016b) focuses on a four dimensional, cyclical explanation of the product innovation and the corresponding pioneer market shaping phase. The uniqueness of this model is that it overcomes the weaknesses of Mark I and Mark II by focusing on innovation and capabilities in a unifying framework. The author's focus on product innovation and market shaping starts with the nano dimension (perceptions). In the nano dimension, the

individual actor (or actors) perceive the world around them, and out of their perceptions, new and subjective knowledge is generated, corresponding to the micro dimension. So far, these two dimensions describe how an idea emerges and can lead to the generation of new knowledge, for example, in the form of a product innovation.

However, just like the case of the emergence of SAP's product innovation, shaping a new market is not restricted to the introduction of a product innovation only (Erkut, 2016b). The basic difference between an invention and an innovation is the commercial value of the latter (Erkut, 2020), however, the process does not stop at the point of having a new product.

Instead, the product innovation, which is the invention of a new product with a commercial value, further needs to be situated in a business model. A product innovation's commercial value is undisputable, but the business model is required so that the technological knowledge embodied in the product innovation can reach out to the market in terms of a commercial, market shaping entity. In other words, market shaping is not only about “what” the new product is, but “how” the new product is going to be made into an artefact, with which capabilities of employees, with which technological conditions, market conditions, incentives, support mechanisms, enabling factors, impediments and so on... The successful transformation of a product innovation into an artefact goes through the meso dimension, which corresponds to capabilities. However, the process does not stop at the macro dimension of the introduction of an artefact to the market, but rather goes back to the nano dimension, and through that way, the cycle continues. This is so far a fair summary of the model developed in (Erkut, 2016b).

In the following, the four dimensional theoretical model will be utilized to assign the findings from the literature for reconciling product innovation and corporate entrepreneurship.

The Nano Dimension: Perceptions

The starting point of any innovative idea is considered as the perception of the environment in the broad sense (combining ecological, social and business-related issues). In the theoretical model of Erkut (2016b), this is the nano dimension, and for influencing the perceptions of employees in order to reconcile product innovation and corporate entrepreneurship, the first step should be to focus on the perceptions of the employees as potential corporate entrepreneurs. How the perceptions of the employees can be influenced, according to the analyzed research, can be done by a number of activities and policies. An active role is assigned to the organizational structure and policies of a firm, as proposed by (Antoncic & Hisrich, 2001; Baden-Fuller, 1995; Bulut, Fiş, Aktan, & Yılmaz, 2008; Covin & Miles, 1999; Erkut, 2016a; Hampel, Perkmann, & Phillips, 2020; Kassa & Satya Raju, 2014; Schirmer & Ziesche, 2010; Tseng & Tseng, 2019; Zahra, 1996). These organizational policies include employing an entrepreneurial philosophy to change the organizational routines (Baden-Fuller, 1995; Covin & Miles, 1999), giving the employees freedom to go into new directions by means of employing self management, self control, proactiveness and renewal policies (Antoncic & Hisrich, 2001; Erkut, 2016a; Schirmer & Ziesche, 2010), allowing them to experiment with new

ideas (Hampel, Perkmann, & Phillips, 2020) and creating the conditions for the employees to perceive technological opportunities (Zahra, 1996). An important issue pointed out in the literature is the support environment to influence perceptions by means of incentives and education (Bulut, Fiş, Aktan, & Yılmaz, 2008; Kassa & Satya Raju, 2014; Tseng & Tseng, 2019).

The Micro Dimension: Knowledge

Once the perceptions are being formed, the issue that comes up next is how new knowledge can be generated based on the perceptions of the employees. In other words, out of the individual knowledge on the cognitive level, market quasi-knowledge is generated by means of a technological novelty (Erkut, 2016b). Here, the focus of attention should be what happens to individual and tacit (non-codified) knowledge in the minds of the employees, and results of the literature review indicate that knowledge sharing is a central issue for the generation of new knowledge (Ben Arfi & Hikkerova, 2019; Zahra, 2015). Since corporate entrepreneurship and product innovation cannot be isolated from the social context, an important implication regarding knowledge sharing is given in the work by (Ben Arfi & Hikkerova, 2019). The authors provide empirical evidence that digital platforms can enhance knowledge sharing. Since the implications of COVID-19 and the “new normal” mode of working in home office seem to be long-lasting, and influencing the nature of how corporate entrepreneurial activities will be realized, digital platforms can emerge as a tool to enhance the generation of new knowledge in the form of product innovations. Zahra (2015) makes a similar comment on knowledge sharing. The perspective by Zahra (2015) implies that knowledge and technology transfer are relevant activities for the emergence of product innovations. Finally, the book by Morris et al. (2010) highlight that in addition to the freedom to develop new products, the necessary capital for their development is also a must for corporate entrepreneurial activities targeting product innovations.

The Meso Dimension: Capabilities

In the following, a particular issue of the model should be highlighted: The meso dimension of capabilities, or, how new and subjective knowledge can be transformed into an artefact. This is a relevant issue from the perspective of corporate entrepreneurship, because, as the initial example of SAP also suggests, not being able to develop a new idea into an artefact is an impediment in front of a product innovation. In the case of SAP, this has occurred right after the interaction between the founder team of what later became SAP, and the management team of IBM. Here, the results of the literature review put an emphasis on the organizational framework (Kanter, 1985; Lampel, Mintzberg, Quinn, & Ghoshal, 2014; Tseng & Tseng, 2019; Witt, 1999). To be more specific, an emphasis is put on the conflict at the managerial level, precisely between entrepreneurial and administrative management (Kanter, 1985). This is a potential area of conflict which needs to be resolved in order for the product innovation to turn into an artefact, and shape the market successfully. Related to this issue, organizational conditions need to be planned which can either lead to the further development of the product innovation, or lead to its abandonment (Lampel, Mintzberg,

Quinn, & Ghoshal, 2014), the latter being the case of IBM’s decision to prevent the further development of what later became SAP. Of course, the only burden is not on the shoulders of the managerial decision making. Creating a business conception requires all the stakeholders having a common cognitive framework (Witt, 1999), and this precisely the transformation from a product innovation to a ready made artefact with a business model (Erkut, 2018a). In this setup, incentives can be given to further develop new products, or launching a separate organizational unit within the firm to develop the idea further (Tseng & Tseng, 2019).

The Macro Dimension: Artefacts

Finally, artefacts as the macro dimension of the four dimensional model need to be considered. In the approach by Erkut (2016b), the competition on the market level is in terms of artefacts. Hence, a question can arise on whether this should be a relevant issue for product innovations. The relevance is twofold: First, on the theoretical level, the process does not stop at the dimension of artefacts but goes back to perceptions, i.e. even when an artefact emerges and reaches out to the relevant market, the process may continue and the perceptions of the employees can be influenced by *both* existing and imagined artefacts. Second, a product innovation does not necessarily mean that the product is new-to-the-world in every context and occasion. A process innovation in one market segment may correspond to a product innovation in another market segment (Erkut, 2016b) and this requires perceptual skills to match customer demands with technologies. Hence, also at this point, the dimension of artefacts is required to be integrated into the corporate entrepreneurial approach towards product innovations. This is the precise result by (Koncero & Suriani, 2018) implying that corporate entrepreneurial activities should target matching demand with technology, and by doing so, if there is a mismatch, the cycle should re-start with perceptions generating new knowledge that can eventually lead to a product innovation hitting that particular segment of customers with unmatched demand.

6. Discussion and Conclusion

Corporate entrepreneurship, by its very nature, involves an entrepreneurial activity within an established organization. The results of this activity, when successfully done, can increase the profits of the firm, initiate a corporate renewal process and can create and keep a competitive advantage in a highly competitive, quickly changing business environment. One of the important sources of keeping and creating a competitive advantage for a firm is introducing a new-to-the-world product based on a product innovation. Usually one observes product innovations coming out of start-ups or even individual entrepreneurs, corresponding to the Schumpeter Hypothesis I (Mark I), but established firms introducing new products seem to be a seldom phenomenon. Reconciling corporate entrepreneurship with product innovation not only can help established firms introduce new products to the market and shape new market segments, but it can also help established firms for an overall corporate renewal. In the literature, product innovations continue to be a black box for many (Erkut, 2020); this lies in the difficulty of modeling the emergence of a new idea, its transformation into new knowledge and how it shapes a new market

segment. However, recent approaches from the field of evolutionary economics provide interesting and relevant explanations in this sense. Important elements in this theoretical framework turn out to be perceptions of individuals and how they recognize patterns from their surroundings, as well as their capabilities to conceptualize new knowledge in terms of business. These two notions can be expanded both in theoretical and in practical perspectives, as it is known that we cannot plan innovations but we can provide the conditions, out of which innovations can emerge. With respect to these conditions, environmental, strategic and organizational aspects need to be adopted to support corporate entrepreneurial activities. Not only is this possible through supporting the emergence of new ideas by empowering employees and allowing them to take a look at their surroundings from different perspectives, but it is also important that firms give enough time budget for innovative ideas.

Understanding the processes of corporate entrepreneurship and the emergence of product innovations may prove fertile grounds both for theory and for practice. From the theoretical perspective, exploring corporate entrepreneurship as an accelerator of product innovations is a new topic in research that deserves more attention, since product innovations not only provide competitive advantages for firms, but they also offer an explanation of the pioneer market shaping phase, that is often ignored by innovation, marketing and entrepreneurship research. From the practical perspective, corporate entrepreneurship can be designed and utilized as a tool for the emergence of product innovations. Of course, in this setup, industry-specific, firm-specific and resource-specific properties highlight the importance of the fact that no one-size-fits-all approach of corporate entrepreneurship exists. Instead, firms need to focus on understanding themselves – also by listening to their employees – in order to develop and adopt their own strategy of corporate entrepreneurship. In this sense, the four dimensional evolutionary economic framework can help the firms and the researchers alike to understand the conditions of the emergence and implementation of product innovations in the context of corporate entrepreneurship. It should be reminded that the nature of this study is explorative; further research should utilize the findings of this explorative literature review in order to provide empirical cases of product innovation within a corporate entrepreneurship setup. Furthermore, another venue in further research agenda should be to explore the common antecedents of corporate entrepreneurship and product innovation from a theoretical-conceptual perspective. Last, but not least, further research should go beyond the determined link between product innovation and corporate entrepreneurship to explore and validate measures of organizational structure, change management and future oriented competitiveness development to see not the “whether” of it, but “how” product innovation and corporate entrepreneurship can reconcile. In case of the corporate entrepreneurship-product innovation nexus, a specific topic for further research can be with regard to the role of leadership fostering this process, especially in case of next generation entrepreneurship. With these ideas for further research, the author concludes that corporate entrepreneurship can be used as a tool for developing new products, which, in turn, may create and shape new market segments and provide fertile grounds for

the firm to increase its competitiveness in a rapidly evolving business environment. Through this way, firms can develop a strategy to overcome the knowledge filter, which is, in its very nature, associated with uncertainty.

References

- Acs, Z. J., Audretsch, D. B., Braunerhjelm, P., & Carlsson, B. (2004). *The Knowledge Filter and Entrepreneurship in Endogenous Growth*. Retrieved from <https://papers.econ.mpg.de/egp/discussionpapers/2005-08.pdf>
- Acs, Z. J., Stam, E., Audretsch, D. B., & O'Connor, A. (2017). The lineages of the entrepreneurial ecosystem approach. *Small Business Economics*, 49(1), 1–10. <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9864-8>
- Andrew, J. P., Manget, J., Michael, D. C., Taylor, A., & Zablit, H. (2010). Innovation 2010: A Return to Prominence - and the Emergence of a New World Order. In *The Boston Consulting Group*.
- Antoncic, B. (2007). Intrapreneurship: a comparative structural equation modeling study. *Industrial Management & Data Systems*, 107(3), 309–325. <https://doi.org/10.1108/02635570710734244>
- Antoncic, B., & Hisrich, R. D. (2001). Intrapreneurship. *Journal of Business Venturing*, 16(5), 495–527. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(99\)00054-3](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(99)00054-3)
- Audretsch, D. B., Bozeman, B., Combs, K. L., Feldman, M., Link, A. N., Siegel, D. S., ... Wessner, C. (2002). The economics of science and technology. *Journal of Technology Transfer*, 27(2), 155–203. <https://doi.org/10.1023/A:1014382532639>
- Audretsch, D. B., & Link, A. N. (2012). Entrepreneurship and innovation: Public policy frameworks. *Journal of Technology Transfer*, 37(1), 1–17. <https://doi.org/10.1007/s10961-011-9240-9>
- Baden-Fuller, C. (1995). Strategic Innovation, Corporate Entrepreneurship and Matching Outside-in to Inside-out Approaches to Strategy Research. *British Journal of Management*, 6(December), S3–S16. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.1995.tb00134.x>
- Ben Arfi, W., & Hikkerova, L. (2019). Corporate entrepreneurship, product innovation, and knowledge conversion: the role of digital platforms. *Small Business Economics*. <https://doi.org/10.1007/s11187-019-00262-6>
- Block, J. H., Fisch, C. O., & van Praag, M. (2017). The Schumpeterian entrepreneur: a review of the empirical evidence on the antecedents, behaviour and consequences of innovative entrepreneurship. *Industry and Innovation*, 24(1), 61–95. <https://doi.org/10.1080/13662716.2016.1216397>
- Boone, C., Lokshin, B., Guenter, H., & Belderbos, R. (2019). Top management team nationality diversity, corporate entrepreneurship, and innovation in multinational firms. *Strategic Management Journal*, 40(2), 277–302. <https://doi.org/10.1002/smj.2976>
- Bulut, Ç., Fiş, A. M., Aktan, B., & Yılmaz, S. (2008). Kurumsal Girişimcilik: Kavramsal Yapı Üzerine Bir

- Tartışma. *Journal of Yasar University*, 3(10), 1389–1416.
- Burgers, J. H., & Covin, J. G. (2016). The contingent effects of differentiation and integration on corporate entrepreneurship. *Strategic Management Journal*, 37(3), 521–540. <https://doi.org/10.1002/smj.2343>
- Casson, M. (1982). *The Entrepreneur—An Economic Theory*. Totowa: Barnes and Noble.
- Chebbi, H., Yahiaoui, D., Sellami, M., Papisolomou, I., & Melanthiou, Y. (2020). Focusing on internal stakeholders to enable the implementation of organizational change towards corporate entrepreneurship: A case study from France. *Journal of Business Research*, 119, 209–217. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.06.003>
- Covin, J. G., & Miles, M. P. (1999). Corporate Entrepreneurship and the Pursuit of Competitive Advantage. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(3), 47–63. <https://doi.org/10.1177/104225879902300304>
- Covin, J. G., & Slevin, D. P. (1991). A Conceptual Model of Entrepreneurship as Firm Behavior. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16(1), 7–26. <https://doi.org/10.1177/104225879101600102>
- Danışman, A., & Erkocaoğlan, E. (2007). Kurumsal girişimcilik ve firma performansı: İMKB’de işlem gören firmalar üzerinde bir araştırma. *İktisat İşletme ve Finans*, 22(260), 80–101. <https://doi.org/10.3848/iif.2007.260.5440>
- Dougherty, D., & Heller, T. (1994). Illegitimacy of Successful Product Innovation in Established Firms. *Organization Science*, 5(2), 200–218.
- Erkut, B. (2016a). Perceiving Innovation: Who ‘Makes’ SAP Labs India and How? *South Asian Journal of Business and Management Cases*, 5(1), 116–125. <https://doi.org/10.1177/2277977916636981>
- Erkut, B. (2016b). Product Innovation and Market Shaping: Bridging the Gap with Cognitive Evolutionary Economics. *Indraprastha Journal of Management*, 4(2), 3–24.
- Erkut, B. (2018a). The Emergence of the ERP Software Market between Product Innovation and Market Shaping. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 4(3), 23. <https://doi.org/10.3390/joitmc4030023>
- Erkut, B. (2018b). What did SAP change? A Market Shaping Analysis. *Marketing and Branding Research*, 5(1), 51–63.
- Erkut, B. (2020). Hayek on Product Innovation and Market Shaping: Opening the Black Box. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(100), 169–189. <https://doi.org/10.36484/liberal.757980>
- Foss, N. J. (1994). The Theory of the Firm: The Austrians as Precursors and Critics of Contemporary Theory. *Review of Austrian Economics*, 7, 31–64.
- Foss, N. J. (1998). *Austrian Insights and the Theory of the Firm*. Advances in Austrian Economics.
- Freeman, C., Clark, J., & Soete, L. G. (1982). *Unemployment and Technical Innovation*. London: Pinter.
- Gault, F. (2018). Defining and measuring innovation in all sectors of the economy. *Research Policy*, 47(3), 617–622. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.01.007>
- Granstrand, O., & Alänge, S. (1995). The evolution of corporate entrepreneurship in Swedish industry—was Schumpeter wrong? *Journal of Evolutionary Economics*, 5(2), 133–156. <https://doi.org/10.1007/BF01199854>
- Guth, W. D., & Ginsberg, A. (1990). Guest Editors’ Introduction: Corporate Entrepreneurship William D. Guth; Ari Ginsberg *Strategic Management Journal*, Vol. 11, Special Issue: Corporate Entrepreneurship. (Summer, 1990), pp. 5-15. *Strategic Management Journal*, 11(Corporate Entrepreneurship), 5–15. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2486666>
- Hampel, C., Perkmann, M., & Phillips, N. (2020). Beyond the lean start-up: experimentation in corporate entrepreneurship and innovation. *Innovation: Organization and Management*, 22(1), 1–11. <https://doi.org/10.1080/14479338.2019.1632713>
- Hornsby, J. S., Kuratko, D. F., & Zahra, S. A. (2002). Middle managers’ perception of the internal environment for corporate entrepreneurship: Assessing a measurement scale. *Journal of Business Venturing*, 17, 253–273.
- Ireland, R. D., Kuratko, D. F., & Morris, M. H. (2006). A health audit for corporate entrepreneurship: Innovation at all levels: Part I. *Journal of Business Strategy*, 27(1), 10–17. <https://doi.org/10.1108/02756660610640137>
- Jennings, D. F., & Young, D. M. (1990). An Empirical Comparison between Objective and Subjective Measures of the Product Innovation Domain of Corporate Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 15(1), 53–66. <https://doi.org/10.1177/104225879001500106>
- Kanter, R. M. (1985). Supporting innovation and venture development in established companies. *Journal of Business Venturing*, 1(1), 47–60.
- Kassa, A. G., & Satya Raju, R. (2014). Corporate Entrepreneurship and Innovation. *European Journal of Business and Management*, 6(31), 50–67.
- Kearney, C., & Morris, M. H. (2015). Strategic renewal as a mediator of environmental effects on public sector performance. *Small Business Economics*, 45(2), 425–445. <https://doi.org/10.1007/s11187-015-9639-z>
- Khandwalla, P. N. (1977). *Design of Organizations*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Knight, G. A. (1997). Cross-cultural reliability and validity of a scale to measure firm entrepreneurial orientation. *Journal of Business Venturing*, 12(3), 213–225. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(96\)00065-1](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(96)00065-1)
- Kuncoro, W., & Suriani, W. O. (2018). Achieving sustainable competitive advantage through product innovation and market driving. *Asia Pacific Management Review*, 23(3), 186–192. <https://doi.org/10.1016/j.apmr.2017.07.006>

- Kuratko, D. F., Hornsby, J. S., & Hayton, J. (2015). Corporate entrepreneurship: the innovative challenge for a new global economic reality. *Small Business Economics*, 45(2), 245–253. <https://doi.org/10.1007/s11187-015-9630-8>
- Kusunoki, T. (1992). The dilemma of technological leadership: a conceptual framework. *Hitotsubashi Journal of Commerce and Management*, 27, 63–79.
- Lampel, J., Mintzberg, H., Quinn, J. B., & Ghoshal, S. (2014). *The Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases*. Philadelphia: Trans-Atlantic Publications.
- Lee, R., Lee, J.-H., & Garrett, T. C. (2019). Synergy effects of innovation on firm performance. *Journal of Business Research*, 99, 507–515. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.08.032>
- MacMillan, I. C. (1986). Progress in research on corporate venturing. In D. L. Sexton & R. W. Smilor (Eds.), *The art and science of entrepreneurship* (pp. 241–263). Cambridge, MA: Ballinger.
- McFadzean, E., O’Loughlin, A., & Shaw, E. (2005). Corporate entrepreneurship and innovation part 1: The missing link. *European Journal of Innovation Management*, 8(3), 350–372. <https://doi.org/10.1108/14601060510610207>
- Merrifield, D. B. (1993). Intrapreneurial corporate renewal. *Journal of Business Venturing*, 8(5), 383–389.
- Miller, D. (1983). The Correlates of Entrepreneurship in Three Types of Firms. *Management Science*, 29(7), 770–791. <https://doi.org/10.1287/mnsc.29.7.770>
- Morris, M. H., Kuratko, D. F., & Govin, J. G. (2010). *Corporate Entrepreneurship & Innovation*. Cengage Learning.
- Pinchot III, G., & Pinchot, E. S. (1978). *Intra-Corporate Entrepreneurship*.
- Popowska, M. (2020). Corporate Entrepreneurship: A Literature Review and Future Research Perspectives. *International Journal of Contemporary Management*, 19(1), 61–87. <https://doi.org/10.4467/24498939IJCM.20.003.12668>
- Ramadani, V., Hisrich, R. D., Abazi-Alili, H., Dana, L.-P., Panthi, L., & Abazi-Bexheti, L. (2019). Product innovation and firm performance in transition economies: A multi-stage estimation approach. *Technological Forecasting and Social Change*, 140, 271–280. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.12.010>
- Schirmer, F., & Ziesche, K. (2010). Dynamic Capabilities: Das Dilemma von Stabilität und Dynamik aus organisationspolitischer Perspektive. *Integriertes Kompetenzmanagement Im Spannungsfeld von Innovation Und Routine*, 14–41.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schumpeter, J. A. (1976). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper Torchbooks.
- Tseng, C., & Tseng, C.-C. (2019). Corporate entrepreneurship as a strategic approach for internal innovation performance. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 13(1), 108–120. <https://doi.org/10.1108/apjie-08-2018-0047>
- Turner, T., & Pennington, W. W. (2015). Organizational networks and the process of corporate entrepreneurship: how the motivation, opportunity, and ability to act affect firm knowledge, learning, and innovation. *Small Business Economics*, 45(2), 447–463. <https://doi.org/10.1007/s11187-015-9638-0>
- Vesper, K. H. (1990). *New Venture Strategies*. Prentice-Hall.
- Witt, U. (1998). Imagination and leadership - The neglected dimension of an evolutionary theory of the firm. *Journal of Economic Behaviour & Organization*, 35, 161–177. [https://doi.org/10.1016/S0167-2681\(98\)00058-4](https://doi.org/10.1016/S0167-2681(98)00058-4)
- Witt, U. (1999). Do entrepreneurs need firms? A contribution to a missing chapter in austrian economics. *Review of Austrian Economics*, 11(1–2), 99–109. <https://doi.org/10.1023/A:1007780124524>
- Zahra, S. A. (1986). A canonical analysis of corporate entrepreneurship antecedents and impact on performance. *Academy of Management Best Papers Proceedings*, 71–77. Academy of Management.
- Zahra, S. A. (1991). Predictors and financial outcomes of corporate entrepreneurship: An exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 6(4), 259–285. [https://doi.org/10.1016/0883-9026\(91\)90019-A](https://doi.org/10.1016/0883-9026(91)90019-A)
- Zahra, S. A. (1993). Environment, corporate entrepreneurship, and financial performance: A taxonomic approach. *Journal of Business Venturing*, 8(4), 319–340. [https://doi.org/10.1016/0883-9026\(93\)90003-N](https://doi.org/10.1016/0883-9026(93)90003-N)
- Zahra, S. A. (1996). Governance, Ownership, and Corporate Entrepreneurship: The Moderating Impact of Industry Technological Opportunities. *The Academy of Management Journal*, 39(6), 1713–1735.
- Zahra, S. A. (2015). Corporate entrepreneurship as knowledge creation and conversion: the role of entrepreneurial hubs. *Small Business Economics*, 44(4), 727–735. <https://doi.org/10.1007/s11187-015-9650-4>
- Zahra, S. A., Nielsen, A. P., & Bogner, W. C. (1999). Corporate Entrepreneurship, Knowledge, and Competence Development. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(3), 169–189. <https://doi.org/10.1177/104225879902300310>

Araştırma Makalesi • Research Article

Eğitimde Yeni Bir Perspektif: Bahçe Temelli Eğitim Yaklaşımı

A New Perspective in Education: Approach of Garden-Based Education

Gülşah Taşçı^{a, *}, Hande Usbaş Kaya^b, Fethiye Lemis Önkol Bektaş^c

^aDr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0701-2824

^bDr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0303-9846

^cDr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5905-5741

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 10 Aralık 2020

Kabul tarihi: 16 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Bahçe Temelli Eğitim

Doğa Temelli Öğrenme

Eğitim Politikaları

Okul Bahçesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020

Received in revised form 10 December 2020

Accepted 16 December 2020

Keywords:

Garden-Based Education

Nature-Based Learning

Education Policies

School Garden

ÖZ

Günümüzde bahçe temelli eğitim yaklaşımına ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Bahçe temelli eğitim yaklaşımının teoriden pratiğe altını çizdiği nokta doğa ile eğitim ilişkisini bütünleştiren “yaparak yaşayarak öğrenmeye” yaptığı vurgudur. Dolayısıyla bu araştırmanın temel amacı bahçe temelli eğitim yaklaşımının felsefi ve teorik temellerine ilişkin bilgiler sunarak bu yaklaşıma eğitimde daha fazla yer verilmesine katkı sağlamaktır. Bu bağlamda, bahçe temelli eğitim kavramı, bahçe temelli eğitim yaklaşımının felsefi ve teorik temelleri, tarihi arka planı, eğitime olan katkıları ve sürdürülebilirliğinde karşılaşılan zorluklar açıklanmıştır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye’de bahçe temelli eğitim yaklaşımının okul öncesi eğitimden yükseköğretim kademesine kadar eğitim programlarında teoriden uygulamaya yaygınlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada araştırmacılara, eğitimcilere ve eğitim politikalarının geliştirilmesi sürecinde yer alan uzmanlara yönelik öneriler sunulmaktadır.

ABSTRACT

Nowadays, interest in garden-based education approach is increasing day by day. The point that the garden-based education approach emphasizes from theory to practice is the emphasis on "learning by doing", which integrates the relationship between nature and education. Therefore, the main purpose of this research is to provide information on the philosophical foundations of garden-based education and contribute to the inclusion of this approach in education. As a result, much of the garden-based education approach to education from pre-school to higher education programs in Turkey are not reflected in theory reveals the necessity to extend the application of this approach. In this direction, suggestions have been presented to researchers, educators and experts involved in the development of educational policies.

1. Giriş

Okul dış mekânları çocukların öğrenimlerini desteklemek için çok önemli bir yere sahiptir. 20. yüzyılın başlangıcından bu yana bahçe temelli eğitim yaklaşımı, deneysel bir öğretim laboratuvarı olarak kullanılan ve eğitimciler için disiplinler arası faaliyetleri içeren uygulama alanı haline gelmiştir

(Taşçı ve Beşiktaşlı, 2019). Bu kapsamda son 30 yıldır özgün, anlamlı ve uygulamalı öğrenmenin bir yolu olarak bahçe temelli eğitim hareketi ortaya çıkmıştır (Rosenthal, 2018). Bahçe temelli eğitim, bahçenin bir öğretim aracı olarak kullanıldığı bir eğitim yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Desmond, Grieshop ve Subramaniam, 2002). Bir başka tanıma göre ise bahçe temelli eğitim

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: gtasci@29mayis.edu.tr

yaklaşımı, okul bahçelerindeki anlamlı öğrenmenin ilgili müfredat ile bütünleştirildiği felsefi bir yönelimdir (Williams, 2018).

Bahçe temelli eğitim yaklaşımının, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki okul öğretim programlarına eklenmesi ile okul sistemlerinin bir parçası haline geldiği görülmektedir (Duncan, Collins, Fuhrman, Knauft ve Berle, 2016). Ayrıca bu gelişimler sonucunda bahçe temelli eğitim yaklaşımının yükseköğretim müfredatına girerek etkili olduğu ve özellikle de "İlk Öğretmen Eğitimi" programlarında yenilikçi öğrenme bağlamları şeklinde son yıllarda ele alındığı görülmektedir (Eugenio ve Aragón, 2018).

Bahçe temelli eğitim yaklaşımı okulda öğrencilerin "yaparak-yaşayarak öğrenme" felsefesine dayalı etkileşimli bir ortam sağlayarak öğrencilerin öğrenmesini sağlamaktadır (Bergeron, Schrader ve Williams, 2019). Öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif katılımcılar olmasını sağlayan ve gerçek yaşam deneyimi edindikleri birer laboratuvarıdır. Bu bağlamda öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmelerine odaklanmaktadır. Bahçe temelli eğitim yaklaşımı öğrencilerin eğitim hayatları boyunca kullanabilecekleri pratik bahçe deneyimleri sayesinde gerçek yaşama ilişkin deneyim olanağı ve doğaya yönelik farkındalık kazandırmaktadır. Dolayısıyla bahçe temelli eğitim, çocukların doğa ile bütünleşmelerini sağlamak ve gelişimlerine katkıda bulunmak için en etkili yaklaşımlardan biridir (Taşçı ve Beşiktaşlı, 2019).

Alan yazın incelediğinde bahçe temelli eğitim yaklaşımı üzerine yapılan araştırmaların iki ana başlık altında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar bahçe temelli eğitimin akademik gelişime etkileri ve beslenme programlarının öğrencilerde meyve ve sebze tüketimine ilişkin bilgi, beceri ve tutumlara etkileri üzerine yapılan araştırmalardır. İlk olarak, bahçe temelli eğitimin öğrencilerin akademik becerilerine olumlu katkı sağladığına ilişkin araştırmalar olduğu gibi (Klemmer, Waliczek ve Zajicek, 2005; Smith ve Motsenbocker, 2005), öğrencilerin akademik gelişime olumlu etki göstermediğine ilişkin araştırmaların da (Camasso ve Jagannathan, 2018; Wells vd., 2015) alan yazında yer aldığı görülmektedir. Benzer şekilde Williams ve Dixon (2013), bahçe temelli eğitimin akademik olarak öğrenciye katkı sağlayıp sağlamadıklarını inceledikleri 40 araştırmada, incelenen bu araştırmaların %83'ünde çocukların fen alanında ve akademik becerilerinde bahçe temelli eğitim yaklaşımının olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İkinci olarak ön plana çıkan bir diğer araştırma konusunun ise, bahçe temelli öğrenme kapsamında beslenme programlarının öğrencilerde meyve ve sebze tüketimine ilişkin bilgi, beceri ve tutumlara etkileri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle de yapılan araştırmaların çoğunda bahçe temelli eğitim yaklaşımının öğrencilerin meyve ve sebze tüketimine ilişkin bilgi, beceri ve tutumlarında artışlar olduğu ortaya konmuştur. Konuyla ilgili Berezowitz, Bontrager-Yoder ve Schoeller (2015) tarafından yapılan bir diğer araştırmada incelenen 12 çalışma öğrencilerin meyve ve sebze tüketiminde artış olduğunu göstermiştir. Bir diğer çalışmada ise Davis, Spaniol ve Somerset (2015), bahçe temelli eğitim üzerine yapılan 13 araştırmayı incelemiştir. Bu kapsamda bahçe temelli eğitim yaklaşımının meyve ve sebze alımındaki artışlarla bağlantılı beslenme davranışlarının iyileştirilmesi üzerinde açık ve tutarlı etkiler gösterdiğine vurgu yapılmıştır. Benzer şekilde Schneider,

Pharr ve Bungum (2017) inceledikleri 11 araştırmanın sonucunda bahçe programlarının gelişmiş beslenme bilgisi ve meyve-sebze tüketimi ile sonuçlanacak bir besin bileşeni içermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bir diğer araştırmada ise, Taşçı ve Beşiktaşlı (2019) okul öncesi öğretmenlerinin bahçe eğitimi yoluyla öğrencilerin beslenme davranışlarında iyileşme olduğunu gözlemlemişlerdir. Ayrıca bahçe aktiviteleri için daha fazla eğitime ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Bu pilot uygulamadan yola çıkarak Türkiye'deki bahçe temelli eğitim yaklaşımının felsefi ve teorik çerçevesinin okul öncesinden yükseköğretime farkındalık kazandırılarak yaygınlaştırılması gerektiği ifade edilebilir. Bu yönüyle bahçe temelli eğitim, akademik ve yaşam becerilerine, kişisel, sosyal ve ahlaki gelişim dahil olmak üzere temel eğitimin tüm yönlerine uygulanabilir bir yaklaşımdır (Desmond vd., 2004). Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı bahçe temelli eğitim yaklaşımının felsefi ve teorik temellerine ilişkin bilgilerin sunulması bu yaklaşıma eğitimde ve araştırmalarda daha fazla yer verilmesine katkı sağlamaktır.

2. Literatür

Bu bölüm bahçe temelli eğitim yaklaşımının felsefi, tarihi ve teorik temelleri, bahçe temelli eğitim yaklaşımının tarihi arka planı, bahçe temelli eğitim yaklaşımında karşılaşılan zorluklar, bahçe temelli eğitim yaklaşımının eğitime katkıları olmak üzere üç başlıkta ele alınacaktır.

2.1. Bahçe Temelli Eğitim Yaklaşımının Felsefi, Tarihi ve Teorik Temelleri

Eğitimciler kentsel yaşamın çocuklar üzerinde olumsuz etkilerini düşünerek; bahçelerin çocukları, doğaya bağlamanın, onlara sorumluluk öğretmenin ve fiziksel sağlıklarını iyileştirmenin bir yolu olacağı fikri ile çeşitli arayışlara yönelmeye başlamışlardır. Fakat doğayı ve dış mekânı çocukların eğitim müfredatının ayrılmaz bir parçası olarak birleştirme fikrinin yeni olmadığı, bu düşünce ile ilgili, eğitim alanının önde gelen filozof ve liderlerinden bazılarının okul bahçeleri ve bahçe temelli eğitim yaklaşımı hakkında çeşitli fikirler ortaya koydukları görülmektedir. Hatta göçebe hayatın hüküm sürdüğü eski Türk toplumlarında eğitim doğaya uygun şekilde gerçekleştiriliyordu. Doğacı bir anlayış baskındı ve İslamiyet öncesi dönemlerde Türk toplumunda eğitim, genellikle doğacılık (natüralizm) felsefesi akımına uygundu. Yine eski Yunan felsefecileri içerisinde doğada eğitime yer veren felsefeciler mevcuttu. Örneğin; Epikuros Epikürcü okulunu kurmuştu. Bu okul bir bahçe içerisinde yer alıyordu ve Epikuros bahçede gezinerek ders anlatıyor, sebze ve meyve yetiştiriyordu. Benzer şekilde Stoa felsefesinin kurucusu Kıbrıslı Zenon ve sonrasındaki takipçileri de mutluluğa ulaşmanın doğaya uygun yaşamak olduğunu savunmuşlardı (Brun, 2003; Sönmez, 2008). Bu fikirler yaşadıkları dönemden günümüz uygulamalarına kadar zengin felsefe ve eğitim teorileri aracılığıyla bahçe temelli eğitim yaklaşımının yönünü etkileyen ve ışık tutan görüşler olmuşlardır. Yer alan görüşler irdelendiğinde bahçe temelli eğitim yaklaşımının natüralizmden realizme, ilerlemecilikten pragmatizme uzanan felsefi bir temellendirilmesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda tarihsel süreç içerisinde bahçe temelli eğitim yaklaşımını şekillendiren görüşlere yer verilmiştir:

John Ames Comenius (1592-1670) On yedinci yüzyıla kadar dile getirilmemiş bir düşünce olan; eğitimin evrensel, iyimser, pratik ve yenilikçi olması gerektiğine sadece okul ve aile hayatına değil, aynı zamanda genel sosyal hayata da odaklanması gerektiği fikrine inanıyordu. Comenius “Her okul, çocukların ağaçlara, çiçeklere ve otlara hayret, merak ve ilgiyle yavaş yavaş, sindire sindire bakma fırsatına sahip olabilecekleri ve bunları takdir etmeleri öğretilen bir okul bahçesine bağlı olmalıdır” görüşüne sahipti (Subramaniam, 2002, s.26). Comenius’un görüşü kendisinden sonra gelen birçok filozofun görüşünü etkilemiştir.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) ise bir çocuğa, kavramların öğretiminden önce kavramlar hakkında düşünce sahibi olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Çocuklara düşünce sahibi olmadan bir şeyler öğretildiği takdirde bunun eğitimin bir kusuru olduğunu anlatmıştır. Örneğin; dünyanın neye benzediği öğretilirken, yalnızca harita üzerinden şehirleri, nehirleri, ülkeleri göstererek öğretmek, çocuğun onları sadece kâğıt üzerinde haritayı öğrenmesine böylece başka yerde olduklarını düşünmesine engel olmuştur (Rousseau, 2006). Rousseau “Emile” adlı eserinde, doğanın çocuğun en büyük öğretmeni olduğunu ve "doğal dünya hakkındaki bilgisinin onun sonraki öğrenimi için bir temel oluşturduğunu" belirterek eğitimde doğanın önemini vurgulamıştır.

Heinrich Pestalozzi (1746-1827) ise, Rousseau'nun öğretilerini benimseyerek sadece kelimeleri öğrenmek yerine öğrenmede gözlem ve etkinliklerin önemli olduğu düşüncesiyle doğaya yönelmiştir. 1769’da bir çiftliğe yerleşmiş, 1774’te bahçecilik, çiftçilik ve ev becerilerini pratik eğitim olarak kullandığı kendi okulunu kurmuştur. Eğitimin doğa ile uyumlu olması gerektiğini savunduğu okulunda çevredeki ilgiden yoksun yetim çocukları bir araya toplayarak onlara eğitim vermiştir. Geliştirdiği eğitim felsefesini, kendi kaleme aldığı kitaplarında aklın, elin ve kalbin arasında dengenin oluşturulması gerektiğini belirtmiştir (Pestalozzi, 2018). Pestalozzi ile aynı dönem içerisinde Almanya’da yaşayan Friedrich Froebel’in düşünceleri paralellik göstermektedir.

Friedrich Froebel (1782-1852) ise, kurmuş olduğu “Çocuk Bahçesi (Kindergarten)” okullarda, bahçe etkinlikleriyle çocuklara bitkilerin tohumdan çiçek açışlarına ve ürüne dönüştükleri ana kadar olan gelişimlerini tecrübe etmelerini sağlamıştır. Bu sayede çocuklara bitki yetiştirme tüm aşamalarında gözlem fırsatı vererek bitki yetiştirmeyi öğretmiştir. Froebel, bahçe etkinlikleri yoluyla çocukları doğa ile buluşturmayı ve tam anlamıyla üretken olmalarını amaçlamıştır. Okullarında gerçekleştirdiği bu uygulamalar ile küçük çocukların öğrenme ve gelişimleri için en iyi ortamın çocuklar için hazırlanmış olan bahçeler olduğunu söyleyen Froebel, on dokuzuncu yüzyılda okul bahçelerinin en etkili savunucularındandır (Froebel, 1998). Doğu Avrupa da Pestalozzi ve Froebel ile başlayan fikirleri Robert Owen İngiltere’ye taşımıştır.

Robert Owen (1771-1858) 1816’da İngiltere’de fabrika işçilerinin çocukları için açtığı okulda ilk anaokulunu kuran kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Owen’ın kurduğu okul iki katlı maksimum kullanımlı bir bina olarak inşa edilmiş ve binanın üst kısmı 6-14 yaşları için iki odaya bölünmüştür. Zemin katta erken çocukluk eğitimine ayrılmış oldukça büyük ve havadar üç oda bulunmaktadır. O odalardan biri, dört yaşın altındakiler, diğeri dört ile altı yaşındaki çocuklar

için ayrılmıştır. Üçüncü ve son odaya ise, çeşitli hayvan bitki vs. resimleri ve haritalar asılmıştır. Ayrıca bahçelerden, tarlalardan ve ormandan getirilen doğal nesnelere yerleştirilmiştir (Gordon, 1994). Bunlara ek olarak okulda Owen’ın kendi oluşturduğu müfredat içeriğine uygun olarak çocuklar, nehir kıyısında yürüyüş yapma, oyun oynama, dans etme, şarkı söyleme yoluyla doğal ortamlarda sorgulayarak öğrenmiştir (Gordon, 1994).

Comenius, Jean-Jacques Rousseau, Henrick Pestalozzi, Froebel ve Robert Owen gibi filozof ve liderler çocukların her gün mutlaka dışarıda zaman geçirmesi gerektiğine inanmışlardır. Fikirlerini yaymak için, yazdıkları kitaplarıyla veya kendi kurdukları okullardaki uygulamaları ile kitlelere ulaştırmayı hedeflemişler ve bunu başarmışlardır. Yukarıda bahsedilen filozof ve liderlerden etkilenen ve günümüz eğitim sistemi içerisinde geniş olarak yer alan John Dewey doğaya dönük bir eğitim anlayışı benimsemiştir.

John Dewey (1859-1952), yirminci yüzyılın başlarında kırsal okulların yeniden düzenlenmesi ve eğitimde tarımın kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Dewey insan zihnini, doğanın bir parçası olduğunu ve bu amaçla laboratuvar okulları modelini geliştiren Dewey bu modelin geleneksel okul anlayışından farklı olduğunu savunmuştur (Dewey, 1907). Dewey’e göre; “okul, doğal çevre ile bütünleşik olmalıdır. Böylece okul sosyal yaşamının doğal çevre ile ilişkisini sağlamlaştırmalı ve öğrenciler doğaya yönelmelidir. Bu yolla doğanın gerçekliğinin ve gücünün keşfedilmesine olanak sağlanmalıdır” (Dewey, 1996, s. 204). Çocuğun çevresi ile bütünleşmesini, kişilik gelişiminde ve kendisini daha özgür hissetmesi açısından önemli görmüştür. Böylece doğanın çocuk üzerindeki etkisini bu ilişkide nasıl olmasını gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü Dewey, okul bahçelerine atıfta bulunarak; bu tür okullarda yaşam durumlarını yeniden üretme ve gelişen deneyimleri ileriye taşımak için bilgi, fikir edinme ve uygulama fırsatları olduğunu belirtmektedir. Bahçecilik, gelecekteki bahçıvanları hazırlamak ya da hoş zaman geçirmenin bir yolu olarak öğretilmek zorunda değildir. İnsanlık tarihinde tarım ve bahçeciliğin, günümüz toplumsal organizasyonun oluşmasında sahip olduğu yere ilişkin bilgiye ulaşmanın yolunu sağlar. Kontrollü çevrede sürdürülen bir eğitim; bitkilerin büyümesi, toprağın kimyası, ışığın rolü, hava, nem ve yararlı hayvanların yaşamı gibi konuların incelenmesi için araç olarak görmektedir (Subramaniam, 2002). Benzer şekilde aynı dönemde yaşayan Maria Montessori de doğa eğitimine vurgu yapmıştır.

Maria Montessori (1870-1952) kendi geliştirdiği “Montessori Metodu” ile çocuk eğitiminde yeni bir çağ başlatmıştır. Montessori önce duyuların eğitimine, sonra bilişsel eğitime odaklanmış ve doğaya karşı da bir sevgi geliştirmelerini sağlamıştır. Montessori eğitimin doğa ile iç içe olması gerektiğini ve bahçenin çocukların ahlaki gelişimlerine ve doğaya karşı minnettarlıklarını arttırmaya yardım edebileceğine inanmaktadır. Çocuk ekilen bitkilerin sulanmazsa kuruyacağını ve bitkilerin yaşamının kendisine; onları sulamadaki özenine bağlı olduğunu bilir, böylece çocuk, hayatta kendini hazır hisseder (Montessori, 1997; Seldin, 2000). Bu nedenle, Montessori için çocuğun doğa ile bahçe temelli öğrenmeye yaklaşımı son derece önemlidir. Montessori programında doğal ortamda öğrenmesi ve hayvanların yetiştirilmesi çocukları destekleyen etkinlikler arasında yer almaktadır.

Görüldüğü üzere hem Maria Montessori hem de John Dewey, doğal ortamlarda öğrenmenin keşfi ve özgürlüğünü destekleyen eğitimci ve filozoflardır. Öğrenciler için bahçe, tarım eğitiminin ve bahçe deneyimlerinden edinilen pratik becerilerinin önemini o dönemdeki çalışmalarında vurgulamışlardır (Duncan vd., 2016; Subramaniam, 2002).

Waldorf okullarının kurucusu olan Rudolph Steiner (1861-1925) felsefe, fen, eğitim ve sanat ile ilgilenen Avusturyalı ünlü düşünür, kendi kurduğu okullarda düşüncelerini çocuk eğitimine aktararak uygulamıştır. Waldorf okulları örgü ve bahçecilik gibi çeşitli konulara programlarında yer vermektedir ve öğrenme taklit, oyun ve fiziksel aktivite yoluyla teşvik edilmektedir (Kirkham ve Kidd, 2015). Sınıfların doğal ortama en yakın şekilde düzenlenerek çocuğun doğanın ritmini ve döngüsünü algılamasına ve yaşamasına da çalışılmaktadır. Waldorf okullarında çocuklar zamanlarının büyük çoğunluğunu bahçe, orman ve benzeri doğal ortamlarda geçirmektedirler. Waldorf eğitim kurumlarında özellikle materyallerin doğal olmalarına özen gösterilmektedir (Nicholson, 2000). Waldorf okullarında da teknolojiye ve teknolojik materyallere yer verilmez (Dündar, 2007; Kaya ve Gündüz, 2015; Kotaman, 2009; Toran, 2014).

Dewey, Rousseau, Pestalozzi, Frobel, Montessori, gibi düşünürlerin bahçe temelli eğitime ilişkin görüşlerinin etkileri Malaguzzi tarafından program içeriği oluşturulan Reggio Emilia yaklaşımında görülmektedir. (Fraser ve Gestwicki, 2002; Gordon, Miles ve Browne, 2007; New, 1993, 2001). Reggio Okulları 1963 yılında Reggio Emilia belediyesinin üç-altı yaşa yönelik açılan anaokuluna destek vermesi sonucunda ortaya çıkmış ve yıllar içerisinde dünyaya yayılmıştır. Reggio Emilia yaklaşımında doğal öğrenme ortamlarının oluşturulması teşvik edilmektedir. Hatta Reggio Emilia'nın erken çocukluk programı için fiziksel çevrenin organizasyonu öylesine önemlidir ki, çevre bir eğitimci olarak dikkat ve saygıyı hak eden üçüncü bir öğretmen olarak görülmektedir (Edwards, 2002; Linder, Powers-Costello ve Stegeline, 2011). Son yıllarda daha farklı bir perspektifte eğitimi temellendiren “eko-pedagoji” hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareketin öncüsü Paulo Freire'dir (Freire, 2014).

Eleştirel pedagojinin tarihsel köklerindeki Hegel'in eleştirel bakış açısı ve Marksist Hümanist eğitim düşüncesi eko-pedagojinin temelini oluşturmaktadır. Paulo Freire (1921-1997) tarafından oluşturulan eko-pedagojinin misyonu, ekosisteme karşı sorumluluklarını yerine getirerek ve başkalarına saygı duyarak bir arada yaşamın temellerini atmak ve insanlığın kolektif potansiyelleri için dünya çapında sosyal adaleti teşvik etmektir (Kahn, 2010). Eleştirel pedagojinin bir sonucu olarak eko-pedagoji, güncel çevresel bozulma sorunları ile ilgili görünmeye çalışan çevre eğitimi ve sürdürülebilir kalkınma eğitimi daha çok politik, fen, sosyal bilgiler ve coğrafya eğitimi standartlarına bağlı olduğunu düşünerek basit bulmaktadır (Kahn, 2008, 2010). Bu bağlamda eko-pedagojinin özünde doğa, insan ve çeşitliliğe saygı yani kısaca insanın hem kendi türüne hem de ekosistemin tüm öğelerine saygılı olma özellikleri yer almaktadır (Gronemeyer, 1987; akt. Okur, 2012).

Felsefi alt yapısı kısaca anlatılmaya çalışılan okul bahçeleri ve okul bahçeleri üzerine temellenen bahçe temelli öğrenmenin deneysel öğrenme ve doğa ile ilişkili olduğu görülmektedir (Subramaniam, 2002). Bu nedenle yaparak yaşayarak öğrenme, bahçe temelli öğrenmede sıkça

kullanılmakta (Lautenschlager-Beckman ve Smith, 2008) ve bahçe temelli öğrenme yaklaşımının okul programı ile bütünleştirilmesi, öğrenci merkezli bir deneysel öğrenme ortamını desteklemektedir (Block, Gibbs, Staiger, Gold, Johnson, Macfarlanemorr ve Townsend, 2012; Klemmer vd., 2005; Skelly ve Bradley, 2000; Swank ve Swank, 2013).

Görüldüğü üzere okul bahçeleri ve doğal öğrenim ortamlarının zengin bir geçmişi vardır. 20. yüzyılın başlarında bahçeler ülkenin dört bir yanındaki okullara taşınmış, en büyük metropol alanlarının bazılarında şehir okullarını kapsayacak şekilde genişlemiştir (Duncan vd., 2016). “Okul bahçesi ilk olarak 1811'de Prusya'da zorunlu okul sistemine tanıtılmış ve 1869'da okul bahçeleri yasal hale gelmiştir (Subramaniam, 2002). Erasmus Schwab bu yasağı uygulamak için 1879'da “Okul Bahçesi: Eğitim Konusuna Pratik Bir Katkı” kitabını yayınlamıştır” (Klein, 2012, s. 6). Yine Kendall Dunningan (1999), Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki okul bahçesi programlarının ilk aşamalarını (1800'lerin sonlarından 1997'ye kadar) kapsayan bir zaman çizelgesi oluşturmuştur. Bu çizelgeye göre, 1898 yılında Avusturya ve Macaristan'da 18.000 okul bahçesi ve 1905'te Avrupa'da 100.000'den fazla okul bahçesi bulunmaktadır (Desmond vd., 2004).

Avrupa'dan Amerika'ya okul bahçelerinin girişi 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Thomas Bassett (1979), Kuzey Amerika'daki okul bahçelerinin erken tarihini belgelemiş ve birçok Amerikalı eğitimcinin Almanya, İsveç ve Avusturya'da doğa çalışmaları için okul bahçelerinin kullanılmasından etkilendiğini ve okul bahçesi konseptinin benimsenmesini teşvik ettiğini belirtmiştir (Desmond vd., 2004). Okul bahçeleri 1890'dan beri Birleşik Devletlerinde okulların aktif bir parçası olmuş ve okul bahçelerinin ilki Roxbury, Massachusetts'te kurulmuştur. Amerika'nın tarihi boyunca doğanın ve eğitimin temsilciliğini yapan okul bahçeleri, özgürlük ve Amerikan ruhunun sembelleri haline gelmiştir. O dönemlerde bahçecilik toplulukları ve bahçe dernekleri, şehirleri cazip tutmak amacıyla okul bahçeleriyle ilgilenmişlerdir (Desmond vd., 2004; Hayden-Smith, 2010; Subramaniam, 2002).

Okul bahçesi hareketinin ve bahçe temelli eğitim yaklaşımının tarihini inceleyen kişiler, devam eden eğitim reformu döngüsüyle güçlü bir bağlantı kurmuşlardır (Meyer, 1997 akt. Subramaniam, 2002). Amerika Birleşik Devletleri'nde okul bahçesi hareketi belirli reform çabalarına yanıt olarak yıllar içerisinde en yüksek noktalara ulaşmıştır. İncelendiğinde;

- Yirminci yüzyılın başları (1900-1930'lar): İlerici eğitim ve sosyal reform hareketleri ile bahçe temelli eğitime teşvik edilmiştir.
- Yirminci yüzyılın ortaları (1960-1970): Kültür ve çevre hareketleri okullarda ve topluluk bahçelerinde yeniden canlanma yaratmıştır.
- Yirminci yüzyılın sonları (1990-2000): İlerici eğitimin yeniden doğuşu çevre eğitimi ve çocuklar için beslenme/sağlık konularına yeniden ilgi ile birleşmiştir (Desmond vd., 2004).

1990'lı yılların başından bu yana, okul bahçeleri popülerlik kazanmaya devam etmiş ve ABD genelindeki okulların eğitim müfredatına okul bahçeciliği dahil edilmiştir (Duncan vd., 2016).

Son yıllarda ise bahçe temelli öğrenme yaklaşımı gittikçe popüler olmuştur. Okul bahçeciliği de eğitim reformunda yer alan değişiklikleri yakından takip etmiştir. Çevre eğitimi ve sağlıklı okullar için destek, son yıllarda okul bahçelerine olan ilgiyi de gittikçe artırmıştır (Desmond vd., 2004). Okullarda, bahçe temelli öğrenmeyi teşvik etmek için akademik müfredat içerisine bahçeciliği entegre etmişlerdir. Böylece okul bahçeciliğini müfredatın çeşitli yönleri ile bütünleştirilmiştir (Swank ve Swank, 2013).

Bu gelişmelerin yanı sıra Birleşmiş Milletler'in Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations -FAO, 2010), eğitim hedeflerine öncelik verilmesinin zorunluluğunun önemine değinirken, çocukların eğitiminde bahçe faaliyetlerine yer vermenin öğrenme toplumunu güçlendirmenin ve gelecekteki geçim kaynaklarını geliştirmenin bir anahtarı olarak görmektedir. Sürdürülebilir tarım ve gıda sistemleri ile ilgili organizasyonlar, ekolojik sistemler konusunda farkındalık sağlamak, gıda tüketimini sürdürülebilir tarım ile ilişkilendirmek ve arazi yönetimini desteklemek için okul bahçeleri ve çiftlikten okullara yönelik programlar için destek sağlamıştır (Ozer, 2007).

2.2. Bahçe Temelli Eğitim Yaklaşımının Eğitime Katkıları

Bir okul bahçesi, herhangi bir akademik konuda gerçek anlamda öğrenme deneyimi sağlamak için mükemmel bir araçtır. Bahçelerle bağlantılı en yaygın konu fendir. Çoğu öğretmen, öğrencileri bilimsel yöntemlerle tanıştırmak için bahçeyi bir laboratuvar olarak kullanmaktadır (Tran, 2015). Okullardaki bahçe projeleri, ilkökul öğrencilerine kendi meyve ve sebzelerini yetiştirme ve hasat etme fırsatı vermektedir (Morris ve Zidenberg-Cherr, 2002). Böylece öğrenciler ömür boyu sürecek pratik bahçe yetiştirme becerilerini de öğrenmektedirler. Bahçe temelli eğitimin bir diğer önemli yararı, çocukların doğada zaman geçirmenin kentsel alanda vakit geçirmeye göre hoş ve tercih edilebilir olması, çevre koruma önlemlerini aktif olarak desteklemeye kişisel bir hazır olma özelliği ve kişisel günlük davranışlarında kaynakları ve çevreyi koruma istekliliği ile karakterize edilen doğa dostu bir tutum geliştirebilmesidir (Milfont ve Duckitt, 2010). Buna ek olarak, bir bahçe hava durumu, böcekler, toprak ve diğer çevresel konuları incelemek için bir yer sağlar. Ekosistemleri incelemek için ideal bir yaşam alanı modelidir. Gerçek hayatta bahçe deneyimleri, öğrencilerin yeni bilimsel bilgiyi kavramasına büyük katkıda bulunur; aynı zamanda bir bahçe programına katılım, çocukların başarı notlarını da artırır. Bunun yanı sıra okulda ve evde bahçe deneyimleri, gençlere öğrenme fırsatları, kalıcı beceriler ve olumlu, unutulmaz yaşantılar sağlayabilmektedir (Tran, 2015). Yapılan araştırmalarda, okul bahçesi kullanan ve müfredatını bu doğrultuda planlayan okullardaki öğrencilerin, doğa ile bağlantı duygularını geliştirdiği görülürken aynı zamanda bahçeyle ilgilenmek için anlamlı nedenler bularak öğrencilerin çevresel konular hakkında olumlu tutumlarını arttırdığını göstermiştir (Lohr ve Person-Minis, 2005).

Tran (2015), okul bahçelerinin öğrenciler açısından yararlarını şu şekilde ifade etmektedir:

1) Öğrencilerin meyve ve sebzeye yönelik beslenme bilgisini ve öğrencilerin tutumunu geliştirmektedir. Zira bahçe işleri

yapan öğrenciler, yetiştirdikleri gıdalarla gurur duyabilirler. Bunu yaparken, aynı zamanda besinlerin yararları hakkında bilgi edinebilir ve meyve- sebzelere yönelik olumlu tutum geliştirirler.

2) Öğrencilerin yeni gıdalara olan ilgisini artırmaktadır. Bahçecilik, alışlagelmiş gıdalardan korkmaktansa, özellikle pişirme fırsatlarıyla eşleştirildiğinde çocuklar için sağlıklı gıda deneyimlemeyi teşvik etmektedir.

3) Öğrencilerin yaşam becerilerini geliştirmesine destek olmaktadır. Öğrencilerin bağımsız çalışmaktan iş birliğine dayalı olarak, bahçe işleri takım çalışması, kendini anlamayı, liderlik, karar verme becerileri, iletişim becerileri ve gönüllülük gibi birçok yaşam becerisini geliştirmektedir.

4) Öğrencilerin çevrenin değerini fark etmelerini ve ekosistemi anlamalarını sağlamaktadır. Öğrenciler, yalnızca gıdaların nasıl yetiştirildiğini değil, aynı zamanda bitkilerin büyümesi için ne gerektiği hakkında ve su tasarrufu ile arazi kullanımı konularında da bilgi sahibi olmaktadır.

5) Öğrencilerin yaşam boyu öğrenmelerini desteklemektedir. Öğrencilerin bahçe temelli eğitim yaklaşımı ile bahçecilikten öğrendikleri bilgi ve becerilerin yetişkinlik için yaşama hazırlık olduğu bilinmektedir. Doğayı takdir etmeyi öğrenmekten mevsimsel sebze ve meyveleri tanımlamaya kadar bahçe işleri, öğrencilerin hayat boyu yarar sağlamaktadır.

6) Öğrencilerin kültürel farkındalığını artırmakta ve kuşaklar arası öğrenmeyi teşvik etmektedir. Nüfusun fazla olduğu topluluklarda okul çocukları ve yaşlıları arasında genellikle kültürel ve dilsel bir boşluk bulunmaktadır. Nitekim bahçe temelli öğrenme yoluyla dedelerin torunlarına bahçe işlerini öğrettiği uygulamalar bu boşluğu hafifletmeye yardımcı olmaktadır.

7) Öğrencilerin akademik başarıyı artırmaktadır. Deneysel öğrenmeye, çocukların dâhil edilmesi yoluyla eğitim kalitesini artırabilmekte, öğrenme sürecine katılımı teşvik etmekte ve çocukların öğrenmeye yönelik tutumlarını değiştirebilmektedir (Acker ve Gasperini, 2009). Bahçe temelli eğitim yaklaşımı ile ilgili Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmanın sonuçları öğrencilerin fen kazanımlarını arttırdığını göstermiştir (Klemmer vd., 2005). Yine Birleşik Devletler sonuçları, bağlamsal olarak kullanıldığında, bahçe temelli eğitim yaklaşımının akademik performansı artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Yine başka bir araştırmaya göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim sistemleri arasındaki farklılara rağmen, ekonomik altyapı ve baskın geçim koşulları, gelişmekte olan ülkelerdeki okul bahçeleri önemli kırsal geçim koşullarıyla güçlü bir korelasyona sahip oldukları için akademik performanslarını artırabilmektedir (FAO, 2010).

8) Öğrencilerin sosyal farkındalığı-çevre bilincini artırmaktadır. Skelly ve Bradley (2000) öğretmenlerin %84' ünün bahçenin çocukların daha iyi öğrenmesine yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler, bahçeciliğin deneysel öğrenmeyi teşvik ettiğini ve çevre eğitiminin öğretilmesini kolaylaştırdığını da bildirmişlerdir (akt. Swank ve Swank, 2013). Avustralya'daki çok kültürlü bir okul bahçe programı projesinde, araştırmacılar, birçok farklı ülkeden ve geçmişten gelen öğrencilerin kültürlerini diğer öğrencilerle paylaşabildiklerini ve programın bahçe

geliştirme yoluyla "ülkeye yeni gelen öğrencilere ait olma duygusu" sunduğunu gördüklerini belirtmişlerdir (Cutter-Mackenzie, 2009, s. 129; akt. Duncan vd., 2016, s. 175). Huys ve arkadaşları (2017) da "Okul Bahçeleri: Uygulama Pratikleri Üzerine Nitel Bir Çalışma" adlı çalışmada ise, çocukların okul bahçesi uygulamalarına yönelik algıları incelenmiştir. Ghent'teki dört ilköğretim okulunda (Flandre, Belçika) beşinci ila altıncı sınıf (10-13 yaş) arasında 38 çocukla ve kilit üyelerle gerçekleştirilen görüşme sonucunda, katılımcıların okul bahçesi uygulamaları konusunda olumlu davranışlar sergiledikleri görülmüştür. Örneğin bahçenin sorumluluğunu alma gibi etkinliklere yer verilmiştir. Yine aynı çalışmada bahçe temelli yaklaşımının uygularken ortaya çıkan çeşitli engeller ortaya konmuştur. Örneğin, başlangıçta karşılaşılan zorluklar, yaz tatillerinde bakım ve okul müfredatına entegrasyonda karşılaşılan zorluklara yer verilmiştir. Son olarak da aynı çalışmada karşılaşılan zorluklara ilişkin çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Örneğin, dış organizasyonlar ve ebeveynlerin katılımı, bahçe genişletme bunlar arasındadır. Nitekim çocuklar için motive edici faktörlerin artırmaya yönelik önerilerde de bulunmuşlardır. Örneğin, renkli bitkiler, eldiven kullanımı bu öneriler arasındadır. Buna ek olarak uygulamaları iyileştirmek ve çocuk sağlığına katkıda bulunmak için, gelecekte gerçekleştirilecek okul bahçesi projelerinde kilit üyelerin (öğretmen, ebeveyn, okul yöneticileri) ve çocukların tavsiyelerinin dikkate alınması gerektiğini önermişlerdir.

9) Öğrencilerin kendine özsaygı-güven, kendini yönetebilme ve sorumluluk alma becerilerini desteklemektedir. Araştırmacılar, bahçe görevlerinin yerine getirilmesinin çocuğun kendine güven ve sağlıklı bir benlik saygısını geliştirmesine katkıda bulunabileceği sonucuna varmışlardır (Robinson ve Zajicek, 2005). Bu tespate paralel olarak Block vd. (2012), bahçe ve mutfak programıyla uğraşan çocukların, tekrar yönlendirme veya yakın gözetim olmaksızın kendi kendilerini yönetebildiklerini ve görevlerini yerine getirebildiklerini tespit etmişlerdir.

10) Öğrencilerin sağlıklı yaşama bilincini arttırmaktadır. Okullardaki bahçe projeleri ya da başka bir ifadeyle bahçe temelli öğrenme yaklaşımları öğrencilere kendi meyve ve sebzelerini yetiştirme ve hasat etme fırsatı vermektedir (Morris ve Zidenberg-Cherr, 2002). Yenilebilir ürünler yetiştiren okul bahçe programlarında öğrenciler genelde bahçede çalışırken fen ve beslenme kavramlarını öğrenmektedirler (Ozer, 2007). Bunun yanı sıra okul bahçesi programları çocukların, beslenme ve kilo kontrolü açısından değerlendirme olanağı vermektedir. Hatta bahçe temelli eğitim yaklaşımının okul çağındaki gençler için diğer anahtar roldeki sağlık, akademik ve psiko-sosyal sonuçları üzerindeki potansiyel etkisini test etmektedir (Ozer, 2007). Zira, bahçe temelli eğitim yaklaşımında fiziksel aktivite çocuk sağlığı ve gelişimi için önemlidir (Nielsen, Grønfelt, Toftgaard-Støckel ve Andersen, 2012). Özellikle de çocukluk çağında günlük aktivite düzeyi, önemli bir etken olarak belirlenmiştir. Bu nedenle çocuklukta obezitenin önlenmesi, kemik yoğunluğunun iyileştirilmesi ve akademik performans, sosyal gelişim, psikolojik refah ve nihai erişkinlik aktivitesi düzeyini olumlu şekilde etkilemektedir. Ayrıca, çocuklarda günlük fiziksel aktivite yetersizliğinin sağlığı olumsuz etkilediği konusunda araştırmacılar hemfikirler (Nielsen vd., 2012; Sibley ve Etnier, 2003).

Okul bahçeciliği faaliyetleri, çocuklara disiplinler arası ve deneyimsel bir öğrenim sunarken aşağıdaki alanlarda da destek sağlayabilmektedir (Tran, 2015):

Okur Yazarlık: Bahçecilik, çocuklara bir takım okuma yazma becerileri öğretebilir. Örneğin, çocuklar tohum paketleri ve referans kitaplar gibi bilgilendirici materyalleri okuyabilir. Bununla birlikte onların internet araştırması yapmaları da gerekebilir. Buna ek olarak, çocuklar yiyecek ve içeceklerini nasıl yetiştirdikleri konusunda notlar ve düşünceler yazabilirler. Hatta gözlem defterleri oluşturabilirler.

Matematik: Bahçe işleri ile çocuklar, tohum ekiminin derinlik ve aralarındaki mesafenin ölçülmesi gibi faaliyetlerde bulunurlar. Buna ek olarak, bitkilerin büyümesi için gereken süreyi ve suyun miktarını bu süreçte hesaplamaları gerekir.

Bilim: Bahçe işleri yapmakla, çocuklar doğal olarak bilimsel araştırmalarla uğraşırlar. Aslında pek çok araştırmacı, okul bahçelerini "yaşayan laboratuvar" olarak görürler. Çocuklar, bilimsel metodlarını tasarlamak ve ifade etmek, onların hipotezini belirtmek, süreci ve sonucu belgelemek için bilimsel ilkeleri uygulayabilirler.

Öte yandan alan yazın incelendiğinde fiziksel aktivite ve diyet yönergeleri, ulusal politikalar, erken çocuk bakımı ve eğitim merkezleri standartlarını içeren programlama veya müfredat geliştirme konusunda çok az ilerleme kaydedildiği görülmektedir (Pate, Pfeiffer, Trost, Ziegler ve Dowda, 2004).

Nitekim, çocukluk çağı obezitesinin karmaşıklığı işbirlikçi bir yaklaşım gerektirmektedir (Lee ve Cubbin, 2009; Spence ve Lee, 2003). Yine yapılan başka bir çalışmada, 3 yıl boyunca yapılan boylamsal bir çalışmada "Aktif Bahçe Eğitimi" projesiyle, bahçe bazlı fiziksel aktivite ve beslenme müfredatıyla sürdürülebilirliğin kavramsallaştırılmasına çalışmışlardır (Mama vd., 2014). Ayrıca aynı çalışmada çocukluk çağında obezitenin önlenmesine ilişkin Tıp Enstitüsü politikaları ve ulusal erken çocuk bakımı ve eğitim merkezleri akreditasyon birliğinin standartları kullanılarak geliştirilmiştir. Zira bu çalışma bu çalışma, obezite önleme stratejilerinin erken çocukluk bakımında işbirlikçi yaklaşımın kullanılmasının önemini ortaya koymuştur (Mama vd., 2014).

Bu tür bir yaklaşım, sağlığı geliştirme müdahalelerinin kültürel uygunluğunu ve sürdürülebilirliğini artırabilmektedir (Wilcox, Parra-Medina, Felton, Poston ve McClain, 2010).

Bahçe temelli eğitim yaklaşımının yararlarına ilişkin olarak "California Eğitim Bakanlığı'nın (CDE) Beslenme Eğitimi ve Öğretimi Bölümü" ise bahçe temelli öğrenme yaklaşımının katkıda bulunabileceği beş durumu şu şekilde belirtmektedirler (Sealy, 2001):

- Okul ve toplum arasında köprüler kurmak;
- Bir nesilden diğerine bilgi aktarımını teşvik etmek;
- Yaşayan bir çevreye özen göstererek öğrencilerde çevre bilincini geliştirmek;
- Kültürel değişim için fırsatlar sağlamak ve

(e) Yaşam becerilerini geliştirmektedir.

2.3. Bahçe Temelli Eğitim Yaklaşımında Karşılaşılan Zorluklar

Eğitimin her kademesinde önemli katkılar sağlayan; okul ve toplum katılımı için bir odak noktası olan bahçe temelli eğitim yaklaşımının benimsenmesi kadar geliştirilebilir ve sürdürülebilir olması da oldukça önemlidir. Bu bağlamda bahçe temelli eğitim yaklaşımının geliştirilmesi ve sürdürülebilir olmasında çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Üst yönetimin güçlü desteği, sorumluluk alabilecek kilit personel, çekirdek müfredata entegrasyon, ebeveynler, gönüllüler ve daha geniş topluluklar dahil olmak üzere paydaşlardan alınan destek, yeterli kaynaklar, uygun zaman ve fiziksel alan bu faktörlerden bazılarıdır. Bu faktörlerin eksikliği ya da yetersizliği bahçe temelli eğitim yaklaşımının uygulanmasında çeşitli engellerle karşılaşılmasına sebep olabilmektedir.

Austin (2017) öğretme ve öğrenmeyi sınıfın ötesine taşımamanın zorlukları olduğunu belirtmektedir. İngiltere’de yapılan bir araştırma sonucunda, bahçe temelli eğitim yaklaşımının benimsenmesi ve geliştirilmesinde karşılaşılan zorluklardan söz etmektedir. Bu zorluklar, mantıksız bir sağlık ve güvenlik kültürü oluşması, kaliteli yeşil ve doğal alanlara erişimin azalması ve en önemlisi de, okullarda ve öğrenmede doğa için zaman ve alan bulunmaması olarak belirtilmiştir. Aynı zamanda okul müfredatının fazla yoğun oluşu, çocukları sınıftan çıkarmak için zaman bulamamaya ilişkin yaygın bir şikayettir (DES / NCCA, 1999). Kernan ve Devine (2010) ise günümüz toplumunda tehlike ve riske karşı artan duyarlılığın, öğretme ve öğrenme için sınıfın dışına çıkılmasında karşılaşılan en büyük engellerden biri olduğunu ifade etmiştir (akt. Austin, 2017). Bu görüşe benzer şekilde, Tepebağ ve Aktaş-Arnas (2017) tarafından yapılan araştırmada okul öncesi öğretmenleri bahçe kullanımına yönelik karşılaştıkları sorunlardan biri olarak kaza ve yaralanmaları belirtmişlerdir. Yaşadıkları diğer sorunları ise bahçenin yapısının elverişsizliği, çocukların dikkatinin dağılması ve çocukların hasta olma ihtimalleri olarak ifade etmişlerdir. Los Angeles’ta yapılan anket ve vaka çalışması değerlendirmesinde ise, bahçe temelli eğitim yaklaşımını benimseyen ilçe okullarının %14’ünde aktif görünen fakat sürdürülebilirliği sağlanamayan bir bahçe programı belirlenmiştir. Bahçe temelli eğitim yaklaşımı ile oluşturulan programların sürdürülememesinde ise fonlama eksikliği, ebeveyn ve gönüllü gibi paydaşların desteğinin yetersiz olması, bahçe işlerindeki tecrübesizlikler ve alan sorunları olarak belirtilmiştir (Azuma, Horan ve Gottlieb, 2001).

Öte yandan bahçe temelli eğitim yaklaşımı ile geliştirilen programların, kapsamı, katılım yoğunluğu ve aynı ilçede yer alsa bile çekirdek okul müfredatına entegrasyonu bakımından büyük farklılıklar göstermektedir (Ozer, 2007). Bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda karşılaşılan zorluklar da çeşitlilik gösterecektir. Bahçe temelli eğitim yaklaşımı ile ilgili yaygın olarak görülen engeller; “bahçelerin akademik olarak kullanılmasındaki engeller” ve “bir okul bahçesine sahip olmadaki engeller” olarak iki başlık halinde belirlenmiştir. Bahçe temelli öğrenmenin başarısının önündeki akademik engeller arasında zaman eksikliği, akademik standartlarla bağlantılı program materyallerinin eksikliği ve bahçecilikle ilgili öğretmenlerin

ilgisi, bilgisi, deneyimi ve eğitimi belirlenmiştir. Bahçesi olmayan okullar açısından ise bir okul bahçesine sahip olmanın finansman eksikliği, malzeme eksikliği ve zaman eksikliği olarak üç büyük engel belirlenmiştir (Graham, Beall, Lussier, McLaughlin ve Zidenberg-Cherr, 2005).

Yukarıda ifade edilen bilgiler ve araştırma sonuçları göz önüne alındığında, bahçe temelli eğitim yaklaşımının başarısını yönlendiren, okulların ilgili zorlukların üstesinden gelmesini sağlayan bir dizi anahtar faktör olduğu görülmektedir. Bu nedenle bahçe temelli eğitim yaklaşımını benimseyen okulların sürdürülebilirliği sağlamak için bu faktörleri gözden geçirmesi ve önemsemesi gerekmektedir.

3. Tartışma Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, bahçe temelli eğitim yaklaşımının tarihi, felsefi temelleri, eğitime olan katkıları ve karşılaşılan zorluklar çerçevesinde altı çizilmesi gereken üç nokta tespit edilmiştir. Bunlar şunlardır:

Bahçe temelli eğitim yaklaşımının felsefi, tarihi ve teorik temelleri: İlk vurgu bahçe temelli eğitim yaklaşımının felsefi temellendirmesinin köklerinin çok geçmişe dayanmasıdır. Comenius’tan Dewey’e kadar eğitim alanının en önde gelen filozof ve eğitim liderlerinin bahçe temelli öğrenmeye ilişkin düşüncelerini sıklıkla vurgulamalarıdır. Bunun yanı sıra bahçe temelli eğitim yaklaşımı öğrencilere “çevre bilincini” kazandırmaktadır (Morris ve Zidenberg-Cherr, 2002; Tran, 2015). Bu bağlamda sürdürülebilir bir dünya için eğitim ve çevre bilinci eğitimin her kademesinde uygulanabilir bir süreç dönüşmektedir. Nitekim, bahçe temelli eğitim ile öğrenciler öğrenirken aslında “gerçek yaşama” hazırlanmakta ve yaşamsal deneyimlerini zenginleştirmektedirler (Dewey, 1996). Dolayısıyla bu deneyim öğrencilerin yaşam boyu öğrenmelerini desteklemektedir. Bununla birlikte sürdürülebilir bahçe temelli eğitim felsefesinin, eğitimde bütünleştirilerek programlarda nasıl yer verilmesi gerektiği bu çalışmada boyunca gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak Türkiye’de bahçe temelli eğitim yaklaşımının okul öncesinden yükseköğretime kadar hem eğitim programlarında hem de uygulamada yeterince yansıtılmaması bu yaklaşımın yaygınlaştırması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bahçe temelli eğitim yaklaşımının eğitime katkıları: İkinci vurgu bahçe temelli eğitim yaklaşımının öğrencilerin liderlik becerilerinin geliştirilmesi sürecine katkı sağlamaktadır. Zira öğrenci bu süreçte karar verme, problem çözme, süreci yönetme, takım çalışmasına katılma, paylaşma gibi becerilerini geliştirmektedir. Düzenlenmiş okul bahçeleri sayesinde öğrencilerin birlikte hareket etme, iş bölümü, sorumluluk alma ve liderlik etme gibi pek çok becerisine katkı sunduğu yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur (Dyment ve Bell, 2008). Örneğin, dışarıda daha fazla zaman geçiren okul öncesi çocuklar, dışarıda daha az zaman harcayan okul öncesi çocuklardan daha fazla fiziksel aktiviteye ve kaba motor hareketlerine sahiptirler (Hinkley vd., 2008). Buna ek olarak, öğrenciler geleneksel kapalı sınıfa kıyasla bahçe temelli eğitim yaklaşımı ile öğrenirken daha fazla hareket etme ve daha az oturma eğilimindedirler (Wells vd., 2015). Bir diğer katkısı ise, bahçe temelli eğitim yaklaşımının öğrencilere meyva ve sebze gibi bahçeye yönelik beslenme bilgisi ve tutumunu geliştirmesidir. Öğrenci bahçe temelli eğitim yaklaşımı sayesinde bahçelerinde kendi yetiştirdikleri ürünü tanımakta,

yararlarını öğrenmekte, tatmakta, pişirmekte ve başarma hazzını yaşamaktadırlar. Böylece sağlıklı beslenmeye yönelik olumlu tutum geliştirmektedirler. Bu konuda yapılan çalışmalar öğrencilerin bilinçli ve sağlıklı meyve ve sebzelere yöneldiklerini ve sağlıklı beslenme konusunda farkındalıklarının arttığını göstermektedir (Dyment ve Bell, 2008; Heim, Stang ve Ireland, 2009; Ozer, 2007). Diğer bir katkısı ise, bahçe temelli eğitim yaklaşım aracılığıyla öğrenciler kültürel farkındalık kazanarak kuşaklar arası öğrenmeyi teşvik eden bir köprü görevi üstlenmektedirler. Son olarak bahçe temelli eğitim yaklaşımının öğrencilerin başarısına sağladığı katkılardır. Okul bahçe uygulamalarında öğrencilere doğal yollarla öğrenme fırsatı vermesi ve bilgiyi yaparak yaşayarak öğrenebileceği öğrenme ortamına fırsat sunarak öğrencilerin akademik becerilerine katkı sağlamaktadır (Berezowitz vd., 2015; Bucklin-Sporer ve Pringle, 2010; Ürey, Çepni, Köğce ve Yıldız 2013; Ürey ve Çepni, 2015; Ürey, Çepni ve Kaymakçı, 2015). Örneğin; Ürey vd. (2015), “Serbest Etkinlik Çalışmaları Dersi” kapsamında geliştirdikleri fen temelli ve disiplinler arası “Okul Bahçesi Programı”nın sosyal bilgiler öğretim programı kazanımları üzerindeki etkisini farklı değişkenler açısından değerlendirmeyi amaçlamıştır. Uygulamaya 5. sınıfa devam eden 187 öğrenci katılmıştır. Çalışma sonucunda, “Okul Bahçesi Programı”nın disiplinler arası bir program özelliğine sahip olması, sınıf içi ve sınıf dışı uygulamalardan oluşması ve öğrencilere alternatif bir öğrenme ortamı sunması nedeniyle sosyal bilgiler dersine yönelik akademik gelişimi artırdığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda bahçe temelli eğitim yaklaşımı ile öğrenciler, akranları ile bahçe müfredatı üzerinde çalışarak pratik bilgilerin yanı sıra yaşam boyu beceriler de kazanmaktadırlar. İyi düzenlenmiş bahçe etkinlikleri programıyla, öğrencilerin bilime karşı olumlu tutum geliştirmelerine ve bilim öz yeterliklerini geliştirmelerine de yardımcı olmaktadır. Zira bahçe temelli eğitim hem çevreye duyarlı eğilimlerin bir yansıması olarak hem de gelecek nesillere yeryüzünde nasıl daha sağlıklı yaşanacağını öğretmek için iyi bir modeldir. Öğrencilere çevrelerini keşfetmeyi öğretme aşamasında önemli bir adımdır. Bir diğer önemli katkılarından biri ise kültürlerarası bütünleştirmedir. Kültürlerarası faaliyetler yoluyla bütünleştirme işlevi görmesidir. Örneğin, bir topluluk bahçesi kavramı ve kültürlerarası faaliyetler aracılığıyla çocukların Kanada'nın Aborijin halklarından öğrenme sağlamak ve ilişkiler geliştirme fırsatlarını kolaylaştıran bir alan yaratmaktadır (Turner 2011).

Bahçe temelli eğitim yaklaşımında karşılaşılan zorluklar: Bahçe temelli eğitim yaklaşımının başarısının önündeki akademik engeller olarak zaman eksikliği, akademik standartlarla bağlantılı program materyallerinin eksikliği ve bahçecilikle ilgili öğretmenlerin ilgisi, bilgisi, deneyim ve eğitim eksikliği belirlenmiştir. Bahçesi olmayan okullar açısından ise bir okul bahçesine sahip olmanın finansman eksikliği, malzeme eksikliği ve zaman eksikliği engel olarak belirlenmiştir (Austin, 2017; Graham vd., 2005; Ozer, 2007, Taşçı ve Beşiktaşlı, 2019; Tepebağ ve Aktaş-Arnas, 2017). Örneğin bazı çalışmalarda, öğretmenlerin öğrencilerini dışarıya çıkarmak için iyi hava koşullarını beklediklerini göstermektedir (Maynard ve Waters, 2007).

Bu fikirler göz önünde bulundurulduğunda, çocukların öğrenmesi ve gelişimi için doğal ortamlarda, açık havada sürdürülebilir bahçe temelli eğitim yaklaşımının benimsenmesi ile kalıcı öğrenmeler mümkün görünmektedir.

Ancak bahçe temelli eğitim yaklaşımının yeterince bilinmemesi, yapılan araştırmaların az olması, karşılaşılan zorlukları anlamak için yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle eğitim politikacılarının Türkiye’de bahçe temelli eğitim yaklaşımını yaygınlaştırmaya yönelik uzun vadeli planlamalar yapmalarına ihtiyaçları vardır.

Bu sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

1. Bahçe temelli eğitim yaklaşımının felsefi, tarihi ve teorik temelleri çerçevesinde elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de bahçe temelli eğitim yaklaşımına okul öncesinden yükseköğretime kadar hem teorik hem de uygulama açısından eğitim programlarında yeterince yer verilmediği görülmektedir. Bu nedenle bahçe temelli eğitim yaklaşımının yaygınlaştırılmasına yönelik öğretmenlere seminerler düzenlenmesi,
2. Bahçe temelli eğitim yaklaşımının eğitime katkıları çerçevesinde elde edilen sonuçlara göre, bahçe temelli eğitimin katkılarının daha görünür hale getirilerek iyi örneklerle ilişkin uygulamaların artırılması,
3. Bahçe temelli eğitim yaklaşımında karşılaşılan zorluklar çerçevesinde elde edilen sonuçlara göre, karşılaşılan zorlukları çözümlenmeye yönelik eylem araştırmalarının yapılması,
4. Akademisyenlerin bahçe temelli öğrenme yaklaşımına yönelik araştırmalarını artırmaları ve buna yönelik teşvik edici rol benimsemeleri önerilebilir.

Kaynakça

- Acker, D., & Gasperini, L. (2009). *Education for rural people: The role of education, training and capacity development in poverty reduction and food security*. FAO, Rome. <http://www.fao.org/3/i0760e/i0760e.pdf> (Erişim tarihi 05.09.2020).
- Austin, S. (2017). *Garden-based learning in primary schools: Meeting the challenges and reaping the benefits* (Unpublished master’s of education thesis). St. Patrick’s College, Dublin City University, Dublin. <https://pdfs.semanticscholar.org/1212/cf4318ca5a2ec68a609f43debc48ceab40.pdf>. (Erişim tarihi 12.09.2020).
- Azuma, A., Horan, T., & Gottlieb, R. (2001). A place to learn and a place to grow: School gardens in the Los Angeles Unified School District, *A Survey, Case Studies, and Policy Recommendations*. UEP Faculty and UEPI Staff Scholarship. <https://core.ac.uk/download/pdf/73345713.pdf>. (Erişim tarihi 20.09.2020).
- Berezowitz, C. K., Bontrager-Yoder, A. B., & Schoeller, D. A. (2015). School gardens enhance academic performance and dietary outcomes in children. *The Journal of School Health*, 85(8), 508-518.
- Bergeron, L., Schrader, D., & Williams, K. (2019). Guest editors' introduction: Unpacking the role of assessment in problem and project-based learning. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 13(2). <https://doi.org/10.7771/1541-5015.1936>.

- Block, K., Gibbs, L., Staiger, P. K., Gold, L., Johnson, B., Macfarlane, S., & Townsend, M. (2012). Growing community: The impact of the Stephanie Alexander Kitchen Garden Program on the social and learning environment in primary schools. *Health Education & Behavior*, 39, 419-432.
- Brun, J. (2003). *Stoa felsefesi*. (M. Atıcı, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bucklin-Sporer, A., & Pringle, R. K. (2010). *How to grow a school garden: A complete guide for parents and teachers*. Portland: Timber Press.
- Camasso, M. J., & Jagannathan, R. (2018). Nurture thru Nature: Creating natural science identities in populations of disadvantaged children through community education partnership. *The Journal of Environmental Education*, 49, 30-42.
- Cutter-Mackenzie, A. N. (2009). Multicultural school gardens: Creating engaging garden spaces in learning about language, culture, and environment. *Canadian Journal of Environmental Education*, 14, 122-135.
- Davis, J., Spaniol, M. R., & Somerset, S. (2015). Sustainance and sustainability: Maximizing the impact of school gardens on health outcomes. *Public Health Nutrition*, 18(13), 2358-2367.
- Desmond, D., Grieshop, J., & Subramaniam, A. (2002). Revisiting garden based learning in basic education philosophical roots, historical foundations, best practices and products, impacts, outcomes, and future directions. *International Institute for Educational Planning, Paris, France*. http://www.fao.org/fileadmin/templates/ERP/2013/link_Virtual_pub/GBL_paper_for_SD.pdf (Erişim tarihi 20.09.2020).
- Desmond, D., Grieshop, J., & Subramaniam, A. (2004). Revisiting garden-based learning in basic education. Rome: FAO of the United Nations. <http://www.fao.org/3/a-aj462e.pdf>. (Erişim tarihi: 10.09.2020).
- Dewey, J. (1907). *School and society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dewey, J. (1996). *Demokrasi ve eğitim*. (S. Otaran, Çev.) İstanbul: Başarı Yayıncılık.
- Duncan, D. W., Collins, A., Fuhrman, N. E., Knauff, D. A., & Berle, D. C. (2016). The impacts of a school garden program on urban middle school youth. *Journal of Agricultural Education*, 57(4), 174-185.
- Dündar, S. (2007). *Alternatif eğitimin felsefi temelleri ve alternatif okullardaki uygulamalar* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dyment, J. E., & Bell, A. C. (2008). Grounds for health: The intersection of green school grounds and health-promoting schools. *Environmental Education Research*, 14(1), 77-90.
- Edwards, C. P. (2002). Three approaches from Europe: Waldorf, Montessori, and Reggio Emilia. *Early Childhood Research & Practice*, 4(1), 1-24.
- Eugenio, M., & Aragón, L. (2018). Experiencias educativas en relación a la agroecología en la educación superior española contemporánea: Presentación de la red universidades cultivadas. *Agroecología*, 11(1), 31-39.
- FAO (2010). Food and Agriculture Organization of the United Nations. *A New Deal for School Gardens*. FAO, Rome. <http://www.fao.org/3/i1689e/i1689e.pdf>. (Erişim tarihi:03.09.2020).
- Fraser, S., & Gestwicki, C. (2002). *Authentic childhood exploring Reggio Emilia in the classroom*. New York: Delmar.
- Freire P. (2014). *Yüreğin pedagojisi*. (Ö. Orhangazi, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Froebel, J. F. (1998). *The education of man*. <http://froebelweb.tripod.com/web7000.html> (Erişim tarihi:04.09.2020)
- Gordon P. (1994). *UNESCO: International Bureau of Education*. France, 24(1/2), 279-296. <http://www.ibe.unesco.org/>(Erişim tarihi: 04.09.2020)
- Gordon, A. M., Miles A., & Browne K. W. (2007). *Beginning essentials in early childhood education*. New York: Thomson.
- Graham, H., Beall, D. L., Lussier, M., McLaughlin, P., & Zidenberg-Cherr, S. (2005). Use of school gardens in academic instruction. *Journal of Nutrition Education & Behavior*, 37(3), 147-151.
- Gronemeyer, M. (1987). Ecological education a failing practice? or Is the ecological movement an educational movement? in *Adult Education and the Challenges of the 1990s*. (Ed.Walter Leirman & Lindra Kulich), chapter five, p. 70-83, Croom Helm, New York.
- Hayden-Smith, R. (2010). Sowing the seeds of victory: National wartime gardening programs in *the United States during World War I*. Jefferson. North Carolina: McFarland & Company, Inc., Publishers.
- Heim, S., Stang, J., & Ireland, M. (2009). A garden pilot project enhances fruit and vegetable consumption among children. *Journal of American Dietetic Association*, 109(7), 1220- 1226.
- Hinkley, T., Crawford, D., Salmon, J., Okely, A. D., & Hesketh, K. (2008). Preschool children and physical activity: A review of correlates. *Am J Prev Med.*, 34(5), 435-441.
- Huys, N., De Cocker, K., De Craemer, M., Roesbeke, M., Cardon, G., & De Lepeleere, S. (2017). School gardens: A qualitative study on implementation practices. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(12), 1454.
- Kahn, R. (2008). From education for sustainable development to ecopedagogy: Sustaining capitalism or sustaining life? *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, 4(1), 1-14.
- Kahn, R. (2010). *Critical pedagogy, ecoliteracy, and planetary crisis: The ecopedagogy movement*. New York: Peter Lang.

- Kaya, D., & Gündüz, M. (2015). Alternatif eğitim ve toplumsal değişim üzerindeki etkisi: "Waldorf okulları örneği". *Milli Eğitim Dergisi*, 44(205) 5-25.
- Kirkham, J. A., & Kidd, E. (2015). The effect of Steiner, Montessori, and national curriculum education upon children's pretence and creativity. *The Journal of Creative Behavior*, 51(1) 20-34.
- Klein, L. (2012). *Garden-based learning: A look at its Importance for children*. Prescott College. <http://search.proquest.com/docview/1021050377/abstract/DC3E0732B120472CPQ/1> (Erişim tarihi: 20.09.2020)
- Klemmer, C. D., Waliczek, T., & Zajicek, J. M. (2005). Development of a science achievement evaluation instrument for a school garden program. *Horttechnology*, 15, 433-438.
- Kotaman, H. (2009). Rudolf Steiner ve Waldorf okulu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, V(I), 174-194.
- Lautenschlager-Beckman, L., & Smith, C. (2008). An evaluation of inner-city youth garden program participants' dietary behavior and garden and nutrition knowledge. *Journal of Agricultural Education*, 49(4), 11-24.
- Lee, R., & Cubbin, C. (2009). Striding toward social justice: The ecologic milieu of physical activity. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 37, 10-17.
- Linder, S. M., Powers-Costello, B., & Stegeline, D. A. (2011). Mathematics in early childhood: Research-based rationale and practical strategies. *Early Childhood Education Journal*, 39, 29-37.
- Lohr, V., & Person-Minis, C. H. (2005). Children's active and passive interactions with plants influence their attitudes and actions as adults. *HortTechnology*, 15(3), 472-476.
- Mama, S., Soltero, E., Ledoux, T., Gallagher, M., & Lee, R. (2014). Solving the obesity epidemic: Voices from the community. *Nursing Inquiry*, 21(3), 192-201.
- Maynard, T., Waters, J., & Clement, J. (2013). Child-initiated learning, the outdoor environment and the "underachieving" child. *Early Years*, 33 (3), 212-225.
- Milfont, T. L., & Duckitt, J. (2010). The environmental attitudes inventory: A valid and reliable measure to assess the structure of environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 80-94.
- Montessori, M. (1997). *Çocuk eğitimi, Montessori metodu*. (G. Yücel, Çev.). 5. Basım, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Morris, J., & Zidenberg-Cherr, S. (2002) Garden-enhanced nutrition curriculum improves fourth-grade school children's knowledge of nutrition and preference for vegetables. *Journal of the American Dietetic Association*, 10, 91-93.
- New, R. S. (1993). Reggio Emilia: Some lessons for U.S. Educators, 1-7.
- New, R. S. (2001). Italian early care and education: The social construction of policies, programs and practices. *Phi Delta Kappan*, 83(3), 11-226.
- Nicholson, D. W. (2000). Layers of experience: Forms of representation in a Waldorf school classroom. *Journal of Curriculum Studies*, 32, 575-587.
- Nielsen, G., Grønfeldt, V., Toftegaard-Støckel, J., & Andersen, L. B. (2012). Predisposed to participate? The influence of family socio-economic background on children's sports participation and daily amount of physical activity. *Sport in Society*, 15(1), 1-27.
- Okur, E. (2012). *Sınıf dışı deneysel öğretim: Ekoloji uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Ozer, E. J. (2007). The effects of school gardens on students and schools: Conceptualization and considerations for maximizing healthy development. *Health Education & Behavior*, 34, 846-863.
- Pate, R., Pfeiffer, K., Trost, S., Ziegler, P., & Dowda, M. (2004). Physical activity among children attending preschools. *Pediatrics*, 114, 1258-1263.
- Pestalozzi, H. (2018). *Çocuğunu nasıl eğitirsin?* (B. Erdoğdu, Çev.). Roza Yayınevi.
- Robinson, C. W., & Zajicek, J. M. (2005). Growing minds: The effects of one-year school garden program on six constructs of life skills of elementary school children. *Horttechnology*, 15, 453-457.
- Rosenthal, J. L. (2018). Teacher candidates in the garden. *Science Activities*, 55(1-2), 20-27.
- Rousseau, J. J. (2006). *Emile*. (Ü. Akagündüz, Der.) İstanbul: Selis Kitaplar.
- Schneider, S., Pharr, J., & Bungum, T. (2017). Impact of school garden participation on the health behaviors of children. *Health Behavior and Policy Review*, 4(1), 46-52.
- Sealy, M. R. (2001). *A garden for children at family road care center* (Unpublished master's thesis). Graduate faculty of Louisiana State University and Agricultural Mechanical College: School of Landscape Architecture.
- Seldin, T. (2000). Montessori 101: Some basic information that every Montessori parent should know. Tomorrow's Child Magazine. *Back to School*, 8(5), 5-6.
- Sibley, B., & Etnier, J. (2003). The Relationship between physical activity and cognition in children: A meta-analysis. *Pediatric Exercise Science*, 15, 243-256.
- Skelly, S. M., & Bradley, J. (2000). The importance of school gardens as perceived by Florida elementary school teachers. *Horttechnology*, 10, 229-231.
- Smith, L. L., & Motsenbocker, C. (2005). Impact of hands-on science through school gardening in Louisiana public elementary schools. *Horttechnology*, 15, 439-443.
- Sönmez, V. (2008). Türk eğitim sisteminin felsefi temelleri. A. Boyacı (Ed.), *Eğitim sosyolojisi ve felsefesi* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 973.

- Spence, J. C., & Lee, R. E. (2003). Toward a comprehensive model of physical activity. *Psychology of Sport and Exercise*, 4(1), 7-24.
- Subramaniam, A. (2002). *Garden-based learning in basic education: A historical review*. http://www.whatkidscando.org/featurestories/2009/11_school_gardens/pdf/School%20Garden%20History.pdf. (Erişim tarihi:15.08.2020).
- Swank, J. M., & Swank, D. E. (2013). *Student growth within the school garden: Addressing personal/ social, academic, and career development*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1034738.pdf> (Erişim tarihi:10.09.2020)
- Taşçı, G., & Beşiktaşlı, E. (2019). *Bahçe temelli öğrenme ile ilgili öğretmen görüşlerinin incelenmesi*. VI. International Eurasian Educational Research Congress (Özet Bildiri) 19-22 Haziran, Ankara.
- Tepebağ, D., & Aktaş-Arnas, Y. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin okul bahçesini eğitsel amaçlı kullanımına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 50-67.
- Toran, M. (2014). Steiner pedagojisi ve Waldorf okulları. Z. Fulya Temel (Ed.), *Her yönüyle okul öncesi eğitim* içinde (ss. 18-41). Ankara: Hedef Basın Yayın.
- Tran, C. (2015). *Seeds of change: The value of school gardens in education and community health*. <https://www.kcet.org/shows/departures/seeds-of-change-the-value-of-school-gardens-in-education-and-community-health>. (Erişim tarihi:15.08.2020).
- Turner, B. (2011) Embodied connections: Sustainability, food systems and community gardens. *Local Environment*, 16(6), 509-522.
- Ürey, M., Çepni, S., Köğçe, D., & Yıldız, C. (2013). Serbest etkinlik çalışmaları dersi kapsamında geliştirilen fen temelli ve disiplinler arası okul bahçesi programının öğrencilerin bazı matematik kazanımları üzerine etkisinin değerlendirilmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 10(3), 37-58.
- Ürey, M., Çepni, S., & Kaymakçı, S. (2015). Fen temelli ve disiplinler arası okul bahçesi programının bazı sosyal bilgiler öğretim programı kazanımları üzerine etkisinin değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 7-30.
- Ürey, M., & Çepni, S. (2015). Fen temelli ve disiplinler arası okul bahçesi programının bazı fen ve teknoloji dersi kazanımları üzerine etkisinin farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 166-184.
- Wells, N. M., Myers, B. M., Todd, L. E., Barale, K., Gaolach, B., Ferenz, G., Aitken, M., Henderson, C. R., Tse, C., Pattison, K. O., Taylor, C., Connerly, L., Carson, J. B., Gensemer, A. Z., Franz, N. K., & Falk, E. (2015). The effects of school gardens on children's science knowledge: A randomized controlled trial of low-income elementary school. *International Journal of Science Education*, 37(17), 2858-2878.
- Wilcox, S., Parra-Medina, D., Felton, G., Poston, M. B., & McClain, A. C. (2010). Adoption and implementation of physical activity and dietary counseling by community health center providers and nurses. *Journal of Physical Activity & Health*, 7(5), 602-612.
- Williams, D. R., & Dixon, P. S. (2013). Impact of garden-based learning on academic outcomes in schools: Synthesis of research between 1990 and 2010. *Review of Educational Research*, 83(2), 211-235.
- Williams, D. R. (2018). Garden-based education. In *Oxford Research Encyclopedia of Education*. New York: Oxford University Press.

Extended Abstract

Nowadays, interest in garden-based education approach is increasing day by day. The point underlined by the garden-based education approach from theory to practice is the emphasis on "learning by doing", which integrates the relationship between nature and education. Therefore, the main purpose of this research is to provide information on the philosophical and theoretical foundations of the garden-based education approach and contribute to the inclusion of this approach in education. In this study, three points that should be underlined within the framework of the history, philosophical foundations of the garden-based education approach, its contributions to education, and the difficulties encountered were determined. These are:

Philosophical, historical, and theoretical foundations of the garden-based educational approach: The first emphasis is that the philosophical foundation of the garden-based education approach has its roots in the past. The most prominent philosophers and educational leaders in the field of education, from Comenius to Dewey, frequently emphasize thoughts on garden-based learning. In addition, the garden-based education approach helps students gain "environmental awareness" (Morris, & Zidenberg-Cherr, 2002; Tran, 2015). For a sustainable world, education and environmental awareness turn into a process applicable at all levels of education. As a matter of fact, with garden-based education, while students are learning, they actually prepare for "real life" and enrich their vital experiences (Dewey, 1996). Therefore, it supports students' lifelong learning. However, the philosophy of sustainable garden-based education has been tried to be demonstrated in this study in the light of the grounds on how it should be placed in education. However, in practice as well as failure to adequately reflected in the spread of this approach reveals the necessity of education programs from pre-school to tertiary and the garden-based education approach in Turkey.

Contribution of garden-based education approach to education: The second emphasis garden-based education approach contributes to the process of developing students' leadership skills. Because the student improves his/her skills such as decision-making, problem-solving, process management, participating in teamwork, and sharing. It has been demonstrated in researches that thanks to the organized school gardens, students contribute to many skills such as acting together, dividing work, taking responsibility, and leadership (Dyment, & Bell, 2008). Another contribution is that the garden-based education approach improves students' nutritional knowledge and attitude towards the garden, such as fruit and vegetables. Thanks to the garden-based education approach, the students get to know the product they grow in their garden, learn the benefits, taste, cook, and experience the pleasure of success. Thus, they develop a positive attitude towards healthy nutrition. Studies on this subject show that students tend to conscious and healthy fruits and vegetables and their awareness of healthy eating increases (Dyment, & Bell, 2008; Heim, Stang, & Ireland, 2009; Ozer, 2007). Another contribution is that students gain cultural awareness through the garden-based education approach and act as a bridge that encourages intergenerational learning. Finally, they are the contributions of the garden-based education approach to students' success. It contributes to the academic skills of students by allowing students to learn naturally in school garden applications and by providing an opportunity to learn by experiencing and experiencing the knowledge (Berezowitz et al., 2015; Bucklin-Sporer & Pringle, 2010; Urey, Cepni, Kogce, & Yildiz, 2013; Urey, & Cepni, 2015; Urey, Cepni, & Kaymakci, 2015). For example; Urey et

al. (2015) aimed to evaluate the effect of science-based and interdisciplinary "Schoolyard Program", which they developed within the scope of "Free Activity Studies Course", on social studies teaching program outcomes in terms of different variables. 187 students attending 5th grade participated in the application. As a result of the study, the School Garden Program provided academic development for the social studies course, as it has an interdisciplinary program feature, consists of in-class and out-of-class applications, and offers students an alternative learning environment. At the same time, with the garden-based education approach, students work with their peers on the garden curriculum to gain lifelong skills as well as practical knowledge. It also helps students to develop a positive attitude towards science and develop their science self-efficacy through a well-organized garden activities program. Garden-based education is a good model both as a reflection of environmentally sensitive trends and to teach future generations how to live healthier on earth. It is an important step in teaching students to explore their environment.

Difficulties encountered in garden-based education approach: Lack of time, lack of program materials related to academic standards, and interest, knowledge, experience, and training of teachers related to horticulture have been identified as academic obstacles to the success of the garden-based education approach. In terms of schools that do not have a playground, the lack of financing, lack of materials, and time have been identified as obstacles (Austin, 2017; Graham et al., 2005; Ozer, 2007, Tasci, & Besiktasli, 2019; Tepebag, & Aktas-Arnas, 2017). For example, some studies show that teachers wait for good weather conditions to take their students outside (Maynard, & Waters, 2007).

Considering these ideas, it seems possible for children to learn and develop with a sustainable garden-based education approach in natural environments and outdoors. However, the insufficient knowledge of the garden-based education approach and the scarcity of research is insufficient to understand the difficulties encountered. Therefore, education is the need of politicians to make long-term planning for an education-based approach to expand the garden in Turkey.

Based on these results, the following suggestions can be made:

- Philosophical garden-based education approach, according to the results of historical and obtained under the theoretical foundations, the garden-based education approach to the pre-school to tertiary education programs in Turkey are not given enough space both in terms of both theoretical practices. For this reason, organizing seminars for teachers to popularize the garden-based education approach,
- According to the results obtained within the framework of the contribution of the garden-based education approach to education, increasing the practices of good examples by making the contributions of garden-based education more visible,
- According to the results obtained within the framework of the difficulties encountered in the garden-based education approach, action researches can be made to solve the difficulties encountered.

Derleme Makale • Review Article

An Overview of Moral Disengagement in Consumer Studies

Tüketici Çalışmalarında Ahlaki Çözölmeye Genel Bir Bakış

Enis Yakut ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Lojistik Bölümü, 45140, Manisa/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7201-7827

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 March 2021

Received in revised form 22 March 2021

Accepted 28 March 2021

Keywords:

Moral Disengagement

Consumer Psychology

Unethical Behavior

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Mart 2021

Düzeltilme tarihi: 22 Mart 2021

Kabul tarihi: 28 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

Ahlaki Çözölme

Tüketici Psikolojisi

Etik olmayan davranış

ABSTRACT

Moral Disengagement is a collection of socio-cognitive mechanisms by which individuals detach themselves from ethical actions and participate in inhumane, abusive, damaging, or horrifying acts toward others without showing remorse and self-censure. Previous studies revealed the significant role of moral disengagement between individuals' moral standards and their unethical actions. Moral disengagement mechanisms allow people to perform unethical behaviors they normally do not approve or are against their moral standards, however consumer perspective in previous studies are either omitted or quite limited. Therefore, in this study, a general outlook to consumer behavior studies is presented to understand the role of moral disengagement in varying contexts. A general discussion and future research avenues are also presented at the end.

ÖZ

Ahlaki çözölme (ahlaki uzaklaşma/ahlaki kayıtsızlık/ahlaki geri çekilme), bireylerin kendilerini etik eylemlerden ayırdıkları ve pişmanlık ve öz-kınama göstermeden başkalarına karşı insanlık dışı, taciz edici, zarar verici veya dehşet verici eylemlere katıldıkları bir sosyo-bilişsel mekanizmalar bütünüdür. Önceki çalışmalar, bireylerin ahlaki standartları ile etik olmayan eylemleri arasındaki ahlaki çözölmenin önemli bir rolü olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ahlaki çözölme mekanizmaları, insanların normalde onaylamadıkları veya ahlaki standartlarına aykırı olan etik olmayan davranışları gerçekleştirmelerine izin verir, ancak önceki çalışmalarda tüketici perspektifi ya ihmal edilmiş ya da oldukça sınırlı kalmıştır. Bu nedenle bu çalışmada, farklı durumlarda ahlaki çözölmenin rolünü anlamak için tüketici davranışı çalışmalarına genel bir bakış sunulmuştur. Çalışmanın sonunda genel bir tartışma ve gelecekteki araştırmalar için de tavsiyeler sunulmuştur.

1. Introduction

There is not a day that goes by where we do not face unbearable stories about unethical behavior in news outlets. Specifically, with the emergence of social media, unethical and dishonest actions became more prone to circulate, which force us to question how we – human beings – turn into so immoral creatures. Or simply put, were we always like that since the beginning of existence?

Naturally the reasons behind the unethical behaviors intrigued the researchers who offered different explanations

in order to interpret this process (Detert et al., 2008: 374). One of the explanations for this act is Moral Disengagement (Bandura, 1999) which is a collection of socio-cognitive mechanisms by which individuals detach themselves from ethical actions and participate in inhumane, abusive, damaging, or horrifying acts toward others without showing remorse and self-censure (Thornberg & Jungert, 2013: 476). In a simpler explanation, moral disengagement is a person's way of rationalizing the abandonment of moral principles in a certain situation (Wang et al., 2019: 209).

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: enis.yakut@cbu.edu.tr

Previous studies revealed the varying significant roles of moral disengagement between individuals' moral standards and their unethical actions (Shu, et al., 2011: 330). From a consumer behavior perspective, dishonest behavior may take several forms such as digital piracy, shoplifting, remain unresponsive after receiving too much change (Mitchell et al., 2008: 395). According to Bandura (1986), moral disengagement mechanisms allow people to perform unethical behavior they normally do not approve or are against their moral standards; and this proposition is evaluated in many studies in order to understand consumers' immoral attitudes and behaviors. Therefore, in this study, a general outlook to consumer behavior studies is presented to understand the role of moral disengagement in varying contexts. A general discussion and future research avenues are also presented at the end.

2. Moral Disengagement

According to agentic view of Social Cognitive Theory, individuals exert power of their own thoughts and actions through self-regulatory mechanisms (Bandura, 1986). Most individuals, according to the theory, have established personal moral values that act as a self-regulatory mechanism. Individuals use their personal standards to predict, track, and judge their own conduct, so they encourage positive behaviors and discourage inappropriate ones. This self-regulatory mechanism is only active when it is turned on. According to Bandura (1999: 194), individuals may choose to deactivate this self-regulatory mechanism, which he calls moral disengagement. The processes of moral disengagement decouple our internal expectations/standards from the way we perceive our actions and make them justifiable (Moore, 2015: 199). There are eight correlated cognitive moral disengagement processes that allow individuals to act immorally while being undisturbed by their self-monitoring moral norms: *"moral justification, euphemistic labeling, advantageous comparison, displacement of responsibility, diffusion of responsibility, disregarding or distorting the consequences, dehumanization, and attribution of blame"* (Bandura, 1986: 376).

As an example, imagine a student whose moral values prohibits him/her from stealing, but has downloaded a book illegally from an online database without paying for it. According to eight moral disengagement mechanisms, that student justifies this unethical action with the following explanations (Moore, 2015: 199; Thatcher & Matthews, 2012): downloading the book is not that important since the publisher is selling millions of books every year (*distortion of consequences*), other students also download books all the time (*diffusion of responsibility*), downloading that book is a small violation compared to stealing from a bookstore (*advantageous comparison*), even teachers download books illegally, so he/she should too (*displacement of responsibility*), the book is priced for high-income citizens, therefore as a low-income person it is justifiable to download the book (*moral justification*), downloading the book is similar to 'borrowing' it (*euphemistic labeling*), the publisher is a big, greedy, evil corporation that doesn't do any good to the public (*dehumanization*), people are able to download the book because company did not take necessary measures to protect its copyrights (*attribution of blame*). As a result, that student uses one (or more) of these mechanisms

for not contradicting with his/her moral standards about stealing and downloads the book with complacency.

3. Moral Disengagement in Consumer Studies

The immoral behaviors of consumers are known to cost around \$914 million in UK in 2018 (Seidler, 2019). US National Retail Federation report also shows that, cost of theft, fraud and losses from other retail shrinkage was about \$61.7 billion in 2019 (NRF, 2020). Even though many consumers have some moral standards, they may engage in unethical attitudes and behavior through moral disengagement strategies. (Egan et al, 2015: 123). Normally a petty theft may be unacceptable and against a consumer's ethical values, and this inconsistency is expected to create cognitive dissonance (Gregory-Smith et al., 2013: 1202). Moral disengagement strategies play a pivotal role in this process where they help consumers to dissolve this tension and relieve them from the feeling of guilt and discomfort. Moreover, moral disengagement is stated to be a crucial psychological phenomenon that encourages workers to pilferage without feeling any remorse (Harris & He, 2019: 58). Even though moral disengagement has been investigated in different contexts, consumer perspective in those studies are omitted or quite limited (Chowdhury & Fernando, 2014: 678). The application of moral disengagement in several consumer studies is presented below.

3.1 Word-of-mouth (WOM) and Moral Disengagement

Consumer's word-of-mouth (WOM) and e-WOM behavior may deviate from the ethical standards in the form of exaggeration, lying and misleading. After a negative experience, a consumer (specifically one with high dark personality traits : psychopathy, narcissism, and Machiavellianism) may write an online review about his/her experience and intentionally deceive the readers, where by using moral disengagement strategies he/she persuades him/herself that moral principles are not applicable (Kapoor et al., 2021: 2).

Consumers' negative WOM (vindictive or support seeking) after they experience service failures is quite common. The nature of vindictive WOM (i.e. seeking reciprocation) makes the moral identity of the consumers more important, since their reaction will be shaped in accordance with their moral judgements (He & Harris, 2014: 133). Similar to above mentioned moral disengagement scenario, if the victim of an unpleasant service failure engages in a vindictive negative WOM, he/she will most likely compare his/her actions (advantageous comparison) with the damage induced by the hotel's service failure, and conclude that the negative WOM is harmless (compared to hotel's failure). The importance of moral identity is also accentuated in consumers' moral disengagement processes, where high moral identity is found to generate less moral disengagement. However, as the severity of the failure increases, even consumers with high moral identity may engage in vindictive behavior (He & Harris, 2014: 146)

3.2 Sustainable Consumption and Moral Disengagement

Sustainable consumption is an important research avenue that attracts the attention of numerous researchers, profit and

non-profit organizations and governments, which all aim to identify means to support environmentally friendly attitudes and behaviors. However, the prevalent and confusing inconsistency between consumers' reported pro-environmental attitudes and their substantial behavior is a major point of concern which restrain all stakeholders to evoke more sustainable consumption (Kilian and Mann, 2020: 120). One of the reasons for this discrepancy between the attitudes and behaviors is cognitive defense mechanisms (i.e. moral disengagement) which disrupt the transformation of pro-environmental attitudes into behaviors. Basically, through moral disengagement, consumers use adaptive reasoning processes to satisfy the personal interests (i.e. purchasing an unsustainable product) instead of doing "the right thing" (i.e. purchasing an eco-friendly product), which eventually create the attitude-action gap (Kilian and Mann, 2020: 126).

Studies show that, certain characteristics of the consumers are related with their ethical considerations. Specifically, consumers' empathy, moral identity and cynicism is found to be related with varying dimensions of consumer ethics, moreover moral disengagement may act as a mediator in this relationship (Chowdhury & Fernando, 2014: 678). Ethical and moral issues are also important determinants of green and sustainable purchase decisions since some consumers consider the rightfulness/wrongfulness of the particular purchase with regards to its environmental and societal consequences. In case of experiencing a conflict during their unsustainable or non-green behavior, consumers use moral disengagement to deter from their moral standards, which will eventually decrease the tension and soothe the cognitive dissonance (Sharma & Lal, 2020: 218).

Effect of moral disengagement on energy consumers in their preferences for renewable energy sources is also accentuated. Specifically, when consumers attribute the responsibility of protecting the environment to the authorities, they are least likely to pay more for green energy (displacement of responsibility) (Venugopal & Shukla, 2019: 61). Therefore, it is fair to state that through moral disengagement, consumers will resolve their internal moral conflicts, and may continue to hold a positive view of themselves which will help them to attain self-exoneration.

Additionally, moral disengagement processes are also found to be efficacious when consumers encounter cruel practices against animals in fashion industry. Consumers find a way to justify their unethical consumption through moral disengagement strategies, and the indirect effect of their perceived animal cruelty on intention to support non-profit organizational campaign is moderated by their moral justification (Lim et al., 2019: 638). The food habits of the consumers were also under investigation with an ethical perspective, where psychological factors and moral disengagement strategies are found to be related with consumers' evaluation of their own dietary habits (Graça et al., 2014: 753). Similarly, moral disengagement strategies encourage people to follow and sustain self-serving negative practices (food habits), even though they are against their ethical values, and at the same time they can keep fighting for those principles without feeling guilt and remorse (Bandura, 1999: 194).

As we know, there are strong advocates of vegetarianism, and they base their arguments on the premise that animals

are capable of experiencing pain and suffering, and therefore they deserve the same rights and moral value as humans (Ang et al., 2019: 81). Interestingly, studies show a significant moral disengagement differences between the meat eaters and non-meat eaters. Moreover, one group (meat eaters) believe that animals that humans consume (AHC) only have primary emotions, and contrary the others (non-meat eaters) assign more mental capacity to AHC (Bastian et al., 2012: 248). It is possible that in order to minimize the negative affective feelings associated with meat eating, meat-eaters (the ones who have ethical considerations about meat consumption) may sustain their meat-eating habits through moral disengagement, by reassuring themselves that moral values should not extend to them (Ang et al., 2019: 84). Basically, consumers who eat meat tended to overcome the moral inconsistency by reverting to pro-meat justifications and self-exonerations. As a result, this tactic will make them seem less unethical. Overall, moral disengagement establishes conditions that allow current meat consumption to continue even among people who care about animal cruelty, the environment, and/or public health (Graça et al., 2015: 88). In a similar vein, strategies that oppose moral disengagement are more likely to increase consumers' willingness to change their dietary habits (Buttlar et al., 2021: 64).

Therefore, it is fair to conclude that moral disengagement is a crucial factor that may enable consumers to preserve the non-green and anti-environmental behavior.

3.3 Ethical Consumption and Moral Disengagement

Moral Disengagement processes were investigated with an ethical consumption perspective since there are many consumption activities that require ethical consideration. Considering the fact that piracy costs for books are about \$315 million and for e-books are about \$300 million, number of lost jobs is between 230,000 and 560,000 in USA as a result of digital video piracy, software piracy was about \$46.3 billion between 2015 and 2017, annual loss in the movie industry is about \$40 and \$97.1 billion (Vuleta, 2021; Letić, 2019), it imperative to understand the psychological processes behind this unethical consumption activity.

Normally, an individual's moral obligations should restrain him/herself from illegal activities such as piracy. Euphemistic labeling is one of prevalent the moral disengagement techniques used by the media in the portrayal of the most sensitive news, and such neutralizing expressions also can lower public moral interest and attention (Bandura, 2002: 104). When used in measuring the intention to pirate, this strategy is also found to be a significant factor in predicting piracy (Olivero et al., 2019: 1286). Therefore, it can be concluded that when individuals participate in piracy, they are more likely to disengage from their ethical values by justifications in order to diminish remorse.

One important area of research that investigate and incorporate moral disengagement is counterfeit luxury consumption, where consumers find purchasing those items as morally unacceptable (Hoe et al., 2003: 62), however they continue to buy those items. Researchers tried to explain this contradiction between the values and behaviors from different perspectives. Like other unethical consumption practices, moral disengagement helps to understand this inconsistency (Chen et al., 2018: 260). Interestingly and

contrary to other purchase experiences, moral disengagement processes continue to be active after the purchase of counterfeit items since it is always on display in public (Wang et al., 2019: 207). If other people think that the item is original, this will relieve the consumer, he/she will continue to employ moral disengagement strategies and purchase counterfeit items. However, when others are suspicious about the authenticity of the item, it may create social anxiety in the person, which will lead to decreased moral disengagement and less immoral actions (Wang et al., 2019: 221). It should be noted that as the number of unethical practices in a certain environment become more common, the number of people who are tolerant toward them will also increase. Consequently, there will be increased number of individuals who are morally disengaged, and the simpler it will be for them to justify moral dilemmas, and the more likely they will create favorable reactions to counterfeit and pirated goods (Eisend, 2019: 312).

Moral disengagement is used in understanding the unethical behavior of athletes. The use of performance-enhancing drugs (PEDs) by athletes for the purpose of improving their performance is immoral because they are both prohibited and give them an unfair advantage over their opponents (Mazzeo et al., 2018: 107). However, there are many cases of well-known athletes using these drugs while being well aware of the immorality of PED consumption. By using varying moral disengagement strategies, athletes may justify their PED usage, which consequently contributes to a higher recorded PED consumption (Hodge et al., 2013: 421). Since immoral actions can be successfully prevented by using moral codes and social contracts, preventive strategies against PED usage can also be implemented by using similar tactics.

3.4 Moral Disengagement and Celebrity Endorsement

Transgressions of celebrities such as affairs, improper jokes, verbal and physical assaults, drug and alcohol addiction, doping scandals are quite common, and known to affect consumer perceptions toward both celebrities and their affiliated brands. Notably, when making evaluative decisions, people appear to value negative information more than positive information (Wang & Kim, 2020: 115). Ironically in some cases, consumers tend to ignore the wrongdoing of the celebrities and continue to show support, which accentuates the importance of cognitive processes such as moral disengagement in the celebrity-fan relationship. Specifically, as the consumers' levels of identification with the celebrity increase, they are more likely to activate moral disengagement strategies in order to relieve themselves from the contradicting information between the celebrities' wrongdoing and their positive celebrity image (Lee et al., 2016: 186). As a result, they omit the wrongdoing and continue to evaluate both celebrity and brand favorably. Some well-known companies' persistence and perseverance to celebrities after scandals and transgressions by focusing on his/her achievements is a good example of companies' efforts for separating the performance from the wrongdoing in order to activate the moral disengagement process (Wang & Kim, 2020: 120). On the other hand, depending on the moral reasoning strategy (moral coupling, moral decoupling and moral rationalization), consumer evaluations about the wrongdoer may vary, however how those strategies affect the

relationship between the transgressor and the endorsed brand is still unclear (Lee and Kwak, 2016: 109).

3.5 Moral Disengagement and Online Environments

Another interesting area of research is critiquing and cyberbullying toward the celebrities. Previous research revealed that, people participate in critiquing and cyberbullying actions (which they normally wouldn't direct to people they personally know), and justify those actions by using various moral disengagement strategies such as "cognitive restructuring, obscuring or minimizing their own role in causing harm, disregarding or distorting the impact of harmful, and blaming and dehumanizing the victim" (Ouvrein et al., 2017: 472). The reason for engaging in cyberbullying toward celebrities might be the higher perceived distance toward a celebrity compared to a peer, therefore this feeling may create the feeling of safe distance and less possibility of backfire (Ouvrein, De Backer, & Vandebosch, 2018: 62).

Extensive body of research investigated bullying and cyberbullying in moral disengagement context (Pozzoli et al., 2012: 379). Studies reveal significant relationship between bullying and moral disengagement, where bullies have higher and non-bullies have lower levels of moral disengagement, independent of how often they have been bullied (Hymel et al., 2005: 8). There are many factors that may induce bullying, however elements such as the paucity of social-emotional cues, the ease of disseminating communication via social networks, and the media attention on cyberbullying induce moral disengagement and consequently cyberbullying in online context (Runions & Bak, 2015: 400). Moreover, moderation role of moral disengagement is also present between social media attachment and cyberbullying victimization relationship among university students. Psychological strategies against moral disengagement might be helpful to diminish the negative consequences of social media attachment, cyberbullying and psychological disorders (Cao et al., 2019: 1100).

Computer games present a highly permissive environment where players undertake activities (i.e. missions) that in real life they will never do. Those activities come in the form of drug dealing, arms trade, assault, murder, and they are usually against the players' moral values. However, people with high level of moral disengagement may find these actions acceptable, and interestingly those perception may affect the real-world behaviors. Specifically, the effects of those violent games may spill over to real world, and consequently moral disengagement may interact with consumers' lack of self-control, aggression, and cheating (Gabbadini et al., 2014:455). Consumers also show similar behavioral patterns after they see the immoral actions of good TV characters and they are able to ignore those evil behaviors through moral disengagement mechanisms (Krakowiak and Tsay-Vogel, 2013: 180)

3.5 Tourism Consumers and Moral Disengagement

Moral disengagement is found to be related to the transgressions of tourists in some contexts, namely during their visits to places as a part of "dark tourism". Dark tourism is known as travels to destinations or attractions that are entirely or partly inspired by an urge for real or symbolic experiences with death (Stone & Sharpley, 2008: 578).

Those places require tourists to be respectful during their visits, however transgressions (i.e. photo taking, laughing) are also quite common. Investigating the reasons behind the unethical or deviant behaviors of the tourist revealed that by using moral disengagement processes, visitors at dark tourism locations justified their transgressive actions (Sharma, 2020: 291-292). As a result, they didn't feel any responsibility about their improper behaviors (Please see Table 1 for investigated studies).

Table 1. Summary of Moral Disengagement Applications in Consumer Studies

Author	Method & Sample	Role of Moral Disengagement	Variables	Conclusion
Hodge et al., 2013	1 study: A survey on 224 athletes	Mediator	An autonomy-supportive climate (IV) Autonomous motivation (mediator) Controlled motivation (mediator) Moral disengagement (mediator) Attitudes toward using PEDs (DV) PED susceptibility (DV)	Moral disengagement is a predictor of positive attitude toward Performance Enhancing Drugs (PEDs), and attitude is a strong predictor of PEDs susceptibility.
Krakowiak and Tsay-Vogel, 2013	1 study: An online experiment on 123 students	Mediator	Motivation (DV) Outcome (DV) Moral disengagement (mediator) Positive Attributes (DV) Negative Attributes (DV) Character Liking (DV)	Altruistic motivations and positive outcomes led to more favorable perceptions of a character's attributes, greater character liking, and more justification of the character's action. Moral disengagement mediated the effects of motivation and outcome on perceptions of characters.
Chowdhury and Fernando, 2014	1 study: Questionnaire on 600 consumers (panel data)	Mediation	Empathy (IV) Moral Identity (IV) Cynicism (IV) Consumer Ethics (DV)	Empathy, moral identity and cynicism were related to different dimensions of consumer ethics. Moral disengagement mediated these relationships.
He and Harris, 2014	2 studies: A survey-based experiment 125 consumers A survey-based experiment on 198 consumers	Dependent Variable	Vindictive vs. support-seeking negative WOM (IV) Direct vs. indirect hotel responsibility (IV) Moral identity (IV) Moral awareness (Moderator) Anger (Moderator) Moral Disengagement (DV)	People with higher moral identity centrality are less prone to moral disengagement of vindictive negative WOM. Higher anger toward the service failure, and lower moral awareness generate moral disengagement of vindictive negative WOM.
Gabbiadini et al., 2014	1 study: A lab experiment on 172 participants	Moderator	Violent video games (IV) Moral disengagement (moderator) Lack of self-control (DV) Aggression (DV) Cheating (DV)	Violent video games decreased self-control and increased cheating and aggression, especially for people high in moral disengagement.
Graça et al., 2014	1 study: 6 semi-structured focus groups on 40 participants			Moral disengagement may play a role in hindering openness to change food habits for the benefit of the environment, public health, and animals.
Graça et al., 2015	3 studies: A set of open-ended questions on 410 participants A survey on 1016 participants A survey on 318 participants	Mediator	Meat consumption (IV) Meat attachment (mediator) Meat substitution (DV)	Proposed measure of moral disengagement is valid and reliable. Individuals with higher levels of moral disengagement to meat consumption and substitution tended to display higher general propensity to morally disengage and to attribute less importance to moral traits.
Lee et al., 2016	1 study: A survey on 297 participants	Dependent Variable	Fan identification (IV) Negative moral emotions (DV/mediator) Moral disengagement (DV) Attitude toward the athlete (DV) Attitude toward the brand (DV)	Fan identification decreases negative moral emotions and causes fans' moral disengagement processes, which enables fans to support the wrongdoer.
Lee and Kwak, 2016	3 studies: An online experiment on 97 participants An online experiment on 57 participants	Independent Variable Dependent Variable	Moral disengagement (IV) Transgression type (IV) Personal involvement with sport (moderator) Perceptions of the athlete's performance (DV)	Moral disengagement strategies are useful in explaining consumers' evaluation of the transgressor.

Author	Method & Sample	Role of Moral Disengagement	Variables	Conclusion
Chen et al., 2018	An online experiment on 237 participants 1 study: A survey on 334 consumers	Mediator	Evaluations of transgressors (DV) Evaluations of endorsed brands (DV) Moral recognition (IV) Moral disengagement (mediator) Moral judgment (mediator) Perceived benefit (mediator) Purchase Intention (DV)	Transgression type has a significant impact on consumers' choice of moral reasoning strategy. Consumers' use (one of) two types of moral reasoning strategies (moral rationalization and moral decoupling) to purchase counterfeit luxuries respectively through moral judgment and perceived benefit.
Ouvrein et al., 2018	1 study: A survey on 1255 adolescents	Mediator	Affective empathy (IV) Cognitive empathy (IV) Moral disengagement (mediator) Online celebrity aggression (DV)	Moral disengagement was related with mild and severe online celebrity aggression and mediated the relationship between affective empathy and both mild and severe celebrity aggression.
Venugopal and Shukla, 2019	1 study: A survey on 140 consumers	Independent Variable	Freedom from financial obligation (moderator) Consumers' sense of ownership (moderator) Willingness to pay more (DV)	Consumers' moral disengagement with environmental concerns negatively influences their willingness to pay more for renewable energy.
Lim et al., 2019	1 study: A survey-based experiment 82 undergraduate students	Moderator	Perceived animal cruelty (IV) Negative arousal (mediator) Supportive behavior intention (DV) Ethical consumption intention (DV)	Negative emotional arousal is positively related to perceived animal cruelty. Moral disengagement moderated the effect of perceived animal cruelty on supportive behavior intention.
Ang et al., 2019	1 study: A survey-based experiment 130 consumers	Dependent Variable	Slaughtered animal (pet vs. AHC) (IV) Meat eaters vs. non-meat eaters (DV) Mind attribution (DV) Moral disengagement (DV)	Meat eaters had higher levels of moral disengagement in comparison to non-meat eaters. There is a higher moral disengagement among meat eaters who tend to view AHCs as lacking in mental capacities.
Olivero et al., 2019	1 study: A questionnaire 396 participants	Mediator	Past piracy behavior (IV) Perceived behavioral control (mediator) Subjective norms (mediator) Positive attitude (mediator) Moral obligation (mediator) Moral disengagement (mediator) Intention to pirate (DV)	Moral disengagement (<i>euphemistic labelling</i>) plays a significant role in predicting piracy.
Harris and He, 2019	2 studies: 47 in-depth interviews A questionnaire 381 participants	Mediation	Cynicism (IV) Moral identity centrality (IV) Social Norms (IV) Ethical Leadership (IV) Pilferage (DV)	Moral identity centrality and ethical leadership inhibit pilferage moral disengagement, cynicism and pilferage norms enhance it.
Wang et al., 2019	5 studies: A lab experiment on 79 female students A lab experiment on 109 female students An online experiment on 331 females A lab experiment on 88 female students An online experiment on 114 females	Mediator Dependent Variable	Authenticity signal (IV) Social Anxiety (mediator) Moral disengagement (mediator) Moral disengagement (DV) Purchase intention (DV)	Low authenticity signals cause social anxiety, high social anxiety result in decreases in moral disengagement regarding counterfeit purchases. The end result is low authenticity signals lead to lower purchase intentions.
Eisend, 2019	1 study: A meta-analysis on 196 studies	Mediator	Morality (IV) Moral disengagement (mediator) Institutional and social context (moderator) Attitude (DV/Mediator) Intention (DV/Mediator) Behavior (DV)	The institutional and social context of consumers explains the differences in morality effects on justifications and responses to counterfeit and pirated products.

Author	Method & Sample	Role of Moral Disengagement	Variables	Conclusion
Cao et al., 2019	1 study: A survey on 305 college students	Moderator	Social media attachment (SMA) (IV) Moral disengagement (moderator) Cyberbullying victimization (CV) (DV) Depression (DV) Anxiety (DV) Social Media Fatigue (DV)	SMA is related to CV. CV and internalizing disorders were positively related to social media fatigue. Moral disengagement moderated the relationship between SMA and CV.
Sharma and Lal, 2020	1 study: Semi-structured interviews with 20 consumers	Mediation	Morality (DV) Green Purchasing Intention (mediator) Inefficacy (mediator) Non-green buying behavior (mediator) Self-exoneration (DV)	Consumers navigate and negotiate morality with self-constructural thoughts to rationalize their judgements. When intentions fail to translate into green buying behavior consumers attempt to achieve self-exoneration.
Kilian and Mann, 2020	1 study: Online experiment with 306 participants	Mediation	Possibility for moral disengagement (IV) Reduction of moral feelings (mediator) Purchase intention for option with poor socio-ecological performance (DV) WOM intention for option with poor socio-ecological performance (DV) Willingness to pay for better socio-ecological performance (DV)	Participants engaged in moral disengagement when a presented consumption option with poor socio-ecological performance was perceived as desirable and when a moral disengagement cue was available.
Sharma, 2020	A multi-method approach (qualitative data, secondary data, semi-structured interviews, observation and blogs, forums and websites)			Various moral disengagement strategies cause tourists show morally transgressive behaviors in dark tourism sites.
Wang and Kim, 2020	1 study: An online experiment on 144 participants	Mediator	Transgression severity (IV) Moral disengagement (mediator) Fan identification (moderator) Attitudes toward the celebrity (DV) Attitudes toward the endorsed brand (DV) Purchase intention (DV)	Modal disengagement strategies mediate the effects of highly negative information about a celebrity on consumer attitudes toward the celebrity and endorsed brand as well as on purchase intention.
Kapoor et al., 2021	4 studies: A survey on 202 consumers A survey 138 consumers A survey 139 consumers A survey 145 consumers	Mediation	Narcissism (IV) Machiavellianism (IV) Psychopathy (IV) Intention to exaggerate in online reviews (DV)	A positive relationship between dark personality traits and intention to exaggerate in online reviews was found. Moral disengagement significantly mediated intention to exaggerate for narcissists and psychopaths.

4. Discussion and Directions for Future Research

Many people have some level of moral values, try to be righteous and consider the consequences of their actions. Consumer behavior is guided by morality in part due to the socio-cultural consequences of consumption choices (Kilian and Mann, 2020: 121). However, in some cases consumers deviate from their moral values and act against the social expectations. Bandura (2002: 102) states that “Morality is rooted in a self-reactive selfhood, rather than in dispassionate abstract reasoning” and suggests that self-regulation processes that guide the behavior need to be activated in order to regulate the behavior. Basically, individuals may

know what is ethical and what is not, however they can activate/deactivate the self-regulation that guide their behavior through moral disengagement strategies. After investigating the consumer studies in marketing domain, we see that moral disengagement is used to understand variety of unethical consumer activities, which is in line with the perspective that “one’s context can influence one’s tendency to morally disengage” (Moore, 2015: 200).

Even though moral disengagement was investigated with diverse perspective, number of studies in consumer behavior is quite limited (Chowdhury & Fernando, 2014: 678). Therefore, in order to create a path for consumer researchers in order to better understand this phenomenon and

consumers' unethical behaviors, following research suggestions are presented.

Investigating the cultural differences of consumers, and how culture affects moral disengagement and immoral acts can present valuable insights for researchers and practitioners. Moral values and principles may vary between the cultures, and as the person values are in accordance with the community, his/her behaviors will also align, and thus be less compelled to morally disengage (Sverdlik, & Rechter, 2020: 3). Therefore, culture can be a significant determinant of moral disengagement tendencies of consumers.

In terms of investigating the service failures, crisis and organizational wrongdoings, using real events may generate a more thorough understanding of the moral disengagement concept, since consumer reactions and moral disengagement mechanism may vary between hypothetical and real life events (He & Harris, 2014: 148). Consumer reactions to different crisis response strategies is accentuated in previous studies (Coombs & Holladay, 2002: 167). In order to better understand the consumer reactions to service failures, interaction of different response strategies with moral disengagement can be examined. Moreover, using experimental studies would be more effective in order to understand cause and effect in different research contexts.

Even though there are studies that investigated the sustainable consumption and green behavior with a moral disengagement perspective, there is still a big gap in that research field. Specifically, investigating the different value orientations of consumers may deepen the understanding of pro-environmental behavior, since some studies present a correlation between altruistic values and moral disengagement (Yang et al., 2020: 9). Additionally, more empirical research in order to understand consumers' self-exoneration through moral disengagement in sustainable consumption context is required (Sharma & Lal, 2020: 233).

Lastly, understanding the bystander behavior during different unethical actions of peers, friends and family against lay people, athletes, influencers or celebrities in online environments can be an interesting research avenue.

References

- Ang, C. S., Chan, N. N., & Singh, L. (2019). A comparison study of meat eaters and non-meat eaters on mind attribution and moral disengagement of animals. *Appetite, 136*, 80-85.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the preparation of inhumanities. *Personal and Social Psychology Review, 3*, 193-209.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education, 31*(2), 101-119.
- Bastian, B., Loughnan, S., Haslam, N., & Radke, H. R. (2012). Don't mind meat? The denial of mind to animals used for human consumption. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38*(2), 247-256.
- Buttlar, B., Rothe, A., Kleinert, S., Hahn, L., & Walther, E. (2021). Food for Thought: Investigating Communication Strategies to Counteract Moral Disengagement Regarding Meat Consumption. *Environmental Communication, 15*(1), 55-68.
- Cao, X., Khan, A. N., Zaigham, G. H., & Khan, N. A. (2019). The stimulators of social media fatigue among students: Role of moral disengagement. *Journal of Educational Computing Research, 57*(5), 1083-1107.
- Chen, J., Teng, L., & Liao, Y. (2018). Counterfeit luxuries: does moral reasoning strategy influence consumers' pursuit of counterfeits?. *Journal of Business Ethics, 151*(1), 249-264.
- Chowdhury, R. M., & Fernando, M. (2014). The relationships of empathy, moral identity and cynicism with consumers' ethical beliefs: The mediating role of moral disengagement. *Journal of Business Ethics, 124*(4), 677-694.
- Coombs, W. T., & Holladay, S. J. (2002). Helping crisis managers protect reputational assets: Initial tests of the situational crisis communication theory. *Management Communication Quarterly, 16*(2), 165-186.
- Detert, J. R., Treviño, L. K., & Sweitzer, V. L. (2008). Moral disengagement in ethical decision making: a study of antecedents and outcomes. *Journal of Applied Psychology, 93*(2), 374.
- Egan, V., Hughes, N., & Palmer, E. J. (2015). Moral disengagement, the dark triad, and unethical consumer attitudes. *Personality and Individual Differences, 76*, 123-128.
- Eisend, M. (2019). Morality effects and consumer responses to counterfeit and pirated products: A meta-analysis. *Journal of Business Ethics, 154*(2), 301-323.
- Gabbiadini, A., Riva, P., Andrighetto, L., Volpato, C., & Bushman, B. J. (2014). Interactive effect of moral disengagement and violent video games on self-control, cheating, and aggression. *Social Psychological and Personality Science, 5*(4), 451-458.
- Graça, J., Calheiros, M. M., & Oliveira, A. (2014). Moral disengagement in harmful but cherished food practices? An exploration into the case of meat. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 27*(5), 749-765.
- Graça, J., Oliveira, A., & Calheiros, M. M. (2015). Meat, beyond the plate. Data-driven hypotheses for understanding consumer willingness to adopt a more plant-based diet. *Appetite, 90*, 80-90.
- Gregory-Smith, D., Smith, A., & Winklhofer, H. (2013). Emotions and dissonance in 'ethical' consumption choices. *Journal of Marketing Management, 29*(11-12), 1201-1223.

- Harris, L. C., & He, H. (2019). Retail employee pilferage: A study of moral disengagement. *Journal of Business Research*, 99, 57-68.
- He, H., & Harris, L. (2014). Moral disengagement of hotel guest negative WOM: moral identity centrality, moral awareness, and anger. *Annals of Tourism Research*, 45, 132-151.
- Hodge, K., Hargreaves, E. A., Gerrard, D., & Lonsdale, C. (2013). Psychological mechanisms underlying doping attitudes in sport: Motivation and moral disengagement. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 35(4), 419-432.
- Hoe, L., Hogg, G., & Hart, S. (2003). Fakin'it: Counterfeiting and consumer contradictions. In *European Advances in Consumer Research Volume 6*, eds. Darach Turley and Stephen Brown, Provo, UT: Association for Consumer Research, 60-67.
- Hymel, S., Rocke-Henderson, N., & Bonanno, R. A. (2005). Moral disengagement: A framework for understanding bullying among adolescents. *Journal of Social Sciences*, 8(1), 1-11.
- Kapoor, P. S., Balaji, M. S., Maity, M., & Jain, N. K. (2021). Why consumers exaggerate in online reviews? Moral disengagement and dark personality traits. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 60, 102496, 1-13.
- Kilian, S., & Mann, A. (2020). When the damage is done: Effects of moral disengagement on sustainable consumption. *Journal of Organizational Psychology*, 20(1), 120-132.
- Krakowiak, K. M., & Tsay-Vogel, M. (2013). What makes characters' bad behaviors acceptable? The effects of character motivation and outcome on perceptions, character liking, and moral disengagement. *Mass Communication and Society*, 16(2), 179-199.
- Lee, J. S., & Kwak, D. H. (2016). Consumers' responses to public figures' transgression: Moral reasoning strategies and implications for endorsed brands. *Journal of Business Ethics*, 137(1), 101-113.
- Lee, J. S., Kwak, D. H., & Braunstein-Minkove, J. R. (2016). Coping with athlete endorsers' immoral behavior: Roles of athlete identification and moral emotions on moral reasoning strategies. *Journal of Sport Management*, 30(2), 176-191.
- Letić, J. (2019). Piracy statistics for 2020 – People would still download a car. <https://dataprot.net/statistics/piracy-statistics/>
- Lim, H., Cho, M., & Bedford, S. C. (2019). You Shall (Not) Fear: The effects of emotional stimuli in social media campaigns and moral disengagement on apparel consumers' behavioral engagement. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 23(4), 628-644.
- Mazzeo, F., D'elia, F., & Raiola, G. (2018). Drugs in sport: Doping development and ethical analysis. *Sport Science*, 11(1), 106-112.
- Mitchell, V. W., Balabanis, G., Schlegelmilch, B. B., & Cornwell, T. B. (2009). Measuring unethical consumer behavior across four countries. *Journal of Business Ethics*, 88(2), 395-412.
- Moore, C. (2015). Moral disengagement. *Current Opinion in Psychology*, 6, 199-204.
- NRF (2020). Retail shrink totaled \$61.7 billion in 2019 amid rising employee theft and shoplifting/ORC. <https://nrf.com/media-center/press-releases/retail-shrink-totaled-617-billion-2019-amid-rising-employee-theft-and>
- Olivero, N., Greco, A., Annoni, A. M., Steca, P., & Lowry, P. B. (2019). Does opportunity make the thief? Abilities and moral disengagement in illegal downloading. *Behaviour & Information Technology*, 38(12), 1273-1289.
- Ouvrein, G., De Backer, C. J., & Vandebosch, H. (2018). Online celebrity aggression: A combination of low empathy and high moral disengagement? The relationship between empathy and moral disengagement and adolescents' online celebrity aggression. *Computers in Human Behavior*, 89, 61-69.
- Ouvrein, G., Vandebosch, H., & De Backer, C. J. (2017). Celebrity critiquing: hot or not? Teen girls' attitudes on and responses to the practice of negative celebrity critiquing. *Celebrity Studies*, 8(3), 461-476.
- Pozzoli, T., Gini, G., & Vieno, A. (2012). Individual and class moral disengagement in bullying among elementary school children. *Aggressive Behavior*, 38(5), 378-388.
- Runions, K. C., & Bak, M. (2015). Online moral disengagement, cyberbullying, and cyber-aggression. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(7), 400-405.
- Seidler, K. (2019). Shedding Light on Retail Theft Statistics. <https://losspreventionmedia.com/shedding-light-on-retail-theft-statistics/>
- Sharma, N. (2020). Dark tourism and moral disengagement in liminal spaces. *Tourism Geographies*, 22(2), 273-297.
- Sharma, N., & Lal, M. (2020). Facades of morality: the role of moral disengagement in green buying behaviour. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 23(2), 217-239.
- Shu, L. L., Gino, F., & Bazerman, M. H. (2011). Dishonest deed, clear conscience: When cheating leads to moral disengagement and motivated forgetting. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(3), 330-349.
- Stone, P., & Sharpley, R. (2008). Consuming dark tourism: A thanatological perspective. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 574-595.
- Sverdlik, N., & Rechter, E. (2020). Religious and secular roads to justify wrongdoing: How values interact with culture in explaining moral disengagement attitudes. *Journal of Research in Personality*, 87, 103981.
- Thatcher, A., & Matthews, M. (2012). Comparing software piracy in South Africa and Zambia using social cognitive theory. *African Journal of Business Ethics*, 6(1), 1-12.

- Thornberg, R., & Jungert, T. (2013). Bystander behavior in bullying situations: Basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy. *Journal of Adolescence*, 36(3), 475-483.
- Wang, S., & Kim, K. J. (2020). Consumer response to negative celebrity publicity: the effects of moral reasoning strategies and fan identification. *Journal of Product & Brand Management*, 29(1), 114-123.
- Wang, Y., Stoner, J. L., & John, D. R. (2019). Counterfeit luxury consumption in a social context: The effects on females' moral disengagement and behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 29(2), 207-225.
- Venugopal, A., & Shukla, D. (2019). Identifying consumers' engagement with renewable energy. *Business Strategy and the Environment*, 28(1), 53-63.
- Vuleta, B. (2021). 23 Corrupting Piracy Statistics You Must Know in 2021. <https://legaljobs.io/blog/piracy-statistics/#:~:text=9.,video%20piracy%20in%20the%20USA.&text=According%20to%20statistics%20on%20piracy,gross%20domestic%20product%20per%20year>.
- Yang, L., Cai, G., Yong, S., & Shi, H. (2020). Moral identity: A mediation model of moral disengagement and altruistic attitude. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 48(7), 1-13.

Derleme Makale • Review Article

The Pros and Cons of Business Intelligence Applications in Auditing

Denetimde İş Zekâsı Uygulamalarının Artı ve Eksileri

Mehmet Nuri Salur ^{a,*}, Walaa Khoder Kattar ^b

^a Asst. Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Political Science, Department of Business Administration, Konya, Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1089-1372

^b PhD. Candidate, Necmettin Erbakan University, Institute of Social Science, Department of Business Administration, Konya, Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9466-4219

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 March 2021

Received in revised form 23 March 2021

Accepted 28 March 2021

Keywords:

Business Intelligence

Auditing

Information Technology

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Mart 2021

Düzeltilme tarihi: 23 Mart 2021

Kabul tarihi: 28 Mart 2021

Anahtar Kelimeler:

İş Zekâsı

Denetim

Bilgi Teknolojisi

ABSTRACT

Businesses have changed dramatically in recent decades, with continuous advancements in new technology business-oriented strategies. Research has shown that the phenomenon that started with basic programming has now expanded to smart software tools that affect nearly all functions. Auditing is one of the functions affected by newly emerging technologies. This paper is based on a literature review that the pros and cons of applying business intelligence, which is an important emerging technology, in auditing. The results of the literature review have shown that the advantages of using business intelligence in auditing outweigh the disadvantages. Accordingly, the business intelligence system provides several benefits that are reflected as an opportunity to improve the performance of auditing functions.

ÖZ

İşletmeler, son yıllarda işletme odaklı yeni teknolojilerin sürekli gelişmesiyle önemli ölçüde değişmektedir. Yapılan araştırmalar, temel programlama diliyle başlayan olayların artık neredeyse tüm işletme fonksiyonlarını etkileyen akıllı yazılım araçlarına doğru genişlediğini göstermektedir. Denetim, bu gelişen teknolojilerden etkilenen fonksiyonlardan biridir. Bu çalışma, gelişen önemli teknolojilerden biri olan iş zekâsı uygulamalarının işletmelerin bağımsız denetimlerinde uygulanmasının artı ve eksi yönlerine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Çalışma bu kapsamda, denetimde iş zekâsının uygulanmasına ilişkin bir literatür taramasına dayanmaktadır. Yapılan literatür taraması, iş zekâsı uygulamalarının denetimde kullanımının avantajlarının dezavantajlarından daha ağır bastığını ve bu dezavantajların birçoğunun da önlenilecek şekilde olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, iş zekâsı sisteminin denetim fonksiyonunun performansını iyileştirmek için çeşitli faydalar sağlayan bir fırsat sunduğu görülmektedir.

1. Introduction

Auditing can create tremendous economic value for a company by maintaining an effective internal control system, providing accurate financial data on its activities, avoiding fraud and embezzlement of its resources, and reducing capital costs. The emergence and development of technology are some of the critical arguments that support a paradigm shift in audit missions (Cristea, 2020). Association of Chartered Certified Accountants (ACCA) (2019) stated that technology has the power to reshape auditing, the use of

electronic devices, and the increasing complexities of computerized accounting systems such as Enterprise Resource Planning (ERP) have led to the phenomena of data explosion. The vast number of transactions reported and the need of financial experts and auditors to access all of this data (Rouhani et al., 2016) and acquire real-time information to make efficient decisions have contributed to the gradual substitution of traditional “manual” audit methods with new Computer Assisted Audit Techniques (CAAT) supported with business intelligence (BI) systems.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: nsalur@erbakan.edu.tr

BI is often recognized as a set of software solutions that allow organizations to collect, integrate and evaluate broad data in order to identify their capabilities and vulnerabilities (Harrison et al., 2015). The BI goals mentioned here seem very close to the auditing, whose objectives are aligned with these goals. Does this mean that the BI tool supports auditing? BI tools were isolated to users in the analyst or information technology (IT) community where, on request, reports, and analysis were produced. This knowledge was shared with administrators and senior management and was not available inside the company to financial, accounting, or auditing practitioners. Today, BI is more available and user-friendly, and many organizations are working to put these tools within the reach of business users, financial practitioners, and auditors. Big data and BI have been extensively debated in IT academia, but this topic has not sufficiently covered by academic financial accounting circles, and its impact in auditing is still not discussed, despite that BI solutions can be effectively combined into, and assisted by, accounting and financial frameworks to put together diverse data in a uniform framework for quick and accurate analysis and decision-making.

In this paper, we aim to advance management information research in general and auditing in particular through a scholarly investigation concerning big data and BI. In more depth, this paper seeks to reveal the usefulness of BI in supporting auditing process by presenting the pros and cons of BI application in auditing. The rest of the paper is organized as follows. Section 2 presents the link between auditing and BI. Section 3 addresses the methods used in this research. Section 4 discusses the results, and finally, section 5 concludes the paper and offers suggestions for further study.

2. Background: Links Between Business Intelligence and Auditing

In accordance with Popa and Toma (2009), the idea of audit implies a systematic, objective, and recorded procedure to obtain audit evidence and their examination with impartiality to assess the degree to which the audit standards are met. Simply, auditing is the tool used to determine whether the overall financial statements of a company (balance sheets, benefit, and loss statements, cash flow statements, and retained earnings statements) conform with the Generally Accepted Accounting Principles (GAAP). As confirmation of the company's financial statements, auditors use auditing techniques. The auditor's report is referred to as the written report. The auditor report is a disclaimer provided by an internal or external auditor or an independent external auditor, allowing an interested user to decide on the basis of the audit findings (Chen et al., 2014).

Regular audits are vital to enhancing corporate efficiency in all sectors and may promote the accomplishment of several other objectives that a particular organization might have in its sights. Therefore, applying auditing procedures in a company is important to raise the trust of persons who rely on financial reports such as creditors and investors, decrease the risk of investments.

In general, the auditing process can be split into five phases: 1) Client acceptance decision 2) Planning on audit 3) Gathering audit evidence 4) Completing the audit and 5)

Reporting. The first principle is that the audit company's customer approval judgment is to determine whether to provide a service to a new customer. A growing body of literature provides evidence of how auditors settle on consumer approval. The previous investigation shows that auditing firms accumulate and analyze client risk information and that risky consumers from the list of potential clients are less likely to be taken into account (Johnstone & Bedard, 2004). A written confirmation, usually on an annual basis, of the terms of the agreement between the client and the audit firm, is provided once the client is approved. Secondly, the audit plan. The auditor should develop a detailed audit schedule during the planning process, mapping out the audit's scope, schedule, and orientation and guiding the progress of the audit plan. After the auditor prepares the audit plan, the auditor needs to find acceptable auditing evidence sufficient to justify his opinion on the audit, and thus the auditor has moved to the third phase. Once the auditor has completed gathering evidence regarding the financial statement assertions, the audit reaches completion phase. The sufficiency and validity of the evidence collected are measured. If the auditor decides that adequate evidence has not been collected, additional substantive protocols must be followed. The final phase is reporting. Reporting is meant to assess the results of the audit facts and to choose the relevant audit judgment to be delivered. The auditor's report is the main product or performance of the audit, which communicates the auditor's findings to the customer.

Financial reports are prepared based on financial sources, due to the intense advancement of technologies, traditional financial sources such as sales orders, invoices, and checks are substituted with electronic means, and the accrual basis data are stored in digital formats or archives (Rezaee et al., 2001). The majority of the company transactions now are carried out in electronic form, allowing companies to generate financial reports on a real-time, online basis. Today, several companies reveal their quarterly and annual accounts on the Internet. Changes in business practices that replace the traditional source of records with e-documents require the implementation of modern audit methods in order to carry out financial audits. A variety of new audit technology can be used to conduct electronic online auditing such as Audit analytics, Robotic Process Automation (RPA) and machine learning. Some research has demonstrated the potential of RPA in audit tasks based on Audit Data Standards. (Cohen et al., 2019; Huang & Vasarhelyi, 2019). Machine learning and AI can assist auditors in making professional decisions, but these systems cannot yet completely replace human auditors because machine learning algorithms are incapable of making such decisions. (European Court of Auditors, 2020).

CAAT are one of the tools that must exist in order to conduct continuous auditing. The key difference between traditional audit techniques and CAAT is that traditional auditing allows auditors to draw conclusions based on a limited sample of the population, but computer-based auditing uses algorithms to draw conclusions based on all the relevant financial data. Financial audits are typically performed by accounting firms with experience in preparing financial reports, but the shift from using traditional audit techniques to computerized audits has imposed knowledge of new skills on audit teams. Certifications in Finance and Accounting

became insufficient and computer experience became a must. According to Information Systems Audit and Control Association (ISACA), the formation of audit teams would target a fair percentage of accounting practitioners, auditors, IT, and data processing specialists, contributing to the development of new positions and the redefinition of these careers (Brender & Gauthier, 2018).

In order to maximize the efficiency of the audit industry, the only practical approach seems to be the effective utilization of resources by skilled auditors. Many CAAT are now available on the market. The challenge for auditors is to pick the most useful solution for their jobs. The question is how BI technology is implemented into the auditing industry to support and improve auditing activities?

2.1. Business Intelligence

The idea of BI was around in the 1950s and was developed from a technology called decision support (Heang & Mohan, 2017). However, BI technologies did not emerge until the end of the 1990s as a result of developments in the field of information systems and technologies (Chen et al., 2012). As Heang and Mohan (2017) say, the increase in data collection and improved technologies with increased storage space have resulted in BI in recent years.

There are a variety of definitions of BI, some of which focus on BI purposes, others address BI architecture and processes, and others see BI more as an umbrella concept that should be interpreted to encompass all the elements that form the BI environment (Dedic & Stanier, 2017). Briefly, as several common terms, BI is not a clearly defined term. Some deem BI to be data reporting and visualization. Others include management of business performance. Database vendors spotlight the extraction, transformation, and processing of data. Analytics companies prioritize statistical processing and data mining.

According to Azvine et al. (2006), BI basically requires three main categories of technology: data warehouse technology, analytical technology, and reporting tools. Ain et al. (2019) claimed that BI architecture consists of a mix of technologies, for a structured and detailed search, data warehouse technology gathers reliable, correct, and relevant data from various resources. Whilst online analytical processing technology supports real-time multi-dimensional analysis and enables servants to perform data and pivoting operations. Additionally, dashboard technology is the front-end tool for graphical interface and performance monitoring.

Furthermore, Grublješić and Jaklič (2015) represent BI as a decision-maker knowledge system that enable more comprehensive collection of data, handle unstructured and organized data, operate in enormous amount of data, supply end-users with improved computer capacities.

BI can be tested from both an organizational and technical perspective (Isik et al., 2011). To achieve organizational benefit, organizations need to make effective and timely decisions. That is why the decision maker wants the right data at the ideal moment to make the right decision (Farjami & Molanapour, 2015). Technically speaking, the technological capabilities of BI apply to data consistency, and technical platforms. That can be combined with other enterprise applications.

There are 13 factors that lead to enhancing the performance of the implementation of BI solutions in the study conducted by García and Pinzón (2016). These factors include: (1) Top-lead management assistance, (2) Business linkage, (3) Project leadership (4) Business planning, (5) Change administration, (6) Project delivery, (7) People and human expertise teams, (8) Study and expertise, (9) Information and technology, (10) Technical networks, (11) Economic and technological resources, (12) Metrics and (13) Environment. There are several BI products available today. The product of SAP, Oracle, IBM, Microsoft, SAS, the 5 big multinational BI providers is however the leading product, based on the size, market knowledge and development momentum (Che et al., 2017).

The purpose of BI tools is to take as input huge amounts of business-generated data from sales, financial, consumer experiences, and then use this data to detect trends and extract valuable business information. BI tools have some main functions: 1. Roll-down, 2. Linear representation, 3. Abnormal displaying, 4. Rows and columns, 5. Drag and drop, 6. Special computing, 7. Questioning, 8. Commentary, 9. Combo views, 10. Control panel, 11. Web portals, 12. Reports, 13. Analytical functions (Muhammad et al., 2014). An auditor, among other tasks, looks at transactions and analyzes them in order to give an opinion in a form of a report. Thereby, BI with the above-mentioned features seems extremely useful for the auditing process. When the CAAT combines with advanced, easy-to-use BI tools, continuous auditing is becoming more open and feasible for implementation (Rezaee et al., 2001). In the next section, we describe the adopted research methodology.

3. Research Methodology

The article discusses the pros and cons of BI application on financial auditing, scientific articles indexed in international databases were consulted, such as Emerald Group Publishing, AESS, Web of Science, ScienceDirect, Elsevier, Taylor and Francis Online, Springer Science, MATEC Web of Conferences, the website of the American Accounting Association, the Social Network Research Gate, Financial Audit Magazine and Google Scholar search engines. An online search of results was done by keywords such as: "BI and audit", "BI application in the audit", "BI in the financial audit", "CAAT supported by BI for financial audit". However, by using the aforementioned keywords 68 academic publications were reached. And for this paper, only 37 academic publications (books, articles, dissertations, case studies and conference papers) which concerned the impact of BI in the auditing process from 2005-2020 were included in the analysis.

BI primarily focuses on how to obtain, organize, and analyze the data to the appropriate departments in order to reach a successful decision to accomplish the organizational purpose under the confusion. The goals of the BI must be highly well known to the auditors, whose objectives are in line with those objectives. Does this mean that the BI is an accurate auditor tool? This paper attempts to explore the pros and cons of BI application in the auditing process which is a matter of global economic concern.

4. Results and Discussion

The core objective of this paper is to identify the main advantages and disadvantages that enterprises can derive from the implementation and usage of BI tools in auditing operations. Literature-based analysis was undertaken to accomplish this purpose.

Due to the growing complexity of ERP accounting systems and the vast number of transactions being done, the classical audit techniques were substituted with audit software or CAAT (Stanciu et al., 2009). With the use of CAAT, the auditors found that their work became more effective since it has many benefits over the traditional system of documentary and financial statement verification (Zuca & Tinta, 2018). Davis and Woratschek (2015) indicate that the usage of a BI tool for continuous auditing has a significant effect on the business entity as the tool effectively offers the opportunity to substitute periodic/annual audits in favor of a continuous auditing procedure. Further, Ali (2020) assures that the structure of the BI tool can be helpful in continuous auditing since BI is based on a range of different KPIs (key performance indicators), which are a company's traditional financial ratios and financial performance metrics such as cash flow forecasting, accounts payable (AP) turnover ratio, AP aging, etc.

In today's quickly evolving digital economy, auditors cannot continue to bear the consequences of delays, inaccuracies, or missing records. Berberich (2005) claims that the use of BI tools dramatically decreases the time taken to acquire audit-proof by offering fast, in-time access to audited data. Since these tools allow for drag-and-drop reporting, auditors do not even have to wait for IT to produce and deliver reports. They can develop on-the-fly reports to address the requirements of a particular audit request or generate specific periodic automatic delivery reports. The method of finding anomalies and exceptions is accelerated, leading to the simplification of audit work and also to the automated production of such reports (Zuca & Tinta, 2018). Under this context, Zraqat (2020) states that BI software, which is a core tool of the modern economy, is able to register more specifically the details of corporations' financial and economic activities, thereby enhancing record production speed and verification.

Besides, the report's quality is as important as the speed of their preparation. Obviously, a valid report requires valid data sources. A BI tool can be structured in such a way that it can shape a pattern for the quality and integrity of data entered into organization systems and generate warnings if new data is not on track with the usual data quality level (Ali, 2019). In parallel, the BI tool can receive different types of data (real-time, unstructured, and structured data) and can transform them into useful information that is then processed and transformed into knowledge (Chaudhuri et al., 2011).

Duan and Xu (2012) state that BI methods contribute towards the optimization and consistency of financial reports. Likewise, Zraqat (2020) proposed that because of its important role in enhancing financial reports efficiency and thereby support the decision-making functions of a large group of users, it should focus on the usage of BI tool.

Accessibility is another notable advantage. Webb (2012) express that the BI tool allows audits to interact with the separate business units within an organization so that they provide a detailed overview to establish risk analyzes,

validate main unit success metrics, learn about the risk management strategy of the enterprise and are able to show how the roles of each business are incorporated within the governance framework of an enterprise. This allows users to view information from any mobile device with the right BI tool regardless of location and time of day (Kamordzhanova & Selezneva, 2019). Thus, via mobile and digital dashboards and features like main KPIs, balance scorecards, comparative analysis, and layered security, auditors are able to generate and uncover outcomes whenever possible (Chaudhuri et al., 2011). The BI suite's visualization component also offers an intuitive and very advanced method to keep track of patterns in organizational roles and operations that are easy to quantify and compare in this way (Trigo et al., 2014).

Moreover, the research by Wong and Venkatraman (2015) has established a modern forensic accounting method using BI that provides a three-stage model via new information discovery methodology to perform financial pattern analysis of fraudulent financial data in a feasibility study environment and according to that study, adopting BI approach allows auditors or forensic accountants to achieve a high level of accuracy in the detection of accounting fraud with a minimal time and skills needed. As well, Ali (2020) mentions that using Benford's Law or a similar other theory, a BI tool can reveal suspicious activities based on monitoring of the first digits of the numbers and amounts in records. After flagging by the BI tool, these dubious activities can be double-checked by an auditor to detect fraud.

Beyond that, Vercellis (2009) used a pyramid consist of six layers to describe the architecture of BI. The layers are data sources, data warehouse, data exploration, data mining, optimization, and decision. wherefore, any plus offered by those layers can count as a plus for BI. According to Che et al. (2017) based on data mining models such as clustering, classification, and prediction technology, association analysis, outlier detection, and text mining technologies, some computer audit problems can be solved. These models are briefly described below (Che et al., 2017):

- (1) Using *clustering model*, auditors can define the characteristics of the problem they are checking by grouping the data and then mastering the rules between the data for each group.
- (2) Using *classification and prediction model*, auditor can find the questionable points of the audit by identifying the internal correlation between the input data and the output data and by using the established rules for analyzing the historical data.
- (3) Using *association models*, auditors can extract the frequent data pattern and compile the hidden items in the data.
- (4) Auditors can collect discrete information points using the *outlier identification model*, with the goal of increasing the chance of detecting anomalous data and discovering any regulatory violations.
- (5) The audit database within each company may be evaluated in terms of *text mining technology*, that is used for the interpretation of the languages and management knowledge, thus facilitates the

enhancement of the efficiency of auditing processes.

While BI tools have a wide range of features and functionalities to allow auditing, there are many limitations to their functionality. Kascelan (2011) reported that the introduction of the BI tool takes a long time (6 months – many years) which reflects negatively on the business with small financial assets. He also points out the ambiguity surrounding the performance of the implementation. Research by Gartner shows that in 2,000 data warehouse projects, only 20% were successful. Additionally, the adoption of BI for any business requires a very high amount of financial commitment and making a wrong decision in choosing a BI tool would incur severe financial and strategic penalties if it is to be replaced (Ali, 2019).

Therefore, many BI tools are not programmed to successfully organize—and reorganize—data that is common to the finance office. For instance, with a standard BI application, it is very difficult to establish various profit & loss schemes (such as IFRS, local GAAP, or management schemes) with different timelines (monthly, quarterly, half-year, 12-month, or year-to-date while maintaining the flexibility to drill by product, geography, channel or some other related dimension. Many BI systems do not have also the drill-through capability to directly view transactional system-level data to explain how the data originated. The dashboard is a valued, user-friendly feature of many BI tools, showing analysis from views that are more easily interpreted and thus more feasible, particularly for people without high-level programming or analytics experience. However, in most cases, the BI data visualization tools do not easily integrate multiple general ledgers, different legal entities within the group, and the cross-company data required for auditing into a single unified view (Board International).

On the other hand, the absence of the auditor's involvement in constructing the data warehouse is one of the drawbacks of the use of BI in the audit trail since the auditor may need to look at transactions reported in the source systems. The data warehouse that is generated as a sub-set of the database of the source systems is generally based on management and executives' reporting requirements. This is where the terms of the auditor have to be taken care of. In most of the data warehouses, this requirement is not taken care of and the auditor has to use his tools and techniques from outside the system (Murali, 2010). According to Webb (2012), once the BI tools are identified, the auditor should establish a business claim for the acquisition of certain licenses as the deployment and maintenance of the tool can be challenging as the services for data analysis are limited and in request.

While the rise of big data and data mining could offer an incentive for auditors to enhance their competences (Alles, 2015), most of them have little familiarity with databases and spreadsheet applications and can manage only basic analysis procedures (Yadav & Yadav, 2013). Table 1 below briefly shows the pros and cons of business intelligence application in auditing process that we identified as a result of our study.

Table 1. The Pros and Cons of Business Intelligence Application in Auditing Process

The Pros	The Cons
<ul style="list-style-type: none"> • BI system accepts different types of data sources which is count good for the auditing process as auditors deal with data from different types and sources. • The integrity and accuracy of the financial data that represent evidence for the audit process can be assured due to the structure of the BI tool. • BI tools included in any major BI system share a common server for all information collected, and this information is shared with other software packages. Therefore, this process helps the application of automatic continuous audits to be enhanced. • BI systems are valued for the potential to reduce the time to get pertinent information and let effective employment. using a BI tool, an auditor is able to capture pertinent information easily and allocate enough time to analyze data and express his opinion. • BI tool's features (KPI, graphs, visualization...) optimize financial reports and improve their quality. • BI tools provide a dashboard with a database of all actions to let continuous automated administration of all financial activities to recognize any anomaly in the KPI report, an exceptional situation, or suspicious activities. • Using a BI tool, auditors can access data from any device anytime. • Data mining modes can help auditors examine massive volumes of electronic data from audited organizations to define the audit course in order to spot audit uncertainties. Also, data extraction techniques and methods improve the auditor's ability to analyze the audit data and to boost the reliability of audit process. 	<ul style="list-style-type: none"> • The implementation of a BI system is costly, takes a long time and there is a possibility to fail. • The standard structure of BI lacks some required themes for the financial process. • Data mining tools use sophisticated tools, and they require the company to give additional training or even hire external consultant which increase the costs of implementation.

5. Conclusion

Auditor who usually views the organizational data from control and compliance aspects need to give an opinion based on valid evidence, that's why it is really important to make the correct decision on the selection of suitable

technology. In our research that was based on analyzing the literature, we found that the advantages of implementing BI in the auditing process exceed its disadvantage. Also, we noted that the majority of the cons can be overcome if consultation is made between IT and the auditor before BI implementation.

Indeed, auditing is about obtaining audit evidence for a specific company and examining it objectively to assess the degree to which audit standards are being met. The auditor seeks to find a tool that allows him to obtain the financial statements, analyze the data without losing the original copy, and provide the audited company with an objective and comprehensive report about its financial status. In this paper, we selected and examined the use of BI tools in the audit process. BI has not been for hardware or software, we have concluded. It is a matter of recognizing at the organization level that organizational data is a significant strategic tool and can lead to useful insights for management and improvement to enhance decision making. Which is in line with the audit objectives. We have noted that using BI in the audit process produces multiple benefits and has some shortcomings, most of which can be overcome if consultation is made between IT and auditor before implementing the BI tool.

In order to leverage the advantages identified in this study, users of the business intelligence tool in the audit process should be aware that the business intelligence tool is an assistant to them and cannot replace them completely. Using the BI tool and its features in the audit process allows auditors to devote sufficient time to analyze the data and express their opinions as BI features can do all the other tasks from gathering audit evidence to preparing reports. Furthermore, a deep and detailed consultation between IT department and auditing responsible before choosing (spending money) and implementing any BI platform in the business could assist to overcome the beforementioned identified shortcomings.

The main limitation of this study is the use of the literature only to assess BI implementation techniques in financial audit process. Of course, the study's findings cannot be generalized to all organizations that have used BI tools in their auditing process. Additional research could interview companies that use BI in their auditing process to assess the validity of the advantages and disadvantages that resulted from this research.

References

- ACCA. (2019). Audit and technology. Retrieved from https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professional-insights/audit-and-tech/pi-auditand-technology.pdf
- Ain, N., Vaia, G., DeLone, W. H., & Waheed, M. (2019). Two decades of research on business intelligence system adoption, utilization and success – A systematic literature review. *Decision Support Systems*, 125, 113113, 1-13.
- Ali, W. A. (2019). Effects of business intelligence on the continuous auditing process. *International Journal of Innovative Science and Research Technology (IJISRT)*, 4(3), 377–383.
- Alles, M. G. (2015). Drivers of the use and facilitators and obstacles of the evolution of big data by the audit profession. *Accounting Horizons*, 29(2), 439-449.
- Azvine, B., Cui, Z., Nauck, D. D., & Majeed, B. (2006, June). Real time business intelligence for the adaptive enterprise. In *The 8th IEEE International Conference on E-Commerce Technology and the 3rd IEEE International Conference on Enterprise Computing, E-Commerce, and E-Services (CEC/EEE'06)*, 29-29. IEEE.
- Berberich, G. (2005). The effects of audit methodology and audit experience on the development of auditors' knowledge of the client's business (Unpublished PhD dissertation). University of Waterloo, Ontario, Canada. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10012/740>
- Board International. *Business Intelligence for the office of finance*. Retrieved from <https://www.board.com/en/document/business-intelligence-finance-ebook>.
- Brender, N., & Gauthier, M. (2018). Impacts of blockchain on the auditing profession. *ISACA Journal*, 5, 27-32.
- Chaudhuri, S., Dayal, U., & Narasayya, V. (2011). An overview of business intelligence technology. *Communications of the ACM*, 54(8), 88–98.
- Che, L., Yang, X., & Jiang, F. (2017). Application and research on business intelligence in audit business. In *MATEC Web of Conferences*, 100, 1-6. EDP Sciences.
- Chen, C.J.P., Srinidhi, B. & Su, X. (2014). Effect of auditing: Evidence from variability of stock returns and trading volume. *China Journal of Accounting Research*, 7(4), 223–245.
- Chen, H., Chiang, R. H. L., & Storey, V. C. (2012). Business intelligence and analytics: From big data to big impact. *MIS Quarterly*, 36(4), 1165-1188.
- Cohen, M., Rozario, A., & Zhang, C. (A.) (2019). Exploring the use of robotic process automation (RPA) in substantive audit procedures. *The CPA Journal*, 89(7), 49–53.
- Cristea, L. M., (2020), Innovations in financial audit based on emerging technologies. *Audit Financiar*, XVIII, 3(159), 513-531.
- Davis, G. A., & Woratschek, C. R. (2015). Evaluating business intelligence/business analytics software for use in the information systems curriculum. *Information Systems Education Journal*, 13(1), 23.
- Dedić, N., & Stanier, C. (2017). Measuring the success of changes to business intelligence solutions to improve business intelligence reporting. *Journal of Management Analytics*, 4(2), 130–144.
- Duan, L., & Xu, L. D. (2012). Business intelligence for enterprise systems: A survey. *IEEE Transactions on Industrial Informatics*, 8(3), 679–687.

- European Court of Auditors. (2020). Smart audit: the digital transformation of audit. *ECAjournal*. Retrieved from <https://medium.com/ecajournal/smart-audit-the-digital-transformation-of-audit-b283e1653bd4>
- Farjami, Y., & Molanapour, R. (2015). *Business intelligence (from idea to practice)*. Ati-Negar Press, 1st Edition.
- García, J. M. V., & Pinzón, B. H. D. (2017). Key success factors to business intelligence solution implementation. *Journal of Intelligence Studies in Business*, 7(1), 48–69.
- Grublješić, T., & Jaklič, J. (2015). Conceptualization of the business intelligence extended use model. *Journal of Computer Information Systems*, 55(3), 72–82.
- Harrison, R., Parker, A., Brosas, G., Chiong, R., & Tian, X. (2015). The role of technology in the management and exploitation of internal business intelligence. *Journal of Systems and Information Technology*, 17(3), 247–262.
- Heang, R., & Mohan, R. (2017). Literature review of business intelligence. School of Business and Engineering, Halmstad University, Sweden. Retrieved from <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1080911/FULLTEXT01.pdf>
- Huang, F., & Vasarhelyi, M. A. (2019). Applying robotic process automation (RPA) in auditing: A framework. *International Journal of Accounting Information Systems*, 35, 100433.
- Isik, O., Jones, M. C., & Sidorova, A. (2011). Business intelligence (BI) success and the role of BI capabilities. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 18(4), 161–176.
- Johnstone, K. M., & Bedard, J. C. (2004). Audit firm portfolio management decisions. *Journal of Accounting Research*, 42(4), 659–690.
- Kamordzhanova, N., & Selezneva, A. (2019). The impact of the digital economy on accounting, reporting and audit. *Advances in economics, business and management research*, 79. Proceedings of the International Science and Technology Conference “Far East Con”, 228–230.
- Kascelan, L. (2011). Advantages and limitations in implementation of business intelligence system in Montenegro: Case study Telenor Montenegro. *Economic Review: Journal of Economics and Business*, 9(2), 19–30.
- Muhammad, G., Ibrahim, J., Bhatti, Z., & Waqas, A. (2014). Business intelligence as a knowledge management tool in providing financial consultancy services. *American Journal of Information Systems*, 2(2), 26–32.
- Murali, R. S. (2010). Business intelligence as internal audit tool. *UAE Internal Audit Association*, 15, 1–5.
- Popa, M., & Toma, C. (2009). Stages for the development of the audit processes of distributed informatics systems. *Journal of Applied Quantitative Methods*, 4(3), 359–371.
- Rezaee Z., Elam, R., & Sharbatoghlie, A. (2001). Continuous auditing: the audit of the future. *Managerial Auditing Journal*, 16(3), 150–158.
- Rouhani, S., Ashrafi, A., Ravasan, A. Z., & Afshari, S. (2016). The impact model of business intelligence on decision support and organizational benefits. *Journal of Enterprise Information Management*, 29(1), 19–50.
- Stanciu, A., Mihai F., & Aleca, O. (2009). Business intelligence: Trends and evolutions in applications development. *Audit Financiar*, 7(6), 15–22.
- Trigo, A., Belfo, F., & Estébanez, R. P. (2014). Accounting information systems: The challenge of the real-time reporting. *Procedia Technology*, 16, 118–127.
- Vercellis, C. (2009). *Business intelligence: Data mining and optimization for decision making* (1st ed.). New York: Wiley.
- Webb, L. R. (2012). Business intelligence in audit. *International Journal of Business Intelligence Research*, 3(3), 42–53.
- Wong, S., & Venkatraman, S. (2015). Financial accounting fraud detection using business intelligence. *Asian Economic and Financial Review*, 5(11), 1187–1207.
- Yadav, S., & Yadav, S. (2013). Forensic accounting: A new dynamic approach to investigate fraud cases. *EXCEL International Journal of Multidisciplinary Management Studies*, 3(7): 1–9.
- Zraqat, O. M. (2020). The moderating role of business intelligence in the impact of big data on financial reports quality in Jordanian Telecom Companies. *Modern Applied Science*, 14(2), 71–85.
- Zuca, M., & Tinta, A. (2018). The contribution of computer assisted auditing techniques (CAAT) and of the business intelligence instruments in financial audit. *Academic Journal of Economic Studies*, 4(1), 183–191.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek olarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimeden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaştırma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşılamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayın aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
 - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
 - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmaları tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayımları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr